

Christianssands Stifts

Bispe- og Stiftshistorie

ved

Andreas Faye,
Sogneprest i Sande.

Udgivet ved Understøttelse af Videnskabselskabet i Christiania.

Christiania.

Bregger & Christie's Bogtrykkeri.

1867.

BR1008
.C55F3

117774
'08.

Fortale.

I det jeg overantvorder til Publikum Christianssands Stifts Biske- og Stiftshistorie, hvormed jeg i en lang Række af Aar har syset i mine Fritstunder, vil jeg ledsage den med nogle Ord.

Hovedhensigten med, at jeg lader dette Verk see Dagslyset, er at yde mit Bidrag til mit Fædrelands Kirkehistorie og bidrage Mit til, at mine Landsmænd og især Lærerstanden kunne blive bekendte med Fædrelandets kirkelige Forhold, især i de sidste 300 Aar, uden at behøve som jeg, at tye til haandstrevne Registranter, Kopiebøger og lignende for de Fleste utilgængelige Kilder, som dels er et besværligt Arbeide, dels ikke er hver Mands Sag. Naar man saaledes møisommelig maa søge og samle sine Materialer, og ofte kun finder lidt Mærkeligt blandt saare meget Uvigtigt, kommer man uformærkt til at forfatte et lidet Magazin, hvori man samler, hvad man finder værdt at opbevare og leverer det da gjerne saa nøiagtigt som muligt og helst med Originalens Ord, hvorved Paalideligheden vinder, men Fremstillingen taber, bliver tungvindt og trættende. Mit Arbeide har ikke undgaet disse Mangler.

Mange vil maasse finde, at jeg gjerne kunde have ladet de 25 katolske Bisper hvile i Fred og begyndt med Reformationen, og derved sparet mig et saare møisommeligt Arbeide, som var mindre nødvendigt nu, da vi i N. Kejsers fortrinlige Verk, den norske Kirkes Historie under Katholicismen, have den fornødne Efterretning om dem og Kirkens Forsatning i de Tider. Dertil maa jeg bemærke, at Verket da vilde blevet ufuldstændigt, og at denne Del af mit Arbeide er forfattet flere Aar, førend Kejsers og Munch udgave deres norsk-historiske Verker, og Diplomatorium Norvegicum udkom. Jeg har derfor maattet øse af samme Kilder som de, og fornemmelig af Joh. Finncæi annales ecclesie Islandie, Thorkelins Diplomatorium Norvegicum, Kongesagaerne, de gamle norske Love, Arild Huitfeldt, Krag, Pontoppidans annaler, Samlinger til Norges Sprog og Historie osv. og har kun berigtiget og fuldstændiggjort min Fremstilling efter Diplom. norveg. Kejsers og Munch, hvor de have benyttet Kilder, som ei stode til min Raadighed og stundom forkortet min Fremstilling ved at henvise til dem og Langes Klosterhistorie, der ere de Fleste mere tilgængelige end Finncæi og Thorkelins Annaler o. m.

Den opmærksomme Læser vil ved Fremstillingen af de 25 evangeliske Bisper finde, at Verket savner Holdning, i det nogle Bispers Liv og Virken ere meget kortfattede, medens andre ere meget udførligere, end de forholdsvis burde være. Grunden dertil ligger i mine Kilder, og det Hovedstykke, Stavanger Capitels Copiebog kaldet privilegia capitulorum, Stavangers Kapitels Stambog og Consistoriets Copiebog, Diptycha episcoporum Stavangriesium & Christiansandensium ad 1733 consignata a Mag. Tyrholm, Bispernes Copiebøger; thi medens Nogle, som Kærup, have ført omstændelige Copiebøger, have Andre ingen ført, eller de ere forbundne tilligemed Bispernes private Brevvevlinger og Manuscripter, der saa væsentlig kunde bidrage til at oplyse deres Familie-Forhold og Privatliv. Formodentlig ere

de af ligegyldige Arvinger offrede Querne, en bedrøvelig Ulfik, som desto værre endnu finder Sted hos os og har gjort vort Land saa fattigt i den Retning og tilføiet vor personale og litteraire Historie ubodelige Tab.

Forat jeg har meddelt saa mange Efterretninger om det beneficerede Guds gjør jeg ingen Undskyldning, skjønt Læsningen deraf vil interessere de Færreste, men jeg haaber at have samlet og meddelt ei ubigtige Bidrag til det beneficerede Guds Historie, dets Oprindelse o. m., hvorom vore Lovgivere ofte have lagt en bedrøvelig Uvidenhed for Dagen.

Med Hensyn til Rettskrivningen af Navne har jeg ofte været i Forlegenhed; thi dels har det ikke altid været let at læse dem i utydelige Haandskrifter, dels bleve Navnene ofte under Reformationstiden, da det gamle norske Sprog blandedes og tildels fortrængtes af det danske som Skriftsprog, skrevet yderst forskjelligt, selv af dem, som bare dem, hvilket gjelder saabel om Fornavne som Binavne og Stedsnavne. Navnene før Unionen har jeg skrevet hovedsagelig som i Sagaerne og lige til efter Reformationen brugt Endelsen son, skjønt den da begledes med søn og endelig gif over til det meningsløse sen. — I Rettskrivningen er indkommen en Del Lloverensstemmelse, især ved Brugen af e for æ og adskillige Trykfeil, som bedes undskyldt.

At jeg i dette Verk mere har opfrisket Mindet om uværdige Præster og Lærere end værdige, ligger i Sagens Natur og mine Kilder. De uværdige bleve Gjenstand for Bispens Trettesættelse og Lovens Tiltale. De Værdige, som levede og virkede i Stilhed, omtales ei, men glemtes, da man kun optegnede det Usædvanlige, det, som var Gjenstand for Dmtale eller ved tilfældige Omstændigheder tildrog sig Opmærksomhed. I Geistligheden, som er taget ud af Folket, affpeiler Folket og Tiden sig. — Da dette Verk indeholder en Mængde Navne, vilde et fuldstændigt Register blive uforholdsmæssigt vidtløftigt; jeg har derfor udeladt en hel Del ubigtige Navne, hvorved det bliver lettere at finde dem, som i en eller anden Henseende have nogen Interesse.

Hvis dette Arbeide har nogen Værd, saa fortjener Hr. Biskop von der Lippe Takken for samme; thi uden hans Opmuntring, velvillige Bistand i at skaffe mig Hjælpkilder og tage sig af Subskriptionen i Stiftet, havde dette Verk hverken bleven fuldendt eller trykt. Foruden ham skylder jeg ogsaa at nævne og takke Hr. Stiftsprovst Lassen i Christianssand, som i Raad og Daad har bistaaet mig, ligesom jeg maa aflægge Christianssands Stifts Præsteskab min Tak, fordi de ved Afskrift af Series pastorum og ved Subskription have bidraget til Bogens Udgivelse. For velvillig Hjælp ved Laan af Protokoller og Bøger og Oplysninger skylder jeg at aflægge Tak til Hr. Bibliothekar W. Keyser og Botten Hansen, Rigsarchivets Bestyrer C Lange, Birkeland og Hvitfeldt, Hr. Stipendiat L. L. Daa og Bureauchef W. Lasson. Endelig aflægger jeg det norske Videnskabselskab i Christiania min skyldige Tak, da det ved 100 Spd. har bidraget til, at Verket blev trykt.

Sande Præstegaard 1ste Mai 1867.

Andreas Faye.

I.

Reinhaldr (Reginald) † 1135.

Det er ikke usandsynligt, at Sellsø Bispedømme, der udgjorde det gamle Gulathingsslag, ved Kong Sigurd Jorsalfarers Hjemkomst fra hans merkelige Korstog til det hellige Land deltes i Bergens og Stavangers Bispedømmer, og at til det sidste allerede da lagdes Valdres og Haddingjadal (Hallingdal)¹. Den første Bisp i Stavanger Bispedømme hedte Reinhaldr. Som de fleste af Norges ældste Bisper var han en Englænder og havde maasse før været Munk ved det Benediktiner-Convent, der fandtes ved Winchester's Kathedral². Paa hans Tid var Sigurd Jorsalfarer Konge i Norge. Han blev paa sine gamle Dage fjed af sin Dronning Malmfrid og vilde i Bergen holde Bryllup med en Cecilia; men Bergens Biskop, den frimodige Magne, forbød, at en saadan Uraad, som høiligen stred mod Guds Ord og Lov og den hellige Kirke, maatte ske i hans Biskops-Syssel. I Brede forlod

¹ Øvrethelemarken horte derimod da ikke til Stavangers Bispedømme. Samtidig eller senere lagdes ogsaa til Stavanger Stift Eidsfjord Sogn ved Bunden af Hardangerfjord. Peder Clausson i sin Norges Beskrivelse S. 74 beretter, at Eidsfjord er i fordum Tid stilt fra Bergens Stift, som sit igjen Suedesogn (S: Sveen) N. for Karmsund, paa det at Bispnen i Stavanger kunde desbedre faa sit Forderstab, naar han drager til Hallingdal at visitere. Han har 14 Mile over Hardangerfjeldene, og er der Boder paa Fjeldet, som Folk kan blive i om Natten, af hvilke den ene kaldes Biskopsbo; thi der er ingen Gaard paa Fjeldet. Bispnen fulgte den endnu almindelige Fjeldvei gennem Raabodalen, hvor han kom i Nærheden af den nu saa bekjendte Børingefos, og Ustadalen over til Hol i Hallingdal. Endnu fortælles i Hallingdal, at Stavanger-bispen pleiede at lægge Veien gennem Kirke-døren, et Paa over Hallingsfjorden, hvorved han kom ned i Strande-bygden i Hol.

² Munch's Norges Historie, III. 613.

Kongen Bergen og drog til Stavanger, hvor han lovede til et Gjestebud for at holde Bryllup med Cecilia. Da den Bisp, som der raadede, erfor dette, opsøgte han Kongen og spurgte om det var sandt, at han agtede at gifte sig i Dronningens Live. Kongen svarede, at det var saa. Bispen vedblev da: „om saa er Herre! da maa J selv indsee, hvormeget det er smærre Mænd forbudt. Nu synes det, som J anseer dette for at være Eder tilladt, efterdi J har mere Magt, og at dette sømmer Eder, endssjønt det dog er mod Ret og Skjel, og ikke veed jeg, hvi J vil gjøre dette i vort Bispedømme og saaledes vanære Guds Ord, den hellige Kirke og vort Bispedømme. — Nu monne J lægge en stor Gave af Gods og Eiendomme til denne Stad og saaledes bøde til Gud og til os.“ Da sagde Kongen „Tag af vort Gods, hvad Du vil. Langt anderledes bær Du Dig ad, end Biskop Magne.“ Derpaa gif Kongen bort ligesaa lidet tilfreds med denne Biskop som med ham, der havde nedlagt Forbud imod ham. Derpaa giftede Kongen sig med denne Pige¹. Bispen modtog, som man heraf maa slutte, rige Gaver, hvilke Bispestolen rimelig skulde sin egentlige Opkomst. Dette skede henved Aar 1128.

Reinhaldr stod i stor Yndest hos Sigurds Søn og Efterfølger den unge Kong Magnus. Da denne uhykkelige Fyrste var fangen, blindet og ellers skrækkelig lemlæstet af sin foregivne Farbroder Harald Gille og ei vilde opgive, hvor han havde skjult sin Skat, faldt Mistanken paa Biskop Reinhaldr, der ansaaes for meget pengegjerrig. Man fandt det rimeligt, at store Skatte og Kostbarheder vare af Magnus givne denne hans Fortrolige i Forvaring. Han blev derfor hentet til Bergen, hvor man vilde paadutte ham, at han havde Kjendsel derom, men han negtede det tvert og vilde ikke vedgaa det, ja tilbød at underkaste sig Krenselsen (i: Jernbyrd). Dette vilde Kong Harald ikke, men lagde i det Sted Bispen i en Pengebod af 15 Mark Guld², som han skulde betale Kongen. Bispen erklærede,

¹ Sigurd Torfalfarers Saga Cap. 39.

² Magnus Blindes Saga C. 8. Munch III. 737 siger 12 Mærker Guld. Maaeste var Reinhaldr en af de 2 Bisper, som i Fylkeskirken paa Sæm ved Lunsberg ledte Harald, da han maatte gaa paa 9 gloende Plogjern

at han ei saaledes vilde forarme sit Bispesæde, men heller vove sit Liv. — Derpaa hængte de Biskop Reinhold ude paa Holmen i den Valslynge, Magnus der havde opreist. Da Bispen gik til Galgen rystede han Socken eller Halvstøvlen af sin Fod og svor „Jeg veed ikke mere om Magnus Konges Skatte end hvad der er i denne Sok, og i den var en Guldring. Biskop Reinhold blev jordet paa Nordnes i Mihaelskirken i det senere saa bekjendte Munklifs-Kloster. „Dette Verk blev meget lastet.“¹

Da der maatte være en Kathedralkirke, hvor en Biskop havde sit Sæde (cathedra), er det høist sandsynligt, at Stavangers ældgamle og merkkelige Kathedralkirke er samtidig med Reinhold og er hans Verk.² Den kaldes Trinitatis eller Domkirken eller oftest St. Svithuns Kirke efter den hellige Svithun, Bisp i Winchester (fra 837—862), hvis Levninger opbevaredes i et prægtigt Skrin og var Domkirkens største Prydelse.³

Efter en gammel Beretning skal den første Bisp i Stavanger have foranlediget, at Finns Kirke blev bygget. Efter hans Raad blev den bygget af Finn paa Hestby ved Hjælp af en Kollekt, som 2 Munke indsamlede i England og Skotland. Ved samme Munkes Hjælp skal Finns Broder Aslak have bygget Kirken paa Talgø, hvor man ogsaa længe efter viste Levningerne af hans store Skibsnauft.

for at bevise, at han var Magnus Barfods Søn. Munch III. 702. Annales regii omtale hans Drab i 1135 med disse Ord: Liffat Reinholdz, biskups af Stafangri.

¹ Magnus den Blindes Saga C. 8. Harald Gille's S. Cap. 9. Forfatteren af Morkinskinna tilføier: „Ved Biskoppens Drab bedrøvede Harald alle gode Mænds Hu og rimeligt er det, at det er denne Ugjerning, der har bragt saavel Norge som Gjerningsmændene i saa stor Ulykke, da de derved paadroge sig Guds Brede.“

² Da Kirken senere er brændt, er det sandsynligt, at den ældste vestlige Del af Kirken, som endnu er vedligeholdt uskadt til vore Dage, er den oprindelige Kirke, der vel er bygget af engelsk Bygmester.

³ Hakon III. Saga C. 5, Fornm. Søg. X. 223, Dipl. Norv. III. 15, Munch N. 5. III. 615.

II.

Jon Birgersson.

Under Harald Gille's Sønners Regjering sendte Pave Eugenius III sin Legat den floge Englænder Cardinal Nicolas, Biskop af Alba, (der siden, 1154 blev Pave under Navn af Hadrian IV) til Norge (1152), hvor han ordnede det norske Kirkevæsen, oprettede Kapitler ved alle Kathedralkirkerne i selve Norge for at bringe Bispervalgene i canonisk Orden, stiftede en Bispestol paa Hamar og gjorde Nidaros til Erkebispesæde (erkistóll), da den norske Kirke hidindtil havde staaet, først under Bremens og siden under Lunds Erkebisper.

Til første Erkebiskop i Nidaros viede Cardinalen efter Kongernes Begjering Stavangers Biskop Jon Birgersson i Nidaros med stor Pragt i Dørværelse af Kongebrødrene, Landets Bisper og andre Høvdinger. Ved samme Leilighed fremsagde Skalden Einar Skulason sit bekjendte Mindekvad om St. Olaf, kaldet Geisli eller Straalen¹, der er anseet for et af den Tids ypperste Skaldestykker.

Alle Cardinal Nicolaus's Anordninger stadfæstede Pave Anastasius IV i en Bulle af 28de November, ved hvilken han under Nidaros Erkebispestol lagde Bispedømmerne: Oslo, Hamar, Bergen, Stavanger, Island, Grønland, Orknøerne og Suderøerne.²

Erkebisp Jon døde 24de Februar 1157.³ Samme Aar myrdedes Kong Gystein, og døde Vilhelm Bisp i Oslo og Ma-

¹ Geisli findes i Folio-Udgaven af Snorre, 3die Deel.

² Bullen findes i Thorkelins Diplom, II, 3, Dip. Norv. III. No. 3 og Norges gamle Love, 439. I Bullen kaldes Jon Johannes og paalægges: „Sit vita tua subditis exemplum, ut per eam agnoscant, quid debeant appetere, et quid cogantur vitare. Esto discretionis præcipuus, cogitatione mundus, actione purus, discretus in silentio, utilis in verbo. Curæ tibi sit magis hominibus prodesse quam præesse. Non in te potestatem ordinis sed æqualitatem oportet pensare condicionis. Stude, ne vita doctrinam destituat, nec rursus vitæ doctrina contradicat. Memento, quod ars est artium regimen animarum. Super omnia studium tibi sit, apostolicæ sedis decreta firmiter observare, eiqve tamquam matri et dominæ tuæ humiliter obedire.

³ Af ham er den Bestemmelse i den ældre Frostathings Kristenret, at Moderen heller selv maa døbe sit Barn, end lade det døe udøbt.

thæus, Bisp paa Færøerne. Samtidige med Hr. Jon vare blandt Andre Bergens driftige Biskop Sigurd, der repræsenterede den norske Kirke paa det skandinaviske Kirkemøde i Lund 1139 og paa sin Fædrenegaard Luse stiftede (7/10 1146) det første Cistercienserkloster i Norge; den lærde Islænder Are Frode († 1148) og de bekendte Lærere i Kirken Hugo de Sancto Victore († 1140) og Bernhard af Clairvaux († 1153).

III.

Peter.

Da Nidaros' første Erkebiskop, Jon, døde 1157, satte Kong Inge I sin Kapellan og Fehirde, den storættede, og høitbegaavede Gystein Erlandsøn, paa den ledige Erkebisppestol, uden at spørge hverken Chorsbrødrene eller Andre tilraads. Han tiltraadte imidlertid ei sit Embede førend Høsten 1161. I ham fik Kirken en Mand, som baade besad Villie og Evne til at grundlægge og hævde Kirkens Uafhængighed og Indflydelse i sit splidagtige, under Borgerkrige sønderrevne Fædreland. Hans Herre Inge faldt i et Slag ved Oslo, og hans Tilhængere enedes om at vælge til hans Efterfølger Magnus Erlingsøn under hans sluge Fader, Erling Skalkes Formynderskab. Denne ryddede af Veien alle dem af den kongelige Wt, i hvem han kunde faae fat. Men for endnu mere at sikke sin Søn tvivlsomme Ret til Kongedømmet formaaede han Erkebiskop Gystein til at love at ville krone ham; en Leilighed, som Erkebispen med megen Klogskab benyttede for at gjøre Kirken ei blot uafhængig af Staten, men endog efter Tidens Stræben til sammes Herre. Medens Underhandlingerne om denne Sag dreves mellem Erling og Gystein, ankom til Bergen fra Pave Alexander III hans Legat Stephanus. I denne Anledning holdtes baade et Høvdinge- og Bispemøde i Bergen, hvor den otteaarige Magnus blev kronet af Erkebiskop Gystein og de 5 øvrige norske Bisper. Dyrt maatte Erling kjøbe denne Kroning. Norge skulde i Fremtiden tilhøre Gud og St. Olaf og Kongen være dennes Vicarius. De Særrettigheder, der vare Erkesædet indrømmede, stadfæstedes; Besmittelse af Kathedralkirken

skulde straffes med forhøiede Bøder, Pilegrime beskyttes og Bisperne med 12 af dem tilnævnte Mænd af hvert Bispedømme skulde afgjøre, hvilken af Kongens Sønner skulde bære Kronen, hvis Dndskab eller Uforstand gjorde den ældste udhygtig.

Den Stavanger-Biskop, som overvar Mødet i Bergen, var uden tvivl den 3die Stavanger-Bisp Peter. Da rige Gaver ved denne Leilighed uddeltes til Bisperne, er det sandsynligt, at det var ved denne Anledning, at hele Staden Stavanger skjænkedes St. Svithun og Bispestolen.¹

IV.

Amundi.

Naar Peter døde og Amundi blev Stavangers Bisp vides ikke. Det er derfor muligt, at det ei var Peter, men Amundi, som deltog i det nævnte store Møde i Bergen 1164. Om ham veed man kun med Visshed, at han efter islandske Annaler døde 1183². Der findes imidlertid et Brev fra Pave Alexander III af 9 Sept. 1171 til „Trundensi archiepiscopo & A . . . qvondam Stavangriensi episcopo“ om at lade Fulco, der var udnævnt til Biskop i Estland, faae en estlandsk Munk Nicolaus til Medhjælper³. Deraf seer man, at han allerede før dette Aar har nedlagt sin Bispestav og saaledes ei var Bisp ved sin Død 1183.

¹ Snorre: Magnús Erlingssons Saga C. 21 og 22, hist. eccl. Isl. I, 225. Munch N. S. III, 933, Keyfers Kirkehistorie I, 237. Gavebrevet findes ei mere, men det paaberaabes til Bekræftelse af Hakon Hakonsson, der ogsaa stadfæstede samme (Norges gamle Love I, 248, Lork. Dipl. II, 23.)

² 3 Ann. reg. ad 1183 „Ob: Amundi biskup af Stafangri.“

³ Brevet findes i Suhms og Schønings Forbedringer til Norges Hist. Munch antager, at Aarstallet 1171 er en Feilskrift for 1179, i hvilket Aar Fulco efter langt Ophold i Rom var paa sin Hjemreise til Estland, hvorhen han tog Veien over Danmark (Langes Lidsst. V. 39). Han slutter af Brevet, at Amundi har resigneret og antager, at han, da Brevet blev udstedt, maaste var Munk i Helgesæter.

V.

Girikr (I) Ivarsson 1171—1188.

Han var en Søn af Ivar Skrauthanke, Magnus den Blindes tro Tilhænger, der blev Biskop i Nidaros før Reidar¹. I Aaret 1185 blev efter Peder Claussons og Fleres Beretning, Girik Biskop i Stavanger²; men allerede 1178 var Girik, Stavangers Biskop tilstede i Nidaros, da Erkebiskop Gystein med Kong Magnus's Minde viede til Biskop i Skalholt den siden som Helgen dyrkede Thorslak³. Hvis Amundi allerede 1171 havde resigneret er det rimeligt, at Girik allerede dette Aar eller det følgende blev Stavangers Bisp.

I Kampen mellem den kronede Kong Magnus og Birkebeinernes høitbegavede Konge Sverrir holdt han tilligemed det øvrige Cleresi med Kong Magnus, som desuden havde vist sig meget gavmild mod Stavangers Bispestol⁴.

Da Magnus efter det tabte Slag ved Nordnes den 31te Mai 1181 flyede til Stavanger, blev han ei alene paa det venligste modtaget af Biskop Girik; men denne eggede ham til atter at vende tilbage til Bergen for der at overraske de efter Seiren sikkre Birkebeiner. For at hjælpe til dette kloge Raads Udførelse samlede den virksomme Bisp alle de Folk, han kunde faae, bemandede et Langskib med sine Huskarle og ledsagede selv Kong Magnus paa dette Tog. De fore saa hastigen, at de sandsynligen havde overrasket Sverrir, hvis ikke Birkebeineren Gjolf Haslason, som med en Jagt laa paa Speideri, havde vist ligesaa megen Raskhed som Landsnærværelse. Som om han hørte til Magnus's Flaade roede han midt imellem de fiendtlige Skibe inden man merkede Uraad. Nu roede man vel af alle Kræfter efter, og Girik's Skib kom Birkebeinerskuden nærmest. Da det tyktes Bispen, at det gif sent, bød han at lægge til Land og sætte af de mange lærde Mænd, han havde ombord. „Naar vi saa lette Skibet, faae vi den vel fat“, sagde

¹ Snorre: Sigurds og Inges Saga C. 10.

² Peder Clausson N. B. 58, hist. eccl. Isl. I, 126, hvitfeldt † 1182.

³ Anecdoton, historiam Svereri illustrans, per Werlauf. XXV. Hist. eccl. Isl. I, 289.

⁴ Thorkelin Dipl. II, 23.

Bispen; men de raske Birkebeiner havde derved faaet en Formon, stak ud i Søen og underrettede Sverrir om Faren, som denne undgik ved strax at flygte med Sine til Nidaros.

Da den berømte Erkebiskop Gysteinn i Nidaros var død 26de Januar 1188, blev der ud paa Sommeren holdt et Møde i Bergen mellem Kong Sverrir, Biskopperne og andre mægtige Mænd, hvor der blev talt om Valget af en ny Erkebiskop, og nærmest kom Biskop Eirik af Stavanger paa Valg, fordi Gysteinn Erkebiskop havde nævnt ham fremfor Andre. Kong Sverrir, som kjendte Manden og vel anede, at i ham stak en anden Gysteinn, modsatte sig Valget under det Paastud, „at han ei var skicket til at bestyre Midler, eftersom han var altfor gavmild.“ Mange Mænd sagde derimod, at just han burde vælges til Erkebiskop, som gjorde vel med Formuen, og mente, at Stolen ei vilde savne Midler. Dmsider valgtes Eirik til Erkebiskop (1188). Strax efter drog han til Rom for at hente Pallium og kom tilbage om Sommeren 1189¹. Havde Sverrir ved sin Gstergivenhed haabet at vinde den talentsfulde, men hierarchiske Prælat for sine Planer, blev han bittert skuffet.

Det hørte til Sverrir's kjereste Dnsler ved en Kroning at bøde paa sin bestridte Ret til Norges Kongestol. Han henvendte sig desangaaende til den nye Erkebiskop, men da denne afflog at gjøre det inden han ved sine Sendebud havde faaet Paven's Minde, blev Sverrir og hans Tilhængere forbittede og begyndte til Gjengjæld at indskrænke Erkebiskoppen i hans Rettigheder. Som Følge deraf udbrød der nu en heftig Strid mellem Erkebispen og Sverrir om Kirkens Rettigheder, Erkebispens Indtægter og om Bisper's og Presters Beskikkelse, som Kongen vilde forbeholde sig, o. m. I Maret 1191 maatte Erkebispen forlade Landet. Han begav sig til den berømte Absalon, Erkebisp i Lund, der med Velvillie og Gjestfrihed modtog denne „for sin Retferdighed“ (propter suam justitiam) landsflygtige Mand.²

¹ Eirikr biskup af Stavangri kosinn til erchibiscups oc for til pava. Ann. regii ad 1188.

² Denne merkkelige Beretning om Striden findes i anecdoton per Werlauf XL. Eirik's Brev til Paven findes i Dipl. Norv. 6, 3 og i Scriptores, IV, 19. Heri beklager han sig over, at Sverrir, qvia

Under sit Ophold her mistede han Synet, hvorfor han siden kaldtes med Tilnavn: den Blinde. Herfra sendte han Paven en Beretning om sin Strid med Sverrir, hvorpaa fulgte Pavens Bulle af 15 Juni 1194, hvorved han tog Erkebispens og den nidaroske Kirke i St. Peders og sin Varetægt, bekræftende alle dens ældre Privilegier, vedføjede nye Bestemmelser, og satte Sverrir i i Band¹.

Da Kongens Forsøg paa at forsvare sig og de Bisper, som havde vovet at krone ham (29 Juni 1194) mislykkedes, og da han endog skal have ladet forfalste den Bulle, Pave Celestin III udstedte, lyfte dennes Efterfølger, Pave Innocent's III, i en heftig Bulle af 6 October 1198 Anathema over „Tyrannen Sverrir“ og alle hans Tilhængere² og opfordrer Kongerne i Danmark og Sverige til med forenede Kræfter, at styrte dette Uhyre, som allene skaaner dem, han ei kan naae. I et Brev af 6te October samme Aar til Erkebispens giver han denne følgende Ekudemaal: *Examinatam tuæ fidei puritatem & fervoris constantiam, quam nec persecutio, nec gladius, nec*

ejus non obedimus mandatis, ira et indignatione succensus, bona nostra et omnes reditus nostros usque ad quadrantem novissimum confiscare præcepit. Som Aarsag til Strid mellem Sverrir og Cirif beretter den engelske Skribent Rogerus de Hoveden: „Sverrir lod sig mod Pavens Forbud krone, hvilket, da Eustachius (Cirif) Erkebisp af Nidaros fik høre det, vilde han heller gaae i Landflygtighed, end være ved hans Krøning. Hvorpaa Sverrir tvang Nicolaum, Bispen i Vic, til at krone sig. Den samtidige engelske Historiker Guil. Neubrigensis angiver samme Aarsag til Erkebispens Landflygtighed. (Schønings Forbed. til D. og N. Historie 449). Om denne merkelige Strid sammenlign Sverrir's Saga, Cirif's Klagebrev til Paven. *Script. rer. Danic. IV. 19 og D. N. 6, 3. Keyser 1, 274.* Den bekjendte Bilhelm, Abbed i Ebelholt, adbarer Paven i et Brev 1195 mod de Bisper, der havde kronet Sverrir og falder dem *virii mendaces et iniqui ad fraudem toti conversi.* (D. N. 6. 4.) Absalon døde 1201 og testamenterede Erico, *propter justitiam exsulanti, centum marcas argenti et eqvum blaccatum.* Cirif havde før stjenket Absalon et kunstigt forarbejdet Sølvfrin. (*Ciffum argenteum mirabiliter fabricatum*) see *Test. Dni Absalonis ed. Sperling.*

¹ Lhortfel. Dipl. 11, 13—17. D. N. 11, 2—4, Keyser, 1, 285.

² Anecdoton LVIII. Om den forfalste Bulle hos Keyser's Kirkehjst. 1, 300 D. N. 6. 7.

fames, nec exilium diuturnum a caritate Christi separare potuit vel dejicere a statu libertatis ecclesiasticæ conservando, quem etiam nec terror coegit, nec minæ moverunt, nec demulserunt blanditiæ nec preces nec promissiones potuerunt inducere, ut Suero sacrilego et apostatæ, qui regnum Norvegiæ per effusionem sanguinis et violentiam occupavit, in matris infamiam se asserens de regali progenie descendisse, vel latenter annueres, vel expresse faveres dignis in domino laudibus commendamus.¹

Efter Sverrir's Død 3 Mart's 1202 blev han forligt med hans Eftersølger Hafon III. Efter 10 Aars Landsflygtighed vendte han tilbage til Nidaros og løste de Bandsatte fra det pavelige Band, en Frihed, som dog paadrog ham en skarp Trettesættelse af Pave Innocent's 1204. Det følgende Aar nedlagde han sit Embede, og efter hans Raad valgtes til Erkebiskop Thore den Birkverfke, Chorbroder af Oslo. Den blinde Prælat døde 1213.²

Det var en bevæget Tid, rig paa sjeldne Mænd, i hvilken Kirik levede. 1198 besteg den høitbegavede 37aarige Innocent's III Pavestolen, og han styrede med kraftig Haand Kirken lige til sin Død 1216. Paa Lunds Erkebispes stol sad Bernhard af Clairvaux's Ven Eskild, der 1178 overdrog sin Post til den berømte Absalon (+ ²¹/₃ 1201). Det følgende Aar (Paasfenat 1202) døde Danmark's Lærer, den fromme, lærde og høitagede Abbed Wilhelm i Ebelholt's Kloster. „Saaledes fremtraadte i det bevægede Liv Geistligheden værdig som Aandens Repræsentanter.“

¹ Den prøvede Troes Renhed og Ivers Standhaftighed, hvilken hverken Forfølgelse eller Sverd, eller Hunger eller langvarig Landsflygtighed har kunnet stille fra Christi Kjerlighed eller afholde fra at forsvare Kirkens Frihed; hvem endog hverken Frygt har toungtet eller Trusler bevæget, eller Smigrerier forlokket, eller Bonner eller Løfter kunnet forlede til hemmelig at billige eller aabenbare begunstige Sverrir den Kirkesfjender og Grafaldne, der ved Blodsudgydelse og Vold har bemægtiget sig Norges Rige, idet han til sin Moders Skjændsel paastaar at nedstamme fra den kongelige St. Anecd. LIV. D. N. 6, 6.

² Isl. ann. 90. 4 Breve fra Kirik til de islandfke Bisper findes i annales eccl. Isl. 1, 244—255.

VI.

Aar 1190—1207.

Efterat Girik var bleven udvalgt til Erkebiskop vare Alle enige i at vælge den storættede Nicolaſ Arnason paa Stodreim til Biskop i Stavanger; men Kong Sverrir satte sig derimod. Nicolaſ henvendte sig imidlertid til Dronning Margreta, og ved hendes Forbøn lod Kongen sig endelig bevæge til at give sit Minde til, at Nicolaſ maatte vies til Biskop, skjønt han erklærede, at baade han, hun og mange Andre snart vilde komme til at fortryde det, hvilket ogsaa, som bekjendt, gif i Opfyldelse. Da paa samme Tid Bispen i Oslo døde, fik Nicolaſ Erkebispens Tilladelse til at tage Bispestolen i Oslo. Aar, som rimeligvis var udnævnt af Sverrir, blev derpaa viet til Biskop i Stavanger. Denne Besættelse af Stavanger Bispestol var et af Stridspunkterne mellem Girik og Sverrir. — Erkebispens klagede til Paven over, at den Person, der var valgt efter Geistlighedens og Folkets enstemmige Dnske og Samtykke, forkastede Kongen, som derimod uden at raadføre sig med Erkebiskopen og tvertimod dennes Indsigelser¹ udnævnte en anden Person, som han paatvang Geistligheden og Folket. Kongen bød nu Erkebispens at vie ham, men Erkebispens vovede ei at foretage Vielsen, da saadan under disse Omstændigheder var forbudt i den norske Kirke.² Som Biskop af Stavanger eller rettere electus deltog han med de øvrige Norges Bisper i et Møde i Bergen 1190, hvor han var med at underskrive det Brev, hvorved Kong Sverrir, Erkebiskop Girik og de øvrige Bisper bekjendtgjorde, at de Mænd ere bandsatte, som øve Vold mod de hellige Kirker og Klerker, røve eller voldtage Kvinder eller bevæbnede gaae ind i Kirken eller i, fra og til Thinge. Disse Bestemmelser bleve optagne i den Christenret, som paa dette Møde blev vedtagen eller i det mindste udkastet, og som bærer Navn af Kong Sverrirs Christenret.

¹ Nobis inconsultis, nobis reclamantibus in personam aliam, quæ bigamam in ipsa, si dici debeat, electione ducebat uxorem, clerum et populum coegit consentire et nobis obtulit consecrandum. (Erkebispens Brev til Paven, Script. r. D. IV. 20.)

² Kænser Kirkehift. 1, 273, 277 og 278. Werlauf Anecd. XLIII. Norges gamle Love 1, 409. D. N. 6, 3.

Aar 1194 den 29de Juni var han tilstede i Bergen, hvor han var med at vælge og vie Sverrir's Hirdprest Marte in til Biskop i Bergen. Samtidig viede og kronede Biskop Nicolaus i Forening med Nial og Thorer af Hamar Kong Sverrir. Denne gav dem Alle gode Gaver, og de skiltes ad med megen Kjærlighed.

Var Kongen tilfreds med Bispernes Fjælighed, saa var Erkebiskop Girik destomere misfornøiet „med disse løgnagtige og ubillige (iniqui) Klerker, som havde begaaet den i Kirken uhorste Gjerning at vie en excommuniceret Prest til Konge, og Pave Coelestin III bandsatte 18de November 1194 i Peterskirken for en stor Forsamling de dristige Bisper¹, som Erkebispen derpaa citerede til sig i Danmark. Paa et stort Møde, som Sverrir ud paa Baaren sammenkaldte i Bergen, hvor 6 Bisper ogsaa vare tilkaldte, besluttede man at sende Thorer, Biskop i Hamar og Svarte-Mester Richard med Breve fra Bisperne og Kongen til Paven. Ved Afskeden formanede Kongen Bisperne til Trosskab mod sig og lovede dem sin Hjælp. De lovede Trosskab, men samme Høst drog den troløse Biskop Nicolaus i Oslo, ei blot til Erkebiskoppen for at blive løst fra Bandsættelsen, men stiftede det mægtige Baglerparti, i hvis Spidse han stillede sig. Forsærdede ved Pave Innocent's III's heftige Bulle (1198), hvori han lyste Anathema ei blot over Kong Sverrir, men over alle hans Tilhængere, forlode ogsaa de øvrige Bisper og blandt dem Nial, Landet og opholdt sig i Landsflygtighed i Sverige og Danmark indtil Sverrir døde 1202. Da hans Søn og Eftermand Hakon III forligede sig med Cleresiet, vendte Nial ogsaa med de øvrige Bisper tilbage til sit Bispedømme, hvor han døde 1207.²

Hvilke sørgelige Følger denne lange Strid mellem Kronen og Kirken havde medført, skildrer Kong Hakon 1202 i sit Brev til Landets Bisper og Flere. I det yttre han blandt Andet:

¹ Anecd. LI—LXI, Hakon Sverresøns Saga.

² Ob. Niall, bispup i Stavangri (ann. regii ad 1207.) Erkebiskop Absalon stjænkede i sit Testamente „Nigello episcopo Staffangrensi, quinquaginta marcas argenti.“ Samme Sum testamenterede han og de øvrige norske Bisper, som senere flygtede fra Norge.

„Nu frygte hverken Lærde eller Læge Gud og gode Mænd; tværtimod lever nu hver, som han lystet i Lovløshed. Loven foragtes, men Man raader; Usædelighed vover og Sædelighed gaaer til Grunde; Kvinder blive skammelig krænkede og Kirker opbrudte, og al Christendom staaer Fare for Fald, hvis ikke Gud og gode Mænd give Raad, saa at det kan blive bedre.“

Stavanger var paa den Tid (1205) Vidne til en saadan Troløshed. Einar Kongesmaag blev overrasket i Stavanger og søgte Frelse i Svithuns Kirkes Taarn. Baglerhøvdingerne tilbød ham Fred, men menige Krigsfolk myrdede ham med 4 Ledfagere.

VII.

Heinrik. 1207—1224.

Han blev efter Peder Claussons Udsagn udvalgt til Biskop 1207. Tilligemed Erkebiskop Guthorm og de øvrige Bisper og flere af Landets gjæve Mænd var han tilstede i det store Møde, som 1218 holdtes i Bergen, da den unge Kong Hakon Hakonssons Moder maatte ved Jernbyrd bevise sin Søns Byrd.

Paa en Togt mod Ribbungerne traf Kong Hakon senere i Gifundafund sammen med Biskop Heinrik. De talede meget med hinanden og sluttede et fast Venstabs. Fra den Tid af var Biskop Heinrik Kong Hakons bedste Ven. Paa det store og merkkelige Høvdingsmøde (høfdingiafundr), som fra 29de Juli til 15de August 1223 holdtes i Bergen for at undersøge Kong Hakons og Andres Ret til Norges Kongestol, var ogsaa Biskop Heinrik tilstede.¹

Det følgende Aar 1224 døde Henrif tilligemed Erkebiskop Guthorm og Bergens Bisp Haavard². Det foregaaende Aar

¹ Hakon Hakonssons Saga, Cap. 41, 60 85—98.

² Isl. ann. regii. Guthorm blev viet til Erkebisp i Rom 1215 og overbar da sandsynlig den berømte 4de Lateran Synode 1215, hvor Læren om Transsubstantiationen fastsattes som Troesartikel, og der bestemtes, at Enhver aarlig skulde strifte alle sine Synder og opfylde den Kirkebod, der blev ham paalagt og i Paasken modtage Naderens Sakramente. Forsømtes dette skulde han udstødes af Kirken og beroves kirkelig Begravelse. 1219 udstedte Honorius III. en Bulle, der paabød i Klostre at ansætte Magistre i Theologien (Ries 4).

fort efter Mødet i Bergen døde Bjarne Kolbeinson af Orknøerne, en af sin Tids berømteste Skalde, og det paafølgende Aar (1225) døde Oslo berygtede Biskop, den storættede Nicolaus Arnason, som i 35 Aar havde beklædt Oslo Bispestol.

VIII.

Afsell. 1226—1254.

Blandt dem, som overvar Høvedingemødet i Bergen 1223 og var i Kong Hakons Følge, nævnes ogsaa Afsell Kapalin, „som siden blev Biskop.“ Han blev 1226 viet til Bisp i Stavanger samtidig med Arne i Bergen, Orm i Oslo og Simon paa Sundersøerne¹.

Sandsynlig var Afsell med i det Kirkemøde, som 1229 holdtes i Aidaros af Erkebiskop Thorer, hvor den bekjendte Erkebiskop Gynsteins Kanonisation under Navn af St. Augustinus bekjendtgjordes, og i Provincialconsiliet i Bergen 1233. I Aaret 1231 befol Pave Gregor IX Bisperne af Bergen og Stavanger og Cistertienserabbeden af Stanley i England at anstille de fornødne Undersøgelser, der skulde gaae foran Hakon Hakonsøns Kroning, angaaende hans Valg, Stilling og øvrige Forhold, som vare afbrudte ved Erkebiskoppens og Fleres Død².

1240 bød Pave Gregor IX Erkebiskop og Bisperne i Norge at indfinde sig ved det apostoliske Sæde førstkommende Paasfedag for at raade Paven under Tidernes Pinagtighed³.

1245 den 17de September befol Pave Innocentius IV Bisper og Andre i Sverige og Norge, at hjælpe Prædikebrødrene til deres Ret mod den sekulære Geistlighed, der i forskjellige Henseender forurettede dem⁴. Det følgende Aar underrettede Paven Afsell i Stavanger og Flere om, at han havde valgt Cardinalen af Sabina til sin Legat i Norge, og at han havde taget Dronning Margretas Morgengave under sin apostoliske Baretægt med Befaling at sørge for Esterlevelsen heraf.

¹ Ann. regii ad 1226.

² D. N. 1, 10.

³ D. N. 1, 17. Hertug Skule havde gjort Oprør og ladet sig udraabe til Konge, men han blev overbundet og dræbt i Helgefæter Kloster 23de Mai s. A.

⁴ D. N. 1, 23.

Den 17de Juni 1247 kom den bebudede Cardinal Vilhelm af Sabina til Norge. Et Dagsdag, den 29de Juli 1247, vare alle Norges Stormænd samlede i Bergen og blandt dem Biskop Askell, da den pavelige Legat paa denne Dag under megen Pragt og Høitidelighed kronede Kong Hakon. Ved samme Leilighed søgte de norske Bisper at faae Cardinalen til at gjøre det til en Betingelse for Kroningen, at Kongen skulde sværge den samme Ed, som Kong Magnus, der først blev kronet her i Landet, men da Kongen gav et bestemt Afslag vilde Cardinalen ei videre besatte sig med denne Sag. Derimod forbød han siden, i Anledning af Bøndernes og Presternes Klager, Bisperne at tilegne sig Kirkerne Tiender og fordre Godtgjørelse for Gjesteri i Tylkerne, naar de ei selv kom, med mindre de vare syge, reiste efter Kongens Befaling eller skulde til Erkebispens. Blandt Cardinalens Fortjenester hører, at han paa dette Møde fik Jernbyrd affkaffet; tillige fastsatte han Bandsættelse for dem, som forsøgte at gjøre Oprør mod Norges Konge eller Rige, eller at forstyrre dens Rolighed, eller forførte en Nonne.¹ Paa sin Hjemreise gjestede han Stavanger.

Det venstabelige Forhold, som fandt Sted mellem Askell og Kong Hakon, kom hans Bispestol tilgode. En Kong Magnus (sandsynlig Magnus Erlingsson) havde i sin Tid skjænket Stavanger By til den daværende St. Svithuns Kathedralkirke; men Gaven var senere igjen kommen fra Kirken. Kong Hakon stadfæstede paany, ifølge Biskop Askels Bøn, Gaven og skjænkede St. Svithuns Kirke Byen Stavanger „med allum lutum þeim er til liggia innanböar oc til hava legit fra fornu oc nyu sva leidangr sem sakaröyrir eda annar mal.“ Dog betingede Kongen sig til Gjengjæld af „sin Ven,“ at han skulde sørge for, at der hver Søndag (drottins dag) i 12 Maaneder blev bedet for hans Farfaders², Faders og hans

¹ D. N. 1, 28, 25. Hakon Hakonssons Saga C. 251—255. Vilhelms Brev findes i annales isl. 1, 257. Pave Innocents Stadfæstelse s. S. 259. Norges gamle Love 1, 451 og 452. Keyfers Kirkeh. 1, 382. Om Vilhelm af Sabina († 1251) see hist. eccl. Isl. 1, 233.

² Den i Kirkens Band døde Kong Sverrir.

egen Sjels Frelse, naar han døde, og at deres Navne indførtes i Bispedømmets Skræer¹.

Af Cardinal Vilhelm af Sabinas Statuter² erfare vi, at Patronatsretten i alle norske Kirker og Kapeller tilhørte Kirken med Undtagelse af 3 Kapeller, om hvilke der var Spørgsmaal mellem Dronningen og Bispen i Stavanger. Dette afgjordes saa, at Patronatretten efter Dronningen og hendes Sønners Død skulde tilfalde Stavangers Biskop. Denne Sag blev afgjort i Bergen 16 August 1247; men samme Aar den 19 December meldte Pave Innocents IV Norges Erkebisp og Bisper, at Paven havde tilladt Kong Hakon selv at vælge Prester til de Kirker, han og hans Forfædre havde stiftet ved 3 Kongsgaarde, samt til dem, han sednere maatte fundere, og paalægger Bisperne at antage dem, Kongen præsenterer, til disse Kirkers Forstandere, „fordi Kongens Forfædre af fri Villie (sponte ac libere, non obstanter) havde afstaaet Patronatsretten til det norske Riges Kirker“³.

Biskop Askell døde 1254⁴, efterat han i henved 30 Aar

¹ eller Artidebog, Necrologium. Saa kaldtes den Bog ved Kirker og Klostre, der indeholdt Fortegnelse over dem, hvis Dødsdag, eller som bore Fædre kaldte det: Artid, hoitideligholdtes i Kirken eller Klostret ved særskilte Sjelemesser. Dette merkelige Gavebrev findes efter Originalen i Dipl. Norv. S. 38 og norske Love 1, 448 med Tilføiende, at det er uden Tids og Steds Angivelse, men sættes mellem Aarene 1226—1254. Som Vidner til denne Gave nævnes blandt flere Dronning Margreta, Gaut Joansson, Paal Bagaskalm og Ivar Aef.

² I Vilhelm af Sabinas merkelige Statuter, udstedt i Bergen 16 August 1247 forekommer blandt Andet følgende: „Jus patronatus in omnibus ecclesiis et capellis invenimus ecclesiam regni Norvegiæ libere et integre ac pacifice possidere exceptis tribus capellis, de quibus quaestio erat inter Reginam Norvegiæ et episcopum Stavangriensem, super quibus coram nobis transactum et concordatum fuit, ut regina in vita et filii ejus post eam habeant jus patronatus in iis, sed nullatenus transeat ad nepotes, sed ad episcopum et ecclesiam Stavangriensem integre et libere revertatur, quia a tempore transactionis erat ecclesia et episcopus Stavangrensis in possessione libera et quieta. Thork. Dipl. 2, 28 hist. eccl. Isl. 1, 234. Gl. norske Love 1, 450.

³ D. N. 1, 33.

⁴ Hakon Hakonsøns Saga C. 311. Ann. Isl. 122.

havde beklædt Stavangers Bispestol. Han viste sig stedse som Kong Hakons Ven og holdt hans Parti i de indre Uroligheder, som fandt Sted under hans Regjering, og som endte med hans ærgjerrige Svigerfader, Hertug Skules, Nederlag og Drab 1240. I henved 100 Aar havde sørgelige Borgerkrige raset i Landet og frembragt store Omveltninger, tilintetgjort de gamle Lendemænds-Øtter og hævet Birkebeiner til et nyt Høvedingedømme. Sammenstødet mellem Kirken og Kronen havde været voldsomt og Følgerne af Striden: Lovløshed og megen Usædelighed. Held for Kirke og Land var det, at man ovenpaa Stormen havde en Konge som Hakon Hakonsøn og fredelskende Bisper som Askell og hans Samtidige, den dygtige og brave Erkebiskop Sigurd Eindridsøn († $\frac{6}{3}$ 1252), som med Bisdom og Maadehold, 21 Aar havde ført Krumstaven i Nidaros Erkebispedømme.

IX.

Thorgils eller Thorgisl. 1254—76.

Han blev sandsynlig indviet til Stavanger Biskop 1256¹ og deltog som saadan 4 Marts 1263 i Nidaros i Indvielsen af den lærde Islænder Abbed Brand til Biskop i Skalholt og Gilbert til Biskop i Hamar.² Samme Aar ledsagede han Kong Hakon Hakonsøn paa hans sidste Krigstog forat forsvare Suedsererne mod Skotterne. Da den ædle Konge blev døds syg i Kirkwall paa Orknøerne, var han med at give ham den sidste Olie den 12 December og istemte Sjelemessen ved hans Død den 15 s. M. Da Kongen havde udaandet sit Liv, forlode Alle Bærelset, hvori han laa, med Undtagelse af Biskop Thorgils, Høvedingen Brynjolf Jonsøn og 2 Andre, der viste den høit elskede Hyrste den sidste Vennetjeneste ved at tvætte hans affjelede Bøgene, som derpaa midlertidig blev bisat i St. Magnus's

¹ Han er dog sandsynlig udvalgt strax efter Askells Død 1254; thi den Biskop i Stavanger, hvem Pave Alexander IV 5te April 1255 paalægger at undersøge Erkebiskop Eysteins Liv og Mirakler, kan ingen anden være end Thorgils. D. N. 61, S. 28.

² Hakon Hakonsøns Saga C. 3¹⁵

Kirke. Mod Vinterens Slutning blev det kongelige Rig af Biskop Thorgils, Andreas Plytt og Erling Alfson ført over til Norge paa et Skib, som landede i Selvaag paa Jæderen, hvorfra det førtes til Bergen for der at bisættes i Christkirken (22 Marts 1264).

Sednere var han og med at sætte sit Segl under Freds-dokumentet af 2 Juli 1266, hvorved den norske Krone i Perth folgte Eudersøerne og Mann. Paa Skjerthorsdag den 14 April 1267 lagde Thorgils og Peter, Biskop i Bergen, efter Paven's Befaling, Pallium paa Oslos Biskop, Hakon¹, i Dvervær af Kong Magnus, Dronning Ingeborg, den grønlandste Biskop Olaf og den færøiske Biskop Gaute.²

I Aaret 1270 stiftede Biskop Thorgils, i Forening med Kong Magnus, et Hospital (almosuhús) „for deri at lægge fattige Mænd, som sygnede i Byen, at de der kunde vente Bod eller Bane, heller end at bæres syge, saarede eller næsten døde Gaard imellem som ellers var skeet.“ Kongen lagde til Hospitalet sin Odelskirke, St. Peterskirke, og Bispen de fornødne Huse. Derhos skjenkede Thorgils med sit Kapitels Raad og Samtykke en Ager ved den nævnte Kirke, 2 Enggaarde, han havde kjøbt og den fornødne Skov, til Underhold for Presten og de Mænd, som skulde tjene ham der.³

¹ Pave Clemens IV havde 1265 overdraget Abbederne i Lyse og Holm, Prædiker-Prioren i Nidaros og Lif, Custos ved Barfodbrødrenes Hus, at vælge en Erkebisp, og de kaarede Hakon, Biskop i Oslo. Ann. reg. ad. 1265.

² Ann. regii ad. 1267, Peder Clausen Norg. Bess. 178.

³ Desuden skjenkes til dette Hospital Ingialdsvaag, frit for alle Byrder, som sthldtes Kongedømmet, den Del af Skialgsnes, som ei tilhørte Kirken, Halvparten af Foldoy, hele Dganes, Vidarak i Sirudal, Solbjargir og Sagland i Gistkudal, med hvilke dog fulgte 2 Koner og Ulvilda Freundkone vor og Thorem hendes Datter. Dette skede Alt med Raad og Samtykke af alle Chorsbrødrene, Anders Erkedegn, Girik lunge Baardsøn, Chorsbroder, Jon Blakoll, Chorsbroder, Girik Meistar, E. a. Hylu, Arne Kapalin og alle de øvrige Chorsbrødre. Se Stiftelsesbrevet i Thorkelins Dipl. II, 58. Suhm X, 1003. Paa samme Sted, hvor dette Hospital laa, og som endnu kaldes St. Peders Gjerde, ligger endnu Stavangers Amts Sygehus og kaldes nu som før St. Peders Gjerde.

1272 afbrændte Stavanger tilligemed St. Svithuns Domkirke. Til denne mærkelige Kirkes Gjenopbyggelse hjalp Erkebiskop Jon og de øvrige Bisper ved at love dem Syndsforladelse, som enten besøgte eller med Gaver hjalp til Kirkens Gjenistandsættelse¹. Den kom dog ikke istand førend mod Aarhundredets Slutning. Nogle Aar før denne Brand var Jon Raude bleven viet til Erkebiskop i Nidaros. Det var en begavet og virksom Mand, der baade sølte Lyft og Kraft til at træde i sine berømte Formænd Gysteins og Giriks Fodspor, reformere Kirken efter den kanoniske Ret og faae klareret de Stridspunkter mellem Kirke og Stat, som endnu hindrede Kirkens Emancipation eller Uafhængighed. Inden han forelagde Stridspunkterne for Paven underhandlede han (1271) med den søielige Kong Magnus i Bergen, hvor en talrig Forsamling af geistlige og verdslige Stormænd vare samlede, og et Forlig sluttedes mellem Kongen og Erkebiskopen paa meget fordelagtige Betingelser for denne og Kirken den 1ste August 1273. Stavanger Bisp var tilstede ved disse Forhandlinger og underskrev Forliget, som dog ikke i alle Punkter blev stadfæstet af Pave Gregor X paa det store Kirkemøde, som han i Mai 1274 havde sammenkaldt i Lyon² for at raade Bod paa adskillige Misbrug

¹ I Anledning af St. Svithuns Kirkes Brand stænkede Erkebisp Jon 40 Dages Indulgens til de Bodfærdige, som hjalp til St. Svithuns Kirkes Opbyggelse, og udstedte Anders, Biskop i Oslo, 1278 et Brev, ifølge hvilket han gav 20 Dages Afslad til alle dem, som paa visse Festsdage besøgte St. Svithuns Kirke (Thork. 2,62 og 84). Lignende Indulgensskrivelser udstedte Biskop Peter paa Orknoerne 1278, og Thorsinn af Hamar, Torund af Hole, og Arne i Staalholt i Aaret 1280, Biskop Brynjolf af Skara $10/7$ 1286 og Eyvind af Oslo $17/4$ 1289 D. N. III. St. Svithuns Kirke kaldes i nogle af disse Skrivelser ogsaa eccl. sanctæ trinitatis Stavangrensis. „Trinitatskirke“ og Christkirke er ogsaa Navne, hvormed Kathedralkirkerne almindelig benævnedes.

² Dette Møde aabnedes 7de Mai 1274 og sluttedes 17de Juli s. A. 500 Biskopper, 70 Abbeder og 1000 andre Prælater havde deltaget i samme. Her blev blandt Andet vedtaget, at Geistligheden i 6 Aar skulde betale $1/10$ af al dens Indtægt og meddele fuld Syndsforladelse (miklar aflausnir) til dem, som tegnede sig med Korset. (Isl. Ann. ad. 1273). Samme Aar (1274) tabte Kirken 2 af sine mest udmærkede Lærere, nemlig Minoriternes General, Cardinal Bonaventura, og Thomas

og faae et Korstog istand. Dette Møde overvares af Erkebisshop Jon, Biskopperne Andreas i Oslo og Askatin i Bergen. De førte med sig tilbage som Gave fra Kong Philip III i Frankrig en Torn af Christi Krone, som blev modtagen med megen Verbødighed og Høitidelighed i Bergen, hvor den blev opbevaret i det kongelige Kapel, Apostelkirken, i Bergen, i hvilken Anledning Tornekronens Fest høitideligholdtes 9de Novbr.

I Aaret 1276 døde Hr. Thorgils.¹ Han synes at have været en from og fredelskende Mand, der ligesom hans Formand stedse stod paa en venlig Fod med Kong Hakon Hakonsson og hans Søn Magnus Lagabøter. — Hans Sigil findes aftegnet i Thorkelins Dipl. II, Tab. IV.

X.

Arne. 1276—1303.

Hadde Thorgils været en Fredens Mand, saa var hans Eftermand Arne, der blev valgt 1276 og viet 1277, just det modsatte, da han laa i stadig Strid, snart med den Ene og snart med den Anden. Men det var ogsaa en Stridens Tid, hvori han levede. Den myndige Jon Raude havde i Spidsen for Cleresiet begyndt en Kamp med Staten om Kirkens Rettigheder og fik disse væsentlig udvidede ved det bekjendte Forlig med Magnus Lagabøter i Tunsberg 1277. — Kongen frasagde sig her al Jurisdiction i geistlige Sager, overlod Bisperne at besætte alle Prestekald, lovede ei at blande sig i Bispernes og Abbedernes Balg og ei forandre Kirkens Love uden Geistlighedens Samtykke.

Da Erkebisperen efter Kong Magnus Lagabøters Død, 9de

af Aquino, der døde paa Reisen til Conciliet, og desuden Robert Sorbonne der ved det meget besøgte Universitet i Paris oprettede et Hus for fattige Studenter, hvoraf udviklede sig det berømte theologiske Facultet i Paris, som efter ham bærer Navn af Sorbonne. Samtidig bekjæmpede Wilhelm af St. Amour Liggermunkene i sit Skrift *de periculis novissimorum temporum*, som Paven lod brænde. (Meander V, 375—81.)

¹ *Annales Islandorum vetustissimi* i Script. Dan. II, 194 et ann. regii III, 115.

Mai 1280, da hans Sønner vare mindreaarige, vilde benytte den gunstige Tid til at sikkre Kirkens vundne Fordele og udvide dem, udbrød der en heftig Kamp mellem Kongemagten, understøttet af de verdslige Høvdinger og Kirken, hvis nærmeste Følge var, at Kongen og hans Raad ei vilde erkjende Forliget i Tunsberg,¹ at Erkebiskop Jon og Bisperne i Hamar og Oslo maatte gaae i Landsflygtighed, og at Erkebispestolen i 6 Aar stod ledig indtil Paven ved sin Magtsfuldkommenhed (per provisionem) udvalgte til Erkebisp Jorund, Bisp i Hamar, der 10de October 1288 i Nidaros blev iført Pallium af Bisperne i Stavanger og Oslo. Jorund kom snart i heftig Strid med sit eget selvraadige Domkapitel. Paa samme Tid førte den dygtige Biskop Arne i Skalholt en Kamp paa Liv og Død med Islands Stormænd om Kirkegodssets Bestyrelser og Patronatrettigheden².

Samtidig med og tildels Deltager i denne lange Kirkens Kamp med Staten var Biskop Arne. 1277, det samme Aar han blev viet til Bisp, overvar han med 4 af sit Kapitels Kaniker det omtalte Møde i Tunsberg, hvor han var med at beedige og forsegle den Forening (sættargerd, compositio), som 9de August 1277 blev sluttet i Minoriternes Kirke i Tunsberg mellem Kong Magnus og Erkebiskop Jon.³

I Aaret 1280 overvar han det store Møde, som Erkebiskop

¹ Og følgelig ei heller den sig til samme sluttende Kirkeret, som Jon forfattede og som findes i gl. Norske Love II. 339. Ei blot Kong Erik, men Hakon V og Magnus VII bestemte, at den gamle Christenret, som Hakon IV og Erkebiskop Sigurd anordnede, ene skulde gjælde.

² Arne, der ved Lærdom, Dygtighed og Udholdenhed hørte til de mest fremragende Geistlige i den Tid døde paa et Besøg i Bergen den 17de April 1298, 62 Aar gammel, efter at have været Biskop i Skaalholt i 29 Aar. (Kjöfers Kirkeh. II, 83. Isl. Ann. 164.)

³ Thork. Dipl. II, 66—76, hist. eccl. Isl. I, 386—96. Norges gl. Love II, 462. Isl. Ann. 154. Ved sit Testament af 1ste Feb. 1277 (Thork. II, 253, Script. Rer. Danic. VI 251) stænkede Kong Magnus blandt Andet til Stavanger Biskop 120 Mark Sterling, „ut oblatas et vinum ad consecrationem sacrosancti corporis et sanguinis dominici, universis tam clericis secularibus, quam claustralibus illius diocesis administrare in perpetuum teneatur.“

Jon havde sammenkaldt i Bergen, hvor Magnus Lagabøter fort tilforn var død, og den unge Girik blev kronet 2den Juli 1280.¹ Han satte tilligemed Erkebiskop Jon og de øvrige 6 tilstedeværende Bisper sit Segl under det Brev, som Erkebispen 25de Juli udstedte, og hvor Kongens Ed var indført. Han deltog ogsaa i det Provincialconcilium, som samtidig holdtes i Bergen, paa hvilket blev udstedt en Statut, som bærer Jons Navn. De ældre Bestemmelser af Cardinal Vilhelm o. m. stadfæstedes i den. Mange Misbrug forbydes i den under Bands Straf, som at holde verdslige Thingstevner paa Søndage eller Helligdage, at benytte Kirkerne som Opbevaringsteder (hirdsluhus) for Sild, Smør, Skind og andre Ting, at udsætte offentligt Bryllup længere end 1 Aar og 3 Maaneder efter Ugteskabets Indgaaelse, o. m. Ligeledes bestemtes Bandstraf mod „Alle, der med ond Villie nedbryde den hellige Kirkes Rettigheder i Nidaros Provinds; mod Lægmænd, som befatte sig med at afgjøre Retsfager, der henhøre under Kirkens Dom, o. m. Desuden bestemtes, at Biskopperne skulle aarlig ved alle Biskopsstole og i de største Hovedkirker lade oplæse de hellige Fædres (den kanoniske Rets) Bestemmelser om de Tilfælde, der paadrage fuldkommen Band².

Kirkens Overgreb og Jons Myndighed forbittede de verdslige Høvdinger i Kongens Raad og Udvidelsen af Tienden i Tunsbergøforliget mishagede Folket. Følgen deraf var, at en Reaction fandt Sted. Kongens Raad bekymrede sig ikke om Tunsbergøforliget, men brød det aabenbar og grebe enhver Leilighed til at krænke og forurette Geistligheden, som underkastedes en formelig Forfølgelse. Erkebispen med 2 andre Bisper bleve jagede ud af Landet³. Biskop Arnes Mænd bleve i Bergen erklærede utlæge af den mægtige og bekjendte Høvding Audun

¹ Thork. Dip. II, 93, D. N. I, 62. Norges gl. Love III, 229—241.

² Spilke disse Tilfælde ere, see Keyfers Kirkehist. II, 38. Jons Statut findes i gl. Norr. Love III, 229, conf. Torfæus 4, 370, hist. eccl. Island. I, 455—69.

³ Sammenlign den almindelige Retterbod af 1280 (Munch N. S. VI, 15, desuden S. 38, 45.) Jon erkebiskup gjorr utlægr ok for or landi. Obiit Jon erkebiskup hinn stadfasti 12 Cal Januar (i Skota). Ann. Vetust. ad 1282.

Hugleiksson, fordi de ei vilde udrede Kongen Leding, og da de flygtede af Landet, lagde en anden Høvding, der ogsaa var i Kongens Raad, Hr. Gaute paa Tolga, deres Guds under sig.¹ Biskop Arne, der ogsaa negtede Leding, maatte dele sine Mænds Skjebne, men vendte snart tilbage til sit Sæde, da han formodentlig forligede sig med Kongen og hans Raad.

1286 deltog Arne i et Provincialconcilium i Liodhus (Lødøse), hvor han blandt Andet var med at udstede ($10/7$) et Afsladsbrev paa 40 Dage til Bedste for Stavangers nye paa-begyndte Domkirke. Ved samme Leilighed udstedte Bispen af Skara et Afsladsbrev for Stavanger Domkirke.² 1288 den 10de October lagde Arne i Forening med Oslos Bisp, Gyvind, efter Pave Nicolaus IVdes Befaling, i Nidaros Pallium paa den af Pave Honorius IV til Erkebisp udnævnte, før omtalte Jørund, hidtilværende Bisp i Hamar.³

Det paafølgende Aar fulgte han saavel som de øvrige Bisper Kong Girik paa hans Krigstog til Danmark. 1290 deltog Arne i det Provincialconcilium, som Erkebiskop Jørund sammenkaldte i Nidaros efter at han og de øvrige Bisper, som vi see af den kongelige Kundgjørelse af 14de Mai s. A., ogsaa havde maattet indrømme Kongemagten, at den gamle Christendomsbalk, som gjaldt for Foreningen i Tunnsberg, skulde staae ved Magt med Hensyn til Tiende, Bøder og alt andet Geistlighedens vedkommende. Paa det omtalte Møde blev 29de August udstedt det saa kaldte „Jørunds første Statut,“ der skulde

¹ Keyfers R. S. II, 43.

² D. N. III 22.

³ Hist. eccl. Isl. II, 34. Saml. 2, 171. I samme Høst indtraf en Begivenhed i Stavanger, som vidner om Lidernes Naahed. Sandsynlig i et Drifkelag vilde en fornem Mand fra Ryfylke, Halvard Usgautsson af Gaarde i Sandeids Sogn stikke efter en Mand med sin Kniv; men kom uheldigvis til at ramme den gamle og anseede Baron Gaute paa Tolga, hvilket blev hans Bane. Drabsmanden søgte Fristed i Domkirken, men Gattes Søn Isak lod ham med Magt flæbe ud af Kirken og halshugge. Til Straf for denne Selvtægt blev Hr. Isak lyst utlæg; men blev siden benaadet og levede paa Tolga. Da han ingen Børn efterlod sig, skænkede han ved sit Testament rige Gaver til Kirker og Klostre. Saml. I, 154. Munch VI, 153.

gjælde for hele Nidaros Erkebispedømme. Det indeholder mærkelige Bestemmelser, der vise os, at den norske Geistlighed og Kirke paa den Tid stod paa et høiere Standpunkt, end man almindelig antager. Blandt disse Bestemmelser vare; at enhver Prest, som havde cura animarum eller Sjelesorgen o: var Sogneprest, skulde hver Søndag prædike for sine Sognefolk af den hellige Tro og dens Artikler, om den hellige Daab og dens Virkninger, om hvorledes smaa Børn skulde døbes i Nødstilfælde, naar Presten ei kunde være tilstede, at de Døbte, naar første Veilighed gaves, skulde confirmeres af Bispen, om hvorledes Presterne skulde drage Omfarg for, at saavel Unge som Gamle lærte credo in deum, pater noster, ave Maria o. m. og jevnlig prøve dem deri ved deres Skriftegang og lægge Straf paa dem, som ikke vilde. Prester og andre Kirkens Formænd skulde flittig styrke Lærde og Læge i Troen paa Herrens Legeme og Blod, saa at naar det blev opløstet skulde de med blottede Hoveder og oprakte Hænder kaste sig ned. Presterne skulde af sine Foresatte undervises om deres Pligter, om Kirkesang, Daab, Salvelse, Ligsang o. m. og deri ofte prøves.¹

Af det Anførte have vi seet, at Arne deltog i de vigtigste Begivenheder, som i hans Tid bevægede Kirke og Stat. Nu skulle vi see, hvorledes han selv blev Hovedperson i en lang og forargelig Strid, som førtes mellem ham og hans Kanniker eller Chorsbrødre og visstelig ei tjener Arne til Ære. Vi have hørt at ved hvert Bispesæde i Norge fandtes en Samling af Geistlige, der kaldes Kanniker eller Chorsbrødre og efter Bestemmelsen skulde danne Bispens Raad. Efterhaanden erhvervede disse Raadgivere sig mere og mere Eiendom og Anseelse og trængte efter en Selvstændighed og en Magt, der let bragte dem i Strid med myndige Bisper. Denne Selvstændig-

¹ G. N. L. III, 241, hist. eccl. Isl. I, 472—75. Keyser II, 66. Sammenlign ogsaa Munch N. S. VI, 173. 7de Oct. 1290 stængede Pave Nicolaus IV de Bodfærdige, som paa visse Tider besøgte St. Svithuns Kirke i Stavanger, et Mars og 40 Dages Afslad. D. N. VI. 51. Samme Raade tilstaaes 5te Febr. 1292 St. Marie Kirken i Eifundafund, ib. 55.

hedssfølelse havde især rodfæstet sig under den lange Bedigstaaen af Nidaros Erkeføde, hvorfor Erkebiskop Jørund i Nidaros, Narve i Bergen og Arne i Stavanger næsten samtidig kom i heftig Strid med deres Kanniker, en Strid, som især i Nidaros og Stavanger blev i høi Grad anstødelig, og rystede begge Bispedømmer. Den første Anledning til Striden i Stavanger er ukjendt. Arne og hans Korsbrødre synes i mange Aar at have levet i den bedste Forstaaelse; thi 14de September 1283 skjænkte Arne „divina miseratione ecclesie Stavangrensis episcopus“ Gaarden Farstad i Sands Sogn i Rhyfllke til sine Korsbrødres fælles Bord¹ for at de efter Kirkens Skik skulle helligholde hans Dødsdag eller „Aardag“ med brugelig Høitidelighed. Nogle Aar senere bleve de uenige hovedsagelig om Bispetienden paa Finnsø, som hans Formand Thorgils (1266) med Kong Magnus's Samtykke havde skjænket til sine Chorsbrødre, men Arne fordrede tilbage, da han ansaa sin Formands Gave som ulovlig, siden den var, som han i Brev til Paven (1¹ 1295) klager, skeet, „per consilium seculare contra sacrorum canonum instituta, Bisperne til stor Skade og Forsang (grave damnum et præjudicium)². Hertil kom ogsaa Tvisten om Gaarden Horn (Hodne), som Arnbjørn, den første Abbed paa Utsteins Kloster³, havde skjænket Svithuns Kirken, mod at hans Aartid aarlig skulde holdes med samme Høitid, som for andre Høvdingers Sjele. Ved Arnbjørns Død (1287) blev der Tvist om Gaarden skulde tilfalde Bispen eller Chorsbrødrene⁴. I Aaret 1294 10de De-

¹ Communitas canonicorum. Thork. 2. 97. D. N. 2, 21.

² Thork. Dipl. 2, 157 182.

³ Utstein (1¹/₂ Mil fra Stavanger) var en gammel Kongsgaard, hvor Harald Haarfager ofte opholdt sig. Under Arne omtales her først et Kloster, der hørte til Augustinerordenen og var helliget St. Laurentius. Den første Abbed, som omtales, er Arnbjørn. Høvdingen Arnbjørn af Heimnes testamenterede henved 1286 til Utstein 3 Mark og et Bjørneskind. Om Klosteret og dets Abbeder, se Langes Klosterhist. 2den Udg. 377.

⁴ Langes Klosterhist. 589. Ved 1302 kundgjorde Abbed Arnfinn og Brødre, at Hr. Arnbjørn med deres Samtykke gav 12 Maanedsmatsbol i Horn til Svithuns Kirken, men at samme skulde falde tilbage til Utstein, hvis hans Aartid ei holdtes. D. N. 4, 61.

cember, fradømte Arne Kapitlet Tienden af Finnø; men denne uretsfærdige Dom blev ($\frac{1}{2}$ 94) appelleret til Paven¹ og med Bispens Erklæring (af $\frac{1}{1}$ 1295) overleveret til Nicolaus Hvide, der skulde overbringe Appellationen til deres Medkannik Gaute i Rom². Pave Bonifacius VIII udnævnte derpaa Hertug Hakons Kantsler Ake, Chorsbroder ved Apostelkirken i Bergen, til Dommer i denne Strid. Han tildømte Chorsbrødrene Tienden af Finnø, men Arne krævede ikke destomindre Tienden ved sine Tjenere, idet han offentlig og udtrykelig erklærede i Manges Overvær, at han ikke vilde lyde samme Dom. Hertug Hakon stadfæstede dog ($\frac{2}{1}$ 1296) under sit Ophold i Stavanger sin Kantslers Dom, truede den, som ei vilde lyde, med Bøder af 13 Mark og 8 Ortuger for Brevbrud og bød Hr. Basse og Hr. Amund Sigurdson, sine haandgangne Mænd, og alle Andre at værge og hjælpe Chorsbrødrene til at erholde den omstridte Tiende, ja erklærede den for at være fredløs, som i hans Hertugdømme³ brugte Bold mod dem eller andre Klerke, indtil den i Loven bestemte Bod for Ran var betalt ham og de Fornærmede. Den paafølgende Dag sendte Kantsler Ake, der auctoritate apostolica havde dømt i Striden, Bispens en alvorlig Paamindelse om at afholde sig fra at opkræve eller udpresse af Kapitlet Tienden af Finnø⁴.

Arne agtede ikke paa denne Dom, men tilføiede endog Chorsbrødrene ny Uret, ja affatte en af dem, Ingemund, thi han havde allerede før appelleret Sagen til Paven, som

¹ Thork. 2, 157. Da var Coelestin Pave, men Bullen af 15de Januar er derimod udstedt af Bonifacius VIII, der 1294 efter Coelestin blev Pave. I Dip. Norv. 4, 16—19 findes et lost Udkast til Fremstilling af Striden af deres procuratores Johannes og Ketil, inden Gybind udnævntes til Dommer.

² D. N. 4, 11.

³ Rygia- og Egda-Fylke hørte nemlig til den unge Hertug Hakons Len. Han gjorde sig fortjent af disse Fylker ved at skaffe dem et eget Lagthing paa Avalsnes.

⁴ Thork. Dipl. 2, 181. Keyser 2, 84. Hakon havde allerede under sit Ophold i Stavanger 12te Mai 1292 taget sine Benner Kannikerne med deres Tjenere og Gods i sin Baretægt. D. N. 1, 73.

19de Januar 1296 udnævnte Gyvind, Bisp i Oslo, Thorstein, Bisp i Hamar og Halle, Abbed af Hoveds til med apostolisk Myndighed uden Appel at dømme saavel i Striden mellem Arne og hans Chorsbrødre,¹ som i Sagen mellem ham og Chorsbroderen Ingimund, hvem Bissen havde beskylt for at have blandet sig i verdslige Sager og begaaet nogle grove Forbrydelser (*excessus enormes*), hvorfor han havde affat ham². Under 17de November s. A. befoel Paven de nævnte Dommere, at falde Biskoppen af Stavanger og hans Chorsbrødre for sig i Oslo, og uden Appel at dømme i Henseende til de omtvistede Tiender, og om de Ting, som han mod Ret berøvede dem³.

Den stridige Biskop brød sig ligesaa lidt om Paven som om de af ham udnævnte Dommere, men vedblev at tilføie Chorsbrødrene alskens Drillerier, berøvede dem deres Korn⁴, Beed o. m. og fratog Flere af dem deres Præbender. I denne Strid stod imidlertid Arne ikke ene. Han fandt virksomme Medhjælpere baade blandt Rægsfolk og blandt de underordnede Geist-

¹ super quibusdam pecuniarum summis, terris, possessionibus & rebus aliis eisdem capitulo in eleomosynam erogatis, injuriatur eisdem. D. N. 4, 12. Thork. 2, 178.

² Ingemund nævnes allerede henved 1270 som Prest til Thjore. D. N. 1, 51. 1292 ³/₂ havde Erkebisp Sorund under sit Ophold i Stavanger, tildømt Svithuns Kirken Gaarden Sunnanaa i Vikedal, som Hr. Sigurd med sin Søsters Samtykke havde skjænket, mod at Gaardens Besiddere, Brødrene Sira Ingemund og Osmund erholdt de derpaa anvendte Bekostninger godtgjorte. Thork. 2, 101. D. N. 2, 29. Ingimund gjorde sit Testament ²/₄ 1305 og indsatte Bissen og Abbeden i Ulfstein til Executorer. D. N. 2, 67.

³ Dip. N. 4, 14.

⁴ Paa denne Tid var det vel, at Bileif Prest, Sigurd, dictus Malle sacerdos, Styrkar Klerkr næpa, Berg Klerkr, Hemming Kloffare ved Martinskirken voldelig i Langfasten borttog Sira Ingemunds Landskyld af Lyesland. De førte samme paa Bispens Befaling gennem hans Have (per medium pomarii) til Bispegaarden og siden til Kattaragardr. Stod da Bissen i Haven til Forsvar for dem, som toge Landskylden, og „var meget glad ved Rovet.“ D. N. 4, 51.

lige¹, der synes at have deelt Bispens Uvillie mod de begunstigede og fornemme Chorsbrødre. I et Brev af 1ste Februar 1297 bekendtgjorde Jon Koll og Peter Botildarson, at de vare tilstede paa Biskopsbryggen, da Biskoppens Mænd kom hjem med den Bed, som Chorsbrødrene havde kjøbt af Sigmund paa Helle. Korsbrødrene lode vel oplæse Hertug Hakons Beslyttelsesbrev, og Jon Koll lod vel som Hr. Baases Dmbudsmand lyse Brevebort over alle dem, som hjemførte Beden, og forbød at bære Beden op i Bispegaarden; men Mester (s: Magister) Steinar svarede: Det veed Gud, jeg giver altid Brev for Brev og Stevning, hvorsomhelst du stevner, og skal Beden i Bispegaarden, trods hvad man tyffes derom!

Gyvind, Biskop i Oslo og Broder Hall, Abbed i Hovedø og Gerlak, Canonicus i Oslo, (bestillet af Biskop Thorstein i Hamar i hans Sted), skreve 27 Mai 1297 fra Oslo til Arnfinn, Abbed af St. Laurentii Kloster i Utstein, og til Sognepresterne Wilhelm i Hølle og Arnbjørn i Thiore at de i Kraft af den pavelige Bulle af 17de November s. A. skulde indstævne Biskop Arne af Stavanger og hans Kapitel under Straf af Suspension at møde for sig næste Sognedag efter Mariæ nativitas (9de September) enten personlig eller ved Fuldmægtige angaaende Tienden af Finnsø, som Chorsbrødrene klagede over, at Biskoppen havde berøvet dem. Vilde Biskoppen ei lade dem komme for sig, da skulde de offentlig oplæse Stævningen i Stavangers Kathedralkirke og lade Bispens vide, at enten han kom eller ikke, vilde Dom blive affagt til

¹ Hvilke disse vare, lære vi at kjende af Hertug Hakons Stævning gennem Baase Guthormson, den 4de December s. A. til følgende om at møde i Oslo en Maaned før Paaste, nemlig Salomon, Steinar, Arne Prest, Gunnar Prest, Andres Diakn, Peter Rusi, Thorstein-Urtar, og endeel Lægmand, som Korsbrødrene havde mistænkte for at staa dem bi og laane dem Baaben. Thork. II, 203. D. N. 4, 20 og 50.

² D. N. 2, 35. Thork. 2, 188. Kort efter, nemlig $\frac{2}{7}$ 1297 skjænkede Hertugen Korsbrødrene en Luft til Gaard østen for der hvor deres Stue staaer ned, fra Kirkegaarden til Bækken. Thork. 2, 188. S D. N. 3, 47 henføres det til $\frac{2}{7}$ 1298.

den bestemte Tid¹. Kapitlet og Ingemund adløde Stevningen, men Arne hverken mødte eller lod møde.

Hertug Hakon udstedte nu 15de November samme Aar i Oslo et Brev til alle dem, som boede paa det stavangeriske Kapitels Eiendomme, hvori han forbad dem at betale Landskyld o. m. til Andre, end til Kannikerne og Kapitlets lovlige Ombuds mænd, da Paven havde valgt Dommere mellem Bispen og Kapitlet².

En ny Stævning udgik, uden tvivl lydende paa en vis Dag efter Midten af April 1298. Ogsaa denne Gang mødte Kapitlets Befuldmægtigede og Ingemund, men ingen paa Bispens Begne, uagtet man udsatte Retten i flere Dage³.

De af Paven udnævnte Dommere besol nu ved et Brev fra Oslo af 21de April 1298 Presterne Arnbjørn af Thjore, Wilhelm af Hølle og Girik af Gand (s: Høiland) at indstævne Arne og hans Kapitel paa ny til at afgive Møde i Oslo 1ste Søndag efter Trefoldigheds Søndag (s: 2den Juni). Paa samme Tid og Sted skulde Arne ogsaa stande til Rette angaaende den Sag, Hr. Kannik Ingemund havde mod ham⁴. Bispen skulde møde under Straf af Suspension, og hvis de 3 Prester ei kunde komme for Bispen, skulde de oplæse Brevet i Stavangers Kathedralkirke.

Ifølge denne Befaling forkyndte de Stævningen for Bispen 7de Mai 1298. 3 Dage derefter meldte de Biskop Gyvind og Meddommere, at de ved at undersøge den Vold, som var udøvet mod Kapitlet, havde fundet, at Presten Girik Gestr efter Biskop Arnes Befaling havde oppebaaret Tienden til Kirkens Bygning, hvilken Tiende tilhørte Kapitlet og beløb sig til 8 Mark. Under Excommunications Straf havde de forbudt det i Fremtiden. Tillige forespørge de sig, hvorledes de skulde handle med Presten Svein, som Biskoppen havde beskikket til Haalands

¹ D. N. 4, 19 og 4, 20.

² D. N. 1, 201, 4, 22. Kort tilforn $\frac{1}{2}$ 1297 havde Erkeb. Torund i Bergen tilstaaet de Bodfærdige, som paa visse Festsdage besøgte Helligaands Altar i Stavanger Domkirke 40 Dages Afkad. D. N. 3, 46.

³ Kejser's Kirkehist. 2, 86.

⁴ Thork. II, 207. D. N. 4, 23.

Kirke, der tilhørte Kapitlet, da Hr. Ketil Kannik vilde have Svein excommuniceret for denne Volds gjerning¹.

Under det Ophold, som denne 3die Stævning forårsagede, og efterat Kapitlets Fuldmægtige havde fjernet sig fra Oslo, ankom did Salomon og Thorberg „som sagde sig at være Arnes Fuldmægtige“. De lode i Oslos Domkirkes Kor for Aasmund, Dominikanernes Prior og Ivar, Minoriternes (o: Franciskanernes) Vice-Gardian oplæse en Protest mod, at Sagen var bleven paadømt i hans eller Fuldmægtiges Fraværelse; thi at de vare komne for seent, det havde alene Modvind gjort og nu vilde man ei høre dem, da dog Bispens Modstandere vare for deres store Forseelser bandsatte af ham². Derfor indstjød Biskop Arne sig nu under Paven³. Kapitlets Fuldmægtige Ketil og Korsbroder Ingemund havde derimod for Retten udsagt, at denne Appel var ugyldig formedelst de saakaldte Fuldmægtiges grove Forseelser, da Salomon var sacrilegus, fordi han havde været med at berøve vor Frues Kirke i Stavanger dens Prydelser og havde voldelig trukket Korsbroder Ketil gennem Kirken over Kirkegaarden og kastet ham i Fængsel, og Thorberg var excommunicatus majori excommunicatione, fordi han havde været delagtig i denne Volds gjerning. De erklærede ogsaa, at det ikke var sandt, at de vare hindrede ved Modvind; thi de havde kunnet komme ligesaa tidlig som Kapitlets Sendebud. Grev Jacob (af Halland) var reist fra Stavanger Langfredag og kom til Oslo 6 Dage, før interlocutorium faldt. Ei heller var Retten bleven dem fornegtet, om de havde mødt paa bestemt Dag⁴. De forlangte derfor Sagen fremmet, trods Appellationen, hvilket og skede.

Den 13de Juni 1298 dømte Biskop Gyvind, Biskop Thorstein og Abbed Halle i Consistoriet i Oslo Biskop Arne, som hverken selv mødte eller lod møde, for sin Haardnakken-

¹ Thork. 2, 211. D. N. 4, 27.

² Ingemund, fordum Kannik i Stavanger, var af Biskop Arne bleven høitidelig bandsat „for sine Forbrydelser og bekyndte Udsæelser.“

³ Appellationen findes i Dipl. Norv. 4, 24.

⁴ Thork. II, 215—21. D. N. 4, 28. Saml. 2, 174.

hed og Udeblivelse at betale 15 Mark Penge gangbar Mynt til Stavangers Kapitel i Omkostninger og at sætte Kapitlet igjen i Besiddelse af nogle Acre ved St. Olafs Kirke i Stavanger, af Blokken ved Høialteret i Domkirken og af Gaarden Horn, som Arnbjørn, Abbed i Utstein, havde skjenket, endvidere Rosfavis, som Hr. Olaf paa Fosø havde skjenket, Mjølhus og Ormstad, som Arnbjørn paa Heimnes havde testamenteret¹.

Samme Dag, nemlig den 13de Juni 1298 meddelte Dommerne Paven Beretning om hvad de i denne Sag havde gjort², og oversendte Dommen til Sognepresterne Thorkel Rota i Kinsefavis (i Hardanger), Baard paa Alvåldnes og Girik af Gand med Befaling, at de skulde begive sig til Stavanger, sammenkalde Klerker og Lægfolk, oplæse Brevet og Dommen og formane Biskoppen, at han ei, i Anledning af de paadømte Sager, maatte bruge Vold mod Kapitlet eller Jngemund eller lade den bruge ved Andre hverken offentlig eller hemmelig, da han i saa Fald og hvis han ei opfyldte Dommen, herved suspenderedes fra sit Embede³.

Under samme Dato, nemlig 13de Juni, befol Dommerne de nævnte Prester at tilholde Bileif, Prest ved Martins Kirken i Stavanger og hans Medhjelpere, at tilbagegive Chorsbroder Jngemund det ham fratagne Korn, og hvis det ei skeer, da at bandsætte ham og dem, indtil Jngemund havde faaet fuldt Bederlag⁴. Ligeledes beordredes de at kundgjøre i egne Kirker og andensteds, at Sagen mellem Jngemund og Biskop Arne nu er paadømt, og Jngemunds Suspension og Excommunication derved hævet⁵, og offentlig at forkynde de Klerker og Læg-

¹ Heimnes er en anseelig Gaard i Jælse. Den omtalte Arnbjørn af Heimnes skænkede i sit Testamente 20 Mark gangbart Solv til Sorsfalland (=: til Korsstog), et Bjornekind til Utsteins Kloster og 9 Maanedsmatbol til Svithuns Kirke i Stavanger, halvt til Kirken og halvt til Korsbrødrene for Artidehold. Blandt Vidnerne nævnes baade Biskop Arne og Sira Jngemund. D. N. V, 16.

² Beretningen findes D. N. 4, 36.

³ Thork. II, 221. D. N. 4, 32.

⁴ D. N. 4, 34.

⁵ D. N. 4, 35.

folk, som voldelig havde borttaget Kapitlets Bed, for bandsatte, hvis de ikke inden en Maaned udleverede Beden eller betalte Kapitlet dets Værd, og, at underrette Bispen om, at dersom han ikke strax, hvis han var tilstede, eller inden en Maaned, hvis han var fraværende, udleverede den Kalk, Bøger og Pryddelser, som vare røvede fra vor Frues Kirke i Stavanger, skulde han ei undgaa Straf¹.

8 Dage efter at de pavelige Dommere havde udstedt ovenstaaende Domme og Breve, (21de Juni) indstevnede de atter Biskop Arne at møde for sig i Oslo første Løverdags efter Maria's Fødsel (s: 13de September) enten personlig eller ved Fuldmægtige, hvis han efter hans Fuldmægtiges Udsagn havde Noget at klage over Retten².

Af et Vidnesbyrd af 15de Juli 1298 erfarer man, at Biskop Arne ikke engang vilde høre paa Indstævningerne; thi da Sira Girik og Magister Olaf, Kanniker i Stavanger, begjærede af deres Herre, Biskop Arne, at deres Medkannik Ketil maatte indlades i hans Herberge for at forelæse ham, hvad de af Paven delegerede Dommere havde befalet, negtede Biskoppen dette aldeles. Ketil maatte nu med høi Røst oplæse Sendebrevene udenfor hans Dør, saa at Alle de, som vare i Huset, klarligen og Ord til Ord kunde forstaae dem³.

Presterne Thorkel i Kinsarvik, Baard paa Abaldsnes og Girik paa Gand, som havde faaet det ubehagelige Hverv at forkynde og udføre de under 13de Juni fældte Domme over Biskop Arne og hans Tilhængere, indberettede til de pavelige Dommere i Oslo (den 12te September s. A.), at de ved Kannik Ingemund havde modtaget Brevene af 13de Juni og sølgellig lyst Vand over Bileif „sacerdos vicarius ved St. Martini's Kirke i Stavanger og hans Medskyldige, fordi de volde-

¹ Thork. II, 223, D. N. 4, 31.

² Thork. II, 225. D. N. 4, 37.

³ D. N. 4, 38. Denne Ketil er den samme Ketil de Agadom, der mødte som Kapitlets Befuldmægtige i Oslo. Pave Bonifacius 8de bod i en Bulle af 1277 Abbeden af Munkeliv at undersøge og domme angaaende de verbale Injurier, som Presten Arne Kufulla havde tilføiet Kannik Ketil i Stavanger. D. N. 3, 47.

lig havde frataget Kannik Ingemund hans Tiende fra Finnøkirke, hvis han ikke inden 15 Dage efter Forkyndelsen tilbagegav det Røvede eller betalte Ingemund dets Værd¹. Da Bileif trods gjentagne Paamindelser den 11te August hverken vilde gengive Korn eller Sækker, havde de den 12te Sept. i vor Frues Kirke offentlig lyst ham og Medskyldige i Band. Disse lode sig imidlertid ligesaa lidt skræmme som deres Biskop, thi 2 Dage derefter udstedte Salemon fra Slidr (Slidre i Balderø²) Arnbjørn i Thjore og Wilhelm i Høle og Arnulf Scholasticus i Stavanger et Vidnesbyrd om, at de i vor Frues Kirke i Stavanger (in ecclesia beate Marie virginis) paa Sabbaten efter Jfr. Mariæ Fødsel havde hørt, at Thord, Sogneprest til Malde (rector ecclesie de Mollum) Svein (Sveno) presbyter de Hald, Ivarus, Thorias, Gunnarus, Bilevarius, (Bileif) Berthorias Vicarier ved Stavanger Kathedralkirke havde appelleret den Excommunication, som Thorkel af Kinsarvik, Bård af Aualdsnes og Girik af Gand i St. Mariæ Kirke havde lyst over dem uden tilbørlig Varsel og Undersøgelse³.

Da saaledes hverken Biskop Arne eller hans Tilhængere blandt de lavere Geistlige og Lægfolk endnu vilde falde tilføie, bøde de pavelige Dommere Thorstein af Hamar og Bård af Hovedø 11te August 1299 Sognepresterne Thorkel af Kinsarvik, Arnbjørn af Thjore og Johannes af Hjalmaland at

¹ Dommernes Brev til de nævnte Prester af 1³ 1298 findes i D. N. IV, 34 og Presterens Befaling af 11te August 1298 til Bileif inden 14 Dage at tilbagegive Hr. Ingemund kornet i D. N. IV, 39 og Båndfættelsen af 12 Sept. s. S. 39.

² 1296 omtales Salemo, persona altaris beate virginis ved Kathedralkirken D. N. IV, 16 og 1298 som Biskop Arnes Fuldmægtig mod Kapitlet i Oslo D. N. IV, 34, 28, hvor han erklæres sacrilegus, 1305 Korsbroder i Nidaros. Munch mener, at han var født i Balderø og i Slægt med Erkebiskop Torund. (6, 433). Denne Salemo antages af Nogle for at være den Salemo, Biskop i Oslo fra 1322, der skjenkede en Sølvkalk til Slidre Kirke i Balderø. Kalken bevares endnu og har den Paastrift Salamon Biscup i Oslo gaf Slidra Kirkju denna Kalk. Om denne Biskop, som overlevede den sorte Død og maa have naaet en Alder over 80 Aar, se Sam. II, 192—213.

³ Thork. II, 229. D. N. IV, 40.

lyse Arne og Flere i Band¹. I deres Skrivelse til de anførte Prester bekyndgjøre de, at de, efter at have hørt Hr. Johannes og Ketil, Kanniker i Stavanger og Ingemunds Fuldmægtige, og paany nøie undersøgt Sagens Dokumenter, vare komne til Bished om, at Presterne Girik Gest, Svein af Håland, Thorer, kaldet Biskop, Ivar, Berthor, Bileivus, Gunnar anquilla, Svein Flest, Thord Salo og Steinar Scholasticus med Vidende og aabenbar mod de gjorde Forbud og Bandsættelse, have forurettet Stavangers Kapitel og Ingemund og ved paa Kjettervis at vise Ringeagt mod de apostoliske Befalinger „snarere have opført sig som Folkeforsørere, end som Prester“, saa skulde de offentlig i Stavanger og i deres Kirker og paa andre passende Steder paa Søn- og Helligdage under Klokkeringen og tændte Lys (pulsatis campanis & candelis accensis) lyse Band over de nævnte Prester, indtil de havde gjort sig fortjente til Absolutionens Naade. Ullige skulde de paaminde deres Husfolk, Benner og Slægtninger, baade Klerker og Lægfolk, at de under Bandsraf ingen Omgang maatte have med de Bandsatte, hverken i Kirken eller udenfor, in cibo, potu, loqvela, emendo, vendendo, coqvendo, ignem vel aqvam eis dando“ eller paa anden Maade have Noget med dem at gjøre. Ligeledes skulde de paaminde Biskop Arne under Suspensions Straf at gjengive Kapitlet den Tiende og Mere, som han havde frataget samme og at udlevere inden en Maaned Bægre, Bøger og andre Prydelser, som han havde frataget vor Frues Kirke. Ligeledes skulde de bandsætte dem, som havde taget Kapitlets Bed og endnu ei erstattet samme, nemlig Salemo den Tid „persona altaris beate virginis in ecclesia Cathedrali“, Steinar scolasticus, Girik bratt, Andreas Diafon, Thorstan (Thorstein), Bergus, Olaf Huat, Thorer fra Klofret, Bård fra Fjordene Lindager, (i Skjolds Pg.), Girik Sapiens, Hakon, Sebernus (Sæbjørn) Slika, Sigvard Binsola, Ivar Smærnes, Olaf Ugd (fra Ugder) Nerse

¹ Under 6te April 1299 havde de anmodet Hr. Basse Gutormsson og hans Ombuds mænd i Stavanger at udlevere Kannikerne Nøglerne til det Hus, hvor det dem tilhørende Korn var i Forvaring. Thork. II, 233. D. N. II, 43. IV 50.

Affilson, Johannes Glop, Svein Fittil,¹ Bárð de Firdi, Eindrid rundza og Gunnar de Lindangre².

Da Biskop Arne og hans Tilhængere ei heller denne Gang lode sig skræmme, men gjorde Indvendinger³ og Biskop Arne endog berøvede Girik af Gand hans Præbende, maatte Arnes Dommere gribe til alvorlige Forholdsregler. Da paalagde de under 19de Juni 1299 Arnbjørn af Thjore og Thorkel Kolfa af Kinsarvik med apostolisk Myndighed at indsætte Girik af Gand i det Embede, som var ham frataget, fordi han troligen havde udført det, Arnes Dommere havde paalagt ham, og var givet Ivar Steinridarson, der skulde befales under Excommunications Straf at vige samme⁴. Ved aabent Brev af s. D. indskjærpede de de forrige Domme over Arne og bød ham som Følge deraf at overlevere Kapitlet alle de Beneficier og Rettigheder, som samme rettelig tilkom og deriblandt sætte Kannikerne i Besiddelse af Agrene ved St. Olafs Kirke i Stavanger, Udbyttet af dem, Blokken ved Domkirken, Gaardene Horn, Rossavik, Mjølhus og Ormstad med midlertidige Indkomster af samme⁵. I Tilfælde af Overhørigheid skulde den verdslige Magt opfordres til at hjælpe og forsvare Kapitlet. Den Skjebne, som havde truffet Girik af Gand og

¹ Thork. II, 234—240.

² D. N. IV, 45.

³ Som sin Fuldmægtige havde han nu sendt udentviol en i den kanonisk Ret kyndig Udlænding, Bartholemeus clericus de Polonia. Efter Oslo Domkapitels Vidnesbyrd (²⁶ 1299) negtede han at svare paa de af Stavangers Korsbrødre Johannes og Ketil fremsatte Paaastande, D. N. II, 47. Det foregaaende Aar qvitterede i Rente den romerske Kuries Procurator Nicolaus Gisonis Thorsinn Brige for 14 Stilling Sterling, modtagne i Salarium fra Stavanger Domkapitel. D. N. IV, 11.

⁴ Da Girik af Gand døde, førend Sagen endelig blev afgjort, beføl Biskop Arne, strax han var død, Thord, Prest paa Some og Sira Halvard Prest paa Haa at tage til sig den Afdødes Breve (all bref hans open oc inlæst) og sørge for, at hans Bøger, Klæder og andet Efterladenskab ei underkfydes, inden vi selv skifter mellem Kirken og Arvingerne. Dog tilstede han, at den Afdøde, skjont ulydig mod den hellige Kirke, maatte begraves ved St. Olafs Kirken. D. N. III, 48.

⁵ se Dommen af 13de Juni 1298.

Frygt for Biskop Arnes Hevn synes at have gjort Presterne i Thiore og Hjalmeland modvillige til at udføre det dem paa- lagde Hverv, thi under 19de Juni truede Arnes Dommere dem med Bandsættelse, i Tilfælde af frivillig Forsømmelse i at udføre deres Befalinger. Det synes imidlertid, at de 2 nævnte Prester have frygtet mere for deres Biskop, Arne, end hans Dommere; thi Thorkel af Kinsarvik nævnes ene som den, der 3die September 1299 oplæste for Arne de i Dommene nævnte Breve i Overværelse af Grev Jacob af Halland, Lagmand Sigurd af Randar og Hakon af Riß¹.

Imidlertid var Kong Girik død i Bergen, 31 Aar gammel (13de Juli 1299) og var bleven efterfulgt af sin Broder, Hertug Hakon, der efter et kort Ophold i Nidaros, ledsaget af Erkebisp Jorund og Bergens Biskop Narve, drog til Oslo for ogsaa der at hyldes. Undervejs opholdt han sig ved Hvitingsø i Nærheden af Stavanger; thi under 3die September bød han her, Girik Bratt, Mester Steinar, Botulf Bygg, Thorbjørn Kosre, Pål a Haga, Klemet pentur, Ornulf Klerk, Aðlak Djesmeds-Son, Gunnar Anquilla og Bergthor Bannamula, der mod Paven's og Kongens Breve og lovligt Forbud havde frataget Stavangers Korsbrødre noget Korn, at møde for Kongen inden en Maaned for at svare for Ranet². Sandsynlig har Biskop Arne nu ogsaa maattet gjøre Følge med Kongen, Erkebiskoppen og Biskop Narve til Oslo og der foreløbig gjøre

¹ Lagmand Sigurd paa Randar, Orm paa Valle, Thorkel paa Digradal, Einar paa Salten og Hakon paa Riß, kundgjorde, at Biskop Arne paa Thorkels Spørgsmaal vedgik, at det var efter hans Befaling, at Tiendekornet var taget fra Korsbrødrenes Agre, hvorpaa Thorkel syntte Bispen og oplæste for ham et aabent latinsk Brev, hvorved hang Hr. Thorksteins, Bisp i Hamar, og Hr. Bårds, Abbeds i Hovedø Segl. Brevet blev derpaa oversat paa Norsk, og det lød, at Arne Bisp under Bands Pine inden en Maaned skulde gjengive Korsbrødrene deres Korn, udbetale dem Hælfsten af Testamentsgaver og iøvrigt ei forulempe dem, og hvis han gjorde det, skulde han falde i Band. De kundgjorde videre at de havde hørt, at Thorkel for Folket i Mariekirke oplæste det Brev, som Dommene havde sendt ham og hans Tilhængere (hans cuppanon). D. N. 2, 48.

² D. N. II, 48. See Side 33 Anm. 3.

Ende paa den lange og forargelige Strid; thi vel vidste han, at den nye Konge var Kannikerne bevaagen, og af hans Stevning paa Hvitingsø, at gjemt ei var glemmt. I Oslo bekjendtgjorde ogsaa Erkebiskop Jorund og Biskop Narve i Bergen, ved deres Brev af 13de November, det forlig eller Compromis, som samme Dag var sluttet mellem Biskop Arne og Stavangers Kapitels Fuldmægtige, Korsbrødrene Jon og Ketil, hvorved de havde overdraget de af Paven udnævnte Dommere, Gvind Bisp i Oslo, Thorstein, Bisp i Hamar og Vård, Abbed paa Hovedøen, til Opmærksomhed i deres Strid og lovet at underkaste sig deres Kjendelser i Et og Alt¹.

Et Par Uger derefter, nemlig 1ste December 1299, affagde derpaa Biskop Gvind og Abbed Vård² i Bispens Consistorium i Oslo saadan Dom: at alle forhen faldne Domme og Bandsættelser for og paa begge Parter skulde være ophævede, Abbeden af Utstein skulde give de Bandsatte Afsløsning, Biskoppen skulde ei forhindre Kannikerne at nyde deres Beneficier og opheve alle Suspensioner. Finns Tiende og de omstridte Agre skulde tilhøre Kannikerne, Beneficiernes Bortgivelse (collatio beneficiorum) skulde ske ved Bispens saavel i Kathedralkirken og Byen, som paa Landet med Kapitlets Samtykke, alle Beneficier, som vare bortgivne siden Trættens opkom, skulde de beholde, som havde faaet dem; hvad der blev skjænket ved Testament, for at Aartider (anniversaria) høitideligholdes aarlig, skulde halvt tilhøre Biskoppen og halvt Kapitlet, undtagen, naar i Testamentet udtrykkelig stod, hvad hver skulde have; Kannikerne skulde have ligesaa store og gode Boglys, som forhen, Tavlerne skulde fra Kirken altid bringes ind i Kapitlet. Hvad der iøvrigt er uafgjort, skal i Venlighed paadømmes første Retsdag efter næste 15de Mai, hvortil Parterne stevnes.

¹ D. N. VI, 51.

² Dommen af 1ste Decbr. 1299 paa Latin findes i D. N. VI, 53. Samme Aar fulgte han Kongen paa hans Tog til Danmark; thi han var med at udstede Kongens store Gavebrev til Mariæ Kirken i Oslo 8de Juni 1300 i Dykersø ved Gautelven. Et Exemplar af Gavebrevet skulde opbevares paa Akerønes, det første Navn paa Akerøhus. D. N. I, 84—86.

Uagtet dette Forlig maa det dog ei have gaaet let med Opgjørelsen mellem de stridende Parter, thi under 1ste Juni tog Kong Hakon Korsbrødrene i Stavanger, deres daglige Svende og Gods, Tiende o. m. i sin kongelige Beskyttelse, saalænge de bleve ham tro¹. Den 14de Juni 1300 dømte de pavelige Dommere Biskop Gyvind af Oslo og Bård, Abbed af Hovedø, at de 4 Prester, Askaf, Biskopsbroder i Hundvog, Bilhialm paa Hølle, Petr paa Fister og Thor d paa Some, hver skulde bøde 6 Mark bedste Penge til Sigurd Lagmand paa Randar, Arne paa Bold, Thorlak i Digradal, Thron d i Hundvog og Ginar paa Kiosarvik, fordi de nævnte Prester havde bannsat disse, paa Grund af, at de efter de pavelige Dommers Befaling toge ud af Bispegaarden det Korn, som Arne med Bold lod tage af Korsbrødrenes Agre².

At den endelige Opgjørelse af en saa langvarig og heftig Strid, hvori saa Mange vare interesserede, og Videnskaberne vare satte i saa heftig Bevægelse, var forbunden med mange Vanskeligheder, er let at begribe. Striden blussede atter op. Omtrent paa denne Tid synes det, at de mest anseede Mænd paa Stavangerkanten have forenet sig for om muligt at mægle i Sagen. Der findes nemlig Brudstykke af et Brev, udstedt af Merkesmanden Ogmund af Hestbo paa Finnø³, Ogmund af Byre (i Hjalmeland) og Sigurd af Randar⁴ hvori de paa Bispens Begne tilbøde Korsbrødrene Klæp paa Jedern og Skrattaland paa Østre Agdir for den Tyngsel og Skade, som Bispens havde tilføiet dem, men at de svarede, at de vilde, at han skulde først gjøre det, som først var dømt at skulle gøres, nemlig gjenkalde alle de Domme, som han havde givet mod dem, siden deres Trætte begyndte og udbetale de 12 Mark, som efter Kong Magnus's Testament tilkom dem. Bilde Bispens det, skulde de

¹ D. N. 1, 82.

² D. N. IV, 56.

³ D. N. IV, 57. Ogmund Sigurdarson var sandsynlig Sønneson af Lendermanden Bårde af Hestbo, der fulgte Hakon den Gamle paa hans Tog til Skotland, blev Ridder og Rigsraad, samt Fader til de berømte „Finnoriddere, Finn og Ivar Rofva.

⁴ Sigurd Ormsfon. Saml. 1, 134.

med andre gode Mænd tage hans Tilbud under Overveielse¹. Under 18de Decbr. 1301 befoel de pavelige Dommere Givind og Bård fra Oslo de bergensiske Korsbrødre, Petr Mata og Nicolaus Pita, at forsøie sig til Stavanger, hvor Bispen og Kapitlet vare geraadede i endnu større Stridigheder, end før, og under Bands Tvang nøde Biskop Arne og hans Kapitel til uden Sinsvøb at efterleve den mellem dem affagte Dom². Dette er det sidste Dokument, som er opbevaret om denne lange og forargelige Kirkestrid, der danner et sørgeligt Sidesykke til en lignende og endnu heftigere, der samtidig førtes mellem Erkebiskop Jorund i Nidaros og hans Kanniker omtrent i samme Anledning. Der førtes paa begge Steder en voldsom Kamp mellem Bisperne, der nu som før vilde styre uafhængig af deres Korsbrødre, og disse, der stræbte efter at forøge deres Indkomster og nøde Bisperne til at tage dem med paa Raad ved alle kirkelige Anliggender. Det var en Kamp mellem Monarchi og constitutionel Forfatning. I Stavanger var imidlertid Kampen meer personlig og smaatilg. I Nidaros, hvor meer begavede Personer optraadte, og Forholdene vare mere storartede, var det mere en Principssag, skjønt heftige Lidenskaber ogsaa her gjorde sig gjeldende.

I Stavanger understøttedes Kannikerne mod Bispen af Kong Hakon V og den verdslige Magt; i Throndhjem understøttedes derimod Erkebiskopen af Kongen mod de mægtige Kanniker³.

I Aaret 1301 visiterede Biskop Arne paa Romt, hvor Presterne paa Aualdsnes, Bø, Torvestad og Alre aflagde for ham Kirkeregnskaber⁴. Næste Sommer træffe vi ham i Stavanger, hvor Arnfinn, Abbed i Utstein, Isak Gautason i Talgø, Sigmund Merkeemand i Hestbø, Sigmund i Byre og Sigurd paa Randar, de anseeligste Mænd paa denne Kant af Landet, kundgjorde (2 Juni 1302), at de vare tilstede

¹ Thork. 2, 187. Saml. 2, 173 henføre dette Brev uden Aarstal til 1296, men Udgiveren af D. N. IV, 57 rettere til 1300.

² D. N. IV, 59.

³ Om Erkebisp Jorunds Strid med sit Kapitel see Schønings Beskrivelse over Throndhjems Domkirke. 246 fgg.

⁴ D. N. IV, 57. Presterne hedte Bård, Sigurd, Vidar og Hakon.

i Hr. Biskop Arnes Maalstue, da Sira Jon paa Korsbrødrenes Begne oplæste et aabent Brev fra Kong Hakon, hvori han skjenker Korsbrødrene i Stavanger de Tomter, som ligge i hans Almenning østen fra Mariæ Kirkegaard. Han fremsatte ved samme Velighed Domkapitlets Fordringer i Henhold til de pavelige Dommers Kjendelser og mindede Biskoppen om, at han skulde tilbagefalde de Domme, som han havde fældet over flere af Korsbrødrene, skulde stille lovlig Borgen for 60 Mark brændt, som vare tildømte Sira Ketil og dem, og krævede de 12 Mark Penninge, som efter Kong Magnus's Testament tilkom dem. Forøvrigt lagde han Brødrene og alt deres Gods under pavelig Beskyttelse og Bærn. Samme Dag hørte de Biskop Arne erklære, at hans Formand Biskop Thorgils gav Nasargard til sin Frænde Korsbroder Thorgeir og sin Maag Sigurd Lambalda¹.

Nogle Maaneder senere træffe vi den nu alderstegne Biskop i Oslo, hvor han deltog i det Høvdingsmøde, som 16de September 1302 vedtog eller udstedte de bekjendte Forordninger om Rigsarvesfølgen og Formynderskab af et Rigsraad af 12 Mænd i Tilfælde af Thronarvingens Mindreaarighed. Samme Dag udstedte Biskop Arne i Oslo et Brev, hvori han tilstaaer alle Bodfærdige, som aarlig paa visse Festdage besøge Skjythveit (Skibtvot) Kirke i Oslo Bispedømme eller rækker den hjælpsom Haand, 40 Dages Afslad².

Det følgende Aar (1303) døde den stivsendede og trættefjere Biskop Arne, efter at han i 26 Aar havde siddet paa Stavangers Bispestol³.

¹ D. N. IV, 60. Ved et Brev, dateret Oslo 19de Febr. 1298 skjenkede Hertug Hakon Korsbrødrene i Stavanger en Tomt til Gaard, øster paa det Sted, hvor deres Stue stod, ned fra Kirkegaarden lige til Bekken og fra Gaarden til Hospitalsageren frem til Gaden ved Svithuns Kirkegaard. Hr. Basse Guthormsøn, Hertugens Sysselman, til hvem Brevet var stilet, fik Befaling at lade Tomten opmaale og gjøre Indberetning derom til Hertugen, under hvis Hertugdom Stavanger laa, D. N. III, 41 se S. 28. Basse omtales senere som Sysselman i Bergen. D. N. 1, 122.

² D. N. 1, 87.

³ Islandske Annaler ad 1303. — Samme Aar døde den ene af hans Dommere, Biskop Eivind, og det følgende Aar den anden Biskop Thor-

Medens Arne var Biskop kom Kirken ved Gaver i Besiddelse af adskilligt Jordegods; blandt hvilket følgende:

Arnbjørn paa Heimnes testamenterede henved 1280 til Svithuns Kirke $6\frac{1}{2}$ Maanedsmatshol i Myholhus og $2\frac{1}{2}$ i Ormstad i Klæp Sogn, Halvdelen for Gravsted og Halvdelen til Korsbrødrene, mod at de skulle holde Sjелеmæsser o. m. over ham. Han skjenkede desuden Gaver til St. Olafs Kirken, Marie Kirken, Peters Kirken og Martins Kirken i Stavanger, desuden til Utstein, Jalsa Kirke, Sæbiar Kirke, Nesfa Kirke, Hindar Kirke og Stannar (Strand?) Kirke. Tilstede vare ved dette Testamente Hr. Arne Biskop, Sira Ingemund, Sira Petr Korsbroder. Hr. Haldor Koll, Hr. Basse o. F.¹

Den rige og anseede Høvding Gaute paa Talgø (den Ældre, dræbt 1288)² testamenterede henved 1288 megei Gods og Penge til Kirker og Klostre i Bergens og Stavangers Bispedømme. Saaledes skjenkede han Olaf, Marie og Martins Kirken i Stavanger hver 1 Mark veiet, og til Svithuns

stein i Hamar samt Narve i Bergen. Samme Aar som Arne nemlig 11te Octbr. 1303 døde Pave Bonifacius 8de om hvem man sagde: intrabit ut vulpes, regnabit ut leo, morietur ut canis. Om sin fromme Formand sagde Bonifacius: si noster precessor Celestinus fecit miracula, nos faciemus mirabilia. Samtidig med Arne var den Lids lærdeste Mand, Roger Bacon, (doctor mirabilis) Lærer ved Oxfords Univerfitet, f. 1214 † 1294.

¹ D. N. 1, 63. Den oftere omtalte Ingemund overlevede sin Fiende Biskop Arne; thi 26de og 27de Januar 1305 gjorde han sit Testamente i Stavanger, hvori han skjenkede til Korsbrødrenes Kommune, hvad han eiede i Gaardene Hamar i Hysfjord, i Steinsland a Fattues og i Barka, mod at man skulde hoitideligholde hans og Hleres Aarstid. Til Exekutorer udnævnte han sin gamle Ven Biskop Ketil og Abbeden i Utstein. Han skjenkede til Kirken i Sione (Sjanerø) et Maanedsmatshol i Ræykianes, til fattige Mænd $\frac{1}{2}$ Læst bedste Korn og til sin Frænde Cirik gest suffragia sanctorum (D. N. II, 66 og 67). Tilstede vare blandt andre Sira Jon Blande, Sira Dnnulf og Sira Thorghyls. Den 16de Octbr. 1305 skjenkede hans Frænde Hallgeir Prest paa Star og dennes Moder Brynildr 1 Maanedsmatshol i Gaarden Hamar til St. Svithuns Kirke i Stavanger. D. N. V 49. Asolf Olafson paa Fos skjenkede henved 1302 til Svithuns Kirken hvad hans Fader eiede i Rosjavik. D. N. 1, 62 og Abbed Arnbjørn 12 Maanedsmatshol i Horn. D. N. IV, 61. ² Side 23.

Kirken gav han til Korsbrødrene 6 Maanedsmatsbol i Griotheim, mod at de skulde holde hans Aartid og lade ringe i Staden og om Byen¹.

XI.

Ketil 1304—1317.

Den 1ste Mai 1304 fremstillede viri discreti Jon Bessefson og Hugi Bilhialmsfson, Kanniker i Stavanger og Kapitlets Fuldmægtige, for Erkebiskop Jorund i Bergen den af Kapitlet udvalgte Hr. Ketil, bade „yndmygelig og indstændig,“ at han maatte stadfæstes, og foreviste hans Valgbrev². De havde og Grund til at bede humiliter et instanter, thi den valgte Bisp var den under Arne som Kapitlets Fuldmægtige og Arnes Modstander saa ofte omtalte Kannik Ketil af Uga-dom, og Jorund havde ingen Grund til at ynde stridige Korsbrødre. Ketil blev dog antagen og samme Aar 25de October viet af Erkebiskop Jorund samtidig med Helge, der efter Eivind var valgt til Bisp i Oslo, og Arne Helgeson af Skalholt³.

Et af den nye Biskops første og vistnok ikke letteste Hverv var at megle mellem Sognepresterne og Tiggermunkene. Disses Indgreb i Presternes Forretninger og Indtægter havde ogsaa i Norge som overalt frembragt en heftig Strid, der snarere forsøgedes end formindskedes ved Pave Innocents IVdes Bulle af 16de September 1246, hvorved han tager Tiggermunkene i Forsvar. Under 2den April 1304 besol Pave Benedict den XIte Biskopperne af Roskilde, Linkjøping og Stavanger at bestræbe sig for at bringe Enighed istand mellem Sognepresterne paa den ene Side og Tiggermunkene paa den anden, med Hensyn til disses fri Prædikeret, Skriftemaal, portio canonica og quarta episcopalis, og i Overensstemmelse med hans Constitution: „inter cunctas“ strengt at paadømme de

¹ „at stadenom oc um bæum“. D. N. II, 24.

² Tilfede vare Bjarne Lodinsfson, Kantkler Ake og Snare Aslaksfson D. N. II, 63. Pont. Ann II, 91. Den ovennævnte Hugo var uden tvivl den Hugo, Korsbroder i Stavanger, som Hakon V brugte som Sendebud i England.

³ Annales regii ad 1304.

forskjellige Trætter per viam iudicii uden Hensyn til ældre Bestemmelser, saa at Tiggermunkene ikke paa nogen Maade forurettedes af Sekulargeistligheden¹.

I Kampen med Arne havde Ketil og Korsbrødrene faaet Hjelp og Beskyttelse af Kong Hakon. Denne Hjelp gjengjeldte Ketil som Biskop, idet han den 30te Sept. 1303 afftod til Hakon, St. Olafs Kirke paa Uvaldsnes, som denne nu omdannede til et af de 14 kongelige Kapeller og gjorde til en Kollegialkirke, hvem Kongen i sit Testament foruden forskjellig Kirkeprydelser skjenkede alle kongelige Indtægter af Kornt, indtil Kirkens Bygning var fuldendt². Han gav vel ogsaa sit Minde til Oprettelsen af 3 andre kongelige Kapeller i sit Bispedømme, nemlig St. Peters Kapel paa Saurbø i Rysfylke, St. Laurentii Kapel paa Huseby paa Lister og St. Laurentii Kapel i Gikundafund³.

Den 5te December 1305 var Ketil tilstede i Bergen, da Erkebiskop Jorund i Jonskirken sammesteds i Overværelse af Kong Hakon, Dronning Isabella, Giriks Enke og Dronning Gufemia indviede Biskopperne Arne Sigurds son af Bergen og Jngjald af Hamar. Ved samme Leilighed udfædte han et Dokument, hvorved han og Flere bekjendtgjøre, at Kong Hakon

¹ Nor. III, 3, 21. Langes Klosterh. 517, 2den Udg. 44, 331. Ved portio canonica forstaaes den Afgift af en Døds Formue, som skulde tilfalde hans Sognekirke, naar han ei lod sig begrave i den, og quarta episcopalis var $\frac{1}{4}$ af alle Testamentgaver, hvorover Bispen havde Ret til at disponere in pios usus.

² Erkebisp Jorund og Arne electus i Bergen bevidnede 30te Sept. 1305, at Ketil i Bergen havde afftaaet Kongen jus patronatus til St. Olafs Kirke paa Uvaldsnes. D. N. 1, 94.

³ Pont. Ann. II, 101. Pave Clemens V bestemte § 1308, at Provsten ved Apostelkirken i Bergen skulde være Formand for de 14 af Kongen og hans Forfædre stiftede kongelige Kapeller med Titel af magister cappellarum regis og med Rettigheder, som let bragte Magisteren i Strid med Bisperne. Denne fortes med Hestighed mellem den første Magister Finn Haldors son og Bergens myndige Bisp Arne. Sandsynlig har Hr. Finn ogsaa kommen i Strid med Ketil; thi 1309 $\frac{2}{3}$ tillader Arne Ketil i Bergens By at forlange sig forevist af Finn de Pavebreve, der skulde indeholde Rettigheder for denne over visse Kirker i Stavangers Bispedømme. D. N. 1, 100 og III, 89.

paa Kongsgaarden havde tilfjendegivet dem, at han havde modtaget sin Dronning Eufemias Medgift 3000 Mark brændt Sølv sølnist Bøgt, og at Hertug Waldemar af Jylland efter Aftale og Kongens Befaling deraf havde faaet 2000 Mark, samt at Dronningen efter Kongens Død skulde have Bygdøen ved Oslo umfram 200 Mark Rente¹.

Den nysindviede Biskop Arne var en Ven af Munkene og skrev derfor 3die Marts 1306 et Brev til Ketil, hvori han erklærer, at under den almindelige Nød, hvorunder Landet en Tid lang havde lidt, kunne Brødrene i Jonskirken (Augustiner-Munkene) ikke skaffe det Nødtørstige til Veie, uden ved Guds og gode Mænds Bistand, hvorfor hans Bøn til Bispen og til Lærde og Ulærde i Stavangers Bispedømme var, at de ville understøtte Dverbringeren, Broder Aðlak af Jonskirken efter deres Evne, da Munkene nu udsende ham med Bispens indtil 1ste Mai gyldige Tilladelse til at indsamle Gaver². Det følgende Aar overvar Ketil det Provincialconcilium, som Erkebiskop Torund havde sammenkaldt i Oslo den 6te og 7de Juli. Her bestemtes blandt Andet³, at de foregaaende Erkebiskoppers, især Jons Anordninger, aarligen skulde oplæses engang i hver Domkirke og Hovedkirke, at hver Biskop paa Grund af den Uvidenhed og Mangel paa Studeringer, der fandt Sted i Klostrene, skulde udsøge nogle Personer af hvert Kloster til at forskiftes udenlands for at studere paa Klosterets, hvorvel tarvelig Beføstning, samt at Bispen skulde have nøie Tilsyn med Klosterne, hvor megen Uorden fandt Sted⁴.

I Aaret 1307 ($\frac{2}{3}$)¹ bød Biskop Ketil Thomas Prest i Sofnardal og Sigurd Prest at bandsætte Thorleif Karlsson, fordi han forholdt St. Svithuns Kirken 3 Maanedsmatsbol i

¹ Thork. an. 74. D. N. III, 69. Bygdøen kaldes nu Ladegaardsøen ved Christiania.

² D. N. 1, 96.

³ Denne saakaldte Erkebiskop Torunds 2den Statut findes i de gamle norske Love 3, 243.

⁴ Saml. 2, 181—82. Om Klostrenes Tilstand hist. eccl. Isl. 1, 475. Langes Klosterhist. 163. Samme Aar tilskrev Hertug Erik i Sverige Ketil og de øvrige Medlemmer af Raadet om Jacob af Halland. Thork. analecta 77.

Gaarden Gilshamar, Samme Aar valgte Erkebisp Jorund auctoritate metropolitana Sira Eindrid Andresson til Vicarius ved Holeims (Holme) Kirke med Anney Hargnarstad, da Stavanger Bisp denne Gang ved Forsømmelse havde tabt sin Kaldsret¹. Aaret derefter var der af Erkebiskop Jorund berammet Provinzialconsilium i Nidaros, men just som Ketil og Biskop Arne i Bergen ($\frac{2}{3}$) stode færdige til at drage derhen, indlagde Kongen Forbud mod deres Reise under Fortabelse af deres Gods, Friheder og Rettigheder, og bød dem at følge sig mod hans og Landets Fiender. Kongen lovede at paatage sig Ansvaret for denne Ulydighed mod Erkebispens, saameget mere som denne havde negtet at indstille Mødet, uagtet Kongen havde bedet derom paa Grund af Landets critiske Stilling. De maatte derfor istedetfor at drage til Nidaros følge Kongen paa hans Tog til Danmark og vare 17de Juli 1309 med at sætte deres Segl under Fredsforhandlingerne i Kjøbenhavn, hvor blandt Andet Hakon fik Nørrehalland som Pant for sin længe omstridte Mødrenearv². Ogsaa det følgende Aar, nemlig 1310, maatte han ledsage Kongen paa hans Tog og var med at underskrive et Kongebrev hvorved bestemtes, at al Trætte mellem Danske, Norske og Svenske skulde afgjøres efter Landsloven og en evig Fred blive mellem de 3 Lande. Forliget sluttedes i Helsingborg 17de Juli 1310. Kort efter modtog sandsynligvis saavel Ketil som de øvrige Bisper i Norden Pave Clemens Vtes Kaldelse til at møde paa det almindelige Kirkemøde, der holdtes i Vienne (fra 16de Octbr. 1311 til 6te Mai 1312). Samme Aars Høst, (26de November) finde vi Hr. Ketil i Bergen i Selskab med Gilif, som var valgt til Erkebisp efter Jorund, der var død, træt af Livet, 11te April 1309. Den omtalte Gilif reiste, ledsaget af Helge, Bisp i Dölo, og af Arne, Bisp i Bergen, til det nævnte Kirkemøde, der er bekjendt ved Dphæ-

¹ D. N. IV, 71, 73.

² D. N. 1, 106. Hvitfeldt 1, 345. Thork. anal. 149. Torf. 4, 429. Samme Aar var han i Bergen, hvor han enedes med Fru Ingeborg paa Tit om Opbyggelsen af Bryttet i Finno Kirke, som skulde koste 40 Mark, hvorfor hun pantsatte til Stavangers Domkirke 10 Maanetsmatsbol i Bjarge paa Finno. D. N. IV, 79.

velsen af Tempelherreordenen og ved, at en ny Tiende paa 6 Aar af alle geistlige Indtægter vedtoges til Understøttelse af et Korsstog mod Kirkens Fiender i Osten¹. Et sørgeligt Bevis paa Sædelighedens Tilstand i Norge er det, at Pave Clemens V i Avignon ($\frac{2}{7}$ 1311) maatte tillade den nyvalgte Erkebisp at fritage 100 Personer, avlede af ugifte Forældre, og 40 Prestesønner for Mangelen ved deres Fødsel, saa at de kunne befordres til alle geistlige Embeder².

1311 12te Marts bød Pave Clemens V Erkebiskoppen og Biskoppen, i hvis Stifter Kongens Kapeller findes, at forsyne Kapellernes Magister Finn, hans Eftermænd og Prester med hellig Olie, paa Opfordring atter indvie deres profanerede Kirker o. m.³ Samme Aar den 24de Februar kundgjorde Korsbroder Vidar Steinarsson og Flere, at Biskop Ketil købte for 4 Læster Korn og 2 Kyr et Maanedsmatsbol i Gaarden Lofre i Jalsa af Fru Ragna Hakonsdatter. Da gjaldt et Pund Korn 3 Løber Smør i Handel mellem Mand og Mand⁴.

2 Aar senere (§ 1313) optog Ketil Gunvor Olafsdatter i Provent i Bispegaarden. Hun gav derfor til St. Svithuns Kirke Gaarden Dollvin a Nædstrond. Blandt Betingelserne vare, at hun ei blot skulde have Hus i Bispegaarden men og Bordhold, som de have, der sidde tvert over for Bispen osv.⁵ Dog det var ei blot Kvinder, men ogsaa Mænd, som Ketil tog i Forlog i Bispegaarden; thi 6te Febr. 1315 kundgjorde Gaute Saksøn paa Talsø, Girik Ogmundarsson, Korsbroder, Gudbrand

¹ For at ordne Indsamlingen af den bestemte Tiende sammenkaldte Erkebiskop Eilif et Provincialconcilium i Nidaros, fra 24de Nov. til 1ste Decbr. 1313, hvilket Ketil dog ei overvar.

² D. N. VI, 75.

³ D. N. I, 115, 116.

⁴ D. N. II, 92. 1311 $\frac{2}{4}$ gav Lagmanden i Rysfylke Eivind Guttormsson Afskrift af et Mageskifte med Fru Ragna Hakonsdatter paa Opprestad, hvorved hun overdrog sin Datter Ingeborg 5 Bol i Lofre mod 3 Bol i Bø og 2 i Sandvin. D. N. II, 93.

⁵ Contracten findes i D. N. II. 101 og vare da overbærende blandt Andre Sira Hughi Bilialmsøn, Hakon Haldorsson, Girik Ogmundarsson Bjorn Þoresson, Vidar Steinarson, Orm Hallgeirsson og Þorstein Korsbroder i Stavanger o. S. Girik er vel den samme som ellers nævnes Girik Gestr og Bjorn er vel Bjorn paa Thorp. D. N. IV, 79 og 82.

Prest notarius og Thorbjørn Thostason, at de i Maalstuen i Bispegaarden havde været tilstede, da Salmund Styrmer-son, Klerk gav til St. Svithuns Kirken 2 Maanedsmatbol i Gaarden Nøting i Helgheim's Sogn (Søndfjord) mod frit Bordhold¹.

Medens Ketil var Biskop, blev der ført en langvarig Pro-cess om Lægefisket ved Fagstad i Suldalen, hvori Bispen maatte optræde som Dommer og Mægler. Biskop Arne havde skjenket Fagstad til Stavanger Korsbrødre 1283, men Halsnø Klosters Bønder paa Fagstad havde tilegnet sig en Andel i Fiskeriet, som Korsbrødrene ansaa for ulovlig, hvorom Sag reiste sig i Aaret 1305. I Fasten dette Aar kundgjorde Ketil, at Broder Girik i Halsnø Kloster lovede, at Abbed Jon eller hans Om-budsmand skulle møde paa Fagstad næste 15de Mai for at svare til Stavanger Korsbrødres Klage, men da hverken Jon eller Nogen for ham mødte², saa tildømte samme Dag Sigurd Lagmand i Rysfylke og Agdir Korsbrødrene i Stavanger Fisket frit og uhindret, samt ilagde Abbeden alle Omkostninger, en Dom som Kong Hafon V (§ 1306) i Konghelle stadfæstede³. Nogle Aar efter begyndte Trækten paa ny. Den 21de Sep-tember 1310 tilskrev Ketil Abbed Girik og hans Brødre i Halsnø, at hans Korsbrødre havde klaget for ham, over at Abbeden havde draget deres gamle Trætte om Suldalsfisket fra Kirkens under Lægmands Dom. Bispen paalægger dem at ophøre med sli- g Ulovlighed og forbyder Alle at dømme i Sagen, da Dom- men tilkommer ham, og stævner Abbeden eller hans Fuldmæg- tige til at møde paa Sand 30te September derefter for at be- vise sin Ret til Fisket⁴. Samme Dag nemlig 30te September sendte Sigmund i Krossstuku i Stavanger og Vård Prest i Hølle, et Brev, hvori de vidne, at Stevningen er forkyndt Ab- dens Ombudsmand paa Sand i Suledal⁵. Halsnø Klosters

¹ D. N. IV, 108.

² D. N. IV, 64.

³ D. N. IV, 68.

⁴ D. N. IV, 83.

⁵ D. N. IV, 83. Hertil kom en anden Sag. 3 Munke fra Halsnø Klo- ster havde overfaldet og skammelig mishandlet Bonden paa Fagstad

Abbed vilde hverken møde eller antage Bergens Biskop til Boldgiftsmand, som Stavangers Korsbrødre tilbøde, idet Stavangers Ombudsmænd, blandt hvilke Korsbroder Hakon Haldorsson oplæste for Abbed Girik og hans Brødre i Halsnø en Fremstilling af Striden om Faxstads Fiske, og forlangte at Klostret skulde deltage i Udgifterne¹ men derimod skjød han Sagen til Kongens Dom. For at undgaa denne ulovlige Appel til Kongen henvendte Kapitlet sig til Erkebispens; thi 17de November 1316 beføl Biskop Ketil Presterne i Vikedal og paa Sand at følge Kapitlets Udsending Sira Girik til Halsnø for der at oplæse Erkebiskop Gilsø Brev, samt udstede Vidnesbyrd, om hvad der i denne Anledning og iøvrigt foresaldt². Enden paa denne langvarige Sag blev, at Rysfælkes Lagmand Jon Thorsteinsson (16de Juli 1322) tilkjendte Kapitlet i Stavanger, Abbeden i Halsnø, Suldølerne og Presten i Suldalen Ret til at fiske i Elven hver paa sit Land, men Ingen maatte bygge Noget ud midt i Fossen³.

Inden denne Rettergang blev sluttet var Biskop Ketil død 1317⁴.

og Familie, fordi han var Klostret imod. Den Mishandlede klagede til Bispem, som lod stævne Bolds mændene, men da hverken de eller Abbeden, som havde borget for dem, mødte, bleve Bolds mændene idømte en svær Pengemulkt (den 26de Febr. 1311) af Dommerne, som blandt Andre vare Biskop Ketil, Hr. Guttorm Helgason, Sira Vård paa Banefyn. (D. N. 4, 86). 14de Oktober 1313 bød Hakon V Abbeden og Brødrene inden $\frac{1}{2}$ Maaned at efterleve Ketils Dom over de Mænd, som havde mishandlet Høfer Gunleiksson og Familie. (D. N. 4, 101, 103). Da Abbeden sad Dommen overhørig udstedte Hakon i Lonsberg (1313 $\frac{2}{1}$) en Befaling, at Abbeden skulde opfylde Dommen og Gaute Isaksson den Yngre og flere af Hakons haandgangne Mænd i Stavanger meddelte et Transscript af Kongens Brev. Om Mishandlingen o. m. se D. N. VI, 86. Langes Klosterhist. 2 Udg. 363.

¹ D. N. IV, 103.

² D. N. IV, 108, 113.

³ D. N. IV, 144. Nærmere Efterretning om denne Proces findes i Langes Klosterhistorie 562—570 og D. N. IV, 58. 113. 360. 364. Abbed Girik i Munkeliv havde allerede paa Hertug Hakons Bud tildømt Sands Kirke Giffet langs Kirkelandet 29de Juni 1294. D. N. II, 31.

⁴ Han døde sandsynlig ud paa Fosten; thi 23de April kundgjorde 5, Mænd, blandt hvilke Hakon Haldorsson, Vidar Steinarsson.

Biskop Ketil synes ei heller at have kunnet undgaa Strid med Kannikerne, hvis ivrigste Forkjæmper mod Arne han havde været, thi 5te Octbr. 1307 bekjendtgjorde Finn, Provst ved Apostelkirken i Bergen o. Fl., at de i Prædikebrødrenes Kloster hørte, hvorledes Magister Girik paa Opfordring af Jon Hedingsson, Korsbroder i Stavanger, gav følgende Forklaring over, hvad der var Skik og Brug i Stavangers Kirke, med Hensyn til hvad Kongen offrede, naar han opholdt sig der. Han erklærede, at hvad Kongen offrede i norsk Mynt, tilfaldt efter gammel Vedtegt, Kapitlet. Angaaende Sterling eller Gros de Tours var Intet bestemt, men Guld, arbeidet Sølv og kostelige Klæder tilhørte Biskoppen¹.

Medens Ketil var Biskop, (nemlig 1310 ²⁴) valgte Thorgeir Petersson paa Spånheim sit Hvilested i Svithuns Kirke og skjenkede ved den Leilighed i sit Testament Gaver til Stavangers Kirker, nemlig St. Svithuns 2 Mark brændt, Marie, Olaf og Martins Kirker hver 1 Mk. forng. og Korsbrødrene ved Domkirken 1 Mark brændt til Indskrivning af hans Navn².

XII.

Hakon I Haldorsson. 1318—1322.

Som Ketils Eftermand nævnes først 16de Juli 1318 Hakon, som udentvivl er den stavangerste Korsbroder Hakon Haldorsson, som oftere nævnes i Dokumenter under den foregaaende Biskop³.

Korsbrødre i Stavanger og Gudbrand aat Salostuku, at en Kolbein testamenterede Af sine i Biskop til Stavanger Domkirke og derfor af Ketil fik Blads, saa længe han levede, paa Kjertervendenes Pall i Stavangers Bispegaard, og 30te Juli kundgjorde den omtalte Gudbrand, Sira Jorgyls a Sola og 2 andre Mænd, at Ketil indløste en Part i Gaarden Nes i Suldal. D. N. IV, 114 og 115, 138.

¹ D. N. I, 100. „de Turonensibus grossis,“ en fransk Myntfort.

² D. N. IV, 81. Han var Søn af Ridder Peter Petersson og Fru Sunniva Brynjulfsdatter.

³ Kenjer II, 173. D. N. IV, 112. Saaledes hængte 1310 ²⁵ Korsbrødrene Sira Hakon Haldorsson og Bjørn Thoresson Kommunets Segl under et Testament. D. N. III, 91.

Samme Aar i Juli deltog han i et Bispemøde i Oslo, hvor han tilligemed de øvrige Bisper udstedte en latinsk Over-
sættelse af et Magestifte mellem Mariæ Kloster i Oslo og
Hoveds Kloster¹. I samme Maaned finde vi ham med Lan-
dets øvrige Bisper og Høvdinger samlede i Tunsberg hos Kong
Hakon V, som her udentviol raadslag med dem om Stats-An-
liggender i Sverige, hvor der paa den Tid førtes en heftig
Borgerkrig efter hans ærgjerrige Svigersøn Hertug Eriks Mord,
og hvor hans unge Datter paa samme Tid var midt inde i
Krigens Redsler. Den 16de Juli 1318 finde vi nemlig, at
Mag. Nicolaus Sighuatsøn, Kannik i Upsal, der tillige var Pa-
vens Sendebud i Sverige, i Præmonstratensernes Kloster (St.
Olafs) i Tunsberg personlig foreviste Erkebiskop Gilif i Over-
værelse af Biskop Hakon og flere troværdige Mænd et pave-
ligt Brev i Original, over hvilken Handling blev optaget et
Notarial-Dokument, der indeholdes Afskrift af Brevet². I
samme overdrager Pave Johan XXII Nidaros's Erkebisp og 2
svenske Bisper at værne om den upsalske Kirkes Lærv og Fri-
heder under de forhaandenværende Uroligheder. 6 Dage se-
nere var han endnu i Tunsberg; thi den 22de Juli var han
med at slutte et Forlig med Hamburgernes Befuldmægtige,
hvorved Hamburgerne fik Frihed til at handle paa Norge, som
andre Udlændinger³.

Den 8de Mai 1319 døde den brave og dygtige Kong Ha-
kon V i Tunsberg og efterlod Riget til sin treaarige Dattersøn
Magnus Eriksøn dog under et Formynderskab, som han selv
havde anordnet. I det Høvdingemøde, som kort efter Kongens
Død holdtes i Oslo i Juni Maaned, var Biskop Hakon ogsaa
tilstede, og var med at underskrive den merkelige Valgact, hvor-
ved den unge Magnus erklæredes for Sveriges og Norges
Konge. Som Bevis paa, hvor stor Tillid man havde til Bi-
skop Hakon, kan ansøres den Bestemmelse i samme, at hvis de
Svenske brøde denne Dagthingning, skulde Erkebispem i Nidaros

¹ D. N. IV, 119. D. Mag. 1, 328.

² Saml. 2, 190. Kejsers Kirkehist. 2, 189.

³ D. N. VI, 100. Rettelste 903.

og Bispen i Stavanger have fuld Magt til at belægge Sveriges Riddere o. S. med Interdict¹. I den Forsamling af Rigets Prælater og øvrige Stormænd, som 23de August vare samlede paa Bagahus (Bahus) for at modtage den nyvalgte Magnus, var ogsaa Hakon tilstede og fulgte derfra med til Tunzberg, hvor den 26de August Magnus paa Haugathing toges til Konge². Ligeledes var han tilstede paa det Provincialconcilium, som samtidig med et Høvedingemøde var sammenkaldt til Bergen den 24de Juni 1320, hvor den unge Kong Magnus sandsynligen blev hyllet.

Dette merkkelige Bispemøde, hvori samtlige norske Bisper og 2 fra Skatlandene deltog, udstedte under 9de Juli samme Aar vigtige Bestemmelser, der bære Navn af Gilifs 2den Statut. Blandt disse ville vi her kun fremhæve følgende:

„Alle foregaaende Biskoppers Forordninger om Troens Beskyttelse, om Urefrygt for de hellige Ting og om gode Sæder stadfæstes, men alle ulovlige Bandstraffe (bannspinur), Suspensioner og Interdikter, som ere bestemte af tidligere Biskopper, tilbagekaldes.

Alle Klerker skulle holde sig fra Strid og Trætte og al Usædelighed og holde sig til Dyd og Guds Tjeneste, som deres Stand tilkommer. Enhver Prest skal afholde sig fra Trilleliv (s: skille sig fra deres Husfruer). Sognepresterne skulle underrette sine Sognefolk om Adferden ved Daaben for det Tilfælde, at man ingen Prest kan faa. Al Slags Trilleliv er forbudt. Hver, som har fæstet sig en Kvinde efter Guds Lov, skal holde Bryllup med hende inden 12 Maaneder efter Festemaalet, dog saaledes, at det bliver lyst i Kirken tre Søndage før Brylluppet. De Børn, som avles efter en saadan Lydning, ere at betragte som egtesødte, om end Hindringer for Egteskabet siden aabenbares, hvorimod, hvis Lydningen ei er forudgangen, Børnene ere uegte sødte. Presten skal være tilstede hver Tid, han lovlig bliver kaldet, for at døbe Børn eller til syg Mand. Dog skal Presten hentes ordentligen, hvad enten han er til Lands eller Søs, med Hest baade

¹ Saml. 1, 27. ² Saml. 2, 191.

frem og tilbage, eller med Baad, saaledes at han ei selv behøver at roe. Presten skal lyse for sit Sognefolk, at hver Mand og Kvinde i det mindste een Gang om Aaret gaae til Skrifte for sin Sogneprest og kun med dennes Tilladelse for nogen Anden. Han skal undervise sine Skriftebørn, om hvorledes de retteligen skulle gaae til Skrifte. Han skal opmuntre den Skriftende til at afholde sig for Fremtiden fra de skriftede Synder, og hvis han med Anger lover Forbedring, skal Presten sætte ham Bønitenß (skrift), lægge Haand paa hans Hoved og udsige Absolutionen: Et ego absolvo te auctoritate domini nostri Jesu Christi et beatorum apostolorum Petri et Pauli et officii mihi commissi ab iis peccatis, qvæ confessus es, et ab omnibus aliis, qvæ oblitus es, in nomine patris et filii & spiritus sancti. Amen. Alle Prester, som have Kirker efter Guds Lov og have taget Sjele-Forsørgelse af Biskoppen, have fuld Magt, hver i sit Sogn, til at sætte Skrift og løse sine Sognemænd fra alle lønlige Synder, som de skrifte for ham. Dog anføres Tilfælde, da Afsløsning kun meddeles af Bispen. Presten skal holde Messesklæder og Alterklæder og alt, hvad som hører til Guds-tjenesten, reent. Hvad der af indviede Klæder eller Redskaber er udslidt, skal brændes i Kirken og Asken lægges under Altergulvet. Enhver skal begraves ved sin Sognekirke, med mindre han frivilligen har valgt sig Gravsted ved en anden Kirke. — Aabenbare Vagerkarle, Rjettere og Selvmordere skulle ei jordes paa Kirkegaarden, med mindre Biskoppen selv tillader det. De Kirkefjor, som tilhøre Prestebordet, skal overleveres til Eftermanden. Af enhver Jordens Grøde skal Tiende svares i det Sogn, hvor den voger, hvor saa Gieren opholder sig.

Alle Geistlige (Lærdir menn) skulle opføre sig sømmelig og vogte sig for al Slags nye, isinesaldende Moder i Klædedragt, baade hvad Snit og Farve angaaer. De skulle i Overklæder have eensfarvet Løi, dog ikke gult, grønt eller rødt, sit Skjeg og sin Krone (Jsse) skulle de lade rage, saa ofte som behøves, og have Haaret rundt affkaaret om Hovedet saa kort, at Ørelappen sees, eller og bøde een Mark. Alt usømmeligt

Erhverv er dem forbudet, navnlig at indkjøbe noget for igjen at sælge det dyrere. De skulle ei tage Ombud af Lægfolk til nogen Sagsførelse eller møde paa Stevne for Lægmands Dom osv. Det er Presterne forbudet under Suspensions Straf at synge Egtefæls-Messe (pusanar messa) for Enfer, naar de giftes; det maa kun skee for Jomfruer.

Presten maa ikke, under Bands Straf, forud gjøre nogen Handel eller noget Vilkaar eller kræve Betaling for Egtevielse (pusan), Begravelse, den sidste Døies Meddelelse (olean) eller for nogen prestelig Tjeneste; thi enhver er skyldig at yde dette uden Tingen (kauplaust). Men efterat det er forrettet, maa han kræve gammel Skyldighed (forn skylda) og modtage med Tak, hvad Enhver godvilligen vil give. Alle Hovedprester og Kapelprester, som have Sogn, skulle prædike Troen (telja tru) for sit Sognesfolk hver Søndag. Hovedpresterne skulle under Straf af Suspension fra Embedet selv synge Messe, navnlig paa alle Høitidsdage og høre sine Sognemænds Skriftemaal, lige saavel som Vikarier. Presten, som synger Messe, skal selv blande Vand med Vin i Kalken, men ikke Klerken; der skal være meer Vand end Vin. Ingen Prest skal tillade at sætte i Kirken Rister, Husgeraad eller Skibredskab. Det er ei Lægmand tilladt at staae i Koret hos Klerkerne, medens disse forrette Gudstjenesten, undtagen dem alene, der læse og synge med. Hver Geistlig, som bliver nævnt til Prestemøde, indfinde sig forfaldsløst eller bøde Biskoppen tre Mark — Hovedpresterne skulle nævne Geistlige til at fare og til at sidde hjemme, saaledes at heri vælges, og skal hver Hovedprest, som undlader at nævne Prester til Prestemødet hvert Aar, naar Prestemøde skal være, bøde, som før sagt, og ligesaa, hvis han ei indfinder sig selv, saafremt ikke gyldigt Forfald volder hans Udeblivelse, og da nævner han en af de Kapelprester, som nærmest ere, til at møde for sig for den Gang. Enhver Prest skal have med sig til Synoden Stola, Haandbog og Overkjole (yfirsloppr). Mødet holdes i Kathedralkirkens Kor under Bispens Forsæde. Hvo, som aabenbarer Sager forhandlede paa Mødet, hvilke Biskoppen vil have hemmelig-

holdt, han bøde 3 Mark til Biskoppen og være suspenderet ved selve Gjerningen fra Indtægt og Embede i 6 Maaneder; Biskoppen skifte Boden mellem de Fattige.

Den Prest, som bryder hvad Biskoppen vedtager paa Prestemødet, og de Geistlige der enes om, bøde 3 Mark. Hovedpresterne ere skyldige, inden een Uge efter Hjemkomst fra Prestemødet, at underrette de Kapelprester, som hjemme sidde i Herredet, om hvad der paa Mødet er blevet behandlet og vedtaget. Hvad heraf rører Rægsfolket, det skal baade de, som vare paa Mødet, og de, som sad hjemme, lyse og forklare for sine Sognefolk i Kirkedøren inden en halv Maaned, efter at det bliver hver bekjendt og siden saa ofte, som det synes nødvendigt¹.

Medens Hakon deltog i Bispemødet i Bergen, (nemlig 7) var han med at kundgjøre, at Erkebisp Gilif foreviste en Sum af norske Kobberpenge, som han havde oppebaaret og nu vekslede i rent Sølv til Beløb 478 Mark 4 $\frac{1}{2}$ Sterling norsk Vegt². Et Par Maaneder senere (8 1320) gav han sit Minde til, at Abbed Erlend af Utstein solgte til Kannikerne Haaland og Fulavik for 13 Mark brændt og 17 Mark Engelsk for at faa sin Pavetiende betalt³.

Samme Aar, som det nævnte Biskopsmøde holdtes i Bergen, nemlig 1320, stadfestede Erkebisp Gilif 2 nye Præbender ved Stavangers Domkirke, nemlig St. Michaelis og St. Laurentii, som Biskop Hakon af sit eget Gods oprettede⁴. Det følgende Aar indviede efter Erkebiskops Gilifs Commisforium den ivrige Audfinn, Biskop i Bergen, (Arnes Broder og Eftermand) og Hakon, den 28de Juli 1321 Abbeden i Holms Kloster, Grim Skutusson, siden Skurd eller Slagtergrim kaldet, til Bisp i Skalholt efter den brave Arne Ablasson, som var død under sit Ophold i Bergen. Dette var denne anseede og dygtige Biskops

¹ Disse merkkelige Bestemmelser, der lader os gjøre Indblik i Kirkens Forfatning, Skikke og Mene, findes udførligen i de gamle norske Love III, 246—270 og 307 hist. eccl. Isl. I, 477 og Kæmper's Kirkehist. 2, 198.

² D. N. IV, 135.

³ D. N. IV, 136.

⁴ Pont. ann. II, 124.

sidste offentlige Gjerning. Vaaren 1322¹ døde han. Den 30te Mai 1322 ansøgte Stavanger Domkapitel, da Biskop Hakon „præmature“ (for tidlig) var død og der var Mangel paa Præster, Biskop Audfinn om at vie 3 Diaconer, som af Kapitlet vare prøvede. Samme Aar døde ogsaa Biskop Helge i Dølo og Holes gjeve Biskop, Audun Raude, under et Besøg i Ridarø. I denne Biskops Tid erhvervede Kapitlet sig adskilligt Jordegods².

XIII.

Cirik II. 1322—1342.

I Aaret 1322 (sandsynlig 1ste August) blev til Biskop i Stavanger viet Cirik³ og samtidig med ham Salemo til Bisp i Dølo og Jon Haldorsøn til Bisp i Skalholt⁴. I den Sam-

¹ for 5te April; thi paa den Dag omtales han som „af god Amindelse.“ D. N. IV, 149. Isl. ann. ad 1322.

² Hakon havde givet Korsbrødrene ved sit Testament et Skib, som Sira Cirik paa Korsbrødrenes Begne folgte for 70 Mark gamle til Bård paa Hauge, som derfor pantsatte Landshylden af Gaardene Rød, Birke-land og Eif. D. N. IV, 142. Om Bispens andre Gaver se D. N. IV, 155, 175. Sigurd Ormsøn paa Randar skjenkede ($\frac{7}{8}$ 1318) en Skov under Steinsland i Fatnes (D. N. II, 113). 1318 $\frac{2}{3}$ kjøbte Kapitlet 5 Maanedsmatsbol i Saaton i Mariæ Sogn af Martin i Eidsa og hans Hustru Cecilia, Søster af den rige og mod Kirker og Klostre gavmilde norske Høvding Gaute Isaksøn paa Talgo. D. N. IV, 117. 1483 $\frac{1}{2}$ aflagde 2 Mænd det Vidnesbyrd, at Audfin paa Saaton havde i Biskop Hakons Tid givet den søndre Gaard i Saaton til Bispestolen og ei under Domkapitlet. D. N. III, 687. Martin i Eidsa var identtviol Søn af Hr. Thorolf i Eidsa, som blev Munk i Lyse, og Fru Ragna paa Saastad. D. N. 1, 123. 126. Lange Kl. 499. Saml. 2, 190. 1319 $\frac{1}{4}$ udfiktedes i Stavanger Gaardene Sunnaná i Vikedal, Mjølhus og Hanakamb af Domkirkens og Kommunets Fællesskab. D. N. III, 112.

³ Sandsynlig den Korsbroder Cirik Ogmundarson, som med Orm Hølgeirson af Stavangers Kapitels Fuldmagt af $\frac{1}{2}$ 1320 mødte i Sagen mod Abbeden af Hålsnø angaaende Fisset i Suldalen. D. N. IV, 134, 138.

⁴ Ann. regii ad 1322. Saml. 2, 196. Jon havde studeret i Paris og Bononia, talte Latin som sit Modersmaal, var en stor Klerk og ypperlig Taler. Espolin 1, 47. Han døde 17 Aar senere 1339 i Norge.

ling af Landets Ypperste, som under Erkebiskop Gilifs Forsæde var samlet i Oslo Vinteren 1322—23, og hvor Erkebispnen efter Fuldmagt valgte den rige og ætstøre Erling Bidkunnarsson til Landets Formand (1323) savner man, uvist af hvad Grund, Stavangers Bisshop¹. Derimod deltog Girik i det Bisshopsmøde som holdtes i Bergen, og hvorfra den 1ste September 1327 udgik en Forordning til Geistligheden i hele Erkebispedømmet, det saakaldte Gilifs 4de og 5te Statut². Heri bestemtes blandt Andet, at flere pavelige Buller skulle bekjendtgjøres i Kirkerne i Moderømaalet, at Bisperne paa behørigte Steder skulle have sine Officialer, som have at undersøge og paadømme alle Trætter, som henhøre under kirkelig Jurisdiction, at Prestere ei maa bortskjenke deres Gods til Frænder eller Børn „af et ulovligt og fordømmeligt Concubinat“, den hele geistlige Stand til Skam og Kirken til Vanære, at de Kanniker, som med deres Foresattes Tilladelse reise udenlands for at studere, skulle nyde fuld Indtægt af deres Præbender, og deres Vicarier lønnes af Kannikernes Commune eller sælles Bord, da Kirken til sin Styrelse trænger til kundskabørige Mænd.

14 Dage efter at disse Bestemmelser vare udgivne, udstedte Drotseten Erling Bidkunnarsson i Kongens Navn med Raad og Samtykke af Erkebiskop Gilif og Bisperne Audfinn, Halvard og Girik, samt andre hans bedste Mænd, som vare hos ham, den Anordning, at den Christenret, som Kong Hakon den Gamle og Erkebiskop Sigurd gave, den skal holdes alle Mænd imellem, saaledes som den dengang gif. Som en Slags Gjengjeld for denne Indrømmelse fra Geistlighedens

¹ Derimod udstedte Erkebiskop Gilif i Tunsberg 7 1323 sin Kvittering for, at Girik havde betalt i Romerstat 10 norffe Mark aarlig for 3 Aar. D. N. I, 172. Samme Aar var det saa koldt, at Ostersjøen fros. Torf. 4, 456.

² Gl. norffe Love 3, 271. Hist. eccl. Isl. 1, 498—508. Blandt Bestemmelserne ere ogsaa, at hverken Mand eller Kvinde maa holde 2 festarmål eller dobbelt Bryllup, at Ingen maa reise til et andet Bispedømme for at vies uden at medføre Brev fra sin Bisp, at ingen Prest maa uden saadant Brev under Embeds Fortabelse vie Noget eller overbære Bryllupet.

Side kan det vel ansees, at den fik sat en geistlig Mand ved Siden af den mægtige Drotsete, i det Kanslerembedet blev besat med den ved udenlandske Universiteter uddannede Kannik Paa! Baardsson, „utriusqve juris doctor et professor“¹.

Dette Møde overvares af 2 pavelige Nuntier, Johan de Serone og Bernhard de Ortolis, der vare sendte til Norge for at indkræve 1) Sessaarstienden, 2) Romerskatten og Peterspengene, 3) frivillige Legater til det hellige Lands Gjenerobring, 4) Aarsindtægten af de i Løbet af 3 Aar ledigblivende geistlige Embeder. For Stavangers Bispedømme skulde den samlede Tiende udgjøre 1494 Mark Korsk, men da Bernhard kom til Staden, foresandt han Intet og indledede derfor strax Søgemaal mod Biskop Girik saavel som Undercollectoren Drm. Derved fik han udpresket 518 Mark 3 Drex Korsk den 5te August. Det øvrige maatte Bispen love at betale til næste Jonsmesse og imidlertid sætte sit og Bispestolens Gods i Pant; deraf skyldte Drm Korsbroder noget over 200 Mark, hvorfor hans Gods maatte hefte, ligesom og den rige Hr. Finn Sigmundarsson paa Finnsø gif i Borgen for ham. Restancerne skyldtes fra Kirkerne i Valders, Haddingedal samt Otrø el. Setersdalen. De indkomne Summer for 6 Aars Tienden udgjorde for Norge over 14,054 Mark Korsk = 2,370 Pund Sterling, hvilket repræsenterede den tidobeste Sum i vore Penge. Kongen var af Paven indrømmet det Halve til Krigen mod Russerne.

Den 5te August fik Mag. Bernhard for 1 Aars Romerskat af Stavangers Bispedømme 15 Mark. 1329 betalte han 400 Mark Korsk i forskjellige Pengesorter. 9de August betalte Drm Axlaksson, Korsbroder fra Stavanger, en Del af de stavangerske Annater og 1ste September betaltes Romerskatten for 4 Aar af Stavangers Bispedømme².

Bed sin Hjemkomst fra Mødet i Bergen maatte Girik stevne for sig Hr. Bård Petersson, der havde været Kongens Sysselman i Stavanger. Hans Svigermoder, Fru Ragnhild

¹ De gamle norske Love III, 153, Hist. eccl. Isl. 498—508. Keyser 2, 228.

² Bernhard af Ortolis var af Pave Johannes XXII blandt andre Stormænd ogsaa 30te Aug. 1326 anbefalet til episcopo Satanagrensi!! D. N. VI, 131. Munch (Unionshist.) I, 97, 98, 168. D. N. IV. N. 286.

Ketilsdatter, havde nemlig i sit Testamente (²⁴ 1326) skjenket en Del af Gaarden Nedre Grannes til St. Svithuns Kirke for sin og Faders Aartidehold. Herimod gjorde imidlertid hendes Svoger eller Svigersøn Hr. Baard Indsigelse og vilde ei fra-vige Gaarden. Paa Korsbrødrene Egils og Jngemars Klage stevnede nu Bispen (⁷²) Hr. Baard at møde for Consistoriet, hvor Cirif, efterat have afhørt mange Vidner om Testamentet, tildømte Svithuns Kirke Grannes 13de Decbr. 1327¹.

Det følgende Aar modtog han Erkebiskop Gilifs Brev, hvori denne underretter ham og de øvrige Biskopper om, at Nidaros herlige Domkirke 2den Paasfedag 4de April 1328 var nedbrændt, og anmoder ham om at bede Almuen om Hjælp til Kirkens Ubedring.

Næsten samtidig (nemlig 7de April 1328) stevnede Cirif Pre-sterne paa Vestre Agdir, Bard paa Na, Sigurd paa Alvestad, Svein paa Spangareid, Kare i Briseid (Herred) og Jngemund i Spind til at møde paa Banasyn (Banse) Tirsdagen næstefter Som-mersdagen for at svare Presten Salmund, som beskylder dem for Løgnere².

1330 meldte Broder Johannes, Minoriternes Provincial i Dacia, Hr. Cirif, at paa Grund af hans Yndest for Or-denens har Provincialcapitlet befalet hver Prestemunk i Pro-vindsen at holde en Messe for Bispen og hans Kirkes Vel³. Samme Aar om Baaren tabte den norske Kirke 2 østere om-talte Mænd, nemlig Bergens dygtige, lærde og energiske Biskop Audfinn og hans fordums Modstander, den første Provst ved Apostelkirken Finn Haldorsson. 2 Aar senere led ogsaa Kirken et stort Tab, da den kloge, maadeholdne og fædrelands-sindede Erkebiskop Gilif, efter i 23 Aar at have beklædt Nida-

¹ D. N. 4, 155 og 1, 160. Blandt Vidnerne nævnes Mester Olaf Sigurdarson, sira Botolf persona at Mariu Stuku, sira Jon, persona at Krossstuku og Thorgyls, persona at Jonsstuku. Baard Petersson var da Gulathing's Lagmand. Han havde været Kong Hakon Vtes Skriver og var en af denne Konge høit betroet Mand, Ridder og havde Eien-dele i Stavanger, hvor hans Hustru Margrete Arnbjørnsdatter laa be-graven ved Svithunskirken. Dipl. N. III, 132. Se S. 64.

² Saml. V, 563, D. N. IV, 161.

³ D. N. I, 172.

ros Erkebispstol under vanskelige Omstændigheder, døde 2den November 1332 og efterfulgtes af Kantseren Paal Baardson. I det følgende Aar (1333) blev Girif lagt i Interdikt eller truet dermed af Pave Johan XXII's Nuntius og Skattekræver Petrus Gervasi, der var sendt til Norden for at anstille Underfølgelse om den indestaaende pavelige Tiende og indkræve den, saavel som hvad der maatte indestaa af et Aars Indtægt af alle ledige geistlige Beneficier o. m., som Pavestolen havde tilegnet sig. Formodentlig har Hr. Girif ei været saa villig eller nøiagtig Indkræver, som den begjerlige Nuntius fordrede¹. Aaret efter fände vi Girif i Nidaros, hvor han deltog i det Biskopthing, som den nye Erkebisp Paal Baardson der havde sammenkaldt. Her udstedtes 22de September 1334 Paals 1ste Statut², der blandt andet indeholder strenge Bestemmelser mod Geistlighedens Concubinatus. Blandt de øvrige Bestemmelser ville vi kunne omtale, at Bisperne og deres Officialer skulle have edsvorne Klerker til Skrivere, at Provsteembedet eller dermed forbundne geistlige eller verdslige Sager ikke skulde overdrages nogen Lægmand. Det forbødes udtrykkelig Biskopper, Abbeder, Abbedisser eller andre Bestyrere af Kirker at sælge eller overdrage Nogen for steds sine Kirkers Jorder, eller Gaarde eller andre Eiendomme.

Under sit Ophold i Nidaros var Girif blandt de Mænd, der vare ved Boldgift faarede til at dømme i en Testaments-trætte mellem Erkebispen og Vigleif paa Lyng³.

I 1336 i Juli Maaned⁴ holdt Erkebiskop Paal sit andet Biskopsmøde eller Provincialconcilium i Tunøberg, hvilket

¹ D. N. II, 158—164. Pont. ann. 2, 142. Keyser 2, 245.

² Den findes i gl. norske Love III, 277, hist. eccl. Isl. 1, 508—511 og Keyser's Kirkehist. II, 246.

³ D. N. III, 161.

⁴ Hist. eccl. Isl. 1, 511—14. Keyser's Kirkehist. II, 251. I de omtrent samtidig udstedte Bestemmelser af Erkebiskop Paal, der begynde med Anførsel af Troesartiklerne, gjengives den 3die Artikel saa: at trua a Heilagann Anda, ok at ein er heilug kirkia, sem er safnadr allra kristina manna. Hist. eccl. Isl. 1, 518, Erkebiskop Paals 3die Statut i gl. norske Love, III, 285.

ogfaa overvares af Girik. Conciliets Bestemmelser udfærdigedes 19de Juli. Her bestemtes blandt andet, at alle tidligere Provincialstatuter, nemlig Vilhelm af Sabinas, Erkebiskop Jons af 1290, Jørunds af 1290 og 1306, Gilijs af 1320 og 1327 samt Paals af 1344 skulde tilligemed de paa nærværende Concilium udfærdigede indføres i Statutbøger (skipanar boekr) og oplæses offentlig i det mindste en Gang aarligen af selve Biskoppen og af Provsterne i de store Kirker og forklares for Læge og Lærde i alle de Artikler, som dem kunne vedkomme. Blandt Bestemmelserne paa dette Møde ville vi kun fremhæve, at ingen Sogneprest (soknarprest) maa uden Nødvendighed forlade sin Kirke uden Orlov af sin Provst (formann) og at den Prest, som uden Orlov og lovlig Grund opholder sig en halv Maaned udenfor sit Kirkesogn (kyrkusokn) skal bøde $\frac{1}{2}$ Mark Norst.¹

I de borgerlige Uroligheder, som fandt Sted i Anledning af flere Stormænds Misnøie med den unge Kong Magnus og hans Styrelse, tog Girik ingen Del. Han overvar ikke engang de Bispe- og Høvedingemøder, som 29de August 1337 holdtes paa Akersborg (Agersthus) og i September 1339 i Tunsberg. Derimod modtog han et Brev fra den meget dannede Biskop Hakon i Bergen, hvori han anmodes om at reffe Dominus Jvar af Banesyn, over hvem Munkeljs Kloster klagede, da han ei blot fornærmede, men endog excommunicerede Klosters Bønder og Ombudsmand²). Det er ogsaa uvidt, om Girik overvar Provincialmødet i Nidaros Høsten 1341. Om dette

¹ Den 13de April tilskrev Erkebiskpen Girik et Brev, som findes i Dipl. N. I, S. 191, hvori han anmoder ham at komme tidligere, end Mødet var bestemt paa Grund af visse Omstændigheder, angaaende hvilke man onskede snarest muligt en Samtale og som haade angik Kirken og Almuen her i Landet, „hvis det skulde komme for Dagen, som man nu temmelig sikkert kunde vente“ (maasse Kongens forestaaende Kroning i Stockholm).

² D. N. I, 209. I et Brev af 14de October 1338 anmoder Hakon Girik om at sende ham en Læst Stangjern Saml. 5, 135. I Vaaren 1337 udstedte Pave Benedictus XII et Brev til Erkebisp Paal og Biskop Girik i Stavanger, at anstille Undersøgelse i Anledning af en

Møde ved man kun, at det da blev afgjort, at Erkebispens næste Aar skulde visitere det hele Rige.

Ligesom hans Formand havde havt Strid med Abbeden i Halsnø, fik Girif en endnu heftigere Kamp med Abbed Girif paa Utstein, der hørte under Stavangers Jurisdiction. Girif var kommen i Banrygte for sit letferdige Levnet. Da det paa-laa Bispens som Embedspligt at visitere Klostret, saa drog han (8de September 1333) med Følge til Klostret, hvor Abbeden dog var fraværende og omhyggelig havde tillukket Alt, da han ei ansaa sig forpligtet til at tage mod Bispens, hvilket dog kun var en tom Udflugt. Denne lod sig dog ei derved hindre i sit Forsæt, men lod med Magt Klostrets Porte aabne, og holdt, trods Abbedens Protest, Messie i Kirken i Overvær af flere Munke, som Abbeden havde excommuniceret. De mødte begge fort før Kirkemødet i Nidaros, hvor de gjensidig gjorde hverandre heftige Bestyldninger: Bispens viste, at Abbedens Klager vare ugrundede, medens denne i Overvær af Erkebispens og 2 Bisper maatte bekjende, at han i flere Aar havde pleiet at sidde i Nattesvir med en fornem ung Pige, og havde lært hende et Sprog, som ingen Anden forstod, for at han desto friere kunde underholde sig med hende; at han tillod sin Syster at synge i Koret med Munkene; at han havde Ord paa sig for en ung Piges Mord; at han havde mishandlet sine Munke, bortødslet Klostrets Gods i Drickelag med Krigsfolk, ved hvis Hjælp han endog havde plyndret flere af Klostrets Gaarde. Dette bevægede Erkebispens til at afvise Abbedens Appel og bekræfte Bispens Dom, hvorved han var bleven suspenderet. Abbeden lod sig ei derved skrække, men indgav den 20de September 1334 paa Kongsgaarden i Nidaros Klage over Bispens voldsomme Adferd. Denne forlangte Afskrift af Klagen, hvilket Abbeden dog negtede. Da Abbeden efter hans Stevning hverken selv mødte eller lod møde, dømte Bispens ham in contumaciam at have sin Ret forbrudt, om han havde havt nogen, og paalagde ham bestandig

Klage over Biskop Hakon i Bergen, at han lod Domkirken forfalde, saaat Regnen strømmede ind, og man i regnfulde Dage ikke kunde finde et Sted, hvor man stod i Ly for Dryp.

Tauøhed i denne Sag, hvilken Dom blev affagt i Domkirken 21de October 1334¹. Hermed vilde Abbeden ei lade sig nøie, men appellerede Sagen til Paven (29de October 1334) i det han indgav en udførlig Klage over Bispfen, hvori han besværer sig over, at denne (8de September 1333) havde brudt sig ind i Klofret, at han samme Dag havde holdt Gudstjeneste med de Munk, som Abbeden havde excommuniceret, og det uagtet Bispfen selv var excommuniceret af den apostoliske Stols Nuntius, Hr. Petrus Gervasii, at han med Vold havde forholdt Klofret en det tilhørende Gaard, uagtet Abbedens gjentagne Dpfordring til at aflevere samme; at en Mand, som oftere i levende Live havde sagt, at han vilde have sit Gravsted i Klofret, var paa Bispens Foranstaltning bleven begravet i Stavangers Domkirke; at Bispfen truer ham og Enhver, som kunde ville klage, med Fængsel, hvorfor han ei heller selv havde turdet møde for Bispfen². I Anledning af denne Appel, som (13de November 1334) blev Bispfen tilstillet, erklærer denne ($\frac{1}{2}$), at uagtet Appellen af Erkebispfen efter vise Mænds Raad var erklæret ughldig og tom, som hans bekræftede Domsbrev udviser, vilde han dog til Overflod imødegaae Abbedens Ankeposter. Saa ofte Abbeden og hans Brødre ere indbyrdes i Strid, maa det paaligge dem at godtgjøre Bispfen hans Udgifter ved at forlige dem; 2) at Bispfen inden han holdt Mæsse i Klofret, havde absolveret Munkene, fordi han fandt deres Straf alt for stor i Forhold til deres Brøde, og til at formilde altfor utaalelige Straffe, var han berettiget³; 3) at han selv skulde være

¹ D. N. IV, 183—189.

² Langes Klosterhist. 592, ny Udg. 380. Blandt Klagepunkterne var ogsaa, „at da Abbeden havde bedet Bispfen om at indbyde sig for Gjestfriheds Skyld til et Gjestebud, svarede denne: *carcerem non habeo.*“ — D. N. IV, 187.

³ „Det er min loblige Ret at formilde de Munkene ilagte Straffe, naar Revselsesretten i utaalelig Grad misbruges.“ Munkenes Straf skal ellers have været: for 1ste Forseelse, at miste Osten, 2den baade Ost og Smør og 3die Gang at sættes paa Vand og Brød. Men det gik efter det gamle Munkesprog: „Forret dit Embede som Du vil, men hold Benstab med Abbeden.“ Manus. for 1735.

excommuniceret, er aldrig kommet ham for Dø, men da han erfarede, at den apostoliske Nuntius truede ham, havde han efter bedste Evne forsonet sig med denne. Den 4de Beskyldning om Gaarden benegtedes rentud. Gaarden var frivillig og mod Erstatning ifølge gjensidig Kontrakt afstaaet af Abbeden med hans Brødres Samtykke, 5) Bispen havde 2 Mænds edelige Vidnesbyrd, aflagt for Officialen i Stavanger, om at den nu afdøde Mand, hvorom Abbeden skriver, i sin sidste Time forlangte at begraves i Domkirken. Abbedens Fortælling om Frygt for Arrest, erklærer han for falsk og opdigtet, da Bispen strax ved Tvivlens Begyndelse havde sendt ham aabent Leidebrev med sit store Segl under. „Men,“ vedbliver Bispen efter at Klagepunkterne ere gjendrevne, „selv om disse Abbedens Paafund vare ligesaa sande, som de ere falske, kunde jeg dog ikke for min Sjæls Frelse forsvare at lade ham blive i Abbediet, paa Grund af hans store Ugjerninger.“ Derpaa anfører han flere Exempler paa hans umenneskelige Strengbed mod Munkene og beskyldte ham for at tilbringe Nætterne i Svir med en fornem ung Pige, som han havde lært et ukjendt Tungemaal, saa Ingen kan forstaa, hvad de tale sammen, at han var berøgtet for en ung Piges Mord, for at have bortskjænket til Slægt og Venner Klosters Gienstande, ja at han mod Brødrenes Vidende bortførte Kirkens Sølvkar og Kirkens kostbareste Bøger. Uagtet Biskopen unegtelig havde Retten paa sin Side i denne Strid, fik Abbeden Sagen udhalet i flere Aar. Det lykkedes ei Bispen at faa ham straffet efter Onske, tværtom paaførte en Pavedom af 1341 ham baade Uergrelse og Pengetab. Man har endog et Brev fra Biskop Hakon i Bergen til Biskop Girik af 11te Juni 1341, hvori han „beder og raader inderligen, at I optager de Bud vel og hæderlig af Uerfrygt og Ugtelse for den, som har befalet dem. Lykkes Eder noget altsfor tungt deri, — hvilket nok kan hænde, om det er saa uheldigt, — baade med Hensyn til Pengeforliis, unødvendigt Møde og Anstrængelse, da ville og skulle vi, om I i saa Henseende har Tillid til os, med de gode Mænd, som Eder synes, finde Udvei, til at det kan ændres og med fuldkomment Forlig tilendebringes, uden Skade for Ret og Stand for nogen af Parterne, mellem Eder og Abbed Girik.“

Han beder ham ogsaa at betænke, hvor faare gavnligt det er at undgaae den Vaade og Uvisshed, som kan voxe af denne Tvist, og til hvilken Tjeneste og Hjelp Abbeden kunde være ham¹.

Biskop Cirif overlevede ei længe denne Strid; thi om Vaaren 1342 døde han tilligemed den omtalte Hakon Bisp i Bergen².

Ogsaa under denne Bisp kom Stavanger Domkirke i Besiddelse af adskilligt Jordegods ved Gave, Kjøb, og ved at Bispen tog Folk i Forlov³. Saaledes stadfæstede 1° 1324 Fru Ragnhild Jonsdatter sin afdøde Mand Hr. Sæbjørn (Helgasons) Gave af Gaarden Noteland i Jalsa til Stavanger Domkirke. 1338 2¹ folgte Arvingerne efter Karve, Præst paa Diestad, alt hans Gods med Undtagelse af Klæder til Bispen mod 2 Gaarde i Balderø. 1325 optog Bispen Gurid Odelsdatter i Provent i Bispegaarden mod Gaardene Ringelstad paa Finnø og Høyvik i Jalsa. 1342 (3°) tilfagde Stavanger Domkapitel Orm Bonde Dphold paa Livstid hos dem ved den nedre Bænk (Ball) jævngodt med, hvad gives paa Kjertesvendenes Ball i Bispegaarden og i Svendenes Hus i Kanniferens Gaard eller Bratten edr i Brattenom⁴, mod 60 gamle Mark, hvoraf han strax gav 30 Mark i Gaarden Griothheim (i Randeberg) og Resten skulde betales i samme eller andet Jordegods⁵.

¹ Hakons Brev findes i Saml. 5, 161. Udførligere Efterretning om denne forargelige Strid mellem de 2 Cirifer findes i Langes Klosterhist. 591—596 og 2den Udg. 381.

² Saml. 5, 587. Samme Aar den 25de April døde Pave Benedict XII, om hvem denne Gravskrift gjordes: Hic situs est Nero, laicis mors, vipera clero, devius a vero, culpa repleta mero. Torf. 4. 466.

³ Saaledes stænkede Baard Petersson og hans Svigermoder Fru Magnhild Ketilsdatter 1322 2¹/₇ til Domkirken og Korsbrodrene Gaarden Horn i Bordu Sofu paa Sæderen og den Plads, som Baard eiede „firir sumnan vatnet i Stawangre“ for Martidehold for Baards afdøde Hustru Margrete Ambjørnsdatter, for Fru Magnhild efter dennes Død og for hendes Mand Hr. Nikulas Munansson D. N. III, 128. Ved sit Test. 2¹/₇ 1326 stænkede Magnhild Ketilsdatter Svithunskirken for Martidehold Gaarden Grannes. D. N. IV, 155. Se Side 57 og 58.

⁴ D. N. IV, 219.

⁵ D. N. IV 200, 153, 219.

XIV.

Guthorm Paalsfon. 1343—1349.

I Aaret 1343 viedes Guthorm Paalsfon, der havde efterfulgt Finn Haldorson som Provst ved Apostelkirken i Bergen og magister capellarum, til Bisp i Stavanger¹. Den før omtalte Biskop Hakon i Bergen gav Guthorm medens han var Provst i et Brev til Kongen af 1ste Marts 1340 Skudsmaal, „som den, der havde travelt med at sætte ondt for ham hos Kongen, ja sigter ham ligefrem for at vise Vognagtighed og Brangvisshed og ytrer, at Gud nok engang vil lade det komme for Dagen, hvorledes det egentlig staaer til med den Trofskab, Guthorm hyller mod Kongen og dennes Venner“². Han deltog sandsynlig i det geistlige Møde, som 1343 holdtes i Konghella, hvortil Bisperne og Fuldmægtige fra Kapitlerne vare kaldte. Her modtog Kong Magnus det Raad, at give sin unge Søn Hakon Norges Rige, et Raad, som bragtes til Udførelse paa Hovdingemødet paa Bardberg (15de Aug. 1343). Det var sandsynlig paa Hjemreisen fra samme, at Guthorm visiterede Agdir, hvor han paa Sygne stadfæstede et Jordskifte³.

I September 1345 deltog han i Bispethinget i Bergen, hvor man i Anledning af den pengegridske Pave Clemens VI's Bulle om i 3 Aar at give Tiende af det geistlige Gods i Erkebispedømmet, den 15de September erklærede, at det var umuligt i det Hele at opfylde dette Mandat, hvorfor man ogsaa havde besluttet for Tiden ikke at udføre samme, men derimod spørge det apostoliske Sæde om de Artikler, der ei lode sig udføre og om andre Tvivl, der vare opkomne angaaende selve Mandatet. Man bestemte derfor, hoed hver Biskop, hvert Kapitel og Kloster skulde betale for at faa en Forestilling derom forebragt

¹ Samtidig viedes Magister Thorstein til Bisp i Bergen, Jon Endridarson til Skalholt, Orm Askaksfon, Chorsbroder i Stavanger, til Hole († 17¹ 1356) og Jon Skalli til Grønland, hist. eccl. Isl. 1, 452. Espolin 1, 74, 76. Isl. ann. ad 1343.

² Saml. V, 151—53.

³ D. N. I, 291.

Kurien¹. Samme Aar, men før Mødet kundgjorde Erkebispfen 2den April i Nidaros, at Biskop Guthorm af Stavanger havde visiteret ham og hans Stift ved den stavangerste Kannik Andreas Asleson, „hvis Flid og Omhyggelighed i den Gjerning vi efter Fortjeneste anbefale“. Det følgende Aar (1ste Febr. 1346) døde den lærde og dygtige Erkebiskop Paal, som i 12 Aar havde staaet i Spidsen for den norske Kirke. Han har efterladt sig et i flere Henseender merkeligt Hyrdebrev, hvori han blandt andet paalægger ethvert Menneſke, som er kommen til Skjels Aar og Alder, at skrifte sine Synder mindst engang om Aaret for sin Sogneprest, opfylde den Skrift, som bliver ham paalagt, og tage saa Herrens Legeme og Blod hver Paaske, med mindre hans Sogneprest af en eller anden antagelig Grund raader ham til at holde sig fra dette Guds Embede nogen Tid, ellers skal han udelukkes af Kirken. Ingen maa tage Guds Legeme, Salvelse eller Egtevielse af nogen anden, end af sin Sogneprest, med mindre han har dennes særlige Tilladelse. Han meddeler ogsaa en Formel til Vhøning for Egteſkab, hvoraf den nu brugelige har udviklet sig, nemlig: „Hvis der er Nogen, som veed Hindring for, at dette Egteſkab dem imellem lovlig maa sluttes, da haver han at aabenbare det og lovlig vise det for Kirkens Dommere inden saa og saa mange Dage. Give Jesus Kristus disse Folk saaledes at slutte, fuldkomme, fremholde og ende, at det vorder Gud til Hæder og Ære, dem selv til Gavn og Nytte, deres Venner og Frænder til Glæde og Hygge².“ I hans Tid grebe Tiggermunkene saaledes ind i de ansatte Geistliges Embedsforretninger, at forargelig Strid deraf opkom. Erkebiskop Paal udfædte derfor en alvorlig Advarsel til dem, hvori han blandt

¹ Ved sin Hjemkomst til Stavanger tilkomte Guthorm tilligemed Salmund Styrmeſſon Chorsbroder, og Thorer Klerk, Chorsbroderen Thorgeir Bergthorsſon alt hans afdøde Broder, Presten Haavards løse og fæste Guds i Keynen, som dennes Søn Cirik sad inde med. D. N. IV, 239; V, 138. Stevningen til Cirik udfædte Bispen 1° 1345. D. N. V, 180. Den nævnte Chorsbroder Salmund forekommer ofte i samtidige Dokumenter. D. N. IV, 235, 265, 268, D. N. I, 247. 1° 1347 omtales han som rådsmand for Chorsbrødrene. D. N. IV, 259.

² Paals Hyrdebrev findes i Keyfers Kirkehistorie II, 298—302.

andet yttre: „Dette forbyder Paven alle Brødre under evig Forbandelsestrusel, at de tale ilde om den hellige Kirkes Forstandere i deres Prædikener eller bringe Sogneklosterne fra at søge sine Sognkirker“ osv.

Den 15de Juli 1347 finde vi Guthorm i Liódhus, hvor han var samlet med den nyvalgte Erkebiskop Arne og de øvrige Bisper og andre Stormænd for at underhandle om den forestaaende Krig med Russerne. Men da, som de islandiske Annaler berette, Nordmændene ingen Lust havde til at drage mod fremmede Lande, blev denne Sag opsat til et senere Møde. I Liódhus satte de deres Segl under Kong Magnus's og Dronning Blancas Testament, af 15de Juli¹.

Samme Høst, den 13de November, finde vi Guthorm paa Dgne, hvor han udstedte et Brev af et Kongebrev².

I det skjebnesvangre Aar 1349 (¹³) tilstillede Pave Clemens den IV Erkebiskop Arne og hans Lydbisper en Afskrift af sin Bulle Unigenitus, om Jubelaar i Rom 1350, med Befaling atter at gjøre de norske Menigheder bekjendte med samme³, men paa samme Tid herjede den bekjendte store Mandesød, („Svartidaudi“) Norge. Ved et engelsk Skib, hvorpaa Mandeskabet var uddød, bragtes denne Landsarsot om Vaaren 1349 til Bergen, hvorfra den hastigen udbredte sig trindt om og skal have berøvet Norge $\frac{2}{3}$ af sin Folkemængde; den ødelagde baade Mennesker og Dyr. Islandiske Annaler berette, at 7 Kirkesogne bleve øde paa Agdanesi (=: Agdir), og at Stavangers Biskop sendte did mange Prester og Degne og sine Svende, men de døde alle. De, som angrebes af denne gruelige Pest, levede kun 1 a 2 Dage og plagedes af haarde Sting. Derpaa fik de Blodstjrtning og Opkastelse, under hvilke de opgave Aanden.

¹ Saml. V, 587, D. N. V, 153. De testamenterede til Stavanger Kirke una casula, dalmatica subtile et una capa =: forskjellige Presteklæder.

² D. N. II, 238. 14de Aug. 1347 kvitterede Erkebisp Arne Stavanger Bispedømme for Romerskat for 1345 og 1346, der blev betalt i Glosepenge, engelsk Mynt, Turneser og en Guldpenge, kaldet Skjold. D. N. IV, 256.

³ D. N. I, 318.

For at formilde Guds Bredde og afberge denne Plage, som ansaaes for en Straf fra Herren, blev af hver Biskop og hvert Kapitel anordnet 5 Messer, der skulde holdes 5 Dage paa Nad og hver skulde begynde med „recordare Domine“! Enhver, som bivaanede disse Messer, skulde holde et brændende Lys i Haanden og ofre en Pending til Uddeling blandt de Fattige. Ligeledes skulde de, som bivaanede dem og toge Del i Processionerne, gaa uden Sko, faste fire Dage og communicere Søndagen derpaa. Ifkedefstomindre vedblev Pesten at rase og skaanede hverken Lærde eller Læge. Erkebiskop Arne døde med alle sine Chorsbrødre paa een nær, som hedte Lodinn. Ogsaa Biskopperne Thorstein i Bergen, Halvard i Hamar og Guthorm i Stavanger døde af denne Landsarsot. Geistlige synes i Mængdevis at være blevne borttrykkede, uidentvovl et hederligt Bidnessbyrd om, at de ei ved Smittens Fare lode sig afholde fra sin Skyldighed som Sjelesørgere¹. Paa Prestes blev der ogsaa saadan Mangel, at man maatte tage Folk paa 18 Aar til Prestes, hvilket havde skadelig Indflydelse paa den geistlige Stand gennem lange Tider, da uvidende og uerfarne Prestes kom ind i Embeder. I hvilken Grad den norske Kirkes Prestes vare medtagne, kan man blandt Andet se af, at Pave Gregorius XI over 20 Aar senere (3die Dec. 1371) maatte tillade Erkebiskop Thrond i Nidaros at dispensere 20 uegte Fødte og 10 Prestesønner i Stiftet fra Manglerne ved deres Fødsel og forfremme dem til kirkelige Værdigheder, da Erkebispnen havde

¹ I et Bidisse af et Brev af 19de Martz 1345 nævnes følgende Prestes Ruter Ellingson, persona at Mariu stuku, Sivar at Jonsstuku, Sage at Olafs stuku persona i Stavangers Kirke, Ogmund Alsbjornson prest a Thimini, Gunnar þoresson prest i Gand, þorer Alslaksson prest a Soma. $\frac{7}{2}$ Peter Niculasson prest a Jalsa, der med Guthorm Kællaramadr i Bispegaarden vidnede, at Chorsbroder Ogmund þoraldarson og Mester Ogmund Olafsson i Stavanger vare grovelig udfjeldte og undsagte af Paal Omundson. D. N. IV, 240. 1346—1348 nævnes Orm prest a þimini og Orm Alfson Prest i Bikedal. (D. N. 245, 268, 275, VI, 218). Bjorn Arnfinson at Krosstukku, Hafon þoralksson at Saalo stukku, Nicolaus Eindridarson at Olafs stuku prebendari ved Stavangers Kirke, Klægger Oddzson prest a Torfua-stadam, Thorolf i þitrum.

oplyst, at Stiftets Geistlighed, der før var omtrent 300, nu ved den store Dødelighed i Pesthygdommen kun udgjorde 40 gamle og affældige Prester. Hertil kom, at Paven begyndte at besætte de høiere geistlige Embeder per provisionem¹.

Under denne Bisp kom meget Jordegods under Kirken. Blandt det Gods, som under Guthorm blev beneficeret nævnes Fiarmestad i Thimin Sogn, som Kapitlet købte af Eieren². Austreim (i Malle Sogn) som Sigmund Finsson, Sysselmannd i Nysylke, skjenkede Domkapitlet, forat der skulde holdes Martid for hans Faders Sjel³, Steinbru i Gand i Bialland i Gestal Sogn, som Ivar paa Aas gav for af Kannikerne at optages i Provent⁴, 30 Maanedsmads Jordegods i Sikundasund og Thengsdal, nemlig Gykarey, Svinland, Sleteid, Kjælland og Østre Gæstarheim, som Kapitlet mageskiftede mod ligesaa meget Jordegods paa Østre Agdir, nemlig Runnurud og Ginasfad i Øyestad, Gifiland i Modgularar Sogn, i Tveite i Birkinæs Sogn⁵. Athletveit, som Ivar Ormson testamenterede Domkirken⁶.

Det var dog ikke blot den sorte Død, der ved at borttrykke en dygtig og dannet Prestestand, tilføiede den norske Kirke et stort Tab. Et lignende led den ved den Maade, hvorpaa de høiere geistlige Embeder senere bleve besatte. Hidtil vare Bisperne blevne valgte af Kapitlerne og stadfæstede af Paven og Kongen, men nu blev den bedrøvelige Skik almindelig, at Paven ved „Reservationsdecreter“ forbeholdt Pavestolen Besættelsen af høiere geistlige Embeder: Hertil kom og den Uskik, at en Mand beklædte paa engang flere Embeder, f. Ex. paa samme Tid var Kannik baade i Oslo og Stavanger. Naar en saadan Mand ved Kurien blev udnævnt til Bisp, saa hjemfaldt alle disse Embeder eller „Beneficier“ til Pavens Forsøining. Ved disse Reservationer og med dem forbundne Expectancebreve aabnede en vid Dør for Uværdige til ved Smiger og Bestikkelse at komme i Besiddelse endog af høiere Embeder i Kirken⁸.

¹ Kæmper II, 312. ² D. N. V, 268. ³ D. N. VI, 236. ⁴ D. N. I, 305.

⁵ D. N. IV, 249. ⁶ D. N. 259. ⁷ D. N. IV, 275.

⁸ Munch (Unionshist.) I, 345.

XV.

Sigfrid. 1351—1353.

I Aaret 1350 valgte Chorsbrødrene enstemmig til Bisp Kantsleren Arne Aklaksson, der tillige var Kannik ved Stavanger Domkirke, og nylig havde nedlagt sit Kantsler-Embed. Han valgtes uden tvivl efter Kong Magnus's Dnske, siden Kongen midt i Juni var paa Stavangerkanten. Han reiste til Paven, da han paa Grund af sin uegte Fødsel alene kunde postuleres. Han døde imidlertid ved Kurien inden Sagen var afgjort¹. Ved Provisionsbrev af 30te Mai 1351 udnævnte Pave Clemens VI strax Prædikebroder Sigfrid fra Linkøping, der i længere Tid havde været i Avignon hos Paven som Pönitentarius for den danske Lunge \circ : for Nordboerne². Paven lykønskede Stiftet ved at faa en Biskop, der havde troværdige Vidnesbyrd om sin Religions-Iver, Videnskabelighed, Sæders og Livs Hederlighed og mangfoldige andre Dyders Fortjenester. Indviet til Bisp ved Kurien, sendtes han til Stavanger med en Formaningskrivelse af 27de Juni 1351. Han overvar dog ei det Provincialconcilium, som den ogsaa ved Pavens Provision 1350 udnævnte Erkebisp Olaf havde sammenkaldt til Nidaros og som udgav sine Statuter 23de August 1351³. Derimod vare som Fuldmægtige fra Kapitlet tilstede ved samme Møde de 2 stavangerste Chorsbrødre Petarus Eindridi og Thoras Thorkili. I Erkebispens Skrivelse af 1ste Juni 1352 til Stavangers Biskop

¹ Munch Unionshist. I, 511.

² Sigfrid omtales ei i de gamle Bisperækker, hvor Gyrd følger umiddelbar paa Guthorm. N. Tidssk. V, 44. Peder Clausson nævner dog som Guthorms Eftermand en Arni (Arno Arnoldus), der er den omtalte Arne Aklaksson.

³ Disse Statuter indeholde hovedsagelig en Indskjerpelse af de ældre Bestemmelser og derhos alvorlige Advarsler mod den fordommelige og affhyelige Sædvane, at Prester paa Lagfolks Bis forene sig med deres Husholderster ved Overenskomster, Gaver og Trostabslofter i Overvær af Kvindernes tilkaldte Frænder (\circ : de indgaae et Slags borgerligt Egteskab). „Da der i disse Tider, hvilket er sorgeligt at omtale, paa Grund af Mangel paa geistlige Personer, ofte tages til Sjælesørgere Enfoldige og llvidende (simpliciores & ignari), saa paalægges supe-

Sigfrid, paaberaaber Erkebispfen sig de hellige Fædres Decreter, der forpligte Metropolitanen til hvert Aar at holde Provincialconcilier med sine Bysbiskopper, og han opfordrer den nye Bisp til ogsaa at lade sit Kapitel og sine Chorsbrødre møde ved Fuldmægtige (per syndicos vel procuratores) til den bestemte Tid under den Straf, som den kanoniske Ret bestemmer for den, der paa Kaldelse ei fremmøder¹. Mødet holdtes i Bergen i September 1352, men Sigfrid udeblev. I October 1351 havde han sendt til Dølo sine Fuldmægtige² for at betale de pavelige Collectører, Arnulf og Broder Ingjald af Hovedø, Stavanger Bispedømmes Pavetiende med 500 Mark Penge i gangbar Mynt. Da Dølo Bisp, den gamle Salemon, kort efter døde, havde Sigfrid begivet sig til Curien forat faae den meget rigere Dølo Bispestol. Det lykkedes ham ogsaa under 14de October 1352 af Pave Clemens VI at blive udnævnt til Bisp i Dølo³. Hr. Sigfrid tiltraadte virkelig denne Bispestol, naaget Chorsbrødrene i Dølo enstemmig havde valgt til Bisp deres Official Gyrd Atleson, der var confirmeret af Erkebispfen og havde deltaget i Mødet i Bergen. Valget omstyrtedes ved den pavelige Provision, som Sigfrid medførte. Gyrd maatte lade sig nøie med at være Biskop uden Kirke og træde tilbage som Chorsbroder i Dølo Kapitel³. Sigfrid havde allerede 6te Mai 1353 tiltraadt Dølo Bispestol, som han beklædte til sin Død 1358.

riores presbyteri at undervise de yngre i deres Embedsforretninger og især om Messens Regler, om Daaben og den sidste Salvelse, om Begravelsesforretninger, samt oftere examinere dem deri. Disse Statuter findes i hist. eccl. Isl. I, 530—36 og i Kæjfers Kirkehistorie II, 344.

¹ Kæjfers Kirkehist. II, 349.

² Prædikebrødrene Nikolaus og Jon. Blandt Udstederne af et Brev i denne Anledning nævnes Egmundus Agmundi som deres conprocurator et Collector decimæ triennalis in ecclesia & diocesi Stavangrensi, & Thorlavus, curator bonorum episcopialium ibidem, canonicus Stawaugrensis. D. N. I, 259.

³ D. N. VI. 250—53.

XVI.

Gyrd Atleson. 1354—1355.

Den omtalte af Sigfrid fortrængte Gyrd eller Giurd Atleson blev hans Eftermand i Stavanger. Pave Clemens VI døde 6te December 1352 og efterfulgtes af Innocents VI, der som Cardinal havde deltaget i Sigfrids Udnævnelse. Han følte Medlidenhed med den tilfidesatte Gyrd, hvis Dygtighed han kjendte, og beskikkede ham 8de Januar 1354 med sine Cardinalers Raad til Stavangers ledige Bispestol¹. Under sit Ophold ved Curien skaffede han (2³ 1354) et Par af sine Benner 2 ledige Kanonikater og sig selv og 10 Benner, blandt hvilke Drotseten Orm og Hr. Sigmund Finnsøn paa Finnsø, Ret til selv at vælge en Skriftefader, der kunde give dem fuld Absolution paa deres Jderste². Samme Aar i August finde vi den nye Bisp med flere geistlige og verdslige Høvdinge paa Bagahus, hvor et Mageskifte 2den August sluttedes mellem Kongen og Erkebispem. I det følgende Aar døde han.

XVII.

Botolf Asbjørnsen. 1355—1381.

Bed Gyrd's Udnævnelse havde Paven som sædvanlig i disse Tider reserveret sig Besættelsen af Bispestolen, naar den blev ledig. Ikke destomindre skred Kapitlet ved Gyrd's Død strax til nyt Valg, enten uvidende om Reservationen eller ladende saa. Det valgte Botolf Asbjørnsen, Chorsbroder i Stavanger og Bergen og Prest ved Peders-Kirken i Bergen. Han modtog Valget, men fik siden Tvivl, om det ei skulde være besat ved Reservation. Han begav sig derfor til Curien, hvor Paven

¹ *consideratis grandium virtutum tuarum meritis.* D. N. IV, 492.

² D. N. VI, 256. 18de Juli 1353 udstedtes et Notarialinstrument i Overværelse af Sigfrid Biskop i Oslo, og Giurderus „olim in episcopum Asloensem electus“ D. N. I, 268. Gyrd omtales som Bisp i Stavanger D. N. IV, 388.

vel caßerede Valget, men udaævnte ham ved Provision til Bisp 7de October 1355¹. Han blev derpaa indviet af Talayrand, Cardinalbiskop af Albano², og fik Tilladelse til at drage hjem den 15de November s. A. De Beneficier, som Botolf havde havt, vare nu som ledige hjemfaldne til Pavenß Provision, men Botolf udvirkede, at han selv beholdt Besættelsesretten, da der dels paa Grund af Beneficiernes egen Ubedydelighed, dels formedelt Mangelen paa Geistlige i Norge og Landets store Afstand fra Curien, neppe var at formode, at Rogen vilde drage derned for at søge om dem, hvorfor det var at befrygte, at de altfor længe vilde henstaa ubesatte. Samtidig skaffede han sin Frænde Sigmund Olafsson, Chorsbroder i Nidaros, et ledigt Kanonikat i Hamar Stift og sin Ven Sigurd Binaldsson, Prest til St. Marie Kirke i Tolga, et Kanonikat med Prebende ved Stavanger Kirke³. Til Gjengjeld maatte Botolf finde sig i ei alene at betale Beføstningen ved sin egen Indvielse, men endog Restancen fra Sigfrids Tid, saaat han endnu 1357 maatte bede om Henstand med Resten af sin Gjeld „paa Grund af den Mæsse af Byrder, der hidtil havde gjort og endnu gjorde det umuligt for ham at skaffe Pengene tilveie⁴.“ Den 23de Mai modtog han Besøg af den pavelige Nuntius og Skattekræver, Johannes Guileberti, og opgjorde samme Dag i et Kammer paa Bispegaarden Regnskab med ham og betalte ham Romerskat for de 5 Aar fra 1353 til 1357, nemlig 18 Mark norsk Courant, dels i Kalve- og Lammeskind, dels i norsk Smaaamnt og i Restancen af Treaarstienden 4 Mark, 2 Orer og 2 Ertog norske Penge og endelig i Fjereaarstienden 198 Mark, 6 Orer, 2 Ertoger og 1 Penge norsk. Samtidig klagede han til Paven over, at der i hans Bispedømme formedelt Pesten var saa stor Mangel paa Prester, at en Prest stundom maatte overtage 3 eller 4 Kirker og at saa, fødte i lovligt Egteskab, vilde vies til Prester. Efter hans Onste

¹ „Electionem irritam et inanem reputavimus,“ se Pavenß Brev af 7de October 1355. D. N. VI, 261.

² D. N. VI, 262.

³ D. N. VI, 266, 267.

⁴ D. N. VI, 275.

dispenserede Paven ($\frac{3}{4}$ 57) 5 Geistlige, avlede af ugifte Forældre, for Mangelen ved deres Fødsel, saa de kunde befordres til alle geistlige Embeder¹.

Blandt de geistlige og verdslige Stormænd, der i September 1361 vare samlede paa Bagahus nævnes Botolf, Biskop i Stavanger. Ved denne Leilighed var han med at sætte sit Segl under det Kongebrev, hvorved Otte Rømer og Børn skjændedes det Krongods i Nordfjord, som den bekjendte Hr. Audun Hestakorn engang havde eiet². I Aaret 1366 den 24de Juni finde vi ham blandt de Mænd, til hvilke Hanseaterne havde henvendt sig i deres Anliggender med Norge. 4 Aar sednere deltog han fra 2den Juni til 1ste Juli i Mødet paa Bagahus, hvor Kong Hakon VI, omgivet af Landets Stormænd, underhandlede med Hanseaterne, og 1ste Juli 1370 nævnes han blandt Forloverne for Stillsstanden mellem Kong Hakon og Hansestæderne³. Han fulgte udentvivel derpaa Kongen og Raadet til Boddhus forat underhandle med de Svenske og derfra tilbage til Bagahus, hvor han den 18de Juli satte sit Segl under den Fuldmagt, som meddeltes Hr. Jon Hafthorsson, dennes Søn Hakon Jonsson og Flere til at underhandle med de Svenske om Kong Magnus' Frigivelse af det Fængsel, hvori han sad, efterat han var bleven fanget i det ulykkelige Slag ved Enköping. Den 14de August blev Kong Magnus udløst af sit Fangerskab mod 12000 Mark Sølv og Sveriges Krone, som han afstod til Albrecht af Mecklenburg. Herved ophævedes Unionen med Sverige.

Udenfor de nævnte Statsbegivenheder nævnes Botolf sjelden.

¹ D. N. VI, 274. Munch, Unionshist. 1, 555. ² D. N. II, 292.

³ Keyser 2,389. Hanseaterne havde nemlig i de forløbne Aar paa det skrækkeligste hærget Norges og fornemlig Stavanger Bispedømmes Kyster, hvor de med Sld og Sværd odelagde 15 Kirkesogne paa Agdir, en Skade som Kongen anslog til 12000 Mark brændt. Følgende Aar brændte de flere Bygder i Soknedal og i Rhyllke, hvor Kongsgaarden paa Abaldsnes og flere Gaarde ved Karmsund gik op i Luer. Sa disse Røvere staaede ikke engang de Sælehusse, som fra Karmsund til Bergen vare opførte til Gavn for fattige Rejsende. I Sole Kirkesogn toge de endog Husene med, saa hele Bygden blev øde. (Munch, Unionshist. 815).

Den 25de Juni 1364 modtog han Besøg i Stavanger af den pavelige Nuntius Guido de Cruce, der kvitterede Botolf Pedersepengene af Stavanger Bispedømme for de sidst forløbne Aar samt Resten af den ved Pave Clemens VI paalagte fireaarige Pavetiende¹.

1372 døde Erkebiskop Olaf, efterat han i 20 Aar havde siddet paa Nidaros Erkebispestol. Han fulgtes af Thron, der skal have holdt 2 Provincialmøder, et i Bergen 1376 og et i Hamar 1380; om Botolf har deltaget i dem, vides ei, da vi savne nærmere Efterretninger om samme². Derimod vide vi, at han var Minoriternes eller Barfodmunkenes Dommer og Forsvarer i Norge. Disse dannede her fra 1280 af en særskilt Afdeling (*custodia Norvegiæ*), hvis Formand (*custos*) stod under Provincialministeren for Provincia Daciæ, der udgjorde de tre nordiske Riger.

I et Brev af 1376 kaldes Botolf *conservator privilegiorum ordinis fratrum minorum*. I dette beretter Minoritternes Konvent, at nogle Vægmand af djevelfk Indskyldelse 20de April havde opbrudt Minoritternes Klosterport i Oslo og i høi Grad mishandlet Broder Nicolaus, Ordenens *custos* i Norge og Flere. Da det store Band var lyst over Uggjerningsmændene, saa kunde de alene af det apostoliske Sæde eller af Ordenens Konservatorer blive absolverede. Da de Skyldige havde tilbudt sig at bøde efter Tøne, saa bede Udstederne den ærværdige Fader (Botolf), at han *jure delegationis* vil afløse

¹ Guido de Cruce var 6te August 1363 i Avignon af Paven udnævnt til Nuntius i Norden med Fuldmagt at inddrive de pavelige Indtægter i disse Lande. D. N. VI, 336. Under sit Ophold i Stavanger udnævnte han ²⁶ 1364 til Subcollector i Stavanger Bispedømme, Eirik Eystensson, Kannik i Stavanger. D. N. VI, 341. I Forening med Kannik Sigurd Reidarsfon, som Bispen overdrog at indkræve den nye Treaarstiende i Stiftet, bød Eirik ¹⁴ 1365 Presterne i søndre Nysylke under Bands Straf inden Midfaste at indbetale den skyldige treaarige Tiende. D. N. VI, 344. Romerskatten eller Pedersepengene fra 1357—64 betalte blandt andet med 77 Kalbestind, 1079 Bukkestind, 1040 Lammeffind. Om samme se Munch, Unionshist. 844.

² Keyser 2, 395. D. N. I, 332, hvori siges, at Erkebispen var „aa concilio, sæm næst var i Berghuin.“

Forbryderne og paalægge dem passende Bod, da det er dem umuligt at drage til Rom¹.

Botolf havde den Fortjeneste af Stiftet, at han indrettede en Jordbog eller Stigtens Register over alt geistlig Gods i Stavangers Bispedømme. Ligeledes gav han 7de Februar 1370 til Kapitlet de Bøger, han eiede, førend han blev Biskop, mod at Gudrun Halsteinsdatter blev med Kapitlets Samtykke Proventkvinde i Bispegaarden, hvor hun skulde have Mad, Drikke og Sæde alle sine Dage paa Benken (a brikenne) med saadan Ret, som andre Proventfoner, som siddede der. Derhos skulde hun og have et Herberge i Gaarden².

Det følgende Aar (19de April 1371) gav Baard Thron-darson 20 laupa bøl i Gaarden Linland i Mamadalen paa Agder til Chorbrødrene i Stavanger, imod at de skulde holde hans Broder Thorgils's Martid og hans egen efter hans Død³.

1377 ($\frac{1}{2}$) afhørtes forskjellige Bidner i Steinhallen i Bispegaarden af Bispens Official angaaende Domfirkens Ret til et Pund Korn's Landskyld af Gaarden Kirke-Høiland i

¹ Langes Klosterhist. 98 og 679. D. N. VI, 337.

² D. N. IV, 375. Bøgerne nævnes og vare: Decretales cum apparatu, ein Innocentius (∴ Innocents den 4des canoniske Compendium) eit decretum cum apparatu, ein sextus cum apparatu Johannis monarchi (∴ sjette Bog af Decretalerne) cum summa Johannis Andree super quartum librum decretalium, qve incipit Christi nomen invocandum, item ein archidiaconus, item einar Clementinas cum apparatu Johannis Andree ok þar med fester Gwillermus de monte Lunduno, item en serligha eina bok þa sem aa ero Gregoriane, cum glosa. Compostulanus suffragium monachorum ok tvær summe judiciales. Conf. D. N., II, 364.

³ D. N. VI, 378. Den følgende Dag $\frac{2}{3}$ stjænkede han dem derhos 6 Mars Landskyld af Lindland og 7 Maanedsmats Landskyld af Gaarden Heinauger paa Lister, ibid. 378. Bispe- og Domfirkedodsset forøgedes under denne Bisp, som under hans Formænd, ei blot ved Gaver og ved at tage Jolk i Forlov, men ogsaa ved Kjøb. Saaledes kjøbte han 1379 et Mand'sverk i Bold i Barhaugs Sogn og 3 Maanedsmatsbol i Nordre Frøiland i Thime Sogn paa Fæderen.

1374 den 20de Juli var Kong Hakon VI i Kormtsund og besøgte sandsynlig paa denne Reise ogsaa Stavanger.

Gand. Han tilbødte Domkirken samme Gaard paa Grund af 40 eller 70 Mars Hævd¹.

Botolf døde Aaret efter Kong Hakon VI's Død og samme Aar, som Erkebiskop Thron, nemlig 1381². Samtidig med Botolf er den bekjendte svenske Helgeninde Brita eller Birgitte, der fremtraadte som Bodsprædikant, stiftede Birgittinerordenen og døde i Rom ($\frac{2}{7}$) 1373³. 5 Aar senere indtraf det store Schisma mellem Paverne i Avignon og Rom, der hidrog til endnu mere at forøge Uordenen i Kirken, da nogle Lande erklærede sig for Paven i Avignon, andre for Paven i Rom. Norge erklærede sig for Rom og dets Pave Urban VI. Den Ulfik, som havde indsneget sig, at Bisper og andre Prælater udnævntes ved Pavens Provision istedetfor som tilforn ved ordentligt Valg, vedblev fremdeles, men dog med det gavnlige Tillæg, at den udnævnte skulde kunne tale Landets Sprog. Kirken kunde ligesaa lidt som Staten forvinde Følgerne af den sorte Død og medfølgende Begivenheder. Den sank i en søvnlignende Tilstand. Sønnen var død. Gravstilhed herskede i den norske Kirke.

Under Krigen med Hanseaterne blev hele Kysten af Stavangers Diocæs herget med Ild og Sverd af de mægtige og grusomme Hanseater. I Aaret 1360 hjemføjtes Landet og Stiftet af en Sygdom som sædvanlig kaldtes BARNEDØDEN og sandsynlig var Smaakopperne, og 1371 gif, som de islandske Annaler berette, en stor Mandedød og Drepsot over hele Norge. Paa Vestkanten af Landet kaldtes denne Sot „Mandedøden.“

¹ D. N. IV, 381, V, 224. Nogle Aar tidligere (1368 $\frac{2}{7}$) bekjendtgjorde 4 Mænd, blandt hvilke Chorsbroder Thorstein Havarðsson og Klaus klokku-stupare, et Brev af 2 Mænd, om at Stavanger Kirke eiede al Lovstoven og Kongen al Barstoven fra Fosaa til Kallalidsaa paa den søndre Strand i Lyse(fjord i Rysfjelle). D. N. IV, 363.

² Peder Clausson Norg. Beskr. 58. Espolin 1, 106.

³ Om denne mærkelige svenske Frue se Kejser Kirkehift. 2, 436.

XVIII.

Olaf Hakonsson 1381—1401.

Bed Botolfs Død valgtes og viedes af Erkebiskop Thron den stavangerse Chorsbroder Sira Hallgeir Asmundarson til Biskop i Stavanger, men han maatte vige for Olaf Brand, som udnævntes af Paven efter hans Provisionæret og viedes i Rom, hvorfra han kom til Stavanger¹.

Blandt de anseelige Mænd, som levede i Norge, da Kong Olaf 1381 lod sin afdøde Fader begrave, nævnes Olaf, Biskop i Stavanger. I Olafs 3die Regjeringsaar (1383), den 26de August var han tilligemed de øvrige Bisper og den Nidaros paatvungne danstfødt Erkebiskop Nicolaus Ruffare og Flere tilstede hos den unge Kong Olaf i Tunsberg, hvor blandt Andet udstededes en Anordning, der forbød nogen at blive Kjøbmand, uden han eiede uborget 15 Mark².

I Aaret 1388 deltog han i de merkelige Forhandlinger, som fandt Sted med den 1387 afdøde unge Kong Olafs Moder, den berømte Margreta, og underskrev paa Akershus 2den Februar 1388 tilligemed den nye Erkebiskop Binaldr Henriksson og mange andre anseede geistlige og verdslige Herrer, det Dokument, hvorved den mægtige Fyrstinde Fru Margreta erkjendes udvalgt til at raade, regjere og forestaa Riget i Norge i alle hendes Livs Dage³. Han undertegnede ogsaa i. A. det Dokument, hvorved „Norges Riges Raadgivere“ erkjender Barnet Erik af Pommern efter den norske Lov som Arving til Norges Krone. Han var ogsaa tilstede paa Akershus 2 Dage derefter (18de Feb.), da som Hvitfeldt siger „Magten gif for Retten,“ og hvor vir discretus, Hakon Jonsson, svor aldrig at ville blive Konge i Norge eller dertil have nogen Ret⁴. Endnu 6te Martz

¹ Isl. Ann. ad 1381. 4, 508. Toræus 4. 508. Hr. Olaf Brand, Munch Unionshist. 11, 134, 138. D. N. VI, 326.

² Hvitfeldts Krøn. 1, 566. Norges gamle Love III, 336.

³ D. N. III, 357. Suhms Saml. 1, 385. Palludan Müllers Disputats om Kalmarunionen 108.

⁴ Hvitfeldts Krøn. 1 578. D. N. 358. Om ham og de Øvrige, der antoges berettigede til at komme i Betragtning ved Besættelsen af

1388 var Olaf paa Akerhus; thi paa den Dag satte han og de øvrige Bisper og Høvdingerne Hafon Jonsson, Gaute Giriksson og Jon Marteinsson deres Segl under det Brev, hvorved Dronning Margreta forlente Benedikt Nikulasson med Eiker, Modheim, Toerdalene samt Koparvik ved Drammen med Skibstolden, alt paa Livstid som Løn for hans tro Tjeneste mod Kong Hafon og Olaf¹.

Samme Aar tabte Norge en af de gjeveste Mænd, som ere fødte i Stavanger Bispedømme, nemlig Ogmund Finsson af Hestbo paa Finns. Han havde i Olafs Mindreaarighed som Drotsete styret Norge, og døde 14de April 1388 i Halsnø Kloster, men blev efter sit Dnsse begravet i Choret af Stavanger Domkirke. Han testamenterede paa sit Dødsleie i det lille Konventhus paa Halsnø til Kannikerne i Stavanger alt det Gods han eiede Syd for Stavanger med Undtagelse af Vik paa Jæderen, mod at Kannikerne skulde holde to ugentlige Messer for hans Sjæl². Biskop Olaf havde allerede 3 Aar tidligere sat sit Segl under det Dokument, hvori Hr. Ogmund Finsson (¹/₂¹ 1385) stjenkede sin Hustru Katarina Knutsdatter Dronning Margretas Pleiesøster sine Gaarde Gidsa og Tolga til sin

Norges Kongestol efter Olaf see Munch N. F. Historie 2den Hovedafd. 2, 286—88.

¹ D. N. I, 574.

² D. N. IV. 412, ¹/₃ 1384 havde han paa sit Herresæde Hestbo testamenteret Hisset ved Lagerhus paa Sand i Suledal til Chorsbrødrenes Borchhold i St. Svithus Kirke i Stavanger, mod at de holde en ugentlig Messe for hans Sjæl. (D. N. IV, 393.) Biskop Olaf stadfæstede (²/₆⁹ 1392), at han har hørt den afdøde Drotsete ofte omtale denne sin Gave for Sjelemesser til Chorsbrødrene i Stavanger. (D. N. IV, 451.) Saml. N. S. III 591.

Abbed Thorstein paa Halsnø gav 26de April 1392 Svein Thorgilsson Chorsbroder i Stavanger Fuldmagt til at tiltale de Mænd, som havde brændt Bjerget i Fosfen i Sands Sogn i Suldal, hvorpaa Klosters Hisekar stod paa det søndre Land. (D. N. V, 256).

1445 folgte Halsnø Abbed Olaf Giriksson ved Gunnar Giriksson Chorsbroder i Stavanger (siden Bisp) en Tost der, Midtrifen, til Gunhild Prestsøster for en Mark Guld, gode gilde Penge. Lange 368. Paa samme Tid var Thorbjørn Thorvaldsson Lagmand i Rysfylke og Bjørn Olafsson Sysselmannd (²/₆¹ 1392 D. N. 4, 449).

Giendom som Erstatning for de 100 Iødige Mark Sølv, hun havde bragt ham i Medgift¹.

I Aaret 1389 maatte Olaf atter forlade sit Bispedømme for at deltage i Statsstyrelsen. Han var nemlig med i Rigsraadet at underskrive det nye Dokument, hvori Nordmændene efter Margretas Dnske kaarede Margretas Søsterdatter søn den sexaarige Erik af Pommern til Norges Konge under hendes Formynderskab, „og skal vor kjære Fru, Dronning Margreta raade over Riget i Norge, haade Hus og Feste og alt Landet i Norge, over Fogder og Enskelmænd fra og til at sætte, og hun fornævnte Norges Rige at regjere efter hendes Billie uden alt Regnskab, indtil vor fornævnte Kong Erik eller hans rette Arving kommer til Myndighedsalder“².

I flere Aar høre vi nu Intet til Olaf, der ikke engang var tilstede ved det berømte Møde i Kalmar, hvor Erik 17de Juni 1397 blev kronet og den bekjendte Union indgaaet. Det følgende Aar derimod deltog han tilligemed Erkebiskop Binaldr og Biskop Gyste in i Oslo³ i en stor Raadsforsamling af de 3 Riger, hvor sandsynlig Udkastet til Foreningen mellem de 3 Riger, i Kalmar skulde tages under nærmere Overveielse. Tilstede paa dette talrig besøgte Møde var ogsaa det pavelige Sendebud Ludovicus de Ballionibus, en Kjøbmand i Perugia, der var sendt til Norden for at indkræve det pavelige Kammeres Tilgodehavende. Han beskikkede Hr. Svein, Chorsbroder i Stavanger til at indsamle de Pavestolen tilkommende Penge i Stavanger Bispedømme mod selv at beholde $\frac{1}{3}$ for sin Umage. Han skulde inddrive saa meget, som muligt i Guld og Sølv; dog skulde han heller ikke foragte andre Varer. Den 29de August 1398 stadsfæstede han i Kjøbenhavn i Forening med Kong Erik og 16 andre norske Rigsraader alle de Friheder og Privilegier,

¹ D. N. 1, 361.

² Hvitfeldts Krøn. 1, 587. Paludan Müller's Observ. Crit. de foedere etc. 108.

³ Gyste in Hlafsson har gjort sig fortjent ved ligesom Botolf at optage en Fortegnelse over Kirkens Tordegods i Oslo Bispedømme, som endnu findes og af Bindet kaldes den røde Bog. Han udstedte ogsaa et mærkeligt Hyrdebrev til Thelebønderne fra Gimso 11te Nov. 1395, som findes i Pont. ann., II, 244—248. Han døde 1407.

som fremfarne norske Konger havde skjenket flere Stæder af den tyske Hanse¹.

1401 var Olaf tilstede i den store Raadsforsamling i Helsingborg og medførte et Brev, hvorved Kong Erik stadfæstede Dronning Margretas Gaver til Kirker og Klostre. Ved denne Leilighed blev Erik hyldet til alle 3 Nigers myndige og selvstyrende Konge.

Kort efter døde Biskop Olaf, der synes mere at have været en Statsmand og yndet af Margreta, hvis Indflydelse han sandsynligvis skyldte sin Udnævnelse, end sit Bispedømmes Tilfynsmand. Sine geistlige Forretninger har han uden Tvivl hovedsagelig overdraget til den før omtalte Halgeir, der vedblev at føre Bispetitel. I 1392 ($\frac{3}{12}$) nævnes saaledes Olaf med Guds Miskun Biskop i Stavanger og Halgeir med samme Raade Biskop og commissarius Domini nostri a . . . for hvilke begge Høylands Kirkes Ombudsmænd indgave en Klage i en Kirken vedkommende Sag. De afgjorde, at Gaarden Høyland, som Thorgils Smaasvends Enke Gudrid havde testamenteret til Høylands Kirke og Prest som Bederlag for Mandens Gjeld til Kirken, skulde deles lige mellem begge².

¹ D. N. IV, 505. V. 276.

² D. N. VI, 456. Endnu Aar 1400 har man et Brev af 2 April fra Paven's Penitentiar Presbyter Cardinal Franciscus, hvori han bemynder Biskoppen i Stavanger eller „ejus vicarius in spiritualibus“ at fritage Presten Thorgils for alt Ansvar i Anledning af et Manddrab, hvis det er skeet af Rødværge D. N. IV, 521. Olafs Vaaben findes i Adelslex. 2, 55.

Som Kanniker under Olaf nævnes Ghulf Markusson $\frac{1}{3}$ 1384, Benedikt Sønsson, som $\frac{1}{3}$ 1384 købte 10 Maanedsmats Leie i Strømsland i Helleland for 4 Mark Guld. Svein Thorgilsson Sogneprest i Gand, hvem Hustru Gudrid Sigurdsdatter paa Sygeleiet testamenterede Kirke-Høyland i Gand, hvilket Bisp Olaf og Kapitlet stadfæstede $\frac{2}{3}$ 1384 (D. N. IV, 394 318). Denne Svein førte 31 Oct. 1386 Vidner om, at hans Fader Thorgils Ormsjon eiede et Mandsværk i Nes i Klep. Sigurd Reidarsjon, der $\frac{2}{3}$ 1387 købte et Møllehus med Tuft, Dam o. m. af Abbed Arne paa Uttstein og St. Olafs Kirke D. N. IV, 402. Paa Prestemødet (prestagildit) Onsdagen efter Barnabas Apost. 1387 opgav Sira Strymer sin Ret til Gaarden Vinland, da Chorsbrødrene beviste, at den tilhørte dem. D. N. IV, 404.

XIX.

Hakon (II) 1402—1427.

Efter Olaf fulgte Hakon som Bisp i Stavanger, men man veed endnu ei, naar han blev valgt eller viet¹. At han var Biskop før 21de Juli 1402, kan man se af den Kvittering, som Conrad, Erkebiskop i Nicosia og Paven's Kamerer, udstedte i Rom for 50 Guldgylde, som han havde betalt paa Stavanger's Kirkes Vegne „pro quatuor integris minutis servitiis“ og fritages han for den Bændestraf, hvori han ved Pengenes Udeblivelse var forfalden². I August 1402 visiterede han som Bisp i Aal i Haddingiadal³, og 1403 udstedte han et Brev om Stap i Stavanger⁴. 1405 var han i Bergen samlet med Landets øvrige Bisper; thi der berettes, at over Skalholt's Biskop Bilfins Grav i Bergen 1405 stod 7 Lydbiskopper og Erkebiskop Aðkel⁵. 1408 $\frac{2}{1}$ erklærede Girik Gunnar'son, Lagmand i Ryfylke, at han i den lille Stue i Stavanger Bispegaard med Raad og Samtykke af Hakon, med Guds Raade Biskop i Stavanger, og hans Kapitel dømte Ramborg Knutsdatters Børn med Garder Thores'son som rette Arvinger efter Fru Katarina Knutsdatter, den bekjendte Sigmund Fins'sons Enke⁶. Den 20de Januar 1413 modtog Hakon og hans Kapitel i Bergen

¹ Peder Claus'son anfører hans Udvælgelse til Aar 1400 og Adelsleg. beretter, at Hakon har været Biskop fra 1399—1434. I saa Fald maa han have været Suffragan for Olaf. Rigsarkivar Lange mener, at han blev indviet rum Tid før 21de Juli 1402. I Adelsleg. siges, at han maatte horte til den svenske Familie Krus, hvis Vaaben, en halv Lilie i første Felt og Skaktavlet i andet, han førte.

² D. N. IV, 532.

³ Biskop Hakon kundgjør i Aal 18de Aug. 1402, at Griotgard Eindrid'son har udfonet sig med ham saavel for sit Kirkeombud som for Leiermaal med Gurid Bårdsdatter. (D. N. V, 302.)

⁴ Katal. over Deichmann's Bibl. S. 360.

⁵ Isl. Ann. 1405. Espolin 1, 126. Samme Aar (§ 1405) magesiftede Kapitlet for Theingsedal i Birkreim's Sogn Straumstad i Helleland. D. N. IV, 544.

⁶ D. N. 1, 443. Til Stadfestelse medforsegledes Dommen af Svein Thorgyl'son, Asulvar Thorkel'son, Anundar Hørleik'son, Hakon Jon.

Kvittering, for at Romerskatten af Stavanger Bispedømme var betalt, og ligesaa 29de Oct. 1417¹.

1415 var Hakon atter i Bergen; thi 23de Oktober d. A. kundgjorde han tilligemed Hr. Diderik Bystenaker, Svale Rømer o. S., at 24 navngivne lybekste Kjøbmænd i Bergen indestaa Hans Krøpelin, Foged paa Bahus, for at alt Gods i Bergen, som tilhørte, Lybekkerne skulde blive beroende i nævnte Borgere's Bærg². 2 Mar derefter (1417 †) kundgjorde han Almuen i Gidsfjord (i Hardanger), som da laa under Stavanger Bisp, at han havde betroet Arnvid Arnvidsøn at oppebære de biskoppelige Indtægter i Sognet samt som Armand at opgjøre alle geistlige Sager og oppebære Sagesaldet. Den 8de April 1424 kvitterede Hakon for 6 Mars Forpagtning³.

Hakon døde gammel og svag i Aaret 1425 eller i 1426 paa en Bisitatsreise i Haddingadal, som dengang hørte under Stavanger Bispedømme og menes af Nogle at ligge begravet i Torpe Kirke, som da skal have været Hovedkirke i Aals Prestegjeld. Tæt ved Chordøren findes indskaaret en Afbildning, som Nogle mene at være Bispens Billede, og paa en Stol ved Graven findes en Inscription med Runer⁴.

son, Chorsbrødre i Stavanger og Tæsse Krabbe, Foged hos Jacob Bisp i Oslo. 21de Mai bekendtgjorde Jakob, Biskop i Oslo, at Dronning Margreta paa Baholm gav Garder Thoresøn af Gauta-Lalga Balget mellem Kettergang og venligt Forlig angaaende Arven efter Hr. Ogmund Hinsons Enke, Fru Katarina, og at han valgte det fidsste, D. N. I, 449.

¹ D. N. III, 444 og II, 480.

² D. N. I, 466.

³ D. N. IV, 581, 600, 601. I Aaret 1418 var Girik Gunnarson Lagmand i Ryfylke. D. N. IV, 467.

⁴ Inscriptionen findes i Top. Jour. 32te Hefte, Side 110 og i norske Fornlevninger af N. Nicolaysen S. 154. Den staar ei i nogen Forbindelse med Bispens Død, men indeholder Navnet paa de 7 Mænd, som byggede Kirken. Nicolaysen antager det ubist, om her hviler nogen Bisp, eller om det er Hakon II; thi den næsten udsidte udstaarne Figur synes at ligne ligesaa meget en Kvinde, som en Bisp. Viel beretter i Top. Jour. 32, 109: „I denne Kirke er en Biskop begravet, som der døde paa sin Bisitatsreise. Han har været Biskop i Stavanger.“ I Hakons Tid skjenkede den velbaarne Mand Peter Niculassøn, som

Samtidig med Hakon og hans Formand Olaf var den lærde Geistlige Theodorik af Niem, der fra 1378—1410 havde været Sekretær i den romerske Kurie, siden Biskop i Berden og Cambray, og død 1417. I sit Verk *Nemus unionis* yttre han sig om Geistligheden i Norge og Island blandt Andet saaledes: „Geistligheden er i Almindelighed tarvelig i Klæder og Pynt og forretter Gudstjenesten med faa Ceremonier og uden Pomp; den er just heller ikke i nogen udmerket Grad videnskabelig dannet. Men i Norge drikker efter Stik og Sedvane Klerker og Lægmand lige sterkt, og hvis En ikke over Maal og Maade kan beruse sig i Ol, anser han sig ikke for lykkelig. Den Ene fordrer af den Anden, at han skal gjøre ham Bested ved at drikke lige saameget, som han, og Ingen, som ikke saa det, skulde tro, hvormeget baade Mænd og Kvinder der kunne drikke paa en Gang, og man gjentager dette indtil man falder drukken til Jorden. Den, som bedst kan tømme sit Bæger, ansees forat overgaa de Andre i legemlig Styrke og i Raffhed. Dertil føier han det Bidnesbyrd, at det er Biskopper og Prestes tilladt offentlig at holde Friller (*concupinae*). Naar Bispen 2 Gange om Aaret visiterer de ham undergivne Prestes og Sognekirkers Bestyrere, fører han sin Elskte med sig til samme Presters Huse. — — — Saa er det og Tilfælde, at Presternes Friller eller Hustruer i hine Lande nyde Forrangen i Kirke og til Bords, i Gang og i Sæde fremfor andre Fruer, endogsaa Ridderes¹. Om der ogsaa i den ellers vistnok vel underrettede Theodoriks Skildring findes nogen Overdrivelse, saa giver det dog et sørgeligt Billede

havde været Syssemand i Nyfylke fra 1290 til sin Død 1305 i Ingemundsgaarden i Stavanger til Chorsbrødrene 1½ Mandsværl i Isthus paa Karmoen, sig til Martidetold. Et Par Aar fednere (1407) gav Sigurd Sigurdson til Martidehold for sig og sine Kvinder under Komunitetet og Chorsbrødrene en Del i Horskheim i Vinje i Suledal. D. N. IV, 551, 559. 605. Som Chorsbrødre i Hakons Tid nævnes blandt andre Sira Bjørn Thoreson, der var tilstede, da Asulf Salvesen maatte betale Bispen 6 Mark i Bøder for Hordom, Svein Thorgilsson, Barder og Halvor Gunnarsson o. f. D. N. IV, 578.

¹ Kejsers Kirkeh. II, 433.

af den norske Geistlighed mod Slutningen af det af det 14de Aarhundrede. Man lærer blandt andet deraf, at Geistligheden uden Sky brød Coelibatsforbudene, og at disse borgelige Egteskaber da allerede vare gjengse i Norge, eller i det mindste paa Island.

XX.

Magister Audun Eyvindson¹. 1427—1445.

Endnu medens Biskop Hakon levede, nemlig 1424, ansøgte Stavanger Kapitel Paven om, at Kong Eriks Kapellan Audun maatte konstitueres til Biskop eller rettere adjungeres Biskop Hakon, der formedelst Alder og Svaghed var ude af Stand til at forestaa dette Embede². Denne Audun nævnes 14de Febr. 1424 som Chorsbroder i Oslo og Provst i Gidsberg Provstedømme og skal tidligere have været Prest i Spydeberg³. Han kaldes endnu i Marts 1427 kun electus og blev først viet til Biskop den 18de Mai 1427 i Vadstena. 24de Juni s. A. var han allerede i Valdres, der hørte under Stavanger Bispedømme; thi her kvitterede han paa Gaarden Kemmen Arne Thronson for rigtigt Regnskab over Bangs Kirkes Gods⁴.

Da de forskjellige Altene ved Svithuns Domkirke paa Grund af knappe Indtægter (rentor), der vare dem tillagte, ei bleve

¹ Hans Navn skrives Auduennus, Audhon, Andvorn, Andorn, Auden, Audunnus og Audun.

² Pont. annal. II, 535.

³ D. N. IV, 599. I Wilfses Spydbergs Beskrivelse 554 nævnes som Sogneprest i Syddberg Hr. Audin Eyvindson, der siden blev Biskop i Stavanger. I Gidsbergs Beskrivelse (Top. Jour. 2, 79) kaldes han Audin Evesen ifølge en gammel Tavle, som stod i Spydbergs Kirke, og blev Bisp i Stavanger 1426. Derimod maa han ei forveksles med Mag. Alvord Jonson, under hvis Portrait i Hofs Kirke paa Thoten staar, „at han døde som Bisp i Stavanger;“ thi der tilføies, at han blev Prest paa Thoten 1424 og var der 17 Aar. — Ramus og flere antage dog denne Alvord for at være den samme som Hr. Audun og tilføie, at han har været 210 Aar gammel, da han døde!

⁴ D. N. II, 520.

saaledes holdte med Kasse, Bøger og Klæder, som de burde, og Audun ei vilde, at Gudstjenesten i hans Dage skulde aftage men heller tiltage (auka messahaldh ok guds Þjonostu), saa havde han med sit fjere Kapitels Raad og Samtykke skibet det saa med Hensyn til følgende Prestetiender, som ere Bispe og Preste Indtægter, som alle Prester efter Guds Løn ere skyldige at yde af sin Sæd, til Bønnehold og Sjelehjelp for vore Forsædre og Efterkommere og for alle levende og fremfarne Prester. 1) St. Michaels Altar ved Høialtaret skal have Prestetienden af Anliid (Omlid), Øyiofstadh (Øyestad), Modgoland (Moland), Ottrones (Oddernes), Audhnodall, (Undal) Vistæ og Bygland. 2) St. Birgitta Altare, som er næst udenfor vor Frues Altar, Tienden af Bieland, Lundh, Sofnerdal, Høllolandh, Øyghie, Hauskeidh (Hausken) og Uwaldzness. 3) Altare sanctorum Andree apostoli et Halvardi martiris et omnium animarum Christifidelium Prestetienden af Skjoldh (Skjold), Hinderæa (Nærstrand), Jalsæ, Finøy, Slidrer, Aal og Eidhafjordh. Desuden forærede han disse Altare Kasse, Bøger og Messeklæder sig til Sjelegavn og Bønnehold. Disse Bestemmelser bleve oplyste paa et stort Prestemøde, (almenoligho prestemote), som samtidig holdtes i Stavanger 12te Juni 1429.

Samme Aar var han uden tvivl paa Bispeats i Øyngdal, hvor i hans og mange andre gjeve Mænds Overværelse Thorald Uthyrmsøn, Thorgils Styrmersøn og Stigand Olufson afføde 15 Maanedsmatbol i Gaarden Aa til Prestegaard i Aa Sogn i Øyngdal for deres egne og flere nævnte Slægtningers Sjelehjelp (til saalar hielpar)².

I Aaret 1430 den 9de Marts overdrog Paven Martin V Stavanger Biskop at løse Bergsvein Niculassøn, Kannik i Nidaros, af det Band, hvori Paven havde sat ham, fordi han ei som Erkebiskop Askels Fuldmægtig i Rom, havde betalt Pavens Klerke en Sum Penge, som han havde lovet. At han havde udført dette Grinde meldte han (²/₆) samtlige geistlige Forstandere i Nidaros's, Lunds, Upsala's og Bremens Stifter forat de

¹ D. N. II, 524. ² D. N. IV, 610.

i deres Stifter skulle oplæse Bergsveins Afløsning¹. I det følgende Aar blev han med den anseede norske Ridder Eindrid Erlandsøn, Hovedsmand paa Tunsberghus og Foged i Rysfylke, paa en Embedsreise til Danmark fangen af Englænderne, men igjen frigiven; thi (1431 3) lod han sig i Kolding af Minoritternes Provincialmester Esger optage i Ordenens Broderskab for Liv og Død. I Anledning af den omtalte Overlast er det vel, at Kong Erik ved et Kongebrev af 29 1431 tog Biskop Audun, „paa hvis Trofskab og villige Tjeneste han trøstelig forlader sig“ hans Kirke, dens Gods og Tjenere i kongelig Børn og Beskjermelse². De fangne norske Rigsraader fik Dpreisning i Freden til Kallundborg (28de Oktober 1432). I denne Fred mellem England og de nordiske Riger „om den Uret og Spot, kongelig Majestæts Raad, Hr. Audun, Bisp i Stavanger, og Eindrid Erlandsøn, Norges Raad skede forleden Aar, hvilke bleve af de Engelske fangne, da de vare paa Reisen til Kjøbenhavn til hans Majestæt for at stifte Fred og Enighed mellem begge Riger“ forpligter Kongen af England sig til at tilholde samme Engelske, at de skulle endelig tilfredsstille de fornævnte Herrer af Norge baade for Skade og Spot, saa at deraf skal forfares, at Kongl. Majestæt ikke deri har havt Velbehag³.

Midsommer 1434 deltog han med Erkebiskop Aðlaf Bolt og flere norske Rigsraader i de politiske Forhandlinger, som hele Julimaaned dreves i Bordingborg. Under samme valgtes Eriks Kapellan, Olaf Nicolassøn, Kannik i Hamar og Sogne-

¹ D. N. I, 523 og 526. Afløsningen skeede i Overbær af Kannikerne, Bero Thoreri, Gunnarus Eriki, Olavus Eriki, Presten Svono, Deku Bero o. d. Sekretær eller scriba var Magnus de Warmlandt publicus auctoritate imperiale notarius hos Audun. — 1430 27 beføl han samtlige Geistlige i Lunds og Bremens Kirkeprovindser at indstevne Kanniken Johannes Borsofs Arvinger eller andre Vedkommende til at møde for Biskoppen som pavelig Dommer (judex & commissarius) i Borsofs Sag mod Bergsvein Niculassøn (D. N. IV, 614).

² D. N. III, 511. IV, 621.

³ Hvitfeld I, 766. D. N. VI, 467. Den 24de December 1432 var han i Kjøbenhavn, hvor han blandt Kong Eriks Befuldmægtigede, opgjorde en Del Erstatningskrav med Englænderne D. N. VI, 466.

prest i Gran, til Bisp i Bergen og under hans Indvielse, som fandt Sted 13de Juli i Andreas Kirken i Bordingborg, stod Hr. Audun ved Erkebisp Aðlaf Bolt's Side, der forrettede Bies-sen¹. 2 Dage senere udstedte han i Forening med Erkebiskop Aðlaf Bolt og flere danske og svenske Prælater et Indulgents-brev til dem, som frømt besøgte eller rakte hjælpsomme Hænder til St. Mikael's Kirken i Ribe². Den 27de August var han i Kjøbenhavn, hvor han var med at underskrive det norske Rigs-raads Skrivelse til det svenske, hvori det ytrer sin Misnøie med at det svenske Riges Raad havde sendt Kong Erik dets Opfi-gelsesbrev, da Kongen ikke havde feilet af Ondskab, men var villig til at rette paa alle grundede Klager³.

Bed Hjemkomsten til Fædrelandet sammenkaldte den omtalte Aðlaf Bolt, der fra Biskop i Bergen 1430 $\frac{27}{4}$ var bleven Erkebi-skop og Pavefедets Legat, et Provincialconcilium til Bergen det følgende Aar, hvortil han ei blot indbød Biskopperne, men Kapitlerne, de øvrige høie Prælater og Klosterforstandere. Da saadanne Møder i henved 85 Aar ei vare holdte, saa fandt flere i denne slappe Tid maasse saadanne Møder byrdefulde eller unyttige; thi ingen af Bysbisperne og kun faa Andre mødte. Den driftige og dygtige Erkebiskop lod sig ei affrække ved denne Ligegyldighed eller Opsætsighed. Han holdt Mødet i Bergen og bantsatte de Ulydige, blandt hvilke de 2 danffødte Bisper i Oslo og paa Hamar samt Bispen paa Orknoerne. Uagtet hverken Stavanger's Biskop eller Kapitlet mødte, saa

¹ D. N. I, 540. Under Opholdet i Bordingborg udstedte de 3 nordiske Bisper og blandt dem Audun en Bønsskrivelse til Baselerconciliet for den i Norden yndede Birgittiner-Orden, som der var anklaget. D. N. VI, 480, 484. 11te Juni er han med at tilstaa de Bodfærdige, der besøge Gertruds Kirke i Kjøge, 40 Dage Aflad. D. N. VI, 485.

² Pont. ann. II. Ved samme Leilighed, men tidligere nemlig 6te Juli 1434 udstedte Aðlaf Bolt i Bordingborg et Afladsbrev dem til Bedste, som andægtig søge St. Marie Kirke i Stavanger eller ad fabricam antedictæ ecclesie aut ad luminaria vel ejus ornamenta melioranda porrexerint manus adjutrices. D. N. IV 625. Nytt D. Mag. I, 38.

³ D, N. V, 457.

maa de have været blandt dem, „som have været beskyttede ved lovlige Undskyldninger“ siden de undgik Bandstraalen¹.

Det følgende Aar modtog han Besøg af Benkt Arvidsøn, Beris Biskop Nicolaus's Tjener, der 17de April 1436 i Stavanger kvitterede Biskop Audun, hans Kapitel og Geistlighed for 50 rhinske Guldgulden, som Stiftet skyldte i Kontribution til Kirkemødet i Basel². Den 22de August s. A. finde vi Audun i Bergen sammen med Uslaf Bolt, thi paa nævnte Dag udfædte begge Prælaterne en bekræftet Oversættelse af et Brev, som Kong Henrik VI i England i Juli havde udfædte og hvori han gjorde Undskyldning for den Uret, Englænderne havde øvet paa Halogaland³. Senere ud paa Aaret finde vi Audun i Oslo, hvor Rigsrådet var samlet og Erkebiskpen samtidig havde sammenkaldt et Provincialconcilium, hvis Statuter udfærdiges 20 December 1436. Blandt de 21 Punkter ville vi her kun anføre 1) den hellige Birgittes Fæst (7de Oktober) skal høitideligholdes som dobbelt (som Fæst af første Rang) i hele den nidarøfiske Provinds. 9) alle Sognemænd af begge Rjøn, gifte eller ugifte, som nære sig selv, skulle hvert Aar i sine Sogneskirker ofre paa Høialteret paa alle store Fæst-dage, under Bod af 2 Skilling Sterling efter almindelig Bøddering. 10) Det forbydes under samme Bod at høitideligholde Løverdagen ved Afhold fra Arbeide paa Jødernes Bis. 14) Den canoniske Andel (canonica portio), som kaldes „Utferd (Begravelse) eller med et andet Navn „Salagift“ (Sjelegave), hvilken hidtil er bevaret, ligesom og den Andel, som pleier erlægges i Tiendens Sted, almindelig kaldet Tidakaup (Messekjøb), tilligemed Dring for Kvindens Jndførelse i Kirken efter Barsel, kaldet Innarganga (Indgang) og den anden Andel, som kaldes Refreida (personlig Udredelse) — alle disse skulle redelig betales Sognepresterne efter enhver Kathedralkirkes (ethvert

¹ Pont. ann. II, 653. Nyt dansk Magaz. I, 40. Langes Klosterhist. 574.

² D. N. IV, 628. Kort efter $\frac{2}{8}$ 56 overdrog Konrad Gadebust, Collector i Norge af Pæbatiende og andre apostoliske Indtægter, Biskop Auduns Notarius Svein Jonsøn at oppebære disse i Stavangers, Hamars og Oslo Stifter. D. N. IV, 629.

³ D. N. I, 548 og 549.

Bispedømmes) Sedvane, under Straf af Bøngebod efter Biskoppens Forgodtbefindende, dog i Rets Form, for den Ulydige. 20) Erkebiskoppen og hver Biskop i Provindsen skal efter Kirkerne's Evne holde en, to eller flere indfødte, dertil skikkede Klerke ved de privilegerede Studier (Universiteter); og til Understøttelse heri, skulle de have Halvdelen af den Fjerdedel af Tienden, der kaldes „Bondelodden,“ som ellers ifølge Christenrettens Bud skal anvendes til de Fattige. Efterdi de geistlige Beneficier, paa Grund af det ringe Antal af indfødte Klerker i Riget, indehaves af Udlændinger, til ikke liden Forurettelse og Byrde for Landets egne Børn, skal der af vedkommende Biskopper gøres en kjerlig Forestilling til Menigheden og Almuen, at man indvilger og gunstigen anviser bemeldte Halvdel af den nævnte Tiende til sine egne indfødte Sønner, der gaa til Studier efter Biskoppernes skjønsumme Bestemmelse. 21) Hver Sogneprest i sit Kirkesogn skal to Gange om Aaret advare med Navns Nævnelse alle de Ugifte af begge Kjøen, af hvilket som helst Folkesæd de end ere, der leve sammen i offentligt Frilleliv, om enten at adskilles eller egte hinanden. De, som ikke adlyde denne gavnlige Paamindelse inden eet Aar, skulle udelukkes fra Deltagelse i den hellige Nadvere paa Paaske dag¹.

Paa dette Møde bestemtes ogsaa, at man skulde sende 2 Mænd til det store Kirkemøde, som da var samlet i Basel, forat gjøre Undskyldning og Modforestillinger mod den Skat, som Kirkemødet havde paalagt den norske Kirke. Til Sendebud udnævntes Johannes Krabbe, Kannik af Nidaros og Adolfus, Kannik af Oslo. Da man gjerne vilde have Sendebudene afsted med første Skibsleilighed, gjorde Biskop Audun, der desuden var Baselconciliet's Overindsamler i Norge, Forskud af Reisepengene².

Dog var det ei blot Kirkens, men ogsaa Statens Bedste,

¹ Statuten findes i sin Helhed i Ny Danst Mag. II, 42—46, D. N. V, 460—73 og Keyser's Kirkehist. 2, 491—93. Under Dokumentet satte ogsaa 2 Udvalgte fra hvert Kapitel deres Sigil. For Stavanger Hjarundus Herberni og Magnus Nicolai.

² Keyser 2, 495. Under 18de Februar 1437 udstedte Erkebispem i Oslo et Brev til Abbeden af Ulfstein og Geistligheden i Stavanger Bispe-

som beklægtede og endnu et Par Maaneder holdt Audun i Oslo. Misnoien med den letfærdige og ligegyldige Kong Erik's Styrelse brød endelig ud i borgerlige Uroligheder. En Del af søndenfjeldske Almue havde faaret sig til Høvidsmand og Forsvarer Amund Sigurdsson (Vold?) og havde besat Oslo befæstede Bispegaard. Før 13de Decbr. 1436 sluttede en Del geistlige og verdslige Herrer, blandt hvilke Audun, en Vaabenstilstand med ham paa en Maaned, inden hvilken Tid der, naar Erkebispfen kom til Oslo, skulde blive sluttet en endelig Overenskomst¹. Det norske Rigsraad i hvilket Erkebiskop Aðlaf og Audun havde megen Indflydelse og vare sande Fædrelandsvenner, maatte selv erkjende, at de Misfornøiede havde Grund til Klage og indlod sig i Underhandlinger, hvori Audun tog virksom Del. Det lykkedes. 1437 den 18de Februar var Audun, Biskop i Stavanger, Aðlaf Vold, og flere Rigsraader tilsammen med 24 Udvalgte fra flere Sogne i Oslo Stift for at megle Forlig mellem dem og Kong Erik. Bønderne lovede at være Kongen hulde og troe og Rigsraadet lovede at oversende Kongen deres Anker og Snsker, hvoriblandt ogsaa at Amund Sigurdsson, som de havde faaret til Høvidsmand, maatte forlenes med Færøerne og Ledingen for indeværende Aar af 4 Skibreder; ei indsætte udenlandske Embedsmænd (waldzmen), hverken aandelige eller verdslige, thi de ere nu af os og med hele Almuens Samtykke udviste paa alle vore Thing i Norge og vi ville dem aldrig oftere have til Embedsmænd for den store Uret og Byrde, de have gjort Klostre og Kirker, Lærde og Læge." De fordrede ogsaa at Kongen skulde indsætte Drotsete i Riget, indføre stadig Mynt, lade Rigets Indsegl komme tilbage o. m.²

domme, hvori gjøres Rede for Provincialconciliets Fremgangsmaade, og hvori det under Excommunications Straff paalægges at godtgjøre Biskop Audun hans Udslag, saaledes at Abbeden skulde betale 4 arneffe Gylden (gelderste Gylden), og hver Kannik og Prest i Bispedømmet 1 arneff Gylden. Ny Dansk Mag. 1, 68. D. N. IV, 631. Om dette Møde og Tilstanden paa samme Tid se Kong Erik's Brev til Conciliet af 29de Juni 1433, regesta diplom. Dan. I, 407.

¹ D. N. VI, 492, se og D. N. III, 525—529. VI, 492.

² Jahn, Danmarks Historie 194, 513. Keyser's Kirkehist. 2, 547—513. 3 Septbr. 1437 var imidlertid Bispen tilbage i Stavanger; thi da modtog han der 14de Septbr. Kvittring fra Bexio Bispens Ombudsmand,

Hvad Erik gjorde ved Klagen, vide vi ikke. Derimod vide vi, at Misnøien med Erik i Danmark og Sverige blev saa stor, at man ei vilde have ham længere til Konge. De Danske valgte Christoffer af Bayern, de Svenske Carl Knutssøn til Rigsforstander, og kun Nordmændene bleve deres Konge tro. Under disse kritiske Omstændigheder var det norske Rigsraad samlet paa Rigsgrændsen i Juli og August 1440, men uvist af hvad Grund var Audun ved denne Anledning ei tilstede, men fik et hedrende Bevis paa Raadets Tillid, da det udnævnte ham tilligemed den nye Drotsete, Sigurd Jonssøn, og 2 andre Medlemmer af Raadet til at underhandle med de Svenske om et nyt Kongevalg. Under 25de November tilskreve¹ de 3 andre Herrer Biskop Audun med indstændig Anmodning at samles med dem forat være en af dem, som skulde fare til den Dag (3: Møde), som ad Mare skulde holdes med de Svenske; men Audun maa have haft Hindringer; thi han nævnes ei blandt dem, som dreve Underhandlingerne i Lødøse og Calmar 1440 og 1441². Derimod deltog han det følgende Aar i det talrige Møde, som holdtes i Lødøse, hvor den udnyttige Kong Erik efter 52 Aars kraftløse og slette Regjering endelig affattes, og hans Søstersøn Christoffer af Bayern gjenvalgtes. Ved denne Leilighed udfædte Hr. Audun tilligemed Nordens 3 tilstedeværende Erkebiskoper og flere Prælater ($\frac{2}{3}$ 42) et Brev, hvori de skjenkte 40 Dages Afslad for alle dem, som paa visse Fesfdage ville besøge det

der i Norge indtrævede Hjelpen til Baselerconciliet og de af Conciliet paalagte Tybendepenge til Hjelp mod Rjetterne i Böhmen og Grækernes Omvendelse, for 25 rhinske Gulden i Contributioner og for det indkomne Offer til Grækernes Omvendelse. D. N. IV, 633. 1438 $\frac{2}{4}$ modtog han af Kvittering for oppebaarne Federspenge af Oslo, Hamar og Stavanger Domkirke. D. N. IV, 636. 1439 $\frac{1}{8}$ tilstod Audun 40 Dages Afslad til alle Bodfærdige, som paa visse Helligdage andægtig besøge St. Marias og St. Annas Kapel i Oslo Stift og række det en hjælpsom Haand. D. N. IV, 492.

¹ Brevet findes i D. N. V, 506.

² Sahu, 517—520. 3 Juli 1440 holdt han almindeligt Prestemøde i Stavanger. D. N. IV, 641. $\frac{2}{3}$ 1441 var han i Stavanger, hvor han forligte Chorsbrødrene med Ogmund Sveinssøn, som i flere Aar havde forholdt dem Gaardene Sel og Lange, hvilke han nu fik bygget af dem mod at betale 1 Mark Guld. D. N. IV, 644.

hellige Korssets og St. Vincentii Martyrs Altære i Stavanger Domkirke, hvilke Altære maaske vare stiftede af den gavmilde Audun¹. En Maaned senere tog den nye Konge ved sit Kongebrev af 8° 1442 i Oslo, Biskop Audun, hans Kanniker, Gods og Tjenere i kongeligt Værn og Varetægt². I Anledning af de mange Klager over Hanseaternes Overgreb, udnævnte Christoffer fra Kjøbenhavn ved Brev af 4de November 1444 12 Medlemmer af det norske Rigsraad, med Erkebiskoppen til Formand forat undersøge og raade Bod paa disse Klager og 10de December s. A. udnævnte han atter 8 norske Rigsraader til paa Kongens Vegne at holde Retterthing i Throndhjems, Bergens og Stavangers Bispedømmer forat raade Bod paa de mangfoldige ulovlige Sedvaner i Følge af, at Retten i mange Aar ei var fuldbyrdet. Biskop Audun og Svein Giriksson, Erkeleegn i Nidaros, vare de eneste Geistlige, som vare Medlemmer af begge Udvalg³.

Hr. Audun overlevede ikke længe dette Bevis paa sin Konges Tillid; thi han døde 3die November 1445 og blev debita reverentia begravet i Stavanger Domkirke⁴. Paa sit Sygeleie eftergav han Kannikerne deres Gjeld til sig. Paa sit fjere Kapitels ydmyge Bønner frasaldt han ved sit Brev af 5te August 1445 for sig og Eftermænd alle Krav paa Domkapitlet i Anledning af Bispens Visitation ved dets Kirker, med Undtagelse af Cathedraticum som før, samt sin Ret til Gjesteri for sig og Folk hos Kapitlet paa St. Svithuns Kirkes Vielsesfest, mod at Kapitlet frasaldt sin Ret til Gjesteri hos Biskoppen Jul, Paaske og andre Dage⁵. Audun hører til en af sin Tids dygtigste Mænd og indtager en høi Plads blandt Stavanger Biskopper. Han deltog i over 18 Aar i alle Kirkens og Statens vigtigste Anliggender og nævnes som oftest

¹ Nyt D. Mag. 1, 68. D. N. IV. 647. ² D. N. IV, 649.

³ De 12 nævnes hos Hvitfeldt 1, 837 og Paus 2, 260, Kejser II, 529. De 8 nævnes i D. N. I, 573. De vare foruden de 2 nævnte den senere saa berømte Ridder Hr. Olaf Nielsøn til Talgø, Provst Gunnar Holk, Narve Jacobsson, Guttorm Gyvindsøn, Hans Krukow og Jens Bengtson, Lagmand i Stavanger. ⁴ Pont. ann. II, 594. ⁵ D. N. IV, 656.

ved Siden af den gjeve og fædrelandsfindede Erkebiskop Abslak Bolt. I sit Bispedømme viste han sig som en virksom og gavmild Styrrer. Peder Clausson i sin Norges Beskrivelse yttre om ham: „M. Audun Egvindson var tilforn Kong Eriks af Pomern hans Predikant og forbedrede han Kirkerne i det ganske Stiect merkelig vel i sin Tid. Hans Vaaben var et Bæderhoved¹.“ Som Bevis paa den Agtelse Audun nød kan og anføres, at han var det bafelske Conciliums befuldmægtigede Tiendesamler. Dette Hverv udførte han med sin sedvanlige Iver og Dngtighed, hvorfor han særdeles roses af Mag. Konrad af Gadebuss, som i Stavanger 30te April 1438 af Audun modtog Pedersspengene fra Oslo, Stavanger og Hamar Stift. Kort efterat han med sine Pederspenge havde forladt Stavanger, blev han plyndret, saa han i sin Nød maatte vende tilbage til Audun, der strax lod efterfætte Røverne med sine Folk, hvilke det lykkedes at føre dem fangne og bundne tilbage til Bispen, som for deres store Ondskab og, forat Justitsen kunde have sin sin Ret, lod dem i Christi Navn halsbugge².

Uagtet Audun som Geistlig ei maatte gifte sig, efterlod han dog en Datter Margreta, der blev gift med Engelbrekt Ciriks-son til Helle i Rysylke og med ham blev Moder til Norges sidste Erkebiskop, den bekjendte Olaf Engelbrekts-son³.

Ogsaa under Audun kom adskilligt Jordegods under Kirken⁴.

¹ Side 58. I Adelslexikon Side 60 berettes, at Audun Egvindson hører til den adelige norske Slægt Blix, og at hans Vaaben var et hvidt Bæderhoved i rødt Feldt.

² D. N. VI, 502.

³ Kraft antager i sin Norges Bestr. 4, 77, at det er Gaarden Helle i Strands Prgd., og at det nærliggende Birkeland er den Gaard, hvortil Margreta skrev sig.

⁴ Under et Besøg i Stavanger skjenede saaledes Sigrd Gunnarsdatter Gaarden Bø i Fogu til Biskep Audun, men paa Forestillinger af sine Frænder forandrede hun Gaven til Boockenes i Gand, mod at Bø skulde igjen udflettes af Bispens Register. D. N. I, 661.

1440 ¹/₇ udfædtes et Vidnessbyrd om, at Sira Annfinner Poreresson, Chorsbroder i Stavanger havde baade Folk, Baad og Not i Langer og selv var med og drog Notet. D. N. II, 557, IV, 640. se Side 92.

For Sagfald til den hellige Kirke afstod Asulf Thorleiffson til Biskop Audun ($\frac{3}{8}$ 1429) 3 Maanedsmatsbol i Greppestodul i Ottrones Sogn¹ og desuden 5 Maanedsmatsbol til Bispen og Domkirken til Sjelehjelp. Samme Aar ($\frac{4}{10}$) afstod Jon Thorersson Gaardene Geitreim og Bruarlid i Thengfodal i Biarkreim til Bispen for Thorbjørn Loffes Bandsverk mod Presten Svein Herleikson paa Ottranes, som han havde givet et Lemsterhug i Hovedet hans i eget Hjem². $\frac{2}{3}$ 1444 faldt 6 Maanedsmatsbol af Gaarden Note i Hiterø Sogn istedetfor 2 Mark Guld i Sagfald til Bispen. $\frac{2}{4}$ 44 bortbyggede Bispen og Kapitlet Gaarden Haaland i Teitssjorden til Guttorm Thorbjørnsson, som tilpligtedes der at bygge en Stue, et Bur, et Steikarhus og et Fehus³. Ogsaa i denne Biskops Tid bleve Kannikerne betænkte med Gaver: Saaledes skjenkede Thorer Sveinsson ved sit Testament 15de September 1429 8 Maanedsmatsbol til Bispen og 8 i Gaarden Hjorteland i Halshaug Sogn i Mandalen under Kannikebordet i Stavanger til Martidehold for sig, sin Fader og øvrige Slægt⁴. 1430 gav i Stavanger Sigrid Gudmundsdatter til Steinberg Prebende i Stavangers Domkirke 19 Maanedsmatsbol i Belland i Beifundals Sogn aa Raabygghialog, som vare hende tildømt i Erstatning for hendes Søns Drab⁵. 1430 testamenterede Sigurd Jvarsson 4 Maanedsmatsbol i Gaarden Nordland i Hylia Skibrede til St. Svituns Domkirke. Gunhild Thorgjulsdatter testamenterede (i øfra Krikenom i Stawangre) 10 Maanedsmatsbol i Saurbo i Klep til Thorsbrødrene sig til Sjelehjelp og aarligt Bønnehold. 1432 $\frac{6}{2}$ gav Bjørn Jonsson 6 Maanedsmatsbol i østre Geiterheim i Bjerkerheims Sogn til St. Svituns Kirke til Sjelehjelp for sine Forældre og sig⁶.

I hans Tid omtales Joan eller Jæni Nicolasson som Prest og Provst i Mannædal, Nicolas Helghesson som Prest og Provst i Dvestad, Sigurd Jvarsson 1429 som Prest og Provst i Helleland og Andor Halsteinson 1429 som Kannik og 1444 som Provst paa Vifler.

¹ D. N. IV, 609, 619. ² D. N. IV, 611, 655.

³ D. N. IV, 655. ⁴ D. N. VI, 455. IV, 608. ⁵ D. N. IV, 613.

⁶ D. N. IV, 613, 618, 621.

XXI.

Gunnar Ericsson. 1445—53.

Saasnart Biskop Audun var død og hederligen begravet, samlede sig Stavanger Kapitel, som ei anfaa det tilraadeligt, at Bispestolen over 3 Maaneder stod ledig, i Domkirkenes Sakristi og valgte, efterat have tilkaldt de Chorbrødre, som havde været fraværende, eenstemmig (unanimiter, nullo penitus discrepante) Kanniken Gunnar Erics, „en forstandig og hederlig Mand, ved sine Seder anbefalingsværd i den geistlige Stand, af lovlig og bekvem Alder, født i lovligt Egtekab, i aandelige som verdslige Anliggender meget erfaren“.

Gunnar undslog sig i Begyndelsen for at overtage et saa vanskeligt og byrdefuldt Embede, men endelig overvunden ved Kannikernes indstændige og ydmyge Bønner, vilde han ei modstaa det guddommelige Kald, men modtog Valget som electus eller udvalgt. Dog undslog han sig for at bestige Bispesædet, inden Erkebiskoppen havde stadfæstet Valget, i hvilken Anledning Kapitlet henvendte sig til Erkebiskop Uslaf Bolt om Stadfæstelse¹.

Den beffedne Mand er udentvivl den Gunnarus Erics, som 1420 studerede ved Moskoffs Universitet² og siden oftere

¹ Kapitlets Brev hvoraf ovenstaaende er taget findes i D. N. IV, 657 og Pont. ann. II, 593. Af samme sees endvidere, at da Gunnar havde modtaget Valget fortes han af Kapitlet, der istemte et te Deum laudamus, op til Høialteret coram summo altari juxta morem inthronizavimus. Strax derpaa meddelte det ved Kanniken Hr. Gunnar Hakonsson det talrige forsamlede Cleresi og Folk det skete Valg. Fordi Brugen af Notarier er sjelden i vort Land, og man ei satte Lid til dem, men Segl, saa havde man formaaet Nicolaus Hemundi og Claus Gudbrandi, Stavanger Kirkes Presbytere, til at underskrive Brevet og vedhænge deres Segl. Brevet er underskrevet af Kannikerne Giarrandus Herberni (=: Giarrander Herbjørnsøn) Evindus Asmundi, Claus Arneri (=: Olaf Arnassøn), Andorus Halstani (=: Andor Halsteinsøn Provst paa Lister), Steinarus Vilkini (=: Steinar Wildhilsøn), Gunnarus Haqvini, Johannes Thome.

² Norffe Saml. I, 75.

omtales som Kannik i Stavanger¹. I Aaret 1447 (17²) stadfæstede Kong Christoffer for Biskop Gunnars Bedkommende de Privilegier og Friheder, han uslig havde forundt hans Formand². Gunnar var bleven Biskop i en urolig Tid. I Begyndelsen af Januar 1448 var Christoffer af Bayern død, og nu valgte de Danske Christiern af Oldenburg og de Svenske Carl Knutsson Bondje til Konge, og begge beilede til den norske Krone. I Thronhjelm og paa Oplandene erklærede Almuen, at man hverken vilde have en Tydsk eller Dansk til Konge, men hvis man ei kunde faa Nordmanden Sigurd Jonsson af den gamle Kongeæt, vilde man have Carl. I Spidsen for dette Parti stod den ofte omtalte mægtige Erkebiskop Aðlaf Bolt. I det søndensjeldste Norge havde derimod Christiern ogsaa et Parti, der havde dygtige Ledere i den sluge Jøns eller Jon, Biskop i Oslo, en dansk Mand, og Hartvig Krummedike, en holstensk Adelsmand og Slotsherre paa Akerhus, hvilke understøttede af danske Krigsfolk, overraskede Aðlaf Bolt og flere i Oslo og nødte dem til at hylde Christiern i Marstrand. Der kom til Kamp mellem begge Partier. Den dygtige Aðlaf Bolt døde midt under Striden 1450, og det danske Parti seirede. Kort efter udbrød der ogsaa en lang Strid i Kirken, da Nor-

¹ 1428 købte Bjørn Thoresson, Chorsbroder i Stavanger, Gaarden Hvalbaag med 2 Stødler i Strand i Ryfylke. D. N. II, 521. Som Vidner nævnes Sira Gunnar Eiriksson, Sira Jon Asmundsson, Sira Olafuer Eriksson, Koorsbrodher i Stavanger. 31te Martz 1445 folgte Olaf Eriksson, Abbed i Halsno og hans Broder (?) Gunnar Eriksson Tomten Mid-Kriken, som Gunhild Prestesøster havde givet dem, (D. N. I, 575 og D. N. IV, 644). 1446 $\frac{2}{3}$ vidue paa Hinderaa Steinar Bilkinsson, korsbroder ok prestr aa Viniom (v. Vinje), Nicolaus Hemmundsson korsbroder ok prestr i polgho (v. Talgø), Sigurder Drmsjon prester aa Hinderaa og Abraam prester aa Piorom, at Bispen havde kjøbt $\frac{1}{2}$ Mandsværf i Hoppalstad i Rennisø. 1447 $\frac{2}{3}$ afstod Thord Sigurdsjon Bispen sin Gaard halve Awelland i Sjarnarøy i Forlagsøre for sin Søns Sigurds Ophold hos Bispen i 3 Aar (D. N. IV, 661). Om Biskop Gunnars Fordegods se Side 100.

² D. N. IV, 667.

ges Erkestol stod ledig i 7 Aar, uagtet man paa samme Tid havde 3 udvalgte Erkebisper. Der gif i de Dage saa uroligt til i Norge, at Pave Nicolaus V ¹⁵ 1453 maatte paalægge Erkebispem i Lund, Bispen i Eskara og Abbeden paa Hovedsø at beskytte Geistligheden i Oslo og de øvrige norske Bispedømmer mod adskillige Høvdingers og Andres ulovlige Adferd¹.

Gunnar levede i Begyndelsen i al Stilhed i sit Stift og synes hverken at have havt Lyft eller Kraft til at tage nogen virksom Del i Kirkens og Statens Anliggender. Han var saaledes ikke tilstede i det Raadsmøde, som Erkebiskop Alslak efter Christophers Død havde sammenkaldt i Oslo, og ei heller da Kongevalget fandt Sted i Marstrand. Derimod fulgte han den seirende Christiern til Nidaros, hvor denne blev kronet den 3die August 1450, efter at Carl Knutsøns Valg af de tilstedeværende Rigsraader, hvoriblandt Gunnar, var erklæret lovstridigt og ugyldigt². Han var ogsaa blandt dem, der som Boldgiftsmænd den 7de August dømte mellem Kongen og Kapitlet i Anledning af, at Kapitlet havde valgt til Erkebiskop Olaf Throndsøn. Deres Kjendelse lød, at ifølge det norske Kongedømmes Ret, Kongens Samtykke udfordredes for at et Erkebiskopsvalg kunde have Gyldighed, og at Olafs Valg af visse Grunde, som man for den geistlige Stands Vre havde besluttet at fortie, ikke var kanonisk³.

Fra Nidaros fulgte Olaf Kongen til Bergen, hvor han den 29de August var med paa Norges Begne at samtykke i den stadige, evindelige og ubrødelige Sammenbinding, som der gjordes mellem Rigerne Danmark og Norge⁴. Til Gjengjæld tog Kongen samme Dag Biskop Gunnar, hans Kapitel, Klerke, Svende og Gods i kongeligt Værn og

¹ D. N. I, 827.

² Her erklæredes Carolus non vocatus, non affectus, non requisitus, nec electus, nec regno vacante quinymo contra leges patrias et jura regni, in quibus continetur articulus: archiepiscopus Nid. neminem coronabit in regem, nisi electum et sibi presentatum per consilium et parliamentum Regni et in eorum presentia. Sahn, 532.

³ Kejser, II, 548. Spittfeldt, 853, 861. Thork. Dipl. Index. Side 16. Berlauf, 152. ⁴ Om denne Forening, Saml. IV, 345.

stadfestede alle deres ældre Friheder og Privilegier¹; og 23de Sept. s. A. stadfæstede han efter Norges Rigsraads Tilskyndelse Gunnar „for hans Troskab og villige Tjeneste“ i de Rettigheder og Friheder, som Kong Hakon (V) har forundt Biskop og Kapitel vedkommende Byen Stavanger². Han var vistnok ogsaa blandt de Norges Biskopper, Prælater og Rigsraader, der gjorde Indsigelser, da Pave Nicolaus V mod Kirkens Brug og uden Kapitlets Balg den 27de Februar 1451 havde udnævnt Dominikanerordenens Professor, Udlændingen magister theologiæ Henrik Kalteisen, til Erkebiskop, til hvilken Post Kongen endelig vilde have sin Kantaler og Yndling Marcellus Biskop i Skalholt³. Denne kvitterede i Bergen den 3die Septbr. 1450 Stavanger Kirke for 175 Gylden i 8 Aars Afgift til det apostoliske Kammer. Han titulerer sig da Biskop i Skalholt og Archiepostulatus til Nidaros⁴.

Gunnar Giriksson døde 1453. Han synes ganske at have savnet sin Formands Dygtighed og Fædrelandsfind og var et svagt Redskab i Kongens og hans danske Omgivelses Hænder.

Samtidig med Gunnar var den ætstære Nordmand Gotskalk Gotskalksson Biskop i Høle, som efter i 13 Aar med Vælde at have ført Bispestaven, døde 1457⁵. I hans Tid (1450) skal den norske Kirke af Paven have faaet Tilladelse til at benytte Mjød for Vin i Nadveren. Bjørn af Skardsa beretter, at Innocents VIII gav de norske Præster denne Tilladelse 1490⁶.

Under denne Biskop fik Kirken adskilligt Jordegods dels i Sjelegaver dels ved Kjøb⁷.

¹ D. N. IV, 674. ² D. N. IV, 677.

³ D. N. I, 593—594. Om den langvarige Strid angaaende Erkestolens Besættelse se Werlauffs udmerkede Afhandling i Skand. lit. Selskabs Skrifter XVI. Kong Christiern skjenkede ved denne Leilighed Bergens Kirke for Sjelemesser Hardangerlen, Pont. ann. II, 604. 1453 $\frac{1}{2}$ bød fra Bergen Erkebisp Henrik (Kalteisen) samtlige Geistlige i Stavanger Bispedømme 12 Dage efter Modtagelsen af denne Betaling at holde den Erkebisp efter gammel Ret tilkommende Halvtiende som subsidium pallii rede til Betaling, D. N. IV, 681.

⁴ D. N. IV, 675. ⁵ Espolin II, 54. ⁶ Pont. ann. II, 604. Svitfeldt I, 853.

⁷ I Bønnehold for deres Forældre skjenkede Sigrid Lovindsdatter og

XXII.

Sigurd (Sigward) Bjørnsøn. 1454—1462.

Han omtales 1438—1448 som Præst paa Tunir (Tune i Smaalehnene) og Kannik i Oslo og 1448 og 50 som Erkepræst sammesteds, og i sidste Værdighed tillige som Medlem af det norske Rigsraad¹. Som saadan var han med at hylde Christiern i Oslo. Som udvalgt Bisp til Stavanger deltog han i de Forhandlinger, som i October 1453 fandt Sted i Bergen, hvor Kongen var tilstede, og den af Paven udvalgte Erkebisp Henrik Kalteisen erklærede sig villig til at resignere. Sigurd i Forening med Hartvig Krummedike og flere Rigsraader underrettede Paven derom den 15de October 1453 og anbefalede Marcellus til Henriks Eftermand²; men Paven modtog ei Kalteisens Resignation. Ved et Pavebrev af 13de Mai 1454 blev Sigurd anbefalet til kongelig Konfirmation paa sin Udnævnelse til at være Stavanger Biskop³.

Hustru Margreta, Hustru Ragnhild Egvindsdatter og flere deres Eie- dele i Vormster til Bisp og Domkirke $\frac{2}{7}$ ⁶ 1449 og samme Aar gav ogsaa Ingeborg Ulspaksdatter til Bønnehold sin Gaard Moteland i Aabaldsnes. Sampson i Dy stjenkede paa sin Sotefeng sin Gaard Vordland i Faugu i Tæbo Skirbøde til Chorsbrødrene for sin og Hustrus Martidehold. D. N. IV, 669, 670, 671, 673, 679. Derhos købte han efterhaanden i Hoppalstad i Henniso Prgd. $1\frac{1}{2}$ Mandsværk og $4\frac{1}{2}$ Maanedsmatsleie, halve Kvelland i Stjarnero, $2\frac{1}{2}$ Maanedsmatsbol i Vormster, 2 Maanedsmatsbol i Skeid i Mariæ Sofn paa Hundvaka ved Stavanger; 6 Maanedsmatsleie i Vormster, 4 i Duvhus og 2 i Nestahus (D. N. IV, 660, 670). Af Domkapitlet og Sognepresten i Strand, Niculas Hemundson, købte han, hvad Præsten og Kirken eiede i samme Gaard ($\frac{2}{3}$ ⁵ 1450), hvilket Lagrettet værdsatte til 2 Mandsværk i dyreste Lag. I 1451 købte Bispen 8 Maanedsmatsbol i Vædeland i Vorster Sogn for 2 sølvbeslagne Knive o. m.)D. N. IV, 672, 680) Se Side 97.

¹ D. N. V, 478, 543. Saml. III, 602. Nyt Daanf Mag. I, 73. Sahu 532. Om det var denne Sigurd, der var Provst ved Apostelkirken, er uvist, thi samtidig nævnes ogsaa en anden Kannik i Oslo, der bærer Navnet Sigurd Bjørnsøn, men han var Præst til Haug paa Efer 1434 o. s. v. D. N. II, 566, V, 474, 507, og han antages af Nogle for at have været Provst ved Apostelkirken i Bergen. D. N. V 506. 1441 $\frac{2}{3}$ nævnes Hr. Siwrth Provst ved Marie Kirke i Oslo. D. N. III, 552.

² D. N. III, 600: Werlauf 165—69. De erklærede, at Alt hvad der var sagt paa Marcellus esse calumnias et infamias. ³ D. N. IV, 685.

I Januar 1458 var Sigurd Bjørnsson som Medlem af Norges Rigsraad tilstede i Skara, hvor det lykkedes Christiern I at faa Raadet til at erklære (19de Januar), at det efter Christierns Død vilde tage hans ældste Søn til Konge¹. Som Betingelse for denne Villighed eller som Erkjendtlighed for den Tver, hvormed de geistlige Medlemmer af Raadet stod Kongen bi i at faa sit Dnske gjennemdrevet, stadfæstede han det bekjendte Førlig mellem Kirken og Staten af 1277, som kaldes Sættargjerd, og som havde givet Anledning til saa megen Strid. Den 5te Februar 1458 kundgjorde Kongen fra Skara, at Kirkens Forstandere, Bisperne i Dslo, Hamar og Stavanger og flere mødte og frembare et Førligelsesbrev eller Compositio mellem Kirken og Kronen, som de flagede over, i mange Maader ei blev overholdt af Kongens Embedsmænd. Kongen bød disse ei at besatte sig med Kirkens Sager o. s. v.². I August 1456 var han i Bergen. Den 1ste Mai samme Aar udstedte han i Stavanger et Brev, om at werdaligr fader Biskop Audon folgte Dsmund Arason Appeland i Girixtado Sogn, for hvilken Jord fornævnte Mand havde erlagt første og sidste Penning og alle derimellem, som blev bestemt i deres Kjøb, hvorfor Sigurd kvitterer. I Aaret 1461 (§) pantsatte Gistein Askelson til Biskop Sigurd sin Gaard Aamsland i Siredalen for 4 Mark Guld i Bøder for Misdaadsværk, som han med Ran og Bold havde øvet mod den hederlige Mand Sire Botolf, hans Sogneprest, og det Hordom, som han længe havde været i. Hvis han ei inden sin Død løste Gaarden, skulde den tilfalde Bispem og Stolen i Stavanger³.

Om Sigurds øvrige Virksomhed ved man kun lidt. I Aaret 1457 var han sandsynlig paa Bisitats i Baldres; thi i Aurdal kvitterede han den 30te Juli Skrauthvals Kirkes Ombudsmand for 3 Aars Regnskab⁴. Nogle Aar senere var han med at love Afslad til dem, som høre Messie i St Annas Kapel ved Dslo⁵. Sigurd døde 1462 eller efter Andres Formening først 1463⁶.

¹ D. N. III, 614. ² D. N. IV, 690. ³ D. N. IV, 696. ⁴ D. N. VI, 581. I, 616. ⁵ D. N. II, 624. ⁶ I Adelslexikon 1, 54 og andre Steder kaldes han Sygwart. Hans Naaben var en Hummerflo. Videre omtales han D.-N. I, 530, 541 og oftere. Nyt daust Mag. VI, 25, 29, 31. Verlauf, Skand. Selsk. Skrifter 16, 48, 49.

XXIII.

Alf (Adolphus) Thorgardsson. 1463—1481.

Bed Sigurd Bjørnsons Død valgtes til hans Eftermand Alf Thorgardsøn, Provst ved Apostelkirken i Bergen og Forstander for de 14 kongelige Kapeller¹. Han er uidentviol den Alverus Thorgardi, der 25de Mai 1422 blev indskreven ved Rostocks Universitet² og sandsynlig den Adolphus, der med Johannes Krabbe fra Oslo sendtes til Conciliet i Basel 1437³. I Tidsskrummet fra 1441—1463 nævnes han som Provst ved Apostelkirken i Bergen og var som saadan Medlem af det norske Rigsraad og deltog i dets Forhandlinger. I et Dokument fra 29de September 1463 kalder han sig Provst i Bergen og electus til Stavanger. Kjønt Kongen havde stadfæstet Valget og anbefalet ham til Pave Pius II, den bekjendte Gneas Sylvius Piccolomini, som 27de 1458 havde bestøget Pavestolen. Som norsk Rigsraad havde han deltaget i Christierns Valg i Oslo og Marsstrand 1449 og i den før omtalte Forening, som sluttedes mellem Danmark og Norge i Bergen 29de August 1450 og Overenskomsten i Nidaros 1453⁴. Han havde imidlertid liden Gæde og Glæde af dette Valg; thi hans Fædreneland led meget under denne svage og ødsle Fyrstes Styrelse dels af indre Uroligheder, dels af de overmodige Hanseater,

¹ Saml. III, 510. 1454 $\frac{2}{3}$ pantsatte Adelsmanden Gilef Hjerne sin Gaard Lund i Stjorn (Sjernerø Sogn) i Ryfylke til Provsten ved Apostelkirken Hr. Alf Thorgardsøn for 150 lette Gylden, som han var Hr. Alf skyldig. Saml. III, 608. D. N. IV, 683. Han kaldes ogsaa Alf Thorgeirson, Thordsøn. Om Alf D. N. V, 566.

² Norske Saml. I, 75.

³ Denne Johannes eller Jon Krabbe skal være valgt til Stavanger Bispestol, men fortrængt af Paven, maatte han lade sig nøie med Skálholt, hvor han døde samme Aar som Kalteisen, nemlig $\frac{1}{10}$ 1465. I et Brev fra 1464 kalder han sig Biskop i Skálholt og prælatas ecclesie Stafangrensis (hist. eccl. Isl. II, 482). Espolin (II, 60) siger Jon Stephansøn Krabbi edelmadr, hann var vigdr til Stafangars, en rimdi þadann fyrir Sigfridi biseupi, er þatinn þrengdi þarinn. Med den nævnte Sigurd menes da Alfs Formand Sigurd.

⁴ Saml. III, 510. IV, 344. 607. Sahn, 532, 539.

der kom i Besiddelse af fordervelige Forrettigheder og gjorde sig skyldig i megen Vold. Saaledes bleve de norske Riddere, Brødrene Olaf og Peter Nilsson fra Talgø i Nysylke og Bergens Biskop Thorlaf med 60 Andre ynkelig myrdede og Munkelids Kloster brændt af disse Ugjerningsmænd. Olafs Enke og Børn maatte fra Talgø flye tilfjelds for at redde Liv og Frihed. Blandt de Norges Klager over Hanseaterne 1477 var ogsaa den, at de havde dræbt 9 af Stavanger-Bispens Mænd¹.

Om Alf's Virksomhed som Biskop vide vi lidet eller intet. Dog omtales han 6te October 1466, da han med sin Broder Gunnar, Biskop i Hamar, medforseglede et Brev angaaende et Diageskifte mellem Hakon, Abbed paa Halsnø og Ridder Alf Knutsøn² og 9de Sept. 1467, da han visiterede i Sofnadal, hvor han paa Gif sammensteds kvitterede Asbjørn Leifsson for rigtigt Regnskab som Sira Kirkes Udbudsmand i 9 Aar.

Den 27de Octbr. 1478, „da han var krank i sin Krop og ventede sin Opløsning,“ gjorde han sit Testamente. Han havde udvalgt sit Gravsted ved St. Johannes den Døbers Altar og skjenkede til samme for 2 Messer hver Uge til den, som har fornævnte Altar, sin Jord Ormstad i Ekornasund og Lund i Stiernærøya. Til Stolen skjenkte han sit eget Støb, som veiede 5 Lødig Mark. Sit øvrige Bøssere fordelte han mellem sine Frænder, sin Søster Hustru Margareta Thorgardsdatter, sin Søstersøn Amund Jonsson, der fik et sølvbeslaaet Horn, Thiellen kaldet og 1 Sølvfaal, som han havde faaet efter sin Broder, Bispen i Hamar. Efter at have fordelt Kapper, Sølvfaal og Sølvskeer til sine Venner og Tjenere, skjenkede han til Gilles Altar 1 Kobberfande, til Fruealtar ligesaa, St. Michels Altar 1 Kjedel, St. Olafs Kloster 1 Id. Djere, Høialteret sin nye Messebok, som han selv lod skrive, Trinitatis Altaret 1 Kjedel, det nedre Korsalter 1 Kjedel, det øvre 1 Kobberfande, Katrinealter 1 Gryde, St. Anders Altar 1 Kjedel, St. Birgitte 1 Braza til en Kalk, vor Frue Kirke 1 Braza o: en Spende.

¹ Nor. III, 3. 63. ² Langes Klosterhist. 575. ³ D. N. IV, 704.

⁴ Testamentet findes i D. N. IV, 723.

XXIV.

Magister Gilif Jonsøn Skanke. 1481—1512.

Han var en Søn af Jon Amundsson til Evje og Margreta Thorgardsdatter, en Søster af Bisperne Alf i Stavanger og Gunnar i Hamar. Han er uden tvivl den Clavus Johannis de Norvegia, som 25de Mai 1458 blev indskrevet ved Rostocks Universitet og der blev Magister¹. Fra 1471, til han blev Stavangers Biskop, var han Kannik i Hamar og Sogneprest paa Thoten. Som Kannik havde han 1471 Sag med Lasse Mus til Hamar, om Gaarden Ternes eller Teglanes i Baaler².

Bed Christiern 1stes Død 22de Mai 1481 optraadte Erkebiskop Gaute som Rigs-Vicarius og samledes i August s. A. i Bergen med nogle Riddere og Bisper, hvoriblandt Hr. Gilif, hvor de med kongelig Myndighed 25 August udstedte Lensbrev til Thorleif Bjørnsson som Islands Hirdstjorer³. Hverken Gilif eller Erkebiskopen deltog i den Forening, som 1ste Februar 1482 sluttedes i Oslo med de Svenske⁴. Derimod vare begge tilstede med Landets øvrige Bisper og andre Medlemmer af Raadet ved Jarlsø eller Jersø i Nærheden af Tunøberg i Slutningen af Juli og Begyndelsen af August. Ved Jarlsø tilstod han nemlig med de andre Bisper den 25de Juli alle Bodferdige, som paa visse Fesfdage besøge St. Laurentii Kirke paa Styrevold (i Laurdal paa Vestfold) hver 40 Dages Af-
lad⁵. 1ste August var Hr. Gilif ogsaa med at udsferdige fra Jarlsø Havn en Skrivelse til det svenske Raad, hvori de oplyste, hvorfor de hverken kunde komme til Mødet i Lodøse eller

¹ Norske Saml. I, 77.

² D. N. I, 648. Saml. IV, 608. Efter Lasse Muses Død tildømtes Gaarden Gilifs Broder Amund Jonsøn; men Henrik Krummedike fik Dommen underkjendt og satte sig i Besiddelse af samme. D. N. I, 719, 20. I Saml. IV, 613 findes hans Slegtregister og Efterretning om hans Død. ³ D. N, V, 658. ⁴ Om samme Møde og Klagepunkterne over Christian I, see Sædorp. II, 30. ⁵ D. N. II, 681

Kalmar¹. Den 16de August underrettede han og Biskop Hans i Bergen det svenske Raad om, at Kong Hans's Sendebud til det norske Raad var hjemsendt med uforrettet Sag². Da dette Brev er udstedt ad castrum Bahus, kan man deraf se, at Hr. Cilif har deltaget i den Beleiring, som det norske Rigsraad maatte lade foretage ved Rigsforstanderen Jon Smør, da den danske Hovedsmand, den haarde Jørgen Varensson, ei vilde opgive samme til Raadet. Han var og med at udstede fra samme Sted et Brev af 24de August og et signende under 15de Sept. til det svenske Raad, hvori de nærmere Omstændigheder ved Bahus Beleiring forklares, og man bad det svenske Raad om Hjelp³. Da den forlangte Hjelp udeblev, sluttede Nordmændene Forlig med de Danske og valgte 1ste Februar 1483 i Halmstad Christiern den første's Søn, Hans til Konge. Denne udstedte ved denne Leilighed 1ste Februar den halmstadske Reces, hvori han blandt Andet lover: „ei at besatte sig med Biskoppers eller Prælaters Valg eller indtrænge Nogen i Kirkens Beneficier imod dens Ret og Friheder, de Prestegjælde dog undtagne til hvilke Kongen og Kronen har Patronatsret, og Ingen skal have Kirkens Land eller Gjeld uden de ere Indsødte i hvert Rige og dertil skiffede.

Bed sin Hjemkomst til Stavanger kom Bispen i Strid med Kapitlet om Lødebek med Kvernhus under Jatum, som Chorsbrødrene havde tilegnet sig. Lagmand Thorer Thorkilsson, en Raadmand og 10 Lagrettesmænd tildømte 8de (April 1433) Bispen Bækken og Kvernen⁴.

Kort efter udbrød der en heftig Strid mellem Almuen og dens Prester i Midhysjel og Agder. Paa Kynkestthinget paa Halse opfordrede den forsamlede Almue (1ste Mai 1484) Kirkernes Ombudsmænd at skaffe Kirkerne det dem af Forfædrene givne Jordegods tilbage og lade Kirkerne selv og ikke Presterne nyde samme. De klagede ogsaa over, at Afgifterne til Domkirken her vare større end i Nysylke, og at de vil have Prov

¹ Hadorph. II, 806—807. paa Værnsjøen prope Tønnsberg. „Brevet sendtes med Hr. Steins (Stures) Smaasvende som her vare tilstede.“

² ibid. Hadorph. II, 309—10. ³ Hadorph. II, 311. 313.

⁴ Saml. IV, 347—63. ⁵ D. N. IV, 729. D. N. III, 687.

og Skjel, for hvad de skal betale samme og Presteskabet. Tiende vil de gjerne give, efter hvad før har været, eller saa meget Christenretten udviser, naar Presterne hde dem de Guds Grinde og Embede, som den hellige Skrift byder at gjøre sine Sognefolk og paalægges Ansvar for deres Sjæle for Gud paa Dommeday, at de ei skulle vanrygtes. I Bergen, hvor Biskop Gilif og Almuens Fuldmægtige mødte for Erkebiskop Gaute, forligtes Striden (31te Juli 1486) saa 1) at en bestemt Betaling fastsattes for Jordeferd (2 Marker for Bonde og for hans Hustru osv.) 2) at Kirkerne selv skulle beholde alt sit lovlige Gods. 3) at Biskop Gilif eftergiver det Kosthold, Almuen var idømt til ham for Udeblivelse, mod at den gjør ham en venlig Godvillie, som ei er Nogen til Lyngsel¹.

3 Aar senere, nemlig 25de Juli 1489 finde vi Hr. Gilif i Kjøbenhavn, hvor han med Erkebiskop Gaute og flere norske Rigstraader vare med at vælge, Kong Hans's Søn Christiern til hans Efterfølger, naar Kong Hans døde uden at Necesserne i Kalmars og Halmstad skulde være til Hinder derfor². Nogle Aar senere (1498) underskrev han med Erkebiskop Gaute, de øvrige Bisper, Hr. Niels Henriksson Gyldeulove, Hr. Henrik Krummedike o. s. v. Kong Hans's Forsikring i Kjøbenhavn om, at Tvedragten i de 3 nordiske Riger skulde ophøre, og de gjorde Janger løsgives. I den Strid, som i Norge fra 1500—1502 førtes mellem de 2 mægtige Høvdinger Hr. Knut Alfsjon, som stod i Spidsen for det svenskfjendede Parti i Norge, og Hr. Henrik Krummedike, Høvding for det danskfjendede, tog Gilif nu ingen Del, skjønt han tidligere havde vist megen Iver forat forsvare Fædrelandet for Overgreb fra dansk Side.

Knud Alfsjon blev som bekjendt myrdet og den derved forøgede Misnøie kuet af Kronprinds Christiern, der som Stattholder med en Hær 1507 sendtes til Norge. Biskop Carl i Hamar blev af Christiern beskyldt for at være Medvider i en Opstand, som fandt Sted paa Hedemarken under Bondehøvdingen Hertuf Hydefad, fængslet, og da han forsøgte at fly fra sit Fængsel paa Bahus, haardt behandlet. Efterat have

¹ D. N. IV, 731, I, 684. ² D. N. II, 703.

siddet paa 5te Aar fængslet, døde han i Oslo samme Aar, som Gilif, uden at være bleven forhørt eller have havt Leilighed til at forsvare sig.

I September 1507 træffe vi Gilif i Bergen, hvor Christiern med flere af Raadet vare tilstede, og hvor man, for at svække de overmodige Hanseaters Enevælde tilstod Rjebmændene i Amsterdam Ret til at handle, ei blot i Bergen, men overalt i Norge. Under dette Ophold i Bergen var det at Christiern gjorde Bekjendtskab med den smukke Hollænderpige Dyvecke, og hendes floge Moder Sigbrit. Den 13de September var Hr. Gilif med at kundgjøre, at St. Antoni Brødre maatte tage Munkeliff Kloster i Bergen i Besiddelse, efterat Birgitterne vare udjagede for deres leiserdige Levnet¹.

Det følgende Aar kundgjorde Nils Pedersson, Prest i Bygland og Provst i Kobnggælagen, at Gaarden Hjælestad var pantstat til Bispen for 2 Mark Guld; og 1511 kvitterede Gilif en Aale Haldorson som Høls Kirkes Værg².

Med sit Brev af 15de Juli 1512 overdrog Bispen sin Frillesøn Jon og hans Hustru Sigrid Endresdatter, Eoje Gods, som os arvelig er tilkommen til Odel og Eiendom, med Undtagelse af Gaardene Hødestad (Hødstad i Raade), som Domkirken i Stavanger skulde have, indtil de for Jon udlagte 300 danske Mark vare betalte af Landskylden. Dette Gavebrev er medforseglet af de hederlige Mænd, Erkedegn Mester Hofkold Hofkolds-son, officialis Hr. Olaf Botvidsson, Hr. Olaf Thorsteinsson og Hr. Peder Hansson, Kanikker, samt Orm Eriksson af Bapn³. Mod Slutningen af samme Aar døde Biskop Gilif. 2 Aar tidligere (1510) var Erkebiskop Gaute Ivarsson, der i 36 Aar havde staaet i Spidsen for den norske Kirke, død. Paa Christierns varme Anbefaling udnævnte Pave Julius II (26de Aug.

¹ D. N. V, 721. ² D. N. V, 721. III, 761. ³ D. N. I, 746. Saml. IV, 609. Om Eoje opstod siden Odelssag mellem Jon og hans Farbroders, Amund Jonssons, Enke Anne Dttesdatter Rømer, som 1514 tildømtes Hælfen, D. N. I, 752. Den anden Halvdel beholdt Jon indtil han, uvist hvorfor, aflivedes i Bergen. Jon efterlod en Datter Margreta gift med Povel Hallison. Saml. IV, 610—613. D. N. I, 784. Bisp Gilifs Segl findes i Saml. III, 346. N. 82. Om Henrik Krummedikes Fordring paa Gilif for 1400 Stykker Guld se D. N. II, 720.

1510) til Gautes Efterfølger, Prinds Christierns Kantzler og For-
trolige, Erik Balkendorf, en dygtig Mand af stor Erfaring
baade i geistlige og verdslige Sager.

XXV.

Magister Hofkold Hofkoldsson. 1514—1536.

Gilifs Efterfølger Magister Hofkold Hofkoldsson var uden-
tvivl den Eschildus Eschildi de Norvegia, som 11te August blev
indskrevet ved Klostets Universitet, og der blev Magister¹.
I 1512 omtales han som archidiaconus i Stavanger² og
som saadan blev han valgt til Biskop. Han blev, uvist af
hvad Grund, viet i Rom 19de Juni 1513³.

Den 29de Juli 1415 overvar han Christiern den andens Kro-
ning i Oslo. Ved samme Leilighed (22de Juli 1514) udstedte
han sit tilligemed Landets øvrige Biskopper et Afskedsbrev for
de Bodferdige, der besøge St. Annas Alter i Halvarvs Kirken
i Bergen eller indtræde i det dertil hørende Gilde⁴. Strax
efter at Hofkuld var bleven Stavangers Biskop, geraadede han
i en heftig Strid med Henrik Benediktsøn, Abbed paa
Utslein. Striden kjendes kun af den høist ensidige og over-
drevne Klage, som Abbeden indgav til Paven og Kongen.
Ligesom Striden mellem Biskop Erik og Abbed Erik i fordums
Dage hovedsagelig havde dreiet sig om Biskoppens Visitation-
ret, saa var det ogsaa nu Tilfældet. Biskop Hofkuld fandt det
fornødent at visitere Klostret paa Grund af det forargelige
Levnet, som der fandt Sted. Da Abbeden lukkede Klostrets
Porte, lod Bispen dem aabne med Magt og lagde Interdict
paa Klostret. Kan man tro Abbedens Beretning, saa har
Bispen og hans Folk ei fareet lempelig frem, men med Bold

¹ Norff Saml. I, 80. ²D. N. 747. Saml. IV, 609.

³ in ecclesia sancti Spiritus in Saxa ab urbe. D. N. IV, 779, hvor findes
Notarialinstrumentet om, at Hieremias, Erkebisp af Krain, har viet
Hofkold af Stavanger ifølge Kardinalbiskoppen af Ostias Fuldmagt.
Pont. ann. II, 743.

⁴ D. N. I, 750. Nor. III, 3, 84.

og Magt borttaget Klosters Gods, ja overrasket Abbeden i hans Seng, prygllet ham og fastet ham blodig og bunden i Bispens Taarn, hvor han sad fængslet 100 Dage, indtil han ved Guds, Jomfru Marias og St. Annas Hjelp flygtede ud paa Marken og tærede Græs og Vand. Den 24de August 1515 udstedte Erkebiskop Erik Valkendorf paa Kong Christiern II dens Bud et Kommissorium til Andor, Bisp i Bergen, Christiern Pederfson, Provst ved Apostelkirken i Bergen o. s. til at dømme i denne forargelige Trætte¹. Udsaldet af Sagen kjendes ikke, men i et Klagebrev over Christiern II har den norske Geistlighed anmodet det danske Rigsraad om at henvise Abbed Henrik af Utstein, hvis han skulde henvende sig til det med sine Klager over Biskop Hofkold, til det norske Rigsraad, det første som her bliver Møde².

1515 St. Olafs Dag deltog han, ene af Norges Prælater, i de Forhandlinger, som pleiedes med de Svenske om et Møde, der skulde holdes i Halmstad, og satte sit Segl under det ved samme Leilighed udsferdigede Dokument³. I Juli 1517 optog Hofkold i Overværelse af Hr. Dlaus Jensson Erkedegn, Hr. Peder Hansson officialis, Hr. Drm Jffwarfson og Hr. Jørgen, Kaniker, en Fortegnelse over de Helligdomme, der fandtes i St. Svithuns Skrin og andre Helligdomme i Stavanger Domkirke. Blandt samme var St. Svithuns Armleg, en Linlud dnyppet i vor Herres Jesu Christi Blod, St. Olafs Blod i en Sylskare, St. Paal Apostels Alboge, et Ben af St. Sunnive osv. osv. Hofkold

¹ D. N. I, 755. De skulde høre Henriks purgacioner for de Sager, ham tillægges og undersøge om den Pige, Bispens Svende pinte, er uskyldig.

² D. N. VI, 723. Udsferligere Beretning om denne Strid og Afskrift af Abbedens Klage findes i Langes Klosterhist. I, 599 og 2den Udg. 384—86. Abbeden beklagede sig ogsaa over, at Bispens ei vilde gjengive Klosteret Saurbo Kirke, en af de fordums kongelige Kapeller, som Kongen havde skjenket ham. 1518 ¹/₂ var Abbed Henrik og paa Bispens Begne hans Official Peder Hansen tilstede paa Sel i Anledning af Fisket der, som Utstein havde tilegnet sig. 12 Lagrettesmænd dømte paa Stedet, at Utstein Kloster ingen Ret har til at fiske i Høler eller Rotlag fra Rødebet til Tranemyr. D. N. IV, 791.

³ Gadorph. II, 432.

forøgede Samlingen med et Stykke af Christi Kors, som han lod sætte under en Kristal Sten i det forgyldte Kors, Noget af Tomfru Maris Hovedduge, Andriis Apostels Armleg o. m., som han havde hjembragt fra Rom¹.

I de Dage førte den voldsomme Christiern II Regjeringen i Danmark og Norge, og hverken han eller hans Fortrolige, den bekjendte Sigbrit, var de rige og mægtige Bisper huld, hvorfor de, i det mindste i Norge, bleve udsatte for megen Vilkaarlighed. Da Christiern ei ved Underhandlinger kunde komme i Besiddelse af Sveriges Krone, besluttede han at forsøge Vaabenlykken 1519. Ved den Leilighed forlangte han af Stavanger Biskop en Hjælp af 40 vaabendygtige og rustede Karle².

At det ikke blev dermed, kan man se af Hofholds Brev til Kongen fra Stavanger 25de Juli 1521, hvormed han oversender Kongen 100 Lod Sølv, og 40 rhinske Gylden, og begjærer at Kongen for Guds Skyld vil tage Hensyn til „vaar fatte ødmueth oc tilbyrlighen tenest.“ „Dette Stift (stych) og Sted (torp) siger han, er saa kommen atter ud af svar Pestilens og Død, at mange Gaarde ligge her øde, som i Fortiden vare byggede, saa Indtægten stortlig er formindsket. Gud give, at vi maatte kunne gjøre vor naadigste Herre til Villie paa lovlig Tid og Time, saa gjerne vi ville det gjøre af al vor Magt og Agt.“ Endelig udbeder han sig nogle Friheder, Forsvar for Uret og Bestjermelsebrev for sin Kirke og dens Tjenere³.

I Begyndelsen af Aaret 1522 var han med i Bergen at indvie Dgmund Paalsen til Biskop i Hele⁴. Imidlertid vare

¹ D. N. IV, 789. ² Erkebispemaaatte stille 200 Mand, Bispen i Oslo 80, Bispen i Bergen 60 og Bispen i Hamar 40.

³ Brevet findes i D. N. III, 783. Han underskriver sig Vestre gracie humilis capellanus Stavangrensis ecclesie episcopus Oscoldus og tilføjer i en Efterkrift: Nadigesthe herre verdis forlate mynom canceller synne plumpheyer.

⁴ Keyser II, 644. Allerede 20de November 1520 blev Hofhold anmodet af Erkebiskop Erik Wolfendorf om i Forening med Bergens Biskop Andor og Hamar Biskop Magnus at indvie i Begyndelsen af Fasten Dgmund, Bisp i Skálholt, da han selv propter frigores ikke kunde reise til Bergen, men han havde selv allerede modtaget hans Ed.

store Forandringer foregaaede i Stat og Kirke: Christiern havde vel ved Vaabenmagt vundet den svenske Krone, men og ved det grumme stockholmske Blodbud (4de November) tabt samme, da den tjæffe Gustav Wasa opstod som sit Fødelands Befrier for Tyrannens Herredømme, og da en Del jydste Adelsmænd senere opsigde ham Huldskab, forlod han 14de April 1523 med Hustru og Børn modløs sine Riger og flygtede til Holland. I den norske Kirke herskede ogsaa Forvirring, fremkaldt ved Kongen og hans Tjeneres voldsomme Færd. Biskop Anders Muus i Oslo var fortrængt fra sit Bispesæde, og Christierns gamle Yndling Erkebiskop Erik Walkendorf havde af Frygt for den Bispen fiendske Christiern og hans voldsomme Tjenere forladt sit Sæde og thyet til Rom, hvor han døde 20de November 1522¹.

Christiern II dens Flugt overraskede Nordmændene og især hans fortrolige Tjenere. En af dem, Jørgen Hansøn paa Bergenhus, fulgte strax sin Herre, men indsatte dog inden sin Afreise som Befalingsmand Hans Knudssøn, Degn ved Domkirken, med det Paalæg at forsvare Slottet til han kom tilbage. Da Hr. Hans savnede baade Mod og Magt til at forsvare Bergenhus i Længden, overgav han det kort efter til Biskop Olaf i Bergen og Høstold i Stavanger, som ogsaa var der tilstede. Da disse ingen Anden vidste, som menige Almue bedre kunde forsvare for Uret og Overvold, end den hederlige og strenge Ridder Vincent Lunge, saa overdrog de ham denne vigtige Befæstning, „saa meget mere som han vilde være en god tro norsk Mand, byggende og boende hos os².“ Denne dannede og virksomme danske Adelsmand skyldte Christierns Efterfølger Frederik I fornemmelig, at en Raads-

¹ Chronicon Skibyense (Script. rer. Dan. II, 752) siger at Bisperne i Oslo, Bergen, Hamar og Stavanger o. s. v. vare udjagede af deres Stifter.

² Han var nemlig trolovet med Margreta, en Datter af Norges sidste Hofmester Niels Henrikssøn Gyldenlove og den senere saa bekjendte mandhaftige Ingerd Ottesdatter Romer. Hr. Niels, der paa samme Tid laa paa sin Sotteseng i Bergen, var paa Raad med Bisperne i denne Sag. Den 9de Aug. udstedte Rigsraadet og deriblandt Høstold en Erklæring, at W. Lunge havde et godt Vdinessbyrd angaaende sin hele Færd i Norge. D. N. VI, 732.

samling af Landets Bisper og 8 verdslige Medlemmer i Bergen, atter sluttede sig til Danmark. Den 5te August 1523 opsigde de Christiern og valgte Frederik I til Norges Konge, dog under Betingelse af, at han underskrev en af Raadet forfattet Haandfestning, hvori Nordmændene haabede at finde et Værn mod Overgreb paa Landets Frihed og Rettigheder¹. Raadet opholdt sig længere Tid i Bergen, hvor Høskold og Flere, blandt hvilke Magister Hans Keff, feldte den Dom, at den før omtalte islandste Biskop, den myndige Sigmunds Ekommunikation af den nyvalgte Biskop til Hole Jon Aresøn, blev kjendt død og magtesløs og Jon stadfæstet i Bispeværdigheden². Den 23de August udstedte Erkebiskop Olaf, Høskold og Flere, blandt hvilke Hans Mule i Oslo og Jon Aresøn i Hole, et Brev, hvori de kundgjorde, at Hr. Nils Henriksson, Norges Hofmester, Oluf Galde og nogle Flere havde bestemt, da Christiern var rømt fra Danmark, at Hr. Nils skulde tage Nordlandene (o: det Nordenfjeldske indtil Siraaen) og Olaf Galde Søderlandene (det Søndenfjeldske) i Væрге, indtil man fik en anden Konge. Herved var Oluf Galde kommen i Strid med Kong Christierns Tilhænger, Hans Mule, Hovedsmand paa Akerhus og electus til Oslo. I denne Feide fik Hr. Oluf sin Gaard paa Hede-
marken brændt og efter mange smaa Fegtninger („Skermuse“) blev han af Hans Mules Magt forfulgt ind i Sverige. Derfor anbefaler Raadet nu Hr. Oluf til at faa Akerhus³. Imellem 5te August og dette Brevs Udstedelse, hvor Hr. Hans Mule som Bisp

¹ Denne merkelige Haandfestning findes i Original paa Pergament i det norske Rigsarchiv og derefter aftrykt i Saml. I, 1—12. Til Stadfæstelse paa disse Artikler vedhængte ei blot Fredrik I paa Ribberhus den 24de November sit Segil, men ogsaa Erkebiskop Olaf, Bisperne Høskold i Stavanger, Mogens til Hamar, Olaf til Bergen, Vincentius Lunge, Oluf og Gaute Galle Ridder, Erik Ulgerup, Olaf Bagge, Erik Eriksson (Gyldenhorn) og Johan Krufow. W. Lunge overbragte Fredrik Haandfestningen forsynet med ovennævnte Mænds Sigiller; thi de vare ei tilstede paa Ribberhus. Høskold og Olaf i Bergen udstedte 29de October 1523 fra Bergen et Brev om deres Forhandlinger med Hans Degn og W. Lunge, hvilket findes i Saml. til det norske Folks Sprog og Hist. VI, 64 o. s. v. D. N. V, 751. ² J. Joh. hist. eccl. IV, 240—43. Antiq. Tidskrift 1849—51, Side 14. ³ D. N. I, 777.

deltog, maa han efter Kongens Anmodning af 11te Juni 1524 være viet i Bergen¹.

Endnu den 2den September var Øskold i Bergen; thi da var han med i Rigsrådet at undersøge Familien Rostungs Familieforhold i Anledning af en Arvesag².

At Tiderne for Kleresiet ogsaa under Frederik I vedblev at være trange, kunne vi se af det Stavangeriske Kapitals og Høskolds Brev til den meget formaaende Eske Bilde paa Bergenhus, af 16de November 1529, hvori Kapitlet undskylder sig, fordi de ei kunde udrede den forlangte Hjælp, da de paa Grund af de haarde Tider ei kunde faa deres Indtægter ind, saaat endog deres Huse nedfalde, fordi de mangle Penge til at vedligeholde dem³. 2 Dage senere tilskrev Høskold selv Hr. Eske om en Tomt i Bergen, hvorom denne havde underrettet ham, at En, som heder Samsyngh, paa Raadstuen havde beskylt Bispen for at have forholdt ham en Gaard mod hans Forfædres Brev, hvorom han meddeler nærmere Oplysning. Angaaende Hr. Eskes Brev til Kanniker og Prestere om Hjælp, oplyser han, at de have søie Magt dertil for den haarde Tid, som her er. „Dee æthe syn kost med swette arbeyde med melk og byghbrødh, og da Drenger fare i Nordlandene, nødes de selv at pløge og saae, og have vi stor Møie med at faa saa mange Personer, at vi kunne holde vor Domkirke og Stiftet dem. Derfor djerres vi ikke, at tale om nogle Tyngsler oppaa Klerkeriet⁴.“

1530 6 Aug. fik Biskop Høskold af Frederik I Beskjermelsesbrev for sig og alle sine Kanniker, samt Stadsfæstelse paa alle de Privilegier, som hans Domkirke og Kapitel af forrige Konger havde havt⁵.

¹ Denne voldsomme og uværdige Mand overlevede ei længe sin Indvielse; thi paa Hjemreisen druknede han paa Sjyllands Kyst den 24de Sepbr.

² D. N. I, 779. 9 Aug. 1524 var han med at give B. Lunge et godt Skudsmaal. D. N. IV, 732.

³ D. N. II, 810. Trogels, Abbed i Ulstein maatte saaledes for den store Nøds og Klosters Nedsalds Skyld 15 Sept 1530 sælge Klosters Gaard Kofhus i Stavanger til Lagmand Nielas Clausson. D. N. IV, 803.

⁴ D. N. III, 809. ⁵ D. N. IV, 802. Münter Kirchengeschichte. D. N. III, 373. Ved dette bekræftedes og udvidedes det Beskyttelsesbrev, som han allerede havde faaet ²/₃ 1528. D. N. IV, 800.

Det følgende Aar modtog han tilligemed Landets øvrige Bisper Kong Frederik's Opfordring af 5te Martz 1531 om at møde paa en Herredag i Kjøbenhavn. Han lovede 24de Mai at komme og indsendt sig virkelig i Danmark; men Kongen fik Forhindringer, og istedetfor selv at møde opfordrede han det norske Rigsraad til at betænke Rigets Belferd og bestyrke sig med Folk og Skibe, om den landslygtige Christiern skulde forsøge et Indfald i Norge og derhos at møde paa en ny Herredag i Nyborg. De norske Rigsraader Høskold, Biskop Olaf i Bergen, Vincents Lunge og Erik Ugerup, som vel hverken havde Tid eller Lust til længere at vente i et fremmed Land, udstedte 15de Juli 1531 et aabent Brev, hvori de befuldmægtige Hans Reff, Biskop i Dølo og Mathias Hvorup, Provst ved St. Marie Kirke og Norges Kantzler til at overvære den forestaaende Herredag i Nyborg samt der varetage Norges Løv¹. Høskold begav sig derimod tilbage til Stavanger, hvorfra han 3die August under rettede Erkebiskop Olaf Engelbrektsen om sin Reise og Ophold i Kjøbenhavn².

Hvad Kong Frederik havde frygtet, gik kort efter i Opfyldelse. I Oktober 1531 forlod den landslygtige Christiern Holland med en Flaade paa 25 Skibe, hvoraf dog flere gik til grunde i en Storm, landede i Norge og opfordrede 14 Novbr. Nordmændene til at sende Befuldmægtigede til en stor Rigsdag, som skulde holdes i Dølo, hvor man St. Andreas Aften 1531 erklærede Frederik I og det danske Raad, at de atter havde kaaret deres gamle Konge Christiern II, som nu har lovet at blive dem „en god, mild, retvis, profitlig og gavnlig Fyrste³.“ Erkebiskop Olaf tilligemed Bisperne i Hamar og Dølo toge Parti med deres gamle Fyrste; men Forsøget mislykkedes, og de 3 nævnte Prælater maatte dyrt betale deres Træfald. Høskold slap fri, da han ingen Del tog i dette mislykkede Forsøg, uagtet han dertil blev opfordret af Christierns bekjendte Agent, Erkebiskop Gustaf Trolle.

¹ Saml. II, 63—69. VI, 63. Langes Tidsst. I, 242.

² Saml. II, 69.

³ „ob grassantem Lutheranismum coacti sunt vel equis vel iniquis rationibus illi ad hære“ Chron. Skibyense Scrip. Rer. Dan. II, 558.

Medens Hoskold sad paa Stavanger Bispestol, optraadte Indskeren Martin Luther som Kirkeforbedrer. Hans kraftige Tale om Kirkens mange Brøst og hans evangeliske Lære naaede ogsaa Norge, uden dog blandt Folket at vække nogen Bevægelse eller finde synderlig Medhold. Kong Frederik og den danske Adel syntes derimod saare vel om en Kirkeforbedring, der gav dem Anledning til at faa Jingrene paa det rige Kirkegods og knække Prælaternes Magt og Indskydelse især i det norske Rigsraad. Allerede under Frederik 1stes svage Regjering begyndte den myndige Vincents Lunge og flere at udstrække deres rovbegjerlige Hænder efter den norske Kirkes Klostergods, og efter Kongens Befaling blev i Bergen den kostbare Apostelkirke, Bergens Kathedralkirke, Bispegaarden og Kommunen jevnede med Jorden forat gjøre Bergenhus sterk, hvortil den usle Biskep Olaf gav sit Minde, idet han som Erstatning fik det rige Munkelids Kloster, der blev frataget dets Giere. At Hoskold ei har været ganske rolig med Hensyn til Luthernanismen ser man af et Brev, som han 23 Juni 1529 tilskrev den mægtige Eske Bilde paa Bergenhus, hvori han beder ham, at han ikke i nogen Del i Stavanger Bispedømme tilstedes eller bestyrker „denne fordsømte Bantro og Lutheri, af hvilken nu mange desværre ere i Hjertet forblindede, men straffe hvor det behøves, han skulde da faa for Gud og Menneſker et ærefuldt Navn“¹.

Under sit før omtalte Ophold i Danmark 1531 havde han Anledning til at lære Reformationens Fremskridt i Danmark at kjende. I et Tillæg til sin Skrivelse til Erkebiskop Olaf fra Stavanger 3 August 1531 ytrer han blandt Andet „Lutry (Lutheranisme) bruges der fast blandt Borgerne, dog var der stor Uenighed Bonde og Hustru imellem; thi Dannekvinder ville gjerne holde deres rette Tro og Dyrken.“

Han sender derhos Erkebispens nogle smaa „Bøker,“ som nu ere nye udgangne mod deres Prædikant, Hans Tagſen (Tausen). Han klager ogsaa over at Vincents Lunge først havde grebet den gamle Abbed Henrik paa Utstein og indsat i Klostret sin Foged. Da Bispen derpaa paa egen Bekostning havde indsat og viet en ny Abbed; men denne var

¹ D. N. II, 808.

død, havde Vincent Lunge sendt til Klostreet Jens Splyth. Denne havde Bispen vel afvist og viet en ny Abbed, men ikke destomindre havde Lunge under Opholdet i Kjøbenhavn overhængt Bispen om at overlade ham Klosteret, saa at de skiltes ad som Uvenner, (skonpane), da Bispen ei vilde opfylde hans Forlangende. Han venter nu, at Vincents Lunge kommer igjen paa samme Maade og udbeder sig Erkebispens Bistand mod denne „som saaledes længe har arbeidet om Utsteins Kloster“¹.

Skjerthorsdag (10 April) 1533 døde Frederik I efter at han som valgt, men ei kronet Konge havde hersket over Norge i 9 Aar. Ved hans Død indtraf der en Mellemtid, hvori Norge ingen Konge havde, men Erkebiskop Olaf Engelbrektsøn var Rigsvikarius. Han sammenkaldte en Rigsforsamling først til Bod² i Romsdalen og siden til Throndhjem, men de søndensjeldske Medlemmer af Raadet, styrede af Erkebispens Fiende Vincent Lunge valgte i Oslo Christian III, Frederik I ældste Søn. Saavel herover som over et tungt Krigsstyr, som Christian III, inden han endnu af Landet var erkjendt for Konge, paalagde, bleve Thrønderne og Flere hoist misfornøiede. Under et Folkeopløb bleve Rigsraaderne Niels Lykke og Vincent Lunge myrdede. En Rejsning af Almuen, i hvis Spids Erkebiskop Olaf, Biskop Mogens af Hamar og et Par verdslige Rigsraader stode, fandt Sted, men dæmpedes uden Vanskelighed, da de 3 vigtige faste Slotte, Bahus, Akershus og Bergenhus vare i dygtige danske Adelsmænds Bærg. Norge underkastede sig uden Modstand.

Den gamle Hofhold tog ei heller denne Gang nogen Del i Kampen, men forholdt sig ganske passiv. Da Este Bilde ei

¹ Saml. II, 72. Jens Splyth ∴ den danske Adelsmand Jens Palesen Splid, som siden egtede Vincent Lunges Enke.

² Hofhold overbar denne Forsamling i September 1533, hvor blandt andet en Tvist om Torgars Gaard og Gods afgjordes, saa Erkesædet beholdt Gaarden. Tilstede vare her desuden Erkebisp Olaf, Magnus af Hamar, Hans (Ref) af Oslo, Rigsraaderne Vincent Lunge, Este Bilde, Claus Bilde, Niels Lykke, Johan Krug, (∴ Krutow) Oluf Biffastsøn, Guthorm Nilsøn, Hans Bagge, Niels Grøn, og desuden Finn Hansøn, Hagen paa Egge, Aslak Engelbrektsøn og mange flere ærlige Dannemænd. D. N. IV, 807.

var sikker paa Hosfolds Stemning, lod han ved sin paalidelige Tilhænger, Stavangers Lagmand Niels Clausson, indhente Hosfolds bestemte Erklæring¹. Denne afgav han, idet han erklærede, at han ingen Herre eller Konge havde svoret eller lovet anderledes end Beslutningen i Bod (i Romsdalen) medfører; han havde heller ikke hverken i Raad eller Daad overtraadt denne Beslutning, eller været med i noget Oprør i Landet. Kong Frederik — sagde han — havde været hans rette Herre og Konge, og han vidste nu ikke af nogen anden Herre og Konge, end Frederiks Søn, Kong Christian. Man skulde i ham ikke finde nogen Bendekaabe. Den i Vidners Nærværelse afgivne Erklæring indsendtes af Lagmanden til Eske Bilde 28 Mai 1536. Kort efter fik den kloge Eske Bilde Hosfold til i Bergen 1 Juni at være med at udstede et aabent Brev „hvori han, Eske Bilde, Johan Krufov, Geble Pederesson, Erkedegu til Bergen og Stiftets Formynder,“ med menige Kapitel s. S. og flere erkjendte Christian III for Konge uden at betinge sig nogen Haandfæstning². Den 27 November udstedte Bergens Biskopsstifts Formynder Geble Pederesson, Hosfold o. F. en Fuldmagt for Eske Bilde til at være Høvidsmand paa Bergenshus paa „Christian den Unge“ Begne.

Hadde Nordmændene og Hosfold ved denne Føielighed og Underkastelse haabet at kunne afværge den Fare, som truede deres Kirke og Frihed, bleve de bittert skuffede. Efterat Christian III havde besejret sine Fiender i Danmark ved Kjøbenhavns Overgivelse 29 Juli 1536, tog han kort efter, nemlig 12 August med 11 verdslige Rigsraader i et hemmeligt Møde, som holdtes i Kjøbenhavn, den Bestemmelse, at ingen Biskop i Fremtiden skulde komme til „noget verdsligt eller geistligt Regiment eller til noget Bispedømme eller nogen Rente i Danmarks Rige“ og „at det hellige Evangelium og rene Guds

¹ Hosfold havde 23 Juni 1529 tilskrevet Eske Bilde og anbefalet Niels Clausson Lagmand i Ryfylke til efter Almuens Ønske ogsaa at faa blive Lagmand paa Agder, da han var en ærlig og from Mand. D. N. II, 808. Hosfolds Brev til Bildes Foged Henning Balhorn, om at Skipper Clemet laa med 3 Skibe Syd paa Landet. D. N. II, 306.

² Kjöfers Kirkehist. II, 810.

Ord rettelig maa prædikes og forkyndes her i Riget. Som en Følge heraf bleve de danske Biskopper fængslede. Da dette var skeet sammentraadte i Oktober 1536 en dansk Rigsdag i Kjøbenhavn, hvor allerede 30 Oktober udstedtes Kongens Haandfæstning og en almindelig Reces.

I den første forpligter Kongen sig til over alle Ting at elske og dyrke Gud og „styrke, formane, hendrage, haandhæve, beskytte og beskjerme Guds hellige Ord til Guds Ære og til den hellige Troes Forøgelse og lover at Norge herefter skal være og blive under Danmarks Krone, ikke være et kongeligt Rige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige. I Recessen bestemtes blandt meget Andet, at Bispedømmets Gods skal lægges under Kronen og Kongen alene have Patronatsret til alle Prælaturer, Bærdigheder og Len, som Kronen og Biskopperne hidtil have haft at bortgive. Almuen skal være fri for alle vilkaarlige Paalæg til Geistligheden. Tienden derimod skal vedblive og deles i 3 Dele: den ene til Sognepresten, den anden til Kirken, den tredie til Kongen.

Ved dette Magtsprog af en dansk Rigsdag berøvedes Norge sin Selvstændighed. Den katolske Kirke fik sit Raadestod. Allerede under 18 November 1536 tilskrev Kongen fra Kjøbenhavns Slot Eske Bilde og Magister Geble Peder søn, Erke-degn i Bergen et Brev, hvorved han overdrager dem Styrelsen af Bergens Biskopsdømme og alt sammes Gods samt Oppebørselen af dens Rente og Rettighed mod fælles Ansvar og senere Regnskab. For det Tilfælde, at Nordmændene skulle, som rimeligt var, modsætte sig denne Vilkaarlighed, sendtes til Throndhjem 14 Krigsfibe med 1500 Knegte under Anførsel af Truid Ulfstand og Christopher Huitfeld; men da de imod Slutningen af Mai kom til Throndhjem, havde den eneste Mand, af hvem man havde funnet vente nogen kraftig Modstand eller en Kamp for Kirke og Fødelands Uafhængighed, nemlig Erkebiskop Olaf Engelbrektsøn, modløs forladt Landet 1 April og flygtet over til Nederlandene, hvor han kun kort overlevede sin egen og sit kjere Fødelands Foredrelse. Han døde 7 Feb. 1538

i Lier i Brabant¹. Hvitfeldt overtog Bestyrelsen af Throndhjem, medens Ulfsstand fangede Mogens i Hamar og førte ham til Danmark, hvor han døde i Fængsel. Hans Keff underkastede sig frivillig, og af den gamle svage Hosfold var ingen mægtig Modstand at vente. Han tilskrev tvertimod fra Stavanger 25 Juni 1537 Eske Bilde en Lykønskning for Seiren over dem, som havde vist sig ulyhige mod Kongen og mod Foreningen med Danmark. Han sendte med det samme efter Opfordring af Hr. Eskes Tjener, en Sølvbolle til hans Herre, hvilken denne skulde paa Biskoppens Begne overrække Kongen som en Gave og bad Hr. Eske om at udvirke ham af Kongen et Børnebrev, som det han i sin Tid havde faaet af Kong Frederik. Hans Gdmygelse og Bøn hjalp Intet. Oldingen maatte nedlægge den Bispestav, som han i 25 Aar under farefulde Tider og mange Trængsler havde ført, og han gjorde det uidentvivel med Smerte, baade som god Katholik og Patriot. Han blev fængslet (omkring 1538) af den bekjendte Thord Rød og ført fangen til Bergen, hvor han kun kort overlevede sin Kirkes Fald².

Samme Aar inddroges under Kronen Stavanger Bispedømmes eneste Kloster, Ulstein, og overdroges til Thrond Ivarson, der dog forpligtedes til at skaffe Munkene Underhold. Medens Hosfold var Biskop, var Almuen ofte urolig. I Aaret 1518 indtraf et stort Opløb af Bønderne i Rhyshke i Anledning af en paabuden Skat, og 1532 negtede Bønderne paa Thinget i Sogndal med oprakte Bærger at betale Skat³. I Hosfolds Tid omtaltes som Skolemester i Stavanger Hr. Nils Girikson⁴.

¹ Han var en Dattersøn af Biskop Audun Bliiz i Stavanger (S. 94), og blev som Dekan ved Nidaros Kapitel af dette valgt 30 Mai 1523 til Erkebiskop efter Erik Valkendorf.

² Norsk Saml. II, 316. 1537 afhændede han igjen Geirlaug Sveinsdatter hendes Odal i Gaardene Alf og Velde i Rhyshke. D. N. VI, 773, 812, 818.

³ Allen. de 3 nordiske Rigers Historie fra 1497—1536 S. I. 252. Lagmand Nils Klaussons Brev om Stig Bagge. D. N. II, 819. Den mægtige Eske Bilde paatog sig Ansvaret, for hvad Stig havde gjort, og besynderlig, at han slog Lagmand Bengt i Mandal ihjel. D. N. IV, 819.

⁴ Ved et Prov fik han 1522 oplyst angaaende Skolens Andel i Kolnes, at det søndre Høisæde med Langbænken Stuen, Koven udenfor Stuedøren, et Lade, en Love, et Fæhus, der var nedfalden, Grunden næst

XXVI.

Jon Guthormsen, første evangeliske Superintendent i Stavanger fra 1541—1557.

Vi have af der Foregaaende seet, hvorledes en dansk Rigsdag i Kjøbenhavn 20 Oktober 1536 stadfæstede, at Bispetitel og Værdighed skulde affattes, Bispegodsset inddrages under Kronen, erklærede Norge for et Ledemod af Danmark's Rige og berøvede det sit Rigsraad og Selvtændighed. Vi have ogsaa seet, at Erkebiskop Olaf flygtede for den danske Overmagt til Holland, at Biskop Magnus i Hamar og Hofhold i Stavanger bleve fængslede, og Hans Reff i Oslo frivillig nedlagde sit Embede. Kun Bergens udvalgte Biskop Geble Pedersøn beholdt Bergens Stift som evangelisk Superintendent, hvortil han blev ordineret i Kjøbenhavn af Dr. Bugenhagen.

Den 2 September 1538 underskrev Kong Christian den paa Latin skrevne Kirkeordinants¹, som senere oversattes paa dansk og med nogle Forandringer vedtaget paa Herredagen i Odense 14 Juni 1539. Denne „den rette Ordinants, som paa Herredagen i Odense blev overseet og besigtet“ af Kongen og 22 danske Rigsraader, var vel kun bestemt for Danmark, men den blev, skjønt den kun skulde være midlertidig, dog lige indtil 1607 Regel og Rettesnor for Norges Kirke-reformation².

ved den store Bod, fulde Trediedel i Stegerhuset og Hjelmegaarden tilhørt Skolen. D. N. IV, 795.

- ¹ Den er hovedsagelig forfattet af danske Geistlige, men blev gennemseet saavel af Luther som af Kongen selv. Den undergik flere Forandringer i Bispemoderne i Kjøbenhavn 1546, Ribe 1542, Antvorskov 1546. Den blev aldrig i sin Helhed gennemført i Norge.
- ² Ordinantsen nævner Norge kun Blad XCI, hvor der staar: „Om Norge. Wi ville met det første besørge Superattendenter udi Norge til hvert Stift, huilcke Wi oc ville giffue Befaling at de saa meget som muligt er, skulle gjøre deres flid, at huer Sogn maa haffue gode Predickere oc det sande Guds Ord, at der oc intet maa forsømmes, huad der hører til Guds Ords Prediken oc Menniskens Salighed, Oc skiecke huad dennem tilstaar udi andre Sager, de i denne vor Ordinants begrebne ere, indtil Wi selff komme til Norge, huilket wi met Guds hielp snarlige forhaabe. Da ville Wi

Kirkeforbedringens Indførel i Norge var imidlertid en vanskelig Sag. Luther og hans Lære var i Norge lidet be- kjendt og havde vist nok, uden for Bergen, saa Yndere. Den Maade, hvorpaa de danske Magthavere gif frem i det de affatte og fangede Landets Bisper, plyndrede Kirker og Klostere, ind- drog Bispegods, Klostergods under Kronen, kunde ikke andet end gjøre Folket fiendtlig stemt mod en Reformation, som maatte forekomme det kun at være et Paaskud til at berøve Landet dets Uafhængighed og udplyndre Kirken. Dertil kom, at man savnede den første Betingelse for at indføre Reforma- tionen, nemlig Lærere, som kunde prædike Evangeliet rent og Bisper eller Superintendentter, som kunne ordne Kirkens Anlig- gender. Manglen paa evangeliske Præster var saa stor, at medens Kongebud paabød Kirkeforbedringen, og en ny Kirkeor- dinants indførtes, maatte man lade de katholske Præster for- blive i deres Embeder¹, og hvor stor Manglen var paa Bisper- evner kan man se af Følgende: Stavanger Bispestol stod ledig 5 Aar, Throndhjems i 9 Aar. Midtsommer 1539 vare i Oslo samlede Kannikerne af Oslo og Hamar det hele Kleresi og flere med Bergens Superintendent Geble Pederðson og de 2 danske Adelsmænd Hr. Truid Ulfstand og Hr. Claus Bilde, der vare udsendte forat ordne det norske Kirkevæsen, og saa indført den kongelige kristelige Ordinants, som de medbragte.

I begge disse Bispedømmer, som ved Reformationen sloges sammen til et, nemlig Akerøhus, og nu talte over 100 Prestegjelde, fandtes der Ingen, som turde paatage sig at være Superintendent. De bade derfor Alle, at Kongen vilde beskikke dem en lærd Mand, som dette Embede kunde forestaa². Endnu maatte imidlertid denne vigtige Bispestol staa

efter Superattendenternes raad besynderlige, huer sted beskicke oc stadfeste, hvad efter denne Ordinants der icke holdis kand. Thi der vil udi mange Stycker holdis en anden Ordinants. Det kongelige Løfte blev imidlertid først indfriet af hans Sonnesøn Christian IV, der 1607 udgav den norske Kirkeordinants.

¹ Se Kongens Brev til Esse Bilde i Langes de norske Klosters Hist. 1ste Udg. Bil. 13, 768. Theol. Tidskr. II, 169.

² Beretningen findes meddelt af S. C. Berg i Budst. III, 320.

2 Aar ledig og selv da havde Kongen ingen Anden at skikke end den resignerede Bisp i Oslo Hans Kess, der døde usavnet efter et Par Aars Forløb. Af de destovarre faa og ufuldstændige Efterretninger, der ere bevarede fra disse Tider, kunne vi dog slutte os til, at der overalt fandtes Uorden, Misnøie og Strid samt megen Uigegyldighed for Christendommen, stor Vedhængen ved Religionens gamle Former, megen Uvillie mod de evangeliske Prester, som hverken ved Levnet, Lærdom eller Dygtighed kunde tilfjæmpe sig den mistænkelige og selvraadige Almues Høiagtelse.

Truid Ulfstand og Claus Bilde søgte vel at afhjælpe de værste Misbrug ved de Recesser, som de udstedte, og Kongen senere bekræftede; men bringe Folket til at rette sig derefter formaade hverken de eller Øvrigheden, saa Striden vedvarede et helt Aarhundrede mellem Presteskabet og Almuen, da denne paa mange Steder dels unddrog sig forat vedligeholde deres Kirker, Kirkegaarde, Prestegaarde, dels for at yde den lovbestemte Tiende o. m.

Hvad her er ytret om de norske Forholde i Almindelighed, fandt særlig Anvendelse i Stavanger Stift, hvor Indbyggerne i Almindelighed vare mindre oplyste og mere paaholdne paa det gamle, end paa de fleste andre Steder i Landet. I Begyndelsen var det Kongens Hensigt at slaa Stavanger og Bergens Stifter sammen, ligesom han havde gjort med Oslo og Hamars. Styrelsen af Stavanger Stift blev overdraget til Bergens dygtige Superintendent Geble Pedersson. Det kan uden tvivl tilskrives denne samvittighedsfulde Mand, der havde fuldt op at gjøre med at reformere Bergens Stift, at han fik Kongen til at lade sit Forsæt om Stifternes Forening fare. Vaaren 1541¹ udnævnte Kongen til Superintendent over Stavanger

¹ Peder Clausson, Pontoppidan, Münster o. S. feile, naar de lade Jon ordineres til Biskop med de danske Bisper allerede 1537; thi den samtidige Sjællands Bisp P. Palladius siger i Fortalen til sin brevis expositio Catechismi af 26 Juli 1542 „nuper constitutus Superintendens Stavangriensis diocescos J. Guthormsen. Paladi Levnet ved Heiberg 142. I Christian III's Brevbog ad 1541 staar desuden „Fr. Jon Guttormi skal have Brev at skulle være Superintendent i Stavanger Stift.“ Han

ger Hr. Jon Guttormsen, en Normand af en anseelig norsk Adelslægt.

Hon var nemlig en Søn af den norske Adelsmand Guthorm Nielsøn, der 1490 forekommer som Lagmand i Bergen og var Broder til den rige og anseede Gottskalk den Yngre, Bisp i Hole († 1520). Jon Guttormson var saaledes Fætter til den af Islands Kirkeforbedring bekjendte lærde og dygtige islandske Lagmand Odde Gottskalkson, der 6 Aar gammel var sendt til sin Farsbroder Guthorm Nielsøn og af denne blev sat i Bergens Skole, hvor Jon vel samtidig har faaet sin Dannelse¹. Om hans Ungdom og hvor han senere modtog sin Dannelse savner man hidindtil Efterretning. Sandsynligvis har han studeret i Udlandet og der bleven bekjendt med Reformationen. Om han har været Prest inden han i 1541 blev udnævnt til Superintendent vides ikke. Da Peder Claussøn og flere sige, at han allerede i 1537 blev viet til Superintendent, er det muligt, at denne ætstore Nordmand allerede dette Aar blev viet til Prest.

Om hans Virksomhed som Biskop i Stavanger ere Efterretningerne saare mangelfulde og tildels dunkle. Vi ville imidlertid meddele det Lidet, vi ved om ham.

I Aaret 1544 udstedte Hr. Christopher Huitfeldt, der efter Thord Rød 1542 var blevet var forlenet med baade Bergen og Stavanger, 4 Reccesser, der indeholde interessante Bidrag til at lære Forholdene i disse Stifter at kjende. I en af dem siger han, at det var besluttet paa menige Lagthing over disse tvende Stifter, Bergen og

fik sin Bestilling til at være Superintendent Lørdag efter Søndag oenili 1541.

¹ Odde blev, fordi han var fostret i Norge, kaldet hin norske. Han oversatte først det nye Testamente paa Islandsk (Espolin III, 109). Søs og Odds Farsfader var Niels eller Nicolaus Magnvaldson til Brandsviken, der igjen var en Søn af Ridder og Rigsraad (1450) Magnvald Nielsøn, som skal have været Lagmand paa flere Steder og Broder til den bekjendte norske Ridder og Rigsraad Olaf Nielsøn paa Talgø, der 1455 uheldig myrdedes i Bergen af Iydsterne.

Stavanger, at hvo der findes med at holde Løverdagshelgen skal bøde 5 Mark Penge¹.

Dernæst beklages og af Presterne, at de ikke faa deres Rettighed, Tiende, Kirkegang, Udferd til god Nede efter Kongl. Majestæt og Recessen, hvis Del det kan være saa har jeg befalet min Foged, at, naar Presten lader dem først tiltale, som igjen staar, med 2 eller 3 vise Mænd af Sognet om deres Rettighed og de dennem ikke høre ville, saa skal Presten klage sig for Provsten. Dersom han kan ikke faa Skjel af dem, da skal Provsten undervise Fogden, og han straffe dennem som uhydige Undersaatter til Brevebrudt og betale siden fuldt op Alt.

Dernæst ere J og uhorige og uhydige i Eders hellige Dage at holde, at J ikke ville lade Eder nøie med dem, som Presten lyser, efterfom Ordinantsen indeholder, saa byde vi Eder paa Kongl. Maj. Begne, at J alvorligen holder Eder efter hans Raades Ordinants og hvo derimod bryder, han skal af min Foged straffes for Uhorighed, som en uhorig Undersaat og uhydig at bøde 5 Mark. Detslige at J ikke ville holde Eders Kirkegaarde rene, som Eders Kroppe skal hederlige i hviles, ei heller Eders Junt, Prædikestolen og Høi Alter i hver Kirke med sin Magt og Renlighed i alle pryde, saa er der og besluttet, at Sognene skulle holde Kirken med Stetter, Sten og Torv. Og Kirkerne's Ombudsmænd skulle lade bygge Prædikestolen i Kirken, og opholde Høi-Alteret alene med 2 Boglys og rene Klæder og de skulle intet tændes før Prædiken er ude, om han haver Rogen, som sig berette ville, ellers ikke. Det ene Lys skal brænde til Jesu Christi Legems, og det andet til hans dyrebare Hæder og Bering og siden ingen Lys holde i i Kirken. Hvo derimod gjør, bøde 3 Mark. Sommedes er og beklaget, at J ikke ville føre Eders Børn til Christendommen, men døbe dennem hjemme, som det var sygt, og Nøden skulde ske, at det saa skulde hjemmedøbes, og er karske og vel tilpas, og aldrig siden betee det for Presten og sjelden og aldrig komme de Børn til Kirken og høre Guds Ord. Detslige at

¹ Keysers Kirkehistorie II, 488. Christian III ved Krag II, 377.

naar Nogen krænktes¹ og begjerer Presten, saa ville de, som Bedne ere, ikke fare afsted uden (o: men) siige: „Presten kommer hid til til Kirken om Søndagen eller 8 Dage. Han bier vel saa længe; og naar Presten kommer, da er alt Menneket død og saa er forsømt. Derpaa er saa besluttet, at de, som bleve befundne dermed, skulde bøde hver Gang 3 Mark Pendinge.

Item beklages og at J ikke ville søge Hovedkirken, naar Superintendenten kommer Eder til Visitering, saa er derom besluttet, at naar han kommer til Presten, da skal han lade udgaa Korbud², som fordom udgif i den ugudelige Visitering³, der J da almindeligen søgte, og siinge da aldrig Guds Ord at høre, og hvo da ikke kommer forfaldsløs, han skal bøde Fogden som for Thingebuds Forsømmelse.

Saa beklage sig og Kirkens Ombudsmænd, at de ikke saa Rettighed, som Kirken bør i Landskyld, Tiende, Koleie og Andet. Saa giver jeg Eder tilkjende, at vor kjere Herre har befalet mig, at jeg skal lade Kirkens Jorder og Jordeparter og hvis fra Kirken er kommet, Jord og Jordeparter, Kjør og Andet med Uret, det skal jeg lade uunderkomme⁴ igjen med Rette og hvo, som ikke gjør Kirken sin Rettighed eftersom gammelt er, bøde Kongen 3 Mark og gjør siden alligevel Skjel.

Samme Dag, den 18de Januar 1544 udstedte fra Bergen Christopher Huitfeldt, Hovedsmand over Bergenhus, Stavanger og Bardehus og „Joenn Gotterumphen Superintendent ofuer Staffvanger Stigt“ en Reces til de Bønder og menige Almue, som bygger og bor i Listerlen, Midsyssel, Raabygdelen, Nedenes, Balders og Hallingdalen, hvori de klage over, at nogle af deres Kirker ved Vanrygt stode faldefærdige, og at Kirkerne Rente og Indkomst formindskes, „saa at det staar at befrygte, at Kirkerne til stor Skade for Almuen skal falde ned.“ For at raade Bod paa disse Ulemper havde man, i Overensstemmelse med hvad Ordinantsen byder og hvad Skik er i Bergen, som Kongen vil ogsaa skal holdes i Stavanger, taget adskillige Bestemmelser, hvoraf de

¹ Bliver syg. ² o: Budstikke. ³ o: under de katholske Bispens Visitats.

⁴ o: gjenkommen.

vigtigste vare: at Almuerne vare pligtige til at opbygge og vedligeholde saavel deres Hovedkirker som smaa Sognkirker, at Kirkens Ombudsmænd skulde udvælges af menige Sognebønder, der skulde faare dem, som formuende ere, hvilke hvert 3die Aar skulde aflægge Regnskab for alle Jorder og Jordeparter, som ere Kirkerne frafomne foruden Lov og Dom og skulde gjengives Kirkerne; at Kirkens Ombudsmænd skulde aflægge Regnskab for Kirkens Rente, indkræve, hvad der ved Testament skjenkes, ei lade Kirkens Egskove forbugge, svare til de Kirkens Kjør og Alterkjør, som de modtage, samt forestaa Kirkerne vel, bygge og forbedre dem¹.

Af det Anførte kan man allerede slutte sig til de Vanskeligheder, hvormed Hr. Jon vilde faa at kjæmpe; thi disse Bestemmelser vidne om en Almue, der dels var ligegyldig for al Kirkeligt, dels meget paaholden paa det Gamle og fiendtlig stemt mod Kirkeforbedringen. Deri kan man heller ei fortænke Folk, som var saa raae og uoplyste som dette Stifts Almue, der knapt kjendte Kirkeforbedringen uden af den Naade, hvorpaa Thord Rød reformerede, da han bortførte den gamle Biskop Hoffold, opbrændte Domkapitlets Papirer og Dokumenter og bemægtigede sig det katholske Afguderiers Sølvs og Kostbarheder. Ved samme Leilighed havde denne voldsomme Reformator, da det var Planen at lægge Stavanger under Bergens Superintendent, inddraget under Kronen ei blot samtlige Bispeindkomster og Jordegods, men ogsaa Kapitlets og Domkirkens Eiendomme. Som Følge heraf var Kapitlet opløst saavel som den med samme forbundne Skole. Den nye Superintendent savnede saaledes det Raad og den Hjælp, han kunde ventet i Kapitlet og den Udsetelse til at danne Lærere i Fremtiden, som Skolen ydede. Ved Kapitlets Opløsning vare de stille Mænd

¹ Disse Receser findes i Christian III Historie ved Krag II, 377. Paa den almindelige Herredag i Oslo 1548 toges tildels lignende Bestemmelser. Det paabødes alvorligen, at alle Kirker skal holdes ved stellig Bygning og Ornamente. 1550 befalede Almuen i Oslo og Hamar Stift strengeligen, „at færdigholde og opbygge saa mange Huse paa Prestegaarden, som de pligtige ere og af gammel Tid der udi vort Rige Norge Sedvane har været.“

forstummede, med deres daglige „Tider“ og dermed forbundne Vigilier eller Nattesange med Bønner for de Afdøde. Stiftet havde tabt sin geistlige Styrrelse og øverste geistlige Ret. Denne Oplosningstilstand havde varet i flere Aar. Alt var saaledes i Uorden. Almuen selvraadig, Presterne uden Opføgt og Tugt og i det hele Stift vel neppe en eneste evangelisk Prest. Saa-vel Almuen som Presteskabet var enten fuldkommen katholsk eller religiøs ligegyldig.

Biskop havde Kongen, da han udnævnte Hr. Jon til Stavanger Stifts evangeliske Superintendent og paalagde ham „at have Tilsyn med at Guds Ord ret og klart prædikes over alt Stiftet efter vor Ordinantens Lydelse, som vi hannem derpaa med sig opgivet haver,“ tillige befalede sin høit betroede Tjener, den omtalte Thord Rød, at han ei blot skulde udlegge Jon Guthormsøn Underholdning „eftersom den Superintendenten har udi Bergens Stift¹,“ men ogsaa trolig tilhjelpe at Skolen og Kirken udi Stavanger med Magt holdes og igjen oprettes, at Skolemester og Hører tilforordineres, og udlægge en ærlig og nødtørftig Underholdning paa det at Guds Ord maa søges og Religionen saa meget des bedre maa gaa for sig². Det synes imidlertid, at Thord ved Reformationen havde gjort saa rent Bord med Kirkens rige Arv, at der var lidet tilovers til den nye Biskops Underholdning og endnu mindre til Kapitlet, Skolen og Domkirken.

Den største Banskælighed, som Hr. Jon havde at kjæmpe med var den store Mangel paa duelige Mænd, som kunde ansættes som evangeliske Predikanter eller Prester og efterhaanden erstatte og fortrænge Munkepresterne, som under disse Omstændigheder bleve siddende i deres Embeder. I Landet savnedes næsten ganske evangeliske Presteevner, naar undtages i Bergen; men der havde Mag. Geble selv fuld Anvendelse for alle dem, som han kunde opfostre. I Danmark var der ei heller Oversflod. Selv om der ogsaa gaves En eller

¹ Om den bergenske Biskop Jens Schelderups Lon 1557 se Christian III Historie ved Krag II, 536.

² Efter Afskriften paa Rigsarchivet af Kladebogen No. 30 i det danske Geheime Archiv. Norske Regist. I, 61.

Anden, som havde Lust og Mod til at vove sig op blandt de selvraadige prestefiendiske Nordmænd, saa havde de Færreste, der duede det mindste, Lust til at overtage et vidtløftigt og besværligt Præstekald oppe i Fjeldbygdene, hvor de vare udsatte for alskens Savn, for at sulte, mishandles, ja dræbes og desuden ei kunde gjøre sig forstaaelige eller forstaa Bøndernes Sprog. Dertil kom, at det Rygte gik i Danmark, at Nordmændene sloge deres evangeliske Præster ihjel, et Rygte, hvis Sandhed Sagn fra Reformationstiden bekræfte.

Hvorledes den nye Tilhynsmand søgte at løse sin vanskelige Opgave, vide vi ikke, thi vi savne næsten ganske Oplysninger om Forholdene i Stavanger Stift i de Aar. Sandsynlig har han begyndt med at visitere i Stiftet og under Visitationerne søgt at ordne Kirkevæsenet saa vidt ske kunde efter den nye Kirkeordnantes, men allerede dette maatte opvække Misnøie baade hos Almuen og de katholskfjendende Præster. Om disse ogsaa forat beholde deres Kald i det Ydre maatte rette sig efter Ordinantsen, saalænge Bispen var tilstede, saa kan man være temmelig vis paa, at de ellers ikke regnede det saa nøie, saameget mere som de ved Forandringer paadroge sig Menighedens Misnøie og stode Fare for at sulte, forjages eller dræbes.

Var det vanskeligt, at saa Præst og Menighed til i det Ydre at rette sig efter Ordinantsen, saa kan man nok begribe, hvorledes det gik til med Forhyndelsen af Evangeliet. Hvordan det i saa Henseende stod til kan man se af Fortalen til brevis expositio Catechismi pro parochis Norvegianis, som Sjellands udmerkede Biskop, Petrus Palladius 1542 udgav. Han anbefaler denne lille Bog til de norske Præster med disse Ord: „Katechismus alene, kjere Herrer og Brødre i Christo gjør Mirakler i denne Tid, som vi nu leve i og flytter store Bjerge fra Mørket til Lysets Rige. Thi den lærer kort og klart baade Loven og Evangelium. Men ved Loven bliver Syndernes Bekjendelse, ved Evangelium Syndernes Forladelse, hvilke 2 Stykker ere Menneffene uundværlige til Salighed, fordi de føde Anger og Tro. Et sønderknuft og ydmygt Hjerte kommer af Syndernes Bekjendelse, og af Evangeliets Hørelse kommer Troen, hvilken alene gjør retferdig for Gud, fordi den griber fat paa

Guds Barmhertighed for Christi Skyld. Derfor anbefaler jeg flere Herrer og Brødre, Eder i Besynderlighed denne lille Katechismi Bog og beder Eder for Christi Skyld, at I lære flet udenad de Stykker, som den underviser i, og tro- ligen og flittigen for alle Ting lære Eders Folk de samme — — denne Børnelærdom bør ikke foragtes, men læres og bruges, at man kan lære at drage den hellige Skrift hid til Loven og og Evangelium som de to rette Hovedartikler i vor Saligheds Lærdom og vide at skikke sin Prædiken og Lærdom herefter som efter en vis Rettesnor, hvilken vi kalde analogiam fidei, saa at de, som give sig ud for Prædikere, skulle ikke staa og vaase eller være Kirkens Badmel, men lære deres Folk noget vist af Guds Ord i kort Begreb¹. Hvad vi iøvrigt vide om Hr. Jon, medens han styrede Stavanger Stift er, at man af Kongebreve af 1550 kan se, at han har klaget til Kongen over, at Stavanger Domkirke var saa forfalden, at den ikke stod til til at hjælpe, og at Presterne klagede over Cathedraticum og bede om at forskaanes for samme². 1551 fik han Kongebrev, hvori paabydes, at der, fordi mange Steder her udi Riget Synd og Ondskab formeres og Ceremonier ikke holdes ved Magt om Guds Skikke, hellige Ord og Evangelium, skal i hver Sognkirke holdes 3 Bededage med Faste, Messie, Vitani og Prædiken. 1553 og 1555 udgif kongelige Forordninger til samtlige Bisper om Bederdøbere (Gjendøbere) og Sakramenterer, hvori Alle og Enhver forbydes at huse saadanne, der fra andre Lande fordrives, men i Norge antages for Nytte og Fordels Skyld. 1564 5 Juni dømte Jon Guthormsøn og Laurits

¹ Som Grund hvorfor han udgav denne Bog siger han: major necessitas postulat, ut Norvegianis fratribus nostris inservirem. illi enim jam aliquamdiu vexati sunt et jacentes sicut oves non habentes pastores.

² Kongen tilskrev 1550 Christopher Huitfeldt, at Superintendenten i Stavanger havde klaget over Domkirkens Forfald, hvorfor han beder Slotsherren at begive sig derhen forat bese Kirkens Bygning og hvis den ei kan hjælpes med søie Bekostning, da at lade følge Kirken, hvis Guds og den Rente, som tilforu laa til samme Kirkes Bygning paa det at den ikke plat forfalder. R. R. I, 126.

Hansson, Lagmand, i en Odelsfag om Gaarden Baule i Aflskibrede¹. I 1556 afslagde Anders Henriksson til Superintendenten Jon Guthormsson Regnskab for Stavanger Domkirke².

At Jon Guthormsson i det mindste i Begyndelsen af sin Virksomhed har arbejdet med Iver og ei uden Held, kunne vi se af den samtidige ofte omtalte Peder Palladius's Bidnesbyrd. I Efterskriften til den danske Oversættelse af hans nævnte brevis expositio Catechismi pro parochis Norvegianis, som udgaves 10 Mai 1546, skriver han. „Tilforn i Latinen gjorde jeg Tiltalen paa denne søie Udtydelse over Katechismus „for norske Sogneprester, som den Tid ikke vare saa fremkomne i det salige Guds Ord, som de nu af Guds Ord ere; og bedre blive de herefter næst Guds Hjelp, efterdi hvert Stift faar sin egen Superintendent og øverste Tilsynsmand i Religionen, siden vor kjere Medbroder M. Andreas Mathæi bleve henfiskket til Oslo og Hamar Stift og M. Torbernus Olavi⁴ blev nu her i disse Dage ordineret til Throndhjems Stift. Og disse to lærde Mænd finde der i Riget for dem vore kjere Medbrødre M. Gebelium Peterinum⁵ og D. Jonam Gothormi, „som have troligen og vel arbejdet i disse Aaringer i Herrens Vingaaerd ikke uden Frugt.“

Efterat Jon Guthormsson i henved 15 Aar havde beklædt

¹ D. N. VI, 812. Laurits eller Lasse Hansson har efterladt sig nogle Optegnelser om Værdi af Tordegods o. m. 1570, Afskrift af Stavangers Privilegier o. m., som findes i en jirlig indbunden, skreven norsk Lovbog. Paa Bindet er trykt 1588. Indeni staar: „Dette esterschreffne Schreff ieg Lasse Hasson Laugmand i Staffanger y Laugbogen Den 16 July.“

² Dette Regnskab findes i Original i det norske Rigsarchiv. Af samme ser man, at man sjelden betalte Udgifterne med Penge, men med Smør, Korn og Lag. „Anders i Eufjord fik $\frac{1}{2}$ T Korn for 200 Regle Træ. Dømund skulemester fik 3 Lob Smør paa sin Underholdning, osv.“

³ Han fulgte Hans Refs.

⁴ Om Thorbjørn Olafsson Bratt se dansk Mag. VI, 239 og L. Daae, Thjem. Stifts geistlige Historie 14—26. Han var allerede af Throndhjems Domkapitel valgt 1542. Han døde af Pest paa Ringsaker 1548.

⁵ Geble Pedersson. Om ham se Hatting I, 56, norske Samlinger I, 7—21, Skillingmagazinet 1862 af E. Griksen.

denne besværlige Post under høist vanskelige Omstændigheder, nedlagde han 1556 Bispestaven. Sandsynligvis er han gaaet træet under Kampen med de mangfoldige Hindringer, der stillede sig i Veien for ham og den Uorden og Uro, som opstod, da Almuen negtede at betale Presterne Tiende og andre lovbestemte Udredøler. Om det skede ganske frivillig, er nu vanskeligt at afgjøre. Peder Clausson beretter, at han opsigde sit Superintendentensembede 1557 og Jons Samtidige, den bekjendte Fædrelandsøven og Historiker Absalon Pederson Beyer, skriver, at han opsigde sit Kald i Kjøbenhavn velvilligen¹.

At han ei blev affat, men tog sin Afsted, viser følgende

¹ N. Pederssøns Kapiteløbog i Norst Magazin I, 245. Af Christian III Brev til Christopher Walkendorf, Lensherre paa Bergenshus sees, at Hr. Jon 17 Januar var i Kjøbenhavn, da Kongen med ham vilde give Walkendorf Bested om Domkirken. Ikke usandsynlig er det ham, som ved denne Leilighed indleverede nogle „nødagtige Artikler“ paa Stavanger Stifts Begne, som Hr. Stipendiat L. Daae har fundet i det danske geheime Archiv, og hvori klages over, at Domkirken gaar stort Fald paa, hvis Kongen ei vil byde Walkendorf at hjælpe den paa Fode, at den maa gjenfaa det Cathedraicum, som den af gammel Tid opbar af det ganske Stift, sine Leier, Landsthyld o. m. Endvidere bedes om, at Kirkebørgerne maa tilholdes at forbedre deres faldeferdige Kirker; „at Skolehuset maatte forbedres, at det ikke skulde falde ned og henvendes til anden Brug og at der maatte findes Raad, hvor Skolemeester kunde bo, og „efterdi de Bibler, som vare kjøbte og skulde føres til Stavangers Stift bleve optagne i Hævet og henførte af Sørøvere, saa at der kom ingen tilstede af dem, at K. M. verdes at lade andre Bibler der henstiftes for deres Værd og visse Betaling, og endelig at S. M. vilde lade bekoste 6 eller 8 Degne paa hans Raades Gaard, Bispegaarden, som af gammel Tid. E. Pontoppidan (Annaler III, 210) siger, at Jon blev affat, da han har været en meget efterladen Mand, hvorfor der var under ham den største Uorden og de papistiffindede Bønder ikke vilde give deres evangeliske Lærere nogen Underholdning, ja Kongens Lensmand blev endog tilbagevist med Prygl, da han vilde holde dem dertil. Som Hjemmel anfører han: „et Manuscript om de norste Sager,“ som maasse kun er Absalon Beyers Excerpter af Bergens Kapiteløbog ad 1564 saalydende: „30 Januar kom Bispen af Stavanger, Hr. Jon og efterdi han var anklaget at han skulde have været forsømmelig i sit Kald, opsigde han det i Kjøbenhavn velvilligen.“ L. Daae gjætter paa P. Claussons hidtil ufuldstændig trykte Relation om Tienden, som i sin Helhed findes paa det kongl. danske Bibliothek i Kjøbenhavn.

Kongebrev af 27 Januar 1557. „Vi Christian osv. gjør vitterligt, at efterdi os elskelige Hr. Jon Guthormsøn har sagt sig af med den Befaling at være Superintendent udi Staduanger Stigt og vi dermed ville have ham forstaaet. Da paa det han kan have nogen Hjælp til sin Underholdning“ have vi af vor synderlige Gunst og Raade undt og tilladt og nu med dette aabne Brev unde og tillade, at Hr. Jon Guthormsøn maa og skal have, nyde og bruge og beholde et Præbende udi Staduanger Domkirke, kaldet Kolnes Præbende med Bonde og Tjenere og al sin Rente og rette Tilliggelse ingen undtagen, som Jakob Madson sidst havde, til saalænge vi anderledes derom tilsigende vorder. Dog saaledes, at han skal residere for Staduanger Domkirke og være vor Ordinants, som vi om Religionen have ladet udgaa, og Kapitlets Statuter aldeles undergIVEN og gjøre sig Tynge og Tjeneste baade inden Kirken og uden, som andre Kanniker der sammesteds.“ Af dette Kongebrev erfare vi blandt andet, at Hr. Jon har ombyttet sit mæsifommelige Superintendentembede med en roligere Kannikpost, og at altsaa den Jon Guthormsøn, som senere omtales som Kannik og Sogneprest i Stavanger By, er den samme som Superintendenten, hvilket tilforn har været omtvistet.

Foruden Kolnes Præbende maa Jon være kommen i Besiddelse af flere Præbender o. m., henhørende under Stavanger Prestembede, som han overtog, da Sognepresten Jacob Madson 1565 blev Jens Ribers Suffragan; thi vi ville i Jens Ribers Levnet erfare, at de øvrige Kanniker vare misfornøiede, med at Jon Guthormsøn havde saa meget og endog sendte en af deres Midte, Rasmus Thordsøn, Sogneprest til Skaare og Torvestad, til Kongen for at tale Kapitlets Sag. Ved denne Leilighed gjorde de Hr. Jon saa nærgaaende Beskyldninger, at han saa sig nødt til selv at drage til Kongen for at forsvare sin Ret. Under 22 August 1570 tilskrev Kongen Mads Skeel og Henrik Borchenhuis om, „at os elskelige hederlige Mand Hr. Jon Guthormsøn, Kannik og Sogneprest udi Stavanger Domkirke har været her hos os og givet tilkjende, hvorledes En ved Navn Rasmus Thordsøn i Torvestad for nogen Tid siden har været her udi Riget og med vrang Undervisning erhvervet

vort Brev til en anden Prestemand, Christopher Siurdsøn (Sivordsøn), paa Stokke Præbende, hvilket tilforn var lagt til Prædikestolen der sammesteds, og han haver beret for os at skulle være ledigt." Da Rasmus tillige har fordristet sig til at forlene andre Prester, som ei residere ved Kapitlet, ja endog har indbrudt i Sakristiet og der mod Kapitlets Villie og Samtykke udtaget baade Stigtens og Kapitlets Breve, som de ældste af Kannikerne have havt Røglerne til, med mere Uskikkelighed og utilbørlig Handel, han bedriver, saa beordres Vedkommende paa Grund af Jon Guthormsøns Klage, at falde for sig Hr. Rasmus udi Jons og andre residerende Kannikers Overværelse og grangiveligen forfare, hvorledes Sagen forholder, sig og befale Hr. Christopher Sivordsøn¹, at han efter denne Dag aldeles inlet befatter sig med forb. Stokke Præbende, men at han strax ubehindret lader den følge forn. Hr. Jon Guthormsøn til Prædikestolen. Endvidere at Hr. Rasmus sig herefter aldeles Intet befatter med forn. Kommunes Gods enten at uddele eller forlene, men derimod i alle Maader holde efter Kapitlets Statuter og tilbagelevere de udtagne Breve o. m. og efter denne Dag ei befatte sig med Kapitlets Gods, ydermere end samme forlenet er og hans Forleningsbrev lyder².

Kannikerne maa imidlertid ikke have ladet det bero med denne Afgjørelse, men fornyet deres Klage; thi Kongen tilskrev 2 August 1574 Norges Statholder, Paul Huitfeldt blandt andre Sager, Stavanger Stift vedkommende: „de residerende Kanniker, Kirken og Skolens Tjenere udi Staduanger, beklage hvorledes, en ved Navn Hr. Jon Guthormsøn, Kannik der sammesteds, skal have gjort dem Uret udi Kapitel med noget deres

¹ Christopher Sivordsøn eller Sigurdsøn var Kannik og Sogneprest eller rettere Bispens Vikarius paa Augvaldsnes, som da var Bispens Sognekald. Han fik i Anledning af Stokke er strengt Kongebrev af 20 August 1570 N. Reg. I, 663. Han sad i Kapitlet endnu 1601 og nævnes tillige som Provst i Karmsund. Han efterfulgtes paa Augvaldsnes af den stridbare Abraham Engelbrektsøn.

² N. Reg. I, 664. Han havde Kong Christians III's Brev af 31 Januar 1553 paa et Kannikedom i Stavanger, som var ledigt efter Hr. Evind Kold. N. R. I, 171, 628.

Guds, han skal have afhændet og ladet bortkomme fra dennem og deres Efterkommere og en Part holdet inde hos sig selv ligesom sit eget Odde og Eiendom. Deslige skal han og alene bruge nogen Ager og Eng der ved Byen, som alle Kirketjenere skulle med Rette have deres Part udi, og skal han og have al Sogneprestens Rente udi Stadvanger foruden sine Præbender og anden Rente. Og beklages derhos, at han ligevel des uanseet ikke vil lønne en Kapellan, som udi hans Sted holder al Tjeneste ved Magt, eftersom de dig selv ydermere derom kunne berette. Thi bede vi dig og ville, at du derom forfarer Leiligheden og siden tilholder forn. Hr. Jon Guthormsøn, at han retter sig selv derudinden. Og dersom han det ikke gjør, at du da til St. Pauls Dag Conversionis førstkommendes stevner hannum med hans Vederpart for Dig udi Retten til Opblo og der forn. Sager udi Rette forhører, forhjelpende begge Parterne derudinden saameget Loug og Ret er¹.

Sogneprest til Stavanger blev han som før anført, efterat den første evangeliske Sogneprest i Stavanger, Jacob Madsøn, var bleven hans Eftermand, Jens Ribers adjungeret. Den 10 December 1571 overleverede Hr. Jon Jens Ribers Eftermand Stavangers 3die Superintendent, Jørgen Erichsøn, en Fortegnelse over den Indkomst, som laa til Stavanger Bispestol. I den af Jørgen Erichsøn indrettede Kapitelbog, nævnes oftere næst Bispen Kannik Jon Guthormsøn „pastor udi Stavanger.“ Hans Navn forekommer sidste Gang 10 Oktober 1576, da han overvar Mødet. Da hans Winde 20 September 1577 fik Brev paa tvende Præbender udi Stavanger Domkirke, som „nu“ ere ledige efter Hr. Jon Guthormsøn, kan man vide, at han maa være død i Slutningen af 1576 eller 1ste Halvdel af 1577. Tager man tilbørlig Hensyn til de vanskelige Forhold, hvorunder Hr. Jon virkede, den liden Understøttelse, han fandt hos Kongen eller hans danske Venemænd, som vel endog nærede Mistillid til denne indfødte Adelsmand, finde vi det naturligt, at han lidet kunde udrette, og at denne Mand hvem den samtidige Paladius 1546 gav det Bidnessbyrd, at

¹ J. Eriksøns Levnet af A. Faye. Theol. Tidsskr. II, 243. N. N. II, 133.

han virkede ikke uden Frugt i Herrens Vingård, tilsidst er gaaet træet og under sit Ophold i Kjøbenhavn 1557, halv frivillig halv nødtvungen har ombyttet den urolige Superintendentpost med et roligt Kannikedom. Hvis man ganske kan stole paa Kannikernes Klage, har han, efter at have nedlagt sit Bispeembede, vist sig egennyttig. Dog er det vanskeligt i denne Strid at fælde nogen begrundet Dom¹.

Jon Guthormsøn var gift med Anna Eriksdatter til Helvigen i Qvindherred, en Datter af Erik Ormsøn til Batne paa Stordøen († 7 Apr. 1564) og Christopher Throndsøn Rustungs Datter Magdalena. Han var saaledes Svoger til Erik Eriksson Orm til Batne, Jon Gauteson (Smør) til Svede i Fjindaaß og Seimb i Qvindherred og Fætter til Christopher Rustungs Søn Enno Brandrøf (til Brandviken), der begav sig i Kong Erik den 14des Tjeneste og opgav for denne at, mange Norske, især i det Bergenske vare misfornøiede med de danske og ønskede at komme under Kong Erik's Regjering². Blandt de misfornøiede nævnte han Jon, Biskop i Stavanger samt ovennævnte Mænd og flere af samme Familie. Heraf kunne vi i al Fald se, at Jon har hørt til en mægtig og med det danske Herredømme misfornøiet

¹ Pontoppidan og L. Daae, (Efterretninger om Stavanger Stifts første lutheriske Superintendenter i Munchs Maanedsskrift 6, 2), fælde en streng Dom over Hr. Jon. Justitiarius Berg i hist. Udderret. om Landebærnet S. 315 ffg. udfylder ham.

² Absalon Pedersøn beretter, at 7 Marts 1567 kom til Bergenhüs Johan Lauritsøn paa Seym, Christopher Throndsøns Søster søn, som fulgte Henno, Christophers Søn til Sverige. Hvad Aarsag han drog til Sverige ved man ei, dog gaar her Rygte, at han skulde have gjort sig saadan Aarsag, ligesom han skulde være udsendt af Klerkeriet og Adelen her i Norge i denne farlige Krigshandel, og han paa deres Vegne skulde klage, hvad Uundertrykkelse, Elendighed og Armod, de skulde lide her i Riget af Volds mænd og har han bekommet Kong Erik's Brev til alle Fogderier i Bergen, at de skulle gaa ham tilhaande og har han sendt forn. Karl hid med prentede Breve til Adelen og derhos har han og nogle Breve skrevet til sine Naage, Slegtninger og Benner. Han hører imidlertid ilde af Alle derfor og de, til hvem han har skrevet, have afslagt Ed for Erik Rosenkrands og Andre at de ere uskyldige. Norsk Mag. I, 326. Johan maatte, fordi han ombragte disse Brevstaber, give 100 Rd. for sin Hals.

Slægt, hvilket maaske mere end andet har bidraget til, at den danske Konge vilde fjerne fra en saa indskyldelsesrig Post som Stavanger Bispestol, en anseet og mægtig og derhos misfornøiet Nordmand¹.

Med Anne Eriksdatter havde han 2 Børn, nemlig Svale Jonsson til Malkenes paa Jarlsøen eller Thyssnessøen, gift med Anna Hansdatter, og Magdalena, gift med Christopher Nielsou Grøn til Harrestad i Kanneberg, der var Lagmand i Stavanger². I Overværelse af Lensherren Mads Skeel og flere kom han 24 August 1569 paa Bergenhus i Ordstrid med en Søn af Borgemeesteren i Throndhjem, der sagde, at Lagmanden løi og slog til ham, hvorpaa denne stak til ham igjen med den venstre Haand, saa han kort efter døde. For at faa Sagen mellem Lagmanden og den Dræbtes Slegt forligt reiste Mads Skeel, Lensherre paa Bergenhus, til Throndhjem, hvorfra han hjemkom 21 Juli 1570. Christopher maatte udbetale 800 Rd. og 25 October 1571 fik han Kongens Fred efterat have „stillet den Dødes Slægt og Benner tilfreds.“

¹ Om Jon Guthormson sammenlign ^{*} Pontoppidans Annaler III, 15, 210, Budstikken III, 323. Saml. IV, 250--55. IV, 596, Berg om Landebørnet 316--20. Christian III Historie ved Krag 323. I Auktionskataloget over Konferentsraad Klevenfeldts Bøger og Skilderier, som folgtes 1777, anføres under Nr. 256 og 257 2 Skilderier, malede paa Træ, om hvilke staa „Efter Beretning den første evangeliste Bisp i Stavanger, John Guthormson og hans Hustru. Om hans Slægt se Samlingerne IV, 596, Berg: Historisk Beretning om Landebørnet, hvor denne Lærde meddeler Oplysninger om de Nordmænd, som anføres som misfornøiede med den danske Regjering i Erik 14 Historie af Tegel 245 og Celsius 2 lpl. 243. I D. N. IV, 831 findes et Brev af 18 Juni 1552, hvori han under 2 Mænd Gaarden Iveland i Eoje i Kobygdelaget (hvilken Gaard han vel har eiet) indtil de faa sine udlagte Fenge igjen. 1558 fradømtes vellærte Mand Hr. Jon Guthormsson, Kannik i Stavanger, Gaarden Alf. D. N. VI, 818. I et Kongebrev af $\frac{7}{6}$ 1565 tilsiges Sorgen Daa, Hr. Jon Guthormsson o. F., at samles for at anstille Undersøgelse paa Aastedet om den Bold, Dalemændene i Birkerims Sogn have tilføiet Fiskeriet i Fotelandsfos. N. N. I, 475.

² Han var en Søn af Lagmand Nils Clausson Grøn. Om ham se Norsk Mag. 380. Norsk Reg. I, 471, 652, 657, 689, II, 35, 451, 495, 533, 572.

Betragte vi den dansk-norske Kirke i de 15 Aar, Jon Guthormsson var Superintendent eller Biskop, saa var det Gjerdingens og Reformens Tidsalder. I Danmark var Kirkeforbedringen langt mere en Folkets Sag end i Norge. Christian III var Reformationen oprigtig hengiven, og dygtige Medhjelpere fandt han blandt Andre i Sjellands udmerkede Biskop Peder Palladius, Hans Tausen o. F. og i Norge i Palladius's Ven Geble Pedersson, Bisp i Bergen. Det dansk-norske Kirkevæsen ordnedes ved den rette Ordinants paa Herredagen i Odense 1539 og modtog Tillem্পninger og Tillæg paa Bispe-mødet i Kjøbenhavn 10 August 1540, paa Kirkemødet i Ribe 4 Mai 1542, Bispemødet i Antvorskov 14 Oktober 1546, Bispemødet i Kjøbenhavn 15 Mai 1555, hvor man tog Bestemmelser, der bleve gjeldende ei blot for Danmark, men og for Norge, uagtet ingen Norsk Biskop deltog i nævnte Møder¹. Norges Kirkeanliggender ordnedes foreløbig ved Reccesser, der udstedtes af de danske Høvdinger, som opsendtes for at afflaske det gamle Afguderitildels i Forening med Bisperne Geble Pedersson og Jon Guthormsson. Endelig bragtes det norske Kirkevæsen i et Slags Orden paa en Herredag i Oslo 1548, hvor Kronprinds Frederik hyltedes. Her blev det sørget for, at Kirkegodset kunde holdes sammen, og at hvad der uden Lov og Dom var taget fra Kirke eller Prest, skulde gives dem tilbage. Klostergodset blev gjort til verdslige Len, Bispetienden blev gjort til Kongetiende og Adelen fik Tiendefrihed². Et væsentlig Bidrag til at fremme sand Christendom og sand Opfatning under den reformatoriske Kamp var, at først det nye Testamente blev oversat paa Dansk og paa Islandsk, og endelig 1550 den hele Bibel blev trykt, hovedsagelig oversat efter Luthers Bibeloversættelse af den flittige Kannik i Lund, Christiern Pederssen († $\frac{1}{2}$ 1554)³. Til Veiledning eller Haandbog for Pre-

¹ Om disse Møder sammenligne Krag Christian III Historie, Pontoppidans Annaler og Helveg den danske Kirkes Historie efter Reformationen.

² Krag I, 314—15. Samme Aar (1548) døde Throndhjems første evangeliske Biskop Thorbjorn Olafson Bratt af Pest paa Ringsaker og den 2den evangeliske Bisp over Oslos og Hamars forenede Stifter, Anders Madson.

³ Christiern Pedersson (1480—1554) hørte til sin Tids dygtigste og flit-

sterne ved den offentlige Gudstjeneste havde Biskop Palladius allerede 1538 oversat og udgivet Luthers enchiridion eller Manuale. Ordets Prædiken blev den protestantiske Kirkes Gudstjenestes Kjerne, men da de færreste Præster i de Dage selv kunde forfatte en ordentlig Prædiken, maatte man skaffe sig Prædikebøger. I dette Siemed lod Petrus Parvus Rosæfontanus 1539 trykke en Oversættelse af Indskeren Antonius Corvinus's Postil, og samtidig udgav Hans Lausen sin Postil til Gavn for de Sognepræster "som en grov og ensfoldig Undervisning have Behov." I Aaret 1555 udgav Peder Tideman sin Oversættelse af den nürnbergske Præst Veit Diderichs (Viti Theodori) Postil, af hvilke vore endnu brugelige Kirkekollektorer ere tagne. Samme Aar lod P. Palladius trykke sin Alterbog og 16 Prædikener over Jesu Forklarelse paa Tabor og Morten Ginarsson den første islandske Psalmebog. Forat hjælpe Præster og Degne i at undervise Ungdommen, som hidtil havde været høist forsømt, udgav Palladius sin Oversættelse af Luthers lille Katechismus, hvortil han 1542 fæiede brevis expositio Catechismi pro parochis Norvegiæ, der 1546 oversattes paa Dansk. Det norske Folk i Almindelighed havde imidlertid i Begyndelsen mindre Gavn af disse og lignende Bøger, som bleve trykte, da de færreste kunde læse og de, som vare i Besiddelse af denne Færdighed, endnn havde Vanskelighed ved at forstaa det danske Sprog, hvori de vare skrevne.

For Sekterere havde man megen Skræk. En Forordning udkom 1555, der satte Straf paa Ure, Liv og Gods baade for Sværmerne selv og for hver den, der husede og hælede dem eller gav dem Ophold hos sig.

tigste Forfattere, bekjendt som Udgiver af Saxo, Forfatter af Tertegupostillen (1515), „Skriftet om Børn at holde til Skole og Studium og at skikke gode Skolemestere til dem“ (1531) o. m. og fornemlig som Oversætter af det nye Testamente (1529), Davids Psalter 1531, Spangenberg's Postil og endelig af det meste af Bibelen i et folkeligt Sprog. Om ham Petersens Vit. Hist. II, 113. Kirkeh. Samlinger II, 113. Om den ældste Oversættelse af det Nye Testamente, hvori den landslygtige Christiern II selv havde Del, *ibid* 147—156.

XXVII.

Jens Gregerson Riber, anden evangelisk Superintendent i Stavanger, fra 1558—1571.

Ved Jon Guthormsøns Aftrædelse eller Affættelse 1557 havde Kongen haabet at kunne faa Stavanger Bispestol inddraget ved at dele Stiftet mellem Superintendenten i Oslo og Bergen¹. Sandsynligvis har Oslo Biskop Frants Berg, der havde mere end nok at overtage som Superintendent over Oslos og Hamars forenede Bispedømmer, eller en anden erfaren Mand gjort saa kraftfuld Indsigelse mod denne Deling, at den ligesaa lidt denne Gang som tidligere blev iverksat.

Derimod blev den alderstegne Superintendent paa Færøerne, som paa den Tid var kommen til Kjøbenhavn, udnævnt til Jøns Eftermand. Han hedte Jens Gregerson og havde optaget Binavnet Riber efter sin Fødeby Ribe. Af Terpager² nævnes han magister philosophiæ og Absalon Peder søn, der personlig kjendte ham,³ siger, at han havde været kaldet til Kapellan ved Bergens Domkirke. Derfra forflyttedes han til

¹ Man erfarer denne Plan af en Sjæddel i et Kongebrev af 10 Juni 1557 til Superintendenten i Oslo, Frants Berg (Bisp i Oslo og Hamar fra 1548—1591) saalydende. „Efterdi Superintendenten udi Bergens Stift er død og afgangen og Superintendenten udi Stabuanger Stigt er affat, have vi tilforordnet og befalet os elskelige Doctor Jens Skellerup at skulle være Superintendent over forn. Bergens Stigt og udi Stabuangerstigt, saavidt som det sig strækker ud med Agdesiden medens den anden Part af forn. Stabuangerstigt, saameget som ligge, syndenfieldd, ville vi, at I skulle have udi Befaling og det visiter og besørge efter vor Ordinants Lydelse.“ Denne Bestemmelse meddeles ogsaa Lensherren paa Bergenshus Christopher Balkendorf 16 Juni 1557 (Christian III Hist. ved Krag II, 536).

² Ripæ Cimbricae 639.

³ Han siger, at da han 6 Januar 1552 paa sin Hjemreise fra Wittenberg kom ind til Herø, var med ham Hr. Jon Riber, Superintendent udi Stavanger. Norske Saml. I, 12.

Superintendent paa Færøerne¹. At han var Superintendent der 1551 kunne vi se af 3 Kongebreve, som samme Aar bleve ham tilsendte. Han boede her nogle Aar, „men da han fornam, at han ikke med Autoritet kunde forestaa sit Embede for nogle Modstandere der i Landet, som vare ham ugunstigen, drog han til Kjøbenhavn og opsigde sit Kald paa Færø. Peder Clausson derimod beretter, at efter at han havde boet her udi nogle Aar blev han paa det sidste nogle Gange røvet af franske Sørovere og var da en gammel Mand. Han begav sig til Kjøbenhavn, hvorfra han blev forsendt til Stavanger udi Jon Guthormssøns Sted, som var „assat“ fra sit biskoppe- lige Embede².

Han var saaledes baade den første og den sidste evangeliske Superintendent paa Færøerne; thi efter hans Bortreise blev Dernes kirkelige Anliggender bestyrede af en Provst, som først stod under Bergens, siden under Sjellands Biskop.

Da Hr. Jens Riber ved sin Tiltrædelse af Stavanger Stift³ skal have været henved 80 Aar gammel saa maa man mere undre sig over hvad der kunde bevæge Kongen til at betro dette urolige og selvraadige Stift til en udlevet Olding end over at Hr. Jens Intet kunde udrette i de 14 Aar, han var Stiftets Overhyrde. I Aaret 1563 29 Juli finde vi ham i Bergen, hvor han enddog deltog i Bergens Kapitel, da det dømte at Jacob Christiærnsøn ikke efter denne Dag skal bruge noget presteligt Embede eller saa nogen geistlig Forlening.

Det følgende Aar (30 Januar 1554) finde Hr. Jens tilligemed Hr. Jon, „som tilforn var Bisp udi Stavanger,“ Rannikerne Klemet og Hr. Jacob Prædikanter og Skolemester i Stavanger, samlede paa Bergenshusslot hos Erif Rosenkrands, hvor de bevilgede, at Halvdelen af deres Kommunes Renteskat i 3 Aar lægges til Stavanger Domkirkes Bygning, og den

¹ Efter et Sagn skal han og Gissur Einarsson i Skalholt være viede af Palladius Dominica Jairi 1540. Efter et andet Sagn var han Bisp paa Færøerne i 12 Aar (Antiq. Tidssk. 1850, 163).

² Peder Claussons Norges Beskrivelse. S. 66 og 147.

³ Han nævnes 7 Marts 1558 som fungerende i sit nye Embede. Daac norsk Maanedssk. VI, 109.

anden Halvpart at skiftes blandt Kannikerne. Dog bevilgedes der, at tvende Verdslige („pessimo exemplo“) Jens Person Skrivere, Lagmand i Stavanger, og Lauritz Skrivere paa Bergenshus at skulle være delagtige i Distributsen¹.

I Dvrigt lod han Alt gaa sin gamle skjeve Gang. Til sidst blev det saa galt, at Lensherren paa Bergenshus Erik Rosenkrands, der ogsaa var forlenet med Stavanger, maatte begive sig derhen. Han drog did med sin Hustru og Datter og meget Folk 26 April 1565, og der blev udkaaret Jacob Madsen eller Matgen, Sogneprest til Domkirken, til den svage Jens Riber's Suffragan og Stiftets Visitator, hvorfor han tilstedes Trediepart af Bisperenten².

Efter Hr. Jacob Madsens Død var det igjen nødvendigt at give den gamle Jens en Medhjælper. Dertil valgtes Mag. Jørgen Erikson, Kannik i Bergen, men da han 27 Januar 1571 kom til Stavanger, lader det til at den Gamle negtede at

¹ N. Saml. I, 246. Herover ytrer Abfalon sin Harm i det han blandt Andet klager over at antiquus serpens impellit heroas, ut non amplius nutritores sint ecclesiae et scolarum, sed nutriantur ab ecclesia detractis bonis possessionibus omniqve ornatu et decore, verum etiam ut miselli ministri (utinam ea appellacione hodie digni essent), fame contabescant etc. (ibi 246). 10 Febr. tilføier han droge Kannikerne af Stavanger hjem igjen, siden de havde udrettet alting vel (som mend) og med Gre. Dog siges her Jacob Mathon deres Pastor ikke vilde besegle det, de andre havde bejæet.

² Denne Jacob Madsen var en Degnesøn fra Roskilde. Han var først Rektor i Kjøge og siden i Bergen: thi da Geble Pedersen anmodede sin Ven Biskop P. Palladius om en duelig Mand til at forestaa Bergens Skole opsendtes med Palladius's Ubefaling Jacob Madsen, der 1550 tiltraadte Bergens Skole efter Erik Lofs. Nogle Aar senere blev han Prest i Indvikken, derefter Sogneprest og Leseimester i Stavanger og endelig 1565 Bispens Suffragan. Da han nu i Bispens Sted visiterede i Valdres, som da laa under Stavanger, døde han der af Pest. (Hattings Prestehist. 2den Del Manuskri). Konrektor Edvardsen i sin Bergens Beskrivelse siger derimod, at Hr. Jacob var født i Kjøbenhavn og blev Skolemester i Bergen 1546 eller ved det Paa. „Han gjorde en god Flid her i Skolen og havde mange Discippler, som siden vide omkring udi Byen og Stiftet tjente i Prædikeembedet.“ (Norske Saml. I, 16).

modtage ham, „thi han vilde Intet oplade ham af Stigtens Rente.“ Hr. Jørgen maatte derfor med uforrettet Sag vende tilbage til Bergen, hvorfra han begav sig Kongen. Denne udnævnte nu Magister Jørgen Erichsøn til Superintendent 29 Juli 1571, „da Hr. Jens Riber for hans Alderdom og Svaghed ei længer kan forestaa Stiftet, og anviste ham til Underholdning Halvparten af det Kommunens Gods, som ligger til Stavanger Domkirke.

Jens Riber overlevede kun kort sin Affættelse, thi 5 August 1571 døde han og blev begravet i Stavanger Domkirke 12 August s. A.¹

„Han var, siger en Samtidig, en simpel og velbedaget Mand over 100 Aar gammel, under hvem Bispestolen blev berøvet sine bedste Gaarde“².

Som Bidrag til at lære Forholdene at kjende under Jens Ribers Styrelse ville vi meddele et Par Kongebreve. 7 Marts 1558 tilskrev Kong Frederik II de norske Bisper og blandt dem Jens Riber udi Stavanger, at da han erfarer, at der skal være nogle Sogneprester i Stiftet, som ikke skulde være forsørget med den tilbørlige Underholdning, som det sig burde, ligesaa Skoler og Hospitaller, at Lensmændene da skulde tillægge dem tilbørlig Underholdning efter Landsens Leilighed af vor og Kronens Part af Tiende, som han kan aarlig oppebære.

15 Marts 1558 byder Kongen Kapitelne at sende til Kjøbenhavn Personer, om hvem det er Haab, at de kunne tjene Religionen, og der holde dem med Kost og Underholdning, 2 Personer fra Throndhjem, Bergen og Oslo, 1 fra Hamar og Stavanger altsaa tilsammen 8 Studerende.

I et Brev af 17 April 1562 anmodede Kongen sin meget betroede Mand, Erik Rosenkrands, Lensherre over Bergenshus

¹ Abfalon Pedersøns Kapitelsbog ad 1571. Om han var gift og efterlod Børn, er mig ubekjendt. 30 Dec. 1565 døde Jens Riber Foged paa Lister og 1567 blev Nils Riber Gaardsfoged paa Bergenshus. Paa Herredagen i Bergen 1604 forekommer en Jørgen Riber, Bysskriver i Stavanger og en Marine, Peder Ribers Efterleverste. Om disse vare i Slegt med Bispen vides ei.

² Theol. Tidsskr. II, 241.

og Stavanger, om at raade Bod paa Misligheden ved Kannedgodsets Brug i Bergen og Stavanger, „som vi forfare at Kirken udi Stavanger skal være meget bygsfalden og Borgerne ikke ere formuende den at hævde eller ved Magt at holde¹; sammeledes, at det der skal gange meget uskikkeligt til med Kirkers Rente, saaat en Part den haver og oppebære som aldeles ingen Tjeneste gjør i Kirken, saa bede vi Eder og befale, at I med Superintendenten og andre lærde og forstandige Mænd Veiligheden derom forfarer og siden af den Cathedratico, der udi Stavanger Stift lægger og forordinerer til forn. Kirkes Bygning og Forbedrelse saa meget der ved Magt kan holdes. Sammeledes at hvilke af de Personer, som tjene Religionen, det være sig Sognepresten, Kapellannen, Skolen og desligeste Hospitalet, som med nødtørstig Rente og Underholdning allerede ikke forsørget er, bliver tillagt af den geistlige Rente og Underholdning saameget de til Nødtørst og Skjellighed kunne holdes med. Hvad siden ydermere overbliver af for geistlige Rente at det tillægges og forlenes de Personer, som kunne tjene Religionen. 25 August 1567 underrettede Kongen Riber om, at han havde udnævnt Hr. Peder Erlandsøn til Sogneprest i Slidre i Valdres, hvem Bønderne havde kaldet efter at deres Sogneprest i næst foregaaende Aar var hendsød af den Pestilents, som da saa heftig regjerede i Landet. De havde valgt ham for at hjælpe Folket paa deres sidste og gjøre Tjeneste i den svære, gruelige og farlige Tid, indtil de kunne faa Bispens Bevilling og Dyrighedens Samtykke².

Under 27 Marts 1570 tilskrev Kong Frederik fra Kjøbenhavn Mattes (Mads) Skeel, som fra 15 August 1568—2 Juni 1571 var Erik Rosenfrands Eftermand som Slotsherre paa Bergenhus, et Brev, hvori han underretter Lensherren om, at Stavangers Kapitel ved sine Fuldmægtige hos ham havde flaget over deres merkelige Brøster som at dem var forekom-

¹ Det Kapel, som staar paa Domkirkens Kirkegaard og kaldtes vor Frue Kirke, blev 4 Oktober 1565 af Kongen overladt Stavanger By til Raadhus og Lagthingshus, mod at de skulde gjøre det istand og holde det i god Hævd. N. Reg. I, 473.

² Norske Reg. I, 569.

men nogle Laxefiskerier, der af Arilds Tid havde ligget under Kommunitet, at nogle Sogne vare Kommunitet fratagne og tilslagne Sognepresten i Stavanger; at Kommune var ødelagt, Kannikernes Grunde vare dem fratagne, i det Byfogden havde optaget Leien; at nogle Præbender, som havde ligget under nogle synderlig smaa Gjelde vare lagte under Skrivere, Hofmænd og Andre, som ingen ret Tjeneste gjøre; at nogle Sogne vare tagne fra Hovedkirker uden Dom og Lov. Saaledes skal Hr. Jon Guthormsøn have mange Præbender og 2 Prestegjelde dertil med nogle Sogne, som tilforn af Arilds Tid have ligget til Kommunitet. Udi lige Maade forholder han og den Part af Kommunitets Rente, som blev tillagt aarlig at underholde en Studenter med udi Universitetet her udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn¹. De beklage og, at Bisperne og Provsterne ikke tillades at annamme Regnskab af Kirkerne udi Stiftet efter Ordinantsen og Kettebødernes Lydelse; her foruden besværede de dennem og hart, at naar nogen bygger sin Prestegaard med Sognæmændenes Hjelp og holder den vel med Magt og siden dør og afgaar understaa Fogderne dennem iblandt døde Presters Slægtninge at dømme og tage nogle Huse fra Prestegaarden o. m. „Da efterdi forn. Stadvanger Stigt og Kapitel ligger under Bergenhus, og paa det at forn. Kapitel udi Stadvanger udi ingen Maade skulde ske for kort paa, hvis de have Ret til,“ beder han Lensherren at undersøge og raade Bod paa Klagen. 12 Juni drog Mads Skeel til Stavanger. Kannikerne fik deres Grunde igjen, som vare dem fratagne og Præbender, som Skrивerne havde uden kongeligt Brev. Rasmus til Torvestad blev udkaaret til Qvestor Capituli at gjøre Renten til Penninge og dele dem mellem Kannikerne².

Foruden anførte Kongebreve ville vi meddele en Ordinants som Erik Rosenfrands udstedte 22 Juni 1565 og som vel ogsaa gjaldt for Stavanger, der saavelsom Bergen hørte til hans Len. Efterat Erik Rosenfrands paa Erkebispegaarden i Bergen

¹ Norske Reg. I, 649.

² Abs. Pederfen Norsk Mag. 374. Om denne Klage og Rasmus sammenlign ovenfor under Jon Guttormsøn Side 133.

havde overveiet Sagerne med Borgemester, Raad, Kanniker o. s. bestemtes blandt andet, at hvo tvende Gange uden lovlig Forfald forsømmer sin Sognkirke, naar sedvanlige eller besynderlige Bededage skulle holdes, eller Guds Ord forhandles om Søndage og andre Høitidsdage, skal have forbrudt 1 Mark, hvilken Sognepresten skal være pligtig at kræve af ham og give deraf til Kirken 12 þ og selv beholde 4 þ. Den Skik selv indbyrdes at fæste hinanden og bo tilhobe 3 til 4 Aar forbødes, og Vhøning fra Prædikestolen en eller to Gange efter Veilighed paabødes, alt under Straf af 8 Dretug og 13 Mark til Kongen. I Horsager skulde den Skyldige først henvises til Sognepresten og tage Skrift, og derpaa straffes. Egteskabsfager henvises til Kapitlet. Løse Kvinder, som befundes i Horsag og haver intet at bøde med til Kongen, skal staa nøgen for Kirkedøren, tage Skrifte og forvises Bygden¹. 12 Mai 1565 udstedtes i Stavanger et Vidisse af Kong Frederik II den Brev om Cathedralicum til Stavanger Domkirke, af hvilke vi lære at kjende Navnet paa 8 af Stedets fornemste Mænd, nemlig Erik Rosenkrands til Balsø, Hovedsmand paa Bergenhus, Jørgen Daa til Damsted, Befalingsmand over Utstein Kloster, Jens Pedersøn til Bro, Hr. Jens Riber Superintendent til Stavanger Stigt, Mads Størson Lagmand i Bergen, Christopher Nielsøn til Harestad, Lagmand i Stavanger, Hr. Jon Guthormson og Clemet Haldorsøn, Kanniker i Stavanger².

Om hvorledes det stod sig om i Bygderne med Hensyn til Christendom og Seder, kunne vi ei give andre sikre Efterretninger, end hvad man kan uddrage af de magre Beretninger, som ere meddelte. At Uvidenheden var stor, Sederne raae og Livet vildt, kan man slutte af hvad Sagn berette, og hvad vi erfare om Tilstanden, under Jørgen Erichsøn, der fulgte Jens Riber.

At de fleste Præster bleve i deres Embede, er omtalt. Saaledes, for at benytte Exempler, nævnes Jens Lauritsøn, Præst i Sillegjord, baade 1522 og 1540. Hr. Blasius, som var sidste papistiske og første evangeliske Præst i Vestre Moland.

Den første evangeliske Præst i Vinje var efter Sagnet Hr. Seufren, der var samtidig med Jens Riber. Han kaldtes

¹ Paus II, 346. ² D. N. VI, 829.

af Almuen „Gampe=Sævren.“ I Kaldsbogen nævnes Ole Nielsen Kjøbenhavnner som den ældste evangeliske Præst, man kjendte. Han levede i Midten af syttende Aarhundrede. I Hvide-seid var Michel Laurison Præst 1540, da han var med at underskrive Thelernes haarde Forlig angaaende Drabet af de thdske Bjergfolk¹. Som første evangelisk Sognepræst i Mandal nævnes den bekjendte Lagmand Jon Simonsons Søn, Thomas Jonsøn, hvis Portræt endnu skal findes i Holme Kirke og i Undal den bekjendte Peder Clausøn. Den første evangeliske Præst i Lyngdal var Hofkold Olafson, der 1556 vandt en Sag om Laxefisket i Abølen; i Kviniisdal omtales 1549 som Præst Andreas Larensøn, der efter Rogles Mening er den Præst, som med Kone, Degn og Hest omkom i Snefog paa Kviniøheien, da han skulde forrette i Heggebostad. Som første evangelisk Præst nævner Sagnet Jørgen Thomassøn, der fortrængte Munkepræsten og 1623 byggede en ny Kirke, som stod til 1837². Michel Tyde, som fulgte Niels Sventkesøn antages for at have været den første evangeliske Præst i Sogndal, og Hr. Simon Villadsøn i Egersund. Som første evangelisk Præst i Helgeland (nu Helleland) omtales Knut Ormsøn og som hans Medtjener Peder Michelson, der nævnes som Vidne 1577 og endnu 11 Marts 1615 levede som Sognepræst der, da han i 58 Aar der skal have været Præst. Den ældste evangeliske Præst, man kjender i Klep var Laurits Christiansøn, der 1576 sad i Kapitlet. Hr. Niels, en af de første evangeliske Præster i Gaaland, havde ingen fast Bopæl, men drog om og boede hos Bønderne. Som Præst i Strand under Jon Guthormsøn og første evangeliske Præst der, nævnes Hr. Clemet. Præsten paa Augvaldsnes, Michel Schytte blev paa Eske Bilde's Befaling bortført til Bergenhus. Han er maaske den Michel Schyt, der 1546 nævnes som første evangeliske Præst i Banse, om hvem man kun ved, at han levede her ved den Tid.

¹ Om samme se Willes Beskrivelse over Sillegjord 30.

² Hans Eftermand Olaf Sofrensøn, der døde paa Anneggaarden Wig 1613, skal have været Præst her i 50 Aar.

³ Om Jørgen Thomassen, der siden døde som Provst i en hoi Alder, se Stipendiat L. Daas's „Erindringer fra min Hjembygd“ i Illustr. Nyhedsbl. & Nytaarsgave for 1861.

Som første Prest i Haa paa Jæderen nævnes Jon Ellingson, Kannik 1588, i Ny Andreas Jonsen Kannik, der fik Sternberg Præbende. Den første evangeliske Prest i Bygland skal have været Hr. Niels fra Jæderen, der kaldtes den Store eller Stærke, fordi han, hvor Ordet ei frugtede, brugte Næverne forat indprente Dølerne den sande Lære.

I Valle i Sætersdalen var Folket saa vildt og ugudeligt, at Hr. Laurits Hansson, som 1551 blev Prest, maatte slygte derfra. Hans nærmeste Formand eller Estermand blev ihjelstukken af Lensmanden Bonde Dsmund, just som han gik ud af Kirken. Jacob Michelson beretter i en Skrivelse fra Seude af 1 Sept. 1593, at han for 42 Aar siden af hederlig og vellærde Mand Jon Guthormsson, Superintendent i Stavanger, blev kaldet til Sogneprest til Valle, eftersom nævnte Prestegjeld havde været presteløst 3 samfulde Aar, fordi de sagdes at være saa onde og haarde mod deres Prester tilforn, at der vilde Ingen did. Derfor maatte de gjøre deres Forpligtelse, førend de finge mig, for forn. Hr. Jon Guthormsson, at de skulle handle sig christelig og tilbørligen mod deres Sogneprest¹.

*

*

*

I 15 Aar (fra 1556—1571) sad den gamle Jens Riber paa Stavanger Bispestol. I Begyndelsen af dette Tidrum led Danmark og Norges Kirke store Tab. Den 9de Marts endte den af den norske Kirke fortjente Geble Pedersson sit

¹ At Dølerne vare haarde Hals, viser en Tildragelse, som indtraf 1541. 18 Sætersdøler droge i en Flok til Nedenes forat slaa Fogden ihjel. De havde gjort sig en stor Kølle, besat med mange hoasse Taffer, og den, som bar den, holdt de for en „Hune.“ Fogden traf de paa Sengen og tilføiede ham 18 dødelige Saar. Derfra begave de sig mange Miles Wei til Ekeland, forat gjøre det samme med Fogden, som boede der. Heldigvis for ham var han ei hjemme. Han fik siden Folk samlet, forfulgte Flokken og tog Hovedsmanden selv fjerde til Fange. De Fjange tilstode, at det havde været deres Agt og Mening at ihjelslaa alle Fogder og Lensmænd og siden reise menig Mand og gaa al Verden over for at udrydde Fogderne. Brev til Kantsleren Johan Friis dat. Ekeland annunciar Marie 1541. Allen, de 3 nordiske Rigers Historie fra 1497—1536, I, S. 252 og 648.

velsignelsestrige Liv. Et Par Aar efter tabte Kirken 2 af Kirkeforbedringen høit fortjente Mænd, Kong Christian III (død Nytaarsdagen 1559) og Sjællands Bisp Peder Palladius (+ 3 Januar 1560), og dem fulgte i Graven kort efter de øvrige af Reformationens Førstegrede. Deres Bortgang erstattedes i flere Henseender af Niels Hemmingius, (1513—1600), der 1553 var bleven Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet og snart ved sit klare Blik, Skarpsind og Værdom erhvervede sig et europæisk Navn og blev kaldet „Danmarks almindelige Lærer“. Han udgav 1557 sin kortsattede Dogmatik (enchiridion theologicum), som fulgtes af flere lærde theologiske Skrifter, der i Forening med den store Indskydelse, som han udøvede paa den studerende Ungdom, gjorde ham til den mest fremragende Personlighed i den dansk-norske Kirke en lang Række af Aar¹.

Forat modarbejde den Uorden og Skraal, som fandt Sted i Kirkerne med Hensyn til Kirkesangen, hvori nu Menigheden selv deltog, idet Enhver sang efter eget Lykke, indførtes i Danmark og Norge et af Odense Biskop Nils Jespersen udgivet Sangbog eller Graduale med ordentlige dels latinske dels danske Psalmer, der udkom 1573. Før Reformationen sang, som bekjendt, kun Choret og det latinske Psalmer. Luther stræbte derimod at gjøre Kirkesangen til en Menigheds-Sag, hvorfor han ogsaa dels oversatte, dels digtede flere Psalmer og 1524 udgav en liden Psalmebog. Hans Exempel fulgtes i Danmark af Frants Wormordsøn, der 1528 oversatte Davids Psalter, af Palladius, der udgav sin Rimstok, af Claus Mortensen Tøndebinder, som 1529 udgav den første danske Psalmebog og den første danske Messiebog og Glere, men Aar hengik, inden Kirken fik en almindelig Psalmebog. Denne velsignede Gave skyldes vor Kirke Hans Thomisøn (1532—

¹ Hans Levnet ved Jens Nøller i hist. Kalender II, 325. Hans Skrifter o. m. omtales i N. M. Petersens Literaturhistorie III, 89. Foruden de nævnte Verker ere især bekjendte hans Postilla 1561, der blev oversat 1576, hans pastor sive Pastoris optimus vivendi agendique modus 1562, hans Kommentarer til Pauli Breve 1562—64, hans Liffens Bey 1570 og hans dogmatiske Hovedskrift Syntagma institutionum Christianarum 1574.

1573) der fra at være Rektor ved Ribe Skole blev Sogneprest i Kjøbenhavn og 10 August 1569 udgav en for sin Tid fortrinlig Psalmebog, som ved Kongebud befaledes anskaffet og brugt i hver Kirke tilligemed Palladii Manuale og Jespersens Graduale. Psalmebogen skulde lænkes til Degnestolen for ikke at forkommes. Den blev fra 1569 til 1640 Danmarks og Norges Kirkepsalmebog¹.

Norge led i dette Tidsrum meget. I 7 Aar rasede den ødelæggende Svvaarskrig, hvori Landet herjedes af de Svenske. Pest, Ildbrand og Udsugelser forøgede Landets Lidelser. Stor Raahed og Lastefuldhed herskede. Miisnøien blandt Nordmændene var stor.

Samtidig med Jens Riber var Mag. Hans Gaas, der fra 1549—1578 var Biskop i Throndhjem. Han lod ved Lektor Andreas paa Throndenes oversætte den gamle Norske Christenret paa det Maal, som da forstandeligt var (o: dansk) og her i Riget menlig brugtes².

XXVIII.

Magister Jørgen Erichson. 1571—1604.

Skulde Lovløsheden ei tage Overhaand, og skulde Kirkeforbedringen i Virkeligheden indføres i Stavanger Stift, saa udkrævedes der en kraftfuld og dygtig Biskop, og en saadan var man saa heldig at finde i den før nævnte bergensiske Kannik og Slotsprest, Magister Jørgen Erichson, som i Herrens Haand blev det Redskab, der indførte Reformationen i det endnu

¹ Om de ældste Psalmer og Psalmebøger, se Dänisch. Bibl III, 279, Stemmer fra Reformationen 44. Fortalen til Hans Thomissions Psalmebog af 10 Aug. 1569 og den danske Psalmedigtning af Brandt og Selveg. Denne nu sjældne Psalmebogs Titel er: „Den danske Psalmebog med mange christelige Psalmer Ordentlig tilfamsenset formeret oc forbedret Aff hans Thomission, Prentet i Kjøbenhaffn aff Laurentz Benedictet cum gratia & privilegio Serenissimæ Regiæ majestatis. Senere udkom flere Udgaver i Danmark og 1649 den paa Fredrikshald.

² Dansk Mag. IV, 313.

næsten ganske katholske Stavangerstift, hvor Lovløsheden og Uordenen var gaaet saavidt, at Enhver gjorde hvad han vilde.

Jørgen Erichsøn var født i Hadersleb 1535¹. Om hans Slægt og Ungdom er os Intet bekendt. Efter at Absalon Pedersøn Beyer havde forestaaet Bergens Skole et Par Aar efter Anmodning af Lensherren Christopher Walkendorff, blev Hr. Jørgen Erichsøn Skolemester i Bergen; men han forestod Skolen kun et Aar, da Walkendorffs Eftermand, den rige og anseede Erik Rosenkrands, kaldte ham til sin Prædikant paa Bergenhus og forskaffede ham vor Frue Præbende med Hammer Sogn, skjønt den til tilhørte Kommunen (o: Kannikerne)². Hammer Kald opgav han til Jacob Christiærnsøn Viberganus, som havde været Skolemester en kort Tid i Bergen, mod at faa tilbage vor Frue Præbende, som „Jacob tresseligen og underfundeligen havde bekommet udi Danmark“³.

Som Slotsprest deltog han 3 April 1562 med Bispen og det øvrige Ministerium i at udstede et Forbud mod, at Noget maatte opslaa Skandskrift mod den Anden, ligesom nylig var skeet, enten paa Choret's Hvelvinger, eller Prædikestolen eller Kirkedøren, og 13 November s. A., da Slotsherren Erik Rosenkrands lod uddele rundelig Mad, Drikke og Penninge paa sin

¹ Om ham Absalon Pedersøn i norst Magasin I, 185, Pont. Annaler III, 211. Hattings Prestehistorie 211. Norst Registranter og især den af S. Erichsøn indrettede Protokol over de Sager, som afhandlede og afgjordes i Stavanger Kapitel fra 1571—1629. Det er en tyk Foliant, som fra Christiansfands Bispearchiv er kommen ind i Rigsarchivet under Titel Privilegia capitulorum, hvis Afskrift udgjør Bogens første Blade. Den indeholder vigtige Bidrag til Kundskab om Stiftets Prester, Tidens Seder, Egteskabsstilsmisses-Sager o. s. v. Et Uddrag af samme er meddelt i Theol. Tidsst. II, 182.

² Af samme maatte han 20 Dec. 1560 betale Krigsskat 19½ Rd.

³ Kontrakten blev beseglet af Erik Rosenkrands, Jens Schelderup, Hr. Jørgen, Jacob Christiærnsøn og mig Absalon (Beyer). Jacob blev siden tiltalt af E. Rosenkrands, fradomt sit Embede 29 Juli 1563 og dømt tildøde, fordi han havde forfalsket Kongens Brev; men friede Livet efter Tidens Lovgivning ved at betale 100 Rd. (Absalon Pedersøns Kapitelbog i norst Magasin I, 212, 217, 221. Hattings I, 142.

Gaard paa Stranden, var „Hr. Jørgen, hans Prædikanter, en af dem som uddelte.“

Den 15 Mai 1563 reiste Hr. Jørgen til Danmark i Selskab med Bergens Lagmand Mads Størsson, Forfatter af et Uddrag af den norske Krønike o. m. Her fik han Kongens Befræstelse paa vor Frues Præbende¹. Kort efter maa han have besluttet sig til at fortsætte sine Studier ved et udenlandsk Universitet, thi under 8de August 1564 forundte Kong Fredrik II „Hr. Jørgen, Kapellan paa Bergenhus baade vor Frues Præbende og Hammer Sogn, medens han studerede hos et Universitet“². Den 24de Juni kom han i Selskab med Lagmanden tilbage til Bergen, hvor han havde den Sorg, at hans Datter Helvig var død St. Hans Aftenen, og samme Dag, han ankom, blev begravet i Domkirken.

At han de 2 følgende Aar opholdt sig i Bergen erfare vi af Absalon Pedersøns Kapitelsbog; thi i den fortælles, at 26 Februar 1565 blev en Iyv hængt, der disputerede med Hr. Jørgen og mente, at Gud var ham ei mild, men for streng idet han vilde lade ham komme til saadan Straf, men siden han var undervist af Guds Ord, gav han sig tilfreds. 29 Januar 1566 havde Jøren noget at gjøre, at han kunde trøste den Vonde, som blev hængt for Tyveri, men faldt ned, slog Diet ud og brak Benet og dog anden Gang maatte dertil, uagtet han bad for sig³.

I Aaret 1566 drog Hr. Jørgen til Kjøbenhavn for at studere og promoveres. Samme Aar blev han Magister. Der hørte han blandt Andre den berømte Professor Niels Hemmingius, der lærte med megen Anseelse. Forat faa Hjælp til at fortsætte sine Studeringer henvendte han sig i en latinsk Skrivelse 1567 til Bergens Kapitel⁴. Uagtet Kannikerne paa

¹ 31 Mai 1565. Theol. Tidsskr. II, 183 og N. Reg. I, 428, 516.

² Kongebrevet findes i Theol. Tidsskr. II, 239. Ved Kongebrev af 29 Mai 1563 fik han Tilladelse til at beholde Hammer Prestegjeld og vor Frue et Marie Virginis Præbende paa Livstid.

³ Norsk Magazin I, 248, 305.

⁴ Brevet findes hos Absalon Pedersøn i Norsk Magazin I, 327 og i Theol. Tidsskr. II, S. 237.

Grund af Krigen havde skattet Halvdelen af alt deres geistlige Gods til Kongen, og Godset var saare høit sat, saaat en Løb Smør var regnet for 2 Rd., Huden for 3 Ort osv. bevilgede de dog „med godt Hjerte af deres ringe Formue“ 10 Joachimsdaler, som de sendte ham med Susanne, Biskop Schelderups Hustru.

Under 17 August 1566 fik han desuden Kongebrev paa, at han i Norge skulde være skattefri i 2 Aar. „medens han her i Kjøbenhavn studerer og sig videre udi boglige Kunster beslitter.“ Denne Skattefrihed forlængedes 13 April 1568 endnu i 2 Aar, mod at han denne Sommer skulde begive sig til Wittenberg og der med Flid studere 2 Aar i den hellige Skrift og derefter forblive i sit Kald i Norge, indtil Kongen vilde kalde ham til et andet Sted¹.

Af et latinsk Brev, som han 29 Mai 1570 sendte Bergens Kapitel, erfare vi, at han ved Pinstider lykkelig var kommen tilbage til Kjøbenhavn fra Tydskland, hvor han havde opholdt sig nogen Tid for at studere og varetage nogle andre Forretninger. Han sendte Kapitlet en kort latinsk Tale „de fraterna concordia“ som han kort før sin Afreise fra Wittenberg havde ladet se Dagens Lys, og som han havde dediceret Kannikerne. Han takker tillige for de 20 Rd., som han havde faaet under sit Ophold i Kjøbenhavn. Derimod beklagede han sig over, at han under sit toaarige Ophold i Wittenberg kun havde faaet 10 Rd., hvorom han ønsker nærmere Oplysninger².

Bed sin kort paafølgende Hjemkomst til Bergen stod hans Festerøl (2 Nov. 1570) med Adriane, Biskop Jens Schelderups Datter, og den 20 October 1571 stod hans Bryllup.

2 Dage efter hans Trolovelse, nemlig den 4 November 1570, blev han udkaaren til Kannik i Bergen. Det synes at have været Bestemmelsen, at han skulde have efterfulgt den i

¹ N. Reg. I, 582. 7 August 1570 „fik ogsaa Kannik Bjergen Erichsøn Kongebrev paa et Aar fra Dato at være fri for al Skat og Lyng at give og gjøre til Kronen, af hvis Gods og Rente han haver udi Norge.“ N. Reg. I, 662.

² Brevet findes i Norsk Magazin og Theol. Tidsskr. II, 237. Under sit Ophold i Tydskland besøgte han Nürnberg. Petersens Literaturhistorie III, 36.

Baldres afdøde Jacob Madson, som den gamle Jens Ribers Vicebiskop, men da Hr. Jørgen (27 Januar 1571) kom til Stavanger, vilde den Gamle ei oplade ham Noget af Stigtets Rente. Han maatte derfor med uforrettet Sag vende tilbage til Bergen (29 Januar 1571), men et Par Maaneder senere reiste han til Danmark, hvor han udentvivel meddelte Kongen selv Underretning om de mislige Forhold i Stavanger og om Jens Ribers Uvillighed til at modtage ham som Medhjælp. Kongen udnævnte nu Jørgen Erichsson til Biskop og udstedte den 29 Juli 1571 fra Kastholm (mellem Roskilde og Ringsted) tre Kongebreve, hvori han underretter Stavanger Kapitel og Lensherren i Stavanger, Henrik Brockenhus, om Balget og byder Jens Pedersson til Bro at overlevere Hr. Jørgen den Bispeembedet tilhørende Gaard Fragefjord, som nu var i hans Bærg¹.

Samme Dag udstedte Kongen ogsaa paa Kastholm følgende for den nye Biskop vigtige Brev: „Vi Frederik o. s. v. gjøre Alle vitterligt, at efterdi vi ere komne til Forfaring, at Hr. Jens Riber, som var Superintendent udi Stavanger Stigt, en Tid lang for hans Sygdom og Skrøbelighed ikke haver kunnet saa slittig og vindskibelig vare hans Kald og Superintendentembede der udi Stigtet med Visitation og anden Maade, som Behov gjordes, og derover paa nogle Steder udi Religionen ikke saa rettelig handles, som det sig burde, desligeste skal ogsaa være Brøst paa Superintendents Bolig og Underholdning med andet mere Mangel, som findes der udi Stigtet, da, paa det engang for Alle derpaa maa gjøres en Skik og Ordning, som altid herefter uryggelig skal holdes, have vi derom besluttet, som her efterfølger:

1. Først ville vi, at udi Stavanger Stift skal om Religionen i alle Maader holdes og handles baade med Prædiken, Ceremonier og anden christelig Skik aldeles efter den geistlige Ordinants, som vor kjere Herre Fader, salig og højslovlige Jhu-kommelse, om Religionen haver ladet udgange, og dermed skal Superintendenten, som nu er og herefter kommandes vorder,

¹ Theol. Tidskr. II, 239—241, hvor de 3 Breve findes aftrykte og N. Reg. I, 687.

have flittig Indseende og alting saa skikke og ordinere, som han vil ansvare for Gud og være bekjendt for os.

2. Sammeledes, paa det forn. Hr. Jens Riber maa, saalænge han lever, med nødtørftig Underholdning forsørges, have vi undt og tilladt, at han strax maa bekomme Halvparten af det Kommungods, som ligger til Domkirken udi Staduanger, og oppebære, nyde og beholde den Rente, deraf ganger udi hans Livstid, og skal den anden Halvparten af samme Kommungods blive til de Kanniker og Kirketjenere, som der dagligen hos Domkirken residere efter vort Brevs Lydelse, vi tilforn derom udgivet have; og naar forn. Hr. Jens Riber er død og afgangen, skal forn. Halvpart af Kommunegodsset, som han med forlenet er, altid blive til Superintendentens, Sogneprestens, Kapellanens og Hørernes Underholdning og Løns Forbedring udi saa Maade, at Superintendente deraf skal bekomme den halve Part, og anden Halvparten skiftes mellem forn. Kirketjenere og Skoletjenere og hver fange de deraf en Fjerdepart.

3. Ville vi og, at Kommungaaarden udi Stavanger her- efter altid skal være og blive Superintendentens Bolig og Residents, og Superintendente, som nu er og herefter kommendes vorder, den at skulle nyde og beholde, og efterdi vi forfare, at samme Gaard er nedfalden og øde, skal vor Lensmand, eftersom vi hannem allerede befalet og derom tilskrevet haver¹, den en Gang for alle paa vor Bekostning opbygge, saa at Superintendente derudi kan have en bekvem Bolig og Baaning, og naar samme Gaard saa af vor Lensmand er bygget og færdiggjort, skulle Superintendenterne være pligtige selv En efter den Anden paa deres Omkostning at holde den ved god Hævd og Bygning for den Part af Kommunrenten, den Superin-

¹ Brevet findes i Theol. Tidskr. II, 240. Denne Befaling blev ei opfyldt, da Brockenhus fandt, at han ikke uden altfor stor Bekostning kunde bygge en ny Bispepresidents paa Kommunens Tomt, men købte en anden Gaard. 1579 skjenkede Kongen Hr. Sørgen den Grund og Eiendom, hvor Kommunen udi fordem stod paa med hvis gamle Mure som sammesteds fandtes samt Bygningstømmer forat Bispen der kunde opføre et Hus til sin Hustru og Arvinger. Theol. Tidskr. II, 243. Om sammes Beliggenhed N. Reg. II, 115.

tendenten nu er og hans Efterkommere efter Hr. Jens Ribers Død og Afgang ere tillagte.

4. Skal vor Lensmand udlægge et Stykke Jord til en Raalhave, som altid skal blive til forn. Superintendents Residens.

5. Desligeste skal Superintendenten, som nu er og her- efter kommende vorder, have, nyde og beholde al den Rente, som forn. Jon Guthormsøn havde den Tid, han var Superintendent, og hvis (hvad) der er forkommet, baade den Gaard Fragefjord, den Part i Digredal og Andet¹, det skal strag igjen dertil lægges og altid siden blive til Superintendentens Underholdning. Naar nogen af de Præster, som nu have og ere forlente med de 12 Præbender² udi Stavanger Domkirke, dør og afgaar, da skal Ingen forlenes med nogen af samme Præbender, uden de, der ville bo og residere hos Domkirken, heller og Præster, der Sogne haver paa Landet og ere saa lærde og duelige, at de kunne hjælpe Lensmanden og Superintendenten i nogre synderlige Sager, om Behov gjøres, og ville vi Ingen forlene med nogre af samme Præbender, uden han haver Lensmandens og Superintendentens Vidnesbyrd, at han er saadanne Præbende værd.

6. Sammeledes skal det Cathedraticum³, som af gammel Tid er givet af Landskirker udi Stavanger Stift til Domkirken udi Stavanger, herefter aarligen til forn. Domkirke ydes og udgives, paa det den desbedre maa bygges og ved Magt holdes og ikke skulde blive øde; dog skal Lensmanden og Superintendenten have Tilsyn med, at hver Landskirke giver, efter som den er formuende til, paa det Landskirkerne og mue blive ved Magt.

¹ Som Sem, Ladegaarden ved Stavanger o. m. Theol. Tidstr. II, 242.

² De 12 Præbender vare Krugenes eller Krigenes, Harvids, Wagler, Espedal, Loffre, Steinberg, Kolnes, Watne, Skanes, Stocke, Vigers, Sællands.

³ „Cathedraticum“ kaldes den aarlige Afgift, som hver Kirke i Stiftet maatte yde til Stiftets Domkirke, og den Afgift, som Presten maatte yde til Bispen. Den bestod i Sundhordlen (1306) af $\frac{1}{2}$ Løb af hver Kirke og 1 Løb af hver Sogneprest. Om sammes Oprindelse se Islands Urbæter af Espolin 11, 50.

7. Og efterdi Landskirkerne udi Stavanger Stift findes at være meget forfaldne af den Aarsag, at Kirkeværgerne ikke gjøre aarligen gode Rede og Regnskab for, hvad de paa Kirkens Begne oppebære og igjen udgive, eftersom det sig bør, og dermed forvende Kirkens Indkomst til anden Nytte, saaat Kirkerne fange deraf ringe eller ingen Fordel: derfor ville vi, at alle Kirkeværgere over alt forn. Stavanger Stigt skulle aarlig gjøre Provsterne god Rede og klart Regnskab for Alt, hvis de paa Kirkens Begne indtage og igjen udgive, og derhos hvad de have bygget paa Kirkerne, hvilket Provsterne fremdeles skulle undervise og berette Superintendenten, naar han kommer udi Bisitats, og skal Superintendenten være pligtig ved den Ed, han Gud os og med forvant er, at have flittig Opseende med, at Kirkerne bygges og med Magt holdes; og dersom Kirkeværgerne findes forsømmelige, skal Superintendenten det give Lensmanden tilkjende, og han skal være pligtig at straffe derover, som vedbør.

Alt dette forn. med alle sine Ord, Punkter og Artikler ville vi, at herefter fast og ubrødeligen skal ved Magt holdes under den Peenn og Straf, som vedbør¹.

Samme Dag dette Kongebrev blev udstedt, nemlig 29 Juli 1571, blev Hr. Sörgen Erichsøn ordineret til Stavanger Biskop af Sjællands Bisp Paul Madsen².

Forsynet med ovenansførte og flere for Bispestolen vigtige Kongebreve vendte den nye Bisp tilbage til Stavanger, hvor, som før anført, den gamle Jens Riber var død, næt af Dage (9 August 1571). Den 24 August s. A. ankom han til Bergen, hvor det heldige Udfald af hans Keiser glædede Kirkens Venner meget. Hans Samtidige Absalon Pedersøn Beyer nedtegnede i denne Anledning i Bergens Kapitelsbog: „Hr. Sörgen Erichsøn skal have under Bispestolen den Rente, Hr. Jon før havde og de Gaarde Fragesfjord og andre som derfra

¹ N. Reg. I, 687.

² I Stavanger Kapitels Kopibog, som han indrettede, staar: „ordinatus et episcopus collapsæ hujus Dioeceseos XXIX Juli, qvi S. Olao olim Inelytæ Norvegicæ Regi ob singularem pietatis & justitiæ laudem, sacer est.“

vare komne ved vrang Beretning. Alle Præbender skulle lægges under Domkirken¹ og hendes Tjenere udi Stavangers By, og Kommunets Rente stiftes mellem Bispen og de samme Personer. Er der nogen duelig paa Landsbygden, som kan hjælpe Bispen og Lensmanden til at høre Sager, da maa de tage dem og unde dem Præbender. Cathedraicum skal lægges til Domkirken, som have været. Henrik Brockenhus skal opbygge Bispens Bolig, der som Kommunitet før stod¹. Siden skal han holde det ved Magt af en Part af Kommunens Rente. Om Nogen erhverve Præbende hos Kongen skal han ingen bekomme uden han haver Bispens og Lensmandens Brev og Forskrift².

Endnu inden Aarets Slutning havde Hr. Jørgen overtaget sit Stift, thi 1571 den 10 December overleverede Jon Guthormsøn ham en Fortegnelse over den Indkomst, som laa til Stavanger Bispestol.

Da Jørgen Erichsøn tiltraadte Stavanger Bispedømme, vare Udsigterne hel mørke. Overalt herskede Uorden og Strid. Bispestolens bedste Gaarde, der udgjorde Bispens vigtigste Indkomst, vare under hans svage Formand blevne Embedet frafalte og komne i fremmede Hænder². Domkapitlet var uden Anseelse og laa i Strid med Jon Guthormsøn og Byfogden om de faa Levinger af dets forrige Eiendom, og Domskolen synes at have været opløst. Sognepresterne, der med faa Undtagelser kun vare i Besiddelse af ringe Lærdom og Dannelselse, vare uden Sammenhold og Støtte og saaledes et forsvarsløst Kov for Fogdernes Overmod og Almuens Brangvillighed. — Nogle af Presterne vare selvrædige og gjenstridige, andre forargede ved deres Raahed og Drukkenskab og medfølgende Laster.

¹ Om Domkirken og den gamle Bispegaard, som Kongens Lensherre her havde taget eller faaet til Residentens (den senere saakaldte Kougsgaard, nu Latinstolen) siger den samtidige Peder Clausøn. „I Nyfylke ligger Stavanger med den skønne og herlige Domkirke og den forfaldne Bispegaard, hvis skønnere ikke lettelig var at finde i disse Nordlande den Tid, den var ved Magt.

² Theol. Tidskr. II, 241.

Hr. Jørgen fik snart Anledning til at erfare Sandheden af Ordinantsens Udsagn, „at Superintendenterne, som skulde være de rette Bisper og Erkebisper udi Kirkerne, kaldes nu ikke til nogen Orkesløshed, som saadanne pleie at være udi, men til stort Arbeide.“ I Ordinantsen¹ paalagdes det dem, at de paa Latin skulde traktere og lære Andre den hellige Skrift, prædike Guds Ord for Folket, ikke alene hjemme i Byen, der som de bo, men ogsaa over det hele Stift, hvorsomhelst de komme. De skulde holde Undersaatterne til at være fredsomme og lydagtige og Prædikerne til retsindig og endrægtig at lære Christi hellige Evangelium. De skulde ogsaa have Tilsyn med, „at Sognepresterne med deres Husfinde føre et høvift Levnet.“ Førend de skikke dem til saadan Tjeneste, skulde de høre dem slittig over, skikke dem til Embede² og med en Forskrift³ sende dem heden til sin Kirke udi Herrens Navn. Hvilke som herimod gjøre og ikke tage vare paa sit Embede, dem skulde de give Paamindelse og Advarsel og straffe dem, saa at de enten bedre sig, eller og tage Lensmanden og Provsten til sig med nogle andre Sogneprester og sætte dem ud af Embedet“. De skulde og „tage alle de Sager til sig, som anrøre Samvittighederne, om hvilke man spørger Raad af Guds Ord, naar enten vi⁴ eller Nogen af vore skriver dennem til eller noget saadant bliver dem ellers forelagt udi Stiftet.“ — De skulde „besøge Børneskolerne, naar de fare om i Kjøbstæderne, hvor de komme.“ De skulde ei forsømme at adspørge, hvorledes de Fattige forsørges, og have Tilsyn med, at en „menige Kiste“ for de Fattige indrettes, og være med at tilskikke Fattigfolk Diakoner og tilse, at de ikke forsømme deres Befaling. Med alle Skoler skulde de have Tilsyn og vide, hvorledes der læres baade paa Troens Begne og udi andre boglige Kunster. De skulde sætte Skolemestere (o: Rectorer) dertil, hvilke de selv med Sognepresten og de bedste

¹ Kirkeordinantsen S. LXXVI osv.

² ordinere dem.

³ med den saakaldte Kollats sende dem til Provsterne, der indfatte dem.

⁴ o: Kongen.

udi Raadet have overhørt. Enfinde om Aaret skulde de besøge Kirkerne og da overhøre dem, som man vantroer udi sin Værdom¹, styrke de Rettskafne og af Guds Ord rette, hvad der kan være Folket imellem om nogen vrang Værdom, og bespørge, hvorledes Prædikenerne og Skolerne holdes, ogiaa hvorledes det gaar med Hospitaler og Fattigfolks Kiste.

Til disse Pligter, som Ordinantsen paalægger, var og kommen den, at afgjøre alle Egetskabsfager, Strid mellem Præster indbyrdes osv. i Kapitlet, hvis Formand Bispen var, naar Lensherren ei var tilstede.

Om alt dette mindedes den nye Biskop i hans Bestalling af 2 August 1571, hvor Kong Frederik II paalægger ham „at have flittigt Opseende med, at Guds Ord prædikes rent og purt allevegne der udi Stigtet og altingest med Religionen ganger skikkeligen og ordentligen til efter Ordinantsens Lydelse, og udi Bisittats og anden Bestilling hans Kald og Embede anrørendes sig flittig og uforsømmelig lade befindes².

Bar, som vi af det Anførte kunne se, Bispeembedet i Almindelighed besværligt og vanskeligt, saa var dette i Særdeleshed Tilfældet i Stavanger, hvor den nye Bisp saa godt som maatte opbygge Alt fra Grunden af og saavel i Folket som i Præsterne havde Meget at kjæmpe med. Hvad som imidlertid meget hjalp til et lykkelig Udfald var, at Bispen i de Dage dels ifølge Ordinantsen, dels efter Stik og Brug som Arv fra de katholske Tider, i firkelige Anliggender var i Besiddelse af megen Magt og Myndighed, og at den 36aarige Hr. Jørgen havde Kraft og Mod til at benytte samme. Af stor Betydning var især den Indflydelse, han havde paa Besættelsen af alle geistlige Embeder. Vel havde Menigheden ved Kirkeordinantsen faaet Ret til i Forening med Provsten at vælge sig en Sognepræst, men Bispen havde Opsigt med Valget, prøvede den Valgte³ og kunde desuden ved sin Anbefaling, ved An-

¹ hermed menes vel hovedsagelig Ungdommen, som de katholske Bisper paa sin Bisittats pleiede at confirmere ved Haandspaalæggelse.

² Bestallingsbrevet findes i N. Reg. I, 690.

³ Denne Overhøring af Bispen før Indvielsen var den eneste Prøve, der krævedes af den Valgte. Derved fik Bispen megen Indflydelse paa Valget.

sættelsen af Hjælpeprester hos gamle eller svagelige Prester o. m. indvirke meget paa Balget, — hvori Folket fandt sig faa meget villigere, som de fra den katholske Tid vare vante til, at Bisperne beskaffede dem Prester, og vel maatte erkjende, at i Almindelighed Ingen kunde bedre udføre dette vigtige Hverv end Bispen, som ved aarlig Visitation o. m. havde rig Anledning til at lære Presterne Evner og Dygtighed og Menighedens Trang at kjende¹.

En dygtig Bisp havde i de Dage desuden stor Støtte af Provsterne, der stode ham bi i Raad og Daad, og megen Indflydelse paa Geistligheden ei alene i Retten til at stævne uefterrettelige og uduelige Prester for Kapitlet og der faa dem irrettesatte, lagte i Bøder, ja affatte og forviste Stiftet, men ogsaa i Retten til at samle Stiftets samtlige Sogneprester til Synoder for med dem at afhandle Kirkens Anliggender o. m.

Under saadanne Omstændigheder tiltraadte Sørgen Erichsøn sit nye Embede. Ved Hjælp af de Kongebreve, han medførte, og ved den Bestemthed og Kraft, han lagde for Dagen, lykkedes det ham snart at gjenerhverve Bispestolen den Rente, som tilhørte den, og at sikre Kannikerne deres Præbender samt at forlige dem med Jon Guthormsøn. En Bispegaard blev anskaffet, da Lensherren ved Reformationen havde taget den katholske skønne Residens i Besiddelse, og Stavanger faldefærdige Domkirke blev forbedret². Kirketjenere og Skoletjenere

¹ Bispeembedet (*ordo pontificalis*) havde i den katholske Kirke *jus inspectionis & visitationis & jurisdictionis*, udnævnte Prester og ved *Vacance* Vicarier.

² Stavanger herlige Domkirke blev ved Reformationens Indførelse plyndret og frataget det meste, om end ikke alt sit Gods og Renter. Ifølge Sørgen Erichsøns Forestilling var det vel, at Kong Fredrik II bød 2 August 1574, at, da han erfarer, „at Domkirken i Stavanger skal være byggefalden og ikke selv er udi Forraad eller har sliq Rente, at den dermed kan forfærdiges, Renten og Indkomsten af alle Sognekirker over alt Stavanger Stift skal udi nærværende Aar indtages, opbæres og forvendes til Stavanger Domkirkes Bygnings Behov, hvilket Sørgen Erichsøn og Kannikerne skal indkræve, anvende og gjøre Regnskab for.“ N. Reg. II, 134. Da denne Indtægt ei strakte til, maatte de fleste Kirker yde endnu et Aars Rente, hvortil foiedes Lilladelse til at bringe hvad Sten som var tilovers af det gamle St. Olafs Kloster i Byen. N. Reg. II, 223.

anskaffedes Boliger og noget aarligt af Byen til Underholdning¹. Endelig sparede han ingen Møie for at sikre Stiftets Præster mod Overlast og Overgreb baade fra Fogdernes og Bøndernes Side, skjønt hans ivrige Bestræbelser i denne Retning ei altid kronedes med Held, som senere skal vises.

I det hele Stift laa endnu paa den Tid Almuen i Strid med sine evangeliske Præster, hvem Bønderne dels negtede den dem tilkommende Underholdning, dels ydede den vrangvilligt og knapt. — Dertil kom, at de endog truede deres Præster paa Livet, naar de i deres Prædikener irettesatte dem eller brugte Kirkestraffe, stundom mishandlede, forjog, ja dræbte dem, saa danske Præster en Tid gruede sig ved at gaa til Norge, hvor man slog sine evangeliske Præster ihjel. Der er endnu opbevaret et merkeligt Udsagn af den samtidige bekjendte Peder Clausson, Sognepræst i Undal og Provst paa Rister, der stod sin Biskop trolig bi i den Kamp, som senere forestod ham. Efter at have vist, at Præsterne efter den gamle norske Christenret tilkom Tiende, ei blot af Korn, Kvæg og Fiskeri, men af Skibsfart og al Slags Kjøbmandsskab, af Møller, Saltkjedle, Jernbjerger, Kverneberg, Tømmerhug o. m., tilføier han: „hvilken Tiende Almuen haver afflaget uden deres Dyrigheds Samtykke, en Part ved Oprør, som de ofte opreiste her udi Riget, en Part af det Had, som de havde til den sande evangeliske Lærdom, der den begyndte her i Riget at prædikes, hvilken de meget nødigen vedtog. I somme Ven bød de Dyrigheden mange Penge, at de maatte være foruden Præster i nogle Aar. Sommesteds sloge de ogsaa Præster ihjel, og sommesteds fordrev de dem, den ene efter den anden, og den gamle Surdeig sidder endnu i dette Slags Folk, saa at mange endnu af dem bede Gud derom, at den gamle Tro og Pavelærdom maatte komme igjen. Dertil kommer, at den menige Mand her i Riget har saadant indvortes Had til Præstemænd og holder dem saa foragtelig, som de kunde holde den foragteligste Orden i Verden, og give dennem den lille Rettighed med saa ond Villie, at jeg

¹ N. Reg. II, 36.

ikke tror noget Landsfolk være i Christendommen, som mere hade og værre unde deres Prester deres Føde, end de gjøre her udi Riget. Og dog have vi fattige Prestemænd mere Umage og Arbeide med større Livs Fare her i Riget, end i andre Lande, besynderligen i dette Stavanger Stift. Og vi have saameget ringe Belønning. Og alligevel flage de paa os for det lille, vi have, og ei ville give os vor Rettighed tilbørlig og retferdigen."

Da den verdslige Dyrighed vilde nøde Almuen til at betale Tienden, var der udbrudt Uroligheder. Fogden i Nedenes var bleven dødelig saaret af Almuen, og Adelsmanden Jon Haard var af Almuen paa Siggersvold Thing næsten ihjelslagen 1567¹.

Til de Banskkeligheder, som en uvillig Almue lagde en ivrig evangelisk Bisp i Beien, kom den Mislighed, at den danske Ordinants, der var paabudt som gjeldende for Norge, i mange Tilfælde ei passede paa norske Forholde, og Kong Fredrik II nogle Aar tilforn i et Reskript af 1568 strengelig havde befalet Bispen at skikke og ordinere Alting efter Ordinants og den Skik, som holdt og brugt er udi Bor Frue Kirke². Paa de Bisitatser, som den nye Biskop strax foretog for at gjøre sig ret bekjendt med Forholdene og raade Bod paa de værste Mangler, fandt han stor Uoverensstemmelse mellem Kirkens Ceremonier paa de forskjellige Steder, da man dels ei havde reformeret dem, dels havde reformeret dem efter eget Hoved, og Meget, som stod i Strid med den danske Ordinants, der skulde være hans Regel. Dette gjaldt ei blot om Kirkeskikkene, men næsten i alle Forhold. For at raade Bod paa de værste Misligheder sammenkaldte han alle Stiftets Sogneprester til en almindelig Synode og Prestemøde, som han selv aabnede i Stavanger By den 8 Juni 1573. De merkkelige Forhandlinger bleve nedskrevne og ere endnu opbevarede bag i en gammel Protokol, som hørte til Christianslands Bispearchiv, men nu findes i det norske Rigearchiv³.

¹ Bønderne maatte derfor bøde 1800 Rd. til deres Lensherre Christen Munch paa Akerhus. Hofman om Tienden, 2den Udg. Side 81.

² Dansk Mag. V, 86.

³ Afskrift af samme findes i Theol. Tidsskr. II, Bilag V, S. 245. Med

Det vigtigste ville vi her meddele. Det, som først kom paa Bane, var om Presternes Lære og Levnet. Skjønt hverken Bispen, Provsterne eller Presterne fremkom med nogen særlig Klage, lod dog Synodens første Bestemmelse, „at Guds Ords Tjenere alvorligen paamindes, at hver her- efter flittigen udi Gudstjenesten sit Embede og Kald udretter, flittigen af den hellige Skrift under- viser sin betroede Almue og udi Ceremonier aldeles handler efter Ordinantsen.“

Dernæst klagedes over, at Noгле endog blandt Guds Ords Tjenere havde gjort sig skyldige i Simoni for derved at skaffe sig bedre Embeder, men efterdi Sligt var imod Guds Ord og Kongl. Maj.s Ordinants, bestemmes, „at hvilken udi sliг Simoni lader sig befinde, skal sjelvilligen være affat fra sit Kald og Embede og rømme Stiftet.“

Angaaende Daaben og dens Skikke fandt der megen Uskikkeligbed og Forskjel Sted. Paa nogle Steder blottede man Svendebørn paa den ganske Krop baade Vinter og Som- mer, paa andre Steder kun Hovedet; løsaгtige Folk tilstededes at være Faddere; alle Fadderne vilde endrægtigen under Daaben holde paa Barnet, hvorved Sognepresten ofte „bemødes og tvinges;“ Smaabørnene opbæres strax efter Daaben til Al- teret til „Bederlop.“ — Alt dette forbødes, idet der om Børns Daab bestemtes, at kun Hovedet skulde blottes, da den ganske Krop ei uden Barnets Skade om Vintertid kan blottes. — Fremdeles er og aflagt de papistiske Ceremonier om Lystænden, naar Børn døbes, at lægge Salt i Munden o. m.¹ Desuden vedtoges, at

disse Bestemmelser sammenlign V. Palladins Bisitatsbog og S. Lau- sens Daabritual i Kirkehift. Saml. II, 560 og 536.

¹ Luther beholdt i sin „Lautbüchlein“ af 1523 endnu den katolske Kirkes Symboler: at blæse Barnet tre Gange under Vinene, give det Salt i Munden, berøre Barnets Dren og Næse, smøre det med Olie paa Brystet og mellem Skuldrene, give det et brændende Lys i Haanden, Handlinger, som Luther samtlige udelod i den senere Bearbejdelse af 1524; Engelstoft, Liturgiens Hist. 180. Om Børns Reddyppeelse ved Daaben ib. 209. „Christus har befalet at døbe : vøde, aftvætte, men

Almuen skulde undervises om, at Fadderskab nu ei kan forhindre noget Egteskab, og at dødsfødte Børn og de, som dø, førend de komme til Daaben, skulde begraves paa Kirkegaarden, dog foruden Prædiken, Ringen eller nogen Ceremoni, som Ordinantsen formelder."

Barselkvinder skal for Strøbeligheds og Urligheds Skyld holde sig hjemme 6 Uger efter Barnefødselen, hvorpaa de skal indledes, „dog uden Lys.“ De forbydes at holde dem for et asgudiff Alter den Dag. Løse Kvinder maa ei indledes, men de skal staa aabenbar Skrifte for Kirkedøren, „den menige Mand paahørendes, andre til Rædsel."

Den Skif, som paa nogle Steder fandt Sted, at naar en Kvinde døde, førend hun blev indledet, en anden Kvinde da skulde iføres den Afdødes Klæder og ledes ind i hendes Sted, forbødes Presten at tilstede under Kalds Fortæbelse.

Om Herrens Nadvere bestemtes, at Almuen om sammes rette Brug skulde undervises; at den ikke blot ved Paasketider skulde annammes; at Sakramenternes Foragtere skulde udelukkes af den christne Menighed; at Klemten og Ringen med Kirkekloffen, naar Sakramentet uddeles, overalt skal affaffes tilligemed Kalkens Opløstelse (elevatio calicis); og at det Haandklæde, som to Kirkeombudsmænd skulde holde for dem, som berettes ved Nadveren, affaffes; at Børn under 12 Aar og den Ungdom, som ei har lært sin Katechisme, ei stedes til Nadveren. Da Brudfolk paa deres Bryllupsdag med Drukkenskab gjerne blive meget uskikkelige, maa de ei paa Bryllupsdagen, som hidtil, men Søndagen tilforn gaa til det høiværdige Sakrament. De, som lade sig finde i Drukkenskab, Trætte og anden Uskikkelighed den Dag de annamme Sakramentet, skal hver Sjelesørger paaminde at straffe og undervise dem og, om de ei forbedres, bandsætte

intet føiet til om Maaden. „Hemnings Pastoralthologi 115. Palladii Synodalia (1554) Pueri denudentur in baptismo vel toti vel usque umbilicum ad minus. Ordinantsen led: „Børn skulle døbes med dansk Læsning oc udi den samme Funt som seddane er, de skulle blotis oc saa tre finder offerøsis med Vand.

dem. — Ingen Horkarl eller Stjørlevner maa gaa til Sakramentet, førend de aabenbar have taget Afløsning. Altervin maa ei uddeles til Dien eller andet Misbrug.

Om Egteskab anordnedes, at Lyshning fra Prædikestolen skal finde Sted, at Trolovede ei maa søge Seng sammen, førend de bete sig for den christne Kirke. Unge Dreng og Piger eller andre Folk, som ligge uden Egteskab i forargeligt Liv sammen og deri blive varagtige, endog de ofte ere paamindte, skulle staa aabenbar Skrift¹. Egtesfolk maa ei adskilles, uden for Kapitlet i Stavanger. Presterne forbødes at holde Gudstjeneste ved Korsmisser og Sjelebad², ved hvilke Folk bade sig, læse for de Døde og drikke sig drukne, da stor Bekostning, Fraadseri, Mandflet og anden Gudsfortørnelse derved sandt Sted:

Om Helligdagene bestemtes, at Prester, som efter AlmuenS Dnske holdt andre og flere Festdage, end Ordinantsen befaler, skulde bøde til Stavanger Hospital første Gang 3 Rdlr., anden Gang 4 Rdlr. I Fasten skal prædikes hver Fredag; og hver Søndag efter Textens Forklaring skal Katechisme læses for de unge Folks Skyld³.

Om Bededag bestemtes, at der trende Gange om Aaret skulde holdes almindelige Bededage 3 Dage tilsammen, som er den femte Søndag efter Paaske og næste Søndag efter Michaelsdag selv 3die.

Om Presternes Uenighed bestemtes, „at naar to Prester have Trætte tilsammen, skal de andre Prester, som bo

¹ Theol. Tidsskr. II, 260. Frederik II Ordinants om Egteskabsfager 1 Paus II, 393.

² „Korsmisser“ er enten den katholske Skik i Procession at gaa over Mark og Eng med Kors og Fauer, for at velsigne samme eller her maaske rettere den „Kyrnes“-Fest, som hvert Sogn aarlig pleiede at feire paa sin Kirkes Indvielsesdag med Altergang og Drickelag (L. Daae). Selabad kaldes endnu paa Stavangerkanten det Gjæstebud, som gjøres for Ligferden, idet man samles for at vaage over Liget.

³ Ordinantsen XXXCIII bestemmer Helligdagene, der foruden de nu brugelige vare Helligtrekongersdag, Kyndelsmisfedag, Marie Besøgsdag, St. Hansdag og St. Michaels Dag. Desuden 3 Dage paa hver af de store Fester samt Aftenfang Jule-, Paaske- og Pinte-Aften i Kjøbstederne. Feiring af St. Olafs Festdage og andre Helgensfeste, som Almuen holdt hoit og i Tre, blev derimod forbudt.

næst hos, søge at forlige dem, men lykkes det ei, skal de strax derom underrette Bispen eller Provsten førend nogen Forargelse sker. Vilde de ei heller lade deres Foresatte, skal de sjelvilligen være sagt fra Embede og rømme det Sted, hvor de have foraarjaget Forargelse."

Efterat disse Sager vare bragte i Orden, fremkom Superintendenten, Jørgen Erichsøn, paa Synoden med to kongelige Breve, hvori klages over, at en stor Del af Presterne i Visterlen skulde leve et fast uskikkeligt Levnet, og med Paalæg til Superintendenten, „at han flittig skulde lade forfare, hvilke Sogneprester udi Visterlen, som have deres Egtehustruer og siden fandtes at føre et ondt Levnet med Horeri og anden utilbørlig Maade, at de kunde blive affatte og tilstiftet andre ærlige og duelige Mænd i deres Sted." — Desuden oplæstes et Brev fra Povel Huitfeldt, Rigens Statholder, hvori Hr. Jørgen Storch paa Vister nævnes som den, der havde forbrudt sig; ligeledes bekyndtes Hr. Truels Holgersøn i Bjelland for at have kjøbt Hans Kongl. Maj.s Wildvare, uden at Fogden paa Vister havde kunnet faa Ret paa dem enten for geistlig eller verdslig Dyrighed.

Disse Klager bleve paa Stedet flittigen randsagede. Først fremtraadte for Forsamlingen Provsten paa Vister og Sognepresten i Undal, den bekjendte Peder Friis¹, og han stød sit Skudsmaal ikke alene for sin Superintendent, men for de menige Prestemænd over det ganske Stift, som vare tilstede, „om de nogen Tid enten havde hørt eller vidst med hannem, at han i saadan Maade, som foreskrevet staar, havde sig besmittet, at de her for gode Mænd det vilde bestaa og siden dømme derpaa, som de for Gud og gode Mænd bestaa vilde." Da gav ikke alene hans Superintendent ham det Vidnesbyrd, „at han den Stund, han haver været her i Stiftet, baade i provstelig Befaling og for sine Sognefolk haver handlet og stiftet som en ærlig og oprigtig Dannemand," hvilket han ogsaa bekjendte at have erfaret i det foregaaende Aar, da han

¹ Peder Clausøn Friis, Snorres fortjente Oversætter, hvis Levnet af mig er meddelt i Skillingmagazinet Nr. 14 og følg. for 1858.

var udi Bisittats, og altid siden; men ogsaa alle Præster af det ganske Stift erklærede, „at de ikke andet vidste eller andet kunde befinde, som han og strax med klare Vidnesbyrd beviste.“ Efter Hr. Peder fremtraadte Hr. Mag Michelsson i Ljungdal, Hr. Anders Ginarsson i Quinnisdal og Hr. Truls Holgersson paa Bjelland. Skudsmaalene om deres Lærdom og Levnet bleve randsagede, og Ingen kunde Andet forfinde, end at de hertil dags havde skiftet sig ærlige og vel i Levnet og Lærdom og daglig Omgjængelse, hvilket de ogsaa beviste ved Levendes Røst og menige Sognefolks Breve og Bevisning¹.

Endst fremtraadte Hr. Jørgen Stork, Sognepræst paa Lister, der navnlig var besyldt for at føre et løst Levnet. Han blev af Superintendenten og af den ganske Forsamling alvorlig paalagt at frigjøre sig eller blive af med sit Kald. Ved fremlagte Skudsmaal fra sin Almue, fra den forrige Bisp Hr. Jens Niber og flere undgik denne iøvrigt uværdige Præstemand for denne Gang det truende Uveir.

Efterat disse Klagemaalssager saaledes vare lykkelig endte, fremkom Præsteskabet med sine Besværinger og Dusker. De flagede over, 1) at de bleve paa det allerstrengeste behandlede af dem, som havde kongelige Len i Stiftet, og mente sig at ste stor Uret, hvorfor de androge hos Kongen om, at Lensherren i Stavanger, hvor Bispem og ogsaa residerer, maatte faa Befaling her over Stiftet, at høre alle Præstemænds Sager udi Retten, naar de havde forset sig eller bleve beførte eller anflagede;

2) at Fogderne plagede dem med Gjesteri og stort Thinghold paa Præstegaardene, hvor Præsterne „hindredes fra sin Bog og Studering, saa de ikke kan gjøre sin rette Tjeneste, dennem burde, ja at de tilligemed deres Folk drive Løbsagtighed paa Præstegaardene“².

¹ Videre om den se Theol. Tidsskr. II, 252 og P. Clausons Levnet ved A. Jøye.

² At gjøre Præstegaardene til Thingstuer var dog nogle Aar tilforn forbudt ved Jørgen Lykes, Bjørn Anderssons og Christopher Walckendorfs Reces og Retteboder 1568 (Paus II, 350, hvor ogsaa i Anledning af Præsterrettighed ved Udferd o. m. henvises til Truid Ulfstand og Claus Bildes Recesser). Retteboden af 1568 stadfæstedes af Kon-

3) at kongl. Maj.s Befalingsmænd „indlægge paa Presterne Styrmand, Bysseskytter, Sagsfjærere, Baadsmænd og Andre til Kost og besvære dem med at skaffe Ol og Fetailie til Kongens Skib;“

4) „at de stævnes til Thinge uden skjellig Aarsag og ingen Omkostning faa igjen af deres Vederpart;“

5) at Fogderne paa mange Steder tager og indfører Kongens Leding og Rettighed udi Kirkerne og opfylde disse saa, at Sognepresten „ved Tiden neppelig kan komme til Alteret, Prædikestolen eller Funten at gjøre sin Tjeneste, ikke heller Sognefolkene kunne komme i deres Stole.“

6) begjerede Presterne, at „hvad der fra Arilds Tid havde ligget under Presternes Rettebolige med Fiskeri, Skov og anden Rettighed, maatte de beholde ubeskaaren efter Ordinantsens Lydelse; thi derpaa sker mange Prester stor Forsang og Uret.“

7) beklage og Presterne „den store Falskhed og Utroskab, som Bønderne aarlig gjøre med Tienden, ikke aleneste med den fjerde Part, som de borttage fra Konningen, Sognepresten og Kirken, men ogsaa at de paa mange Steder ei tiende af Rug eller de Graffuer (Gruber), som nylig ere optagne. Desligeste ei heller ville betale Tiende af deres Kvæg, som udi Danmark sker og bør efter Ordinantsens Lydelse, og ikke heller af Lagesskende eller anden Fiskeri efter gammel Sedvane. Derfor begjere de fattige Mænd, at Sligt herefter ikke skulde Bønderne eller andre tilstedes, men maatte handles retfærdig.“

Endvidere klagede de over, at Sognebønderne ikke ville fremsøre deres Tiende til Presten; at Bønderne utroslige tiende hvert Aar ligemeget „enten der er dyre eller frugtsommelige Aar;“ at mangan Prest ei kan faa sin Rettighed aarligen efter Ordinantsen, og naar han kræver den, bliver han truet og undsagt („dette ere de for Guds Skyld begjærendes, at det maatte tilrette hjælpes“); at Bønderne paa de tre Offer-

gen 28de Mai 1564, hvorved Kaldsretten ordnes og Striden om Geistlighedens Løn henvises til L. Alfstands og C. Billes Recceser (Paus II, 409). Kongen bød 18 Juli 1573, at Presterne for saadanne Hold aldeles skulde forskaanes. N. Reg. II, 57.

dage efter Ordinantsen ikke ofre, ei heller betale deres Offer-
told, som gammelt haver været; at Presterne blive „truet
og undsaagt, naar de gjøre deres Embede, enten
Prædiken eller Bandsætning.“ — Mod al den Brøst og
Overlast andrage de Kongen om naadig Beskyttelse, og om
den fjerde Del af Tienden, som Bønderne selv holde hos sig,
andrage de, at den maatte uddeles til de fattige Skole-
drenge udi Stavanger, som slet ingen anden Hjelp have,
og til Hospitalet.“

Angaaende Helligdagene blev der ført Klage over, at
Bønderne vedbleve at helligholde de Dage, som i Ordinantsen
ikke ere befalede, men paa de rette Helligdage, som dem ere
befalede at høre Guds Ord paa, holde de sig fra Kirken og
tage deres Arbeide vare.

Om Kirkerne klagedes der saavel fra Kirkeværgerne
som fra Bønderne, at Kirkerne „især under Agdesiden staar
slet til Nedsalds,“ da Fogderne optage Jordegaver af Kirkens
Jorder og udhugne Kirkens Skove, samt at nu ei længere gives
Tiende af Læseskifende.

Til Slutning blev paa denne Synode taget adskillige Be-
slutninger om Presternes Tjeneste, Underholdning og Andet,
„som dem daglig imellem kunde være,“ og hvoraf det Vigtigste
var følgende:

1) at hver Guds Ords Tjener vel vogter sig, at han ikke
forsømmer sit Embede, enten med Prædiken eller de Kranke at
besøge. Dersom Nogen findes det at gjøre af Letfærdighed,
Drukkenskab eller anden Forsømmelse, han skal strax paamindes
af Provsten. Vil da ikke han raade Bod derpaa, skal han ind-
stevnes for Superintendenten og fiden ved andre Dannemænd
affættes fra sit Embede.

2) ingen Sogneprest skal drage ud af sit Gjeld og i en
Andens foretage nogen prestelig Tjeneste, enten med Brude at
vie eller i anden Maade, uden det sker med den Andens Forlov
og Billie. Dersom Nogen herimod gjør, han skal straffes som
den, der ingen Ordning og Skik vil holde.

3) ingen Prest maa skjelde paa Nogen, uden han ved
aabenbarlig Sag mod ham, og den ene Prest maa ikke i Til-

fælde af Trætte med en Anden opvække Bønderne og Andre mod ham.

3) Fældtes den Sentens paa Prestemødet, at hvilken Sogneprest, som havde faaet sin Superintendents Brev om at komme til Mødet og har siddet hjemme, skal han bøde 3 Rdlr. til Stavanger Hospital, medmindre Sygdom eller lignende Forfald har hindret ham. Findes Noget uhydig og modvillig at sidde hjemme efter denne Dag, naar han er kaldet, skal han bøde 3 Rd. til Hospitalet, og gjør han det anden og tredie Gang, skal han have sit Embede forbrudt. —

Af ovenstaaende Uddrag af den første stavangeriske Synodes Forhandlinger faa vi et temmelig klart Indblik i Tidssforholdene og de mange Banskkeligheder, den Biskop vilde faa at kjæmpe med, der vilde bringe Orden i Alt og tillige være sit fra alle Sider betrængte Presteskab til Støtte og Forsvar, især overfor en selvraadig Almue, der baade var den evangeliske Være og de evangeliske Prester fiendsk. Striden førtes paa den Tid (som vi af Presterne's Klage paa Synoden have seet) fornemlig om de evangeliske Presters Underholdning og hovedsagelig om Tiendens Udelse. Dette var et gammelt Stridssemne i den norske Kirke. Tienden blev, som bekjendt, indført i Norge af Sigurd Jorsalasarer, ligesom denne Udelse da var almindelig i den hele Christenhed. Efter den ældre „Borgarthings Christenret“ er hver Mand, som formaar at erhverve Eiendom, pligtig at betale Tiende saavel af Kapitalen, som af Renten og skifte den i 4 Dele, $\frac{1}{4}$ til Biskop, $\frac{1}{4}$ til Herredsprest, $\frac{1}{4}$ til Kirke og $\frac{1}{4}$ til Bønderne selv¹. Dette for Geistligheden vigtige Anliggende blev siden ordnet ved det bekjendte Konkordat mellem Kronen og Kirken i Tunsberg 9de August 1277 (Sættargjord herra Magnuss og Jon Erkebiscups), hvorved Kirken sikredes Tienden ei blot af Korn, Kvæg og Fisk, men af alskens Indtægt.

Den forøgede Indtægt og uafhængige Stilling, som ved dette Konkordat sikredes Geistligheden, opvakte imidlertid de

¹ Den samme Fordeling af Tienden i 4 Parter paabødes ogsaa i Erkebiskop Dons Kirkeret Kap. 20.

verdslige Høvdingers Misundelse og Folkets Misnøie. Man fandt sig besværet ved de Kirken indrømmede Friheder. En heftig Strid udbrød, der varede længe, og dens Ende blev, at Geistligheden ved kongelige Haandsæstninger sikredes Tienden efter Lunsbergersforliget. Dog synes Geistligheden hverken at have faaet eller krævet den i dens hele Udstrækning. — Kirkeforbedringen var Kronen og Adelen en velkommen Anledning til at plyndre Kirken. Bispe- og Klostergodset blev forvandlet til verdslige Len eller solgt eller bortstjæket; den rige Bispetiende blev forvandlet til Kongetiende osv. At Almuen ogsaa ønskede at faa sin Andel i Kovet, er ei at undres over, og uidentviol haabede mange at blive fri for Tiende til Kirke og Prest; thi overalt i Landet og især i Stavanger fandt man hos Almuen stor Uvillie og megen Modstand mod at betale Tienden. Da man imidlertid fandt, at Prester fremdeles vare fornødne og maatte sikres nødtørftig Underholdning, bød den danske Kirkeordinants af 1539, „at Bonden skal tiende hvert tiende Kjerf af allehaande Korn og desligeste den tiende Høfde efter den Reccesses Lydelse, som kongelig Majestæt og Danmark's Riges Raad med menige Adel have dennem derom forligt og beseglet. Deraf skal Presten have den tredie Part, og Kornet skal føres dem i Kjerven, men udi de Lande og Steder, som de ikke have saa rundelig Kornsæd, som de have udi Jylland, Sjælland, Fyen, Skaane og Smaalandene, der skulde de give Smør, Brød, Fisk og Andet, som de pleie at tiende og give efter gammel Sædvane. Desligeste skal hver Sogneprest beholde sin Prestegaard med al sin Retlighed og rette Tilliggelse samt Offer paa de 3 Christi store Høitider¹.

Ovennævnte Bestemmelser gavede Anledning til megen Strid mellem Almuen og Presterne. I Norge var Tienden før bleven delt i 4 Dele, hvoraf Bønderne havde beholdt den en $\frac{1}{4}$ Del til Hjælp for deres Fattige; nu tabte de denne Ret og bleve befalede ei blot at betale Presten $\frac{1}{3}$, men endog bringe ham det i Kjerven, og det ikke blot af Byg og Havre, men

¹ Den rette Ordinants i Otense f. LXIX.

ogsaa af Rug o. m. De, som havde haabet ved Kirkeforbedringen at blive tiendesfrie, følte sig bittert skuffede. Alle vare misfornøiede og undslog sig for at tiende efter Ordinantsen, ja beraabte sig vel endog paa den Bestemmelse i samme, at de, som ikke havde rundelig Korn, skulde tiende efter gammel Sedvane. Presterne paa den anden Side fandt sig ogsaa brøstholdne, da de hverken fik, hvad dem fordem tilkom efter Tunsbergerforliget, og ei heller eftersom deres Brødre i Danmark fik, nemlig en Trediedel af Tienden. Denne Strid førtes endnu med Hestighed, da Hr. Tørgen blev Bisp. At faa den bilagt var en Hovedgjenstand for hans Bestræbelser. „Han anstregede alle sine Kræfter for at hæve den mellem Presterne og Almuen opkomne Strid. Ifkedestomindre vare dog alle Anstalter og al derpaa anvendt Nøie forgjeves“¹.

Ifke længe efter at den omtalte Synode 1573 var holdt i Stavanger, drog Bispen til Danmark, vel hovedsagelig for personlig at skildre for den ham meget bevaagne Kong Fredrik II sin egen og Presteskabets mislige Stilling og udbede sig Beskyttelse og Hjælp. Ved denne Leilighed overbragte han vel ogsaa efter sit Presteskabs Anmodning Kongen Synodens Klager. Udentvivel lykkedes det den nidkjere og frimodige Biskop at faa flere af de paaankede Misligheder, som Fortrykket af Fogderne og mere, afhjulpne. Som Følge af hans Forestillinger var det vel ogsaa, at Kong Fredrik fra Roskilde 2den August 1574 bød Norges Statholder Povel Suitsfeldt, at straffe dem, som fordristede sig til at true og undsige Bispen under hans Bisptats og anden Bestilling, at tilholde Almuen at betale den omstridte Fjerdedel af Tienden til Stavanger Skole og Hospital². Almuen i Ryfylke, Jæderen og Dalerne var fast misfornøiede dermed og beklagede sig for Kongen over at den Fjerdedel af Tienden, som de selv efter gammel Sedvane havde holdt inde og selv uddelt blandt deres Fattige, nu skulde udgives til de Fattige i Hospitalet i Stavanger og til Skolebørnene sammesteds³. For om muligt at bringe Tiendesagen til Ende blev efter Konge-

¹ Hatting S. 212.

² Kongebrevet findes i Theol. Tidsskr. II, 243 og N. Reg. II, 115.

³ N. Reg. II, 146.

brev af 25 Januar 1575 i Skien holdt et Møde af Adelen, Biskopperne, Lagmændene og de fornemste Bønder, Søndenfjelds under Forsæde af Statholder Povel Huitfeldt. Her mødte og Stavanger Biskop med nogle af sine Præster, blandt hvilke den Clausson, og 13 af de bedste Bønder udi Stavangerlen (12te Juli 1576). „Her,“ beretter Peder Clausson, „har Povel Huitfeldt, Norges Statholder, med velbyrdige og vise Mænd og med alle Lagmænd Søndenfjelds i Norge og andre Forstandiges Raad gjort saadan Handel derom.“

Om Tienden blev der besluttet, at Almuen skal paa mindes „at tiende retfærdigen¹ efter Kongens Brevs Lydelse. Korn med al Grøde, Rug og Hvede, skal tiendes af Ageren og sættes besynderligen og skal være aftersket før Jul og ført til de sædvanlige Steder. Af de store Fisserier skal ogsaa tiendes, og den, som findes uretfærdig at tiende, skal straffes. „Om den Fjerdepart af Tienden, som kaldes Bondeluthen, besluttedes, at Almuen skal beholde den hos sig efter gammel Sedvane og hjælpe deres Fattige hjemme i Bygden med, som de ville være bekjendte for Gud². Derimod har den menige Mands Fuldmægtige bevilget og samtykket, at hver Mand skal give et Spand Korn af hver Mandsverk aarlig og det fremføre med deres Tiende, levere samme til 2 Mænd i hvert Sogn, der skal bringe Præsten det, hvorpaa han skal forvende det i Penge og sende disse til Skolen i Stavanger til Underhold for Skoledegnene, at de stedse skal blive ved Skolen og ikke udløbe blandt Almuen efter deres Almisse, som det her til Dags skeet er³.

Kongen stadfæstede 25 August 1578 Skiensmødet's Bestemmelser og bød sine Lensmænd at have Tilsyn med at Bestemmelserne bleve opfyldte⁴. Næsten samtidig opstod der Trætte

¹ Dette indstjæpedes allerede i Kongens Brev af 1 April 1570, Paus II, 361.

² Om denne Fjerdedel af Tienden klagede Almuen ogsaa i Hamar, Dølo og Throndhjems Bispdommer, se Recessen i Dølo 7 Okt. 1578 og en lignende for Throndhjem af 15 September, der begge findes hos Paus.

³ Det samme var endnu 1601 Tilfældet i Throndhjem Paus II, 1601.

⁴ R. Reg. II, 291.

i Stiftet mellem Bønderne og Præsterne om den Rente og Indkomst, dem paa Embeds Begne er tillagte, da Bønderne efter en Reces, som Kongen nylig havde udgivet nu ikke vilde yde Præsterne deres Rettighed i Varer, som sedvanligt havde været, men i Penge, hvormed Præsterne fandt sig brøstholdne. Kongen beordrede 4 Juli 1577 Statholder Ludvig Munk at faa Sagen i Mindelighed bilagt¹.

Strax derefter udgav Bønderne i Stavangerlen, som er Rhyfylke, Jæderen og Dalerne, baade deres Tiende og deres Spandkorn, en Sjællands Skjeppe, til Skolen, men Bønderne paa Agdesiden negtede, da de ei havde været med i Skien, baade at tiende efter Kongl. Maj.s Brev og levere det Spandkorn til Skolen. Hr. Jørgen og Skolemester Hans Pederson klagede nu paa menige Prestemænds Begne over denne Brangvillighed for Herredagen i Bergen 28 August 1578, idet de gjorde opmærksom paa, at den Hjerdepart af Tienden, som efter den gamle Christenret tilhører de Fattige, af Povel Huitfeldt paa Kongens Begne var bestemt til fattige Skolepersoners Underholdning. Endvidere klagedes over, at nogle af Bønderne ei vilde retfærdigen tiende. Herredagen stadfæstede Huitfeldts Bestemmelse og bød Almuen at tiende retfærdigen. Det hjalp imidlertid lidet. — Bispen henvendte sig 1579 atter til Kongen, men da han ei Andet vidste, end at man paa Agdesiden ogsaa havde forbedret Tienden som i Stavangerlen, omhandlede han ei Tienden, men androg kun om en kongelig Befaling til Lensherren paa Agdesiden, at de skulde tilholde Almuen hver i sit Len at udgive hver sin Behjælpning til Skolen. Bønderne i Vister og Mandals Vene fandt sig nu vel i at betale deres Spandkorn til Skolen, „men med en ond Villie og Præsternes store Umage, og somme have ikke udgivet uden Halvparten deraf og somme ganske indeholdt det“. Men i Redenesken holdt de det endda til 1590, da Statholderen, Axel Gyldenstjerne, paa Lagthinget beføl, at Almuen skulde det udgive og Fogden holde dem dertil, „men,“ siger Peder Clausson, „de agtede det ringe.“ Biskoppen, hvem

¹ N Reg, II, 223.

Skolens Lær saaa varmt paa Hjertet, bød da den kraftfulde Provst Peder Clausson i Maret 1592 at drage til hver Hovedkirke og Anner i Medeneslen og forelæse Lensherren Hans Pedersson Vitles Skrivelse, at de samme „Deigne- Spandt skulde udgive“¹, og han bragte det endelig saa vidt med dem, at „de bleve optegnede og siden have det udgivet,“ men i „Raabygdelaaffuet“ have de endnu (1605) ikke udgivet en Haandfuld Korn eller nogen anden Ting for samme Degne- Spand, endog Bispen nogle Gange under sin Visitats paa- mindte dem og slittig formanede dem dertil“².

Hvad Tienden paa Agdesiden angaar, saa vedblev Bøn- derne der at negte at betale Tiende efter Kongens Befaling. Naar man krævede dem, „krøbe,“ som Hatting siger, „Bonde- Nykkerne frem, og Enhver sagde: „Min Far ga ikkje Tiende aa Prestie, so gjær eg ikkje heiller; di kan no jære, kva di wil, dæ kvitte ikkje meg.“

I Maret 1588 led den norske Kirke og ikke mindst Jørgen Grichsøn et stort Tab, ved Kong Fredrik 2dens Død den 4de April. Han havde været Kirken en trofast Forsvarer og Mag. Jørgen en stor Beskytter og venlig Herre³.

Da hans mindreaarige Søn Christian IV den 8 Juni 1591 blev hyltet i Oslo, var Bispen ved Leilighed denne der tilstede. Han medførte dersfra 2 Kongebreve, daterede Akershus 11 Juni, hvori Stiftets Almue paalægges til rette Tid at yde Bispen den Kvægtiende, Fisketiende o. m., som ham tilkom og derfor 1 Rd. aarlig af hver Kirke, som er formuende og har Forraad, da hans Løn ellers udi alle Maader er meget ringe⁴. Det gif ikke Kirkerne bedre, end Bispen og Presterne. Et Kongebrev af 11 April 1595 paabjyder, at gjøre Kirkerne Ret og Skjel, da Kongen havde erfaret, hvorledes i Stavanger Stift meget uskil- feligt og urigtigt skal tilgaaes med Kirkerne Regnskab, Tiender og anden Rettighed, som af Bønderne uretsfærdig gives og gjøres⁵.

¹ Skrivelsen findes i N. Reg. III, 38.

² Clausson. Se Hofman om Tiende S. 38 og Peder Claussons Brevet af N. Fane.

³ Conf. Theol. Tidsskr. Bilag II, III S. 77-79.

⁴ N. Reg. III, 186. ⁵ N. Reg. III, 379.

1595 besøgte Bispen personlig den unge Kong Christian IV og det regjerende Raad og forhvervede en kongelig Skrivelse til alle Lensherrer i Stiftet med Befaling, at Almuen skulde tilholdes at tiende retfærdigen; men ei heller dette hjalp blandt de stive Egder. Alt blev ved det Gamle, endog efterat Peder Clausson havde tilskrevet Junker Sturing von Bohl, der fra 1606 til sin Død 1618 var Befalingsmand over Agdesiden, sit mærkelige Brev af 10 Marts 1606, hvori han meddeler en historisk Fremstilling af Forholdene og Striden og anmoder Junkeren paa egne og Presteskabets Vegne at fremme Sagen hos Kongen, da han mente, at „Menighederne hverken bleve fattige eller rige ved svigelig at forholde deres egne Sognekirker og deres fattige Sjelesørgere det, som de med Rette bør udgive til dem“¹.

Lykkedes det end ikke den nidjære Biskop at faa Striden om Tienden overalt bragt til det ønskede Maal, saa udrettede han dog, som vi have seet, meget i saa Henseende i Stiftets vestlige Halvdel, og næsten overalt lykkedes det ham at faa Almuen til at betale et Spand Korn til Stavanger Skole, hvor baade Degne og kommende Prester skulde dannes. Det kunde nemlig ei blive skjult for denne klartseende Mand, at en af Marsagerne til, at de evangeliske Prester mødtes med saa megen Uvillie og saa Lidet udrettede, var, at de fleste dels vare uddannede, uvidende og udhygtige, dels vare danske Mænd, der ofte ved deres Sprog og Mangel paa Kjendskab til Folkets Tungemaal, Karakter og Seder hindredes i deres Gjernings Udførelse, ligesom vel flere af disse ogsaa manglede den Dygtighed og Aands Overlegenhed, som kunde erstatte ovennævnte Savn; thi neppe var det de dygtigste Prestestemner, som vovede sig op blandt de haarde og vilde Nordmænd. Skulde der altfaa udrettes noget Alvorligt for Fremtiden, maatte der sørges for at faa Prester, som idetmindste havde modtaget deres Ungdomsdannelse i Landet og vare bekendte med Folkets Sprog og Seder. Han havde ogsaa fra sin Virksomhed og sit Ophold

¹ Brevet findes trykt i Hofmans Afhandling om Tiende, 2den Udg. S. 35—37.

i Bergen erfaret de velsignelsesrige Følger af den Iver, hvor- med Geble Pederſon havde taget ſig af Bergens Skole, og hvor mange dygtige Ordets Tjenere der fra denne evangeliske Planteskole vare udgaaſne. Det er derfor naturligt, at han ei blot ſørgede for at ſkaffe de fattige Disciple den fornødne Underholdning, men at han ogſaa ſom fordums Rector tog ſig med Iver af Skolens Opkomſt og fik den forſynet med duelige Lærere¹.

Vi have ſeet, hvorledes Jørgen Erichſon i Tiendeſagen og i Anledning af Geiſtlighedens grundede Klager var, ſom det ſig ſømmer og anſtaaer en ſand Biſkop, ſit Preſteſkabs Støtte og Talsmand baade hos Kongen og Folket. Men han glemte ei heller, at det er en dygtig Overhyrdes Pligt at være Menighedens og Preſteſkabets Episcopus eller Tilſynsmand og at vaage over, at Alt gaar ſømmeligt og ordentligt til. Er dette endnu i vore Dage et vanskeligt og beſværligt Hverv, ſaa var det under de da forhaandenværende Omſtændigheder mange dobbelt vanskeligere og beſværligere, ſaameget mere ſom Biſkopen da i de fleſte Tilfælde maatte handle vaa eget An- og Tilſvar. Vi ville ſtræbe ved Hæfta at viſe, at Hr. Jørgen Erichſon ogſaa i denne Henſeende fortjente det Skudsmaal, ſom Samtiden gav ham, at han var „en nidkjær Biſp“.

I denne Retning havde Fortidens Biſkopper dog Hjælp og Raad i Domkapitlerne. Det er bekjendt, at ſamtidig med Erkebiſpeſtolens Oprettelse i Nidaros blev der ved den floge romerſk-katholiske Kardinallegat Nikolaus, Biſkop i Alba, hen-

¹ Biſpen udnævnte da Rectorerne ved Skolerne. Som „rector ſcholæ“ nævnes 17 October 1576 Johannes Petri Birk, Fionius (fra Byen), ſom af Kapitlet enſtemmig valgtes til ſammes edsvorne Notarius publicus, og ſom 1578 kaldes Hans Pederſon. 1579 den 14 November nævnes Chriſtiern Dagfindſon, ſom ſenere og længe blev Sognepreſt i Stavanger, hvor han i 37 Aar til ſin Død 1621 virkede ſom Preſt, 1587 Severin Vincentius Belleius, 1588 den 28 Marts Elling Simundſon, 1598 den ſtridbare Peder Henrikſon, der foraaſagede Biſpen megen Uleilighed og Sorg. 1598 tiltalte Borgermeſter Chriſten Nielsen Rectoren, fordi han i Druffenſkab havde i hans Hus overfuſet hans Kone og Datter og ſkjeldt denne ud for Biſpens Trappedrager o. m. 1599 maatte Biſpen ſtrøve den ſtridige Rector for Herredagen i Bergen, hvor Forlig mægledes, ſe Theol. Tidſkr. II, 266 og 270.

ved 1152 ved alle Kathedralkirker i Norge oprettet Kapitler, ligesom Tilfældet var næsten overalt i den romerske Kirke. Disse Kapitler bestode af en Samling Geistlige, der, saa at sige, for Kleresiet eller i dets Navn skulde vælge vedkommende Biskopper og bistaa dem som kirkeligt Raad. Kapitlets Medlemmer kaldtes Kanniker (canonici) og vare i Norge tillige Prester, der havde til Bestyrelse og Underhold Prestekald og Præbender, men skulde dog tildels som Munkke leve sammen, og have fælles Bord (mensa communis)¹.

Ved Reformationens Indførelse blev vel paa Luthers Forbøn Kapitlerne bestaaende, men de tabte det Meste af deres Indtægt, og deres Indtægter kom ei sjelden i Uvedkommendes Hænder. Om Stavanger Domkapitel ved man kun, at Thord Rød behandlede Stavanger Kapitel paa samme Maade, som hans Jævnlige Otto Stigson gjorde i Throndhjem, og han „opbrændte paa Kirkegaarden det skønne Liberii (Bibliothek) og mange nyttige Bøger og Breve, som vare i Kapitlet.“ Stavanger Kapitel var under de to første evangeliske Biskopper fortrykt og uden Anseelse og Virksomhed og synes at have været indskrænket til Byens Prester og Skolemesteren². Jørgen Erichsøn, der erkjendte, hvor megen Gavn og Støtte Bispen kunde have af et velbesat Kapitel, gjorde i den Retning Forsøg til Kongen, der uidentviol som Svar derpaa udstedte under 18 Mai 1574) en Skrivelse til Mester Jørgen Erichsøn, hvori han blandt Andet ytrer, at, „da Superintendenten skal have en ringe Bistand af Rogen, naar geistlige Sager bliver kaldet og indstevnet for hannem paa Kapitlet,“ saa bevilger

¹ Kærsers Kirkehist. S. 223. Anhang til Kongespeilet S. 168. Nærmere Oplysning om Domkapitler findes i „De danske Domkapitler, deres Oprindelse, Indretning og Virksomhed før Reformationen“ af Ludvig Helweg. S. 29. Dänisch. Bibliothek I, 145. Throndhjems Domkirke ved Schoning. S. N. Clausens Catholicismen og Protest. 159.

² 1601 den 4 April bød Christian IV, at Kannikerne i Throndhjem skulde residere hos Bønderne i Kannikegjeldene og ei som hidindtil lade dem styre ved Kapellauer, og at „bona communia.“ som falde i Kapitlet, skulde deles mellem de residerende Kanniker udi Byen, nemlig Superintendenten, Kantor, Lektor, Archidiaconus, de toende Pastors til Domkirken og vor Frues Kirke samt Chordeggen Paus, II, 452.

Kongen, at fire smaa Præbender, som tilforn have ligget under Domkirken, men en Tidlang vare komne derfra, skulde gjengives den, „paa det at Mester Jørgen Erichsson kunde have Nogen, som med ham kunde forhøre samme geistlige Sager udi Rette, saa og forhjælpe Enhver til Lov og Ret.“ Hr. Christopher Sigurdsson¹, Sogneprest til Avalsnes og Provst udi Karmsund, Hr. Peder Jensen, Sogneprest til Høland (Høiland), Hr. Peder Jacobsson, Sogneprest til Haaland, og Hr. Andreas Jonsson, Sogneprest til Lye, beordredes herefter, „naar de af Mester Jørgen Erichsson tilfises, at besøge Kapitlet i Stavanger Domkirke og der med dennem forhøre samme geistlige Sager udi Rette,“ mod at bekomme som Erstatning for deres Uleilighed de 4 omtalte smaa Præbender, Haruids, Bagler, Loffre og Stenberg, med Bønder, Tjenere og al deres Renter og rette Tilliggelser².

Domkapitlerne i de Dage dannede et Slags geistlige Forligelseskommissioner og geistlige Domstole³. Stavangers Domkapitel under Jørgen Erichsson var ei blot ihjelsat med at afgjøre Skilsmisfager og bestemme, om Egtesfolk maatte skilles og atter gifte sig, men ogsaa med at forlige uenige Egtesæller, holde Trolovede til at fuldbyrde Egteskab, sætte tilrette og advare dem, som føre et forargeligt Levnet,

¹ eller Sigvordson. Han er sandsynligvis den Christophorus Stavangriensis, som 1553 blev optagen ved Koftocks Univerfitet. 1570 den 22 August blev han ved Kongebrev beordret at aflevere Jon Guttormsson Stoffe Præbende. Som Kannik og Provst i Karmsund forekommer hans Navn ofte i Kapitlets Møder. 1547 overdrog Kongen ham Kongetienden af Aagvaldsnes, da han havde beklaget sig over, at han fiddet paa Alfarveie og meget befværes ved Gjesteri. N. Reg. II, 224. Han overlevede Jørgen Erichsson, thi hans Eftermand, Abraham Engelbrektsfon, forekommer først 1611.

² Brevet findes i N. Reg. II, 113.

³ I den af Jørgen Erichsson indrettede Kapitelfbog ftaar som Indledning: „Cur collegia Canonicorum instituta & episcopis celessiarum cathedralium adjuncta sunt?“ 1) For at de ffulle forklare Striften med Flid og Omhyggelighed, udbrede og forfvare den fande Tro mod alle Bildfarelfer. 2) For at de med Bifperne ffulle dømme i Kirkefager og beførge, hvad der angaar Kirken, bevare Fred, forfvare Prefterne o. m.

befattede sig med Signen, Overtro, falsk Lærdom osv. For Kapitlet indstevnedes og irettesattes uefterrettelige Prester og og Skolemestere, og her mæglede Forslig mellem Geistlige, som vare komne i Strid sammen. De Anklagede eller Indstevnede mødte almindelig personligen. Som Anklager i geistlige Sager fremtraadte snart Kongens Fogder, snart Bispen, snart Provsterne. Som første Medlem sad den kongelige Lensmand eller Befalingsmand eller hans Befuldmægtigede, men det var i sjeldne Tilfælde, at de deltog i samme. Oftest sad som første Medlem Bispen, og som faste Medlemmer vare almindelig tilstede Sognepresten, Prædikeren i Stavanger og rector Scholæ. Foruden dem, men sjeldnere mødte de af Kongen udnævnte 4 Raboprester. Stundom sad ogsaa andre Prester deri. Sjeldnere deltog Lagmanden og andre Lægfolk.

Da baade Bispen og Kapitlet fandt sig besværede ved at maatte forhøre Kapitelssager hele Aaret rundt, eftersom Enhver lystede at indstevne, udkom der en Forordning af 5 Mai 1589, hvorved bestemtes, at alle Sager, som af Kapitlet skulde ordeles, skulde indstevnes tii St. Butolphs Dag (17 Juni) og St. Laurenti Dag (22 September)¹.

Paa Grund af Biskoppens Klage over, at en Del Personer, ordinerede i andre Lande og Stifter, inddrage i Stavanger og indtrænge sig i Kirkerne at prædike for den gemene Mand, Superintendenten og Sognepresten uadspurgte, bød Kongen 7 Mai 1589, at aldeles Ingen maa prædike udi nogen Kirke eller Menighed udi Stavanger Stift uden de dertil ere ordinerede af Superintendenten og have hans og Sogneprestens Bevilgning. Befindes det, at Nogen sig understaar herimod at gjøre, skal han tilbørlig straffes, saavel som den Sogneprest, der tager Kapellan eller Medtjenere, som ikke tilforn er af Suverintendenten examineret og kjendt god og skikkelig dertil².

Et endnu farligere Misbrug havde efterhaanden indsneget sig. Almuerne havde Kaldsretten, men Bispen Prøvelses og Stadfæstelsesretten. Det faldt Presterne ei vanskeligt, at faa vedkommende Menigheder til endnu før deres Død at vælge

¹ N. Reg. III, 41. ² N. Reg. III, 42.

deres Sønner til Efterfølgere og det Bispen uadspurgt. Da mange af disse Prestesønner vare visse paa Succession efter deres Fædre, anvendte de liden Flid paa deres Studeringer, men lagde mere Bind paa at sætte deres Forældres Pung overstyr ved Drukkenskab, Lødsagtighed og andre Laster. De vendte saaledes ofte tilbage fra Universitetet i Kjøbenhavn som uvidende og unyttige Drukkenbolte. Naar nu Bispen negtede at forfremme slige udhygige og ubekvemme Personer til de Kald, som Almue og Fædre havde bestemt dem til, paadrog han sig megen Fortalelse og grov Dmtale baade af Bedkommende selv og deres Slægt og Venner. Misnøien aftog visstelig ei, da paa Bispens Forestilling, Kongen 12 Mai 1595 forat hindre Brugen af slige ulovlige og uchristelige Vidler forbød at falde og udvælge Prestesønner eller Andre til at være Sogneprester, førend de rette Sogneprester ere døde¹.

1593 den 28 Juni holdtes i Stavanger atter en almindelig Synode. Paa samme indstevnte Superintendenten Hr. Peder Madsson paa Lunde, fordi han skulde have sagt til Hr. Christiern paa Haaland, at der ei skulde findes nogen Lov for at udgive Degneforret, men at Mester Jørgen havde selv paalagt Bønderne det, hvilket Biskoppen strax beviste ved Kongl. Majestæts Brev at være usandsfærdigt sagt. Hr. Peder benegtede høitideligen at have sagt saadant. Hr. Christiern paastod det Modsatte. For Guds og gode Mænds Skyld lod Bispen Sagen fare og tilstedte Hr. Peder og Hr. Christiern at forliges, som og skede.

Samme Dag blev af menige Kapitel og Synode affagt for Rette, at hvilken Prest herefter findes, som conspirerer med Bønderne at opvække dennem til Ulydighed enten mod Bispen, Provsten eller nogen An-

¹ Christian IV Forordning af 12 Mai 1595. N. Reg. III, 380. Sammenlign det kongelige Forbud af 14 Aug. 1597, som den theologiske Professor Jørgen Dybvad heftig angreb. Helveg I, 231. For dette og især for sine heftige Angreb paa Adelen blev Dybvad 1607 affat og fulgtes som theologisk Professor af Nordmanden Conradus Aslaci. ibi 232. Pont. III, 566—76.

den, skal for sliq sin Modvillighed paa det høieste blive straffet."

Saa vel Bispens Anklage som denne alvorlige Bestemmelse tyder hen paa en Misnøie blandt Almuen, hvori enkelte Prester synes at have deltaget. Misnøiens Aarsag synes at have været Degnekornet¹, hvormed menes det Spand Korn, som det havde lykkets den ivrige Biskop at faa antaget af Almuen til Underholdning for de fattige Disciple ved Stavanger Skole. Disse havde tilforn maattet søge Livsophold ved at gjøre Tjeneste ved de nærmeste Kirker, hvorfor de ogsaa kaldtes Løbedegne. Med denne Byrde har man altsaa ei alene været misfornøiet paa Agdesiden, som vi før have seet, men ogsaa paa andre Steder, og Misnøien har sandsynlig tiltaget, naar endog Presterne omtalte Biskopens Paalæg som egenmægtigt. Baade Bispens Klage og Synodens Dom viser imidlertid, at Hr. Jørgen ei var at spøge med, men med Kraft og uden Persons Anseelse førte Krumstaven. Naar man tager Hensyn til Tidernes Forhold og den Banskfelighed, som det i de Dage var med at faa vellærte og dygtige Prester, kan man let tænke sig, at der blandt Presteskabet maatte findes mange braadne Kar. Disse manglede ei, men Hr. Jørgen viste sig ogsaa her som en nidkjer Tilsynsmand. Flittig visiterede han sit vidtløftige Stift og formanede da baade Læge og Lærde at leve efter Evangeliets Forskrifter; men naar faderlig Formaning og Advarsel ei hjalp, saa stevnedes Bispen de Ufetterretlige og Gjenstridige for Kapitlet og dels irettesatte dem, dels lod dem affætte². Den 18 Januar 1594 lod han for et siddende Kapitel læse Kongens Brev om Presternes

¹ Saa ønskeligt, ja nødvendigt det baade fra et høiere Standpunkt og for Almuen maatte være at faa vel oplærte Degne og Prester, vedblev Almuen dog at vise sig vrangbillig med Hensyn til Degnekornet; thi i Kapitlet 15 September 1610 maatte Lensherren Kaas love at lade skriftlig Befaling udgaa til alle Bondelensmænd, at holde Almuen til „noget at hjælpe til Stavanger Skole efter Ordinants."

² 21 Oktober 1579 blev Hr. Jacob i Suldal for grove Forsømmelser og idelig Drukkenskab affat udi 3 Kar. — Om ham i Theol. Tidsskr. S. 260.

Ufikkeligbed og gav Provsterne en Kopi af samme at meddele deres Præpositur (Provsti) „til at spegle sig udi.“ og 18 Juli s. A. blev den før omtalte Jørgen Storch, Sognepræst paa Vister, der hverken vilde høre sin Provst Peder Clausson eller Biskoppens Formaning og Advarsler, for mislig Embedsførelse affat fra sit prestelige Embede og Vilkaar¹.

Den 23 September 1594 fik Hr. Christiern Pedersson paa Jaasund² eller Haaland paa Kapitlet den Admonition: „at forsømmer han igjen de Dage, som han skal gjøre Tjenesten paa, foruden Kannikdom eller andet lovligt Forsald, skal han afsættes. For denne Gang skal han give de Fattige 3 gamle Daler.“ Da han vedblev at være forsømmelig og selvraadig, dømtes han 17 Juni 1596 til at give 6 Rgdrl. til de Fattige og siden en streng „Obligazz.“ Da Hr. Christen imidlertid istedetfor at forbedre sig forargede sin Menighed ved Drukkenskab og anden Usømmelighed, lod Bispen ham tiltale for Kapitlet, som (18 Juni 1597) dømte ham til Affættelse².

Den 23 September 1594 blev Anders Ginarsson, Sognepræst i „Kvindesdal,“ dømt til at give 4 gamle Daler til Stavanger Hospital, fordi han uden Trolovelse og Lyshning havde taget en Kvinde til sig og derpaa sendt hende hjem igjen, fordi hun havde onde Saar paa sine Ben³, og 11 Oktober s. A. affattes Hr. Jon Olufsson for sit løsgagtige Levnet med en Kvinde i Eggersund.

Den 17 Juni 1600 blev Antonius Frangson af Bispen tiltalt paa Kapitlet, fordi han havde rømt fra sit Kald i Lund og i $\frac{3}{4}$ Aar ei havde besøgt samme, men levet et letfærdigt Levnet i Stavanger og Bergen trods sin Haandskrivning og Bispens Advarsel. Han blev dømt fra sit Embede, forvist Stiftet og erklæret æresløs⁴.

¹ Denne før omtalte uværdige Præstemand, der i et talrig besat Kapitel fradømtes Embedet, blev dog benaadet af Kongen og atter indsat i sit Embede, hvor han 3 Aar derpaa døde. Om ham se Peder Claussons Levnet af A. Faye.

² Theol. Tidskr. II, Bilag VI, S. 264—267.

³ Theol. Tidskr. II, Bilag VI, S. 264.

⁴ Theol. Tidskr. II, 264, 265, 268.

14 Juni 1601 i et talrigt besat Kapitel dømtes Visters Prestes, Anders Jørgensøn og Jacob Clausøn, for mislig Embedsførelse, misligt Levnet og Stridsfyge til Afstættelse fra deres geistlige Embede og befaledes at rømme Stiftet, medmindre „Kongen eller Statholderen vil bedre Naade mod dem gjort have¹.“

Dog var det ei blot de Geistlige, med hvilke den ivrige Bisp holdt et vaagent og skarpt Die. Domkapitlet var under ham et kirkeligt Tribunal, hvorunder allsens Forargelser, der hørte under Kirkens Tugt, bleve paatalte, de Skyldige irettesatte, de Forurettigede beskyttede og de Uskikkelige straffede. Saaledes som et Exempel blev 1595 den 14 Januar en Truls Svendsøn med sin Frille indstevnet og begge af Bispnen „haardelig irettesatte.“ Han fordrede, at de, som havde 2 Børn sammen, skulde egte hinanden. Da Truls indvendte, at han ei kunde det for sin Slægts Skyld, maatte han forpligte sig til at ophæve den strafværdige Forbindelse, give hende en Sum Penge og desuden de Fattige en Bog Kjød o. m.

Af anførte Exempler, hvilke af Kapitelsbogen mangfoldig kunde forøges², vil man allerede kunne slutte sig til, at Naaheden og Usædeligheden maatte være stor. Den evangeliske Frihed blev her, som andetsteds, især af den uvidende Mængde, forstaaet som ensbetydende med Ret til at gjøre, hvad man selv lystet. Meget af det Ufrud, som den katholicke Kirke med sin sterke Kirkearm havde kuet, spirede og voksede frodigen i Ly af den saakaldte evangeliske Frihed og bar sørgelig Frugt under den slappe Styrelse, som sandt Sted under Stiftets to første Biskopper. Der gik derfor lang Tid hen, inden det lykkedes oplyste og nidkjere Bisper og Prestes ved Evangeliets Prædiken, godt Exempel og alvorlig Kirketugt at kue det farlige Ufrud og fæste de løsnede Baand.

Vi have ved flere Exempler oplyst, hvor misligt det stod sig baade med Herre- og Lærerstanden. At det ei stod bedre

¹ Om denne forargelige Strid se Peder Clausøns Levnet ved A. Faye.

² Se Uddraget af samme i Theol. Tidsskr. II, Bilag VI.

til blandt Almuen og den store Mængde, kunne vi anc. Mag. Jørgen Erichsson stadfæster denne Anelse. I sin første Prædiken over Profeten Jonas ytrer vor Biskop sig saaledes: „Hvad Laster og Guds Fortørnelse udi Nederstat (s: de lavere Stænder) eller Husregiment sker, veed den menige Mand nok at klage over; thi der findes ganske saa egne Personer¹, som rettelig kunne fordrages og fredsommelig leve tilsammen. Forældre og de Gamle ilde optugte Ungdommen, men giver dem snarere Forargelse udi alt det, som er imod Guds hellige Bud og Befaling². Børn og Tiunde vil ikke lade sig tugte og regjere af Nogen, men plad være uden Straf og Baamindelse. Hos det menige Folk er Slemmen og Demmen med Løbsagtighed, Tyveri, Bedrageri, Løgn, Fortalelse (s: Bagtalelse) og saadan mere Forsængelighed; thi al Menneffene findes slet vansindige og bestagtige, saa vi se udi alle Stater (s: Stænder), at Synd og Laster staa i den høieste Grad og al fordømmelig Skikkelse, saaat vi maa vel klage og sige med den hellige Mand Polykarp: Ak, Herre Gud, hvi haver du ladet os leve saadanne ynfelige og jammerlige Tider“³.

Blandt det Ukrud, som i enhver Gjæringstid og fornemmelig i religiøs Gjæringstid frodig oppvoxer, er ogsaa Sekter⁴. Disse udebleve ei heller ved denne Leilighed. Bispen ytrer i sin 8de Prædiken over Jonas, „at flittig Tilsyn og Examine-

¹ s: Egtefolk.

² I Danmark stod det ei bedre til. — M. Bertelsen i sin Formaning til Poenitente 1561 ytrer: „Hvad vil jeg tale om den foraledide Drukkenhed og Løseri, udi hvilke det ganske Danmark er kommen saa dybt, at vi ere værre end de udi Sodoma og Gomora, ja fulere og slemmere end Svin.“

³ Jørgens Samtidige Erik Olsson, en Bondesøn fra Sogn, der døde som Sogneprest i Bofé 1594, havde til Ordsprog: „Du skal tro en Bonde, naar Du ser, at det gror Haar inde i hans Haand.“

⁴ Den samtidige Forfatter af „den norske Sau“ ytrer: „Bergens By er som Sodoma og Gomora. Deri ere Kalvinister og Wederdøbere, Angerkarle og Udfugere Horeri og Blodskam gaar der i Svang. Sa de tillade endog offentlige Horehuse, bruge korte Alne, falsk Begt, fælde forfjerte Domme, sværge falsk, tage mod Gaver og forfalste deres Varer.“

ring af Ordets Tjenere" var fornøden og „besynderlig i disse Riger og Land, udi hvilke mange udlændiske Folk begive sig at ville bo og nedsætte sig, siden den Krig og lange Forsølgelse i Nederland været haver¹, udi hvilke Lande den langsommelig Tid under Pavedømmet ikke aleneft haver været tilstedt Guds Ords aabenbare Foragtere, men ogsaa adskillige Sekter og Partier blandt Folk haver været skjulte, som nu med deres forgiftige Bildfarelser blandt andre Mennesker udkomme og dennem med deres skadelige Lærdomme forgive med sig selv, hvilket man nu aabenbare kan se paa de forfængelige, vildfarende Sværmere og Gjendøbere, som til Embden og andre Steder findes, som haade negte de smaa Børn det høiværdige Daabens Sakrament og ikke heller mere holde af verdslig Dyrighedens Befalning, end vi Christne kunne holde af Tyrker eller andre vederstygge Hedninger, foruden mange andre skadelige Bildfarelser, som denne Sekt haver med at fare"².

Som Exempel paa Tidsalderens Lyst til at bryde af kirkelig Orden og Skik kan ogsaa tjene, at en Bonde ved Navn Olaf Knudsøn satte sig op mod sin Bisp, indtrængte sig i Evangelii Embede og lod sig af Bønderne kalde til deres Sjælesørger, med anden utilbørlig Handel og Oprør³.

¹ Forfatteren af den norske Sam vidner og, at „Vedersøbere, Kalvinister og Sakramenterere i Hobetal komme fra Holland og let faa Borgerret i Norge. En Del af dem lade sig endog examinere af vore Prester, men ere dog i Grunden døbte Tøder og Sekterere. Disse formørke haade de Geistlige og Verdslige i Landet.

² Allerede 1555 havde Kong Christian III udstedt en streng Anordning mod Vedersøberne og Sakramentererne, hvori Superintendenten, Provster og Sogneprester alvorlig befales flittelig at randsage baade hemmelig og aabenbare, om Noget er udi sig uchristelig Mening og Sværmeri, og strax angive de Skyldige for den verdslige Dyrighed. Samme Overhørelse af alle Fremmede paalægges Bisperne af Fredrik II i Mandat af 20 September 1559. 1584 den 22 September udstedtes et Kongebrev, hvori den store uchristelige Utilbørlighed med Guds Navns store Misbrug til Trolddom o. m., som fandt Sted i Bergen og Stavanger Stigter, strengelig forbødes.

³ Theol. Tidsskr. II, 244. N. Reg. II, 132.

At Hr. Tørgen havde meget at kjæmpe med for at holde Orden blandt den raa og selvraadige Almue, er let at begribe. Man truede og undsigde ham, saa han ei var sikker paa sin Visitats eller i anden Bestilling, som han paa Embeds Begne havde at forrette, hvorfor Kongen 1574 bød at straffe dem, der „understaa sig at feide eller oversfalde Hr. Tørgen eller hans Tjenerer“¹. Paa Herredagen i Bergen den 23 August 1578 klagede han over, at Bønderne ei alene „ere modvillige mod Presterne og fortryffe dem,“ men at de komme drukne til Kirkerne og „steller dem noget seldsomt saavel mod Superintenden-
denten sjelv, naar han kommer udi Visitats, som mod Sogne-
presten“².

Naar vi tage i Betragtning, hvorledes Forholdene vare i Stavanger Stift, da Hr. Tørgen overtog sammes Styrelse, og vi af det Fortalte mindes, med hvilken Iver og Udholdenhed han rygtede sit besværlige Kald, saa maa det forekomme os, at det praktiske Liv med sine mange Krav saaledes maatte optage den ivrige Tilhynsmands Tid, at der kun maatte levnes ham liden Tid til literære Beskjæftigelser; men en Origenes, en Luther, en Palladius, en Pontoppidan o. Fl. ere lysende Exempler paa, hvad Lyst, Flid og en samvittighedsfuld og ordnet Anvendelse af Tiden formaar. Tørgen Erichsson var ikke blot en praktisk Tilhynsmand eller Biskop. Han var tillige en vel studeret Mand³. At han maatte være i Besiddelse af grundig

¹ Theol. Tidsskr. II, 244 Bilag IV.

² Dommen (23 August 1578) lød, at de Modvillige og Drukne ved Kirken skulde anmeldes for Fogden, tiltales for Lagmanden og straffes. „Samme Dag udstedte Herredagen en Formaningskrivelse til Bønder og menige Almue udi Stavanger Stigt.“

³ Erasmus Vætus htrer sig saaledes om ham: „excelsis quæ se Stavangria muris Explicat haud tenui subsorte Georgius æquo Officio fovet ac studiis recreavit honestis.“ Blandt Kilderne til sin Forflaring over Sonas nævner han foruden Biblen og Symbolerne Cyprian, Athanasius, Ambrosius, Johannes Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, Bernhardus og Cyrillus, Luther, Melanchthon, Bugenhagen, Petrus Palladius, Johannes Machabæus Alpinus, Dr. Nicolaus Hemmingius, Johannes Brentius og Paul Eberus, „hvilke allesammen ere kjendte og holdne for Christi Kirkes tro Bygningsemænd; thi blues mig ikke ved at have brugt deres Undervisning udi dette Skrift.“

Lærdom, saa at han ogsaa i denne Henseende fortjener en høi Rang blandt Norges Biskopper, have vi Grund til at antage, thi, som før fortalt, fortsatte han efter at have været Rektor ved Bergens Skole ved Understøttelse af Bergens Kapitel sin videnskabelige Uddannelse under et fireaarigt Ophold ved Kjøbenhavn og Wittenbergs Universiteter. Ved det sidste udgav 1570 en „oratio de fraterna concordia.“

Som Biskop holdt han en Vigtale over Befalingsmanden over Stavangerlen, Henrich Brockenhuus's fromme Hustru Elizabeth Pedersdatter¹ i Stavanger Domkirke den 28 Februar 1578. Den er trykt i Kjøbenhavn 1578.

I Aaret 1592 lod han i Kjøbenhavn trykke i Kvart „Undervisning om Menneffenes Udkaarelse til Salighed, udtaget af hans Lærer Dr. Hemmingius's latinske Skrifter².

Det vigtigste literære Minde, som J. Erichsson har efterladt sig er en Samling af Prædikener under Titel: Jonæ Prophetes skjøne Historia udi 24 Prædikener begreben. I hvilke den Lærdom om en sand og alvorlig Poenitens med mange andre Hoffuidstücker udi den hellige Schrift oc dens nyttige Paamindelse, Spørsmaal og Gjensvar merkelig findes forklarede udi denne sidste Verdenstid saare gaffnelige at lære baade for dennem, som lære andre i den christne Kirke og saa for deris Tilhørere udlagt og Prædicket aff Jørgen Erichsson Superintendent udi Staffvanger Stict i Norge, prentet i Kjøbenhavn af Hans Stocckelman 1592.

Af Fortalen erfarer man, at disse Prædikener ere holdte af Biskoppen i Stavanger Domkirke for en Samling af Geist-

¹ Hun var en Datter af Peder Hansson Little og Fru Ingeborg Nilsdatter Gyldenløve. Hun blev syg paa Hæsbj paa Fins og blev syg bragt til Stavanger, hvor hun døde 31 Aar gammel, elsket og savnet. Hun roses for at have været en Elsker af Læsning i danske Bøger og med sin Mand at have skjenket til Stavanger Domkirke en prægtig Prædikestol. J. Brockenhuus født paa Bærnekloster 1542, arbejdede efter sin Moder Kirstine Gyldenhorn Ellingaard og døde 6 Mai 1588 paa sin Gaard Edet (nu Eie i Holden i Bratsberg) Saml. I, 369. Theol. Tidsskr. II, 221.

² Vel hovedsagelig efter Hemmingius berømte Verk de gratia universali libero arbitrio poenitentia & justificatione. Hafn. 1592.

lige og Lægsfolk og trykt efter hans Tilhøreres Ønske, og af Bogens Titel ser man, at den tillige var bestemt til Veiledning for Præster „som gavnlig at lære for demnem, som lære Andre.“ Han har derfor ogsaa i disse 24 Prædikener behandlet de vigtigste Sandheder af Christendommen paa en saa klar, simpel og bibelsk Maade, at den for Stiftets Geistlighed maatte blive, hvad hans Lærer Hemmingius's Postil var bestemt til for de danske Præster, en Veiledning og et Mønster. Denne Prædikesamling er unegtelig ei blot den merkeligste religiøse Bog, som i Norge forfattedes i Reformationaarhundredet, men en af de fortrinligste Prædikesamlinger, der lige indtil vor Tidsalder ere forfattede hertilands. Naagtet Sproget er forældet, og mange Udtryk og Mere bære sterke Præg af den Tid, hvori den blev forfattet, kan man dog endnu læse disse Prædikener med Opbyggelse, ligesom de indeholde interessante Bidrag til at lære de Tidens Anskuelser, Oplysning og Forholde at kjende. Da det imidlertid er mere at ønske end at haabe, at denne Bog, som udgjør 305 Blade i Kvart, oplever et nyt Oplag, og Bogen nu er en literær Sjeldenhed, vil det maaske interessere mange Læsere at blive lidt bekendt idetmindste med den merkelige Fortale¹. Den begynder med en Hilsen til alle Sognepræster og tro Sjelesørgere i Stavanger Stift. Han minder dem om at lade Guds Ord bo rigeligen blandt sig (Kol. 3) og at findes tro som Husholdere over Guds hemmelige Ting (1 Kor. 4), som er den hellige bibelske Skrift, hvilken af den hellig Mand er dictet og ved de hellige Propheter, Evangelister og Apostle tillsammansæt og opskreven.“ Han minder dem endvidere om Ezechiel 33 og 1 Kor. 9 og tilføier: „Dersom nu Prædikerne ikke rette sig efter denne Regel til at forkynde Guds rene og klare Ord, Loven og Evangelium, og dermed slittelig baade straffe og trøste, eftersom de fornemme det behov gjøres, da kunde de ingentunde kaldes Guds Husholdere eller Christi Tjenere, men Leiesvende og falske Propheter, som ikke have nogen ret Sjelesorg for deres betroede

¹ I Theol. Tidsskr. II, Bilag IX findes nogle Uddrag af Bogen selv, især oplysende Tidforholdene.

Menighed, hvormed de og ere Aarsag baade til deres egen og Andres evige Skade og Fjerdømmelse, og var det langt bedre, at saadanne aldrig vare fødte til Verden. Thi kan hver forstandig Christen heraf agte, at Prædikeembedet er ikke saa let at forstaa, som hine uforstandige og ugudelige Menneſter herom kunde mene og dømme. Men det findes saa i Sandhed, at ligesom intet Embede kan være ypperligere, end dette, saa er og ikke heller noget Kald sværere og farligere til at udrette, end det, som alle Guds Ords Tjenere ere paalagt, ikke aleneste ved Studering og anden stor Umage for de Stykker, som deres Embede udkræver af dem til at opbygge Christi Rige og Kirke med og til at nedbryde Satans Rige igjen, med det salige Ord, hvilket de uden al Forsømmelse skulde forkynde og udraabe, saavel til Vand som til Band, baade Nat og Dag, saavel for de Syge som for de Karste, naar de tilsiges. Men allermest for den store Møie og Omsorg, de hermed maa have, at de udi aandelige og legemlige Fristelser, som Satan formedelst hans Lemmer uden nogen Stillestand eller Afsladelse dennem stedse paafører, kunde blive bestandig indtil Enden."

Han opfordrer derpaa til Kamp mod „Djæffuelen“ og hans tro Knegte, hvortil han ei blot regner Kjættene, Boldsmænd, Dienstkælle, Bagvaskere o. S., men ogsaa dem, „som udvortes holde sig for Kirkens bedste Venner og ere dog udi Hjertet hemmelige Tyraner, hvilke indgive store Potentater og Regenter det Raad, at de skulde tage fra Skolen og Prædikeembedet, hvad som gudfrygtige Fyrster og andre gode Christne have givet og lagt til Tjenernes Ophold, paa det at de siden enten af Fattigdom skulde trænges til at forlade og overgive deres Embede eller og at tie og dølgge Sandhed for Menneſkene, paa det at de ikke skulde komme i deres Ugunst, som kunde tage Underholdningen fra dem, og de derover maatte lide Nød og Armod. Lykkes det ei Satan at ødelægge Christi Kirke ved disse og andre, saa haver han strax andre berusede Tjenere, som ere Vreskliffere, Beklaffere og Skjendegjester, som udøse al Forhaanelse og Bespottelse mod Guds Ord og Tjenere til at røve dem fra

baade Agt og Myndighed hos den menige Mand — saa det visseelig er et stort Mirakel, at Christi Kirke og hendes Tjenere ere ikke længe siden undergangne og i Grunden ødelagte. — Men Gud være lovet, som har bygget sin Kirke paa saa fast Grundvold, at Helvedes Magt ei kan omstøde hende (Matth. 11. 1 Kong. 18).“ Dette oplyses derpaa ved Exempler, tagne af Nero, Domitian osv., Bonifacius og Paverne. „Men Gud har aabenbaret Pavernes grove Kjætteri ved det salige Redskab, Doktor Morten Luther, og andre merkelige lærde Mænd baade udi Tydskland, Danmark og andre Steder, og haver siden forfremmet det samme formedelst gudfrygtige Konger og Fyrster. Heraf sees: „ecclesia Christi oppugnari potest, sed expugnari nunquam.“ — Dog maa alle tro Sjelesørgere forvente stor Anfægtelse og Forsølgelse, saa jeg ikke tror, at der nu enten er eller og nogen Tid har været nogen ret Guds Ords Tjener, som ikke har forsøgt nogen Stød af disse Satans Drabanter og Tjenere, for hvis Svig og Argelyst den naadige Gud er mægtig nok at forsvare alle sine tro Tjenere, som af ganske Hjerte forlade sig paa ham, hvorfor de og ere ham en evig Taksigelse pligtige, hvilket jeg for min Person vil gjerne aabenbarligen have bekjendt for alle Guds Børn. — — — For at opbygge Christi Rige af yderste Formue og at nedbryde Djevelens Rige igjen i alle Maader og derhos af ganske Flid at bevise mig en retsindig og ustraffelig Arbejder baade for Gud og Menneffene og rettelig at dele Sandheds Ord — har jeg, saa ofte jeg ikke har været forhindret paa mit Embeds Vegne at besøge Kirkerne her i Stiftet med Tilsyn udi Religionen, at Alting saavel i Lærdommen som i Ceremonier efter Guds Ord og Kongl. Maj.s Ordinant's maa allevegne ordentlig tilgaa, forklaret adskillige Stykker af den bibelske Skrift her aabenbarlige for den christne Almue udi Stavanger, blandt hvilke haver været den hellige Jonæ Prophetes Bog¹.“ — „Efterdi mange gudfrygtige Christne saavel blandt Guds Tjenere paa Landsbyen boende ere, som Prædikere

¹ For Embedsforretningen rak han dog ei at fuldføre den førend Kongens Dødsaar 1588.

og Tilhørere her i Byen ere residerendes, som have havt Anledning til at høre disse Prædikener, have ønsket, at de ved Prenten maatte udgaa," saa gav han efter for dette Ønske og tog Manuskriptet med til Kjøbenhavn, da han 1589 reiste derned; men da man var bestjæftiget med Trykningen af Biblen, opsatte han sit Skrifts Trykning endnu et Par Aar¹. „Dette mit Arbeide," vedbliver han, „hvad det nu være kan, elskelige Brødre i Christo! haver jeg Inngen vidst bedre at kunne dedicere og tilskrive end Eder, baade at jeg hermed kunne vise Eder nogen Taknemmelighed igjen for Eders broderlige Omgjængelse og anden Velvillie, som J mig udi 20 Aars Tid udi dette Stift have bevist, og alenest at J stedse have ladet Eder findes, hver efter sin Magt og Evner, Christi tro Husholdere over Guds hemmelige Ting" osv.

Dette hederlige Vidnesbyrd om hans Brødre i Herren er os saa meget kjerere, som han paa et andet Sted ytrer følgende Ord, idet han kaster et Blik tilbage paa sin lange Arbeiden i Herrens Vingård:

„Fra det første jeg efter Guds Villie for 35 Aar forleden blev lovlig kaldet og uværdig beskikket til dette hellige Evangelii Prædiken, begyndte der udi det troligste, som Gud gav mig Raaden til, at opbygge Christi Kirke og at nedbryde Djevelens, da foruden dette Embedes Besværing med stor Omforg og Arbeide til at udrette de Stykker, som dertil hørte, haver jeg og fornummet Satans listige Tilløb formedelst hans Soldner og mest af hine utaknemmelige og falske Brødre, af hvilke jeg havde langt andet fortjent og forseet mig til, og mest siden jeg kom her til Stiftet: thi noget efter at jeg for 20 Aar siden blev af Guds Forsyn lovlig kaldet og af min allerkjæreste og naadigste Herre og Konnung Frederik stadfæstet og ordineret til dette forfaldne Stift og jeg af den Nidkjerhed, som jeg havde for Guds Ære og Guds Børns aandelige og legemlige Velferd, tog mig paa mit Embedes Vegne noget heftig an med nogle andre flittige Guds Ords Tjenere baade

¹ Folioudgave af 1589.

at opbygge Christi Kirke og saa at nedslaa og ødelægge de Levninger af Djævelens Kirke, som udi lang Tid af Havens og Munkes Folk haver været i dette Stift forsamlet, da haver Satan tvende Gange lagt sig efter at forhindre al den Tjeneste og Arbeide, som jeg herefter kunde afstedkomme i den christne Kirke; men Gud, Almægtigste, under hvis Beskyttelse jeg tryggelig haver holdet mig, haver baade vædelig tilbagedrevet Satans Lemmers Anslag herudi og saa trolig bestjermet min Ustyldighed."

Disse Ord hentyde paa, at Jørgen Erichsøn har havt Fiender og Avindsmænd, der have søgt at komme ham tillivs. 2 forfængelige Mennesker, som havde digtet ham en Hovedløgn paa, bleve af Statholderen Axel Gyldenstjerne og flere 1590 forhørte og „siden befundne at være vitterlige Tyve, Mændere og foredelige Løgnere og dømte æreløse"¹. Blandt Bispens Modstandere nævnes Kosmus Arildsøn, der 26de August 1578 blev Christopher Nielsøns Eftermand som Lagmand i Stavanger. Paa Herredagen i Bergen 1585 tiltalte Bispens Lagmanden „for nogen utilbørlig Ord og Handel, han skal have tillagt ham, hans Hustru, Hustrues Moder, Folk og Tjenere, faavelsom nogen Viisbrug, som skal være skeet af fornævnte Kosmus Arildsøn og hans Hustru i hendes Sygdom." Lagmanden negtede at have fremført de omtalte Beskyldninger. Parterne forligtes endelig saa, at de gjensidig erklærede, at de intet andet vidste end Ver og Godt, hvorved al deres Trætte skulde bortfalde og aldrig mere oprippes og alle de af dem i disse Sager paa begge Sider mod hinanden erhvervede Breve og Prov være døde og magtesløse².

¹ Hermed sigtes til en Maurits Nielsøn og Hustru Bivide Hansdatter. Han blev som Løgnere dømt fra sit Prestembede og erklæret æreløs, og hun at være en Hore og miste sin Hud og rømme Riget. N. Reg. II, 291.

² Sigtelsen mod Lagmandens Kone angik nok „de ugudelige Signelser, som Hegen Anne Knudsdatter havde brugt og de 5 blodige Kors, som Drømmeren Jacob Sønsson havde skaaret paa hendes Krop, for at helbrede hende i hendes Sygdom. Theol. Tidskr. II, 230 og N. Reg. II, 571. Om Kosmus N. Reg. II, 619, III, 196.

Rogle Aar senere (1594) bad Hr. Jens Buch „med grædende Taarer“ Bispen om Forladelse, fordi han i et Bryllup havde druffet Bispens Datter Susanna en Speglose til. I 1598 klagede Bispen i Kapitlet over, at Skolemesteren i Stavanger Hr. Peder Henrichsøn, en heftig og stridbar Mand, ei opførte sig mod sin Biskop som han burde og som han lovede, der han ordinerede ham. Da Peder med Taarer bad om Raade tilgav Bispen ham; men nødedes dog det følgende Aar at stevne ham for Herredagen i Bergen, hvor Peder forpligtede sig til Pligtsopsyldelse¹.

Som bekjendt og før omtalt, var den danske Kirkeordinants gjort gjeldende ogsaa for Norge, hvor den imidlertid foranledigede megen Uleilighed og Strid, da mange Bestemmelser i den aldeles ikke passede paa de norske Forholde. Vel havde Truid Ulfstand og Claus Bilde ved sine Recesser af 1539 og Christopher Huitfeldt ved sine 4 Recesser af 1544 søgt at raade Bod paa de værste Misligheder og midlertidig ordnet de norske Kirkeanliggender. Da imidlertid disse Recesser ikke i alle Punkter samstemmede indbyrdes og ei heller med den danske Kirkeordinants, som ogsaa gjaldt for Norge, følte desto mere Trangen til en Kirkeordinants, afskaffet efter de norske Forholde. Thronhjems Biskop Hans Gaas († 1578) havde ved Lektor Anders paa Thronenes endog ladet oversætte den gamle Christenret af Erkebiskop Jon paa „danske eller det Maal, som nu forstaaeligt er og her i Riget menlig bruges“². Af flere Grunde gjorde han opmærksom paa, „at det gjøres Behov, at Norges Rige maatte efter Landsens Leilighed gjøres en god christelig Ordinants og Skik baade med Lægsfolk og Klerkeriet, at onde og ugudelige Fogder ikke saa haardelig handle med fattige Undersaatter“³.

¹ Theol. Tidskr. II, 270, hvor Kontrakten mellem ham og Bispen findes. Om denne urolige Mand, der døde som Sogneprest i Bælle 1621 Theol. Tidskr. II, 266, 267, 270.

² Erkebiskop Jons Christenret, der sandsynlig blev offentliggjort 1280, findes blandt Norges gamle Love II, 339 og Gaas's Oversættelse i Paus's Samling af gamle norske Love II, S. 108.

³ Dansk Mag. VI, 314.

Da Christian IV var bleven Konge, besluttede han paa Grund af det ham fjere norske Folks Ønsker og for at hindre indsnegne Misbrug at indfri sin Farsaders Løfte og give Norge en særegen Kirkeordinant. Christian IV tilskrev 2den Januar 1604 fra Kolding de 4 norske Bisper, at de strax skulde begynde at forfatte en Kirkeordinant og siden møde den 22de April i Bergen for der indbyrdes at „komunicere om det. Enhver forfaret har, og da endelig gjøre et ret opus deraf, hvilket ufortøvet skal med os elskelige Magister Anders Bentsøn, Superintendent i Oslo, overantvordes i Kjøbenhavn, paa det forn. Anders paa alles Vegne kunde forklare, om Noget fandtes, som Betænkning og Erklæring fornøden havde.“

Som Følge af den kongelige Befaling samlede Norges 4 Bisper, Mag. Anders Bentsøn fra Oslo, Mag. Anders Fosø fra Bergen, Mag. Jsaak Grønbeck fra Throndhjem og Mag. Jørgen Erichsøn fra Stavanger, i Bergens By, hvor disse Hædersmænd „med største Lyst og glad Nidfjerhed for Guds Ære“ arbejdede paa det Verk, som var dem betroet. Men midt under dette Arbejde overraskede Døden vor ærværdige Jørgen Erichsøn i Bergen den 5te Juni 1604 i en Alder af 69 Aar. Hans Lig blev ført til Stavanger, hvor det blev begravet i Domkirken strax neden for Choret under en Ligsten, hvor hans Portræt¹ hænger ligeover med den Overskrift:

„Vera effigies D. Magistri Georgii Ericsi, episcopi
Dioeceseos Stavangriensis“ og neden under staar:

„Nascitur Ao. 1535, ordinatur 1571, moritur 1604.“

Af det Meddelte vil man vel allerede have uddraget den Slutning, at Jørgen Erichsøn ikke var nogen almindelig Mand. I en Alder af 36 Aar havde han overtaget det vanskelige Hverv, at reformere dette høist forsømte, næsten katolske Stift. Med brændende Nidfjerhed havde han modarbejdet den herskende Selvraadighed, Uvidenhed og Lastefuldhed. Med Kraft, Alvor og Myndighed havde han i 33 Aar ført Bispestaven og

¹ Portrættet, et Oliemaleri og Knæstykke, henved 3 Aen langt og 1½ Aen bredt, fremstiller en stor og før Mand af et værdigt Udseende. Han er iført Bispeornat, har Kallot paa Hovedet og langt Skjeg.

holdt Høie og Lave, Prester og Lægfolk til at rette sig efter Guds Lov og Kirkens Ordinants. Med ualmindelig Dydighed havde han vist at bringe Orden istand midt i den Uorden, som fandt Sted. Med sjeldne Gaver til at ordne og styre forbandt han en for sin Tid usædvanlig Oplysning, Dannelse og Maadehold. I hans trykte Prædikener over Jonas viser han sig som en vel studeret, bibelsk troende Theolog, lige fjern fra Sværmeri og den fordømmelseslyge Rettroenhed, der hovedsagelig i de Tider aabenbarede sig i lidenskabelig Polemik, især mod den reformerte Kirke. Som Prædikant nærmer han sig sine 2 berømte Forbilleder, Luther og Niels Hemmingius.

Hr. Jørgen hører i det Hele til de sterkt udpregede Personligheder, disse Mænd af mandig Selvstændighed og Kraft, som næsten vare særegne for hine Tider. Han vidste hvad han vilde, og gik med faste Skridt løs paa det Maal hvortil han stevnede. Han var sin Pligt og sit Kald tro indtil Enden og fortjener derfor at mindes med Tak og nævnes med Heder blandt vort Lands ikke faa udmærkede og fortjente, men endnu lidet bekjendte Bisper.

Hr. Jørgen var 2 Gange gift. Hans første Hustrues Navn er ubekjendt. Vi vide kun, at hendes Datter Helvig døde 23de Juni 1563 i Bergen. Hans anden Hustru, den før omtalte Adriane, var en Datter af Bergens anden evangeliske Biskop Jens Schelderup. Med hende havde han foruden den før omtalte Datter Susanne 3 Sønner, som han holdt ved Kjøbenhavns Universitet og (1595) „fremdeles agter at ville holde saavel udenlands som der udi Riget til Studier.“¹ Den ene var Daniel, der levede og døde som Sogneprest i Hjelme-land og Provst i Ryfylke og Karmsund og hørte til sin Tids dygtigste Prester.² Den 2den Samuel blev Mandals tredie evangeliske Sogneprest.³ Den 3die Søn var udentvivl den

¹ N. Reg. III, 378.

² Født 22 Aug. 1583 † 19 April 1635. Om ham se Biskop Scavenius Levnet.

³ Han blev Sogneprest i Mandal 1608, men da hans Formand den gamle Olaf Sofrenson først døde 1613, maa denne have resigneret eller overdraget Hr. Samuel Kaldet. Han kaldes pastor emeritus og havde

Magister Johannes Georgii Stafvangrius, som i Juli 1599 blev immatriculeret ved Kjöbings Universitet.

Blandt de Mænd, som stode Jørgen Erichsøn kraftig bi i hans vanskelige Gjerning fortjener En særlig Omtale og det er den bekjendte Oversætter af de norske Kongers Sagaer, den oftere omtalte Peder Clausson. Han er født i Egersund 1ste April 1545 og var en Søn af Claus Friis, Sogneprest i Undal. I Aaret 1566 blev den 21aarige Peder ikke blot Sogneprest i Undal efter sin Fader, men ogsaa Provst i Listerprovsti; hvoraaf man kan slutte, hvor stor Mangelen var paa dygtige Profiteevner i de Dage. Vi have tilforn seet hans Skildring af Presternes Stilling og Almuens Selvraadighed og hvorledes han paa Synoden i Stavanger 1573 mandig forsvarede sig mod de Beskyldninger, som bleve fremsatte mod Presteskabet paa Lister.¹ Han deltog i det store Møde i Skien 12te Juli 1576 og fik 1579 det vanskelige Hverv at formaa Bønderne i Nedenes og Raabygdelaaget til at betale Spandkornet, eller det Bidrag af et Spand Korn af hver Gaard til Skolen i Stavanger.²

Endnu mere Møie og flere Ubehageligheder foraarsagede ham hans Naboprest, den omtalte berøgtede Jørgen Hemmingsøn Storck, Sogneprest i Banse, der blev saa forbitret paa sin Provst, fordi han paa Embedsvegne satte ham tilrette,

for Samuel havt hans Frænde Peder Schelderup til Medhjelp. 1613 stebnedes Hr. Samuel af Lensherren Sturing von Bohl for Herredagen i Skien 16 August, fordi han med de andre Prester i Mandalen havde undladt at levere Folk og Besoldning i Calmartrigen. 1628 nævnes han som Bidne i en Skilsmisfesag. Hans og Hustru Ahlet Hansdatters Navne findes paa Ujsekronen og Ujsestagen i Holmefirke med Marstallet 1648. Han skal være død 1650 eller 1651 og lever endnu i Folfesagnet, da han blandt Andet skal have manet frem igjen en Pige, som var indtagen af de Underjordiske i den saakaldte Hestehaug. Om P. Schelderup, som var Broder til Jørgen Erichsøns Hustru, der ved Faderens Død (1682) tog ham i sit Hus og sørgede for, at han blev holdt til Studeringer og vel skaffede ham Ansættelse hos den gamle Hr. Olaf, se L. L. Daae, Throndhjems Stifts geistlige Historie, 83—98.

¹ Side 166. ² Side 173, 175.

at han vilde dræbt ham, om han havde fundet ham, ja samme Dag paa en Søndag vilde overfaldt ham før Prædikenen i Bansekirke, saa Hr. Peder kun med stor Rød undgik hans Hug. Vel blev Jørgen Storck af Kapitlet affat 1594, men han blev af Kongen benaadet. Han overlevede imidlertid sin Affættelse og Gjenindsættelse kun 3 Aar. Dermed var imidlertid ei Striden endt. Hans Svigersøn Jacob Clausson, som i 14 Aar havde været Storcks Medtjener, havde næret grundet Haab om at faa Sognepresteembedet, men Almuen valgte i hans Sted hans Bærbroder Anders Jørgenson, Formandens Søn. Den tilfidesatte Jacob anklagede nu sin Svoger som den, der havde bekommet af Almuen et uloveligt Kaldsbrev og gjorde ham de groveste Beskyldninger. En langvarig og heftig Trætte udbrød mellem de 2 Frænder „der, efter Hr. Peders Klage, forarsagede megen Bulder, som ferargede den christne Kirke og var godt Folk til Besvær.“ Provsten forsøgte vel at mægle, „men lønnedes med Spot, Forhaanelse og Foragt mod hans Person med anden Bagvaskelse og Undsigelse mod hannem og hans Børn, ja Hr. Jacob havde endog overfaldet sin Provst i hans eget Hus med Hug og Slag uden billig Marsag!“ Da alle Forsøg paa at tilveiebringe Fred vare frugtesløse, stevnede Hr. Peder dem for Kapitlet, hvor de begge 17de Juni 1601 bleve affatte og befalede at rømme Stiftet.¹ Imidlertid opstod der et farligt Uveir over Peders eget Hoved. Han havde optraadt som Almuens Forsvarer mod den egenmægtige Lensherre i Nedenes og paa Lister, Adelsmanden Peder Grubbe og derved paadraget sig denne mægtige Mand's Brede. Han stevnede Provsten for den store Herredag, som Christian IV holdt i Bergen i Juli 1604 og beskyldte ham blandt andet for „ved oprørsk Gjærning at have gjort Almuen affpændig mod Lensherrens Ombudsmaend, og at have understaaet sig at paalægge adskillig Sagfald og tvinge Bønderne til at udgive til Stavanger Hospital eller anden Maade, hvorom flere Breve forevises for Sagfald, som Bispen for Hr. Peder og andre havde indgivet.“ Hr. Peder Clausson blev frikjendt for de ham gjorde

¹ Om den se Theol. Tidsskr. II, 269 og Peder Claussons Levnet.

Beskyldninger, dog hvad Sagfaldet angik med det Tillæg, „vi have denne Sag naadigst anseet, at Peder Clauson efterlades, hvis hans Forseelse i saa Maade kunde findes, dog han herefter skal sig entholde vore Undersaatter med Eliqt at bevære.“ Derved tilegnede Kongen eller Staten sig nu al Sagfald, som i den vilde Tid var en vigtig Indtægtstilde, hvoraf en Del tilforn havde tilflydt Kirken eller Bispen, men i senere Tider Hospitalet i Stavanger. En Maaned før denne Dom blev feldet, havde Jørgen Erichsson som fortalt fuldendt sit Livsløb. Under hans Eftersølger L. Scavenius vedblev Hr. Peder at virke i Kirkens Tjeneste baade som Prest, Provst og Medlem af Kapitlet. I Kapitlets Forsamlinger i 1608 nævnes han archidiacon og indtager Pladsen næst efter Bispen.¹ I 1613 forekommer hans Navn sidste Gang i Kapitlets Forhandlinger. Han var da 68 Aar gammel og havde sin Søn Claus Pedersson til Kapellan. Han døde det følgende Aar, nemlig 15de October 1614. Med sin varme Iver for sit Kald og Kirkens Unliggenger forenede Peder Clausson levende Sands for sit Fødeland og dets Historie samt aabent Die for Naturen. Sine Fritimer anvendte han til at gjøre sig bekjendt med sit Fødelands Historie, Lovgivning og Naturbeskaffenhed samt Frembringelser. Fædrenes gamle Tungemaal begyndte allerede i hans Tid at blive uforstaaeligt for selve Nordmænd, da den danske Mundart, blandet med den norske, var bleven den almindelige. Efter Opfordring af Norges Statholder, den for tjente Axel Guldensjerne oversatte han Snorre Sturlesons gamle norske Kongekronike med Fortsættelse (1599). Foruden dette for tjensfulde Arbeide, som først blev trykt 10 Aar efter hans Død, forfattede han ogsaa „Norges og omliggende Ders sandserdige Beskrivelse“ (der ogsaa blev trykt 1632), der indeholder værdifulde Bidrag til at lære at kjende vort Fødelands Stilling, Næringsveie og Forhold for 200 Aar siden. Foruden disse 2 Bøger efterlod han: 1) en kort og ensfoldig Forklaring over Fader vor, 2) et botanisk Skrift over Urter, Blomster og Plan-

¹ Som Archidiacon var ham tilstaaet Krugenes eller Krigenes Præbende i Stavanger. Peder Clausson ved A. Fage, S. 41.

ter, 3) et lidet Skrift om Mensalgodset i Norge, der foruden andre Papirer og Fragmenter af mindre Betydning, eiedes af en af hans Eftermand i Provsteembedet, nemlig Michal Tyrholm Sogneprest til Banse fra 1725—67, men nu vel forlængst ere offrede til Luerne saavel som hans Verk om Norges Dyr, Fugle og Fiske, den kom først i Ole Worms og siden i Thomas Bartholins Hænder, men tilintetgjordes i en uhykkelig Ildbrand. Derimod er hans udførlige Brev eller Forestilling af 10de Marts 1606 til Befalingsmanden paa Agdesiden Sturing v. Bohl, der omhandler Presteskabets Strid med Almuen i Stavanger Bispedømme om Tiende o. m., frelst fra Odælægelsen, og tildels aftrykt i Hofmanns Afhandlinger om Tienden 2det Oplag S. 35—39.

Peder Claussons Portrait findes endnu i Undal Kirke og Afbildning af samme i J. Aalls sinukke Oversættelse af Snorre. Det fremstiller en Mand af undersætsig og kraftfuld Legeme med et strengt Ansyn. Hans surede Bænde, skarpe spillende Dine, graaagtige Haar og lange tykke graasorte Skjeg lader Betragteren ane, at Hr. Peder maatte være en kraftfuld Mand, der funde indgyde Folk Respect.¹

*

*

*

I 33 Aar (fra 1571—1604) førte Jørgen Erichsson, som vi have seet, Bispestaven i Stavanger Bispedømme under van-

¹ Nærmere Efterretninger om denne mærkelige Mand findes i A. Fages Norske Sagn og i samme Forf.s „Peder Clausson“ (Separataftryk i Skill.-Mag. 1858) samt i Illustreret Nyhedsblad for 1859 No. 7 af L. Daae. Til ovennævnte Arbeide af P. Clausson kan endnu føies „en Undervisning om Noriges Love, som findes foran i det Exemplar af „Noriges Lov, udsat paa Danske og Norsken derhos, som Peder Clausson, Sogneprest i Undal forfattede 1600 og 1608 forærede, som han selv skriver i Bogen „til et venligt og tienistachtigheds og taknemmeligheds tegn min kjære Herre Biskop hederlig og høilærd Mand M. Lauriz Clausson oc mine kjære Medbrødre her udi Stavanger boendis“ med egen Haand anno ætatis 63. Lovbogen med ovennævnte Undervisning findes nu blandt flere gamle norske Lovbøger paa det kongelige Bibliothek i Stockholm. (Nyerups Reiser til Stockholm, 147—154.)

skellige Omstændigheder. Hvad der er anført i hans foregaaende Levnet om Striden mellem Cleresiet og Almuen om Tienden, Prestegaardenes Vedligeholdelse, og om Almuens Uvillie til at yde Presterne en nødtørftig Underholdning passer tildels ogsaa paa det øvrige Norge, om ogsaa Modstanden andensheds var mindre seig. Kaste vi Blikket paa den dansk-norske Kirke i Almindelighed, saa finde vi, at Kong Fredrik II, en from Mand, der interesserede sig for Kirken og dens Anliggender og døde 4de April 1588, tilligemed sine Theologer indtog en mæglende Stilling mellem Lutherdommen og Calvinismen. De søgte af al Magt at bevare Enighed mellem de Evangeliske eller Protestanterne indbyrdes for ei at komme til at ligge under i Kampen mod den mægtige og fiendste katholske Kirke, hvor de sluge Jesuiter førte Kampen og det ei sjelden med Held. Denne Holdning paadrog imidlertid de toneangivende danske Theologer de ivrige streng-lutheriske Fyrsters og Theologers Misstanke og Had, og Skriget over deres mest fremragende Mand, den før omtalte Niels Hemmingius, for hans Hang til Calvinisme med Hensyn til Opfattelsen af Herrens Tilstedeværelse i Nadverens Sakramente, blev tilsidst saa heftigt, at Kongen gav efter og meddelte ham Ufsked som Professor i Theologien. Videre vilde Fredrik ei gaa; thi da de lutheriske Theologer for at værne om den rene lutheriske Lære forfattede den bekjendte formula concordiæ og hans Svoger Hertug August i Sachsen sendte ham et prægtigt Exemplar af samme skal han ei alene have kastet dette paa Jlden, men forbød 1580 endog under Dødsstraf dens Udbredelse i sine Riger og truede de Prester hos hvem denne Bog fandtes med Ufsættelse.¹ En dansk Bisp erklærede endog at han heller vilde lade sin høire Haand afhugge end underskrive denne Formel. Over Sedelighedens Forsald hørtes alvorlige Klager og 19de Juni 1582 udfom Fredrik den 2dens Ordinants i Egttabssager efterat Hemmingius havde skrevet sin bekjendte Bog „*Libellus de conjugio repudio & divortio*“. Den 6te Sept. 1583 anordnede Kongen at der i begge hans Riger skulde holdes Bededage den 9de, 10de og 11te

¹ Pont. annales III, 481. Om samme Däniske Bibliothek VII, 274 til 354 o. s. v.

December for at afbede og formilde Guds retferdige Brede, da Pestilents, Sygdom og anden Plage overhænge.¹

I Fredriks sidste Dage arbejdede de theologiske Professorer i Forening med Sjællands Bisp paa en ny revideret Udgave af den under Christian III udfomne Bibeloversættelse, der forøgedes med Luthers Fortale og Randgloser og Veit Dietrichs Summarier over hvert Kapitel.² Blandt den Tids Forfattere fortjener foruden den lærde Hemmingius, der hører til de frugtbareste og skarpsindigste Forfattere, som vor Kirke har at opvise, at nævnes: Psalmedigteren Hans Christensen Ethen, Prest i Malmø, hvis Haandbog (1578) og Vandrebog i den Tid vare almindelig yndede Ophbyggelseskrifter.³ Ved Hemmingius's Ven, Cantzleren Niels Raas Død (29de Juni 1594) synes en ny aandelig Retning at udvikle sig. Nye Mænd traadte op og fortængte de ædlere. Det ireniske Parti maatte vige Pladsen for det streng luthersk orthodoxe, der i den lærde og heftige Hans Poulsen Resen, der 1597 traadte ind i det theologiske Facultet, fandt en energisk Forkjæmper og senere kom til at indtage en fremragende Stilling i Kirken. Den 23de Mai 1600 døde Hemmingius 89 Aar gammel og samme Aar tabte Norge en fortjent Biskop i Nordmanden Jens Nielson (Haf), som havde fulgt og en Del Aar været adjungeret sin Svi-gersfader Magister Frans Bjerrig (Berg), der over 90 Aar gammel døde 2 Novbr. 1591, efter at han i 42 Aar havde forestaaet Oslo og Hamars forenede Bispedømme. Hr. Jens († 1600) var en dygtig og lærd Mand, der forfattede flere Skrifter, og var latinsk Digter⁴.

Blandt Jørgen Erichsøns Samtidige ville vi endnu nævne Nordmanden Halvor Gunnarson (Halvardus Gunnarius) Rector i Theologien i Oslo, en lærd Mand, latinsk Digter og flittig Forfatter, der døde 1608.⁵

¹ N. Reg. 2, 542.

² Den blev trykt efter Kongens Død 1589 i folio og kaldtes Fredrik den 2dens Bibel. Man træffer den endnu stundom paa Landet.

³ Han er Forfatter til flere yndede Psalmer, som Herre Jesu Christ, min Frelser du est. Den lyse Dag forgangen er, Guds Godhed ville vi prise og Oversætter af den tydske Psalme Af Høiheden oprunden er.

⁴ Hans Levnet og itinerarium ved Coucheron i Vidensk. 4, 2.

⁵ Blandt hans Skrifter ville vi nævne 3 nemlig chronicon regum

IV.

Laurentius Clausson Skabo eller Scavenius.

1605—1626.

Ved Jørgen Erichssøns Død anholdt Stavanger Kapitel den 29de Juni 1604 om, at Bergenserens Ole Jensen Koch, Sogneprest i Lund i Skaane, maatte blive Hr. Jørgens Erermand. Men „paa det at Stiftet kunde blive holdt udi den gode Ane, som den forrige Biskop havde sat det udi, udvalgte Kong Christian IV Laurentius Scavenius til Bisp i Stavanger Stift, „særdeles formedelst hans Værdom og uskræffelige Levnet.“¹ Han kaldtes Laurits Clausson Skabo eller med latinsk Navn Laurentius Nicolaus Claudii Scavenius og var fød i Kjøbenhavn 1561. Hans Fader var Mester Claus Lauritsson Skabo eller Scavenius, som 1552 i Paris lod trykke en arithmetica paa Dansk og siden blev Professor i Mathematik i Kjøbenhavn.² Hr. Laurentius Scavenius var Magister artium og Rector ved Kjøbenhavns Skole 1590, Professor pædagogicus ved Universitetet 1594 og notarius Acad. 1599. Det følgende Aar var han Sogneprest til Taarneby paa Amager. 1605 udnævntes han til Bisp over Stavangers Stift, hvortil han blev indviet paa Pintsedag (21de Mai) s. A. af Sjællands Biskop Peder Vinstrup.³

Norvegiæ elegiacis versibus latine expositum 1606 i 4. flores sapientiæ divinæ ex epistolis & evangeliiis dominicalibus. metricæ (paa Dansk, Latin, Græsk og Hebraisk) 1596, 8, og den oftere udgivne og endnu bekjendte Mich. Sæges aandelige Spørgsmaalbog af den hellige Skrift (den saakaldte Prestepine) 1602.

¹ Slange, Christian IVdes Historie 1, 229.

² Han var født paa Skagen eller Skaffuen i Vendsyssel i Jylland, hvoraf han tog Tilnavnet Scavenius (Dansk Mag. 1, 119. Suhms nye Saml. III, 73) og gift med Magdalena Arctander, Datter af Laurits Nielsøn, der døde som Sogneprest i Stordalen 1596 og var Søn af Thronhjems 1ste Borgermester Niels Lauridsøn (Gjesfings Jubellære IV, 364 Stamtablen).

³ „1605 in feria pentecostæ ordinatus est solenniter epis. Staf. Lauren-

Ud paa Sommeren kom han til Stavanger, hvor han i September sammenkaldte Stiftets Provster og Kanniker forat faae afgjort hvad af Stiftets Indkomst, der tilkom Formandens Enke og ham. Da Provsteembedet i de Dage udkrævede selvstændige og dygtige Mænd har man Grund til at antage, at Provsterne da udgjorde Presteskabets Kjerne. Det vil derfor vel være Flere kjert at kjende Navnene paa de Mænd, som mandigen havde staaet Jørgen Erichsøn bi i hans Kamp forat udbrede den evangeliske Lære og bringe Skik og Orden i Stavanger Stift. 24 September 1605 vare i Stavanger Kapitel samlede: Knut Michelsøn, Provst¹ og Sogneprest til Stavangers Domkirke, der under den lange Vacance havde været Formand i Kapitlet og forestaaet Stiftet som Vicarius; den bekjendte Peder Clausøn, Sogneprest i Undal og Provst i Listerlen; Christopher Sigurdsøn, Sogneprest til Avalsnes (Augsvaldsnes) og Provst i Karmsund; Laurits Christensøn, Sogneprest til Klep og Provst over Jædern; Christen Dagfindsøn, Kannik og Medtjener ved Domkirken; Jon Mauritsøn, Sogneprest i Eggersund og Provst i Dalerne; Anders Matsøn, Sogneprest i Topdal og Provst i Mandalslen; Elling Simonsøn, Sogneprest paa Finnsø og Provst i Rhyfylke; Laurits Nilsson, Sogneprest til Modland (Vester Moland) og Provst i Nedeneslen; Rasmus Olafsøn, Kannik og Sogneprest paa Rendesø; Rasmus Pedersøn, Kannik og Sogneprest til Torvestad og Mathias Henriksøn, Skolemester og Kapitlets Notarius. Disse Herrer afgave 24de September den Formening, „at den bisskoppelige Rente, som faldt den næste Høst efter Hr. Jørgens Død, burde tilfalde hans Enke uden hvis Jordbygsel, som samme Aar tilfalde kunde enten det var første Stedsmaal eller 3dieaarstage; thi de bør være hjemfalden vor gode Mand Mester Lauriz (o: Bispen).²

tius Nicolaus Claudii Scavenius in templo D. Virginis, quod est Hafniæ Danorum“ staar skrevet i Stavanger Kapitels Copiebog.

¹ Det første Medlem af Kapitlet efter Bispen kaldtes i den katholske Kirke præpositus eller Provst. Senere kaldtes han Stiftsprovst.

² Nærmere Efterretninger om disse Mænd ere meddelte i den oftere om-

Den nye Biskop anvendte udentviol de første Aar til at vifitere fit vidtløftige Stift, faa at han kunde gjøre ordentlig Rede for Tilstanden i samme paa det store Møde af verdslige og geistlige Herrer, som vare sammenkaldte paa den Herredag, der holdtes i Stavanger Midfommer 1607. Da dette Møde udentviol er det mærkeligste, som nogensinde er holdt i Stavanger, ville vi noget nærmere betragte samme. Vi har feet, at Kong Christian IV allerede 1604 var samlet med Norges Bifper i Bergen, hvor der var udarbejdet af Bifperne en ny Kirkeordinants for Norge. Efterat denne fiden af Kongen og Andre var revideret, blev den trykt. Denne ffulde nu paa en høitidelig Maade overleveres til den norske Kirke, hvorfor Kongen havde anordnet, at Norges Bifkopper og nogle Kanniker af hvert Kapitel, deslige nogle Udvalgte af hvert Stifts Provfter og Prefter ffulde samles i Stavanger, hvor Kongen samtlig vilde holde Herredag.¹

Kongen ankom selv 28de Juli ledsaget af de danske Rigf-raader Christen Friis, Kgl. Majest. Cantfcler; Jørgen Friis, Statholder i Norge; Axel Brabe, Oluf Rosenfparre, Steen Mattesen Sehested, Jacob Ulfeld og Anders Green, Norges Rigef Cantfcler, alle anseede Mænd paa den Tid.² De Bifper, Prov-

talte Levnetsbefkrivelse af Jørgen Erichfson i theol. Tidff. II, 2 f. og i Peder Clausfons Levnet af A. Faye.

¹ Slange, Christian IVdes Historie I, 229.

² Foruden dem vare og tilstede forat faa Sager afgjort: Jens Bjelke, der fiden blev Norges Cantfcler: Magister og Lector i Bergen Thomas Hansfson, Sophie Gyntersberg, den bekjendte Søhelt Mogens Heinesfons Enke, der klagede over Berthel Lauritsfson paa Gatteberg, der havde forført og forladt hendes Datter, Eljebet, „hende, hendes Elegt og Benner til største Foragt, Sorg og Bedrøvelse;“ Otto Bild paa Res, der lovede at afbede hos De Calips Enke Fru Inger Jørgensdatter til Thousoug (=: Thofe) „de utilbørlige og ubekvemme Ord, som hans Hustru Inger havde brugt mod Klagerinden; Nils Jacobsfson paa Landvik og Anders Huitfeldt paa Thonstad, Bendix Olfson paa Agdesfiden og flere Lagmænd, Styrring Bohl til Waghviß Befalingsmand paa Agdesfiden og endelig Stavanger Lagmand Mads Olfson Svale og Befalingsmanden over Stavanger Len Adelsmanden Jørgen Raas, der havde mange Sager for Herredagen mod Lagmanden,

ster og andre Geistlige, som vare tilstede, nævnes ei med Navn; men Bisperne vare da Anders Bentsøn Dalin, fra 1601 til 1607 Bisp i Oslo og Hamar, Anders Fosø, „vir ensigniter doctus“ († 1607), Bisp i Bergen, den fortjente Isaa Grønbech, som fra 1596—1617 beledte Throndhjemms Bispestol. Hver Bisp, hvert Kapitel samt flere af de Udvalgte fra Stifterne bleve medgivne nogle Exemplarer af Ordinantsen, som de skulde tage med og paa sine tilbørlige Steder lade forkynde.¹ Herredagen varede fra 3die August til den 8de og medens Kirkeordinantsen blev offentlig oplæst i Stavangers ærværdige Domkirke for Geistlighedens Udvalgte og Andre, afgjorde Rigsraadets Medlemmer ikke mindre end 53 Sager, som vare indstevnede.

Saa vel ved denne Leilighed som ved hans Søn, Prinds Christians Hylldning i Oslo 15de Juli 1610, hvortil alle Rid-

der engang endog havde bobet at udbise Hr. Raas af Retten, da han blandede sig i en ham uvedkommende Sag. (Herredagsprotokollen for 1607. Blandt de Domme, som fældtes paa Herredagen, bedkommer et Par Stavangers Geistlighed, nemlig: 1) mellem Erik Urne, kongl. Befalingsmand over Utsteins Kloster gods og „de hederlige og høilærde Prælater og Kanniker til Stavanger“ om Selskifte. Laurits Clausøn „Superintendent“ i Stavanger mødte selv og fremlagde et Pergamentsbrev af 1518, hvor ved en Aftedsforretning var opløst, at Utstein intet eiede udi nogen Hølos eller Notvarp fra Rødebek til Tranemyren. Han fremlagde ogsaa et Pergamentsbrev fra 1573, hvori Lagmand Christopher Grøn og 18 Mænd erklærede, at Kannikerne og ei Utsteins Mændene bør have Rod og Garn udi alle Høler og Rodkaste mellem Rødbek og Tranemyr. Endelig fremlagde han Statholder Axel Gyldenstjernes Domsbrev af 1599, hvor Selskiftet tildømtes Kapitlet. Denne Dom stadfæstedes.

2) mellem Knut Michelsøn Sogneprest i Stavanger og flere Bønder i Sogndal om 3 Markteiger og Slotter: Skudebold, Bukkebold og Sellemyr i Marstalds Mark og paa Tothammer Nes, som Kannikerne gjorde Fordring paa og fremlagde Kong Hakons Brev. Lagmanden Mads Olsson Svale havde dømt til Gunst for Kannikerne, men Herredagen dømte Lagmandsdommen magtesløs, fordi Lagmanden havde dømt efter Kong Hakons Brev og Kapitlets Bøger og ei efter Norges Lov og ei havde agtet Bøndernes Breve og lange Høvd.

¹ Slange 1, 236.

deresmænd, Bisper, Sagmænd, Prælater, Kanniker, Provster, Præster o. fl. vare indkaldte, har Kongen sikkerlig raadslaaet med de forsamlede Geistlige om Skolevæsenets Reform, da man i Norge paa den Tid af Mangel paa gode Skoler hyppig sendte sine Børn til Jesuiternes Skoler i Udlandet, hvilke stode i stort An. Men Følgen af denne Forbindelse med Jesuiterne var, at disse hemmelig skaffede sig Indgang i Norge og at flere Præster ei uden Grund beehldtes for at være hemmelige Jesuiter.

Den fornemste og farligste blandt disse var Magister Christopher Hjort, Præst i Oslo. Foruden ham mistænktes hans 2 Brødre og flere Præster i Akershus forat være hemmelige Jesuiter; men de fandt en ligesaa aarvaagen som dygtig Modstander i Oslo nye Biskop Mag. Niels Clausson Siningius, hvem det tilsidst lykkedes at faa den sødtalende og spissfindige C. Hjort til at gaa til Bekjendelse, hvorpaa han blev dømt fra Kald og Embede og forvist Niget. Derpaa opledtes hans Staldbrødre i Moss, Laurvik og i Omegnen af Oslo og de indstævnedes for en Herredag i Skien (1613), hvor Kongen selv indfandt sig og havde ladet kalde til sig alle Norges Biskopper o. fl. En Del af de indstevnte Jesuiter anstillede sig vel i Begyndelse uskyldige, men det lykkedes Biskop Niels Clausson faa mesterlig „at tage Skalkheds Hammen fra deres Ansigter“ at deres Skinhellighed omsider blev aabenbaret. Dog kostede det Møie, thi Samtalen mellem dem og Bispen varede paa tredie Dag og alligevel de vare mange, kunde de dog ei trætte ham. Kongen selv hørte ham med Fornøielse fra Begyndelsen til Enden og sad i Retten fra Morgenen til langt ud paa Aftenen. Enden blev, at de presteviede Jesuiter bleve dømt fra deres Kald, Prestedragt, Formue Odel og Arv og skulde inden tre Solemærker forlade Kongens Riger og Lande, og dersom de siden nogensteds i Landet lode sig finde have de deres Hals forbrudt. De, som ei vare presteviede, bleve fradømt Odel og Arv og landsforviste. — Der berettes ikke om hvad Del Stavangers Bisp eller de øvrige Bisper toge i disse Forhandlinger. Der fortælles kun, at udi Stavangers og Bergens Stifter vare ogsaa nogle Jesuiter, men saa snart de bleve rø-

bede, turde de ikke blive der længere, men snege sig bort af Rigeget hemmelig.¹

Om Biskop Scavenius's Virksomhed vide vi i det Hele kun lidet, men derimod Noget om hvad der under ham tildrog sig i Stiftet. Efter sin dygtige Formand havde Scavenius arvet Tiendestriden; men han synes Intet at have gjort forat faae den bragt til et bestemt Resultat, hvilket ogsaa var forbunden med store Vanskeligheder. Striden om Degnetolden, som hans Formand tildels havde stillet, udbrød igjen, idet Almuen viste sig modvillig til at yde samme, hvorfor den kongelige Befalingsmand Jørgen Raas i et Kapitelmøde 15de Septbr. 1610 lovede at lade skriftlig Befaling udgaa til alle Bondelensmænd om, at holde Almuen alvorlig til at hjælpe Noget til Stavanger Skole efter Ordinantsen.

Af Stavanger Hospital tog han sig derimod med Iver og foreslog i Kapitlet 14de September 1611 at gjøre en Fundats for Hospitalet „hvor der gif meget uskikkelig til.“ Denne blev ogsaa virkelig udstedt 14de Septbr. 1612.² I omtalte Møde, hvor „Archidiacon“ Peder Clausson ogsaa var tilstede, erklærede Bispen, at han vilde være undskyldt for Uskikkeligheden med Stolstader i Kirken, da Borgemeesteren havde Forordningen. Dog farligere Modstander end en Borgemeester havde han i den Tids mægtige Lensherrer, der ved enhver Leilighed vilde gribe ind i Bispens Forretninger eller handle uden at tage ham med paa Raad. Til disse myndige Herrer hørte den danske Adelsmand Jørgen Raas, der var Befalingsmand

¹ Slange 1, 354. Et vigtigt Redskab i Jesuiterordenens Haand var Nordmanden Laurits Nielsjon, „Klosterlasse,“ der i sin Ungdom faldt i Ordenens Hænder, blev Jesnit, og benyttedes i Sverige forat gjenindføre Katholicismen under Kong Johan. Siden kom han til Norge, hvor han synes hemmelig at have reist om inden han i Danmark optraadte og tilbød sig at reformere Kirken. Christian IV frabad sig Hjelpen og bød ham ufortøvet at rømme Landet. Han døde i Vilna 1622 84 Aar gammel. Han er Forfatter til adskillige Skrifter, som i sin Tid vakte Opmærksomhed og blandt dem Confessio christiana de via domini, qvam christianus populus in tribus regnis septentrionalibus Daniae, Sveciae et Norvegiae constanter confessus est annis a Christi fide suscepta amplius sexcentis 1604 i 4, oversat paa Dansk 1605.

² Fundatsen findes aftrykt i norske Stiftelser 1, 23.

over Stavanger Len. I Juni 1611 gav saaledes Bispfen i Kapitlet tilkjende, at han paa sin Bisptats havde erfaret, at Hr. Anders¹ i Hinderaaas o: Nærstrand Prestegjeld „er bevilget en Degn, som han skal have Jørgen Kaas's Brev paa om hans Bolig og Privilegier.“ Bispfen protesterede derimod, da saadant var skeet ham uvitterlig, efterdi han ei havde præsenteret sig eller ladet sig examinere efter Ordinantsen. Han mente derhos, at enten skulde Hr. Anders være samme Degn kvit, eller de andre Prester i Lenet skulde tilforordnes Sognedegne i lige Maade efter Ordinantsens Lydende.

3 Maaneder senere (14 Sept. 1611) foreslog han at beskikke Degne til hvert Prestekald og klagede over, at Svrigheden ikke vilde lægge en Haand paa med forat forskaffe dem Bolig og Løn efter Ordinantsen.

Lidt tidligere (15 Aug. 1611) havde han samlet et talrigt Kapitel for at raadslaa om, hvorledes der skulde forholdes med Krigsfolket, som J. Kaas uden Bispens Raad havde udlignet, nemlig 1 Rytter for Bispfen og 16 Hageskytter for de øvrige. Man enedes om at efterkomme Taxten, at lade Jens Sagmeister føre Folkene til Svinesund mod 1 Daler og 6 $\frac{1}{2}$ af hver Kannik og Sogneprest; at hver skal give 1 Daler til et Bud, som for den høie Svrighed skulde berette dette Stifts ringe Vilkaar om nogen Naade var at erlange; at Kannikerne skal belave sig paa 14 Dages Skibskost og 3 Maaneders Kostpenge, som er 12 Rd. paa hver Mand, samt at Alt skal være rede til 1ste September². Den 15de December tilskrev J. Kaas fra Oslo Kapitlet og klagede over, at det til Krigen mod Sverige sendte Krigsfolk manglede Mondur og underrettede det om, at han paa Kapitlets Vegne havde forstrakt Soldaterne med Maanedspenge. I Aaret 1616 blev J. Kaas efterfulgt af Adelsmanden Gabriel Kruse, der var erdnu myndigere end Formanden. Han tiltalte saaledes for et talrigt Kapitel (27 April 1618) Sognepresten i Stavanger By Jonas Jonsson³,

¹ Kjeldson Tybo 223. ² Den 3 Sept. antoges Kapitlets Tropper, hvoraf kun 5 vare Nordmænd. Resten Skotter og Dancke. Den 6te fik de deres Sold og Skipperen sin Fragt 30 Rd. og Budet 24 Rd. ³ Jonas Joannius aflagde sin Kapitelsed $\frac{1}{2}$ 1608. Hans Navn skrives siden snart Jonnson, snart Sensson.

fordi denne Søndag efter Paaske havde fra Prædikestolen holdt en Skjeldsprædiken over den christelige Dyrighed. Han fremlagde skriftlige Vidnesbyrd fra Lagmand Povel Leth, Christen Trane o. F. og da Lensherren derpaa havde forbudt ham Prædikestolen havde han vist sig ulydig. Hr. Jonas mødte og oplyste, at han i den paaankede Prædiken havde ytret, at han under Udviklingen af de 4 Slags Misbrug, som Djævelen bruger til at spille Menneffene det Gode og den Gavn, de skulle have af Ministerio, havde ytret, „at mange verdslige Regenter paa denne Dag træder Prædikeembedet, samt de retfærdige Lærere under Fødderne. Fordum Tid havde man et paveligt Keiserdømme, nu havde man mangesæds et keiserligt Pavedømme m. m., som han bekjendte, sig mest at have taget af den gudsfrygtige og lærde Simon Museus's Postil, som han fremviste og hvortil han havde tillagt „Gud give at verdslig Dyrighed saavel hos os som andensæds vilde ifkun flittigen læse og eftertænke ikke alene 2den og 82de Psalm, men ogsaa vor høie Dyrigheds Kirkeordinants og særdeles den sidste Artikel, da (kanske) det hellige Ministerium skulde mangesæds skaffe mere Frugt end det gjør. Han protesterede mod at have ment den høie Dyrighed, men kun at have talt i Almindelighed.“ Paa Kapitlets Forbøn indvilgede Kruse „efter lang Tale og Underhandling“ at frafalde Tiltalen, dog mod at Jonas skriftlig skulde forpligte sig til, herefter ikke at angribe Dyrigheden mod Ordinantsen. I saa Fald skulde denne Sag staa aaben¹.

Nogle Aar senere (13 Marts 1620) mødte Hr. Gabriel Kruse i Kapitlet og klagede over:

¹ 1618 (18 Sept.) stevnede atter G. Kruse Hr. Jonas, fordi han i et Indlæg angaaende en Stevning fra Kruse havde ytret, at en Del ikke skal med Sandhed bestaa og en Del at være mod en rigtig og ordentlig Proces, hvilke spidsfindige og utilbørlige Ord efter hans Begjering blev indført i Dommen, „hvilket Hr. Kruse fandt at være sin Bestilling til Foragt og hans adelige Navn og Rygte til største Forkleinselse, hvorfor han fordrede ham affat. Da Jonas var reist til Danmark mødte Kannik og Skolemester Gabriel Lauritsen og oplyste, at Jonas ei havde sagt, det var usandt,“ men „mig tykkes det er usandt.“ Sagen udfattes. Atter 1619 (6 Mai) stevnedes Jonas for sine Uttringer i en Prædiken, Dyrigheden til Forkleinselse.

1) at stor Ustikkethed findes hos en Part Provster, som mod Ordinantsen stede til aabenbar Skrifte dem, som endnu ei ere forligte med verdslig Svrigthed. Han forlangte derhos, at Bispen skulde advare dem, hvilket han lovede.

2) at Præsterne tilstedede dem, som skulde staa aabenbar Skrifte, at gjøre det i Hospitalet til Froprædiken, eller mellem Tjenesten, naar saa Folk vare tilstede. Han forlangte derfor, at de i Kjøbstæderne kun skulde staa Skrift under Høimesssen og paa Landet strax efter Prædiken.

3) at Borgerskabet sjelden søgte Kirken, især i Ugeprædiken. Han antog Grunden at være, at Prædikenerne varede saa længe. Han begjerede derfor, at Prædikenerne, især i Ugedagene ei skulde være mere end $\frac{1}{2}$ Time, høist $\frac{3}{4}$ Tilhørerne „til desto større Andagt og Lyst til Ordet at høre.“ Alle disse Fordringer bleve indvilgede af Bispen og Kapitlet.

Aaret efter (1621) blev Gabriel Kruse som Lensherre fulgt af Henrik Bilde. Den Naahed og Ufædelighed, som saa ofte aabenbarede sig i Prestestanden under Scavenius's Formand og som denne med Alvor havde aget, var mærkelig aftaget; isjont der ogsaa under hans 22 aarige Styrelse ei mangler forargelige Beviser paa, at der og da fandtes braadne Kar, dog mere blandt Kapellanerne end blandt Sognepræsterne¹.

Derimod synes Sedelighedsforholdene blandt Folket omtrent at være som under hans Formand, saavidt man kan slutte af de Sager, som forhandlede paa Kapitlet.

1622 i Juli Maaned maatte Biskop Scavenius tilligemed Biskop Nic Glostrup i Akerhus Stift og Biskop Niels Paasche

¹ Saaledes tiltaltes for Kapitlet Peder Logersson, der uden Orlov havde rømt fra sit Kald i Bygland og som Kapellan paa Helleland bestyldtes forat være Fader til et Barn, som Moderen myrdede og derfor blev halshuggen; Erik Fredrikson, Hører ved Stavanger Skole siden Kapellan i Landvik, for Stjorlevnet; Peder Hansson Hjorteland, Kapellan i Torfuestad, „der havde forset sig ved Drukkenstab, Slagsmaal og anden Uetferdighed, men 1620 blev taget til Naade; Nils Olsen Meelfar (Middelfart), Kapellan i Stavanger 1617 for Ulydighed og Stjeldsord (om ham senere). Søffren Pedersson, Hører ved Stavanger Skole tiltaltes af Don Gram forat staae i utilladeligt Forhold til hans Hustru Anne Bendestof.

i Bergen sidde blandt dem, som skulde dømme deres Kollega Andreas Arreboe, Biskop i Throndhjem. Denne aandrige Digter og muntre Mand var kommen i heftig Strid med den myndige Adelsmand og Lensherre Tage Thott i Throndhjem. Lensherren indstevnede tilsidst Bispen for Herredagen i Bergen, hvor Kongen selv var tilstede. Her blev den uforfigtige og letfindige 35 aarige Arreboe 31 Juli 1622 dømt fra sit Embede, „formedelst sine Letferdigheds Bedrifter, Fagter og Geberder, der ere imod den Høviskhed og Erbarhed, som en Superintendent og Biskop bør at følge og aldeles intet med hans Kald gemæs.“ Han blev dog 4 Aar senere Prest i Bordingborg, hvor han døde 1637, 50 Aar gammel¹.

Med Hensyn til Kaldsretten var under denne Biskop foregaaet en Forandring. Før Reformationen besatte Bispen alle Prestekald. Ved den danske Kirkeordinants blev Kaldsretten i Byerne overdraget Raadet, og paa Landet til Almuen. Denne Bestemmelse, eller store Frihed blev imidlertid i Begyndelsen en stor Hindring for Reformationens Indførelse i det katholske Norge, hvor den danske Keres blev midlertidig indført. At en ivrig katholsk Menighed skulde kalde en ivrig evangelisk Prest hørte til de utrolige Ting. Vel havde Bispen Retten til at prøve den valgte; men denne Prøvelse kunde kun gjælde Kundskaber og Levnet. Den Udkaarede kunde i Hjertet og i sit Embede vedblive at være lige katholsk. Dertil kom 2 andre, meget hyppige Misbrug. 1) Naar en Mand meldte sig til Valg

¹ Om denne mærkelige Sag se Pon. ann. III, 200. N. M. Peterssens Literaturhistorie III, 617. Holger Rørdam: Mester Anders Christensen Arreboes Levnet og Skrifter. Ved sin Affættelse forlod han Throndhjem og opholdt sig i Malmø, hvor han 1623 udgav sine Davids Psalter, der er helliget Norges Superintendenter, Prælater, Kanoniker, Provster, Prester og menige Kleresie til Taknemmelighedstegn for broderlig FAVOR og Omgjængelse, for den korte Tid, han var deres Kollega og Nabo. „Denne Bog modtoges med saa megen Bifald i Norge, at efter hans Søns Beretning „en stor Del af læge Mænd i Norge ere saa kyndige og verserede i den, som vi ere det hos os i vore danske Psalmer. Denne, den dansk-norske Poesies Faders hovedværk er hans Hexaëmeron sive de opere sex dierum et creatione mundi.“

maatte han som oftest først forpligte sig til enten at egte Formandens Enke eller Datter og derved forsørge sin Formands Familie, der ellers som oftest vilde komme i trængende Kaar. 2) Prest og Menighed enedes gjerne om at kalde Prestens Søn eller Svigersøn til Estermand. Derved holdtes Presten i en skadelig Afhængighed af Menigheden. Prestesønnen, som var vis paa Kaldet, lagde sig mere efter at tækkes Almuen end efter Studier, og en ny Slags Simoni indsneg sig i Kirken. Jørgen Erichsøn o. S. havde allerede gjort opmærksom paa disse Misbrug og Frugten deraf var adskillige Bestemmelser i den omtalte norske Kirkeordinants. Mod disse Misbrug er den Bestemmelse i Ordinantsen stilet, der lyder: „Ingen Prest om han end sjønt er gammel og bedaget maa tillukke Bønderne at kalde hans Søn til prestelig Bestilling og i saa Maade drage Bønderne fra den benævnte Frihed og rette Kald og gjøre det hellige Prædikeembede til Arvegods, men dersom han befinder sig saa svag og vanmægtig, at han ikke længer kan forestaa sit Kald rettelig og han vil det velvillig afstaae og sit Kaldsbrev og Kollats fra sig antvorde, da maa Sognemændene kalde en anden duelig Mand udi hans Sted, hvad heller han er hans Søn eller ikke, dersom han ellers er udi Lærdom og Levnet ustraffelig.“

Sognemændenes Valg blev ved den norske Kirkeordinants nærmere bestemt saaledes, at menige Mand strax keise og udnævne 7 de ældste og aktigste Mænd udi Sognet, hvilke 7 Mænd skulle have Fuldmagt til med Herreds Provstens Raad og Samtykke i Herredet at keise og udvælge en anden from og lærd Mand til deres Sogneprest i den afgangne Sogneprests Sted. — Den saaledes Udvalgte skal strax forvises (sendes) til Superintendenten og af ham examineres og overhøres. Findes han skikkelig i Lærdom og Levnet, da skal Superintendenten ordinere ham og forskrive ham til Lensmanden over samme Sted, at han hannem annammer og stadfæster paa vores (o: Kongens) Begne. I Kjøbstæderne skal denne Ret være hos Borgemeister og Raad. Hvis Sognemændene ikke give lovligt Kald inden 2 Maaneder fra den forrige Prests Død, skal vor Embedsmand (o: Lensherren) raade for Kirken

og forestille Bispnen en Person til Kaldet. For at Ingen skal komme paa Prædikestolen med nogen vrang Lærdom, skal ingen Person, som vil søge Tjeneste i Norge, prædike udi noget Stift, førend han først har angivet sig hos Bispnen der i Stiftet og af hannem er overhørt og har Bidnesbhyrd om sin Lærdom og Religion¹.

Uagtet disse nøiere Bestemmelser fandt ei sjelden Balgstridigheder Sted. Saadanne omtales 1612 i Slidre i Baldres, hvor Kapellanen Oluf Jensson stevnedes Provsten Christen Pedersson (4 Juli 1613) fordi han ei vilde præsentere ham ved Slidre Kirke, da Hr. Oluf havde faaet Kaldet af 7 Mænd paa Menighedens Begne. Hr. Christen oplyste for Kapitlet, at Hr. Oluf var berygtet for nogle Stykker, som en Prestemand ilde anstaar, hvorfor han ei kunde raade nogen Almue saadan bekliffet Person at kalde til Sjelesørger, saameget mere som Statholderen i et Brev (af 1612) havde erklæret ham ikke at være den Person, som det hellige Kirkes Ministerium bør eller kan betjene. Sagen udsattes paa Kapitlet til Oluf kunde fralægge sig disse Beskyldninger².

¹ Ved Forordning af 23 Marts 1617 blev der bestemt, at de 7 Mænd skulde tages af alle Sogne i et Prestegjeld, dog stedse en mere af Hovedsognet end fra de øvrige, og ved Forordning af 16de Febr. paalagdes det Kongens Befalingsmænd, Bisper og Alle, at de ikke understaa sig herefter nogen Person at fordre eller tilstede til Kald, som ikke sine 25 Aar have fuldkommet, da Prestekald nu fast mere for egen Opholds Skyld forrettes og søges end for den Lærdom, de ere tilfunds at meddele deres Tilhørere. I Forordning af 12 Sept. 1621 forbydes Provster og Lensherrer at hindre Menigheden i deres Balgret, men de, som melde sig for Provsten, skulle medføre godt og nøiagtigt Testimonium „om Levnet og Lærdom fra Universitetet (i Kjøbenhavn) eller deres privat Præceptor. Ved Provsten noget Usømmeligt om den, som stiller sig til Balg, skal han melde det for Lensherren, saafremt Sognefolkene ei ville lade sig sige.

² 1613 stevnedes Hr. Oluf Statholderen Enevold Kruse, fordi denne havde fortrængt ham fra Slidre, hvortil han ved Hans Madssons Død var kaldet og paatvungen Almuen Christen Pedersson. Sagen paadømtes paa Herredagen i Skien 1613, hvor Kruse frikjendtes, da der oplystes, at Oluf Jensson underfundig og uden geistlig eller verdslig Øvrigheds Samtykke havde tilfneget sig Kaldsbrev af Almuen og havde

1616 fandt Balgstrid Sted i Strand. Under 13 Januar 1617 lod den kongelige Befalingsmand Kruse stevne Thord Thordsson, Kapellan til Strand, som 7 Mænd efter Provst Jonas Jonssons Opfordring havde faaret til Peder Studs Eftermand. Paa Høllething erklærede største Parten af Almuen, at den hverken kjendte dertil eller havde bevilget Thord Kaldet. Provsten bevidnede imidlertid, at 14 Dage før Balget skede i Strands Kirke var Tillysningen skeet i Hølle Kirke og at de Almuefolk, som fra begge Sogne vare tilstede i Strand, raabte paa Hr. Thord fremfor nogen Anden. Naaget Provsten havde raadet til at kalde Hr. Nils Olsson (Meelfar), som og var tilstede, havde de dog ingen anden villet have end Hr. Thord, som de 7 Mænd derpaa lovlig kaldte 5 Nov. 1616. Kapitlet stadfæstede Kaldet som aldeles lovligt¹.

gjort sig sthldig i grove Forseelser, Løssagtighed, Slagsmaal, Drukkenskab (Herredagsprotok). Strid i Hallingdal mellem Hr. Truge Michelson, som 37 Aar havde været Prest paa Nes og i Kal og hans Kapellan, Hr. Laurits se Top. Jour. 31, 118, hvor Efterretninger om Presterne i Kal findes.

¹ Da Hr. Thord omtalte sine Forældre, som havde talt med Fogden, har han sandsynlig været et Sognebarn og Nordmand, medens de fleste Prester endnu vel vare danske. Den omtalte Hr. Nils Olsson Meelfar havde været ansat paa Borringholm (= Bornholm), men maatte for en verdslig Sag forlade sin Ansættelse og kom til Norge med anbefaling af Lensmanden paa Hammerhus Hans Lindenow og Frue af 8 Juli 1609. Den 8 Oct. 1611 var han bleven Kapellan i Stavanger, hvor den geistlige og verdslige Dyrighed gjerne ønskede ham forfremmet til et bedre Kald; men formedelt Misgunst hos Bønderne paa adskillige Steder efter den Frihed de have til at kalde en Sogneprest have andre blevne foredragne til denne Dag, erklæres i Kapitlets Skudsmaal 9 Januar 1621. 1617 var han stevnet for Kapitlet af sin Sogneprest Jonas Jonsson i Stavanger, fordi han viste sig ulhdig, nogle Gange havde ønsket sig Djævelen i Bold om han nogensinde efter den Dag skulde komme paa Stavanger Prædikestol, dersom han ei kunde faa Ly eller Strand. Han havde derhos aabenlyst paa Randebergs Kirkegaard bedet, at Djævelen og Bøddelen maatte prædike for den Almue efter den Dag. Zuledag efter Betsignelsen havde han sagt, at hvis man ei gav ham det forlangte Skudsmaal skulde Djævelen føre dem til de Steder, de skulde føde Blod derfor. Man kan ei fortænke Almuen i Strand i, at den frabad sig en saadan Prest, hvor duelig og lærd han ellers var.

Med Hr. Abraham Engelbrektson Prest paa Avalsnes havde Biskop Scavenius en lang Strid. Det blev ham forbudt at udleie til Bønder Avalsnes Prestegaard. Misfornøiet besværede han sig for Bispen over 2 Gaarde, som han mente at tilhøre Prestebolet som Bederlag for Harvids Præbende, hvormed hans Formand havde været forlenet. Dette benegtede Bispen, som derimod underrettede ham om hvorledes Avalsnes Prestegjeld var bleven en Forlening, der var givet Bispen i Stavanger til Underhold og sendte ham et af Provsten Christopher Sigurdsson og 4 Lagretsmænd den 7 Juli 1575 udstedt Dokument. I samme bevidnes, at for „ungefær henved 30 Aar var paa Avalsnes Prestegaard en Prest ved Navn Hr. Mikael Skytte, som i nogen Maade forsaa sig mod salig Hr. Esøe Bilde og fortørnede hannem. Denne mægtige Mand lod ham derpaa fængsle og jøre til Bergenhus, hvor han nogen Tid anholdtes. Siden tilbød man ham igjen sit Embede, men da han nu ei vilde det annamme, forlenedes Slotskriveren paa Bergenhus med Prestebolets Rente mod at holde en Kapellan. Siden blev Avalsnes Prestebol med Rente og Landskyld samt Kirkens Rente behandlet som en verdslig Forlening, der af Kongen nu var givet nogle Bisper efter hinanden til Underholdning. Hederlig og høglærd Mand Mester Jørgen Grichson, nu Superintendent har nu samme Rente af Kongen til Underhold, hvorfor Presten, som her paaboer, Intet har af Landskylden, alene Prestegaardens Abl, item Giendom, saa meget som kan falde paa hans Anpart. Inventarium: Kjør IX, Ungnød IV, Faar unge VIII, Gjeder V, Bukke unge II, Svin unge I, Korn VII Pund.

Denne Oplysning tilfredsstillede imidlertid ei Hr. Abraham. Under 17 Juni 1612 maatte Bispen fævne ham for Kapitlet 1) for Udydighed og Trodsighed, da han hverken mødte eller undskyldte sig for Udeblivelse ved et Møde 15 August f. A. 2) for at have sendt istedetfor en Krigsmand, som han skulde, en halvvoxen, uduelig Bengel o. s. v. 3) for usandferdig Estertale angaaende de 2 Gaarde Waage og Norvold eller Melde, som Abraham 4 Mai 1610 havde erklæret fra Arilds Tid at have lagt under Abrahams Prestebol, men som

salig Hr. Jørgen udenoug og Dom tog fra hans Formand Hr. Christopher, fordi denne ei efter Hr. Jørgens Befaling vilde handsætte sin Stiften Hans Simonsen i Kobbervig. Biskop Scavenius modbedste Beskyldningen ved at fremlægge det nydnævnte Brev og et ditto, som den første evangeliske Biskop efter Hofskuld, Hr. Jon Guthormsøn, havde givet Magister Jørgen Erichsøn paa al den Indkomst, der laa til Stavanger Bispestol i hans Tid forseglet og underskrevet med Hr. Jøns egen Haand 10 December 1571, udi hvilken befindes, at Baage og Norvold eller Melde ikke alene have ligget under Bispestolen, men at han selv i sin Tid havde Avalsnes Sogn og holdt Kapellan. Idermere beretter Bispen, „at efter Jon Guthormsøn kom Hr. Jens Kiber, fordim Bisp paa Færø, en simpel og velbedaget Mand over 100 Aar gammel. Udi hans Tid blev tagen fra Stavanger Bispestol de bedste Gaarde, som vare Fragesjord, Digradal, Semb, Laargaarden (o: Ladegaarden) under Byen og andre flere, som bevisligt er. Da Hr. Christopher paa Avalsnes saa, at det gif saa til, drog han til Bergen, hvor Jacob Hardenborrig, Hans Tomesøn i Saltsøen og Anders Christensen Skriffuer indvilgede, at falde den „simple udleevne Mand, Hr. Jens Kiber, for sig, og her handlede de saa, at han afstod de tvende Gaarde til Hr. Christopher, hvorom findes et Brev, dateret Bergen Korsmissø 1560, hvilket blev læst for Retten. Men der M. Jørgen Erichsøn kom efter Hr. Jens Kiber og fornam saadan Uret at være skeet, forhvervede han Kong Frederiks Pergamentsbrev, dateret Rastholm i Valborgs Herred 29 Juli 1571 saalydende: „Desligeste skal Superintendenten, som nu er og herefter kommandes vorder, have, nyde og beholde al den Rente, som Hr. Jon Guthormsøn havde den Tid, han var Superintendent og hvis der er forkommen baade den Gaard Fragesjord den Part i Digradal og andet, det skal strax der tillægges og altid blive til Superintendentens Underholdning. Herefter tog M. Jørgen disse Gaarde o. m. til Bispestolen igjen og havde dem siden i Rettighed havt al sin Tid i 33 Aar indtil Herren kaldte ham 1604.

Angaaende et Løfte, som Bispen efter Abrahams Paastrand skal have givet om Erstatning for den Præbende, han

afstod, saa vidste Ingen Noget om et saadant Løfte, medens Biskop Scavenius beklagede sig over, at Abraham, paa Grund af disse Gaarde, „beklaffer og skandere ham for Enhver, som hans Hus søger.“

Derpaa frembar M. Lauriz (o: Bispen) nogen Synodalia, som blev gjort af M. Jørgen Grichsøn og menige Prestemænd 1573, hvoraf følgende Stykke oplæstes: „Kindes nogen ulhdig og modvillig at sidde hjemme efter denne Dag, naar han af Superintendent og Provst er stevnet og kaldet, uden han af Krankhed eller anden sliq stor Forfald er forhindret, da skal han holdes for en ulhdig Mand og give til Hospitalet 3 Rd. Gjør han det 2den eller 3die Gang, da gives ham tilkjende, at han intet agter sin Superintendent eller Provst og den kongelige Majestets Ordinantss stemmelig foragtet haver og skal derfor saa være affagt fra sit Embede.“ Derpaa læstes Kongens Brev af Kjøbenhavn 20 Mai 1605, hvor Provster, Prester, Sogndegne og alle andre Geistlige i Stavanger paalægges at være deres Superintendent M. Schabo paa hans Embedsvegne udi alle tilbørlige Sager hørige og lhdige.

Den trodsige Abraham maatte nu falde tilføde og paa Lensherrens og Andres Forbøn fik han Tilgivelse. Dog forbeholdt Bispen sig Sagen aaben, om han i Fremtiden ei vilde sig forbedre.

Det følgende Aar (1613) stevnedes Hr. Daniel Jørgenson Sogneprest til Hjælmeland og Provst i Rhsylke (Biskop Jørgen Grichsøns Søn), Hr. Peder Henrichsøn Sogneprest til Jælsø og Hr. Knut Nielson Sogneprest i Suldal for Kapitlet af Stavanger Kæmner for ulovlig Tømmerhandel, da den stred mod Stavanger Byes Privilegier af 1425. Presterne erklærede ingen Kjøbmandskab at have brugt uden til Husbehov og tilføiede, at de havde maattet tage af Bønderne Tømmer for de Penge, hvormed de i Krigen havde forstrakt dem. Da Kæmneren forkastede det Forlig Kapitlet vilde mægle, henvistes Sagen til Lagmanden.

Den 12 October samme Aar gav Kapitlet sit Minde til et Mageskifte, hvorved Bispen fik Skolemester og Kannik Ga-

briel Lauritssøns Andeel i Selvig i Hølle Sogn og denne til Bytte Kapitlets Jord i Thvet i Strands Sogn.

10 Aar senere forekommer i Kapitlets Forhandlinger et Par Sager, som ere tidssbetegnende. 1623 26 Februar blev Hr. Marcus Pederðson, Sogneprest i Jælse, anklaget, fordi hans Hustru Sophie Jensdatter havde havt Varn til Daaben paa Kyndelsmisdag, alligevel deres Bryllupshestid stod 10de Søndag i Trinitat. Paa godt Kofs Forbøn blev denne Sag saaledes dispenseret, at han for denne Forargelse skulde give til Høspitalet 25 Rd. in specie, høde til Kongen 80 Rd. in specie og begge staa aabenbar Skrift og af Provsten publice afslveres i den Kirke, Forargelsen er skeet. Dog alt paa Kongens gode Behag.

En Maaned senere, nemlig 7 Marts 1623, holdtes et talrigt besøgt Kapitel, hvor baade Bispen og Lensherren Henrif Bilde vare tilstede. Hr. Christopher Goye, Lensherre i Nedeneø, lod tiltale Hr. Morten Pederðson Ulf, Sogneprest til Holt, for flere Overtrædelser, hvori blandt den mest graverende, at han, ved Henrettelsen af en Knut Garten, med Mestermandens Kniv havde opskaaren Knuts Uldskjorte, da en Knude havde været til Hinder ved Halsbugningen og derpaa holdt paa Misdæderens Hoved medens Hugget skede.

Forgjebes benegtede Hr. Ulf, at han havde holdt paa Knuts Hoved og undskyldte sig med at han havde opskaaren Trøien af Christen Medhuf, fordi han havde giftet sin Datter ind i Knuts Familie og Fogden havde bevilget, at Mestermanden ei skulde lægge Haand paa ham; forgjebes fremlagde han hederligt Skudsmaal fra 24 Sognefolk; forgjebes begjerede han „for Jesu Navns Skyld at hans Alderdom og Skrøbelighed maatte ansees og der ikke skulde handles med ham paa det strengeste.“ Han blev dog dømt til at afsættes fra sit geistlige Kald og Embede og regnes for en uordineret. Den ulukkelige Mand, som i 34 Aar havde været Prest i Holt, maatte med Familie forlade Kaldet¹.

¹ Nærmere Efterretning om denne mærkelige Sag er meddeelt i Holts Prestehistorie af N. Faye. Her vil jeg kun tilføie, at blandt Klage-

I September 1624 modtog Bispen et Kongebrev om, at det geistlige Gods i Norge, skulde taxeres for en vis Expens og Kontribution til et Compagni Kurasserer aarlig at underholde og at Bispen snarest muligt personlig maatte indfinde sig i Oslo. I en Skrivelse af 9 Januar 1625 til Statholderen Jens Juel og Kantsleren Jens Bjelle ytrer Bispen, at han havde ladet læse Kongebrevet paa Kapitlet og indhentet fra Presterne i Stiftet Angivelse af deres Indtægter. I det han undskyldte sig for at møde, siger han, at „Daniel Jørgenson, Sogneprest til Hjælmeland, og Provst i Ryslykke og Karmsund, der skulde møde som Fuldmægtig paa hans Begne, var hans Formand, ial. Jørgen Grichsøns Søn, som i sin Ungdom havde studeret paa adskillige Steder i Tyskland, var født og baaren paa Stedet, vidste bedst og dette Stifts Leilighed, bedre end Nogen i Kapitlet, som mesten ere unge og nykomne, var en god Antiquarius og kan svarlig vel læse og udtyde gamle norske Breve og Skrifter, bedre end Nogen jeg ved i alt dette Stift.“ Biskoppen liden gjerne for sin Person det som de Andre

punkterne var, at han havde fordriftet sig til at skrive noget usandferdigt i en Stebning, som C. Goye havde udstedt og offentlig negtet, at et Kopi, som Goye havde udstedt, var rigtigt; at Hr. Goye 15 Novbr. 1623 raadete Hr. Soffren Knutsøn Røstet, Hr. Ulffs Medtjener i Ordet, som havde optraadt blandt Ulffs Anklagere, til at drage til Holt og lade sig høre, saa vilde han hjælpe saa meget som muligt var, og at Adelat Uystrup, Sogneprest Christen Jensøns (Schelderups) Enke i Søgne, der havde mægtige Venner og Frender, 13 Januar 1625, for Kapitlet anklagede Hr. Soffren, fordi han havde bedraget hende, da han sagde, at han havde Tilfagn paa Holts Prestekald, hvorover hun havde ladet sig overtale til at troløbe sig med ham og forstrække ham med en stor Sum Penge, men nu til Tak var overfalden ei alene med Ukvemsord, men Hug og Slag. At Klagen ei var ubegrundet beviser et Prov af 2 Mænd, som havde hørt ham tiltale Klagerinden saa: din gamle Kalkermær, din drukne So. Mente Du gamle Djævel, at jeg tog Dig for din Persons Skyld? Derpaa fik han sin Kniv ud og sagde, ud af Døren, Din gamle Djævel, Djævelen i Vold eller jeg skal fjære din Strube op fra det ene Øre til det andet.“ De mødte begge personlig for Kapitlet, som forgjebes søgte Mægling, hvorpaa Skilsmisse tilstedeedes. Hun havde været gift 1) med Hr. Hans Sogneprest i Søgne † 1605. 2) med hans Eftermand Hr. Christen † 1622.

hans Medbrødre overgaar Enhver efter sin Vilkaar og Heilig-
hed. Da Stavanger Lektor kun har meget ringe Indtægt, som
han ikke kan holde sig af, beder han om de gode Herrers Hjælp
til at skaffe Lectoren det 1 Mil fra Stavanger liggende Sogne-
kald Strand, som tilforn haver ligget til Kapitlet og for Bild
og Venskab's Skyld af Bispen Jon Guthormsson er bleven her-
fra kommen, som bevilget er¹.

Biskop Laurits Scavenius døde efterat have været Biskop
over Stavanger Stift i 22 Aar 1 December 1626 i en Alder
af 65 Aar. Han blev begravet i Stavanger Domkirke i Cho-
ret under en blaa Marmor Sten med denne Paaskrift:

Mors ultima linea rerum

D O M S

Hic jacet Magister Laurentius Nicolai Scavenius qui
episcopus Stavangriensis sedit heic annos totos XXII
Mortuus A° Christi 1626 Mensis Decembris die primo
ætatis 65.

Blandt hans Fortjener af Stavangers Stift høre, at han
indrettede Stavanger Stifts Jordebog, den saa kaldte
Graagaas, en tyk Foliant, der nu er opbevaret i det norske
Rigsarchiv og er underskrevet af ham egenhændig 1626. Den
ældste Jordebog over Stavanger Kirkes geistlige Gods blev for-
fattet af Biskop Botulf 1376 og forbedret af Biskop Audun
1426. Scavenius bragte Orden og Rigtighed i de gamle Re-
gistre, som i Tidernes Løb og vel især paa Reformationens
Tid vare blevene baade forandrede, bortkastede og forfalskede og
leverede nu en nøiagtig og paalidelig Fortegnelse over Kirker-
nes og Prestebølets Gods. Den indeholder tillige Fortegnelse
over Kirkernes og Prestegaardenes Inventarium og aarlige
Indkomster².

Desuden skylder man ham det ældste Kart over Stavanger

¹ Skrivelsen og Juldmagten findes i det norske Rigsarchiv og er mig
meddelt af Hr. Archivar Bircheland.

² Top. Journal 8, 86. Han siger selv, at han med største Flid, Møde
og Umage paa sin aarlige Visitats har samlet eftersom han af Prov-
ster, Prester og Kirkeværger kunde undersøge. Stavanger Stift bestod
da af 11 Provstier, 46 Hovedkirker og 99 Anneger.

Stift, der findes i Blaeuw's Atlas under Titel Dioecesis Stavangriensis & partes aliquot vicinæ opera L. Scavenii S. S. apud Joh & Corn Blaeuwius, der er sjønt og gjort med stor Flid. Det haves paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn. Af ham ere sandsynlig og 2 speciel Kortter i samme Atlas med Overskrift episcopatus Stavangriæ pars australis og episcopatus Stavangriæ pars borealis.

Han forærede til Stavanger Domkirke en sølvforgyldt Kalf og Disk vægtig 38 Lod.

Scavenius var gift med Martha Ditlefsdatter Foy, en Borgerdatter fra Kjøge¹ og efterlod 2 Sønner, nemlig 1) Ditlef Lauritsøn Schabo (eller Detolaus Laurentii Scavenius), først Rector ved Stavangers Skole, senere Sogneprest i Stavanger og Provst². 2) Claus Lauritsøn³, som 13 Januar 1623 og følgende Aar nævnes som Kannik og Læsemester samtidig med Ditlef som Skolemester. 3) Else gift 1) med Jørgen From Prof. matheseos † 1651. 2) Christian Fos's Assessor i Høiesteret † 1680.

De mest fremragende Mænd blandt Stiftets Prester under denne Biskop vare unegtelig de oftere omtalte Peder Clausson og Daniel Jørgenson, Sogneprest i Hjælmeland⁴.

Foruden dem ville vi nævne 1) Hans Skov (Johannes

¹ 1628 13 April opgjordes „til gjensidig Tilfredshed Indtægterne i Naadsensaaret mellem Biskop Wegner og Marthe Ditlefsdatter, der fik det Halve. Frivillig gav han hende ogsaa Halvdelen af Aarets Bygsel og 3die Lage.

² Om ham fortælles nogle mærkelige Historier, hvorledes han pludselig blev stum paa Prædikestolen o. s. v.

³ Claus Schabo efterlod en Søn Peder, der var Kapellan i Wigedal og en Datter Lisbet, der blev gift med Erik Eliæson Schonevig Vicepastor til Strand. 1704 førte hun som Enke en vidløftig Sag med hendes Mand's Eftermand P. Rose. 1680 nævnes en Student Claus Lauritsøn Schabo, som paatog sig at være Actor i en Sag mod Christiansfands itridbare Rector Hr. Morten.

⁴ Hans Billede hænger i Hjælmelands Kirke med Paaskrift, at han er født 22 Aug. 1583, blev kaldet til Sogneprest i Hjælmeland 1601, ordineret 1603 og efter 32 Aars Tjeneste død 19 April 1635 52 Aar gammel.

Sylvius), Sogneprest paa Nes i Hallingdal. Han udgav flere Skrifter, blandt hvilke en Trøstebog om Guds Kjærlighed imod Mennesken 1620 og Alexander Magni Krønike 1630 og efterlod i Manuskript flere Bøger, blandt hvilke endnu er opbevaret hans Oversættelse af Davids Psalter og Salomons Høisang i Rim¹.

2) Anders Kjeldsøn Tybo, der 1601 blev Sogneprest i Nærstrand. Han udgav i 1618 Absaloni historia sacra comoedievis beskreven, og 1627 Grens Konnings Jesu Christi testamente og sidste villie udi de ord, som han taledede paa Kaarsens Alter. Han holdt disse Prædikener, som han didicerede erlig og velact Karl Mickel Laurizon Ibingskriver offuer Nyholtehn og sine fjere Soguesfolk forleden Faste anni 1618 og underkrev Fortalen 15 Sept. „paa hvilken Dag Guds faderlige Nis, pestis udi dette Aar først har ladet sin Effect hos os og Underretning see og tee, hvilke Gud naadelig formilde.“

*

*

*

I 22 Aar virkede Laurentius Scavenius som Biskop i Stavanger Stift. Der herskede Uro og Strid i den dansk-norske Kirke i de Dage. Der blev stridt om Djævelbesvergelses Afskaffelse ved Barnedaaben, om Nefens nye Udgave af Luthers

¹ Nyerups Litt. Lex., Ny Kirkehist. Saml. I, 559. Top. Jour. 32, 102. Han er født i Haderslev, var Kantor over Ribe Skole, blev af Statholderen Jens Suel kaldet til Norge forat undervise hans Datter. I de thottste Saml. No. 9 i Folio paa det kongl. Bibl. i Kjøbenhavn findes i Manuskript: Kong Davids Psaltere rhjmvijisz vnder de Melodijer som meste parten findes i den danske psalmebog og Kong Salomons Hoysang Sangeviisz udsett af Johannes Sylvio. I sin Dedication til Norges Statholder Jens Suel og Frue Ide Lange fortæller han, at han for 6 Aar siden udsatte alle Evangelierne paa Rim og at han senere, da han kom til Hallingdal, hvor han fandt større Ro og sundere Luft og i Hjertet større Glæde tog han fat paa Davids Psaltere, som han fuldendte 15 Mai 1623. „Sa jeg blev saa glad, at jeg strax derefter i Junio gav min fjere Biskop, hæderlig og høilærd Mand M. Laurids Skabbo saadant tilkjende.“ Hans Etling den lærde Sogneprest paa Eker, Christian Grave sendte Manuskriptet til Biskop Hørslev med de Ord: „Nulli sane seculi sui ut theologus et poeta cedit author Sylvius, ipsis ne Arrebowiis & Nauriis commeruit longe ante lucem in ecclesia nostra.“

Katechisme (1606) og nye Oversættelse af Bibelen ordret efter Grundsprogene, der udkom 1607, om Christi Legemes Ubiquitet i Nadveren o. m. I Striden var 2. Nordmænd indviklede, nemlig den lidenskabelige Ole Koch, Sogneprest til Nicolai i Kjøbenhavn og Svigersøn af Peder Schelderup, Jørgen Erichssøns Svoger, og den forsigtige og lærde Cort Arxelson (Conradus Aslæus), Professor theologiæ og en af sin Tids lærdeste Mænd¹. De vare begge Lærlinger af den berømte Hemmingius og hylbode som deres Lærer Melancthon's Anskuelse af Nadveren, medens Luthers Opfatning forsvaredes af den lærde og strengt orthodoxe Hans Paulsen Resen, (f. 1561 † 1638) theologisk Professor og fra 1615 Sjællands Biskop. Han beskyldte sine Modstandere for Calvinisme og hvilede ei førend han ved Kong Christian IV Hjælp fik de fleste af dem affatte, og Koch endog landsforvist². Samtidig svævede den lutheriske Kirke i Norge i en endnu større Fare. De sluge og indflydelsesrige Jesuitter ansaa det halvkatholske Norge for en for dem saare bekvem Mark; hemmelige Jesuitter snege sig ind i Landet, ja lode sig endog ansætte som Prester i den evangeliske Kirke, medens unge Nordmænd hyppig sendtes til Jesuiternes Skoler i Udlandet for der at uddannes; men Oslo Bisp Nicolai Sinningius og Kongen selv havde som vi have seet paa Herredagen i Skien vaagent Die med dem³. Kong

¹ Han er født i Bergen 1564, Prof. 1600 † 1624. Han udgav mange lærde Verker, blandt hvilke *physica et ethica Mosaica* 1613 og hans *oratio de statu religionis per D.M. Lutherum reformatæ origine & progressu etc.* 1621.

² Resen forfægtede i Skriftet *de sancta fide den lutheriske Lære de communicatione idiomatum*. Høns Biskop Hans Knudsen Beile, der benegtede Christi Legemes Ubiquitet og beskyldtes for Calvinisme affattes (1616) og Resen fik Kongen til at anordne en Taksigelsesfest for den lutheriske Kirke hver Allehelgensdag i Lighed med Tempelvielsesfesten. Ole Koch (v. Coccins) havde med Heflighed fra Prædikestolen angrebet Resen for en Disputats *de deo triuno* (1609) og 2 andre *de uno mediatore* fra 1611—12. Han var født i Bergen, hvor han 1600 var Sogneprest ved Domkirken. Landsforvist døde han i Stockholm 1619. Helveg I, 245—252. Worm Lex. I, 230.

³ Ved Forordning af 16 Februar 1624 blev det Munke og Jesuitter under Livsstraf forbuden at komme i Landet og da Mange hemmelig stude-

Christian IV stod i Manddoms Kraft og han søgte ei blot ved Udgivelsen af den norske Kirkeordinants, og ved Skolernes Forbedring at sikke og støtte den evangeliske Tro i sine Lande, men han søgte ogsaa ved alvorlige Anordninger at modarbejde de Uordener og grove Paaster, som i hans Tid gik i Evang¹. Ved flere Forordninger (12 Oct. 1617, 1 Mai 1624) søgte han at faa affkaffet de store Bekostninger og den Svir, som fandt Sted ved Bryllupper, Begravelser o. s. v., hvorved dog store Indskrænkninger fandt Sted i den personlige Frihed. Mod den Signen, Manen, Maalen, Dagers Udvalgelse o. m., „som fast gaar i Evang“ udgav han en Anordning af 12 Oct. 1617, hvori blandt andet bydes „at med rette Troldfolk, som have bebundet sig med Djævelen, eller med hannem omgaaes, skal forholdes efter Loven og Reccessen, medens de, som med saadanne Folk sig indvikle, skal straffes paa deres Hals uden Naade.“

I Aaret 1617 feiredes overalt i Danmark og Norge i 3 Dage (29—31 November) en Jubelfest til Minde om den lutheriske Reformation. Paa Universitetet holdt den omtalte Cort Arxelson en Tale. Dette Aar tabte den norske Kirke 2 af sine dygtigste Hyrder, nemlig Isaa Grønbech, Bisp i Throndhjem († 27 Juni 1617) og Nicolai Sinningius, Bisp i Akerhus, der døde under Jubelfesten.

1622 blev som før fortalt Throndhjems Biskop Arrebo (Arøbo) affat og 11 August s. A. udkom et Rescript til Bisperne i Danmark og Norge om at opsøge og indsende de *documenta historica manuscripta*, som fandtes i Kapitlerne og hos lærde Mænd, *calendaria runica* o. s. v., et Kongebud, hvis Efterlevelse bidrog Meget til at berøve Norge dets Oldtidsminder, men skaffede den lærde Verden Worms *monumenta Danica*².

rede i Braunsberg hos Jesuiterne forbød Kongen sine Undersaatter at studere i Preussen.

¹ Danmarks Bisper, der 1608 vare samlede i Kjøbenhavn, gibe en sørgelig Skildring af Kirkens Tilstand i Danmark og anmoder den borgerlige Dyrighed med sin Myndighed at haandhæve Kirkens Dugt. Pont. III, 758. Helweg I, 235—260. Klagerne gjentages 1610 Pont. III, 593. ² Nordist Lidsstr. I, 288.

Mod Slutningen af Aaret 1623 (20 Novbr.) udkom en streng Forordning mod Sværgeren og Helligdagsbrøde, „da den daglige Forfarenhed desværre noksom os forestiller den store Guds Fortørnelse som Sværgeren, Banden, Guds Ords Misbrug og de hellige Dages Vanbrugelse blandt Læg, Høi og Lav idelig foraarsager, uanset Enhver Guds Bredes visse Kjendetegn daglig haver for Dinene, nemlig dyr Tid, Krig, Oprør og Pestilens“¹.

Samtidig med Scavenius var Nordmanden Niels Lauritzson Arctander eller Norbagger, født 1561 i Qvernes og død 1616 som Biskop i Viborg. Han var en dygtig Mand og en flittig Skribent, der efterlod sig ikke faa Opbyggelseskrifter, Psalmer og Ligprædikener. Blandt hans øvrige Samtidige have vi allerede omtalt Digteren Anders Arrebo († 1637), der erhvervede sig et berømt Navn ved sit „Davids Psalter,“ som udkom 1623, og vilde ei glemme Poul Andersen Medelby († 1632), der blev Prest i Odense 1602 og gjorde sig bekendt ved flere Opbyggelseskrifter, blandt hvilke hans Postil for Ungdommen over alle Søndagsevangelier, der første Gang udkom 1614, fandt megen Udbredelse.

Samtidig med L. Scavenius levede og virkede paa Island Gudbrand Thorlaksson, der i 56 Aar med Kraft og stor Dygtighed som Biskop styrede Hole Bispedømme paa Island og erhvervede sig store Fortjenester af Reformationens Gjenneførelse og Vidensfaberne paa sin Fædreens. Han oversatte dels selv, dels ved Hjælp af Andre paa islandsk eller det gamle norske Tungemaal Bibelen (1594) og mange af sin Tids fortrinligste theologiske Verker, hvilke han lod trykke paa et af ham selv oprettet Bogtrykkeri. Denne mærkelige Mand, som hans Landsmænd kaldte den lille Luther døde 85 Aar gammel 20 Juli 1627².

¹ Trediveaarstrigen rasede i Tydsland, Pesten i Bergen og andre Steder 1616 og Ildbrand 1623. Samme Aar rystede et Jordstjælv Norge fra Oslo til Throndhjem, hvis Følge maaste var Opdagelsen af Kongsbjergs Sølvverk. Folket var uroligt. Paa et Ledings og Sagthing paa Giesmervik i Høtlands Skibrede, blev Thingfreden brudt. Den flygtende Sorenssriver „blev i Søen forjaget og undkom i stor Perikel med Livet,“ men Fogden blev tvungen til at thinge med Bønderne efter deres Villie.

² Jon. Fin. hist. eccl. III, 368—443. Espolin Isl. Árbæker.

V.

Magister Thomas Cortson Wegner.

1627—1654.

Han var født i Lund i Skaane 23 April 1588. Hans Fader hedte Cort Wegner, hans Moder Elline Thomesdatter. 6 Aar gammel blev han sat i Skole og dimitteret til Kjøbenhavns Universitet 1606. 2 Aar efter fik han Kongens Kost og samme Aar blev han kaldet til øverste Hører ved Sorø Skole. 1609 promoveredes han til Baccalaur og blev kaldet til øverste Hører ved Lunds Skole; men undslog sig, da han havde tænkt, i Forening med Rannonicus Oluf Stiesons Søn Nils, i Udlandet at udvide sine lingvistiske og matematiske Studier. Denne Plan strandede, da Nils blev syg, hvorpaa han modtog Kapellaniet ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn 1611 i hans Alders 23de Aar. Samme Aar blev han Magister under G. Longomontanusens Rectorat¹. 1617 kaldtes han af velbyrdig Steen Brahe med menige Borgerstab og Raad til Sogneprest i Kallundborg. Den 22 Mai 1618 blev han „efter kongelig Befaling“ kaldet² som Sogneprest til St. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. 1527 beskiftedes han til Biskop over Stavanger Stift og 7de Søndag i Trinitat ordineredes han af Biskop J. Resen. Den paafølgende 25de Søndag i Trinitat holdt han sin første Prædiken i Stavanger og 14 Sept. deltog han første Gang i Kapitlets Forhandlinger.

20 Februar 1628 samledes efter Bispens Indbydelse i Stavanger et talrigt Møde af Geistlige³, for hvem oplæstes et

¹ Efter Wegners egne Optegnelser, der vare i Tyrholms Bærg.

² Dog af Borgermesteren og Raadmænd i Kjøbenhavn 21 Mai. Se Kaldsbrevet meddelt af H. Rørdam i hans Anders Arreboes Levnet 249.

³ Det bestod foruden af Bispens af Kapitlets residerende Medlemmer, Provst og Sogneprest i Stavanger Gabriel Lauritsøn Lind; Læsemester Claus Lauritsøn (Skabo), Skolemester (Rector) Ditlef Lauritsøn (Skabo) begge den afdøde Biskops Sønner, Christen Lauritsøn, Provst og Sogneprest til Bo, og Hans Madsson Prædikant (v: 2den Prest

Misſive fra Jens Juel, Statholder i Norge, Jens Bielke, Norges Riges Kantſler og Gunder Lange, Befalingsmand over Lønsbergs Len, hvori det paalagdes Biſpen ſelv med nogle af Preſterne i Stiftet at indfinde ſig den 8 Marts førſt-kommende i Christiania, for der at delibrere om Landets Forsvar i denne farlige Tids Tilſtand og hvad Kontribution hans Majestæts Underſaatter godvilligen og ſom Tiden og Leiligheden udkræver vilde underdanigſt bevilge og udgive. Biſkoppen undſkyldte ſig med, at han ikke ſelv til beſtemt Tid kunde møde, „baade for Svagthed og Skrøbeligheds Skyld ſaa og for tungt Kors og andet ſom Gud hannem med i denne Tid beſøgte“¹. Hr. Gabriel Lauritsſon Lind, Rannik, Provſt og Sognepreſt til Stavangers Domkirke og Hr. Thorgir Hansſon, Sognepreſt til Egersfund, bleve derpaa udvalgte paa menige Provſters og Preſters Begne her i Stavanger Stift, at de ſkulle paatage ſig denne Reife til Christiania og i „forbenævnte Verk og Grinde have fuldkommen Fuldmagt at gjøre og lade ſom Enhver ſelv var perſonlig tilſtede.“

Det følgende Aar (1629) forefaldt der et Par Sager i Kapitlet, ſom vi nærmere ville omtale, da de lade os kaſte et Blik ind i Datidens kirkelige og verdslige Forhold. I de Dage var en danſk Adelsmand Chriſtopher Goye forlenet med Nedeneſ, Kobygdelaget o. m., og det var en myndig Herre, der ligesom Hr. Jørgen Kaas og flere Samtidige, gjerne vilde Preſterne tillivs. Han havde tidligere, ſom vi have ſeet, fremſtaaet ſom Anklager af den gamle Morten Ulff i Holt og ſkilt ham ved hans Kald, (ſom det ſynes ikke uden den Henſigt at ſkaffe

i Stavanger). Foruden dem vare tilſtede Hr. Daniel Jørgenſon i Hjælmeland, Provſt i Nyfylke og Karmsfund, Hr. Abraham Engelbrettſon til Abalsnes, Hr. Mathias Henrichſon til Klep, Hr. Anders Kjeldſon til Nærstrand, Jacob Hansſon til Gaaland, Chriſten Palleſon til Høland (=: Høyland), Samuel Lauritsſon Lind til Finns, Hr. Søffren Jensſon til Rennesø, Hr. Søffren Jensſon til Ly, Hr. Thord Thordſon til Strand, Hr. Marcus Pedersſon til Sælse, Hr. Thorgir Hansſon til Egersfund, Bent Bentſon til Torſſueſtad.

¹ Han havde nys ved Døden tabt ſin Huſtru Cecilia Bender.

en Anden samme). I dette Aar lod han for Kapitlet anklage Sognepresterne i Kobhygdelaget, Hans Hansson Mariager til Gffuie, Nils Pedersson i Sætersdalen og Jacob Laurson Smith i Bygland forat befatte sig med verdslige Forretninger og skrive Dokumenter og Klager for Almuen. Sagen kom for Kapitlet 12 Mai 1629¹.

Hans Mariager tiltaltes „fordi han bedriver adskillige verdslige Sager og indbilder sig at foretage sig allehaande Klammer og Trætte mod sin verdslige Dyrighed.“ Der fremlagdes blandt andet en Seddel, skreven paa Gøje 9de Febr. 1628, hvori Almuen opfordrer til at møde paa Bakkething, for at samtale om at foredrage nogle Spørgsmaal for Kongen. Denne Seddel bevises at være læst paa Valle Kirkegaard.

Hr. Hans mødte personlig, klagede over at han var tung-
hør og beklagede, at han ei havde maattet faa Stevningen mod sig at læse, skjøndt han bød Penge derfor. I Anledning af denne Anke fremlagde han C. Goyes egen Seddel, hvori han tillader Alle og Enhver at skrive hvis Klagemaal for „Vold og Uret dennem at kunne være hendt.“ Endelig fremlagde han 2 Skudsmaal, hvoraf det ene var udstedt af Provsten og 24 Mænd, hvori menige Almue i Gøje takker Hr. Hans „al Gode og Gode for hans slittige og tro Tjeneste baade inden og uden Kirken.“ Han blev frifunden for denne Sag og flere, men dømt i Bod af 8 Ortug og 13 Mark fordi han havde skrevet en Stevning over Sorenskriveren, der havde sigtet Oluf Jennesos's Hustru og Sønner for Trolddom.

2) Nils Pedersson Sogneprest i Sætersdalen og Provst i Kobhygdelaget tiltaltes „fordi han havde understaaet og tilfordristet sig at tage og give fra sig beskreven under Dannemænds Indsegle Hr. Hans Mariagers Skudsmaal, som C. Goye formente at være anrørende en verdslig Sag og bemeldte Hr. Nils at have indfalden udi Thingskriverens Bestilling.“

Hr. Nils fremlagde det paaflagede Skudsmaal og oplyste,

¹ Blandt Kapitlets Medlemmer nævnes ved denne Leilighed Peder Sage Fuldmægtig paa Søffren Rasmussons Vegne, som nu er forlenet med Kolnes og øvre Vatnes Præbende.

at han efter Bispens Befaling var dragen til Evje for at undersøge om Hr. Mariager var Marsag i 1) at Drengene (3: de udfrevne Soldater) ei mødte og 2) at hver Bonde blev fradømt sin halve Bodsod efter den svenske Feide¹. I Anledning af Hr. Goyes Klage fremlagde han et velskrevet og frimodigt Forsvar, i hvilket han udviklede, at det vel ei var at gjøre Indgreb i Sorenskriverens Kald, naar en Provst offentlig i Kirken lod anstille Undersøgelser om en Præsts Forhold og at

¹ Til nærmere Oplysning herom kan tjene, at Foged Peder Johanson anklagede paa Herredagen i Stien 16 August 1613 Almuen i Kobhygdelaget, fordi de havde negtet, at udrede enten Knegte eller Knegtepenge til at hverve Fremmede for sig i sidste svenske Krig, idet de paaberaabte sig Fattigdom og gamle Privilegier, som skulde være dem fratagne af Eric Munch, uden dog at kunne bevise det. Ligesaa skulde de have gjort i den tidligere svenske Feide. De dømtes at have forbrudt $\frac{1}{2}$ Bodsod, undtagen Odelsgods, til Kronen. To Dage senere (18 August) fældtes ogsaa Dom i Anledning af Fogdens Klage over Kobhygdelagets Præster, Hans Hansson til Evje, Jacob Smed (Smith, Fabricius) til Bygland, Nils Pedersson i Sætersdalen (3: Valle) og Jacob Clausson i Dmlid, fordi de ikke havde efterkommet Statholderens og Kantklerens Befaling om at levere Hest (Rytter), hvilket siden blev modificeret derhen, at de istedetfor gerüst Hest skulde sende 2 vel udstafferede Hagestytter, hvilke de ikke havde sendt, ligesaa lidt som de havde betalt den maanedlige Besoldning. Sagen var først anlagt paa Bakkething 20 Juni d. A., hvor de Indstævnte undskyldte sig med stor Armod, men tilbøde at gjøre hvad de kunde. Lagmanden henviste derpaa Sagen til Herredagen, hvor dog ingen af Præsterne mødte. De tilpligtedes at erlægge den resterende Udredsel og for Udeladelsen deraf indtil nu at bøde 8 Ortug og 13 Mark.

Paa samme Tid (16 August) og Sted anklagede Sturing von Bohl Lensherre i Kedenes og Mandal, Sognepræsterne Anders Mattson i Thvet, Samuel Torgenson i Mandal, Christen i Sogndal og Torgen Clausson i Odernes for Undladelse af at levere Folk og Besoldning i Kalmarfrigen. De 4 Præster tilsammen skulde stille en gerüst Hest. Udfaldet blev som med Kobhygdelagets Præster. Samme Dag tiltalte Lensherren ogsaa Almuen i Mandal for Udeladelse af at betale de paabudne Udredsel til Besoldning af det Krigsfolk, som var hvervet istedetfor de udfrevne Soldater af disse Lehn, som dels 14 Sept. 1612 vare hjemforlovede, dels egenmægtig havde begivet sig hjem fra Leiren ved Oddevald 1611. Samme Dom som i Kobhygdelaget. Samme Dag anklagede han en hel Del Bønder af Man-

det vel var en geistlig Sag, naar en Prest bestyldtes for at være med at stifte Oprør. Han mente og, at det var Provsts og Menigheds Pligt at give saadan Underøgelse bestreven. Sorenssriveren har kun at skrive verdslige Sager. Hr. Nils blev aldeles frifjendt.

3) Hr. Jacob Laurson (Smith) blev tiltalt, „fordi han understaaer sig for Manddrabere at skrive, Kongsdag at forhverve, og udi Kongsdagen at lade sig indføre som bedste Prouff i den Sag, item fordi han udi anden verdslige Sager sig fordrifter at skrive, uagtet han ofte derom skal være paamindt, formenedes, at han og derhos bør sættes til rette efter Ordinantsen.“

Jacob mødte selv og indleverede et skriftligt Svar, hvori han kalder sig „en fattig, skrøbelig, bedaget Mand,“ men forsvarer sig godt. Med Hensyn til Drabsagen mente han, at han vel maatte skrive til sin gamle Ven Hr. Thomas, der var Kantstlerens Kuldæggtig. Han oplyste derhos, at da han med 3 Mænd sendte samme Kongsdag til Fogden, erklærede denne, at den ikke duede, hvorfor Drabsmanden nolens volens maatte give Fogden mange Penge, førend han vilde skrive til Kantstleren efter en ny. Han haabede dog, at hvad denne „tenebrosus homo“ havde gjort, non in pūne ni fallor fecerit. Han paastod, at han aldrig før nu, ei heller al den Stund han havde været i Norge, havde hørt, at en fattig Prestemand jo maatte considereres saameget at tage sine Sognebønderes Skudsmaal og skrive et Testamentebrev, naar han besøger sine

dalen for forskellige Forbrydelser under Krigen, idet Nogle paa egen Haand og uden Tilladelse med Faner og Trommer vare dragne hjem fra Leiren ved Svinesund 1611 og ved Uddevalla 1612, og Andre uagtet loblig udnævnte havde negtet at uddrage som Knegte og Waadsmænd 1612 og dels negtet at uddrede de paabudne Kontributioner til Hærens Besoldning. Lagmanden havde paa Diømsstadthing 2 Juni dømt dem, som vare rømtede, fredløse og de Andre i Kongens Uaade med den Bemærkning, at i den gamle svenske Feide bleve lignende Sager i Mandal og paa andre Steder afføede med Penge. Herredagen domte de Skyldige til at have forbrudt deres Fred og at løse den igjen hos Kongens Lensmand, eller fare fredløs. (Brandt Uddrag af Herredagsprotokollen.)

Sognebønder i deres Skrøbelighed, om han derom bliver anmodet. Forsvaret var underskrevet Biugland 1629 *vestræ dignitatis subjectissimus Jacobus Fabricius (Smith)*.

Han fritjendtes for Alt undtagen for at have skrevet Testamentet, i hvilken Anledning han ilagdes Bøden: 8 Ortug og 13 Mark.

Samme Aar (15 April) stævnedes Bispen Hr. Thomas Philipsson, Medtjener i Undal, som blev bestyldt for at besatte sig med adskillige Spøgeri, Signekonster o. m., som ikke sømme et Guds Barn, synderlig en Prestemand. Bispen fremlagde i denne Anledning tvende slemme Signesedler, som af ham vare udstedte. Hr. Thomas mødte personlig og oplyste, at der hans Broder Hr. Dagfind Philipsson, Medtjener i Bjelland engang kom til ham og var meget syg, bad han ham forhøre om noget Raad mod hans Svaghed. Han henvendte sig da til Nils Rodstad i Bjelland, som havde Ord for at kunne skaffe Hjælp mod adskillig Sygdom. Hr. Dagfind bad sin Broder tale med Nils og skrev han da den ene Seddel efter Nils's Mund, men den anden gav han Hr. Thomas. Sagen opsattes til at Dagfind og Nils vare forhørte og forhandlede igjen i Kapitlet 17 Juni s. A. Nils bekjendte, at han benyttede en Signeseddel til at helbrede Fæ og henvistes til verdslig Ret. Brødrene Thomas og Dagfind bleve derpaa forhørte. Thomas bekjendte, at han havde skrevet Seddelen dels efter Nils's og dels efter sin Tjenestepiges Ord. Han bad om Raade, da han havde gjort det af Kjerlighed til sin Broder. Dagfind tilstod, at han havde bedet sin Broder, men at han da var forrykt i Hovedet og vidste lidet hvad han gjorde. Han havde, da han igjen kom til Forstand, angret at han havde geraadet i det Spøgeri.

Thomas blev dømt til at staa aabenbar Skrift og straffes af Dyrigheden efter Formue og til Paaste være suspenderet. Dagfind dømtes til i Provstens Nærværelse i Bjellands Kirke at afbede sin Forseelse og at bøde til Hospitalet.

Knappt vare disse Sager afgjorte førend Bispen og Kapitlet fik en ny Strid at mægle i, nemlig en heftig Valgkamp i Undal. Den bekjendte Peder Claussons Søn og Eftermand Hr. Claus maa være død 1629 om Vaaren; thi 18 Mai 1629

efter Claussons Død indfandt sig i Undal Hr. Jørgen Thomasson, Sogneprest i Kvinesdal og Provst over Lister og opfordrede Almuen til Bøn og Baaafaldelse om en anden retsindig Sogneprest. Der tillodes derpaa Hr. Laurits Hansson den 18 Mai at prædike i Undals Kirke. Siden havde Hr. Hans Jørgenson, Medtjener paa Lister, ogsaa begjert at maatte lade sig høre, hvilket tilstodes ham en anden Dag. Neppe havde Hr. Laurits holdt sin Prædiken førend en Bondelensmand fremstod og opfordrede Almuen til Ingen at vælge førend de havde hørt Kapellanen paa Lister. Der kom derpaa Bud til Provsten, om at komme igjen til Undal for med 7 Mænd, som Menigheden havde udvalgt, at bortgive Kaldet. Da Provsten ankom til Kirken havde Hr. Hans allerede begyndt paa Absolutionen. Efter at Gudstjenesten var endt begjerede Provsten, at de 7 udkaarne Mænd vilde sammentræde med ham lidt udenfor Chordøren, at han kunde høre deres Mening. Men da de nu skulde til at raadslaa sig med hinanden, trængte Almuen ind paa dem saa de ingen No kunde faa til at raadslaa, ja en Herremand Jørgen Harbau overfaldt endog Provsten med onde Ord og vilde at Bønderne skulde falde Hr. Hans. Provsten flagede nu over, at han ei nød Fred i sit provstelige Embede og bad derfor Almuen at udsætte Balget indtil Bispen, som da i sin Bisittats var forventendes, ankom, idet han mente, at Verdslige, som Intet havde med Kaldets Besættelse at gjøre, skulde afholde sig fra at gjøre Indgrib i hans Auctoritet og Myndighed. Almuen erklærede imidlertid, at de samme Dag vilde have Prestevalg og sendte de 7 Balgmænd efter Provsten, som imidlertid havde begivet sig derafra over paa den anden Side af Elven. Her kaldte disse efter Provstens Raad og med hans Samtykke salig Hr. Laurits Hansson.

Da Thingskriveren undslog sig at skrive Kaldsbrevet, efterdi han deri blev hindret og forbudt af Hr. Hans's Tilhængere, lod Provsten selv Kaldsbrevet skrive og forseglede det med 4 af 7 Balgmænd, thi de 3 vægrede sig, fordi Kaldsbrevet ei var skrevet af Thingskriveren. Hr. Laurits lod derpaa sagsøge disse 3, som havde valgt ham, men ei vilde underskrive, hvorpaa de underskreve Balgbrevet i det en af dem Siffuord Gladstad er-

flærede, „at han ikke havde turdet forsegle Kaldsbrevet, fordi Junkeren, Fogden og Skriveren havde hannem det forbøden under sin Vres Fortabelse.“ Ikke destomindre havde Kongens myndige Lensherre Christopher Goyes Foged indsat Hr. Hans i Undal og givet ham Kollats, uagtet det er sat i Rette om Hr. Goyes Befaling burde mere at agtes end Kongens Ordinant's og aabne Brev. Han havde derpaa prædiket og overtaget Kaldets Bestyrelse. Hermed vilde Provsten og Hr. Laurits ei lade sig nøie, men Provsten støvnedes Hr. Hans Jørgensen for Kapitlet som den der efter den meddelte Fremstilling ulovlig havde indtrængt sig i Undals Kald. Hr. Hans mødte personlig, og fremlagde en skreven Fremstilling eller Tilsvær, hvor han paastod 1) at de 7 Mænd først havde kaldt ham, men at Provsten deri ei vilde samtykke, idet han vilde have Valget opsat til Bispens Ankomst, nemlig i den Mening, at han imidlertid funde overtale de 7 Mænd. 2) at han af Lensmanden (efter Ordin. folio 28) var indsat og havde faaet Kollats, saasom han før var examineret og ordineret af Biskop Skabo. Derpaa fremlagde han et Bidnesbyrd, udstedt af 12 Mænd, hvori forlangtes Lensherrens Hjælp, da Almuen vilde have Hr. Hans, medens de 7 Mænd vare frafaldne. De 3 af disse havde dog erklæret, at de efter Almuens Begjering først vilde kaldet Hr. Hans, og Fogden i Mandal, Christian Sterche, havde derhos erklæret, at Provsten paa Mistanke havde rejceret Lensmand, og en anden blev valgt i hans Sted, samt at han havde staaet saa nær, at han hørte, at de 7 Mænd vilde have Hans, men at Provsten dertil ei vilde give sit Samtykke. 3) fremlagdes 24 Almuesmænds hederlige Bidnesbyrd om Hr. Hans saavel da han tjente Hr. Clausens Enke i hendes Naadsens Aar som siden.

C. Goyes Foged, Johan Bidou, lod ogsaa fremlægge sin Erklæring, at Hr. Hans ei havde indtrængt sig i Undals Kald, men at Hr. Jørgen havde handlet mere af Had mod Hr. Hans end med nogen Ret.

Efterat Bidner vare forhørte og Sagen nøie var grandsket dømte Kapitlet, at uagtet Hr. Jørgen mente sig ei mod Ordinant'sen at have forseet, saa var det dog ei med Hr. Laurits's

Balg saa aldeles lovligt procederet, hvorfor han idømtes en Bod af 20 Daler til Stavanger Hospital. „Hvad sig belanger Hr. Hans's Kald og Indsættelse, da synes den Proces ganske underlig og urigtig“ fordi de 7 Mænds Kald ikke var kjendt paa (casferet), Hr. Jacob ingeninde havde præsenteret sig for Bispen, som det tilkom at forskrive ham til Lensherren efterat have prøvet hans Lærdom og Levnet, og dog havde C. Goyes Foged indsat ham, uagtet efter Forordningen, „en Provst og ikke en Foged skal en Prest indsætte.“ Endelig havde Hr. Goye aldeles udelukket Superintendenten i denne Sag, uagtet der er anordnet, at naar der tvistes om noget Kald skal Lensherren og Bispen „den tilrette, som der bedst Ret kan have.“ Efter sliig Veilighed dømtes: „Hr. Hans's Indgang til Undals Kald ikke lovlig at være, men efterdi han har C. Goyes Kollats kunne vi ikke om samme Kald give nogen endelig Dom, men henstille Sagen til Kongens Afgjørelse.“

Hr. Hans beholdt Kaldet, og var i henved 40 Aar Sogneprest i Undal, hvor han siden kaldtes „gamle Hr. Hans.“ Han fører i Kaldsbogen Familienavnet Gotkow.

I Aaret 1631 foregik der en Forandring i Stavangers Bispedømme, da Kongen den 10 April befalede, at Hallingdals og Baldres Provstier, som hidindtil havde lagt under Stavanger Stift, nu skulde forenes med Christiania Stift, medens at Dvre Thelemarkens Provsti, der før havde lagt til Hamars og senere til Christiania Bispedømme, nu skulde indlemmes i Stavanger Stift. Ved denne Forandring fritoges Stavanger Biskop for en meget besverlig Visitationstreise til Stavanger og Baldres¹.

Samme Aar (29 Juli 1631) beføl Kongen som Svar paa

¹ Kong Christian IV bød 24 Juni 1630 Statholder Christopher Urne og Norges Riges Kantzler Jens Bjelke at foranstalte en Ombytning af disse Landstaber, om det bekvemmeligt kunde ske og 20 April 1631 beføl han at Forandringen strax skulde ske. Under 21 Oktober 1633 paalagdes det C. Urne tilligemed Bisperne i Oslo og Stavanger, at afgive Erklæring til Kancelliet over en af nogle Prester i Dvre Thelemark afgiven Klage over den skete Forandring. Top. Sour. 32 Hefte S. 183--185.

adskillige Klager, der vare fremkomne paa den Herredag, han dette Aar holdt i Bergen, blandt andet, at der hver Høst skulde i hvert Stift af Befalingsmanden med Bispen og Kapitlet sættes et vist Kapitels Kjøb i hvert Fogderi efter sin Bestaaffenhed, hvorefter Kirkerne's Indkomme skal beregnes¹.

5 Aar senere, (nemlig 12 Marts 1636) udkom en kongelig Resolution, hvorved den Bispen i Stavanger beneficerede Gaard Malde med underliggende Sdegaard og Kirke tillodes magestiftet med Bro Gaard og Sdegaard samt Høylands Kirke.

1648 den 28 Februar døde den alderstegne Christian IV efter en lang og virksom Regjering og efterfulgtes af sin Søn Frederik III, der blev hyltet med megen Høitidelighed i Christiania 24 August. Ved denne Leilighed vare Norges 4 Bisper ogsaa tilstede, nemlig Mag. Thomas Wegner, der var den ældste Bisp, Mag. Ludvig Munthe i Bergen, Eric Bredahl i Throndhjem og Mag. Henning Stockfleth². Den sidste var 7 Juli 1646 bleven Biskop i Christiania Stift, efter at han tidligere havde været Rector ved Christiania Skole, Professor ved Christiania Gymnasium og Slotsprest. Han var født i Haderslev og var en flog og dygtig Mand.

Kort efter udbrød der i Christiania By en heftig Strid mellem Christiania Presteskab, i hvis Spidse stod Sognepresten Magister Trugels Nielson og Læreren ved Gymnasiet Mag. Niels Svendsen Chronich, der blandt andet udskjeldte Statskirkens Prester som Satans Apostle, Baals Prester, sladdrende Papagøier, Hunde, som lade sig Munden stoppe ved et Stykke

¹ I dette Aar (15 Febr. 1631) udkom den kongelig Befaling (af 15 Febr.), at de Bestemmelser og Dokumenter, som angik Kirken og Geistligheden, som fandtes i Stiftet skulde indsendes forat udgives i Trykken. Af Trykningen blev der imidlertid Intet, men Kongebudet hidrog til at stille Stiftet med de Brevskaber o. m., der nedsendtes til Danmark.

² Om Høitideligheden ved denne Leilighed se Wolff Norrigia illustrata Pag. 152. Norges Adel, Lagmænd, Bisper og Udvalg af Geistlige og Bønder, vare her samlede. Fra Stavanger vare tilstede foruden Wegner, Sørgeren Thomasson, Provst over Lister, der anførte Stavanger og en Del af Bergens Prester, Lagmændene Augustin Oluffson fra Agdesfiden og Jacob Rast i Stavanger. Om Stockfleth Budst. III. 497.

Rjød osv. Til Dommere i denne forargelige Strid udnævnte Kongen (21 Sept. 1651) Norges nye Statholder Gregers Krabbe og Thomas Wegner, der stævnedes de stridende Parter for sig i Christiania Kapitelhus 31 Marts 1652. Biskop Stockfleth var selv Aktor og fremsatte sin Anke i 7 Punkter. Sandsynlig blev, uvist af hvad Grund, ingen Dom feldt; Pontoppidan antager, at den skyldige Hr. Niels inden Dommen skulde feldes, nedlagde sit Embede og begav sig til Kjøbenhavn, hvor han fortsatte sine lidenskabelige Angreb paa Geistligheden, blev tiltalt, og (1655) dømt til evigt Fængsel paa Draghholm, men siden sat paa fri Fod af de Svenske, som da spillede Mestre i Sjælland.¹

Stavanger Stift talte paa denne Tid 133 Kirker og 43 Prester².

I 1645—46 lod Biskop Wegner udhugge Muren paa nordre Side i Domkirken og anbringe 4 Vinduer, hvoraf 2 store med Baaben i, næst ovenfor Døbefunten. Tidligere (1638) havde han skjenket Kirken en Oblatæske af Sølv paa 18 Lod³.

Biskop Wegner døde 13 December 1654 i en Alder af 67 Aar og blev begravet paa hans Navnedag, St. Thomas, i Stavanger Kirkes Chor. Der sattes et Monument af Bildhuggerverk over ham med følgende Paaskrift:

ἦἦἦ

Dormit sub tumulo hoc vir admodum reverendus clarissimus et doctissimus Dominus Mag. Thomas Conradi Wegnerus, episcopus olim Diœceseos Stavangriensis vigilantissimus, qvi pie in Domino obdormivit die XIII Decembris An MDLIV.

¹ Coucheron har i norsk Theol. Tidsskr. meddelt en nøiagtig paa utrykte Dokumenter grundet Fremstilling om denne Strid. Om samme Strid se Pont. ann. VI, 30, 38 o. Fl. og Helweg den danske Kirkes Historie I, 377—384. Han reiste med sin Hustru Marie Jerfin, Søster til Christiansands Biskop Jerfin, til Amsterdam, hvor han døde. Hans aandelige Sulebetænkninger, der udkom 1644 i Christiania, og hans „Troens Grindring og Prøvelse.“ (Christiania 1650) vakte adskillig Opmærksomhed. Om ham og hans Skrifter Budstikken III, 391—435.

² Wolff Norrighia illustrata 191.

³ Nicolaysen Norske Stiftelser III, 545—48.

Midt paa Stenen stod hans Vaaben, et Hjerte, i hvilket var indgravet Rom. 14, 7. Sive vivimus, sive morimur Domini sumus. — Ved hans Side hvile hans 2 Hustruer.

Selv Videnskabsmand søgte han blandt Præsterne ogsaa at fremme Videnskabelighed. Han fornyede derfor de af Jørgen Erichsøn allerede indførte Samlinger af Stiftets Geistlige, hvilke han skal have samlet hvert tredje Aar. Paa disse blev der blandt andet ogsaa disputeret over Theses, som Bispen fremsatte. Paa visse Tider maatte ogsaa Disciplene i øverste Lectie i Stavanger Skole gaa til Bispen for at informeres af ham i Hebraisk.¹

Biskop Thomas Wegner var 2 Gange gift. 1) 1612 med Cecilie Jacobsdatter Bender, med hvem han i 15 Aars Egteskab havde 5 Børn, hvoraf følgende 3 fulgte Forældrene til Norge, nemlig 1) Sønnen Cort (født $\frac{11}{11}$ 1619), Kapellan i Mandal 1642, Sognepræst 1650². 2) Datteren Mette f. 1615 $\frac{19}{11}$ gift med Borgermester Paul Knutson i Stavanger. 3) Elen født 1624 24de Søndag efter Trinit. gift med Mag. Elias Jacobson Agricola, 1632 Rector i Stavanger og siden Sognepræst til Ly, „berømt for at være en lærd Mand.“³ Hun egtede siden hans Eftermand paa Ly Søren Jensen. 1629 indlod Wegner sig i et nyt Egteskab med Jomfru Anna Christensdatter Trane, hvis Fader Christen Trane den Yngre var

¹ M. Tyrholm, Sognepræst i Vanse († 1767), som har efterladt sig nogle Efterretninger om Stavanger Bisper, siger: „Seg Tyrholm har 2 af hans Synodalia, det ene af 1630 paa Dansk og det andet af 1633 paa Latin, hvoraf det første refererer sig til de forrige, som ere forfattede af Jørgen Erichsøn.“

² Han var gift med sin Formand Samuel Jørgensens Datter Ahled og efter hendes Død med Maren Povelssd. Ancher. Han afstod Kaldet 2 Gange til sine Svigersønner, men overlevede disse og døde derfor i stor Armod i Husmandspladsen Monen under Holmegaard. (Holmes Kaldsbog).

³ Han var uden tvivl en Søn af Haalands Sognepræst Jacob Agricola, hvis Portrait i Vegemstørrelse hang i Sole Kirke og havde den Paa-skrift: expressa oris effigies D. N. Jacobi Johannis Agricolæ pastoris olim eeclesiæ Haalandensis. Nascitur anno 1567, ordinatur 1595, mortuus anno 1648.

Kongens Ombudsmand (Stiftamtsskriver) i Stavanger og 1607 gift med Anne Jensdatter, Søster til Bispede Scavenius¹. Med Anne Trane († 1696) havde Wegner 10 Børn, 6 Sønner og 4 Døtre. Af disse blev 1) Thomas, (født 7⁷ 1631) Pastor i Torvestad, 2) Jens, (født 3⁷ 1634) blev 1685 Pastor i Soledal, hvor han døde ugift, 3) Christen, (født 2⁸ 1638), 4) Jacob, (født 1⁸ 1645). Han opholdt sig 1672 i Stavanger som Student. 5) Berthel (født 4¹⁰ 1649)². De studerede Alle, men nogle seculariserede, boede paa Bondegaard og bleve gamle Mænd. 6) Christen (født 1⁴ 1643, døde som Barn), Sitjel (født 7⁷ 1632), blev gift med Hr. Jon Rasmussen, Vicepastor til Strand † 1684, Susanne (født 3¹¹ 1636), gift med Hvalk Jensen i Jøged paa Jæderen, Anna Wegner (født 2⁹ 1639), gift med Bjørn Christensen, Pastor til Rennesø, Anne Trane (født 2⁷ 1641), gift med Daniel Nielsen Lister, Sogneprest til Banse.

Wegner var en lærd Mand, der efterlod sig følgende Skrifter:

1. Exercitium hominis Christiani quotidianum sedula mortis meditatio o: Et christen Menniskis Daglige Offuelse, nemlig Dødens Hligelige oc Idelige Betenkelse i en Vigprædiken Pf. 39, 5 6 over Sthen Brahe til Anudstrup, Danmarkis Rigis Raad o. m. 26 Apr. 1620. Dvart uden Paginering. (S. Brahe var Lensmand paa Kallundborg).
2. Davids gyldne Klenodie eller den 25de Psalmes forklaret i Sigvord Beck's til Førsloff, kongelig Majestæts Rentemesters Fordefærd 16 Jan. 1623. Kbhvn. 1623 i 4to prentet hos Waldkirch. 230 Sider.
3. Offrighedens Grefmycke oc rette Klædebon over Job 29 til en Vigprædiken i St. Nicolai Kirke 1624, da Borgermester Middel Wibe blev begravet. Kbhvn. 1625 i 8vo.

¹ Kong Christian IV, som overbar dette Bryllup 7de Søndag efter Trinit., forærede Brudeparret et Sølv Kredents Kar. (M. Schytte). Anne Tranes Broder var vel Paul Trane, som var født i Stavanger 1607, blev Rector i Oslo og døde 1646 som Sogneprest paa Nes paa Romerige. Han udgav i Genf en Disputats de dignitate & præstantia studii jurisprudentiæ. Hans Stambog findes paa det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. (S. C. Berg. Bud. III, 309).

² Af Bispens Familie var vel ogsaa Transklatør Valentin Wegner, der var gift med Christine Wendelbo. Deres Søn Thomas Wegner er født i Stavanger 31 Januar 1695, blev Kapellan pro persona i f. S. 1721 og døde som Stiftsprovst i Christiania 22 Januar 1758. (Stendsen 13.)

4. Davids aandelige Hæve eller Forklaring over den 103 Psalme, forestil-
lede i en Ligprædiken over Axl Urne til Mhegaard. 228 Sider i Ob.
Den blev holden medens Wegner var Prest i Kjøbenhavn 1627, men
trykt i Kjøbenhavn 1630 med Fortale skreven i Stavanger 20 Decem-
ber 1629.
5. Biskop Thomas Cortson Wegners Taksigelseshøn for Guds Ords Frem-
gang, som paa Allehelgensdag i Stavanger Stift skulde aflæses 1647,
samt geistlige og gudelige Sange, uddragne af samme Høn.
6. Ilden Haandbog 3: Forklaring over Luthers 5 Hovedstykker. 1648.

Wegners Vigtaler bestaae efter Tidens Smag af en Sammenhoben
af Bibelsteder blandet med latinske Anførsler af Kirkesædne, og hedenste
Stribenter, der røbe megen Læsning. Stundom anføres ogsaa Vers. I
No. 1 anfører han f. Ex. Demostenes, Socrates, Cato, Philo („qvi simpli-
citer credit, optime credit“) St. Bernhard („Largisimi promissores vanis-
simi exhibitores“) Casiodorus, Hieronymus („ubi desinit auxilium huma-
num ibi incipit divinum“ o. s. v. Paa sin Tidssalder anvender han føl-
gende Vers:

Virtus er nu slagen Død, Justitia lider Nød
Temperantia er slet bunden, Veritas bliffuer ikke funden,
Fides er død oc gantske bortfarn, Misericordia slet
forloren; Pax er icke mere forhaanden, Pudor er borttrømt
af Lande. Summa Tempora plena malis
Tempora plena dolis.

Pontoppidan (Ann. III, 213) siger om Wegner, „at han var en ar-
bejdsom og i det hele i det historiske Fag vel behandret Mand. Han skal
have efterladt sig en Beskrivelse over Norge, som er forkommet. Denne af
Pontoppidan og Slange o. F. omtalte descriptio Norvagiæ er imidlertid
ei af Wegner, men af Peder Clausson, hvis Manuskript han uidentbiel
fik paa sin Bistats og sendte til den lærde Rantsler Friis, der igjen leve-
rede dette Manuskript til Boghandler Moltken, der 1632 udgav dette mærke-
lige Skrift i Trykken¹. (Minerva II, 178 og Worms Epistler 479). Han
hjælp den lærde Antiquar og Læge Ole Worm at undersøge og aftegne
Runeinscriptioner i Stiftet² og stod i Brevvevling med ham. I Worms
Epistler I, 379—84 findes flere latinske Breve til Wegner.

Prædikener over Profeten Jonas, som af Rogle ogsaa tillægges ham,
er ei af ham, men af Stavangers 3die Bisp, den omtalte Tørgen Erichsøn.

*

*

*

¹ Minerva I, 379—84.

² Disse Aftegninger af Runeinscriptioner findes endnu blandt det norske
Universitets Haandskrifter og de fleste af hans Skrifter paa Universi-
tetsbibliotheket.

I 27 Aar førte den lærde og brave Thomas Wegner Bispestaven over Stavanger Stift. Mærkelige Begivenheder rystede i denne Aarrække Kirke og Stat. 30-Aarskrigen havde allerede flere Aar raset i Tydskland, og medens den dygtige Biskop Jesper Brochmand kjæmpede mandigt med Aandens Sverd mod Jesuiterne og den papistiske Kirke, udgav sine berømte Stridskrifter: *controversiarum sacrarum volumina duo* (1626) og *de pontifice Romano* (1628), greb Kong Christian IV det verdslige Sverd og optraadte som sine betrængte Troesfrænders Forsvarer mod den romerske Keiser og de Katholske, men beredte derved sig og sine Lande store Lidelser; thi han buffede under i denne ulige Kamp, der udtømte hans Nigers ikke store Hjælpesilder. Da Pest, Misvæxt, Hungersnød og Ildbrande samtidig rasede, blev denne Trængselstid Konge og Folk en alvorlig Bækkelse, hvilket vi blandt andet kan se af de Anordninger, som i dette Tidsrum udkom¹.

I Aaret 1628 (3 Sept.) indstjærpedes Helligholdelsen af de anordnede Bededage, og de, som vanhelligede dem med Drukkenskab og deslige Ustikkelihood, skulde staa aabenbar Skrifte, bøde eller straffes med Vand og Brød. Det følgende Aar, kort før Freden til Lübeck sluttedes, udkom den bekjendte Forordning af 27 Marts 1629 om Kirkenes Embede og Myndighed mod Ubodferdige samt adskillige Geistlighedens Forhold². I denne mærkelige Forordning klages over, at Ordets Prædiken og kongelige Anordninger med forhøiet Straf og Trusel ringe havde frugtet og, at Ondskaben end fast mere daglig har tiltaget, saaat man udi dette klare evangeliske Lyd, som i disse Lande har været optændt, har anstillet fast skjodesløse forargeligere og ugudeligere Levnet, en stor Del i den forsængelige Mening, at den sande Gudstjeneste fornemlig og alene

¹ Sammenlign Brochmands Brev Dän. Bib. III, 313—15. Pont. Collegium pastorale S. 11.

² Den findes hos Paus III, 680—708. Pont. ann. III, 770—792 og var udarbejdet af Danmarks samtlige Bisper og theologiske Professore paa et Møde i Kjøbenhavn. Selweg den danske Kirkes Historie I, 307. Om den sedelige Tilstand i Danmark se Fortalen til Kaarstolen af den nyeste Prest Malte Jonesen 20 Aug. 1630.

bestaar i udvortes Kirkegang, Saframenternes udvortes Brug, Syngen, Beden o. s. v. Som Bodemidler tilforordnes i Kjøbstæderne hver Sogneprest nogle af de gudfrygtigste, oprigtigste, ivrigste og bedste Sognemænd til Medhjelpere, og paa Landet skal af Lensmanden med Provsten bestilles tvende af de gudfrygtigste, bedste og vederheftigste Sognemænd til Kirkeværger, som ogsaa skulle være Prestens Medhjelpere. Disse Medhjælperes Pligter bestemmes nærmere og bleve siden optagne i Christian V norske Lov. I Forordningen forbydes desuden blandt andet, at oplæse fra Prædikestolen „hvad verdslig Bedrift angaar“ (§ 22) og al letterdig forargelig Legen og Fastelavnsløben (§ 26). De, som ubluelig sværge og bande, skulle sættes i Gæbestokken og betale 4 R , inden de løslades (28). Guds Ords Tjenere skulle tilse, at deres Sognebørn nære sig redelig og holde deres Børn til at lære Haandverk og anden Tjeneste (§ 31). Ordets Tjenere samt Medhjelpere skulle have Opseende med Betleri, saa rette Fattige forsynes, men Tiggere og Dagdrivere skulle angives for Dyrigheden og straffes. Forordningen til de Studerende, som ønske at blive Prester, skjerpes¹, og Presterne paalægges at prædike efter Ordinantsen, „saa at Prædikenerne ei blive for lange eller vidtløftige den gemene Mand til Kjedsommelighed og desmindre Opbyggelse. Den sidste Del af Prædiken skal anvendes til Børnelærdommens Forklaring. Presterne skal med Degnene og Substituter undervise Ungdommen i Børnelærdommen. De Forsømmelige skal straffes. Skriftemaal indskjerpes (Cap. 11, 13, 14, 19). Barnedaab og Egteskabsindvielse bør ikke ske i Husene, men i Kirken i den hele Forsamling

¹ „Ingen Prestemand maa tilstede Nogen at lade sig høre paa Prædikestolen medmindre han har været paa Universtitet i Kjøbenhavn eller derfra har Testimonium og noget utbiolagtigt Bidnesbyrd om sin Lærdom, Levnet og Omgjængelse“ Cap. 11 § 2. Dette er første Spor af Embedsexamen ved Universtitet. Fredrik II havde vel allerede 1569 befalet, at Bisperne ikke maatte ordinere nogen til Prest, som ikke idetmindste havde studeret : hørt theologiske Forelæsninger ved Kjøbenhavns Universtitet, men derved fordreides endnu ingen anden Prøve end den, Bispen anstillede, inden Indvielsen fandt Sted.

baade Andre til Exempel som til fælles Bønners Kraft.

Presterne advares i det 3die Capitel alvorlig mod den i de Dage i alle Stænder saa almindelige Druffenskab, mod ny Noder i Klæder, i det de paalægges at gaa i tarvelige Klæder, Samarier, Kjortler og andet Saadant, som deres Stand sømmer og udkræver. De formanesh at tage vare paa deres Studering og holde dem, som ere i deres Huse uden Orkesløshed og til Alt det, som ærligt, sømmeligt og kristeligt kan være¹.

2 Aar efter denne gjennemgribende Anordning udkom Forordningen af 9 Februar, hvorved paabydes, at i alle Kjøbstæderne skal hver Fredag af Sognepresten holdes Bøds og Bedrings Prædikener og paa Landet hver Onsdag, hvilke Fredags og Onsdagsprædikener stode ved Magt, indtil de ophævedes 1739.

Bed Kongebrev af 29 Januar 1639 formanedes Presterne til nøie at iagttage de anordnede Bededage og „paa det at den gemene Mand noget bedre maatte øves og vænnes til Gudsfrøgt, da skal det saaledes anordnes, at Landsbypresterne Fasten igjennem en Onsdag hver Uge af de 6 Uger, som før Dimmelugen kommer, skulle samle deres Tilhørere i Kirkerne og da staaende paa Kirkegulvet give dem med saa Ord en kort Formaning.“ Dette er Anledningen til de endnu brugelige Onsdagsprædikener i Fasten.

Til at fremme det religiøse Liv udgaves 1633 i stor folio en ny Udgave af den af Kong Fredrik II besørgede Bibeloversættelse, den saakaldte Christian IV store Bibel, og 3 Aar sednere lod Brochmand udgaa i Trykken sin Bøstik „Sabbathens Helligeholdelse“ d. e. Forklaring over alle Søndages Evangelier og Epistler, som endnu viden om i Norge gjennem Aarhundreder tjente Folket til Opbyggelse og endnu holdes høit og i Ære². Den samme Omhu, som Christian IV viste for Kirken,

¹ Sammenlign monita synodalia i Roskilde 1639. Pont ann. IV, 316.

² Foruden Brochmand virkede til Folkets Oplysning og Opbyggelse ved Skrifter den fromme Jens Serpin, Bisp i Ribe, († 1634) ved sine 2 opbyggelige Skrifter: En rigtig Vej, som fører til et evigt Liv (1633), og Troens Kamp og Seier (1635); den jydskke Prest Willads Nielsen ved „Dyde og Lydebog“ : Forklaring over de 10 Guds Bud (1651),

viste han ogsaa for det med Kirken i de Dage saa nøie forbundne lærde Skolevæsen, som reformeredes ved Kirkeordinantens af 1607. I Norge fandtes latinske Skoler ved Landets 4 Kathedralkirker og desuden mindre Latinskolet i Tønsberg, Skien, Frederikstad og paa Bang¹. En høiere Undervisningsanstalt forundtes ogsaa Norge, da Kongen ved Fundats af 25 Oktober 1636 af Kannikgodset i Oslo stiftede et Gymnasium eller Cathedral-Collegium, hvorved 3 Professorer ansattes².

Bed Kirkenes Ritus foregik 1640 Forandring. Den latinske Chorfang affskaffedes efter Brochmands Raad, da den befandtes at være til liden Opbyggelse, og i dens Sted paabødes at synge danske aandelige Psalmer³. Da imidlertid adskillig Uorden i Sangen derved indsneg sig, udgik der 1645 22 April en kongelig Skrivelse til samtlige Biskopper om, 1) at i Kirkerne ei maatte bruges ubekjendte Sange, og at Ungdommen skulde holdes til at lære de bekjendte, 2) at Kvindefjønnet istedetfor som hidtil at knæle tause under Sangen skulde sidde oppe og synge med, 3) at opvoksende store Drengene skulde indfinde sig ved Katechismeeksamnen eller blive straffede, 4) at ingen Ungling eller Pige af nogen Prest maatte trosloves eller vies, inden de befindes vel underviste i Børnelærdommen, 5) for at raade Bod paa den skadelige Sæd i Kirken skal i hver Kirke ansættes

Kjerlighedens Maaltid (1656), Himmeriges Barnemoder : Forklaring over Daaben (1671), Nøglen til Guds Hjerte : Forklaring over Herrens Bøn (1674), Troens Bestandighed og Tommelfinger : Forklaring over Troens Artikler 1678 og endelig Catechismi Postbud : Forklaring over Høstaben (1679); M. Sevald Thomeson, en Tid Sogneprest i Christiania, oversatte en Andagtsbog af Valerius Herberger († 1627), kaldet Passionsbiferen (Budst. III, 329), og Christen Bang, Sogneprest i Romedal, der 1650 fra Tydskland forskrev den første Bogtrykker i Norge, Valentin Kuhn, forat trykke sine Skrifter, blandt hvilke Luthers Catechismus i Spørgsmaal 10 Dele i 4. Han døde paa Oslo Hospital 1678, 98 Aar gammel.

¹ Cathedral-skolen paa Hamar forlyttedes efter Byens Odelæggelse til Bang 1584, men forenedes med Oslo Skole 1602.

² Om dette Gymnasium, dets Lærere og Skjebne se F. C. Bergs lærde Afhandling i Budstikken III.

³ Slange 1044.

En som med en lang Stok skulde støde til dem, som vare faldne i Søvn¹.

28 Febr. 1648 døde den alderstegne Christian IV, hvem man ei kan negte brændende Iver for at forsvare og bevare den lutherske Kirke, skjønt han ei altid brugte de hensigtsmæssigste Midler og i Birkeligheden berøvede Kirken de sidste Levninger af dens Frihed, skjønt det først under hans Eftermand lovbestemtes. Det statskirkelige System hylledes ei blot af Kongen og hans indflydelsesrige Kantzler Christen Friis, men af Kirkenes mest fremragende Mænd under ham, nemlig Sjællands Bisper, Hans P. Resen², († 14 Sept. 1638) og Jesper Brochmand, der begge vare enige med Kongen i, at Branglærere bør forvises Landet, „fordi en blandet Religion er Gud forhadet og farlig for det borgerlige Samfund's Holighed.“³

Aaret efter Kongens Død tabte Norge en af sine dygtigste Bisper, Ludvig Munthe i Bergen, og Island sin lærdeste Prest Arngrim Jonsson. I Aaret 1652 led den dansk-norske Kirke et uerstatteligt Tab, da en af de dygtigste Mænd, den nogenstinde har fostret, Sjællands lærde og kraftfulde Bisp, Jesper Brochmand⁴, fuldendte sin Bane. 2 Aar derefter

¹ Pont. ann. IV, 347. Helweg I, 347. En Samling af de under Christian IV udgivne Kongelove udkom i den saakaldte Christian IV store Reces 1643.

² Denne lærde Mand oversatte ei alene den hellige Skrift efter Grundsprogene, men forfattede mange dels lærde dels og folkelige Skrifter, som om Børnelærdommens Bisitats i Almindelighed, Luthers lille Catechisme-Bisitats 1628—32, instructio executionis catecheticae 1636. Han skrev og Fortale til Luthers af N. M. Alborgs oversatte store Katechismus (1629). Han er ogsaa Forfatter til flere Psalmer og Kirkebønner paa Nytaarsdag, Allehelgensdag og Bededagene.

³ Helweg I, 261.

⁴ Brochmand, født i Kjøge 1585, Prof. theol. 1615, Sjællands Bisp 1638, haode erhvervet sig europæisk Ry for sin grundige Lærdom ved sit systema universæ theologiæ 1633 og epitome systematis theologiæ 1649, der længe brugtes som Haandbog ved Kjøbenhavns Universitet. Han havde væsentlig Andel i mange kirkelige Anordninger, som udkom under Christian IV. Af ham ere de nu brugelige Ord ved Nadverens Uddeling, og de nu brugelige Bønner i Chorsdoren før og

nemlig 1652 led Videnskaberne et stort Tab ved den lærde Læge, Antiquar og Historiker Ole Worms Død. Han har blandt andet besørget i Trykken Peder Claussons Norges Beskrivelse og Oversættelse af de norske Kongers Sagaer eller Snorre.

Samtidig med Wegner var Niels Paasche, Bisp i Bergen fra 1616—1636, en lærd, dygtig og aarvaagen Mand¹, og hans Eftermand Mag. Ludvig Munthe († 1649 55 Aar gammel), en brav og dygtig Bisp, om hvem der berettes: „Han var en lærd Mand og havde en særegen Gave til at prædike, og hans Prædiken havde Kraft og Virkning“², og Nicolai Glostrup, Niels Sinningius's Eftermand som Bisp i Akershus fra 1617—1639, en vellært, from og arbejdsom Mand.³

VI.

Magister Marcus Christenson Humble.

1655—1661.

Han var en Søn af Christen Pederesen, som 1590 blev Rektor i Odense og 1592 Sogneprest til Humble Prestegjeld paa Langeland († 1624), og Maren Gregersdatter († 1605). Marcus blev født paa Humble Prestegaard 1601 og havde 7 Brødre, hvoraf 2 bleve Provster, 3 Præster og 1 Borgemeister, og 4 Søstre⁴. Han blev dimitteret fra Odense Skole og fore-

efter Gudstjenesten. Om denne udmærkede Mand og hans Skrifter se Jens Møller i hist. Kalender III, 196. Petersens Litteraturhistorie III, 119, Pontoppidan og Helweg.

¹ Brøchmand kalder ham vir religiosissimus & πολυγλωττος og Ole Worm: vir excellentissimus.

² Hofnagel 214. Han udgav blandt andet i Trykken: „Guds Ords første Alphabet, som er den christelige Lærdoms fornemste Hovedstykker i korte Spørgsmaal forfattede 1644. Den er paa ny udgivet 1864 af Prof. Caspari i theol. Tidsskr. VII, 1—2.

³ „Vir optimæ notæ, laboriosus, pius, prudens, gravis Pon. ann. III, 139.

⁴ Bloch Thyens Geist., 345. II, 219. Melby Thyens Prestehistorie I, 60. Kirkehist. Saml. II, 465. Om Marcus se Barfod den fælteste Geist. I, 159. Pont. ann. II, 247, Worms Lex. I, 481. Den

tog derpaa 1625 en Udenlandsreise¹. Efter sin Hjemkomst lod han sig 15 Mai 1627 høre af Bispen i St. Knuds Kirke i Odense og blev 28 Nov. s. A. ordineret til Kapellan for Tranekjær og Tullebølle paa Langeland. Derpaa blev han Sogneprest til Karleby paa Falster, og medens han var her, blev han (1 Juni 1641) promoveret til Magister af daværende Decan, senere Erkebiskop, Svane. Kongen gav ham ved denne Leilighed Løfte om Forfremmelse. Hans Haab om at faa Bisborgs og sednere Ribes Bispestol glippede. Derimod fik han i Aug. 1643 Ordre til som dansk Legationsprest at gaa med Gesandtskabet til Dsnabruck, men opgav derfor ei sit Kald hjemme². 1650 kaldtes han til Sogneprest i Faareveile og Dragholm i Sjælland. 1655 blev han af Kong Fredrik III kaldet til Biskop i Stavanger og ordineret dertil af Biskop Peder Winstrup i Lund. Den 3 November s. A. underskrev han sin Embedsbed i Kapitlet.

Om hans Virken i Stiftet savne vi Efterretning. Vi vide kun, at han forærede Hospitalkirken i Stavanger en Altertavle.

Han døde den 8 April 1661, i hans Alders 56de Aar.

Han maa have været en lærd Mand; thi da han 1655 var kaldet til Stavanger, begjerede han at prædike for Kongen enten paa Græsk, Latin eller Tydsk. Han blev befaleet at prædike paa Tydsk³.

M. Humble var 2 Gange gift. Med sin første Hustru Ingeborg Andersdatter Beske havde han 6 Børn, af hvilke 1) Christen, som deponerede i Sorø 1652, blev Sogneprest i Skjold, 2) Johanne, som blev gift med den berømmelige lærde Mand, Henrich Peterson Reimer, der 1 Mai 1650 under-

ene Broder Christen var Sogneprest i Tryggelev fra 1641—1674. Kirkehist. Saml. II, 460, hvor Fortegnelse over Brødrene findes.

¹ Dette erfarer man af hans Vandrebog, som Tyrholm eiede og „hvor fandtes mange fornemme og lærde Mænds Hænder og Symbola udenlands. Foran i Bogen havde han selv skrevet Marcus Christiani Humbletius Danus. Han skal have været af den gamle adelige Ulf-sagers Familie. Worms Lexicon I, 481.

² Barfod II, 161 og D. Worm Epist. I, 511.

³ Efter en Mag. Lows Brev til Mag. Tyrholm.

skrev sin Embedsbed i Kapitlet og siden blev Stiftsprovst og Sogneprest i Stavanger, 3) Rebekka, der blev gift med Hr. Lars (Laurentius), Sogneprest i Ly f. 1660—1673, 4) Anne gift med B. Marschwedel, Sogneprest i Karleby. M. Humble kom med de 3 først nævnte Børn som Enkemand til Stavanger, hvor han egtede sin Formands Enke Anna Trane, som bragte ham 7 Børn, der med hans sidste Frue findes afbildede paa hans Monument i Stavanger Domkirke¹.

Om Humbles Afkom vides ingen videre Bessed.² Maasse var Peder Humble, Sogneprest til Brunlaug og Provst († 1741), af hans Æt, eller af Fald af samme Familie.

Strifter. Den sande levende Troes fuldkomne Bished, trykt i Kjøbenhavn 1646 og 1654 i 120.

*

*

*

De 7 Aar, Mag. Humble var Biskop i Stavanger, vare for Fødelandet uhykkelige, da man, længe førend man havde

¹ Bispens 1ste Kone døde i Barfælseng. Hun var længe barnesyg, men døde bort uden at være forlost. Hun blev derpaa klædt, og Liget som sedvanlig lagt paa et Bord. Da Kvinderne, som havde været bestjeftigede med at lægge Bispinden paa Ligstraa, som Skif var, sad og spiste, medens Bispens flumrede i en Vænestol bag et Skjermbræt, hørte de Noget, som gav sig hnkkelig. De mente, at det var Bispens, men han be fandtes at sove. Sammen lod atter. De vatte da Bispens, og forferdede gennemfugte de Huset. Da de endelig søgte Ligstuen, stod Bispinden med Ryggen mod Bordet og fødte et dødsfødte Barn. De fik hende strax i en varm Seng, men hun levede kun 3 Dage derefter. (Kohde Sam. til Vol. og Falsters Hist. 2, 50; Oldenburg om Gjenferd og Gjen gangere 184). Gravskriften over Humble og Anna Trane lyder: Vigilate & orate. Her hviler udi sit Soffvokammer den Hederlige og Høilærde Mand M. Marcus Christensen Humble, fordum Superintendent offuer Staffuanger stift henved 6 Aarstid, som hensoff i Herren den 8 April 1661 udi sin Alders 56 Aar, desligeste hans kjere Hustru, den dydrige Matrone Anna Christensdatter Trane. Gud af sin Naade give dem en glædelig Opstandelse! Paa Døren til Prædikestolen staar skrevet anno 1658 Marcus Christierni Humbletius, M. Detolaus L. Scavenius pastor, M. Joannes Hjermannus lector, D. Henricus P. Reimerius rector, D. C. A. Sæbyensis ecclesiastes o. m.

² Et upaalideligt Sagn beretter, at 6 af Humbles Børn bleve gifte med 6 af Wegners. Kohde Saml. II, 50.

forvundet de sørgelige Følger af det svenske Overfald 1645, letfindig udviklede sig 1657 i en ny Krig med Sverige, der ødelagde Landets Vengevæsen og endte med Freden til Kjøbenhavn, hvorpaa fulgte Gnevoldsmagtens Indførelse.

Ved aabent Brev af 16 Nov. 1660 blev Nordmændene underrettede om Regjeringsforandringen, og ved et lignende af 15 Dec. i. A. stævnedes Adel, Lagmænd, Superintendentener, 2 Kanniker af hvert Kapitel, Provsten med 2 Præster af hver Skibrede o. s. alle med Guldmagt for dem og deres Efterskommere for at hylde Arve- og Gnevoldskongen i Christiania, hvilken Guldning fandt Sted 5 Aug. 1661. Den modtoges af Kronprinds Christian, „som 1 August steg i Land paa Akerhus Slotbro, hvor han af de norske Stænder med tilbørlig Reverence blev imodtagen. Efter en Tale af Kantzler Peder Hees anlagdes Arvehyldingen den 5 August efter den foreskrevne Formel. Prindsen ledsagedes blandt Andre af Skatmesteren Hambal Sehested, Rigsadmiralen Henrik Bjelke og Erkebiskopen Hans Svane¹.

VII.

Doctor Christian Matsson Tausan eller Tausen.

1661—1680.

Om hans Forældre og Barndom vides Intet vist. Dog antager man ham for at være en Uetling af den danske Reformator Hans Tausen, der døde som Bisp i Ribe og med sine 2 Hufruer havde 13 Børn².

¹ Kircherods Dagbøger S. 72.

² Dan. Bibl. I, 27. Familien Tausan fandtes næsten samtidig med Christian Nordenfjelds. Nils Hansson Tausan var fra 1630—1654 Prest i Støren. En af hans Søner, Hans, døde 1697 som Provst og Segneprest paa Thingvolden, i hvis Kirke findes hans Portrait. „Pastor vigilantissimus & prepositus dignissimus, vir singulari pietate & doctrina omnibus bonis notus. Med Biskop Peder Schelderups Datter Birgitte havde han flere Børn. (Erlandsen).

Han er dog udentviøvl den Christianus Mathiæ fra Kjøbenhavn, som 4 Febr. 1630 dimitteredes fra Herlufsholms Skole, 1632 tog Baccalauri Graden og 9 Mai 1635 med 18 Andre blev Magister ved Kjøbenhavns Universitet. Kort efter blev han Sogneprest til Lydersløv og Frøsløv i Sjælland, 1637 Slotsprest i Kjøbenhavn og 1643 Sogneprest i Rjøge samt Provst i Ramssø Herred¹.

Han var tilstede paa den berømte Rigsdag i Kjøbenhavn, den 8 September 1660, og satte sig ved Lærdom og Embeds-trosskab i saadan Yndest hos Kong Fredrik III, at denne ud-nævnte ham til Biskop i Stavanger, da Magister Enevold Mandulf, Provst i Roskilde, havde frabedet sig Udnævnelsen. Den 2 Juli 1661 blev han ordineret af Erkebiskop Svane, men tiltraadte først sit Embede i October², da han ledsagede Svane til Christiania, hvor han deltog i Arvehyldningen s. S.

Om Tausan og hans Virksomhed som Biskop have vi kun lidt at berette. Af Hoffet var han meget yndet, som vi blandt andet kunne see af den usedvanlige Ære, som blev ham Del, da han blev Doctor bullatus.

1668 skulde han solenniter være bleven promoveret til Doctorgraden, men hindredes ved Erkebiskop Svanes Død, der skulde meddele samme, men som Enevoldskonge tiltog Kongen sig nu den Myndighed at udstede Doctordiplom, og den, som saaledes per bullam regiam blev Doctor, kaldes doctor bullatus. Dette Bevis paa Kongelig Naade og Magtfuldkommenhed blev ved denne Leilighed foruden Tausan 3 danske Bisper tildel.³

¹ Pont. ann. IV, 248. Hundrup om Doctorer 93. Zvergius 576. D. Magaz. I, 219. Fortegnelse over Prestegjeldene og Presterne 1664—66 se Langes Tidsskrift II, 305.

² Han skrev egenhændig i Domkapitlets Bog. „Exedram Stavangriensis die 23 Oct. ann. 1661 in nomine Jesu primum ingrediatur. Faxit Jesus, ut facienda faciam fideliter et ne quid negligam. Christianus Mathiæ Tausanus m. m. S. St.

³ Efter at der i 18 Aar formedelst forskjellige Forhindringer ingen promotio Doctorum theologiæ var holdt, beføl Kong Christian V 13de August 1674 Sjællands Biskop Wandal at indbyde Danmarks og Nor-

1671 den 7de Juni nød han ogsaa den for en norsk Biskop sjældne Ære at deltage i Christian Vtes Salving, der forrettedes af Sjællands Biskop Bandal, som paa sin ene Side havde Dr. Erik Grave, Biskop i Aarhus, og paa den anden Dr. Lausan.¹

Som Bisp i Stavanger kom han i en heftig Strid med den norske Adelsmand, den velbyrdige Bernt Orning til Batne, angaaende Presterne i Skjold, som denne Prestehader vilde tillivs.² Striden er saa tidsbetegnende, at vi udførlig

ges Bisper o. fl. til at nyde denne Ære. Promotion fandt Sted i Juni 1675. Mag. C. Pontoppidan, Biskop i Throndhjem, undskyldte sig ved sin Sygelighed; men Bergens Bisp, Nicolai Kandulf, og Christiania Bisp, Hans Rosing, bleve begge Doctores theologiae. Rosing holdt ved denne Leilighed en lærd Tale: au prophetæ, quæ vaticinati sunt, ipsi intellexerint, (Saa. Sjællands Bisper 77, Hundrup biog. Eftern. om Doctorer). Dog vedblev Kongen at creere Doctorer per bullam regiam. Denne Ære, der i Norge kun vederfores Lausan, blev 8de April 1682 ogsaa den bekjendte Psalmedigter Thomas Kingo til Del, (Heiberg, Kingos Levnet 199). Den første doctor bullatus var Nordmanden Prof. theol. Mauriz Koning, som Fredrik III beærede med denne Værdighed 1668. Koning døde som Bisp i Alborg 1672 kun 35 Aar gammel. Helweg I, 422.

¹ Ved denne Leilighed fik han Tilladelse til at udbede sig et Gratiale. Han udbad sig da ved Vacance at maatte faa Døestad Kald, det bedste i Stiftet, som ogsaa kort efter blev ledigt ved Sognepresten Hr. Erik Sjørgenson Mæfels Død s. A. Til sin Vicarius i Døestad kaldte han sin Datterdatter Anne Jacobsdatters Mand, Hr. Jens Mogensson Lofstad, som skulde have de uvisse Indkomster og Biskoppen de visse; men da Lofstad forat kunne leve angreb Bispens Del, kom de i Uenighed (se Døestads Prestehistorie ved A. Fage).

² I et Brev af 26de August 1663 til Fiskalen siger han, „at han altid af yderste Glid har anseet den gemene Mands Lyngsel, og Klager over „den tilforn uhorlige baade med Haand og Mund begangne Forsøelse, saavel inden som uden Kirkerne.“ Svori denne har bestaaet, omtales ei; men har maaste Hensyn til Bispens Svoger, Hr. Soffren Brandzons Indsættelse i Kaldet 8de Decbr. 1661 ved Religionsprovsten, Hr. Marcus Pedersson i Tælse, da han muligens uden Balg var udnævnt, eller for Skjeldsord fra Presterne Side eller, som der nævnes „Bandstodfelsens Ord“, som Almuen dog ei vilde give bestrebne, da Mange erklærede Fiskalen, at de gjerne ønskede at leve med sine Prester i Fred og Enighed.

ville meddele den. Ved sin Agent, Bertel Hansson Kaarhuus, søgte Orning at op sætte Almuen mod Presterne, saa at de endog negtede at skyde Provsten Marcus Peder søn, Sogneprest i Jælse, da han var paa Bisitats. Da Bispen i en Stevning af 22de November 1663, hvorved Orning o. Fl. blev stevnt for Kapitlet, havde brugt det Udtryk, „at der findes nogle sær Praktikanter, der uchristeligen søge at forstyrre Kirkens Fred og Enighed i Skjold, og Oprør at opvække,“ blev Hr. B. Orning høist forbittret, tilskrev Kapitlet et Brev, hvori han klager over Bispens haarde Angivende, som endnu ere ubeviselige, og stevner Sagen til næste Herredag. Baade Bispen og Orning mødte personlig i Christiania for høieste Ret, hvor Bispen protesterede mod, at Orning oplæste et Brev, der var den indstevnede Sags uvedkommende, hvori Retten gav Bispen Medhold. Forbittret vendte Orning sig til Bispen og sagde „Bispen har taget en haard Stevning og mig derudi indført. Vidste jeg, at han mente mig dermed, og hvor jeg skulde søge ham, skulde jeg nok finde paa Middel.“ Hertil svarede Bispen kun „Monsieur Orning kan see derefter i Ordinantens.“ — Orning forstod dette saa, at Domkapitlet var Bispens Bærne thing, og stevnede ham derfor for samme 16de Decbr. 1664, og fordrede 1) nærmere Forklaring over, hvad han mente med det uforstandige Ord „Praktikanter,“ og hvo „der forstyrrede Enigheden i Skjold og vakte Oprør.“ Til Svar paa 1ste Spørgsmaal erklærede Bispen blandt andet, at det syntes ham, at den var en stor Ignorant, der ikke forstaaer (om han vil) det Ord Praktikant, og at han sagtens nok uden nogen Commotion kunde taale, at Orning kaldte det et uforstandigt Ord, saa meget mere som det var ham lige kjert, enten Bernt Orning roser eller laster, Embedet og Gren ugraveret“, og tilføier „Jeg takker min Gud for den Forstand, han af Raade har forundt mig baade til at skrive og tale. B. Ornings store Fornufts berømmelige Effecter er mig ei bekjendt“ osv.

Som Svar paa det andet Spørgsmaal henviser han til hans eget og andre Missiver, Skjolds Presters Klagebrev, og til de mange af Orning selv paabudne og holdte conventicula eller Møder samt Ordinantens dumdriftige og uforfarlige

Oplæsning paa Kirkegaarden i Skjold og deslige mere. Disse bleve oplæste og af et Par opløstes, at Orning havde truet dem, som ei vilde betale deres Anpart i Stevningen o. m. med, at de skulde være æreløse og miste halv Boddslod, og at hans Udsending havde tilføjet: „B. Orning, han er god at komme i med, men en ond Gris at komme ud med, thi han har hvasse Børster, de stikke haardt,“ som han selv sagde paa Jirrhvet; — Presten Søffren eller Severin Grandhøon oplyste, at Orning havde efter Gudstjenesten præsenteret sig i Skjolds Kirke og vilde gjøre Guds Hus til en Kæverkule, fordrede Prov over hans Medtjener, oplæste for Almuen Ordinantsen, truede hans Medtjener Jens Søffrensen med Kjeppen o. m. „Dog jeg vil ikke frygte, skjønt Ornetænderne ere hvasse og Børsterne stive, som hans Legat fører Almuen til Gemyt.“ Presten Marcus Pedersen stadfæstede med Ed, at Almuen aldrig havde flaget over sine Prester enten i Liv eller Lærdom i ringeste Maade. Fogden Peder Godschesen (?) vidnede, at han 15 November 1663 havde overværet Gudstjenesten i Bats Kirke, hvor Jens Søffrensen forrettede, og oplyste, at Almuen blev staaende udenfor Kirken, efter at Gudstjenesten var begyndt, samt at den agtede det saare ringe, at Degnen formanede til at gaa ind. Flere bleve udenfor, indtil Presten gik paa Prædikestolen. En Part af Kvindfolkene snakkede, en Del loe, og da Presten saa ned til dem, brugte Bertel Kaarhus (Ornings Agent) adskillige Miner og saa sig smilende tilbage, saa de andre begyndte at le høit. Da En under Textens Forklaring „draf Snuštobak“, saa omtalte Hr. Jens det strax kun med Formaning „Folket skulde den korte Tid, de vare i Guds Hus, med saadant ophøre.“ Nu blev der Snak i Kirken med Latter. Efter Gudstjenesten bad Bernt Kaarhus Presten og Fogden tilbords hos sig; og her beskyldte han Hr. Jens for at have skjeldt Almuen ud for Tyve, kaldte ham en Hlegel, og erklærede, at Skjolds Prester ikke vare Menighedens rette Sjælesørgere, men Baals Prester, der søgte efter deres egen Fortjeneste til Almuens største Fordervelse, og at Hr. Jens ikke var lovlig kommen til Embedet osv.¹ Kapitellet

¹ Søffren Grandhøon (Hegelund) var Kyrkoherde i Fosie og Lockarp i Skaane, men blev affat 1659, fordi han havde staaet i Forbindelse med en dansk

henviste den ganske Sag til Kongen. 1666 (1ste Januar) maatte Jens Søffrenson Godken, som imidlertid var bleven Canonicus og rector scolæ møde for Kapitlet, da hans forrige Sogneprest, Hr. Søffren Brandson, stevnedes Jonas Bærentson som Sakrament=Foragter og for usømmeligt Forhold. Hr. Jens oplyste da, at Bernt Ornings Tjener Jon Helligtrekongsdag sidstleden havde overfaldet ham i Tysvær Kirke med „ufine Ord“, kaldt ham Skjelm og uærlig Mand og villet hindre ham i at faa Skudsmaal af Almuen, da han vilde vorde løsladt af sin Tjeneste.¹

1666 22de Martz stevnedes Jacob Johumson Kirsebom², Sogneprest til Sogndal og Religions=Provst i Dalerne, sin Datter Elizabeths troløse Fæstemand, Adrian Nicolajson, fra Christianssand. Han havde før stevnet ham til Høstthing med Stevning af Hr. Mogens Friis, Kammerraad, Rentemester og Befalingsmand over Lister Amt og Mandals Fogderier; men da Hr. Adrian hverken da eller nu mødte, dømtes den uskyldige

Opørstifter. Han dømtes til Døden, men løste Livet med 1000 Rdlr. Den 8de Decbr. 1661 blev han indsat som Sogneprest i Skjold, og 1663 fik han Jens Godken til Kapellan. Han var gift 1) Mette Madssdatter Tausan, Bispens Søster, 2) Agnette Søffrensdatter Godken, Jens's Søster. Han jatte sig og Hustruer et epitaphium i Stavanger Domkirke. Cavalin: Lunds Stifts Herdaminne II, 87.

¹ Udførlig Efterretning om denne Strid og Striden mellem Bispens og Orning findes i Stavangers Kapitels Stambog paa Rigsarchivet. Hr. Jens eller Johannes Godken var 19 Aar Rector og derpaa 17 Aar Sogneprest i Stavanger og Provst. Han døde 9de Juni 1713, 76 Aar gl. Hans Billede findes i Stavanger Domkirke. Treschow Subellærere, 297.

² Han var født i Stavanger 20de Novbr. 1616 af Raadmand Johum Kirsebom f. S. og Maren Willums=Datter. Han blev 1748 Hører i Stavanger, 1739 Kapellan hos Niels Pederson i Wigedal, men blev der kun nogle Maaneder, da Hr. Niels døde. Flere Gange anmodet om at komme til Sogndal reiste han did, lod sig høre og blev derpaa 1640 kaldet til Sogneprest kun 24 Aar gammel; 1642 blev han Provst. Med Karen Jacobsdatter († 1666) levede han i 26½ Aar og havde 3 Sønner og 8 Døttre. Hans ælste Søn Jacob blev Sogneprest til Oddernes. 1667 egtede han Margrethe Flishholm, med hvem han havde 4 Børn, hvoraf de 3 levede og døde i Sogndal. Den 4de blev Borger i Lønsberg. Han døde 78 Aar gammel 6te August 1694. Hans Broder var Sogneprest til Lund. (Sogndals Raldsbog).

Elizabeth at være fri for denne Forlovelse med Tilladelse at egte, hvem hun vilde.

3 Maaneder derefter, nemlig 27de April, vare i Kapitlet samlede Henrik Below, Befalingsmand i Stavanger, Biskop Tausan, Jens Pedersøn Hjermand Capituli Senior og theol. Lector ved Domkirken, Heinrich Peiterson Keimer, Sogneprest og Provst, Jens Søffrensøn Godken, Skolemester og Sogneprest til Malde Kirke og Christen Anderson (Sæby), Prædiker ved Domkirken, for at dømme i en heftig Strid, som fandt Sted mellem Bjellands Almue og deres Sogneprest, Hr. Tollef Oluvsøn Fugl, som 1664 var bleven indfaldt til at være den gamle Sogneprest Hans Clausøn til Hjælp for hans høie Alderdoms Skyld. Almuen fordrede, at Hr. Tollef skulde kvittere Kaldet, paa det Almuen efter Ordinantsen kunde kalde dem en retsindig Sjelesørger, og forlangte i hans Sted Hr. Søffren Toronson.¹ For desto jikkere at drive deres Ønske igjennem fremkom de med ikke mindre end 16 Ankeposter. Uagtet den Anklagede bevisste, at flere af disse vare ugrundede, og mod Almuen førte Kontraktager, der vise, hvor raa og uvillig den var, blev Hr. Fugl dog dømt fra sit Embede; „men hvis nogen fjendelig Forbedring med ham indtræffer, seer man gjerne, at han befordres paa andre Steder.“

1672 18de Martz forekom en ganske mærkelig Sag. For Kapitlet fremlagdes en Stevning fra „Amtmand“ H. Below og

¹ Han fik Kaldet og er den endnu i Sagnet saa bekjendte Søren Schive, hvis Søn og Sønnesøn gjennem en lang Aarrække vare Prester i Bjelland. Han skal have været en stor og sterk Mand med overmaade langt Stjæg. Han kaldtes den vise Bjellands Presten, troedes at staa i Forbindelse med Aanderne og at være fremsynt. Han levede i Et og Alt som Bonde og gif paa Ski til Annegene (Bjellands Kaldsbog). Hans Søn beretter i en Ansøgning, at hans Fader var 83 Aar gl. da han døde, at han 20 Aar havde reist udenlands, havde ved sin Hjemkomst tjent som Lieutenant ved Kjøbenhavns Beleiring, og efter Oberst Krags Testimonium af 8de April 1659 „bevist sig redelig i alle Allarmer, Attaquer og Occationer“. I Bjelland var han Sogneprest i 45 Aar. (Kærups Kopiebog). Efter Kaldsbogen skal han (formodentlig i de 20 Aar, han var udenlands) have været Skibsprest paa en Ostindiefarer og været i tyrkisk Fængsel.

Biskop C. Tausan paa Klage af Christen Søffrenssøn Godtgen, Borger i Christianssand, hvorved indstevnedes Didrik Meyer, Borger i Christianssand, men boende i Kvinesdal, for usømmelige Ord og kjetterske Skrifter, og som Vidner Peder Søffrenssøn (Godtgen), Sogneprest til Kvinesdal, og Peder Hieronymiisson, hans Kapellan. Blandt Anferne vare, at Hr. Didrik havde kaldt den Guds Mand Dr. Hutterus, Prof. i Wittenberg, for Calumniant; at han kalder sig Didrik, uagtet han er døbt i Søgne og heder Eric; at han i 4 Aar kun 2 Gange var gaaet til Alters, og „jeg formener, at han er slemmere end en Mameluk, i det han saa ofte forandrer sin Religion.“ Da han i en Disput med hederlig Peder Hieronymiisson erklærede, at Christus ei er tilstede i Nadveren, antager Klageren ham for at være en Spyslue, udsendt af Sjelemorderen Christen Abel, dansk kalvinistisk Prest i Amsterdam, hvis Klokker Didrik havde været, for at forgifte disse Menigheder. Forgjæves havde Listers Amtmand, Oberst Robbert Hammliton, og flere søgt at mægle, da Christen ei blot anklagede Didrik for kalvinistisk Lære om Nadveren og Naadevalget, men for Toldsvig ved Indførsel af Vin, Brændevin, Tobak m. m. Peder Søffrenssøn og hans Kapellan vidnede Begge, at de havde disputeret med Meyer om Altersens Sakramente og Prædestinationen, hvorunder han havde lagt for Dagen kalvinistiske Anskuelser. Han havde ogsaa foræret Hr. Pederss Hustru, Maren Vilhelmsdatter, en Bog, der var udgivet af den danske Prest Christen Pederssøn Abel,¹ hvori den reformerede Kirkes Troesbekjendelse fandtes, og lover Pederss Broder at skaffe ham 2 Dusin af samme Bog. Den gamle svage Jørgen Jørgensøn (Hvidloch), „Religionsprovst paa Lister og udentvivel pastor emeritus, erklærede, at Meyers udvortes Troesbekjendelse for ham

¹ Den nævnte Abel er Christen Pederssøn Abel, der 1663 og sednere var Prest ved den danske Kirke i Amsterdam, og den af Provsten nævnte Bog hans Testimonium de unitate & æterna Trinitate Deitatis ex belgieo latine editum og den 2den, som han gav bort og lovede at skaffe flere af, var „Regler og Lærdomme om et ret sandt christeligt Levnet“, trykt i Chrania. 1658 og i Amsterdam 1663.

var god nok, om han mente den af Hjertet og ei temporiserede at anstille sig lutherisk her og kalvinistisk i Holland.

Den 29de April dømte Kapitlet, at Mener havde forbrudt sig mod Necessens Artik. 34 o. m., hvorfor han maatte straffes som den, der kongelige Mandater ikke tilbørlig haver iagttaget."

I Aarene 1676 og 77 førtes for Kapitlet en Arvesag, som satte Stavanger og dens Omegn i megen Bevægelse, da flere af den anseede Familie Godzen, Præsident Gram, den bekjendte Torfæus og flere Prestere vare Parter eller Bidner i den. Laurits Bentson, Sogneprest paa Ly, havde været gift med Rebecka, Biskop Humbles Datter, og siden med Mette Iversdatter, Torfæus's Steddatter, der havde bragt den fattige Enkemand Formue. Ved Hr. Laurits's Død blev der holdt Skifte, da han efterlod flere Børn af første Egteskab, af Provsten Hr. Oluf paa Alep,¹ Mester Kjeld paa Høiland² og Peder Leganger paa Haa. Med Skiftet vare imidlertid Laurits Moder Adriane og hendes Søn- nedøttres Bærger saa misfornøiede, at de stævnedes Provsten og de 2 Prestere for Kapitlet, og blandt Andet klagede over skjedseløs Registrering, at Gangflæderne og Kontraseier ei vare delte, og Sølvet ei veiet. Uagtet Torfæus³ 1677 fremlagde

¹ Olaf Nilson Medelfar.

² Kjeld Hansson „en lærd og retskaffen Mand“ † 1667.

³ Denne af Norges Historie saa fortjente Mand var, som det synes, mod sin Villie fjernet fra Hoffet og 1664 udnævnt til det besværlige og vanskelige Embede at være Kamerer i Stavanger Stift. Her kom han i Besiddelse af Gaarden Stangeland paa Karmøen ved at tage Gaardens Eierinde Enken Anne Hansdatter, der før havde været gift med Lector theol. Mag. Lauris Jensen og siden med Iver Nielson Lem. Denne Iver Lems Datter med Anne var den omtalte Mette. Som hendes Stedfader og Bærge optraadte Torfæus. Denne berømte Mand blev 23de Septbr. 1682 udnævnt til Historiograph for Kongeriget Norge med 600 Rdlr. Løn. Her forfattede han fra 1685 sin historia rerum Norvegiarum Vol. I—IV og andre lærde historiske Arbejder. Paa hans Forestilling udkom den kongl. Befaling af 16de October 1707, der paalagde Norges Provster og Prestere at give en rigtig Delineation over deres Prestegjeldes Situation, Fjorde, fornemste Gaardes Navne samt hvis Passager de af visse Antiquiteter har mærket. De befoles at sende disse Oplysninger til Torfæus til hans Norges Geographi. Til samme fik han af Stavanger Kapitel udlaan af Biskop Terstj 234

en udførlig juridisk Deduction i Sagen til Forsvar for Skiftet, dømte dog Kapitlet, at Skiftet paa ny skulde optages paa By Prestegaard.

1680 19de Januar holdt Generalkrigskommissair, Amtmand, Assessor Ludvig Rosenfrands, Friherre til Rosendal, Herre til Hofland, Afl og Batne, i hans Excellences Fraværelse, Christian Gram, Præsident i Stavanger, Biskop L. Tausan, Mads Tausan, Rector theol. Provst i Rysfjelle og Karmsund, Henrik Peiterson Reimer, Præpositus og pastor primarius, Jens Gotken rector Scolæ, Christen Andersen Sæby, Prædikant i Domkirken, vort Consistorium, hvor Hr. Jacob Andersson Hase, Sogneprest til Suledal, havde ladet stevne sin Medtjener Hr. Jens Thomæson Wegner, (Bispens Søn). Jacob fremsførte 8 Klagepunkter, hvori han beskyldte ham for at være ubesindig, trodsig, forsømmelig, ulydig „slechet Mundt ad hannem“, ikke har villet talt med sin Husbonde, ei villet spist ved hans Bord osv. I sit Tilsvær klager Wegner over, at Hr. Jacob ei kaldte ham med Døbenavn, men Ziba, at han ei havde søgt hans Bord for Roligheds Skyld; „til med kan jeg ikke svælte ihjel, hvorpaa førleden Vinter blev nok arbeidet.“ Han benægter flere af Beskyldningerne og omtaler, at han havde ladet begjere en af Prestens Døttre, at han havde ladet ham erindre om sin Faders Belgjerning, som efter nogle Aars Skoletjeneste havde befordret ham til Rolighed, hvorefter Wegner ogsaa nu længtes efter 21 Aars Tjeneste, at han ei havde dristet sig til at anamme Hr. Jacob til Alters, da denne kort tilforn havde skjeldt ham ud for Skjelm og Tiuf¹ og ønsket ham Fanden i Bold, at hans Hustru gjerne saa ham forskudt fra Kaldet, at ingen

gamle Breve og fra Bisp Stoud 40. Disse remitteredes snart, men hine, hvoriblandt nogle vare af Bigtighed, bleve efter kongl. Befaling 1698 sendte til Archiv-Sekretair Arne Magnússon, hvorfra de dog requireredes tilbage det følgende Aar, da Bispens behøvede dem forat bevise Bispenskolens Eiendomsret til Den Ogne. Torfæus døde paa Stangeland 31te Januar 1719.

¹ Han beskyldtes for at have tappet en Bytte af Hr. Jacobs Oltønde og flaaet Band paa istedet, i det han havde krøbet ind gennem Binduet; men Prestekonen havde skjulte Vidner i Kjelderren.

af Prestens Døttre haver Behag udi hans Person, uagtet jeg for min Person er saa god som de."

Begner dømtes i Konfistoriet skyldig og at have sit Kapellani forbrudt. Hermed lod Begner sig ei nøie, men stævnedes til Gjengjeld Hr. Jacob for Konfistoriet 14de Juni 1680, gjorde ham forskjellige Beskyldninger, blandt andre, at da han forlangte at faa sit Kongebrev (maaske Expectancebrev til Kaldet), svarede Jacob: „før skal jeg faa det paa Jlden". En Mængde Vidner forhørtes, men Dommen blev, at man ei kunde erklære Hr. Jens uskyldig; men for Misbrug af Kongebrevets Pantsættelse ilagdes baade Panttageren Hr. Jacob og Pantsættereren Hr. Jens hver i 20 Rdlr. Bøder til fattige Presteenker, og Hr. Hans derhos 10 Rdl. fordi han paa Helligdage ei afværger Drukkenskab i sit Hus.¹

Endnu en Sag maa vi anføre af Konfistoriets Protokol, da den er meget tidsbetegnende og skaffede Bispen megen Uleilighed. Han havde nemlig paa Statholder Dve Juels Unbefaling ansat (31te Oktober 1673) Morten Andersson til Rector ved Christianssands Skole, som i nogle Aar havde været vacant efter Rasch, fornemmelig af Mangel paa Indkomst. Formedelt hans mange Forseelser havde imidlertid Bispen maatte remove ham; men han kom tilbage med et kongeligt Misgive af 16de Marts 1680 om atter at indsættes „indtil ham noget ulovlig maatte bevises". Forat gjøre denne Fordring fyldest bød Bispen Peder Eriksson Veganger, Sogneprest til Haa og Provst over Jædern, med Bispens Stævning af 26de Juni 1680, at anklage Hr. Morten for Skolens beklagelige Undergang, formasteligt Levnet og Bæsen med usømmeligt Slagsmaal, Ringeaagt for Bispens Paamindelser og Trodsighed. Beskyldningen opløses ved flere Prov. Saaledes klagede en Mand over, at Morten havde slaget hans Hustru til Blods, da hun krævede ham for Gjeld for El og Brændevin, og da hun sagde: „J slog mig som en Skjelm," prnglede han hende med sin Spankrør. I Anledning af Mortens Strid med Kirkeværgeren om en Stol i Kirken vidnede Abra-

¹ Han skal derpaa være reist til Kjøbenhavn, sit Opreisning og blev Jacobs Eftermand som Sogneprest i Suledal.

ham Klokkerdreng, at da han feiede Kirken, hørte han, at der udenfor sloges med Rjeppe, og da han løb ud, saa han Morten slaa Kirkeværgeren med sin Rjep, hvorpaa denne tog Morten om Livet og kastede ham omfuld i den dybe Sne, hvor Kirkeværgeren laa ovenpaa Skolemesteren, som laa under blodig med sin Rjep og Kirkeværgereus Barnk i sin høire Haand, medens han med sin venstre, hvorpaa han havde Handske og Muffe, holdt sin Modstander fast, indtil Folk kom og stilte dem ad. Ole Hanssøn Bager, Hører ved Skolen, bevidnede, at Morten 1678 nogle Uger efter Paaske kom ned af sin Veise, (Klasse), foruden Kappe og Krave, med et Ris i Haanden og „forbød mig gramaticam Siwarts, hvilken jeg dog iffun privatim hjemme bruger, og da han vilde tage Bogen fra en af Disciplerne, advarede jeg ham. Han blev arrig, begyndte at skjælde og true med Slag. Da jeg med gode Ord raadede ham fra sit Forsæt, siden Skolen var et Sted, hvor Skikkelihood burde opserveres, slog han til mig med Riset, hvilket Slag jeg undveg og blev i min Veise.¹ Han greb nu sin Stok og gav mig nogle Slag over Hovedet, saa Blodet mig udrandt. For at undgaa videre Slag begav jeg mig under Stoffen ind paa ham. Han slap nu Stoffen og greb mig i Haaret, og som jeg da var kommen over Bænken udenfor min Veise paa Gulvet, stiltes vi fra hinanden. Strax derpaa greb han atter Stoffen, men da jeg fik den fra ham, greb han mig i Haaret, og af Rødverge maatte jeg gjøre det samme med ham. Da han ei kunde saa Bugt med mig, raabte han paa Disciplerne i sin Veise, at de skulde komme og trække mig i Haaret og slaa mig. De kom strax, men istederfor at fuldkomme Mortens forargelige og ublu Begjering, toge Nogle hans Hænder af mit Haar. Vi stiltes nu ad, og jeg begav mig strax til Mag. Jonæ Undalini Hus,² hvor jeg traf Mag. Anders Pederssøn Scheen, for hvem jeg frembar min Klage.“

¹ o: Lectie. I de Dage underviste i samme Stue flere Lærere hver ved sine Borde eller Afdelinger.

² Mag. Jonas Anderssøn Undalin var Sogneprest i Christianssand. Han suspenderede Morten paa Bispens Befaling, trods Mortens Indsigelser og Modstand og indsatte i hans Sted Mag. Anders Scheen.

Morten mødte ei personlig, men fremlagde sin Erklæring af 31te Juli 1680, hvori han klager over Efterstræbelse, erklærer, at han af Mangel paa Penge ei kan reise til Stavanger og desuden siden 12te Mai haade i Kirke og Skole daglig ene maa opvarte, thi begge Hørere, som vare i Skolen, holde offentlige Bugeskoler, den ene for 12 a 14 Mænds Børn, og den anden for 5 a 6 Mænds. Dertil kom, at han ikke kunde faa en Skilling af sin Løn.

I Anledning af Stevningen yttrede Morten: „Kan Falskhed og undersundige Trækker forvirre Sandheden, kan Løgn den en Tid lang dæmpe, kan Bold og Magt den undertrykke, formener jeg fattige Mand, at mine Forsølgere Intet af Sligt forsømmer imod mig at bruge, saa jeg ikke kan tro, at Tyrker eller Hedninger udi det slemme Barbari, saa uretfærdig og ulovlig mod Nogen skulde handle, som med mig paa 7de Mars Tid er omgaaet, da jeg har været Rektor i Christianssand.“¹ Ikke desto mindre lød Konstituerets Dom: at Morten selv havde gjort sig uværdig til Rectoris Scolæ Embede, saaat han ikke mere samme Function der kan betjene.

Biskop L. Tausan døde samme Aar 1680.² Han var 2 Gange gift.

1) med Anna Jæger, Datter af Professor Claus Hanssen Jæger, Prof. Pædagogic. i Kjøbenhavn og sednere (1605) L. Scavenii Eftermand som Sogneprest paa Amager. 2) 1651 med Mette Hansdatter, med hvem han ingen Børn havde.

Af hans Epitaphium i Stavanger Domkirke sees, at han havde 6 Sønner og 3 Døttre, blandt hvilke 1) Mathias Tausan, 1668 blev han beskikket til Sogneprest i Jælse, hvor han var personel Kapellan. 1669 blev han Magister, og 1672

¹ Blandt sine Fiender nævner han Præsident Schieving, som var gift med Magisters Scheens Stifmoder, Borgermester Jenss Kusch, som har Hr. Scheens Sødsfendebarn i Senge og Hr. Scheen, som af Kongen var forundt faa stjønt et Vicepastorat, og var Provst Jonas's Søstersøn.

² Han blev begravet i Stavanger Kirkes Chor, hvor hans Son, Mag. Mathias Tausanus lector theol. og Provst i Ryfsøle, satte ham et latinsk Epitaphium.

lector theologiæ. 1684 10de December og 1685 15de Januar sad han i Kapitelretten i Christianssand. Skiftet efter hans Enke Kirsten er dateret Falsnes Prestegaard 15de August 1689. 2) Claus Tausen f. i Kjøbenhavn 1637, var Sekretair og gift med Birgitte Bacher og døde 26de Juni 1696. Deres Søn var Statsraad Christian Tausen f. 1679 † 1733.¹ 3) Christian Tausen, til hvem Kort Wegner afstod Mandals Kald, da han var trolovet med Wegners Datter, men døde før Bryllupet 1670.

Biskop Tausen har udgivet følgende Skrifter:

1. Guds Børns Liv og Død udi Herren. Vigprædiken af Rom. 14, 7. 8 over Hans Christensen Humble, Borgermester udi Kjøge (Bispens Broder), Kbhvn. 1645 i 4to.

2. Davids christelige Beyviisning efter Ps. 39, 5 seq. i Vigprædiken over Christian Holet til Lundtby, 7de Nov. 1644 i Kjøge.

3. Guds Børns Taalmodigheds og Bestandigheds herlige Krone i Vigprædiken af Apoc 3, 10, 11, over Fru Anne Lunge fr. Just Høegs af Christian Madson, Sogneprest til Kjøge.

4. Davids Hjerte oplat af den 73 Psalme 23—26. Vigprædiken over Marg. Lunge, Christen Skeels til Fusingø's Vigbegjængelse 28de Oktober 1653 i Kjøge af C. Madson Tausen, Sogneprest i Kjøge 1654, i Ov., dediceret C. Skeel, Danst Rigsraad og Befalingsmand paa Trøgevelde.

Disse Vigprædikener ligne Samtidens i Vidtløftighed, Sammenhængen af Bibelsprog uden indre Sammenhæng, Anførsler af profane Stribenter og Kirkesædne og Smagløsheder; men de maa være faldne i Tidens Smag, da de have megen Lighed med de Digtaler, som hans Samtidige, Mag. Michael Henrichsøn, Sogneprest i Kjøbenhavn holdt og som ere trykte 1706 i 4 Dvartbind; thi om ham skrev Thura blandt Andet:

„Den mer end rare Mand, fra hvis oplyste Hjerne
Vi nyde denne Bog, har været sig en Stjerne
Blandt Herrens Alter-Mænd, at han fortjene maa
I Rang med Stjerner af den første Grad at staa.“

I Digtalen Nr. 2 findes følgende smukke Sted: „Søger hid med Hast
I Bedrøvede, thi ingen Glendighed er saa jammerlig, ingen Ulykke saa stor,
ingen Fattigdom saa haard, ingen Sygdom saa heftig, ingen Foragt saa
fortrædelig, ingen Fare saa skrækkelig, ingen Landflygtighed saa utæffelig,
ingen Uret saa ulidelig, ingen Hunger saa svar, ingen Pest saa giftig, ingen
Krig saa forderbelig, ja ingen Sorg saa dyb og saa hjertelig — Guds
Aand udi Ordet jo giver os Trøst og Rod derfor.“

*

*

*

¹ Hofman, Saml. af Fundatser X Apend. Sjællands Stift 68.

I de 19 Aar (fra 1661 til 1680), C. Tausan var Biskop i Stavanger Bispedømme, foregik der vigtige Forandringer saavel i Stat som i Kirke. Gnevælden gjorde sig overalt gjeldende, og Kirken tabte de sidste Spor af Uafhængighed. Vel indrømmede Kong Fredrik III Geistligheden nogle personlige Fordele ved de Privilegier, som han 24de Juni 1661 udstedte,¹ men Menighedens Kaldsbret, som ofte var misbrugt, indskrænkedes ved, at Kongen tiltog sig dels Retten til at præsentere for Menigheden 3 Kandidater, dels udstedte Expectancebreve, enten almindelige eller specielle, lydende paa bestemt Sted, hvorved snart opkom megen Forvirring. 13de Marts 1662 paabødes, at der inden 1 Maaned skulde indskikkes til det nylig oprettede Hentekammer Tordebog paa alt Kapitelsgods og Fortegnelse paa dem, som dermed vare beneficerede, og paa alle Kapitel-Inventarier, Præbender og Vicarier. Den 25de Januar 1666 ophævedes Kapitlerne, i det der befalede, at alle, som havde geistlige Beneficier eller Præbender, i Fremtiden ei skulde aflægge Regnskab til Kapitlerne, men til Regjeringen, og, at kun hver Domkirke skulde beholde 5 a 6 Præbender, der skulde deles mellem Bispen, Stiftsprovsten og den, som under Stiftamtmandens Forsæde i Tamperretten skulde dømme Egteskabsager, hvilke Retter vedvarede til 1797. En Følge af Kapitlernes

¹ Paa Geistlighedens Begjering indrømmedes § 1, at Kongen i Fremtiden ei gjennem Lensmænd og deres Fuldmægtige, men gjennem Bispen forhandler med Geistligheden. § 4, at hver Prest maa tilforhandle sig den Prestegaards Bygning, som han bor udi, og at hans Succesor i Kaldet skal betale hans Arvinger samme Bygning. § 7, at Presterne maa nyde Preste- og Annezgaarde samt, hvis der er lagt ad mensam, saasom de fra Arilds Tid have nydt. § 8, Sædedegne paa Landsbyerne skal udvises Boliger saaledes, at de derudi kan holde Skole til Ungdommens Undervisning og Lære. § 9, Kirkerne skal selv nyde deres Anpart Tiende. § 11. Naar nogen Prest ved Døden afgaar, da skal hans Provst med 2 Prester i samme Herred være over Skiftet. Disse Privilegier confirmeredes 15de December 1670 med flere Tillæg, hvoriblandt, at Dyrigheden skulde have Tilsyn med, at alle de, som nyde Alterens Sacramente, paa de 3 Høitider skulle ofre efter Evne og Vilkaar, hvorfra Mange ganste entholde sig, og straffe de Modvillige og Forsømmelige. Berg I 9 og 68. De confirmeredes sednere 15de Februar 1701, 24de Marts 1731 og 11te Mai 1748. Berg I, 278.

Ophævelse og deres anseelige Jordegods Inddragelse af Staten var, at det af Christian IV 1637 stiftede Gymnasium i Christiania til stort Tab for norsk Videnskabelighed og en selvstændig national Udvikling ophørte, da det Kannikegods, der var Professorerne anvist til Lønning, slugtes af Statskassen.¹

Under 19de Juli 1662 overdroges en verdslig Mand, der stod i Yndest ved Hoffet, Titus Bulche, Inspectionen over Alt, som angik Kirkerne og Presteboligene i Norge. Til ham blev Enhver befalet at meddele den Underretning, som han for-drede. Den 20de Septbr. 1663 blev der udstedt et aabent Brev til Bisperne og Andre om at assistere denne meget betroede, men lidet duelige Mand, med Matrifler over Kirke- og Prestegodsset samt Mandtal over alt Mandfjøn over 12 Aar. Ved kongl. Rescript af 23de Juni 1665 blev det paabudt at reducere alle Skattespecies til Skpd. Lunge, et Skpd. lige med 2 Td. Byg eller 1½ Løb eller 1½ Spand eller 3 Bog. Samme Aar 28de October fik Stavanger Bisp og øvrige Kapitulares Befaling (efter Provsternes aarlige Relation til ham om Jordens Grøde og Bert) at sætte en vis Taxt over hvert Provsties Kirkes Landskyld og Tiende efter Reccessen, og at Presterne skulle opgive Superintendenterne, hvad Vin og Brød i hver Kirke koster.

Hensigten hermed synes at have været, at hvis der i nogen Retning kunde udfindes et Overskud, da at lægge Beslag derpaa for Statskassen, ligesom skeet var ved Kapitelgodsset.

Den Ret, som ved Ordinantsen var indrømmet Menighederne, nemlig Retten til selv at kalde sine Prester, blev nu ganske ophævet. 4de Juni 1667 udstedtes Befaling til samtlige Bisper, at de skulle indkomme til Kanceliet i Kjøbenhavn, hvorunder alle Kirkeanliggender ved Regjeringsforandringen kom til at høre, med Indberetning, inden Rogen ordineredes til Prestefald, og 1668 den 20de Mai fik Bisperne Befaling at indsende alle kongelige Expectancebreve.

Foruden ovenanførte Anordninger ville vi anføre nogle, om og mindre vigtige, dog ganske mærkelige Forordninger, som den af 24de Novbr. 1665, hvorved ei blot Censur skulde, som

¹ Side 242.

tidligere, anvendes paa theologiske Bøger, men ogsaa paa Skolebøger, som kun maatte trykkes af Universitetet, og den af 29de Juni 1667, der bestemte, at det Tab, som Akademiet i Kjøbenhavn havde lidt ved Kapitelgodssets Afhændelse, skulde erstattes ved, at hver Kirke i Norge skulde betale 1 Rdlr. i Studiefkat.¹ Den 7de Februar 1671 døde Fredrik III uventet og efterfulgtes af sin Søn Christian V, der interesserede sig mere for Soldater og Fornøielser, end for Kirken og Videnskaberne.² Han søgte at efterligne den i den Tid beundrede Ludvig XIV i Frankrige, og fransk Sprog, franske Moder, Sprog og Litteratur oversvømmede Norden. Kirke-disciplinen, som allerede var begyndt at slappes, fik sit Raadestød ved Forordning af 3die Januar 1671, der byder, at militaire Betjente, Ryttere og Soldater skulde være fri for Kirkens Disciplin for Veiermaal. Ved Rescript af 23de August 1672 blev Stiftsbefalingsmanden og Superintendenten alene beskikkede til at være Kirkens Forsvar, saavidt Lensmanden efter Recessen pleiede at vedkomme, samt til at sætte Kapitelstaxten for hvert Stift saaledes, at Kapitelstjøbet ikke blev høiere end Landstjøbet.

Kor at sikke Kirken og Skolen mere videnskabelig dannede Mænd end hidtil ofte havde fundet Sted, udstedte Kongen et aabent Brev af 17de Marts 1675, hvori han bød, at Ingen uden de, som havde taget Baccalaur-Graden, maatte beskikkes til Hørere eller Rectorer eller tilstedes theologisk Attestats, samt at denne saavelsom philosophisk Examen idet mindste skal holdes 4 Gange om Aaret og Dinkostningerne modereres.³

¹ Ifølge dette Kongebrev og Anordn. af 18de Marts 1732 oppebar Universitetet fra Norge Studiefkat aarlig 2012 Rdlr. 61 þ Cour., Bud III, 516.

² Der satiriske Jacob Worm skrev:

Hvor mangt et Provsti, hvor mangt et Kannikdomme,
 Hvor mangt Kapitel maa til Ryttergods henrømme.
 Det, som til Alterbog og Bibel fordum laa,
 Til Sadel og Pistol til Rytterhest maa gaa.

Worms Levnet i Odin Wolfs Journal for Politik 1812, II. 5 og Helweg I. 435.

³ Disse Anordninger skyldes fornemlig den bekjendte Peter Griffenfeldt, der den 11te Marts 1676 fængsledes og jattes paa Munckholmen, hvor han holdtes fangen til 1698. I Aaret 1671 20de Juni tilstodes

Blandt de Mænd, som tildels samtidig med Tausan virkede i den norske Kirke, fortjener at mindes Erik Bredahl fra Rudsjøbing, en nidkjer Mand, der drev meget paa Ungdommens Katechisation, medens han fra 1643—1672 var Biskop i Throndhjem; hans Estermand Erik Erikson Pontoppidan (fra 1673—78), der i sin Tid skattedes høit for theologisk Lærdom og Digtergaver;¹ Henning Støckfleth fra Haderslev, „en høi, anseelig Mand af megen Forstand“, der fra 1646—1664 var Bisp i Akerhus; hans Estermand Thrønderen Dr. Johannes Rosing,² en Mand af ualmindelig Dannelselse, klog og veldreven ogsaa i verdslige Sager, Statholder U. F. Gylde-ndøves Fortrolige, der i 35 Aar (1664—1699) med Berømmelse beklædte Akerhus Bispestol; Mag. Niels Randulf fra Roeskilde, „der i 46 Aar (fra 1655—1711) sad paa Bergens Bispestol,“ en af de værdigste og bedste Biskopper i disse Lande siden Reformationen,³ og endelig Christen Bang fra Aalborg, der fra 1621—1657 var Sogneprest i Romedal paa Hedemarken. Han var en flittig Skribent, der udgav en Forklaring over Luthers Katechisme i 10 Bind og flere Andagtsbøger, For at faa sine Skrifter trykte lod han, som før fortalt, fra Tydskland forskrive Valentin Kuhn, der blev Norges første Bogtrykker.

Stabanger Skole og Domkirke en egen Table i alle Stiftets Kirker, og 29de Januar 1672 tilstodes Christiansands Skole Bygselen af alle Kirke-Torner paa Agdesiden.

¹ født i Broby paa Fyen 1616 † 1678. Om hans mange Skrifter, hvoriblandt Luthers Katechisme med Anmærkninger for Throndhjems Stift 1676 og grammatica danica paa Danst 1668, see Nyerup og Krafts Vit. Leg. og Pontoppidans Ann. 4, 224.

² Pont. Ann. 4, 211, Cold. concilium episcopo licitum 106.

³ Han havde ordineret alle Prester i Stiftet. Pon. Ann. 4, 240.

VIII.

Doctor Jacob Jensen Jersin.

1680—1694.

Han var født i Ribe 1633 2 Juli og blev døbt 5 Juli samme Aar. Hans Fader var Dr. Jens Dinesen Jersin, Biskop i Ribe, Forfatter af de bekjendte Andagtsbøger, „den sande Veie til Livet og Troens Kamp og Seier“ og en af sin Tids frommeste Værere. Hans Moder, Hr. Jens's tredje Hustru, hedte Cathrine Jacobsdatter. Hun fødte denne sin eneste Søn Aaret før Faderens Død¹ og opdrog den lille Faderløse under Taarer, hvorvel ikke uden trøstende Haab i Betragtning af Barnets gode Naturgaver. Han gik paa Sore Skole, hvorfra han blev demitteret og indskrevet 12 Nov. 1652. Derpaa blev han Hovmester for Rigshovmester J. Gersdorffs Børn, og opfyldte dette Hverv saa vel, at han uden Tvivl ved denne meget formaende Mands Indflydelse, af Kongen 1664 blev udnævnt til Sogneprest i Kallundborg, hvor han levede og virkede med Ro og Trofasthed og Aarvaagenhed i 19 Aar. I Aaret 1663 var han bleven Magister. 25 Okt. 1680 blev han beskikket til Bisp over Stavanger og dertil ordineret 22 Feb. af Sjællands Biskop Hans Bagger. Samtidig blev han Doctor theologiae. I Juli 1681 overtog han sit Bispeembede i Stavanger, som han beklædte i 14 Aar².

¹ Binding Acad Haf 279. Pont. ann. IV, 249—51, Moderen kaldes af Pontoppidan urigtig M. Bertrams og i Tyrholms Manusk. Cathrina Orselia. Hun hedte Cathrine Jacobsdatter Duzel. Jacobs ældre Halbroder var Christian Jensen Jersin eller Bibe, Sogneprest i Aastrup paa Falster, som 1660 blev affat, fordi han under Krigen havde gaaet de Svenske tilhaande. Barfod Falster Geist. I, 130.

² I den saakaldte privilegia capitulorum (nu paa det norske Rigsarchiv) skrev han med egen Haand: quod felix faustumq jubeat benignissimus Deus, singulari divina gratia, Regioq favore ab ecclesiastico, quod in ecclesia Calundana per sedecem annos cum dimidio obii munere ad episcopatum Stavangiensem praeter omnem expectationem & ambitionem meam, anno 1680 die 25 Octobr vocatus, eodemqve anno

Det vigtigste som forefaldt i Stiftet under denne Biskop var følgende:

I Fyrisdal i Thelemarken havde der fra gamle Dage været Tvist om de Indkomster, som aarlig skulde gdes Sognepresten. Magister Thomas Bloch, Sogneprest i Fyrisdal og Provst, bragte endelig ved Rettens Hjelp denne længe uafgjorte Strid til Ende. Paa Grund af en utilbørlig Klage, som i Almuen's Navn var skrevet af en Binkelsfriver i Arendal, hvori mange skammelige Beskyldninger mod Sognepresten vare anførte, forlangte denne et Kommissorium nedsat, der bestod af Biskop Jerſin og 2 Provster. For disse Kommissarier gjorde da Almuen formelig Afbigt med den Erklæring, at Binkelsfriveren mod deres Villie havde gjort Beskyldninger, som baade vare ubevislige og ubesiedede. Kommissjonen dømte nu i Striden og fastsatte, hvilke Indkomster Presten havde at fordré. Da Almuen ei var tilfreds hermed, forlangte Thomas Bloch Kommissjonens Dom stadfæstet af Kongen. Den lod den derimod indanke for Norges Overret. Den 11 Febr. 1684 faldt den endelige Dom, der i alle Maader stadfæstede Kommissjonens Kjendelse¹.

Aaret efterat Jerſin var kommen til Stavanger, udstedte Kongen følgende Reskript til Stiftsbefalingsmand Ludvig Rosenfrands og Biskop Jerſin.

Vi Christian den Femte af Guds Naade Konge i Danmark og Norge etc. Vor besynderlige Gunst tilforn. Vide maa I, at vi allernaadigst have resolveret, at Stavanger Stift herefter skal kaldes Christianssands Stift, og at Kapitlet og den geistlige Jurisdiction tilligemed Skolen til vores Kjøb-

Dominica 3 adventus Haffniæ a Nobilissimo plurimumque venerabili Selandiæ episcopo, Dno Doctore Johanne Baggero rite inauguratus, anno 1681 die 11 Juli Capitularem templi cathedralis Stavangrensis domum primum ingressus fidemque et concordiam sancte pollicitus venerande laudabilique capitularium societate me assolvavi, omnibus quantum in me est, bene facturus, neminemque læsurus Jacobus Jani Jersinus natus Ripis Cimbrorum anno 1633 die 2 Juli patre Doct. Jano Dionysii Jersino episcopo Ripensi.“

¹ No Kaldsbog. Han døde 1717, og hans Skilderi findes i Molands Kirke.

stad Christianssand skal transporteres og Kirken der sammesteds være Christianssands Stifts Cathedral eller Domkirke, og paa det Christianssands By desmere maa tiltage, og Undersaatterne, saavel geistlige som verdslige der i Stiftet, have des nærmere at søge deres Ret, ville Vi allernaadigst, at I og Eders Efterkommere Stiftamtmand og Superintendenten til Christianssands Stift udi bemeldte Christianssands By herefter virkelig residere skulle. Belangende Residencerne i Stavanger, saa ere vi allernaadigst tilfreds, at I derom til Os indgive Eders allerunderdanigste Forslag og Betænkende til Borens nærmere allernaadigste Resolution, paa hvad Maade I formene, at de kunne føres Eder til Nytte og om I ellers noget til denne Borens Billie at befordre kunne have at erindre; dermed skeer Vor Billie. Befalende Eder Gud. Skrevet paa Bort Slot Kjøbenhavn den 6te Mai 1682.

Christian R.

Denne Befaling var neppe Bispen og Geistligheden i Stavanger og endnu mindre denne ældgamle By velkommen. For Bispen var Flytningen desuden ubekvem, da det meste Gods, der var Bispestolen beneficeret, fandtes i Nysylke og paa Jæderen. Det gik derfor langsomt med Flytningen, saa at Stiftamtmanden og Bispen i Marts 1683 af Statskantsleren, Grev Ahlfeldt, bleve erindrede om at iverksætte Flytningen inden Pintsedag. Maaske kunde det dog have lykket dem og Stavanger at faa dette ubillige Kongebud hævet eller udsat, hvis ikke en skræffelig Jldsvaade 1684 havde lagt næsten hele Stavanger i Aske; thi nu blev der endog Spørgsmaal om, ei igjen at opbygge Byen, men at berøve den sine Kjøbstadsretigheder¹. Nu maatte ogsaa alle Hindringer fra Bispens Side være hævede, og i 1685 finde vi baade Stiftsbefalingsmanden Ludvig Rosenfrands og Biskop Jersin boende i Christianssand. I dette Aar besøgte Christian V nemlig Christianssand og befol ved sin Nærværelse ved Resolution 12 Juli 1685, at Stiftamtmanden og Biskoppen skulde tillægges en Avlsgaard, hvor-

¹ Ved Resc. af 14de Decbr. 1686 bestemtes at Stavanger ikke længere skal være Kjøbstad, men Ladested. Bergs Resc. I, 154.

paa Oddernes Kongsgaard tæt ved Christianssand, skuldende 16 Huder, blev dem udlagt saaledes, at Stiftamtmanden fik $\frac{2}{3}$ eller 10 Huder 8 Engelsker og Biskoppen $\frac{1}{3}$ eller 5 Huder 4 Engelsker¹.

Som Følge af Flytningen og af Kongens Nærværelse i Christianssand var vel det aabne Brev af 12 Sept. 1685, der bestemmer, at hvad Cathedraicum, som Stavangers Domkirke hidtil nød, i Fremtiden skal tilfalde Christianssands Domkirke, og Reskriptet af 20 Novbr. 1686, hvorved Rectoratet i Stavanger, som ved Rector theol. Mads eller Mathias Tausans Død var bleven ledigt, skulde ophæves, og dets Indkomst saavel som al Rettighed, som hidtil særlig har ligget til Kapitels Betjentene i Stavanger, skal lægges til Christianssands Kirkes Opbyggelse, indtil den vorder fuldfærdiget. „Siden skal fornævnte Indkomster følge Rector Scolæ og Kapellanen i Christianssand, saa at Rector deraf nyder de tvende Parter og Kapellanen den tredie Part o. m. Dersom og Christianssands Skole ved Byens Tiltagelse kan blive saa dygtig, at derved en Rector behøves, skal Rector Befilling oprettes af Rectoratet i Stavanger, naar Tjenesten bliver ledig.

Biskop Jerfin døde 21 Juli 1694 i en Alder af 61 Aar i Skien under en Bisittatsreise eller, som Andre berette, paa en Reise til Christiania, angaaende en løgnagtig Beskyldning, som hans Famulus Claus Clausson havde gjort hans Datter Isabella. Datteren tog sig dette saa nær, at ogsaa hun fort efter døde. Efter G. Pontoppidans Vidnesbyrd² skal han ved sin retskafne Vandel have fornyet Mindet om sin fromme Fader og have været en meget from Mand og især en Fredsstifter blandt sit urolige

¹ Denne Gaard havde fra Arildstid været Kongsgaard og Sæde for gamle Lendermænd, men folgtes af Kronen 1668 til Oblieut. Bruun, der atter folgte den 1674 til Foged Ries, som igjen maatte afstaa den til Kronen for Kassemangel. Top. Sour. 10, 84. Bing Norges Besk. 508.

Den af Pontoppidan, Songe, Bing, Lund, o. fl. hittede Formening, at det var en Følge af denne Flytning, at Hallingdalen og Valdres skiltes fra Stavanger Stift, og Dvørethemarken forenedes dermed, er feilagtig; thi dette Bytte foregik efter Kong. Bef. af 10de April 1631, see Side 235 og Top. Sour. 32, 185.

² G. Pont. Ann. IV, 250. Tørpager Rip. Cimbr. 620, Hunderup 1 S. 94.

Klarest. Han skal ogsaa „retskaffen have seet sig om in Philologicis og Theologicis.“ For Norges Oldtidsminder havde han neppe nogen Sands, hvis Pontoppidans Beretning er paalidelig, at han ved Flytningen fra Stavanger efterlod i Kapitelhuset hele Rister med gamle Pergamentsbreve, hvilke derpaa „jammerlig adspredtes og tilintetgjordes“. Noget dygtig Bisp var den fromme Mand neppe.

Han var gift (5 Oct. 1664) med Adelheide eller Alhed Borchardsen, en Datter af Biskop Dr. Hans Borchardsen eller Burchardi i Ribe¹. Med hende havde han 3 Sønner og 10 Døtre, nemlig 1) Isach Jersin, dimitteret fra Stavanger Skole den 14 Juli². 2) Mag. Jens Jersin, dimitteret fra Stavanger Skole 1685, Sognepræst i Hærø, og fra 1698 Stiftsprovst og Sognepræst i Christianssand og Oddernes † 1704³. 3) Albert Jersin, Sognepræst til Beitstaden i Nordre Thronhjems Amt fra 1692—1710, gift med Bodel Gregerddatter, Enke efter P. Meyer, Sognepræst til Alstahaug. 1) Cathrine, gift med Andreas Undahl, Stiftsbefalingsmand over Bergens Stift. 2) Marie, gift med Mag. Anders Malmøe fra Christianssand født 1666, Sognepræst i Mandal. † 1718. Hun døde 1741 paa Annexgaarden Vig, som Frederik IV indrømmede hende til Enkesæde, da han paa sin norske Reise 1704 boede hos dem paa Fodneby Prestegaard. De havde 5 Sønner og 4 Døtre sammen. „Han var en brav Mand baade i Lærdom og Levnet“. 3) Ollegaard, gift med Proviantforvalter Johan Valentin Wegel i Christianssand † 1737 9 Mai, 62 Aar gammel. 4) Kirstine, gift 1) med Rector Mag. Michael Leigh i Christianssand). Deres Søn blev

¹ Hun levede endnu 1714 og havde 100 Rdlr. i Pension og Indkomst af Kirkerne.

² Nyrups skrevne Ann. mit Exemplar af Bindings reg. acad. 249.

³ Han efterlod en Søn Georg Burchard Jersin, der var Sorensskriver og gift med Christine Heiberg, der begge døde 1746. Deres Børn vare Jacob Christian Jersin, der døde 1807 som Sognepræst til Bø, og Albert Jersin, der døde som Sognepræst til Harham paa Søndmør 1788. Jacobs Søn, Georg Burchard Jersin, var Repræsentant paa Eidsvold og fra 1808 til sin Død 1827 Sognepræst paa Bø.

Sogneprest til Elverum og deres Datter Dorthé gift med Rector Grach i Christianssand), 2) Provst Peder Gelmuyden til Vigør. 5) Isabelle, der døde ugift. 6) Gjertrud Lisbeth gift med P. Nyegaard, Sogneprest til Refen i Ribestift, 7) Johanne Margreta gift med Raadmand Gjert Hansen Niemand i Christianssand. 8) Ulhed, der reiste til sin Broder paa Veitstaden.

Blandt de Mænd, som samtidig levede og virkede i Stiftet, fortjener især at mærkes: 1) Bispens Svigersøn Michael Leigh, der gjorde sig bekendt baade som Skolemand og Skribent. Efterat have udgivet flere lærde Disputatter ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han studerede, blev han Rector ved Stavanger Latinskole. Her udgav han foruden et Par lærde Skrifter paa Latin flere opbyggelige Skrifter paa Modersmaalet, blandt hvilke „Guds Børns Herlighed her i Raaden og hisset i Wren,“ 1680, „Gileads Salve“ 1682, der flere Gange bleve oplagte og i sin Tid vare høit skattede. 1695 blev han Rector i Christianssand og Prest til Thvet. Han døde 1702.

2) Hans Kjeldson Kors, Provst i Nobygdelaget. Han var en Prestesøn fra Kors i Jylland og født 1624. I sin Ungdom opholdt han sig en Tid udenlands, da han tjente som Feltprest ved en Oberst Kruses Dragonregiment, hvortil han blev ordineret af Biskop. Mag. Henning Støckfleth 1656. — Nogle Aar senere (1663) blev han Kapellan og 1668 Sogneprest i Bygland, hvor han i 30 Aar var Prest. Han var 3 Gange gift og døde 1693. Han var en meget lærd Mand, der havde forfattet en harmonia evangelistarum paa Modersmaalet i 6 Foliobind, en Forklaring over Profeten Jonas og et Skrift kaldet Egteskabets Spiel, som alle nu ere tabte, da de ei bleve trykte¹

*

*

*

Wigtige Forandringen foregik i den dansk-norske Kirke i de 14 Aar (fra 1680—1694), Jerün var Biskop. Ved Gnevoldsmagtens Gjennemførelse bleve Forandringer nødvendige baade i den verdslige og geistlige Lovgivning; 1680 blev det overdraget

¹ Byglands Kaldsbog.

Sjællands Biskop H. Bagger, Konfessionarius Hans Leth og Professor thol. Dr. Christen Rold at sammentræde og nøie gjennense og prøve de Artifler i den næsten færdige nye Landslov, som handlede om Kirken. 2 Aar sednere blev det ved Resc. af 2den Febr. 1682 paalagt de norske Bisper at efterse den norske Kirkeordinants og inden 1 Maaned at indsende til Rancelliet deres Bemærkninger.¹ Samme Aar 9de Septbr. blev det paalagt Biskop Hans Bagger, Stiftsprovst Henrich Borneman og Dr. Hans Leth at udarbejde et nyt Kirkeritual, hvori Jyens Biskop Thomas Kingo ogsaa deltog.² Dette udfom 1685 og blev ved Forordning af 14de Septbr. 1688 indført i den norske Kirke. Samtidig udfom den af Bagger reviderede, men lidet forandrede nye Alterbog, som indførtes ved Forordning af 7de April 1688. Kort tilforn, 27de Marts 1687, var anordnet den extraordinære eller saakaldte store Bededag, der skulde feires som Bods og Bønnedag istedetfor de 4 Bønnedage, som tidligere aarlig bleve anordnede.

Ved det nye Ritual og Alterbog blev lidet Nyt indført, men de gjængse Kirkeskikke ordnedes og stadfæstedes.

Samtidig fik den dansk-norske Kirke en ny Kirkepsalmebog, hvis Forfatter og Udgiwer var Jyens Biskop Thomas Kingo. Før Reformationen og en Tid efter sammes Paabud lod i de norske Kirker de gamle latinske Psalmer; thi ingen Psalmedigter opstod paa Reformationstiden i Norge. Dog er det sandsynligt, at den af Hans Thomisson Sogneprest i Kjøbenhavn udgivne danske Psalmebog efterhaanden ogsaa fik Indgang i Norge. Under Aarenes Løb fik denne for sin Tid fortrinlige Psalmebog ved Boghandlerne J. Moltken (1640), Kaasuben (1666—75), Hans Hoff i Christiania (1677)³ o. fl.

¹ Bergs Res. I, 107. Den nye norske Lov, den saakaldte Christian Vtes, blev publiceret 15de April 1687.

² Zvergius: Det sjællandske Cleresie 314—324. Heiberg: Kingos Levnet 87. Om den nye af Bagger og flere reviderede Bibeloversættelse, som dog ei udfom, Sjæsfings Subellærere 4, 306, Møllers nye theol. Bibl. 16, 261. 1682 4 Februar udfom Forordningen om Studiefkat, Rathedricium og Provstpenge, samt Befaling at indsende til Rancelliet Gjenpartier af Fundatser for Stiftelser, Skoler og Kirker.

³ Christiania Ny forbedret fuldstændige Psalmebog. Nu igjen med Flid

faa mange og tildels maadelige Tillæg, at Christian V (27de Marts 1783) bød Thomas Ringo († 1703) at udarbejde en ny Psalmebog, der efterat være revideret af de Kjøbenhavnske Theologer og beriget med flere udmærkede Psalmer af Domprovst Søren Jonæson († 1717) udgaves af Ringo 1619 og indførtes ved Kongebud samme Aar i den dansk-norske Kirke.¹

Ikke desto mindre stod det kun maadeligt til med Kirken i de Dage. Christian V og hans Fortrolige havde kun liden Sands for Kirkelivet. Alt var i de Dage tilfalds for Penge.

igjennemseet, corrigeret og udi denne ny Forma til Trycken forferdiget af Hans Hoff Boghandler udi Christiania. Derhos en skjon nyttelig Bønebog, trykt af Sorgen Wedemann i Christiania 1677, 820 Sider.

¹ Medens mange Danske baade Prester og Andre leverede rige Bidrag til den ældre Psalmelitteratur, fornemmelig ved Oversættelser af tydskte Psalmer, indskrænkedes Bidragene fra Norge til følgende: Niels Arctander fra Overnes († 1616 som Bisp i Viborg), udgav 1607 Psalmer og aandelige Viser; Peder Mathiesen Dfvid, Tiendemand i Indherred, forfattede et større aandeligt Digt, Lammets Sang og en Psalmesamling „Andens Glæde“, hvoraf en stor Mængde ere gaaede over i de moltkenste og cassubenske Samlinger; Peder Olufsson Svegning, Sogneprest paa Stordøen fra 1648—1671, der efterlod sig en Psalmesamling, Aurora eller den nye Morgenrøde 1669; Peder Krabbe, Sogneprest til Aure † 1686; Erik Eriksjon Pontoppidan, Bisp i Throndhjem † 1668, Forfatter af Psalmesamlingen: Sjælens Oploftelse til Herren; Thrønderen Johan Brunsmann († 1707 som Prest i Kjøbenhavn), Forfatter af aandelig Siungelyst 1676 og den siungende Himmellyst 1687; Knud Sevaldsjon Bang f. i Christiania 1633, Sogneprest paa Thoten 1662, † 1694. Han udgav en ny Psalmebog for Guds Børn i Thotens Menighed, K.havn 1679. (Han er og Forfatter af: Den Ferskarret trædende Jesus, den søde og velsmagende Katechisme Brøstmelt 1681); Dorthæa Engelbretsdatter f. i Bergen 1635, † 1716, der 1677 udgav Sjælens Sangoffer. Helgelænderen Peder Dals f. 1647, † som Sogneprest til Alstahaug 1708, Forfatter til aandelig Tidsfordriv eller Bibelsk Visebog, trykt i Christiania 1711; Luthers Katechisme Sange, K.havn 1714, Epistler og Evangelier sangvis forfattede, K.havn 1723 o. m. Thrønderen Marcus Wolqvarq, Prest paa Orlandet, Forfatter af Sjælens Luth, K.havn 1714 o. m.

Dansk Psalmedigtning af Brandt og Helweg, Entwurf. einer hist. Nachricht von denen dänischen geistl. Liedern und Gesang-Büchern. Dän. Bibl. 9 Stück. 689. Nyerup og Krafts Lit. Vexic.

I Danmark begyndte man at sælge til den Høistyndende ei blot Kirker, men ogsaa Retten til at besætte de Prestekald, hvori Kirkerne laa. I Norge disponerede Kongen egenmægtig over Kirkerne Beholdninger, der som oftest maatte tjene til Militærens Fornødenheder. Kirkerne Indkomster bleve dels bortforpagtede, dels stykkevis anviste som Raadegaver. Saaledes skjænkede Christian V blandt andet Tønsbergs rige Provstigods til sin Yndling Peder Griffensfeldt¹ og efter hans Fald til sin Halvbroder U. F. Gyldenløve med Ret til at besætte alle geistlige Embeder i Grevskaberne Jarlsberg og Laurvig. Salg af geistlige Embeder var ei sjelden, og den største Uorden herskede ved Prestembedernes Besættelse, paa Grund af en Mængde udstedte Expectancebreve. Stundom blev En benaadet med Kirketiende, en Anden med de uvisse Indkomster eller Jordegods. Saaledes fik Præsident Stockfleth de uvisse Indkomster af Kirkerne i Christiania Stift, saavidt som ikke Andre dertil kunde være berettigede. Følgen var idelige Klager over Kirkerne Forsald. Til sidst nødtes Kongen til at tilbagekalde alle Benaadningsbreve, saaat Kirkerne selv skulde nyde deres lovlige Eiendom. Fra den Tid blev de norske Kirkers Pengevæsen med saa Undtagelser bestyret enten i Fællesskab som Finmarkens eller af Stiftsffrivere.²

Den offentlige Gudstjene kom i Ringeaagt og foraarstagede

¹ Han hidrog væsentlig til, at Holmestrand, som laa i hans Grevskab, 1674 fik en egen Kirke, og skjænkede samme blandt andet en smuk Sølvkalk med Duff og en Sølvflaste. Kalken med Griffensfeldts og hans Hustru Karen Mansens Navn og Vaaben, tilligemed Duffen bruges endnu. Sølvflasten derimod er solgt.

² Ved Resc. af 25de Octbr. 1665 vare vel de norske Kirker satte under Bestyrelse af Titus Bulche, men ved Forord. af 23de August 1672 bestikkedes Stiftsbefalingsmanden og Bispen til at være Kirkerne Forsvar.

Alle offentlige Stiftelser og Geistligheden, især med Hensyn til Fremtiden, tilføiedes et føleligt Tab ved Forordningen af 8de Octbr. 1685 om Landskyldestaxten, hvorved de fleste Afgifter, som hidtil vare svarede i Natura, omsattes i bestemt Pengeværdi, der siden blev uforandret, skjønt Pengenes Værd siden mere og mere forringedes; f. Ex. en Ko fattes i 3 Rdlr., 1 Gaar i 60 s, 1 Tylt 10 Alens Bjelker i 24 s, 1 Markhane i 6 s, 1 Par Høns 12 s, 1 Bismarck Mark Spegelag i 4 s, 1 Væs Bed i 12 s. Beneficiarerne have derved lidt et uhyre Tab, saavel som ved at Kvæg- og Ostetienden ligeledes fattes i Pengeværdi.

i Forening med Tidens latterlige Ranghøje, at Privatcommunion, Egtevielser i Hjemmet og Hjemmedaab begyndte at komme imode blandt de saakaldte „Conditionerede“, der i Sprog, Møder og Levesæt med Hoffet efterabede de toneangivende Franskmænd, medens Almuens Opmærksomhed især var henvendt paa Djævelbefættelser, Hæxeprocesser og anden Overtro, der hørte til Dagens Orden.¹ Og saa paa Prestestanden, især hvad Prædikemaaden angik, virkede de franske Anskuelser, der ved Kjøbenhavns Universitet repræsenteredes ved 2 begavede Mænd, Johan Lassenius og Hector Masius, der begge virkede meget paa den studerende Ungdom.

Kirkedisciplinen slappedes, da ved Forordningen af 1ste Juli 1690 Militaire fritoges for Bøder og Kirkens Disciplin ved de af dem hyppig begangne Veiermaal.

IX.

Dr. Hans Nielsen Munch.

1694—1699.

Hans Munch var en Søn af Kapellan Nils Hansen Munch i Helsingør, og Karen Sadolin. Han er født 1654, sandsynlig i Helsingør, fra hvis Skole han blev dimitteret. I 1677 blev han Magister og 1680 Jerins Eftersølger som Sogneprest til Kallundborg. Her giftede han sig med Kirstine Aagaard, Sødskendebarn til Geheimeraadinde Moth. Herved kom han i Forbindelse med den meget formaaende Geheimeraad Mathis Moth, Oversekretair i det danske Kancellie, og denne Forbindelse var vel Marsag i, at denne Mand, som i ingen Henseende synes at have udmærket sig, 1686 blev Stiftsprovst i Christiania, 1694 8 Aug. Biskop i Christianssand, 1697 22 Juni per bullam regiam Doctor theol.² og 15 April 1699 Bisp i

¹ 1670 blev 7 Hæjer paa engang brændte paa Natvig Tangen ved Christianssand. Skandinavisk lit. Skrift 19, 379, Evensens Saml. 1, 4, 1—58.

² I en Fortegnelse i Manusf. over Norges Bisper paa Kjøbenhavns Univ.-Bibliothek staaer som 9de Bisp: Hans Munch Helsingeriensis ex

Akerøhus eller Christiania Stift. Aar 1700 aassisterede han ved Fredrik IVdes og Dronning Lovises Salvingsfest. Da Fredrik IV i Aaret 1704 besøgte Christiania, prædikede Bispen for ham; „men Alle, der vare i Kirken, sagde, at Prædiken var ligere af en Landshyprest end af en Bisp“. ¹ Han levede paa 13de Aar som Bisp i Christiania, men plagedes i den Grad af Lethargie eller Soveinge, at han ei blot ved Spisebordet sovnedede ind med Maden i Munden, men endog paa Prædikestolen faldt i Søvn midt i Talen, i det Ordene usformodentlig døde paa Læberne. Denne Tidelse nedbøiede ham meget „da han af Gemyt og Bæsen ingen ond Mand var.“ ² Han døde 24 Juni 1712.

Om Hans Munchs 4½ aarige Virken i Christianssand er kun lidt at berette. I Aaret 1696 indviede han den af Mur opbyggede Domkirke i Christianssand. I Anledning af denne Indvielse var det vel, at den kongelige Resolution af 12 Octbr. 1695 udkom, at samtlige Kirker i Stiftet skulde gjøre Sammenstud til en Bispe- eller Chor=Kaafe, som kunde bruges ved Prestesordination, samt et Par Messesjorter.

Af Christianssands Konistorialrets Kopicbog, der gaaer fra 1693—1726, seer man, at han ogsaa nogle Gange har deltaget i Konistoriets Forhandlinger. Saaledes var han tilstede 17 Juni 1695, da den før omtalte Thomas Dlusfson Bloch, Sogneprest i Kyrisdal, undankede en Dom, som Provsteretten havde feldt i Anledning af hans Strid med Henrik Adelaer, Amtmand i Bratsberg. Adelaer havde paa Thinget udstjeldt Bloch, da han vilde sætte sig paa Slagstolen ved Thingbordet, for en næsviis Mand, usandsfærdigt beskyldt ham for at være fuld, og vist ham Døren, da Bloch kaldte Almuen til Vidne, hvorved Adelaer fandt, at Thingfreden var forstyrret. I sit Indlæg af

pastore Calunburg transiit 1699 ad epis: Christianensem. Han viedes til Bisp i Christianssand 4 Novbr. 1694. Danst Mag. III. 312.

¹ Gyldenløve i sin Reisejournal S. 23.

² Pont. anal. IV. 211. Tyrholm fortæller, at han 1702 forærede sit i Kopper stukne Portrait vidt omkring i Stiftet. Under 12 Octbr. 1708 blev det ham og Thronhjems Bisp Peder Krog paalagt at fralægge sig Student Michael Menzoniuss Beskyldning, at de havde ordineret mange lidderlige og vandittige Personer til Kapellaner, som derved ere bleve Sogneprester. Berg. Refc. I. 352.

14 Septbr. 1694 klagede han over Provsten Jacob Morlands Avind, „der i 22 Aar har været mig en fortrædelig Mand, efterdi jeg fik Fyrisdals Kald efter ham, som havde forspildt det ved Forseelse.“¹

1696 $\frac{9}{1}$ klagede **Henrik Caspersøn Rosenkilde**, Kapellan i Stavanger, saavel over Erik Schonevig, Sogneprest i Strand, fordi han ei havde søgt hans Samtykke til sin Copulation ved Strands Kirke, som over Provst Jens Godtzen, der deri havde givet Erik Medhold² og siden havde befuldmægtiget Henrik for Uærlighed og Tilbøielighed til Klammer og Trætte samt omtalt ham „schummellantist og scoptist“. Den 17 Juni s. A. mødte H. Rosenkilde personlig og klagede over en Dom, som var affaagt i en Provsteret af Jens Godtzen, Michael Leigh, restor scolæ, og Hartvig Godtzen øverste Kapellan, som havde dømt Hr. Henrik i Sagsomkostninger 8 Rd. for usødlig Proces. I sit Indlæg (af 17 1696) oplyser Rosenkilde, at saasnart han 9 Nov. 1680 i Kallundborg havde faaet Kongebrev paa Kapellaniet i Stavanger, var han reist til Norge, hvor han landede ved Risør. Derfra tilskrev han Borgermester Feis om at underrette Stavangers Sogneprest om sin Udnævnelse. Han blev ordineret i Christiania 15 Januar 1681, men da der faldt megen Sne, tilskrev han atter Feis, om han kunde vente til Foraaret, hvorpaa han fik et bejaende Svar. Ved sin Ankomst til Stavanger (22) fandt han, at Sognepresten imidlertid havde kaldt Rector Jens Godtzen til Kapellan med Supplication om Succession, hvortil Magistraten supplicando hiaty.³ Da desuden det Rygte var udspreedt, at Rosenkilde var død, fik Godtzen Kongelig Confir-

¹ Han blev affat formedelst fortidlig Samleie med sin Hustru, men nævnes atter som Prest 1684 i Vinje og Provst 1686.

² I et Brev fra Erik til Provsten om at komme til Strand for der at vie ham, fortæller han, at han havde betalt Rosenkilde for Copulationen 3 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ og en god Væder, og at han var villig at lægge til 2 Rd.

³ Mag. Jens Søfrensøn Godtzen og Hartvig Godtzen vare Brødre og fødte i Stavanger. Jens havde som før (Side 254) fortalt været Rector i Stavanger 19 Aar, oplevede Byens store Brand 1684 og Bispesædets Flytning. Han virkede i 29 Aar som Sogneprest i Stavanger og døde 76 Aar gammel 29 Juni 1713. Hartvig Godtzen tjente ogsaa i 50 Aar og døde i Stavanger 1733 i sin Alders 85de Aar. Treschows Subellærere 296.

ination. Da her det Tilfælde indtraf, som i dette Tidspunkt ei var sjældent, at der var 2, som havde Kongelig Stadfæstelse paa samme Embede, paalagde Oversekretairen (Morb) Stiftamtmand Rosenfrands at mægle forlig, som ogsaa lykkedes. Angaaende Beskyldningen om Klammer erklærede han, at han i de 16 Aar, han havde været Kapellan, aldrig havde betjent Nogen i deres Trætte med Tilføiende: „I nogle Processer har jeg faldet angaaende en Del min Person, en Del mit Embede, en Del min Hustrues Navn, en Del mine Børns Overlast, som jeg har maattet forsvare under Loven ved Svrigheden.“¹

1698 11 Juni forekom en Sag, som kaster Lys over de Tidens Raahed. Daniel Feiff, Sogneprest i Dvestad og Provst i Nedenes, stævnedes sin Raboprest Lauritz Belitz, Sogneprest i Vestre Moland, for Modvillighed og Trodsighed.² Bispen fik de stridende Parter forligte i sit Hus, men da forliget næste Dag skulde underskrives, havde Hr. Belitz forladt Byen.

Af de Dokumenter, som fremlagdes, sees, at da Provsten med 2 Prester kom til Belitz for at registrere efter hans Hustrues Død, modtog han dem med de Ord: „Hvad er det for Natte-ravne, der komme og forstyrre Folk i deres bedste Søvn?“ Da Provsten sednere sagde, at han ei kunde være fornøiet med de 4 Rd., som han havde faaet for Vigtalen over hans Kone Inger Opdal, svarede Belitz: „I stod der og vævede en halv Time noget Tøi sammen. I havde gjort langt bedre, havde I

¹ 3 Aar sednere stævnedes han Student Bent Kjerulf for Konsistoriet og anklagede ham som den, der havde besvangret hans Steddatter, Anne Marie, Datter af Didrik Köhler, Tolder i Nissøer (tidligere Fredrik II Idies „Livkarl“). Denne erklærede Beskyldningen for malitios Løgn og tilskrev ham dette karakteristiske Brev: *Salutem & rectæ veritatis viam.*

Vide maa I, at jeg hafuer bekommet Eders uforskammede strifuelse og holder eder for en Skjelm og Eders Datter for en Hore indtil I beviser mig saadant osuer, hvor udi jeg er gandske og aldelis uskyldig. Gud befalet. Esand. 20 Martz 1701. Bent Kjerulf.

En vidtløftig Sag opstod, hvis Udfald er mig ubekjendt, men at Anna ei var at spøge med, kan man slutte sig til, da Kjerulf klagede over, at hun for Retten havde slaaet ham under Dret.

² Om D. Feiff, som i 45 Aar havde været Prest i Dvestad † 1716, og L. Belitz, der fra 1687 til sin Død 1 Juli 1725 var Sogneprest i Vestre Moland, se Dvestads Presters Historie ved A. Faye S. 25.

blevet hjemme. Skulde jeg ei have gjort det langt bedre, da maatte Fanden taget Kjesten." Til Presterne sagde han: „J kan skyde Jer selv og drag saa Fanden i Vold til — staaer nu længe nok og gaber!“ Som Aarsag til sin Kones Død havde Belitz anført det uforstydte Had, Avind, Bagvaskelse, Belyvelse og Gres-Forkleinelse, hun led af en Del af sine Grander og Naboer. I Anledning af Klagen over Vigprædiken bevidnede Laurentius Pederson, Sogneprest i Homedal, „at den var saa docte & concinne disponeret og conciperet og saa pie og devote expliceret, at jeg ønsker, at den eller deslige maatte over mig vorde forklaret.“

Hans Munch var gift I) med Anne Aagaard, Søskendebarn til Christian Vtes Frille Grevinde Moth. † 1709. II) med Anne, Datter af Anders Simonson, Foged paa Øvre Romerike, og Enke efter Amtmand Hans Must. Hun døde 77 Aar gl. i Christiania 1738 $\frac{7}{8}$.

Med sin første Hustru havde han følgende Børn: 1) Just, Sogneprest til Fedt 1730. 2) Kirstine, gf. med 1) Assessor og Lagmand Peder Blichfeldt 2) Amtmand Dve Skjeldernp. 3) Christiane, gf. med Amtmand Lachmann. 4) Karen, gf. med Assessor og Brygger i Kjøbenhavn, Lars Rasmussen.

I de 4 $\frac{1}{2}$ Aar, den udnyttige Munch var Biskop i Christi-
 ansand, herskede der Vinterkulde i den norske Kirke. Hans
 Munch repræsenterede sin Tid. Som han led Kirken af Soveshye.

X.

Magister Ludvig Stoud.

1699—1705.

Efter at kun Danske i over et Aarhundrede havde beklædt denne Bispestol, blev den nu betroet Nordmanden Ludvig Stoud. Han er født i Bergen 1649. Hans Fader var Hr. Otto Rasmussen Stoud, Sogneprest til Nykirken s. S.¹ og hans

¹ Otto Stoud blev efter 10 Aars Udenlandsreise 1646 residerende Kapellan til Korskirken i Bergen † 1657. Han var ogsaa født i Bergen, hvor hans Fader Rasmus Larson Stoud († 1642) var Borgermester. Han

Moder Catharine var en Datter af Bergens bekjendte Biskop Ludvig Munthe. 1667 blev han dimitteret fra Bergens Skole med Studsmaal fra Rector Mag. Claus Nielsen Blesing. Ved Kjøbenhavns Univerfitet opholdt han sig i 2 Aar og fik Attestat^s med hederlig Charakter og særskildt Studsmaal fra Dr. Prof. Ole Borch, der berømte hans Flid og Værdom. 1669 tiltraadte han en Udenlandsreise, paa hvilken han besøgte fremmede Akademier i Holland, Frankrige og England. Han kom tilbage til Danmark 1672, og blev det følgende Aar den 13 Mai af Dr. Graasmus Bartholin crereret Magister philosophiæ tilsligemed 13 Andre blandt hvilke Lucas Debes, Provst paa Færø, Niels Tausan, pastor ecclesiæ Vallerensis, og de fraværende Claus Blesing, Rector Scolæ Bergensis, og Everhart Everhartsen (Edvard Edwardsen), Conrector scolæ ibidem.¹ Samme Aar blev han Vice=Pastor i Holbek og 7 Mai 1676 Sogneprest til St. Knuds Kirke i Odense og Provst. Han levede her sammen med den berømte Psalmedigter Biskop Ringo, hvis fortrolige Ven han var.² I Aaret 1699 blev han kaldet og 9 Juli af Sjællands Bisp Bornmann indviet til Bisp over Christianssands Stift.³

Her arbejdede han i 6 Aar med Iver og Nidkjerhed forat udrydde de tilbageblevne Levninger af mangesteds forefundne hedenste og papistiske Vederstnggeligheder, hvorudi han fandt ikke liden Modstand paa flere Steder, hvilket vel hidrog til at forforthe hans Dage, da han var af et hidstgt Temperament, som let bragtes i Flamme.

Han deltog flittig i Consistoriet, hvor der dog ikke forekom nogen Sag af særdeles Mærkværdighed. I 1700 tiltaltes Hans Posth, Sogneprest i Laurdal, der, skjønt suspenderet vedblev at

nedstammede fra en Holstener Lars Pedersøn († 1428) (Hætting 158, Gjesing Ny Samling af Jubellærere III 344. Tab. 3.

¹ Bircherods Dagbøger 144.

² Heiberg. Kingos Levnet 219.

³ Hans Efterfølger ved St. Knud var den sednere saa bekjendte og meget formaaende Bartholomæus Deichman, som ønskede dette Kald, hvilket Dunst maaste ei var uden Indflydelse paa Stouds Udnævnelse. Om Stoud see Bloch Fyens Geistlighed 636. Pon. Ann. IV, 251.

forrette og aldeles ei vilde vige, og 1701 forhandlede den omtalte Sag mellem Rosenkilde og Student Rjerulf.

Den 20 Juni 1704 prædikede Biskop Ludvig Stoud i Christiansands Kirke for Kong Frederik IV og Følge.¹ Det følgende Aar den 28 August 1705 om Aftenen Kloffen 10 hensov han 55 Aar gammel i Christianssand efter 8 Dages Svaghed.² Han blev begravet i Christiansands Kirke 15 Septbr. Af Sind var han ivrig og hidsig, af Legeme var han mager, men overmaade høi. Der gaves saa Huse, hvori han kunde gaa ind uden at bøie sig, og saa Prædikestole, hvori han kunde staa opreist.³ Lillelund i sin Danmarks Kirkehistorie kalder ham en fuldkommen Mand.

Som Bisp i Christianssand udlaante han af Stiftskisten 47 gamle norske Breve paa Pergament til den berømte Samler Arne Magnússon, men som siden aldrig tilbageleveredes.⁴

Biskop Stoud var 2 Gange gift, 1) med Maren May, en Datter af Søren May, Sogneprest til Holbek og Jubellærer, † 1679, gift med Catrina Mogfeldt, Søster til Griffenfeldts Moder († 1676). Hun døde i Barselseng efter 4 Aars Egteskab og blev begravet 1ste August 1677 i St. Knuds Kirke, hvor Biskop Ringo holdt Vigprædiken over hende.⁵ Med hende havde han 2 Børn. 2) med Sophie v. Angel, Datter af Raadmand Peter Otto von Angel og Sophia Jørgensdatter Aldeweldt. Hun var født 1646, egtede Stoud 1678, fødte ham 6 Børn og døde 1716. Hans Børn vare 1) Cathrine Munthe Stoud f. 18de Juli 1676, gift med Lauritz Luja Prof. philos. & Math. ved Odense Gymnasium, † 1732, 2) Mag. Otto Stoud, f. 28de Juli 1677, resid. Kap. i Christianssand fra 1704—1715, da han blev Sogneprest til Hvideøeid. Han faldt i vidløftige Pro-

¹ Gyldenløves Reisejournal. 45.

² Bircherods Dagbøger 478.

³ Der fortælles, at han engang skal have maalt sig i Roskilde Kirke med det Mærke, som betegner Christjern I's store Høide, men her fandt han sin Overmand. Han var en stor Elsker af Blomster, som han selv passede. Den gamle Provsteresidents i Odense havde han prydet med en smuk Hauge, hvori han selv havde podet og opelsket kostelige Frugttræer.

⁴ See Bircherods Levnet.

⁵ Gjesfing nye Samling af Jubellærere IV, 343. Bircherods Dagbøger 139.

eesfer og døde i Kjøbenhavn 1ste Jan. 1731.¹ 3) Peder Otto Stoud, f. 30te Juli 1681, Sogneprest til Sønderøs i Jyen, gif. med Gene Welleja, som begge bleve begravne samme Dag i Lintrup i Jylland.² 4) Maria Sophia, f. 1680. 5) Ludvig Stoud f. 1683, Viceborgermester, Præsident i Christianssand, gif. med Else Bolette, en Datter af Biskop Bircherod. Han døde 5te Decbr. 1719, 6) Rasmus Stoud, f. 1685, blev øverste Kollega i Aarhus Skole. † i Ribe 16de Juli 1710.³ 7) Sophia f. 7de Octbr. 1686, blev gift med Dr. Medicinæ Christopher de Hemmer i Ribe † 1715 og med ham Moder til Prof. og Rector Ludvig de Hemmer i Alborg samt 2 Døttre. Hun døde 12te April 1714. 8) Vita, f. 18de Febr. 1688 † 1698.

Ludvig Stoud udgav i Trykken 3 Ligprædikener.

1) over Karen Nisbriagt, Doctor Christopher Balslevs, Odense 1688 i L.

2) over Jens Eriksen, Borgermester i Odense, K.havn 1691 i L.

3) over Margreta Eriksdatter, Mag. Elias Nauers, 1696 i L.

*

*

*

I de 4½ Aar (1699--1705), som den ivrige Ludvig Stoud var Bisp, begyndte det at komme lidt Liv i Kirken, skjønt dette ikke altid var det ønskeligste. C. Meidel, som først havde været evangelisk Prest ved den danske Kirke i London, derpaa var gaaet over til den reformerede Kirke og endelig var bleven Kvæker, kom til Skien og udbredte i denne By og dens Omegn sine Bilsfarelser. 1702 blev han fængslet og det følgende Aar sendt ud af Landet. Fra London sendte han siden ved Skibsleilighed kvækeriske Bøger til Skien.

Den 28de August 1699 døde Kong Christian V og efterfulgtes af hans Søn Fredrik IV, under hvem der begyndte at gaa af Dag i den dansk-norske Kirke.

¹ Med Ingeborg Beermand eller Bierman havde han 2 Sønner 1) Hans Jacob, Prest paa St. Croix, 2) Ludvig, Sogneprest til Kjeldby paa Moen. Med Anne With havde denne 10 Børn, blandt hvilke Mag. Otto Stoud, Prof. og Rector i Bordingborg, og Catrina gift med Provst Platou, Sogneprest til Egisborg paa Sjælland. Blandt deres Børn var Professor sednere Statssekretair Ludvig Stoud Platou.

² Suhms Saml. I, 2, 21.

³ Suhms Saml. I, 2, 21.

Bed Forordning af 1ste August 1707 blev den Prøve, som de, der vilde blive Prester, maatte underkaste sig, skærpet og forbedret, i det den theologiske Embedsexamen, som hidindtil ofte var holdt privat af en enkelt Professor, nu paabødes at holdes offentlig.¹

XI.

Mag. Jens Bircherod.

1705—1720.

Han hørte til en for sine mange lærde Mænd bekjendt fynsk Familie,² da han var en Søn af den for sjelden Værdom over hele Europa berømte Dr. Jens Bircherod, Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet. Hans Moder hedte Else Nielsdatter Munk. Han var født i Kjøbenhavn 1664 og nød privat Undervisning i sine Forældres Hus; indtil han 15 Aar gammel blev Student. I Aaret 1680 (15de Juni) blev han Philosophiæ baccalaureus, hvorpaa han i flere Aar reiste udenlands. Han besøgte ved den Leilighed de berømteste Universiteter i Tydskland, Holland og England, hvor hans Faders Navn forskaffede ham Adgang til den Tids lærdeste Mænd. Kort efter sin Hjemkomst tog han Magistergraden (28de Juni 1688). Det følgende Aar blev han, 25 Aar gammel, Sogneprest i det store Gladsaxe i Sjælland. Efter at have virket her i 16 Aar blev han 1715 udnævnt til Bisp i Christianssand og 1706 1ste Søndag efter Paaske af Sjællands Biskop Dr. H. Borneman dertil ordineret.³

¹ See H. Rørdam: Den theol. Embedsprøve siden Reform. i Kirkeh. Saml. 2. 609 osv.

² Jens Hermanssen, Sogneprest i Birkerød, havde 2 Sønner 1) Jens (den Ældre) Prof. theol. † 1686 og Fader til Christianssands Bisp Jens (den Yngre) og Prof. Johannes † 1720. II) Dr. Jacob Prof. theol. i Odense † 1688, Fader til Dr. Jens, Bisp i Aalborg † 1708 og Thomas, Rector i Odense † 1731. Dän. Bib. 4, 366. Dennes Søn var den lærde Landsdommer Jacob † 1737.

³ Pont. Ann. IV, 252. Worms Lec. I, 117.

I de 15 Aar, Bircherod var Bisp, deltog han flittig i Kon-
cistoriets Forhandlinger, der hovedsagelig dreiede sig om Klager
fra Kvinder over Mænd, som vare rømte fra dem til Holland
og andre Lande, og som atter vilde gifte sig, hvilket og blev
dem tilladt.

I Aaret 1709 forekommer dog en vidløftig Sag, hvori
Bispen personlig var indviklet, og som vi ville meddele, da den
belyser baade Bispen og hans Tid. Den 9de Janur 1709
mødte Bispen for Koncistoriet mod Bothe Friis, Sogneprest
i Ly, som han havde stevnet hid for Uhdighed, „andre mod
Bispen øvede stort og vidt udseende Enormiteter, og for util-
børligt Forhold mod sin Provst Søffren Godtgen, Sogne-
prest i Alep.“ For den sidste Forseelse var han af en Provsteret
(30te November 1708) dømt til at gjøre sin Provst Afbigt i 2
Presters Overvær.¹ Blandt Bispens Klagepunkter var, at Friis
havde tituleret sin Provst U—ærværdig, havde beskyldt Bispen
for at kaste Foragt paa ham, fordi Bispen fandt Ungdommens
Undervisning i Ly slet og erindrede ham om, hvad han i sin
Prædiken burde forbedre. Han siger saaledes: „at Bispen har
givet ham en haard og efter hans uforgribelige Tanke ufortjent
Reprimande.“

I Friis's Skrivelse af 10de November 1704, som frem-
lagdes i Koncistoriet, findes følgende Uttring, der især forargede
Bispen: „Det andet hans Høiærværdighed udi sin Skrivelse
melder om angaaende min Prædiken i hans Bisitats, at jeg
in fine periodi saa mangfoldige Gange repeterede det samme
igen, da vil jeg dertil svare: „Gud forlade den, som deri var
Aarsag; thi naar hans Høiærværdighed kun vil betænke, hvor-
ledes han angreb mig lidet før man reiste til Kirken, da maa
jeg sige, at Guds store Raade var hos mig, at jeg Noget paa
det samme Sted kunde udføre, formedelst adskillige Tanker, som
mig forekom, at min Biskop som da en fremmed Mand første

¹ Allerede i November 1706 affordrer Bispen Hr. Friis hans Erklæring,
hvorfor han i 7 Uger har maattet vente paa hans Svar. 14de Januar
1707 paalægger Bispen ham at være Bispens Anordninger lydig og
vise sin Provst omne licitum obsequium og sætter ham tilrette, fordi
han ikke gav ham Præpositi Titlen.

Gang saaledes skulde angribe. Jeg har af de andre Biskopper været elsket og æret baade for min Forretning udi Kirke og Ungdommens Overhørelse, hvorpaa jeg, siden Gud satte mig til det hellige Embede, af yderste har drevet, hvortil og Gud skal være mit Bidne, saa ingen har kastet nogen Foragt paa mig førend nu. Man siger gjerne: Hvo, der vil quæde, finder vel noget til Bise, men Herren, Himlens Gud, betale den, som har været Aarsag til Bispens Brede mod mig."

Hermed mener han sin Provst, Hr. Godgen i Klep, med hvem han saa i heftig Strid om Gaarden Ironsvold og især om, hvo der skulde afløse Soldat Grif Jensen, der selv forlangte at udstaa Kirkens Disciplin, fordi han havde staaet i utilladeligt Forhold til Rasmus Times Kone i Friises Sogn. — Da han var udflyttet til Klep, henviste Friis ham til Provsten. Denne saavel som Bispen vilde derimod, at Afløsningen skulde ske i Ly, hvor Skandalen var begaaet. Under denne Strid skrev Kaptein Bøtz i Ekersund en Klage til sin Oberst Sesterfleth, som atter (2den Marts 1707) fra Bringsvær forespørger Bispen i et tydsk Brev, hvorledes det kan gaa til, at en Prest kan være sin Bispens Befaling ulydig, men „entweder par interesse oder maligne en souverain agiret". — Friis paastod fremdeles, at han ei kunde luse Bandsættelse over Soldaten og Konen, saalænge denne negter factum,¹ Soldaten Intet havde bekjendt for ham, og Sagen stod for Retten. I Anledning af Oberst Sesterfleths Klage tilskrev Bispen Hr. Friis (5te Marts 1707) ytrende, at Hr. Friis har opført sig uanstændig og truer med Suspension og paabyder senere offentlig Afbigt. Sesterfleth gjentager (14de Juni) sin Klage over den „bekante Priester auf Jedern" og hans inpertinente procedure og haaber, at Bispen vil ham „zu sein devoir rangiren".

Friis mødte, skjønt stevnet, hverken 8de eller 23de Januar, men 11te April fremmødte for ham en Christian Sogn, der erklærede Bispens Citation stridende mod Loven og sølgelig og gaa, hvad der var forhandlet i Konfistoriet, for uefterretteligt.

¹ Hun fordrede Provsten Godgen sat under Provsteret, fordi han hende beskjæmmelig havde angrebet, hvorom Bispen underretter Provsten 28de Mai 1707. Provsteret anordnes 5te Septbr. 1707.

Blandt Dokumenterne fremlagdes en Afbigt, som Friis under sit Ophold i Christianssand 22de Febr. 1709 tilfillede Bispen, og hvori han erklærede, at han for Uføre ei før har kunnet indfinde sig. Uagtet Afbiigten var noksaa ydmyg, var Bispen ei fornøiet, men fordrede Sagen optaget til Doms, Friis muldteret og ilagt Sagsomkostninger. Sogn derimod fordrede Sagen henvist til Provsteret. 22 April 1709 optoges Sagen til Doms. Stiftsbefalingsmand Powisch, som ogsaa mente, at Sagen først skulde paadømmes af en Provsteret, forlod Retten, men de øvrige Medlemmer beraabende sig paa, at Bispen ligesaa 1572 havde stevnet Presterne lige ind for Konsistoriet, dømte Friis for Ulydighed og fornærmelig Udtryk mod Bispen m. m. til Suspension, indtil han fik retfærdiggjort sig, og at betale Bispen for hans Udgift, Uro og Fortred 30 Rd.

En endnu ubehageligere Strid havde Bispen med Christianssands stridbare Rector Mag. Tobias Jensen. Denne blev anklaget for, at hans Maal var saa vanskeligt og uforstaaeligt, at han ei var Skolen til Nytte. Bispen, som havde kongelig Befaling af 25 Marts 1707 til at foranstalte hans Maals Udgængighed undersøgt, forlangte nu, at Rectoren skulde for ham aflægge Prøve paa sin Udtale i Latin, Græsk og Hebraisk, men Rectoren vægrede sig. Under 8 August dømte Konsistoriet hans Udtale mistænkelig og ham selv uduelig til Skoleembedet, hvorpaa Bispen under 17 August søgte Kongen om, at han maatte entlediges med 50 Rd. i Pension af Rectoratets Løn. Hr. Tobias Jensen reiste imidlertid til Kjøbenhavn for der at søge sin Ret, medens Bispen atter 2 Septbr. androg om hans Entledigelse. 27 Novbr. 1715 blev han vel suspenderet, men fik ved Høiesterets Dom af 20 Octbr. 1716 sit Embede igjen.

Under denne Strid tilskrev han 23 November 1707 sin Fætter, Aalborgs lærde Biskop, Jens Bircherod, et privat Brev, hvori han skildrer Christianssands Skoles flette Tilstand, hvormed han havde gjort Forestilling til Kongen, hvilket dog blev uden Følger, fordi Konsistorium vendte Sagen til Rectors Fordel. „Hvordan det nu videre vil blive, vil Tiden lære. Jeg har gjort mit Embedes Pligt, og andraget det. Efter 15 Aars Rectorat havde Mag. Tobias nu ikke en eneste i Mesterlectien.

Alle have forladt ham og saaledes er Rectoratet her øde for Skolens flette Tilstand, endog Mag. Michael Leigh, som er Rector, er i alle Maader undskyldt, fordi han har Ingen at læse for. De, som ere i Mesterlectien, ere Sinkere, som kan ikke sætte Adjectivum og Substantivum sammen; thi Skolen er bleven stammelig forsømt og Rector har intet seet til med de forrige Hørere, og de, som har været i hans egen Lectie, kan ikke vel forstaa ham, derfor kommer der ingen fornemme Folks Børn i Skolen og alle de, som der nu ere i Skolen, ere Liggerdreng, som tages nøgne af Baden, undtagen Gen. I mangfoldige Aar kan denne Skole ei sættes i tilbørlig Tilstand og i 10 Aar kan herfra ingen blive dygtig til at deponere, da dog denne Skole haver staaet brav i forrige Rectors, Magister Anders Scheens Tid."

I Anledning af Bispens Klage til Kongen over, at det ringe Mandskab ved Militzen i Stiftet ikke vilde møde til Undervisning om Søndagen efter Prædiken for Pastoren og Degnene udi Kirkerne og ei heller vare tilstede ved Bispens og Provsternes Bisitats, bød Kong Fredrik IV (4 Mai 1708), at det unge Mandskab sig slittigen udi Kirkerne skulle indfinde, høre Guds Ord og sig i deres Christendom lade informere, samt fremmøde ved Bisper- og Provstevisitater.¹

Foruden de omtalte Stridigheder med Bothe Friis og Rector Tobias, hvor Bispen synes at være gaaet frem med vel megen Myndighed, havde han ogsaa en langvarig Strid med sin Kollega, Stiftsbefalingsmand Etatsraad Henrik Adelaer, angaaende Konfistorium, hvori begge sad, men hvori Stiftamtmanden ei vilde tillade Kapitulares at votere med sig og Bispen i geistlige Sager. Bispen hævdede sine geistlige Brøders Ret i denne Henseende. Ved Rescript af 5 August 1713 udtrede Kongen sit Misshag ved, at de continuere i deres Uenigheder, og byder, at de Geistlige skulde fremdeles dømme i geistlige Sager, og Seglet blive ved Kapitet. I Dvrigt haver Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen at beslitte sig paa Enighed og lade alle unyttige Stridigheder fare.²

¹ Holts Provsteardiv.

² Bergs Ref. I, 193. H. Adelaer var en Brodersøn af den bekjendte Søhelt Kort Adeler. Han døde 8 Febr. 1718 i Skien.

Da Biskop Bircherod var en virksom, alvorlig og expedit Mand, der hadede og uden Persons Anseelse revsede al Ladhed, Uorden og Somleri og derhos holdt ivrig paa sit Embedes Værdighed, kan man let begribe, at han ofte stødte Folk for Hovedet og paadrog sig mange Uvenner. Blandt disse have vi nævnt Bothe Friis Sogneprest paa Haa, der synes at have været en urolig Mand, der levede i stadig Strid med sin Provst Søffren Godgen, som havde vidst at indsnigre sig hos Bispen, „i hvis Dine Friis beskyldte ham for „at gjøre sine Prester stinkende“ og at forglemme *αγαπη*.“ Men viste han sig som en myndig og streng Tilsynsmand, saa var han paa den anden Side stedse redebon til at forsvare Akeresiet mod de Overgreb, som det var udsat for baade fra oven og nedent. I hans Tid begyndte den Praxis at ville gjøre sig gjeldende, at Presterne skulde være Kullekriverere, Mandtalsførere o. m.; men han hævdede i al Fald de Geistliges Uafhængighed i den Retning, at de kun gennem deres geistlige Foresatte og ei umiddelbar modtog Ordres fra militaire og civile Embedsmænd. Almuen var ikke sjelden ustyrlig og voldsom. Især var dette Tilfældet i Lunde Prestegjeld, hvor Bønderne i Gyllands Annexkirke hindrede Kapellan Eduard Storch i Uddelingen af Alterens Sakramente, rev Alterbogen af Haanden paa ham ligesom Alteret, jog Folk ud af Kirken og smelte Døren i for Presten, da han gik ud forat holde Styr paa dem. I Bakke Kirke afbrød Halvor Mjaasund Presten i hans Prædiken ved høi Numlen, da Prædiken tykkedes ham for lang.¹ En Anon Mortenson i Aaseraud truede sin Prest Søffren Schive med at ville see hans Hjerteblod, fordi han satte ham irette for hans utilbørlige Forhold mod sin Hustru. Biskoppen stod i Raad og Daad de forurettede Prester bi. En latterlig Rangstrid fandt i de Dage ofte Sted

¹ Bircherods Kopiebog 20 Januar 1717. Under 30 Mai s. A. Klagede Sognepresten Wilhelm Schotte i Lunde til Amtmand Juul over det Kjobmandskab og overflødige Udskjenkning af Ol og Brændevin, som fandt Sted ved Kirkerne paa Helligdagene, hvoraf Følgen var, at en stor Del af den kirkesøgende Almue kom drukken i Kirken og ved Begravelser stjæftes der saa overflødig af de efterlevende Venner og Paarørende, at baade de Bærende og Følgende med Liget „rave og tumle.“

især paa Jæderen. Saaledes maatte Bispen (25 Juli 1711) til Provst Søffren Godken resolvere, at i Anledning af Striden mellem Kvinderne i Kirken om Rang og Plads, da skulde de yngre vige for de ældre, selv om den yngre var gift med en Medhjælper, og hvis de yppe Strid for Rangs Skyld i Kirken, skal den Skyldige staa aabenbar Skrifte eller idømmes Penge- mulkt. Det følgende Aar tilføiede han, at hvis den stridbare Kvinde gjorde mere Opstand om Plads i Kirken, skulde hun ledes ud af Medhjælperen. Dmtrent samtidig maatte Bispen til nævnte Provst rescribere, at Malene Stangeland ingen Ret havde til at sidde øverst i Kirkestolen fremfor Elen Stangeland, der var ældre gift. Aabenbar Skrifte og Pengemulkt til Hospi- talet bestemtes hyppig især for Mødre, der laa deres Børn ihjel, men ogsaa for Løssagtighed, Druksenstab og Forsømmelse af Radveren. Provsteret anvendtes hyppig mod forsømmelige eller uslydige Prester, og for samme stevnedes stundom ogsaa Lægfolk. Saaledes bød Bispen Thomas Bloch, Sogneprest i Fyrisdal, at han skulde stevne 2 Bønder for Provsteret, fordi de ei lode sine Koner introducere. En Prest, som havde saa slet Hukommelse, at han i Embedet Intet kunde forrette uden at recitere af Papiret, anbefalede han at faa en Kapellan tilhjelp.

Mere vil det maaske interessere Flere at høre, at han efter et Par Gange forgjeves at have tilskrevet den berømte Historie- gransker Arne Magnússon, ansøgte Kongen 2 April 1707 om, at det maatte paalægges Arne Magnússon at tilbagelevere 277 gamle Pergamenter, som Biskop Munch mod hans Revers af 29 Octbr. 1698 havde udlaant ham af Christianssands Stiftskiste, og 47 gamle Breve, som vare ham ligeledes udlaante af Biskop Stoud mod Revers af 25 Mai 1700. En Følge af denne Klage var det vel, at Arne underrettede Bispen om, at de ud- laante Dokumenter dels vare i Kjøbenhavn, dels paa Island. I denne Anledning tilskrev Bispen ham igjen (10 Septbr. 1700), at han ei mindedes, at han havde givet Professorens Tilladelse til at medtage Dokumenterne til Island, men at han stoler paa hans Løfte om at medbringe dem, da han stod i Begreb med at reise til Island, og da sende dem samtlige tilbage fra Kjø-

benhavn. Han ønsker ham tilhøffe med det berømmelige Verk, han har under Hænderne angaaende historiam ecclesiasticam Norvagiæ. Dog Ordholdenhed synes ei at have hørt til Arnes Dyder; thi endnu 1718 (7 Octbr.) maatte han bede Professorens „med det forderligste at sende tilbage de gamle Breve o. m., som han havde laant af Stiftslisten af hans 2 Formænd.“ De kom hverken da eller sednere tilbage til deres rette Eiere, men indesluttedes i Arne Magnussons Samlinger, hvor de vel endnu findes.¹

Under 13 Januar 1719 meddelte Slotsloven Stiftsbefalingsmand Villienpalm og Biskop Bircherod, at denne var lagt i Krigsstat for 1719, stor 150 Rd., og at Christianssands Stifts Geistlighed for nævnte Aar havde at udrede 2750 Rd.² Kirkerne bleve ei heller sparede. Under 21 Marts 1717 skrev Bispen til Rancelliet og Kongen „om den Bibel i folio, som Waisenhuset lader trykke for 6 Rd. og som hver Kirke skal anskaffe“ og gjør opmærksom paa, at i Stiftets 49 Hovedkirker og 106 Annexer findes 46 Bibler in folio eller qvart, at 18 Kirker vel have Raad til at kjøbe den nye Bibel, men disse have Bibler. De fleste Annexkirker ere i Gjæld ved de extraordinaire Udgifter som til Altonas Skoles Opbyggelse, den dansk-lutheriske Kirke i London, til det høipriselige Missionsverks Fortsættelse i Finmarken, til Hans Kirkes Opbyggelse i Nordlandene med videre efter Kongelig Bevilgning. Det Halve af Kirketienden og visse Indkomster ere flydte i Kongens Kasse fra 1710. Den ene $\frac{1}{5}$, som er reserveret til Kirkerens Reparation, er utilstrækkelig. Man kan heraf see, at Kirken var Kronen en god Malke.²

Bircherod døde 1720 i hans Alders 56de Aar og blev

¹ Magnusson søgte at undskylde sin uredelige Fremgangsmaade ved 1706 at yttre: „Alle disse Sager ere til ingen Nytte der de ligge ved Kapitlerne; thi nu er der slet ingen i Norge, som kan læse dem ret, saa er og intet, som nytter Stederne, undtagen tre à fire blandt Throndhjemsbrevene. Dog har jeg useilbarligen i Sinde at stikke dem tilbage, naar jeg tilfulde haver brugt dem, hvortil jeg og mig haver reverteret.“

² Goltzs Prestearchiv. Til de Brandlidte i Altona indsendtes 22 Febr. 1714 fra 8 Provstier 191 Rd. 17 s. Til at udløse Fanger fra Tyrkiet indsendtes i 1714 482 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 13 s. Bircherods Kopiebog.

14de Februar begravet i Christianssands Domkirke. Efter Pontoppidans Beretning (Ann. IV, 253) „fremsskyndedes hans Død af Uergrelse over Skolevæsenets slette Forfatning, som han af alle sine Kræfter havde søgt at forbedre, uden at det kunde lykkes ham at raade Bugt med de haarde Halse. Visse Skolecollegaers Gjenstridighed skal ogsaa have lagt hans Formand i Graven“.

Han var gift med Elen Dorteaa, en Datter af Mag. Søren Lemvig, Sogneprest i Borup, og havde med hende følgende Børn: 1) Jens, født 1691, død 1723 som Sogneprest til Tikøb i Sjælland; 2) Hans, død ugift som Sogneprest i Gudbrandsdalen 1744; 3) Søren, f. 1698 og død 8de Februar 1748 som Kaptein i Søetaten og Enroullerings-Chef i Throndhjem; 4) Else (Elizabeth) Bolette, født 1696 saavel som Brødrene i Danmark, blev gift 1) med Borgermester Ludvig Stoud, som før berettet, og 2) med den rige Kjøbmand, Kommerceraad Anders Sørensen Brinch, begge i Christianssand. Medens Ludvig Holberg opholdt sig i denne By, skal han have forelsket sig i den smukke Bispedatter, og at hun foretrak Borgermesteren, skal have været Aarsag i, at han forblev ugift og siden havde saa stor Lyst til at stifte paa Borgermesterne. Hun døde som Enke 3die Febr. 1775.¹

Fr. Jens Bircherod har udgivet i Trykken:

1. Exercitatio in Platonis Timæum en Disputats holdet in Collegio Regio 1682, hvis 1ste Part tryktes i K.havn i D. 1682. 2den Part skal han udenlands have continueret og trykt i Altorf 1683.

2. Breviarium equestre, seu de ordine elephantino ejusque origine, progressu ac splendore hodierno Hafniæ 1704, in folio cum figuris ex manuscripto Ivani Hertzholmii. Bircherod er altsaa kunns Udgiver eller maaske Samarbejder af Herzholms Verk. Denne er født 1630 og døde 1693 som kongelig Historiograph og Assessor i Overhofretten i Norge. Om dette Verk se Langebeks Saml. om de danske Ridderordener. i Suhms Saml. 1. 2. 90.

Fremragende blandt Stiftets Prester ved sin Lærdom og Forfattervirksomhed var Magister Peder Jacobsen Brinch, Arendals første Sogneprest. Han var født i Throndhjem, blev Student ved Kjøbenhavn's Universitet 1686 og nogle Aar senere Magister. I November 1703 blev han residerende Kapellan i Arendal, som da laa under Holt, men adskiltes derfra, da Peder Brinch den 10de Marts blev udnævnt til Sogneprest

¹ Brunns Journal i Munchs „For Hjemmet“, II, 536, 576.

i denne lille, men velstaaende Menighed.¹ Ligesom han blev Sogneprest i Arendal samme Aar, som Bircherod blev Biskop i Christianssand, blev Bispens Dødsaar ogsaa hans, da han døde 16de August 1720. Han var en lærd og flittig Mand, der be-
 rigede Litteraturen med flere historiske og theologiske Skrifter, blandt hvilke vi her kun vilde anføre: imperii Romani ortus et progressus og „Guds Dybheds Anskuelse“, Hafniae 1697; Det mærkværdigste af Historien fra Christi Fødsel til nu i danske Rim 1702; Philologia sacra veteris & novi testamenti per quam difficiliores voces & phrases græcæ Novi Testamenti ex LXX interpretum præstantioribus, eruuntur & commentariis ordine alphabetico illustrantur, med Fortale af J. Anderssen, 1734.

*

*

*

I de 15 Aar (1705—1720), Bircherod førte Bispestaven i Kirken, begyndte det at blive Baar og Liv efter den lange Vinter. Kong Fredrik IV var en alvorlig Mand, der havde mere Interesse for Kirken end begge hans Formænd. Den Forvirring og Misbrug, som fandt Sted ved geistlige Embeders Besættelse, søgte han at raade Bod paa ved Forordningen af 1ste August 1707, hvor det blandt andet paalægges Provsterne at lade sig informere om Kandidaternes Levnet og Forhold, og om de i deres theologiske Studier ere vindskibelige og øve sig paa Prædikestolen, og Bispens „med tilbørlig Nidkerhed, Troskab og Skikkelighed, at afvise de Udygtige, antage de Dygtige og efter Godtbeholdende associere sig af Ministerio de bedste og lærdeste Prester, der skulle være med at censurere og examinere.“ Den gamle strenge Orthodoxi og rene Statskirkelighed fik en haard Kamp at bestaa, dels med Pietismen, der yndedes af Kongen og

¹ Da Kong Fredrik IV 1704 besøgte Stedet laa der 60 Skibe, der tilhørte Byen (efter Opgivende af Toldvisitor Danefær, der havde været Læge hos Christian V). Blandt Stedets Borgere tagedes Søffren Underfen (Dedefam) og Lars Pedersen (Brink) hver for 200,000 Rdlr. Thomas og Peder Elefsøn hver for 60,000 Rdlr. Ved at egte Afelle Christensdatter Landvig kom Brinch i Slegtsskab med disse rige Familier. Under Barnefoten 1716 mistede de 3 Børn, der bleve begravne samme Dag. Hans Billede, der fremstiller en anseelig og før Maad, findes nu i Arendals Museum, før i Kirken.

forsvaredes af Hofprest J. Lütken, Christen Vodberg o. Fl., og dels med Naturalismen, der fandt megen Indgang gjennem den moderne Dannelse og en talentfuld Befordrer i Nordmanden Ludvig Holberg, som fandt sine Forbilleder i sine berømte Samtidige Thomasius og Puffendorf, anbefalede Moralens „fordi Sindet ved den styrkes og Mennesket ligesom dannes,“ forsvarede dog Aabenbaringen, men prisede Tolerance som Protestantismens Grundvold, i det han skarpt dadlede de forfølgelseslyge Orthodexe og latterliggjorde Pietismens Ensidighed og Overdrivelse.¹

Pietisterne eller „de Særindede“, som de kaldtes, optraadte 1706 i Kjøbenhavn med saadan Iver og Svermeri, at deres private Forsamlinger ved Kongelig Anordning forbødes; men en af Hovedmændene, den tydske Student Glysing, gik som Huslærer til Generalmajor Hausman i Christiania. Der blev han anklaget for at være en „Erkqvæker“, der ei blot uddelte forargelige Skrifter, men ogsaa under Helligheds Skin udbredte sine vildfarende Meninger. Ved Rescript af 11te Decbr. 1706 blev Glysing som Erkqvæker befalet inden 3 Dage at rømme Kongens Riger og Lande, og 2 andre Mænd skulde tilholdes strax at renoncere deres Kjetterier og aabenbare, hvad de vidste om deres Tilhørere.²

Noгле Aar sednere havde Speners pia desideria vaft saa levende Iver blandt 7 Prester i Romsdalen. at de 1715 nedsendte en af deres Midte, nemlig Eiler Hagerup, med Klage-skrift over Kirkens store Brøst, som de ønskede undersøgte og afhjulpne. Samtidig var der vaft en i vor Kirke hidindtil ukjendt Iver for Hedningernes Omvendelse. 10de Decbr. 1714 var der i Kjøbenhavn oprettet et Collegium de cursu evangelii promovendo, der ei blot sendte Missionairer til Ostindien, men ogsaa med Iver tog sig af Finlappernes Omvendelse, hvoraf Missionsscollegiets Vicarius, Rector Thomas von Westen, har store Fortjenester. Ved aabent Brev af 20de Novbr. 1716 paalagdes enhver Hovedkirke en aarlig Afgift af 2 Rdlr. og hver Annexkirke 1 Rdlr. til Missionssverkets Fremme, hvorved Grunden lagdes til det sednere saakaldte nordlandste Kirke- og Sko-

¹ Holbergs Levnet 553. Helweg I, 547—558.

² 2 Berg I, 329.

iefond.¹ Thomas von Westen († 9de April 1727) og hans Samtidige den fromme Hans Egede († 1758), der forlod sit betydelige Sognefeld Baagen i Nordland forat bringe Evangeliet til Grønland, danne Ulyspunkter i Norges Kirkehistorie.

1717 31te Octbr. feirede den dansk-norske Kirke Reformationens 2den Jubelfest.

En Følge af det vakte kristelige Liv var, at man sørgede for, at Biblen til billig Pris skulde udkomme. Omforgen derfor blev ved Refc. af 1ste Febr. 1715 overdraget Missionscollegiet, der i Jubelaaret 1717 lod udkomme den første Udgave af de saakaldte Waisenhusbibler. De trykfedes ei efter den ældre lutheriske, men efter Biskop Resens Oversættelse af 1607 med en Del Forbedringer. Af denne udkom sednere mange Oplag, som efterhaanden næsten fortrængte den ældre Oversættelse.

Samtidig med Bircherod og hans Jormænd var 2 i den norske Kirke mærkelige Mænd, nemlig den før omtalte Nordlænding Peder Dass († 1708), hvis bibelske Visebog og flere Skrifter gennem et Aarhundrede var en yndet Folkelæsning i Norge, og Jonas Ramus, der døde som Sogneprest paa Norderhov 1718 og var gift med den bekjendte Anna Colbjørnsdatter. Ramus hørte til sin Tids lærdeste Mænd og flittigste Forfattere, der foruden flere Berker, som ophvise Norges Historie, er Forfatter til „Kirke- og verdslige Historier“ (Christiania 1704 i folio) og „Naadens aandelige Markedstid“ 1680 og „aandelig Herbarium“ (Christiania 1695), 2 Opbyggelseskrifter, af hvilke den første gennem et Aarhundrede var en af Folket meget yndet Bog, der mange Gange blev oplagt og endnu kan læses med Opbyggelse.

Denne Tid var for Norge en Trængselstid. Den usornødne Krig, hvori Landet indvirkedes med Sverige, fordrede store Offre, forarmede Landet og foraarsagede megen Misnøie og ikke mindst i Christianssands Stift.²

¹ Bergs Refc. I, 418, Kurze Nachricht von der Mission in dem Lapland osv. Dän. Bibl. VI, 601. Hammonds: Den nordiske Missionshistorie. Thomas er født i Throndhjem 1682 13de Septbr., og Hans Egede er født paa Throndenes 1686 31te Januar. Hans Søn Povel, der efter Faderen fortsatte den grønlandske Mission, døde 1789.

² See Biskop Deichmans Forsvarskrift for de Norske i Saga 2det Bind.

XII.

Mag. Christopher Nyrop.¹

(1720—33)

Han er født 29de Marts 1680 paa Lødingens Prestegaard i Lofoten. Hans Fader var Hans Pedersen Nyrop, Sogneprest til Lødingen, og hans Moder Benedicta Storm, Datter af Mikkel Storm, Foged i Salten. Han modtog sin Uddannelse paa Bergens Skole, hvor han blandt sine Lærere havde de bekjendte Skolemænd, Claus Bleking, Edvard Edwardsen og Søren Vintrup, af hvilken sidste han 1697 dimitteredes til Kjøbenhavns Universitet, hvor han forblev i 3 Aar, og 1700 fuldendte han sin academiske Bane. 1705 blev han pers. Kapellan til Eid i Bergens Stift. Da Sognepresten Hr. Paul Glad, med hvis Datter han havde været gift, døde 1710, reiste Nyrop til Kjøbenhavn forat søge om at blive hans Eftermand. Dette mislykkedes; men i det Sted blev han kaldet til Skibsprest paa Kongens Flaade og blev ansat paa Admiral Rabens Orlogsskib. 19de Decbr. 1711 blev han uventet af Geheimeraad Sehested kaldet til Sogneprest for Herresteds Menighed paa Fyen, og 1714 blev han Sogneprest i Nyborg samt Provst i Binding Herred. 1720 udnævntes han til Bisp i Christianssands Stift, efterat Andreas Hof, Stiftsprovst i Christiania, havde frabedt sig det.¹ Nyrop blev ordineret af Sjællands Bisp Worm tilligemed sin forrige Lærer, Mag. Søren Vintrup, som var udnævnt til Bisp i Viborg.

Da Kong Fredrik IV hørte, at Nyrop havde været Vintrups Discipel, sagde han: „Naar en Discipel er som hans Lærer, er han fuldkommen. (Wann der Jünger wie sein Meister, so ist er vollkommen).

Nyrop ankom til Christianssand mod Slutningen af August 1720.

En af hans første Forretninger var, sandsynlig efter Paalæg fra høiere Steder, at formaa den under hans Formand

Norge tabte ved Krig og Hungersnød $\frac{1}{3}$ af sin Folkemængde og $\frac{1}{2}$ af sin forrige Velstand.

¹ Om Nyrop, Pont. Ann. IV, 253.

² Worms Lex. 445

omtalte Rector Tobias Jønsen til at forlade Christiansands Latinskole, som led meget under hans Bestyrelse.¹ Dette var imidlertid ingen let Sag. Hr. Tobias vilde Intet høre derom. I et Brev til Oversecretair Wibe (25de April 1721) klager Bispen over, at Skolen er daarlig, at i Mesterlectien kun er 1½ Discipel, at nederste Klasse er maadelig, at ingen Forbedring er at vente, saalænge den gamle Rector har Styrelsen, og foreslaar midlertidig at ophæve Rectorembedet og anvende sammes Indtægt, 300 Rdlr., som Løn for en Konrector. I Begyndelsen af næste Aar tilskrev Biskoppen Rectoren et langt Brev, hvori han blandt andet gjorde ham opmærksom paa, at han, efter at have forestaaet Skolen i 31 Aar, ei har kunnet dimittere saa mange Disciple, som der i et Aar dimitteres fra Odense Skole, og opfordrede ham til at resignere, da han havde samlet sig gode Midler og har overslødigt at leve af. Da Tobias ei vilde, nødsagedes Bispen at anklage ham for en Propsteret i Begyndelsen af 1725 og tilskrev i den Anledning Kong Fredrik IV (16de Januar 1725) en Promemoria, hvori han omtaler, at han redeligt haver stræbt efter sin Embedsøds at sørge for, at Alt i Kirke og Skole og Hospital gik skikkelig til; at han havde været saa lykkelig at see Kundskaben tiltaget ved Katechisation, og Christiansands Hospital, som laa øde, igjen bragt paa Fode; at ham var vist Lydighed af sine Undergivne med Undtagelse af Rector Tobias Jønsen. „Han er nu 79 Aar og er et unyttigt Menneske, der har forarsaget mig megen Fortrædelighed og mødt mig med saa megen Banart, at det fast er uheldigt. Denne hans Fortrædelighed er ikke nyplanted, thi mine salige Antecessorer Munch, Stoud og Bircherod have maattet friste det samme. Bircherod maatte endog engang suspendere ham, men det synes, at hans Trodsighed og Fortrædelighed nu omstunder mod mig er steget til den højeste Grad, i det han ikke alene simplent modsiges og sætter sig mod mine Stipulationer, men endog med desto større Tort sammenparrer sine Oppositioner med aabenbare Forhaanelser og Trusler“ osv. Kort efter blev den stridbare Rector syg og sengeliggende,

¹ Nyrops Brev til Ditlev Wibe 30te Marts 1720. Wibe blev siden fra 1722 til sin Død i Christiania 1731 5te Octbr. Statholder i Norge.

og inden Aaret var omme, befriede Døden Skolen fra en udygtig Styrrer og Kirken fra en sand Bispepine. I et Brev af 4de Januar 1726 til Wibe, hvori han omtaler Tobias Jensens Død, oplyser han, at Skolen er fattig, da dens Indtægt bestaar af Stiftens Degnepenge, 114 Rdlr., Renter af 400 Rdlr., og at Tavlepengene, hvoraf Skolens Børn skal klædes og underholdes, kun udgjør 50 Rdlr. 70 s. I Sparebøssen indkom 1724—25 kun 4 Ort. Da Kongen har udnævnt en habil og skikkelig Mand, Peder Hjort, til Rector, tilføjer Bispen, „har jeg faaet ret en Hjertes Lyft i mig til at see denne saa plat forfaldne og saa godt som øde staaende Skole, om Gud sparer Livet, restitueret.“

Stod der slet til med den latinske Skole, saa stod der endnu slettere til med Ungdommens Undervisning paa Landet; thi her fandtes ingen anden Skoleundervisning end den, som de slet afslagne og lidet oplyste Degne meddelte. Der begyndte dog i den Retning at dages lidt. Bispen tog sig af Ungdommens Katechisation i Kirkerne. Som et Exempel kan tjene følgende Attest paa Kapellan Matis Magaards Ansøgning (9de Mai 1721) om at blive Sogneprest i Nærstrand. „Han er en meget skikkelig Mand og har, medens han bestyrede Kaldet, signaliseret sig ved Værdom og Levnet, og den her fremmede Katechisation, som han, da han var Student i Kjøbenhavn, gjorde Profession af, og derfor nu med saa større Lykke forplanter. Hvis han bønhøres, vil ei alene han selv, men 2 usle brødraabende Enker, ja saa mange Umyndige i Huset velsigne Deres Kongelige Majestæt og udbrede Deres Kongelige Majestæts Lov og Medlidenhed.“

Da han i August 1723 ansatte en Jens Bech som Degn i Gjerestad, anbefalede han den dygtige Sogneprest Peder Horster, at han saaledes indretter og inddeler Skoleholdet for Jens, „at han fra Uge til Uge veksler om fra Sted til Sted til de Unge's Undervisning i Sognet, at han ungefær, naar Aaret har truffet sin Ende, har været over hele Sognet, hvor med Gudsfrøgt og den rene Kundskab kan formodes bedst plantet“.

25 September 1725 udstedte han en Rundskrivelse til samtlige Provster, hvori han paalægger dem at underrette Presterne

og Menighederne om, at de skal overvære og underkaſte ſig Katechiſation, da han paa ſin Viſitats havde opdaget ſtor Uvidenhed hos de Eldre, der ſnart glemte deres Børnelærdom. Foruden Uvidenhed og Raahed hørte Drickfældighed til Almuens Lyder i de Dage. Mod den ſidſte Laſt ivrede Biſpen ofte. Saaledes advarede han (1721) Niels Tyrholm i Jælle mod, at El og Brændevin udſjenkes fra Preſtegaardene i fuld Abundance, ſaa mange gaa drukne i og fra Kirken. Det følgende Aar tilſkrev han Amtmand Nobel: „Det er mig blevet berettet, hvorledes El og Brændevins Salg uden Skaanſel og Undſeelse til Almuen paa Prædikedagene udi Helleland med al Overſødighed vorder udtappet baade før og efter Gudstjenestens Forretning.“ Han beder Øvrigheden, „at diſſe Djævlens Kapeller næſt ved Guds Hus maatte vorde aldeles ophævede.“¹

At Biſpen havde fuld Grund til at ivre mod Drukkenſkabens forfærdelige Udſkeiſe, kunne vi ſee af følgende Rundſkrivelse af 19 Marts 1723 fra Biſpen og Stiftsbefalingsmand Lillienpalm til Preſteſkabet i Nedencø:

„Saaſom er os tilſtillet fra adskillige nidkjere Herrens Tjenerne haarde Beſværinger om aſſhyeligt Drukkenſkab ved Bryllup og Vigferd, da man ſamles Løverdagen og tilbringer Natten før Viſſen med Drukkenſkabs Svæls, Hujen og Skraalen, Klammer, Parm, Spillen og Dands til Guds store Fortørnelſe og den foreſtaaende Sabbats Skjendelse og til Kopulationens Profanation, hvortil kommer, at Gjeſterne i fuld Proceſſion uden mindſte Undſeelse og ſom om Egteſkabsacten alt var fuldbyrdet, ledsage Brudgom og Brud til Sengs. Foruden hvad Synd, Beſtialitet og Uterlighed der forefalder, ſaa hindres mange Gjeſter ved Nattens Hentærelſe i Drukkenſkabs Sølteri fra at komme i Kirken, og flere blive liggende efter paa Beien i ſandſeſløs

¹ Til Ludvig Schult, Sognepreſt paa Haa, ſkrev han 1720, at et drukkent Menneſke i Kirken enten ſkulde bøde eller ſtaa aabenbar Strifte for en Forbrydſe, der er flagitiorum omnium mater, radix criminum, origo vitiorum, subversio sensuum, tempestas lingvæ honestatis, infimia et tandem animæ corruptela. Til Stiftsbefalingsmanden og til Magiſtraten i Chriſtianssand ſkrev han ſ. A. om, at de vilde benytte deres Myndighed til at hindre Drik, Sabbatsovertrædſe, forargelige Lege- Spille- og Dandsfeſter.

Tilstand, hvorved mange Ulykker afstedkommes. De, som komme frem, komme med Uærbødighed, de Wdru til Forargelse; ja det er desværre befundet, at Brudgommene selv har været saa af Drukkenskab betagne, og saaledes i Guds Hus have dem prostitueret, at de desaaarsag ere udelukkede af Kirken, ja denne Drukkenskab's Synd er stegen til den Høide, at man ikke har undseet sig for at bringe den lige ind for Guds Ansigt i Guds eget Hus, ja endog blandt Kvinderne (en uhørt Bederstygghed!) ladet Flaskerne gaa om og trakteret hinanden med Drik og saaledes gjort Guds Helligdoms Sted til en Røverkule; ligesaa ved Ligferd og Ligtale i Kirkerne. Presterne paalægges at indberette slike Udskielser til Fogden, forat Vedkommende kunde blive afftraffede." Brevet befalede oplæst fra Prædikestolene.

Kort efter (19 Mai) tilskrev Bispen Hr. Peder paa Bygland,¹ at han med største Hjertegræmmelse og Sindsrørelse har erfaret, at Sognepresten har sammenkaldt det ganske Sogns Almue fra deres Huse just ved Prædikens Ende store Bededag at drikke Bryllup i hans Hus. Da saadanne Samkvem aldrig ender uden Drukkenskab, Bellyst, Overdaadighed, Klammer og undertiden vel ogsaa Slagsmaal, henstiller han, om Saadant ei er til Skjendsel for en Prest, en Senior, en constitueret Viceprovst at begaa saadan kapital Synd og bringe sin Menighed til at synde.

Biskop Nyrop var en ivrig, alvorlig og som Formanden en myndig Bisp, der holdt strengt paa, at Alt skulde gaa ordentligt til. I mit „Universale“ af forrige Aar, (yttrer han i en Rundskrivelse til Provsterne 1726) har jeg paa Embedsvegne anordnet, at alle, uden Forskjel paa Aar eller Ajon, skal tages under Prøve og Examination (ved Skriftemaalet). Paa nogle Steder underkastede man sig dette „søde Christi Aag til deres egne Sjæles Bedste;“ men mange nidkjere Guds Mænd have

¹ Peder Bjergby eller Montoppidan, født paa Coje 1671, blev dimitteret fra Christianssands Skole 1691 af Rector Anders Pedersen Scheen, blev 1694 Sogneprest i Bygland, hvor han 6 Marts 1697 holdt Bryllup med Borgermester i Christianssand Jens Rasches Datter, Ingeborg, med hvem han levede i 35 Aar, og havde 13 Børn. Han døde efter at have været 37 Aar Sogneprest paa Bygland, 12 Marts 1732.

klaget over, at de ei kunde naa det eftertragtede Maal, da Almue vil, at den gamle Skif skal beholde sin uforandrede Kraft, nemlig til visse bestemte Aarstider, Høst og Vaar at bruge deres Altergang, og da skeer Konflug af 200—300 Mennesker, der samme Dag trænge sig frem til Skriftestolen mere af. Mange ja de fleste af blot Bane, fordi som Mundheldet gemenlig er, „at det er den sædvanlige deres Altertids.“ „Det falder dem mest beleiligt.“ Følgen har været, at der knapt har været Tid til Absolution, end siige den lovbestemte Prøve og Examination. I Overensstemmelse med Lovens 2—5—12 byder han derfor:

1) at ingen Prest maa understaa sig til at modtage flere paa engang og paa en Tid end som fra 50—100, saa han kan faa Tid til at undersøge sin Hjords hele indvortes Tilstand;

2) at de, som vilde delagtiggjøres i Nadveren efter 2. 5. 23 næste Prædikedag, tilforn skulle anmelden sig for Prest og Degn og tegnes i en Konfitebrog, som stedse ligger ved hver Kirke, og passe da, at ikke flere tegnes end han kan overhøre, undervise og betjene, og nyde da de, som have længst Kirkevei, Gamle og Svage Fortrinsret;

3) hvis denne Konstitution ei strax lader sig gjennemføre, duplerer Presten Altergangen, saa den holdes baade Løverdag og Søndag.

Nogle Aar tidligere (23 Octbr. 1723) havde han i en Rundskrivelse til Provsterne anbefalet Anskaffelsen af en Kaldsbog paa 6 Bøger Papir, som Bispen vil auctorisere. I samme skulde opbevares 1) alle Monumenter og gamle Breve, som findes ved hvert Pastorat og visse Indkomster. 2) Kongelige Patenter og Breve. 3) aarlige Kapitelstaxter. 4) monita episcopi exacta. 5) casus conscientiae sub crisi episcopali positi et ejus judicio soluti. 6) andre Stipulationer.

Det Overtilsyn, som paalaa Bispen med Hensyn til Stiftets Kirker og Gods, forarsagede ham megen Uleilighed. Stiftsfriver Torup, en drickældig, forsømmelig og affældig Mand, sad inde med Kirkens Penge, saa Bispen gjentagne Gange maatte klage over ham med Tillæg: „der maa skarpere Lud til skurvet Hoved.“ Ved det paafølgende offentlige Salg af Stiftets Kirker maatte

Bispen assistere. Han opmuntrede Almuen til at gjenkjøbe deres Kirker, men paa de fleste Steder savnedes enten Billie eller Evnen, saa de fleste bleve tilslagne private Mænd.

Almuen var raa og selvraadig. „Torvestad Annex bøier sig til Urolighed og Opsætsighed mod deres foresatte Værere uden at have skjellig Grund, men have handlet af Banart og Malitie og ere andre til Bederstygghed.“ I et Brev til Statsholder Wibe (4 Septbr. 1722) giver han Thelemarkens Indbyggere følgende Skudsmaal: „Ved min Visitats fandt jeg Kirkerne i ussel Tilstand. Bønderne deroppe ere ordinaire et meget hardt Folk, meget ubøielig fra de gamle Seder og Love og deriblandt hel hengivne til Drukkenskab, Slagsmaal, Knivedrag og flere sørgelige Drukkenskabs Frugter, trodsige til at forpligtige til Gudsfrugt mere end de selv lystre, derover er og Ruditeten deroppe større, end ellers i hele Stiftet. Og hvad Under der vorder spurgt til grov Insolence, hvor Bankundighed og Grovhed ere Forgjengere.“

Ligesom han ei sparede Menigheden, sparede han ei heller Presterne, naar de vare skjødesløse eller forsaa sig. Derpaa et Par Exempler. Ludvig Schult, Sogneprest i Haa paa Jæderen, mistede ved Ildsbaade ei blot sin Prestegaard, men sit Indbo, Bøger o. m., til en Værdi af 2000 Rd. Den nedbrændte Prestegaards Opbyggelse, som den før var, ansloges til 2500 Rd. Bispen opfordrede Stiftets Geistlighed til at komme den brandlidte Mand til Hjælp. Provsten paa Jæderen Søffren Godtzen, som ei var gunstig stemt mod Hr. Ludvig, sendte uden videre Paategning Bispens Opfordring til sin gamle Fiende B. Friis paa Ly, der ligesom Provsten synes at have ydet Lidet eller Intet; thi Bispen tilskrev i den Anledning Provsten (18 April 1722), at Ingen har behandlet hans Forestilling saa bagvendt og forvirret, som de paa Jæderen, hvorfor den Kredit, han hidtil kunde have havt for dem, virkelig var falden, og som prima causa anseer han Provsten, som istedetfor at foregaa de Andre med godt Exempel, lader det komme an paa, hvad Hr. Bothe Friis, en Mand, der al sin Tid har baaret Navn af Tergiversationes, vil paategne. — — „Derhos er I ikke kaldt til at give mig Regler og Forskrifter om mine salige Formænds

Forhold i saadant Kasus." Provsten blev fornærmet og stod siden i spændt Forhold til Bispen.

Den knarvorne Lars Belitz, Sogneprest paa Vestre Moland, havde paa Opfordringen til at hjælpe den brandslidte Prest paa Haa givet en Paastrift, som foranledigede Bispen til i et Brev blandt Andet at yttre: „Meget vanartigt og fortrædeligt har jeg baade hørt om Eder saa og seer fra Eders Haand. — — Eders Raisonnement bærer klart Vidnesbyrd om, hvor lidt godt der findes hos Eder, og hvor I til Mændighed og Splidagtighed inclinerer, og ligger som en Synslue og om muligt kaster Forraadnelse og Stank paa det hele Verk" osv. Peder Green, Provst i Thelemarken, sætter han haardt irette, fordi han ei har holdt Orden ved Kirkerne, udhugger Skovene, øver en excessiv Haardhed i sit eget Hus, og gjør ham opmærksom paa, at der er flaget over, at han viser en Gravite og Majeste mod Brødrene, som om han kunde være en Biskop over Dorethelemarken, i hvilken Anledning han tilføjer: „hvor gravitas gaar med superbia arogantia, φυλαξῆσα for Selstabet, har den tabt sin Gratie og kan ikke passere for nogen Dyd længere. Omne nimium vertitur in vitium."

Alt dette var imidlertid Ubetydeligheder mod den heftige, forargelige og langvarige Strid, som i en Række af Aar førtes mellem Almuen i Hvideøeid og deres Sogneprest Mag. Otto Stoud, og som vakte megen Opsigt baade i Norge og Danmark. Mag. Otto Stoud var en Søn af Biskop Stoud og havde i 12 Aar med Gode været residerende Kapellan i Christianssand, da han var en dygtig og velstuderet Mand. I Aaret 1716 blev han til sin Ulykke Sogneprest i det vidløftige Hvideøeid Prestegjeld, som da ogsaa indbefattede Nissedal. Da han imidlertid med sin Dygtighed og Energi forbandt et overmaade heftigt Sind, kunde man forudse, at der vilde komme til alvorlige Sammenstød mellem ham og hans selvraadige og stridbare Almue. I Aaret 1721 indsendte Bønderne 2de Klager over ham til Amtmand og Foged. I denne Anledning tilskrev Bispen i Decbr. 1721 Amtmand Lindberg i Bratsberg et Brev, hvori han yttre sin Forundring over, at den originale Klage ei først var tilstillet ham som Prestens nærmeste Foresatte, men

af den verdslige Dyrighed var sendt Kongen. Han tilføier, at han af mange Aars Praxis har erfaret, hvor lettelig en Almue er bøiet og persuaderet til at fornyere Liv og Ære paagjeldende Angivelser, saa det ved Undersøgelsen bliver aabenbaret, at Avind, Had og Passjoner have sammenslettet Svøberne, saa man paa slige Angivelser ei bør actionere en ellers i sit Embede nidkjer, renomeret Mand, Han minder Amtmanden om, at ligesaa nidkjer, som han er i, at det skal gaa ret og lovligt til blandt Presteskabet, og at tilbørlig Straf ei skal savnes, ligesaa nidkjer vil han e contrario være med at maintainere det mod Overlast og uretmæssig Forfølgelse og saa undersøgt ex fundamento de rette Hovedmænd".¹

At Stoud havde farlige og virksomme Fiender, der ikke fore frem med Lempe, kunne vi see af et Brev, som Bispfen 20de Marts tilskrev hans Excel. Gyldekroner, og hvis Indhold vi ville meddele, da det neppe før er offentliggjort.

Som Stiftets Formand henvender han sig til hans Excellence med Bøn om, at tage sig af den forfulgte, næsten ruinerede Otto Stoud, Sogneprest i Hvideseid, mod hvem var udvirket et Rescript til constitueret Foged Joachim Sveder. Han oplyser, at Aarsagen til Klagen var Tømmerhugst og Salg af Tømmer til at dække de extraordinaire Udgifter, som i og efter Krigen faldt paa Presterne. Han vil ikke kritisere, om han havde Ret eller Uret deri, men dog klage over den modus procedendi, som var brugt mod den Mand, der kun havde været der nogle Aar og fulgte den gjængse Praxis og derfor nu blev tiltalt med den groveste Delinquent-Procedure, og idet man lagde Beslag paa Tømmeret, ikke havde gjort Forskjel paa vindfaldne og tørrede Træer og, hvad der var hugget til benificerede Huses Bedligeholdelse, og andre Træer, som alt blev behandlet som et anseeligt Bytte, den fattige Mand til største Skade og Ruin.

¹ Kort efter tilskrev Bispfen Mag. Otto Stoud, i det han sendte ham som Medtjener Student Norman, at denne er af et sagtmødig og spagferdigt Gemyt, og beder ham, „at stræbe at stoppe Munden paa dem, der overalt bestynde Eder for en excessiv Hastighed og Morosite, og raader ham at lægge Baand paa sine Affekter og dræbe den Dagle hos Eder saafremt vi skal blive Benner.“

Istedetfor at stevne ham til Aastedet som Hovedfundament til Rettesættelsen, førte de ham til en extraordinair Ret paa et fremmed Sted og uden at der blev givet ham et interlocutorium eller saa lang Respit, at han kunde replicere til Hovedsagen, feldede ham til en ubodelig Sum. Da den forfulgte Prestemand vilde appellere Sagen, saa fremkom man med en Resolution, at Sagen som en Kommercesag skal trakteres, og fordi den stoffels Mand, som ellers er ret en nidfjer Guds Mand i sit Embede, ei til rette Tid kunde saa Sorenskriverretten for Kommercekollegiet, skal nu Sorenskriverdommen eksekveres. — Dette er den haardeste Svøbe, som gedakte Sveder haver ladet sammenslette til ham, hvorved den ynkkelige Mand er bleven ligesom bunden paa alle Lemmer. Der er nu ingen Udflugt at udfinde til hans Redning og Opkomst, og han bønfaller om, at Sagen maa noie undersøges, da Skovskaden ei har været nær saa anseelig, som man gjorde den".

Under 16de Martz 1722 indsendte Almuen Klage over Presten til Provsten og under 17de April til Biskoppen, hvori de beskyldte ham for at fordre for stor Betaling for Brudevielse, kræve sit Tilgodehavende af Folk, naar de gik til Alters, uddele Stokkepræg til sine Arbejdsfolk, skjelde dem ud i Kirken, negte dem at gaa til Alters, som ikke forhen havde meldt sig, og forsømme Gudstjenesten, i det han ofte forrettede paa Birkedage og sad hjemme Søndagen osv.

Bispen søgte under sin Visitation at mægle mellem de stridende Parter, men forgjæves. I sin Erklæring paa Almuens Klage, som han kaldte en mishagelig Konspiration og Stempling mod deres Sjelesørger, yttrede han blandt Andet: „Under min Visitation i Hvideleid 22de Juli 1722 og paafølgende Dage gjorde jeg mig alleryderste Klid, hvorledes saadan Hvelvedesild kunde vorde dæmpet og Mandens Enighed igjen vorde stiftet formedels Freds og Forligelses Mand, hvortil Sognepresten meget christelig offrede sig i Slutningen af sin Erklæring, foruden hvad han og mundtlig udi Kirken gjentog“. Mange af Menigheden yttrede til Bispen Misnoie med den usømmelige Procedure. Dog mislykkedes Forsøget paa at mægle Forlig ganske, „da Mange havde bevæbnet sig med Drukkenflaasanden“.

Da Bispen under Mæglingen spurgte, hvad de havde at anke over Presten, „persisterede de i deres Hjerters Haardhed og Bitterhed, saa jeg i min yderste Sjel rorted over den Forstyrrelse, Guds hellige Hus maatte lide af et Folk, der dreves tildels af Bankundighed og tildels af Drukkenskab“.

Under 21de Septbr. s. A. indleverede Almuen eller Stouds Kiender i sammen en fornyet Klage til Stattholder Vibe, og under 26de Septbr. 1724 en ny Klage til Kongen.¹ En saare vidtløftig Process opstod. Stoud fik vel ved en Lagthingsdom de mod ham optagne Tingvidner mortificerede af den Grund, at samtlige Vidner havde vidnet i deres egen Sag; men den Kommission, som var nedsat for at dømme i denne vidtløftige Sag, dømte ham 19de Octbr. 1726 fra Embedet efter hans egne Tilstaaelser, nemlig fordi han havde undladt at forrette Gudstjenesten paa enkelte Søndage (s. Gy. 4de Søndag i Advendt), medens en Provsteret, som uafhængig heraf havde behandlet Sagen, 20de Juli s. A. kun havde dømt ham i en Mulkt af 30 Rdlr., men forøvrigt frifundet ham.²

Medens Processen førtes havde Bispen „atter visiteret i Hvideseid den 22de Juni 1725, hvor Bønderne atter anførte sine gravamina og illustrerede hans excessive Haardhed mod dem, Efterladenhed i at prædike og holde Gudstjeneste“, hvorfor Bispen 26de Juni saa sig nødt til at suspendere ham, medens Processen varede. I en Erklæring til Kongen af 27de Juli s. A. i Anledning af Almuens Andragende af 26de Septbr. 1724 ved 8 Mænd, melder han, at det var oplyst, at Presten Stoud engang var forhindret i at forrette ved et heftigt Anfald af Stensmerte, en anden Gang ved Hævelse i Ansigtet, en 3die Gang ved Haalkø, som gjorde det umuligt at komme til Brunkeberg, og oftere ved Misføre, samt ved Kapellan Boje Normans Removition,³ da den gamle Mand ene maatte forestaa det

¹ I sin Erklæring paa Klagen 20de Juli yttrede Bispen, at 3 af Klagerne ei mødte, at Klagens Sandhed var tvivlsom, og at Provsten Green, som havde Bispens Fuldmagt, ei havde bovet at suspendere Stoud.

² Hvideseids Kaldsbog.

³ Han blev suspenderet for Leiermaal, men benaadiget mod, at han fra Prædikestolen skulde gjøre Menighederne offentlig Afbedelse, hvilket var

vidtløstige Kald. Dog bemærker Bispen, at han forfættelig havde forført Prædiken Juleaften, som indtraf 4de Adventsøndag, item 3die Søndag post Epiphantias ved Braadal; „paa et saa ganske urimeligt og en nidkjer Prestemand uanstændigt Spørgsmaal: om Folket den Dag vilde have Prædiken. Om han ved denne Veilighed ei kunde ventet mange Tilhørere, kunde han faaet sammen Folkene af Roholdtgaarden, da han jo var kommen til Kirken for at faa Sjæle til Guds Rige“.

Ved sin Visitation havde Bispen hørt, at Presten continuerede med sin Haardhed mod dem, om hans Dougninger paa Aulsgaarden, om Forsømmelse ved Gudstjenestens Berammelse, hvilke Udsagn dog ei bleve beedigede. I sin Apologi beraaber Stoud sig paa mange Attester. Bispen havde dog ikke kunnet resolve til andet end at suspendere ham. „I Anledning af Stouds Klage over Bøndernes Haardnakkethed og Vanart i al Guds Sandhed, maa jeg ogsaa bekjende, at jeg paa Visitationdagen der i Kirken observerede en overmaade stor Ordets Foragt, at jeg saa dem, selv under Sengen, at gaa paa Kirkegaarden frem og tilbage med deres Tobakspiber i Munden, og hvorvel jeg ved Medhjælperen, ved Degnen og endelig ved Kapellanen lod indbyde dem at gaa ind i Guds Hus, var der dog liden Lydighed at see, saa ganske forvent i deres Sind og Seder, saa uærbødige for Ordet og Ordets Tjeneste ere de blevne, saa stor Vanart og Skjodesløshed, hvilket jeg ei kan negte, at Prestens Opsør blandt dem meget har kontribueret til, i det han ved excessiv Haardhed og slet Opsør vel saa ofte selv har skredet over Sømmelighedens Grændser og givet Anledning til saa værdigt Steds Profanation.“¹

efterlevet; men efter Ansøgning tog han derpaa Tjeneste hos Simon Koch i Laurdal, da han ikke med god Frugt længere kunde virke, „hvor saa haardt, vanærligt og ryggesløst Folk findes.“

¹ Som yderligere Exempel paa Tidens Raahed ville vi endnu anføre efter Hvidekeids Kaldsbog: I det Stoud skulde holde en Vigtale ved en Grav, kom 8 Bønder hen til ham og tiltalte ham haanligt, og en af dem stødte med knyttet Næve saa haardt til Presten, at „det sqvab udi hans Indvolde.“ Det skal du have Tak for min gode Braal Aarat, svarede Presten. „I kan give mig et Puf igjen, saa er det betalt,“ svarede Bonden. Medens han i Braadals Kirke holdt en Brudevielse,

Stoud var imidlertid misfornøiet, baade med at Bispen havde suspenderet ham og siden paa Grund af Suspension forbigaaet ham som den ældste og mest kvalificerede til at blive Provst efter Green. I en Ansøgning til Kongen maa Stoud have anket over Bispens Fremgangsmaade, siden denne i sin Erklæring paa samme af 19de September 1727 kalder Stoud en til Urolighed og Klammer ganske hengiven Mand, hvis Intention gaar ud paa at beføre mig og udbrede den Skade, han har lidt ved Sequestrationen. Tiden vil opdage, hvad Slags Martyr han er.

Vi have seet, at Stoud ved Kommissions Dom 1726 blev fradømt sit Embede; men under 7de Juni blev Sagen indstevnet for Høiesteret. Hvorledes og naar Dommen faldt, er mig ubekjendt; men Almuen maatte i Procesomkostninger betale 1304 Rdlr. 22 $\frac{1}{2}$, en paa den Tid — da en Ko kostede 4 a 5 Rdlr. og 1 $\frac{1}{2}$ Smør 2 Ort 6 $\frac{1}{2}$ — meget betydelig Sum.

Magister Stoud døde 54 Aar gammel i Kjøbenhavn 1ste Januar 1731, førend han, som Bispen yttre i et Brev af 19de Januar, kunde se den forhaabentlige Ende paa sine Viderværdigheder.

Nyrop døde 29de Marts 1733 (samme Dag i Aaret som han var født) 53 Aar gammel, og blev begravet 15de April i Domkirken. Han havde som Bisp i Christianssand ordineret 28 Kandidater, beskikket 10 Provster og 2 Rectorer, nemlig 1725 sin Svoger Peder Hjort, og da denne blev Sogneprest i Fedt, 1733 sin Amanuensis Peder Grach.

Han havde været 2 Gange gift. 1) med en Datter af Paul Glad, Sogneprest paa Eid. Hun døde med Koftret i hendes første Barselseng. 2) med Elizabeth Kirstine Hjort, hvem han egtede 20de Octbr 1712. Hun var en Datter af Hr. Hans

begyndte et Par drukne Bønder at synge Olvifer med saa høi Røst, at de maatte jages ud. Paa Klagen over, at Presten pryglede Folk, svarede han verbotenus saa: „Naar en Foged paa Thinget kan afprygge en reputerlig Bonde med sin Krabast den ene Gang efter den anden for sin Nævisshed, var det ei saa underligt, om en ærlig Prestemand gav en nævis Kjerring et Slag over Rumpen for en stiden Kjæft og Løgn og blodig Banden.“

Hjort, Sogneprest til Stenstrup paa Apen, og en Datterdatter af Konfessionarius Dr. Peter Jespersens Frue. Hun døde paa Norderhov Prestegaard, 65 Aar, 1755 21de August. Ved dette Egtekab blev han Svoger til den sednere saa berømte Biskop Herøleb, gift med Søsteren,¹ og Rector Peder Hjort i Christiansland.

Men hende havde han 3 Sønner og 5 Døttre, af hvilke 1 Søn og 2 Døttre døde før Faderen. Den ene Søn, Peder Jesperien, f. i Nyborg 23de Novbr. 1714, blev 1ste Decbr. 1742 Sogneprest paa Norderhov og 23de Decbr. paa Eker ved Drammen, hvor han døde 1774; den 2den, Bendix, blev Student 1737 og 1748 Stadsmaaler og Prager i Bergen, † 1762, gift med Adelus Marie Valentinsen, Datter af Kommerceraad Peter Valentinsen i Stavanger. Hun blev siden gift med Rector Kemmer i Christiansland og døde 30te Juli 1767. Den ældste Datter, Christiane Charlotte, var gift med Assessor Jacob Jerſin Undahl, Sorensskriver i Nedenes, † 1742; den 2den, Johanne Cathrine, f. 1727 † 1804, egtede 1749 Kaptein Sigismund Christian Selmer,² og den 3die, Bolette Elene eller Bodil Magdalena, f. 19de April 1716, blev 27de Octbr. 1750 gift med Kaptein J. D. Frølich, der 1762 boede i Sandesfjord.

*

*

*

Spvad der er yttret om Kirkens Stilling under Bircherod, gjelder ogsaa hovedsagelig om de paafølgende 13 Aar, i hvilke Nyrop beklædte Christianslands Bispeembede. Der dagedes. Almueundervisningen, som hidindtil siden Reformationens Indførelse næsten udelukkende havde været Forældrenes og Deguens Sag, fik ved den bekjendte Nordmand Peder Herølebs varme Iver og Indflydelse hos Fredrik IV et bemdeligt Opvoing. I Danmark anlagdes efter hans Raad Almueskoler, og da han efter Kongens Død blev den berømte Biskop Deichmans Eftermand som Bisp i Afershus Stift, tog han sig med samme Iver

¹ Pont. Ann. IV, 253—254.

² Siden Oberstlieut. ved det thronhjemske Regiment, f. 31te Decbr. 1708 † 21de Juli 1791 som afskediget Oberst. Deres Son C. F. Selmer, Amtmand i Beile, er født 1756. B.

af Ungdommens Undervisning, ja gjorde den første Begyndelse til Ungdommens Confirmation. Ved Rescript af 26de Juni 1720 paalagdes der hver Prest over det hele Land fra Paaske til Michaelis at holde $\frac{1}{2}$ Times Katechisation efter Prædikenen.

25de Juni 1730 feiredes en Takkefest til Minde om den augsburgske Confession.

I Nyrups Tid saa man i Norge et i den christelige Kirke nok enestaaende Særhyn: Kong Fredrik IV lod ved offentlig Auction bortsælge til Høistbydende Norges Kirker! Enhver, som med nogen Opmærksomhed følger Begivenhederne i vor Kirkes Historie, vil uden Tvivl ofte have lagt Mærke til, at Kronen (eller Staten) lige fra Reformationen indtil vore Tider greb enhver Leilighed til at plyndre den værgeløse Kirke. Ved Reformationen tog Kronen og Adelen det rige Klostergods og den største Del af Bispegodsset med Bispetienden, som blev Kongetiende. Strax efter Gnevoldsmagtens Indførelse tog Kronen Kapitelgodsset, som de reformatoriske Røvere havde sparet, idet Kapitlerne ophævedes, og Godsset solgtes.

Kirkebygningerne med deres betydelige Jordegods og anden Rente stod endnu tilbage. Før Reformationen hørte de Kirken til og stode under Bispens og Kapitlernes Tilsyn; men efter Reformationen overtog Kronen samme. Dog vedblev Kirkene at have en Slags personlig Ret, og deres Eiendomme styredes af 2 Kirkeværger, der afslagde Regnskab i hvert Stift til en Stiftsksriver, der stod under Bispens og Stiftsbefalingsmandens Tilsyn. Kongen forbeholdt sig imidlertid Ret til at disponere over Kirkerens Overskud til gudeligt Brug, ja at skatlægge dem alle i saadant Siemed. Under Kong Fredrik IV skal Biskop Deichman og flere¹ have henledet Kongens Opmærksomhed paa den Fordel, det i oeconomisk Henseende vilde være, at sælge de norske Kirker, hvortil Exemplet allerede i Danmark var givet under hans Fader.

Ved Rescript af 7de Septbr. 1709 paabødes, at Kirkerens Pris kan bestemmes, „om Kongen skulde være tilfands nogen deraf at bortsælge.“ I Maret 1723 og følgende Aar indtil 1734

¹ Projectet er sandsynlig kommen fra Amtmand Hans Nobel.

havde man over hele Norges Land det ubyggeelige Syn at se Landets Kirker i offentlige Auktionssplakater at bydes til Salg og virkelig ved offentlig Auktion at bortfælges til Høistbydende, ja at Bisperne beordredes (ved Resc. 24de Juli 1723) at assistere ved Salget. Paa flere Steder gjenkjøbte Almuen deres Kirker, men frasolgte deres Eiendomme for at betale Kjøbesummen, paa andre Steder kjøbtes de af Interessentskaber eller Private og gik som andre Handelsvarer fra Haand til Haand. Naaget Kirkerne's Vedligeholdelse ved Salget blev gjort Kjøberne til Pligt, saa forfaldt Kirkerne, især hvor de tilhørte enkelte Mænd. Kirkerne bleve Menighederne ligegyldige, og ei uden Uvillie svarede de Kirketiende og Arbeide til en Kirkeeier, som ofte forsømte Kirkens Vedligeholdelse og Intet gjorde til dens Forskjønnelse eller Udvidelse.¹

I Aaret 1732 31te Martz udkom paa Foranstaltning af Universitetets dngtige Patron, Jover Rosenfrands, en ny Fundats for Kjøbenhavns Universitet, hvor Prøven for tilkommende Geistlige skjededes, idet Enhver, som vilde blive Prest, maatte de underkaste sig 3 Prøver, 1) examen artium, 2) examen philosophicum, 3) examen attestationis, der almindelig kaldtes Attestats.²

¹ Forord. 13de Aug. 1734, Resc. af 1ste Septbr. 1787, 2den Novbr. 1799, 22de Aug. 1795. Blandt Folianterne af Manuscripterne i Deichmans Bibliothek i Christiania Nr. 57—65 og 80 findes Protokoller og Dokumenter vedkommende denne Sag.

Om denne Sag yttter den lærde Jurist Justitiarius Berg (Saml. 6, 171). Ved Reformationen havde Regjeringen, istedetfor at den ifkun skulde i Paven's og de katholicke Biskoppers Sted forvalte Kirken (∴ det religiøse Samfund) og sammes Eiendom, tilegnet sig Kirkerne med alt kirkeligt og geistligt Gods og anmasset sig at skatte og valte dermed efter Behag. — — — Ved Souvereniteten bleve Kirkerne, ligesom hvad ellers Kirkesamfundet eiede, ansete som „Kongens Eiendom, som han nu kunde raade over og opsluge som sit eget Gods, hvorvel den efter Tingens Natur ei kunde tilkomme Kongen eller Regjeringen anden Ret derover end den, som den høieste Magt har over Korporationer, og hvad der findes inden Statens Grændser.“ — — „Efter Tingens Natur var Kongen ikke Kirkerne's Eier, men øverste Børge, og en Børge skal dog ikke enten tilegne sig sin Myndlings Eiendom eller anvende den til formentlige gode, Myndlingen uvedkommende, Diemed.“

² Om Fundatsen Nyerups Annaler 272 og Møllers Mnemosyne 4, 91.

Fremragende blandt Kirkens Mænd ved ualmindelige Evner, stor Bektalenhed, Lærdom og administrativ Dydighed var Fredrik IVdes høitbetroede Ben Bartolomæus Deichmann. Han var født 5te Februar 1671 i Kjøbenhavn, blev 29 Aar gammel Biskop i Viborg, hvorfra han 10de Septbr. 1712 forflyttedes til Afershus Bispestol. Her blev han saa overlæstet med verdslige Gjøremaal, Udarbeidelse af en ny Matriful o. m., at hans sjeldne Evner næsten gif spildt for Kirken og paadrog ham mange Fiender og Misundere. 6 Dage efter Fredrik IVdes Død (12te Octbr. 1730) blev han pludselig affat af hans Efterfølger Christian VI. Denne Behandling frænkede dybt den stolte Mand. Han døde kort efter, nemlig 17de April 1731.¹

Mærkelig blandt Kirkens Mænd var ogsaa Peder Krog fra Aarhus, Bisp i Throndhjem i 43 Aar (fra 1689—1731) ved sjeldne Evner, megen Lærdom, Klogskab og Dydighed, Egenskab, som dog fordunkledes ved hans Herskelyste, Lyft til Processer og Høngjerrighed. Han døde 85 Aar gammel, kort efter Deichmann, i Aaret 1731.²

XIII.

Mag. Jacob Kærup.³

(1733—1751)

Han er født i Naarbo paa Laaland 13de Septbr. 1682. Hans Fader, Peder Kærup, var Kjøbmand og Raadmand sam-

Lil Univerfitetets Vedligeholdelse blev ved Anordning af 18de Marts 1732 paalagt Danmarks og Norges Kirker en saakaldt Studiestat med Catedraticum, og 3 Dage efter til en ny Professor juris 3 Kongetiender i Norge, som udgjorde 365 Td. Byg 2 Skjep., der betales efter Capitelkort.

¹ Hans veltrevne Forsvar for de hos Kongen bagtalte Nordmænd giver ham Krav paa at erindres med Paaskjønnelse af os Nordmænd. Hans Levnet findes i Møllers Mnemosyne I, 171.

² Treschows Subellærere 237, L. Daae: Throndhjems Stlfts geist. Historie 129—150.

³ Pont. Annal. IV. 254, Diptycha episcoporum Stav. & Christ., Thyholm, Kærups Copiebøger 10 Folianter paa Rigsarchivet. N. Faye om Kærup i theol. Tidsskrift VI, 1.

mefteds og hans Moder, Margreta Jacobsdatter, var en Prestedatter paa Gaaland. Indtil sit 10de Aar blev Jacob opfædt og oplært i Kædrenehjemmet; men 1692 blev han indsat paa vor Krues Latinskole i Kjøbenhavn, hvorfra han dimitteredes 1698. Han modtog derpaa en Huslærerpost hos Magister L. Mariager, Prest ved vor Krues Kirke i Kjøbenhavn, tog examen philosophicum 1702, blev Amanuensis hos Sjællands Biskop, den streng orthodoxe H. Borneman, 1707 og 1711 hos hans Eftermand den floge Christen Worm. I samme Aar (1711), da Pesten hergæde Kjøbenhavn, tog han theologisk Embedsexamen, prædikede for Dimis i Holmens Kirke og blev (den 10de Octbr. 1711), efter Forslag af Admiral Gyldenløve, der var Holmens Kirkes Patron, kaldet til øverste Medtjener ved Holmens Kirke, hvortil Biskop Worm indviede ham 4de Novbr. 1711. Det følgende Aar tog han Magistergraden. Efterat han i 17 Aar havde tjent som øverste Kapellan ved Holmens Kirke, blev han af Kong Fredrik IV kaldet til Sogneprest sammesteds og Provst over Sætatens og Garnisonens Geistlige. Da Christiansands Bispestol blev ledig ved Nyrups Død, og Peder Hngom, Sogneprest i Marhus, frabad sig den Ære,² blev Magister Kærup, som han selv yttre i et Brev til Stiftsprovst Spidberg „uden min Attraa og Ansøgning“, af Kong Christian VI kaldet til Bisp sammesteds 27de April 1733. I en Alder af 51 Aar blev han 28de Juni 1733 af S. Worm ordineret i St. Nicolai Kirke. Den 19de September 1733 ankom han til Christianssand, efter at han havde været 6 Uger undervejs og i stor Havsnød og Livsfare. Ved sin Ankomst fandt han Bispegaarden meget forfalden, Skolen i slet Tilstand, og beklagede, at man i Stiftet havde Verdslige og Bønderkarie til Degne, som have elendige Levebrød. Vigeledes beklagede han sig over, at der er en be- drøvelig Brøistfældighed ved Kirkerne, siden de bleve solgte.

En af den nye Biskops første Foretagender var at tage sig af det 1708 oprettede Hospital i Christianssand, der hidtil havde været belagt med 8 a 9 Lemmer. Han forfattede en ny

¹ Andre berette 1701.

² Hertel II 2, 507.

Fundats for samme, som han 10de Decbr. 1733 oversendte til den meget formaaende Jver Rosenkrands for at faa den approberet. En Student og Skolelærer Fog blev med Løn af 28 Rdlr. ansat for at prædike, og Niels Viborg blev Hospitalsforstander og Kirkeskriver med Instrux af 2den Januar 1734.¹

Den følgende Sommer foretog Bispen sin første Bisitats i den vestre Halvdel af Stiftet. I sin Rundskrivelse af 16de April 1734 anordnede han, at ved Bisitatsen skal Gudstjenesten begynde Kl. 8 og Alt være endt Kl. 12 a 1. Degnene skal møde i Kirken med deres Børn, som ere underviste i Katechisme og Rostochs Børnemad² eller anden god Forklaring. Børnene sættes i Rad efter deres Kundskab. Den af Biskop Nyrop under 8de Juli 1724 anordnede Protokol, hvori Love, monita, Dokumenter m. v. skal indføres, fremlægges ved Bisitatsen, som begyndte 24de Mai og endte 30te August. I et Brev af 17de Septbr. fortæller han, at han lykkelig var hjemkommen fra en besverlig, 126 Mile lang Bisitats, der varede over 15 Uger. I en Rundskrivelse af 5te Novbr. paalægger han Presterne „at lade sig Ungdommens Katechisation være angelegen og holde god Inspektion med Degnene. Disse formaner han at iagttage deres Embede efter Loven, lære Ungdommen Katechismen udenad og og at fatte dens Forstand ved Rostochs og Bornemanns Forklaringer. Han klager over, at han paa Bisitatsen ofte fandt Choret i Kirkerne fyldt med Menneker, der ofte mere sove og snakke, end give Agt paa Guds Ord“.

Inden han tiltraadte denne Bisitats, ramte en stor Ulykke Stiftsstaden.. Kl. 3 om Morgenen den 6te Mai blev der Ildløs i en Skrædders Hus, hvor man om Natten bagede Klæder, og da en sterk Blest rasede, var inden Kl. 2 om Eftermiddagen mere end to Parter af Byen nedbrændt. Den smukke Domkirke med Chorfaaber, Messesklæder, Sølvkar og andre Ornamente, Latinnskolen, Kongsgaarden, hvor Kommandanten boede, Raadhuset, Presternes og Skolelærernes Bopæle og i det

¹ I Bergs Resc. I, S 567 findes Fundatsen.

² Mads Rostoch, Sogneprest i Middelfart, † 1713, var Forfatter til en meget yndet Katechismi-Forklaring: den enfoldige Børnelærdoms usvigelige Mælk.

Hele Byens bedste Gaarde gik op i Luer. Da Binden vendte sig, blev den østre Del med Stiftamtmandens og Bispen's Bø- liger og Hospitalet frelst.¹

At faa Domkirken og Skolen gjenopreiste af deres Afke var nu Gjenstand for Bispen's ivrige Bestræbelser, saa meget mere som det Middel, man ved saadanne Leiligheder greb til, at faa Tilladelse til at samle Bidrag ved Kollekter i begge Riger, ikke indbragte det Nødvendige, da slige Kollekter i sednere Tid vare hyppige. Ikke destomindre udvirkede Bispen ei alene Kollektbreve for Kirke og Skole, men ogsaa for Byens brandlidte Præster og Skolelærere.

I det følgende Aar (1735) visiterede han den østlige Del af Stiftet. Han fandt Visitationen i Thelemarken meget besværlig, klagede til Amtmanden, Oberstlieutenant Gøseman, at Bønderne i Vinje ei vedligeholde sine Kirker, beder Sabbatsforordningen overholdt, esterdi Drukkenskab meget tager Overhaand. Han klager ogsaa over, at Maaneder kan hengaa, inden man fra Thelemarken kan faa Svar paa Breve, formedelst Mangel paa Post.

Paa sin Visitation havde han havt rig Anledning til at lære at kjende de store Bønseligheder, der vare forbundne med i Stiftet at faa et ordentligt Skolevæsen indrettet, skjønt det meget tiltrængtes. Opmærksomheden derpaa var i de Dage vakt ved den spænerste Bøkkelse i Tydskland og ved Hofprædikant og sednere Biskop Herslebs energiske Virken i den Retning. En Kundskrivelse af 3die August 1735 blev Geistligheden tilfjøllet om, at hver Provst og Præst skulde indkomme med Erklæringer og Betænkninger om Skolens Indretning paa Landet.²

Var Oplysningen paa Landet, hvor dog Forældrene dels selv underviste sine Børn, dels holdt dem til at deltage i de offentlige Katechisationer kun maadelig, saa var Tilstanden blandt den fattige Befolkning og Tjenestetjendet i Stiftets Byer endnu

¹ Theol. Tidsskrift VI, 8.

² Ved Refer. af 13de og 26 Juni 1732 til samtlige Biskoper i Danmark og Norge begjeredes deres Tanker om, hvad der kunde gjøres til Skolernes Opkomst, tilligemed Bemærkninger om de Mangler, de havde obserberet.

værre. Ved at ansætte Katecheter troede man i de Dage bedst at raade Bod paa denne Skade, og Kærup delte sin Tids Haab. Han gjorde derfor strax Forslag til at faa Katecheter ansatte i Christianssand, Stavanger, Arendal og Risør, og erholdt Stadfæstelse derpaa ved kongl. Rescript af 11te Novbr. 1735.

Katecheter, der tillige skulde lære Fattigbørn, bleve ansatte, og Instruxer bleve dem meddelte.¹

Biskop Kærups Iver for Ungdommens Undervisning gjorde, at han i Begyndelsen af Aaret 1736 med Glæde modtog det kongelige Rescript af 16de Decbr. 1735, hvori Kongen paabød Biskop Kærup at besørge Confirmationen indført i alle de Menigheder, som ham vare betroede. Bispen „ønskede Confirmationensanordningen optagen i en ny Alterbog, som tiltrænges.“ Men var Bispen fornøiet med den, saa var den mod alt Nytt mistænkelige Urmue derimod paa flere Steder misfornøiet, og Biskopen fik megen Uleilighed med at besvare indløbne Forespørgsler og Klager, inden Sagen blev bragt i ordentlig Gang.² Under 4de Mai underretter han Provsterne om, at han har faaet kongelig Befaling til under forma epistolæ pastoralis alvorlig at tilholde Presterne at rette sig efter Confirmationensanordningen af 13de Januar 1735. Han udarbejdede ogsaa et Hyrdebrev, hvori Confirmationens store Betydning og Overensstemmelse med Guds Ord og Kirkens gamle Skikke fremhæves. Det sendtes 3die Aug. 1736 til samtlige Provster og Prester.³

I nær Forbindelse med Confirmationens Indførelse stod Skolevæsenets Indretning. I denne Anledning var Geistligheden, som før omtalt, opfordret til at indkomme med Forslag. Disse bleve 16de Marts fra Bispen og Stiftsbefalingsmand

¹ En saadan Instrux se theol. Tidssk. VI, 10.

² Som Følge af Bispens Forestilling tillodes det 25de Mai 1736 paa Grund af stedlige Forhold i Christianssands Stift at forrette Confirmationen paa de 3 Søndage, som følge efter de i Confirmationensanordningen foreskrevne.

³ Hyrdebrevet findes i theol. Tidssk. VI, 61. Hørsleb om Confirmationens Nødvendighed, theol. Tidssk. VII, 331. Hørslebs og Worms Skrivelser om Confirmationen i Dänische Bibliothek I, 201—256.

Wit h Kongen tilsendte med en velstreven Erklæring. I denne oplyses, at Stiftet, som er 200 Mile i Omkreds, har 49 Hovedkirker og 105 Annerer. De fleste Degne ere ustuderede Bondesønner, og kun fire af dem ere Studenter, da Bønderne give sine Degne, hvad de vil. De fleste leve derfor kummerlig af 12—20 Rdlr., hvorfor de maa leie Hus, føde og klæde sig og Familie. Mange eie dog selv Gaarde og drive ved Siden af Skolen Jordbrug, Kisteri o. m., hvorved Skolen forsømmes. Der foreslaaes fri Boliger for Degne og Skoleholdere, tilbørlig Løn af Almuen, Frihed for Entrulering, for Konsumtion og Skatter. Hvor Sognene ere store, maa foruden Degnen beskikkes aparte „Skoleholdere“, der skulle gaa omkring i Gaardene.

Fri Boliger til Degne bør efter norske Lov 2, 15 anskaffes og forsynes med Skolestue med Dvn, Borde og Bænke, Sengkammer, Kjøkken og Spisestue, Stald, Bedstue, Brænde og Jord til Kaaibave. De bør anskaffes af Almuen, men vedligeholdes ved Kollekt. De rette Sædedegne bør, som fra Arilds Tid, lønnes ved Offer paa de tre store Høitider, ved Barnebaad, Brøllupper og Begravelser, og med Løn som andre Skoleholdere. Disse skulle mindst have 4 Skilling af hvert Barn for at lære det at læse og Katechismen, og 6—8 Skilling af dem, som ville lære at skrive og regne. Rattigbørn gaa frit. Almuen betale 2—4 Skilling af hver Hud, lidt Korn og Hø. Gaa Skoleholderne om, da skal de nyde fri Rhytning, Kost og Rathold hos Almuen. Den meddelte Instruy var lig den, som var meddelt Katecheterne i Byerne.

Samtidig med hans Bestræbelser for at ordne Skolevæsenet og faa Konfirmationen indført, havde han en alvorlig Strid med Stiftets Fornemme. Efterhaanden havde den Ulfik indsnegget sig, at Officiererne og andre fornemme Folk ei vilde gaa til Herrens Bord paa sædvanlig i Ritualet bestemte Tid med den øvrige Menighed, men derimod privat. Bispens bød Presterne at holde sig Ritualet efterrettelig og ei tilføede nogen privat Altergang uden for Syge. Over denne Forandring bleve ei blot de mange Officierer, der boede om i Bygderne, men Fogderne og fornemme Negotianter yderst opbragte baade paa

Bispen og Presterne og oversøste ham baade med Klager og Suppliker.¹ Striden varede i flere Aar; men endelig gik dog Bispen seierrig ud af Kampen, da den private Communion efter Bispens Forestilling blev forbudt ved Resc. af 7de Januar 1741.²

En stor Fortjeneste af Stiftets Geistlighed erhvervede den nidkjære Biskop sig, idet han 21de September 1736 fik kongelig Stadsfæstelse paa en Fundats for en Enkekasse for Stiftets Geistlighed, som han det forrige Aar havde forfattet og omsendt i Stiftet.³ Efterhaanden formaaede han de fleste Prester i Stiftet til at indsætte deri for sine Enker. Samme Aar feiredes en Jubelfest til Minde om, at Gud for 200 Aar siden frelste disse nordiske Lande af det papistiske Mørke og Pavens utaalelige Aag.⁴ Den feiredes efter det kongelige Paabud rundt om i Stiftet. Høitideligheden i Stiftsstadens forhøiedes, da Biskopen selv den 31te Oktbr. indviede den efter Branden paa ny opbyggede Latinskole med en Tale „de meritis Lutheri in scholas et bonas litteras“. Skolens Rector Grach⁵ holdt derpaa en Jubeloration, der blev trykt 1745. I samme berettes, at Bispen først holdt en „en meget lærd og zirlig Oration“ og indviede Skolen, hvorpaa Magister Claudius Tobiæson, lector theol., ogsaa holdt en Jubeloration. Bispen og Stiftsbestyrelsesmanden Johan With roses for den Iver og Gæmildhed, hvormed de sørgede for den nedbrændte Kirkes og Skoles Gjenopbyggelse.

¹ Theol. Bibl. VI, 23 og VII, 330. En naragtig Rang og Titelsyge plagede Folk. J. Carhier i Bergen betalte 1000 Rdlr. for Titel af Justitsraad, og Bondesonerne stredes om den fornemste Plads i Kirkestolerne. C. Møllmark gav Kongen 800 Rdlr. for at blive Postmester i Christianssand. Mnemosyne 4, 19.

² Dette forandrede sig igen ved Resc. af 3die Juli 1747, efter hvilket det tillodes Presterne at antage til Skrifte og Kommunion for sig selv dem, som det begjere. (S Anledning af Ansøgning fra adskillige Folk om at maatte gaa til Skrifte og kommunikere for sig selv).

³ Fundatsen var udkastet af Bispen 10de August efter Overlæg med Konfistoriets øvrige Medlemmer og Stiftets Provster og Prester. Den findes i Bergs Resc. I, 629.

⁴ Om samme, Dän. Bibl. I, 256.

⁵ Grach var den sidste Rector, som kaldtes af Bispen (1733). Hans Eftermand Mag. Nikolai Jemmer blev kaldet af Kongen 1746.

Det var i de Dage en Reformens Tid. Den indskrænkede sig et til det lavere Skolevæsen, den berørte og det høiere. Paa den Tid fandtes der mange smaa latinske Skoler med slet lønnede Lærere, især i Danmark. En Kommission, som bestod af Sjællands Biskop Worm, Iver Rosenkrands, Hans Gram og Bartholin var nedsat for at tage denne Sag under Overveielse, og til den beordredes Bisperne at sende Beretninger om Skolernes Tilstand, Indkomster o. m.

Den 29de Marts 1737 indberettede Kærup til ovennævnte Mænd, at i Christianiands Stift fandtes kun 2 Latinske Skoler. Den ældste, Stavangers Skole, blev 6te Mai 1682 berøvet sit Jordegods, som fordeltes mellem Christianiands Skoles Rector og Kapellanen ved Domkirken, saaat den nu kun eier en Kapital af 1050 Rdlr., Malde Prestekald med fast Indtægt 4 Pund og 18 Spand Korn, det Halve af Degnepengene i Kvistholke (20 Rdlr.) og Tavlepenge i Stavanger Kirke. Christianiands Skole, der brændte 6te Mai 1734, er nybygget af Mur. Skolen holdes i Midten, Rector bor i Østtiden med nogle fattige Disciple. De andre Lærere bo i Kvisten. I vestre Ende ere tre Værelser til Byens Fattigskole og sammes Lærer. Skolen eier en Kapital af 100 Rdlr., Degnepengene af 6 Fogderier (136 Rdlr. aarlig), Tavlepenge over hele Stiftet (300 Rdlr. aarlig), Blokkepenge fra Klekkesjords Toldsted 3 a 7 Rdlr.¹

I Stavanger Skole er Rector Nøhem med aarlig Løn 130—140 Rdlr. og nederste Kollega Henrich Godtgen, der tillige er Klokker og Bedemand. Han har bedre Indtægter. I øverste Lektie er 10 a 12 Børn, i nederste idel Fattigbørn, henved 20, som faa lidt af Skolekasien til Beflødning og Sko. I Christianiand har lector theol. Tobiæson 280 Rdlr. af Jordegods o. a., Thvet Sognefald 250—300 Rdlr. og 24 Rdlr. i Husleie. Rector Mag. Grach har 300 Rdlr., 3die Lektiehører Christen Krog, der tillige er Kantor ved Kirken, er fornøiet med sine Indtægter, skjønt de kun beløbe sig til 110 Rdlr.; 2den Lektiehører Hans Smidt har 96 Rdlr. Nederste Lektiehører Jesper Jensen har 56 Rdlr.

¹ Theol. Tidssk. VI, 15

Her er nu større Konflux af Disciple end nogensinde før. I Mesterlektionen er 24, i 3die 9, i 2den 11 og i 1ste 13, tilsammen 57 Disciple. Af disse ere nogle faa af Stadens og Stiftets fornemste Folk. De fleste ere fattige og bekomme til Jul en sort Kjortel, Buxer, Sko og Strømper, Klud, Skjorte, Handsker og Hat, nederste af grovt, øverste af godt Klæde. I 1736 bleve 44 fattige Disciple klædte for 268 Rdl. St. Thomasdag fordeles blandt de stikkeligste 40 a 50 Rdl., til Bøger 30 Rdl., til Bordpenge til dem, „som ikke have fri Kost hos godt Folk“, 10 a 20 Rdl. Ved St. Hans gives fattige Kandidater i Rejsepenge til Akademiet 8 a 10 Rdl.

Blandt Midlerne til at ophjælpe Christiansands Skole foreslaaes at tage af Stavangers Skoles Kapital o. m.¹ og reducere denne til en dansk Skole, hvori Børn lærte at læse, skrive, regne og til Salighed, ja saavidt Latin og boglige Kunster, at de kunne sendes til Christianssand“. Fremdeles foresloges til Christiansands Skoles Ophjælpelse at tage nogle Kongetiender, Noget af Skiens og Tønsbergs Skoles Indtægter, Rectoratets Indkomster, og at paabyde „at Collegæ ei maa gifte sig, saalænge de ere ved Skolen, thi derved følger omsider Skade baade for Skolen og dem selv“.

Det følgende Aar (1738) skulde Bispen efter Sedvane visitere den vestre Del af Stiftet. Han tilsagde ogsaa Bispevisitats; men han kom ei længere end til Mandal. Efter at have visiteret Halsaa Kirke Christi Himmelfartsdag den 31te Mai, var han saa uheldig at træde paa en løs Korbænk i sin Jagt, falder og slaar sin høire Arm af Led og forslaar Skulderbladet. Efter 8 Dages udfandne Smerter maatte han vende om til Christianssand og beordre Provsterne hver i sit Provsti at visitere. Først efter flere Maanedes fik han igjen Førlighed til at kunne skrive. Mod Aarets Slutning (20de Decbr.) gratulerede han sin dygtige Kollega Biskop Heræleb til hans Førslyttelse til Kjøbenhavn som Biskop over Sjælland og Medlem af General-Kirke-Inspektionen. Han anbefaler ham som saadan Christiansands fattige Skole, Almueskolen med dens Lærer, Indskrift-

¹ Om Stavangers Skoles Midler, theol. Tidsskr. VI, 16.

ning af den private Communion og „at man ei vilde behage med for mange nye Konstitutioner at haste, men behage vel overlagte med Bedkommendeseensim at gaa frem dermed. Gud alene Vren“.¹

Under samme Dato svarer han General-Kirke-Inspektionen paa gjorte Spørgsmaal, at i de sidste 5 Aar ingen anstødelige Controverser om Religionen have fundet Sted, ingen Præster ulovlig komne til sine Embeder, at Geistligheden som før skal observeres og formanes, og at Præstemøder ei holdes og ei kan holdes formedelst „locorum distantiam“.

Med Narvaagenhed vedblev han under hele sin Embedstid at observere Præsterne og Degnene. Saasnart noget Usømmeligt kom ham for Øre, afsæfede han strax Bedkommende Erklæring, og var denne ei tilfredsstillende, beordrede han Provsteret til at optage Provsteforhør.² Naar undtages et Par Tilfælde, hvor Præster bleve tiltalte og domfældte for Druffenskab, bleve de fleste Provsteforhør optagne i Anledning af Strid mellem Sognepræsterne og deres Kapellaner og Degne, der beskyldtes for Opsætsighed, og Degnene tillige hyppig for Druffenskab og Udngtighed.

Med Hans Berg i Valle, der blev beskyldt for at opføre sig slet mod sin Hustru og tillige i andre Henseender forsaa sig, gif han frem med saa megen Alvor, at denne fandt det tjenligst at bytte Kald med Sognepræsten paa Hvalsørne, Hr. Muldorp. Endnu inden denne kom 1739, „sneg sig Hr. Berg underlig og uformodentlig bort“.

General-Kirke-Inspektionens mange baade modne og umodne Reformers gav den Tid's Biskoper meget at bestille. De mange Erklæringer, som Geistligheden maatte afgive, skaffe os imidlertid nøiere Kundskab om Kirkens Anliggender og Geistlighe-

¹ Han sigter her formodentlig til den bekjendte Skrivelse af 26de Novbr. 1737 angaaende Geistlighedens Religionsstridigheder, Provste- og Præstemøder (Bergs Rescripter I, S. 679), som den ved Patent af 30te Novbr. 1737 stiftede General-Kirke-Inspektion havde tilsendt samtlige Landets Bisper.

² Se theol. Tidssk. VI, 18 om Slagsmaalet mellem Fogden og 3 Præster paa Høylands Præstegaard.

dens og Folkets Forhold end til nogen anden Tid, og da flere af de brændende kirkelige Spørgsmaal ogsaa ere opdukkede i vore Dage, ville disse Efterretninger ei være uden Interesse.

I Anledning af General-Kirke=Inspektionens Forespørgsler og Befalinger mindedes Geistligheden om, aarlig at indsende Kirkeexpenserne (ifølge kongl. Befaling af 3die Jan. 1727), Akademiskatten og Kathedraticum (ifølge Befaling af 18de Marts 1732 og 28de Jan. 1735), samt ved Gjæstebuder, Maaltider, ved Bryllupper, Barselsferd og deslige Forsamlinger at iagttage exemplarisk Forhold samt Tarvelighed og Maadehold o. m. For at fremme Ungdommens Oplysning anbefaler Bispen General-Kirke=Inspektionen: at faa Onsdagsprædikenen erstattet ved Katechisation, at anordne Katechisationer over Prædikenen fra Kl. 1—2 om Søndagen i Menighedens Overvær, at Presterne paa Landet tilholdes at katechisere $\frac{1}{2}$ Time efter Prædiken fra Paaske til Michaeli. Han klager over, at Tjenestefolk og confirmerede Børn sjelden møde ved Katechisationerne, hvorfor Mulktt anbefales.

Det var imidlertid ei blot General-Kirke=Inspektionens egne Forslag, som Bisperne fik at erklære sig over, men til dette Kollegium kunde hver som vilde indkomme med Klager og Projekter, som derpaa sendtes Bisperne til Oplysning og Erklæring. Blandt disse var et Projekt om Skoleholdet paa Landet af en ubenevnt Nordmand, som under 1ste Febr. 1738 blev Kærup tilstillet. Han henviser, hvad Sagen i sin Almindelighed angaar, til sin Erklæring om Skolevæsenet af 16de Marts 1736, men drøfter derpaa det anonyme Produkt.

„I Anledning af Forfatterens Ytring, at der overalt i Norge er bedrøvelig Blindhed og Bankundighed i det Mandelige, det kan jeg takke Gud for ei saa at være i Christianssands Stift, thi nogle ganske faa Prester undtagne, ere de øvrige alle gode og opbyggelige Mænd, som lære saa og leve vel. Af Degne er der kun 6 a 7 Studenter. Resten ere Bondedegne, der baade ved Sang og Ungdommens Undervisning gjøre, saavidt de formaa. Jeg har ogsaa ved mine Visitationer besundet mange Soldater af Landsfolk, mange Børn og Tiende vel oplyste i deres Guds Kundskab, Tro og Christendom; thi

de retfærdige Herrens Tjenere arbeide troligen med dem ved Katechisation, saa det ei kan siges, at bedrøvelig Blindhed og Vankundighed nu hersker i Norge, men vel hos Nogle og især hos de Gamle". Angaaende Forfatterens „impedimenta" erkjender han med Forfatteren, at Lokaliteten er beiverlig og Kaldene vidtløftige, men tilføjer: dog gjøre Prester, Kapellaner og Degne, hvad de kan af yderste Evne, og sjønt Degne og Substituter have lidt at leve af og maa nære sig af Arbeide, ere de ei saa rude og vankundige, som den norske Mand skriver, thi de fleste kunne baade læse og skrive og efter god Maade undervise i Katechisme og Børnelærdom. Uagtet Forældre og Foresatte ogsaa her heller holde Børn og Tjenere til Arbeide end til Skole og Kirke, saa har jeg overalt i Stiftet fundet mange gudfrygtige og for deres Børns kristelige Undervisning og Optrættelse omhyggelige Forældre endog blandt den gemene Almue. I Stiftet findes gudfrygtige Bønder og Bønderkoner, som selv undervise deres Børn i deres Salighedsfag og have baade Bibel og Huspostil, Psalme- og Bønnebøger i deres Huse, som de, naar Veirigt og lange Reiser, især om Vinteren, og naar ei Prædikerjenersten holdes i Hovedsogn og Anneker, da selv derudi læse og synge for og med deres Børn i deres Huse".

At med Undtagelse af nogle Odelsbønder de fleste ere fattige, erkjendes, men mange udarme sig og Sine aandelig og legemlig ved Fjilderi og usødige Processer.

„At Lærerne ved de danske Skoler i Byerne ere vankundige og udhytne, passer ei paa dette Stift".

Den norske Mands 5 Expediøns bleve derpaa drøftede. Blandt disse var, at Huskapellanerne ei ere tjenlige, men bør erstattes med Katecheter med 50 Rdlr. Løn og fast Kosthold af Presten; at Kaldsindtægterne hos de uwillige Prester, som ei ville holde Katecheter, skal hæves af Kongen, som deraf lønner baade Prest og Kapellan. Men Bispen gjør grundede Indvendinger mod disse Expediøns; derimod anbefaler han, at Degne og Skoleholdere skal gaa om, ligesom for 2 Aar siden af ham foreslaaet. Hvad Lønnen angaar, saa vil han, at den skal være ens for Lærerne i Hovedsognet og Annekerne, 12 Rdlr. for hver,

som udredes dels af Matrifulen, dels efter Formuen. Fri Bolig og lidt Jordvei af Prestens eller Kirkens Gods anbefales.

Kirkedisciplinen var i de Dage et brændende Spørgsmaal. I de 50 Aar, som vare forløbne, siden Kirkedisciplinen bestemtes ved den norske Lov og Ritualet, var der foregaaet mange Indskrænkninger i saa Henseende. Først fritoges Officierer, siden hvervede Soldater og endelig alle Indrullerede baade til Lands og Blands. Nu vilde efterhaanden Alle fritages for offentlig Skrifte, og Erklæringer paa Ansøgninger til Kongen om Dpreisning eller Dispensationer fra Kirkens Disciplin hørte for Bispen til Dagens Orden som en nødvendig Følge af Forordningen af 23de Decbr. 1735 om nøiere Kirkedisciplin mod skandaløse Synder § 4. Under disse Omstændigheder afsættede General-Kirke-Inspektionen Presteskabet og Bisperne Erklæringer om Kirkens Disciplin. Under 27de Febr. afgav Biskop Kærup sin Betænkning.¹

I dette Aar (1738), inden han tiltraadte sin Bispeats Bester, indviede han 1ste Pinsedag den 25de Mai Christi-anssands nye Kathedralkirke, skjønt den endnu manglede Altertable, Orgel, Seierverk, Lysekroner og en Klokke. Han anbefalede derfor Kirken til Statholder Ranzaus Bevaagenhed (23de Mai).² I Sommerens Løb fuldførte han lykkelig sin Bispeats Bester. Ved sin Hjemkomst sendte han Geistligheden en Rundskrivelse, hvori han blandt Andet underretter den om, at Erik Pontoppidans Forklaring ved kongl. Resol. af 22de Aug. var paabuden til Indførelse, minder om, at rigtige Communikantbøger holdes, Ubekjendte ei stedes til Herrens Bord, og advarer mod den syndige Skik især ved Høstens Tid at gjøre Gilder for sine Folk paa Løverdag.

Under 28de Novbr. 1738 afgav han til Kongen sin Beretning om den aandelige Tilstand i Stiftet, hvori han yttre: „Hvad Presterne i det mig allernaadigst anbettede Stift angaar, haver jeg udi de 31 Sognefald af Stiftets 49 Kald, som jeg

¹ Den findes i theol. Tidssk. VI, 23.

² Dronningen skjænkede 1000 Rdlr. til en Altertable og videre Ornamenter til Domkirken, hvorfor Bispen takkede 16de Jan. 1739.

i Nar anden Gang, gjennem 120 Miles besværlige Reise til Lands og mest til Vands, tilfjelds og i Dalerne, frem og tilbage i 14 Uger ved Guds Naade og trygge Ledfagelse igjennem visiterede, befundet i Sandhed paa den vestre Visitation, at baade Provster, Sogneprester samt Degne og Substituter have ved Guds Naade gjort deres Embede trofaste i Herren, vinskabelige og til sand Opbyggelse, befundet ogsaa deres Ungdom, især de lærvillige iblandt dem, i god Oplysnings Stand, saa vidt deres Fattelse af de hidindtil dem lærte Luthers Katechismi Ord samt Kostochs og Bornemanns Forklaringer have formaaet at lære, det ogsaa Presterne stræber daglig at forbedre hos dem til en ret grundig Guds, Troens og Christendommens Kundskab og Kundskabs Dvælse, finder ogsaa, Gud Vren! at den største Del af disse Herrens Tjenere leve som gode Hjordens Exempler, Det enorme og skrøbelige hos nogle saa haver jeg alvorlig straffet, formanet, sat til rette og haaber, ved Guds gode Aands Virkning, Bedring. Men det fornemste, som jeg haver i denne og foregaaende Aars Visitationer observeret i Henseende til Prester, Degne og en Del Menigheder, bestaar udi disse 9 Poster.

1) At Presterne besværges sig over en Del af dem, som første Gang skal confirmeres, at de, især unge Drengene, før at undgaa Undervisningen ved Søkanterne reise med egne og fremmede Skippere til England, Holland, Frankrige og andre Steder, hvor de i lutherske Kirker blive antagede til Herrens Bord, og ved Hjemkomsten paastaa uden Overhørelse og Confirmation at admittes til Alterens Sakramente, sjønt de have ingen Bevis derpaa og endnu ere meget vankundige, og naar Prester og Degne tilbyde dem Oplysning af Guds Ord, da vil de dog ikke dertil indfinde sig, men bortseile igjen og fremture i deres Vankundighed. Dette indstilles allerunderdanigst til deres kongl. Maj., om det ikke allernaadigst maatte forbydes trafiquerende at modtage saadanne voyne Drengene til Skibs og til fremmede Steder, før de efter Attest fra Stedets Sogneprest ere publice confirmerede og have vaared til Alters, ligesom og var ønskeligt, at ingen enten Soldat eller Matros maatte indskrives til Deres Maj. Krigs Tjeneste, før de vare confirmerede og havde været til Herrens Bord.

2) At som den private Communion, uden Fornødenhed endog i god Helbreds Stand, af mange og adskillige Rangs Personer, af Militaire, Oberofficerer, af kongl. Betjente ved Ampter og Toldsteder, af Borgere og deelige, som agte sig selv rigere og anseeligere end andre Menigheds Lemmer og Almues Folk saavel i Kjøbstæderne som paa Landet, paaæstes hos Presterne, naar Vedkommende behage, udenfor de Dage og den Tid om Søndage, hellige Dage, Bede og Prædike Dage, da Deres kongl. Maj. allernaadigste Ritual befaler Communion i Kirken med andre Kirkens Lemmer skal være, hvilket naar retfindige Prester ei kan eller tør tillade, da maa lide megen Spot, Deres Indkomsters Borttagelse eller Formindskelse, ja Proces og Trætte af de særfindede og onde Tilhørere, som vel ogsaa understaa sig at foruroilige mig, der efter Guds Ord og den sande Troens Værdom giver dem de bedste Raad og søger daglig at forene dem og deres Prester i Gudsfrugt og Kjærlighed (hvorpaa have Exempler). Saa forekommer mig herover daglige Besværginger fra Presteskabet. Deres kongl. Maj. vilde allernaadigst behage, at befale denne den private Communionens Misbrugs Afskaffelse uden i Sygdoms, Skøbeligheds og uomgjængelige Fornødenheders Tilfælde, at man ikke ved den høihellige Communionens Andagt i Kirken skulde have vor Herres Jesu Christi Guds Tro i Personers Anseelse.

3) Besværge Presterne sig over, at Kirke-Disciplinen over scandaleuse Syndere, den de, efter deres kongl. Majest. allernaadigste Lov og udgangne Forordning af 23de Decbr. 1735, bør beoagte, og ei kan, efter deres Ønske nidkjere Overholdelse og Paastand nyde sin tilbørlige Fremgang, fordi Mange skuldige dels ere modvillige dertil, dels paaafsynde kongl. Dispensations allerunderdanigst Ansøgelse, ifølge Høistb. Forordning, men med vidtløstlig Ophold, dels skyde sig til verdslig Lov og Ret, dels forhærde sig endog mod ergangne lovlig Provstedom, efter Lovens 1 Bogs 2 Cap. 13 Artif., og i saa Maade paaføre Presterne vidtløstlig Fortræd, Proces, Appellationer og Pengespilde: Deres kongl. Maj. vilde derfor allernaadigst tillade, at naar slike Sager lovligen for Provsteretter og Consistorio i Stiftet vare paaadømt, de Skyldige da ei videre maatte appellere,

og den verdslige Ret sig med de Sager, som hænge af Kirkens Myndighed, ei maatte befatte.

4) Besværges Presterne sig over, at den høitpriseligste og allernaadigste Kongl. Forordning om Sabaens og andre hellige Dages tilbørlige Helligeholdelse af 12 Martz 1735 ikke i sine Bøder og Muleter hos de Skyldige kan indkomme, fordi de Skyldige, efter lang Umgang ved verdslig Ret, søge derfor Udflugter og at blive befriede. — Maatte det derfor allernaadigst behage Deres Kongl. Maj. at befale Bysfogdernes nærmere Obagt i Kjøbstæderne udi denne Sag, og at naar Lensmændene paa Landet befandt Sabbats Overtrædere efter 2 a 3 Vidners edelige Udsegelse skyldige, Muleten og Straffen derefter strax maatte fordres og erlægges uden vidtløstige Proces og Umgang, da muligt man undsaa sig mere for Overtrædelse, især om Muleten og Straffen efter Sagens Omstændighed blev efter Kongl. allernaadigst Befaling mere skjæpet. Ellers er i Kjøbstæderne her i Stiftet lidet eller intet af slige Sabbatsbøder, (siden Høiitb. Kongl. Forordning udfom) fra Bysfogderne til Stiftamtmanden og mig indkomne og ganske Lidet fra Landet.

5) Som ogsaa Presterne her i Stiftet til største Del for mig have besværges sig over, at de, ved at forferdige Mandtallene i deres Prestekald efter Consumptions Forordningen i Norge, ei kan gjøre Forpagterne til Naade, men en Del derved maa udstaa Processer med Forpagterne og Penge Spilde, skjønt de kan befindes uskyldige: Saa ifølge Deres kongl. Maj. allernaadigste Patent om General-Kirke-Inspection, som giver Gensidigheden allernaadigst Forrøstning om Befrielse for en Del dem paaliggende verdslige Forretningers Byrde og Ansvar, indstilles det hermed allerunderdanigst, om Presterne fra disse Mandtallers Forferdigelse allernaadigst maatte forskaaes, og det Fogderne eller Sorenskriferne i Stiftet vorde paalagt, som ere Sognefolket betjendte.

6) Degnene her i Stiftet besværges sig over, at som de fleste ere Bønder og verdslige og have ingen fri Boliger, som i Danmark, og ifkun lidet Levebrød, Mange ifkun 10 a 12 Aldr. i et helt Aar, og dog maa betale Consumptions og Familie Skat samt være undergivne Indskrivelse til Militzen til

Lands eller Bands. Indstilles allerunderdanigst, om Deres Maj. dem derfor allernaadigst vilde forskaane.

7) Som det ellers kan forefalde, at en Prest eller Degn, formedelst Forseelse i Embed eller Levnet, bør efter Loven for Provst og Oberret lovlig tiltales og dømmes, men ofte i Provstierne mangle dels formedelst faa geistlige Subalterne, dels formedelst Provstiernes Vidtløftighed til Bands og Fjelds, dels formedelst Mangel paa lovkyndige Personer, saadanne Actores, som kan tilbørligen procedere mod de Skyldige, hvorudover Justitsen i det geistlige foro ofte svækkes. Saa indstilles til deres Kongl. Maj., om Stiftamtmand og Amtmænd i Stiftet allerunderdanigst maatte befales, efter Anmodning af Biskopen at anordne i Mangels Fald udi Amtet eller Distriktet en god og bekvem verdslig Actor, som slige Sager paa den Skyldiges Bekostning lovlig skulde udføre.

8) Som det ved Søkanterne her i Stiftet ofte forefalder, at besvovede Kvindsfolk imod Tiden, at de skal gjøre Barsel, overfare med fremmede Skippere til Holland, England og andre Steds uden Pas og ligesaa hjemkomme uden Pas og Bevis, hvor de have født deres Børn, og hvo Barnefaderen er, med videre. Hvorved Presterne til Kirke-Disciplinens Dbagt lide adskillig Modstand og bedrages. Saa indstilles det til Deres Kongl. Maj. allernaadigste Behag, hvorledes slige Casus bedst kunde hemmes ved Amtmænds, Fogders og Lensmænds bedste Opsyn og Inquisition.

Om Onsdags Prædikensens Ophørelse i Kjøbstæderne og Katechisationen af Presterne i dens Sted forventes allerunderdanigst Deres Kongl. Maj. allernaadigste Resolution. Hvilket alt jeg herved efter allerunderdanigst Embedspligt nedlægger til Deres Majest. allernaadigste Resolution og forbliver i allerdybeste Underdanighed

Christianssand, 28de Novbr. 1738.

Jacob Kærup.

Mod Slutningen af Aaret 1738 omsendte Bispen til Geistligheden det kongl. Rescript af 21de November om, „at Skriftemaal og Absolution skal finde Sted Dagen før Altergang og ei før Prædikenen om Søndagen uden for gamle svage og langt-

fra Boende, og enhver bodferdig Confitent især absolveres i det tilbørlige Skriftestolens Sted og ikke for Alteret eller andet Sted, og ei heller med to Prestens Hænder paa engang paa to Confitenters Hoveder, som visse Steder her i Stiftet hidindtil er skeet“.

I Anledning af dette Rescript, der tillige bød, at Presten samme Dag skulde prædike baade i Hovedsogn og i Anneret, hvilket paa mange Steder var uudsørligt, opstod megen Misnøie, og indkom Klager baade fra Almuer¹ og fra Prester. Ved denne Leilighed lagde Bispem megen Sindighed og Klogskab for Dagen, da han istedetfor at holde sig til Rescriptets Bogstav svarede de klagende, at Kongen ei kan fordre det umulige, og gjør opmærksom paa, at med Hensyn til Skrifte om Søndags-Morgen tilstedes det for „langt fra Boende“, og med Hensyn til Prædiken baade ved Hovedkirke og Annex gjorde han opmærksom paa Kongens Ord: „saa vidt ske kan“. — Med Prædikenen ved Annexerne blev det nu ved det gamle, da baade Presterne paa Grund af det uoverkommelige Arbeide, ja ofte insjiske Umulighed og Almuen formedelt den forøgede Presteskyds o. m. vare misfornøiede. Med Hensyn til Udtrykket „de langt fra Boende“, saa var det saa ubestemt og vilde givet Anledning til Tvist hver Søndag om, „hvo dertil kunde regnes“, at det ogsaa snart i den Henseende blev ved det gamle, hvilket stedlige Forhold ogsaa paafrævede. Man vil af denne Sag imidlertid erfare, at det almindelige Skriftemaal om Søndags

¹ Vegaardsheiens Almue indsendte saaledes 23de Juni 1739 en formelig Klage over, at det nu var paabudet at gaa til Skrifte Dagen for Prædiken, „hvorved Beføstningen for længst bortliggende bliver utaalelig, da de maa være 4 Dage hjemmefra. Ligesaa vil Prestens Kosthold forøges, saa hvis det skulde continuere, maatte største Delen derover geraade i Armod.“ De bede derfor Bispem, at han ifølge „den høie Magt og Myndighed, som ham af Gud og Kongen er givet, vil foranstalte, at det med Skrifte og Altergang maa forholdes, som tilforn, og af gammelt har vaaren.“ Paa et lignende Andragende fra Holt svarede Bispem, „at Kongen ikke æfter umulige Ting, naar Veie, Veirigt og Distance hindrer den ellers befalede Tid“.

Morgen for Alteret er langt ældre, end Mange i vor Tid have paaftaaet.

Aaret 1730 maa for Bispen og Geistligheden have været et overmaade travelt Aar; thi foruden de nævnte kirkelige Gjenstande, hvorover Erklæringer forlangtes, afæstede den Kommission, som var bestemt med at ordne baade det høiere og lavere Skolevæsen, under 18de Januar 1739 Bispen Dplysninger om Skolevæsenet i Christianssands Stift og hans Formening om dets Forbedring. Kærup afgav sin Erklæring under 23de Januar 1739. Den indeholder følgende statistiske Dplysninger. I Christianssands Stift findes 46 Hovedkirker paa Landet, 4 i Byerne, 105 Annexer, 50 Sogneprester, 15 Kapellaner, 77 Degne og 60 Bygdeskolemestere. 54 Skoler og Degneboliger kan opbygges, hvilke paa nogle Steder koste 50 Rdlr., paa andre 100 Rdlr. Af flere foreslaaes Omgangs-skoleholdere med Løn 24—30 Rdlr. Degnene skulle tillige være Skolelærere, og naar deres Løn forøgedes, kunde man dertil vente Studenter, hvoraf kun 7 fandtes ansatte i Degnekald. Om de godvillige Gaver, hvortil Bispen skulde opfordre, havde han tilskrevet Provster og Prester og selv paa Bisptatsen paa den bevægeligste Maade opmuntret, men kun med liden Frugt; thi dels er Almuen fattig, dels læse Forældre selv med sine Børn og Tyende, dels slaa flere sig sammen og holde om Vinteren en vis Person, som underviser deres Ungdom; thi fra Paaske til Michaeli bruge de sine Børn og Tyende til Kvægvogtning og andet Arbeide. En Del, som er bedre formuende, ere uvillige og erbyde lidt engang for Alle, men ikke aarlig, hvorfra vi dog maa excipere Presterne og nogle faa goddædige Guds Børn her og der i Sognene.

Til Hjælp til Skolernes tilbørlige og nødvendige Bygning og Bedligholdelse anbefales Helsingørs Hospitals og Skoles Kollect, der i Stiftet aarlig beløber sig til 170—180 Rdlr., da Hospitalet skal være i god Stand, Generalveimesterens Løn, som ligger paa Gaardene, frit kommer af Kirkenes og Preste-

Bed Refcr. 2den Januar 1739 anordnedes, at Kirkelysene paa Kirkens Altere skulde affattes og sammes kostende betales af Kirkerne til Skolelærerne, de saakaldte Lysepenge!

gaardenes Skove, Kollekt, Sabbatshøder o. m. Degnene skulde have Dffer og om Høsten 4 a 6 Skilling af hver Hød eller Gaard, og tilligemed Substituter og Bygdeskolemestere være fri for Indrullering, Konsumtion, for Familie og Folketat o. s. v. Endelig tilføier han, „at der maatte tillades, at ved hver Degne- og Skolebolig maatte oprettes et Kammer for hvert Sogns udlevede og sengeliggende Fattige, som ikke have deres Opbold andetsteds, paa det en Del slige gamle og unge Mennesker kunde høre Guds Ord og besøges af Presterne, en Del af hvert Sogns Almue der tilføres deres Opholdsmidler alt under Sogneprestens bedste Tilsehn“. Disse Forslag havde imidlertid ingen Indflydelse paa nye Skolelov, thi man hastede saa med at faa den ud, at man ei oppebiede Modtagelsen af de forlangte Oplysninger og Forslag, idetmindste fra Biskop Kærup; thi samme Dag, nemlig den 23de Januar 1739, da Biskopen nedsendte sin Erklæring, udkom den nye Skolelov og Skoleinstrux.

Begge Dele, baade Loven og Instruxen vare udarbejdede baade med Dygtighed og Omhu, ja kunne kaldes fortrinlige, men staa som et advarende Exempel paa, at Love og Bestemmelser kunne i og for sig være ypperlige og tage sig godt ud paa Papiret, men dog lidet udrette, naar de ei ere forberedte og passe for Tiden og de stedlige Forhold.

„Der er meget godt derudi anordnet, men ei overalt at faa istand“, ytrede Biskop Kærup til en Ven, kort efter at have modtaget den nye Lov.

At det ei overalt var at faa istand, viste sig snart, uagtet Bispnen gjorde, hvad han kunde. I en Indberetning til General-Kirke-Inspektionen fra Stiftamtmand Juel og Biskop Kærup af 7de Octbr. 1740 oplyses, at paa 7 bekvemme Steder i Stiftet skulde vel opbygges Degneboliger, men kun den i Lillesand var ferdig fornemmelig ved Sognepresten Søren Dumetiuses Iver og Forskud.¹ Til de øvrige er vel udlignet 1 a 2 Aldr. paa Huden, men af disse Penge ere aldeles ingen indkomne

¹ S. Dumetiüs var Sogneprest i Bester Moland fra 1726, til sin Dod 4de Mai 1741. Hans sidste Kone, Anne Christine Hoeg, var Kærups Søsterdatter. Han har oversat Fenelons Telemach 1727.

formedelst den store Mangel, afvigte Aars excessive kolde og haarde Vinter paa Brødforn og Livets Midler har forvoldet. Derved er dette Distrikt blevet blottet for Penge, ja saadan Glendighed er opstaaet, at Bønder selv have maattet ladet sig nøie med Bark og Masketbrød. Under saadanne Omstændigheder har man ei kunnet drive paa Udpantning. 30 Personer ere udseede og fundne bekvemme til Skoleholdere. De ere tilholdte som ambulatores at undervise Ungdommen, men det er vanskeligt at faa Penge til at lønne dem. Efter Forordn. af 23de Jan. 1739 ere Presterne ilagte et aarligt Bidrag af 147 Rdlr. og Kirkeeierne 48 Rdlr. 3 fl . Af Mulkter og ved Kollekter er Lidet indkommet“.

Mange Vanskeligheder og Tvivlsmaal reiste sig. Almuen i Bygland vilde sende Folk med Klage til Kongen mod Opprettelsen af Skole- og Degneboliger. Bispens fraraadede det, men om Raadet fulgtes, vides ei. Til Hr. Lindal, Sogneprest paa Haa, skrev han (8de April 1741), „det er bedst, at man vedbliver med den Katechisme Forklaring, som Ungdommen er vant til, og at Bøndernes Uvilie til at give i Tavlen de to Dage aarlig til Skolekassen bør ved Presternes Bevægelsestaler modarbeides“. — Bispens og Andres Bestræbelser for at faa den nye Skolelov indført vare frugtesløse. Loven lod sig under forhaandenværende Omstændigheder ei gennemføre, hvorfor den paa en Maade igjen blev sat ud af Kraft ved Plak. af 5te Mai 1741.¹

Den Rød og Glendighed, som i disse Aar herskede, gjorde imidlertid enhver Ordning af Skolevæsenet vanskeligt, forsaavidt Ordningen medførte forsøgede Udgifter. Dog lykkedes det i Løbet af 2 Aar at faa Skolevæsenet bragt saavidt, at Forslag til og Forretninger om Skolevæsenets Ordning efterhaanden indkom til Approbation af Stiftsbefalingsmanden og Biskopen, saaat denne under 4de August 1743 kunde beordre Geistligheden fra alle Prædikestole at oplæse de stadfæstede Skoleforretninger, Almuen til Kundskab og Efterretning. Det vanskeligste stod endnu tilbage, og det var at faa Almuen til at rette sig efter

¹ Theol. Tidssk. VI, 91—93.

disse Skoleforretninger. Her fik Biskopen og Presterne en haard Nød at knække, og paa de fleste Steder gif det saare traadt, især med at skaffe Skoleholderne Løn, der som oftest sattes langt lavere, end af Biskopen foreslaaet. Snart klagede Presterne over Almuens Selvraadighed og over Officiererne, som hindrede dem i at faa bekvemme Skolemestere blandt det indrullerede Mandskab, og snart klagede Skoleholdere, som ingen Løn fik. I sin Indberetning til General-Kirke-Inspektionen af 31te December 1745 ntrer Biskopen: „Det, som mest beklages, er, at hvad som af Almuen paa Landet efter de 2 kongelige Forordninger og Plakat er udlovet til de paa Bygderne omgaaende Skolemestere paa Landet, enten af Uformuenhed til største Del eller Uvillighed, tilbageholdes og ikke uden med Tvang og Grefution kan bekommes, hvorudover mange af de antagne Bygdeskolemestere nødes til at kvittere Embedet“. Under 1ste Marts 1748 tilskriver han Stiftets Amtmænd og Prester, at adskillige Klagemaal og Besværinger om Skolevæsenet fremkomme, som at Almuen er uvillig til frivillig at betale den til Skolelærerne ilagte Løn, og at disse derfor opsigte og forlade sine Embeder, at Land- og Søofficierer modsætte sig at afgive Mandskab til Skoleholdere, at Almuen hverken vil bygge Skolestuer eller Degneboliger.

Den vigtigste udvortes Hindring for, at det prestelige Tilshyn og Sjelesorgen kunde ventes udført i den Udstrækning, som General-Kirke-Inspektionen ønskede, var de geistlige Embeders store Udstrækning og Menighedernes Talrigbed. Skulde der imidlertid udrettes noget Alvorligt i denne Retning, saa maatte de fleste Prestegjeld være blevne delte saa, at hvert Anney havde saaet sin Prest; men derimod stillede sig den Hindring, at Almuerne vare ganske uvillige til at forsøge sine Ydelser til at lønne flere Prester, og at de fleste Kald i Stiftet, i hvor udstrakte de end vare, ofte ydede knap Underholdning nok for en Prest med Familie, især naar han blev gammel og maatte holde Kapellan, som da almindelig af Bispen paalagdes ham.

Under 29de Mai 1739 afgav Bispen sin Erklæring om, hvilke Kald i Stiftet vare saa store eller gode, at de kunde

deles.¹ Han foreslog, at Holt med sine Annejer kunde deles i 2 Prestegjeld; at Thvet, som var lagt til Rectoratet i Christianssand, skulde blive et eget Prestegjeld, at til Arendal skulde lægges Kolbjørnsvig og der oprettes et residerende Kapellani. „I øvrigt finder han Kaldene vidtløftige, men antager, at Almuen i Almindelighed er for fattig til, at Kaldene videre kan deles, men anbefaler Kapellaner ved de største“.

Under 20de Febr. 1740 afsæfede General-Kirke-Inspektionen ham fornøyet Erklæring om, hvilke Kald med Indtægt af 5—800 Rdlr. taale foruden Pastor en residerende Kapellan eller stadig personel Kapellan. Han erklærede (18de Marts 1740), at Christianssand kunde foruden Pastor og residerende Kapellan føde en nederste Kapellan; at residerende Kapellaner burde ansættes i Mandal med 5 Kirker, Banse og Lund med 4 Kirker; Kapellaner pro loco ansættes i Oddernes med 4 Annejer, i Undal med 3, i Hvideseid og Fyrrisdal. Holt, det bedste Landkald i Stiftet (700 Rdlr.), bør saavel som Gjerestad ved Bafantse deles i 2 Prestegjeld hver. De øvrige Kald kunne ei taale Kapellaner, da de ere smaa og Almuen fattig. Tiende betales ei efter Avling, men efter Matrikel.

General-Kirke-Inspektionen maa have fundet Biskopens Bemærkninger grundede; thi ved den kongelige Resolution af 2den Marts 1742 blev kun Mandals, Holts og Gjerestads Prestegjeld delte hver i 2, hvorved lidet vandtes med Hensyn til Diemedet, da samtidig de residerende Kapellanier ophævedes, saa man vel fik flere Sogneprester, men ei flere Prester. I Arendal, Oddernes, Banse, Valle, Hvideseid og Fyrrisdal skulde ansættes residerende Kapellaner og i Christianssands By en nederste residerende Kapellan, som tillige skulde være Prest for Hospitalet.

Menighederne vare imidlertid paa de fleste Steder misfornøiede med disse Foranstaltninger. I Fyrrisdal vilde man saaledes hverken skyde eller ofre til den ansatte residerende Kapellan,

¹ 1739 14de Januar paalagdes det Christianssands Biskop, naar han indmeldte vakante Prestegjeld, da ogsaa at tilfoie Kaldenes Indkomster baade af det Visse og Uvisse.

faa at han var nær ved at sulte ihjel.¹ I Maret 1747 søgte Bønderne i Fyrrisdal om at blive fri for Kapellan.

I Begyndelsen af 1740 indberetter han til General-Kirke-Inspektionen, at han i Maren 1738 og 1739 har visiteret hele Stiftet og fundet de fleste Presters, Kapellaners, Degnes og Geistliges Lærdom, Levnet og Forhold tilbørligt og upaaklageligt, undtagen Christen Bloch i Sogndal.² „Menighedens Tilstand finder jeg hos de fleste god og vel, aleneste Tjenestefolkene af begge Kjøen i Kjøbstæderne ere meget efterladne og uvillige at komme til Katechisation, hvorvel Provsterne med Presterne derom gjøre offentlig saavel som hemmelig alvorlige Formaning saavel til dem som deres Husfædre“.

De samme Klager gjentages i en Indberetning af 27de Mai 1740 i Anledning af en Forespørgsel fra General-Kirke-Inspektionen af 7de s. M. Han oplyser da, at Katechisationerne holdes strikt efter Befaling af 22de Aug. 1738 saavel i de 4 Kjøbstæder som paa Landet. I Byerne saavel Onsdag som Søndag, Fæst dage og de maanedlige Bededage, Prædikedagene i Annejerne efter Prædiken, og hver Løverdage, hvor Menigheden efter Situationen kan samles til Skriftemaal, da ligesom i Kjøbstæderne holdes en Poenitentstale. Dog maa han klage over, at Tjenestefolkene især om Onsdagen ei møde, ja om Søndagen ganske faa. De øvrige komme ei i Kirke, før det ringer sammen til Aftenssang, og Katechisationen er til Ende, hvoraf følger, at Ungdommen snart glemmer, hvad den har lært. Han foreslaar Mulkt, da hverken Biskops eller Prests Formaning udretter Noget her. For at man kan lære at katechisere methodisk, har han anbefalet Rambachs og Speners Traktat „om en vel underrettet Katechet“, trykt 1728.

En Følge af disse og andre Forestillinger var vel Resc. af 2den Decbr. til begge Nigers Biskoper, som 30te Decbr. blev Stiftets Prester meddelt, at Biskopen skal tilholde Presterne i Stiftet, at de ved flittig Husbesøgelse, Katechisation i Kirken og

¹ Bispen tilskrev i Aug. 1747 Greb Holstein, at Fyrrisdal og Hvideseid kan formedelst Menighedens tiltagende Fattigdom ei underholde to Prester, som de efter Resc. af 2den Marts 1742 skulde.

² Om ham theol. Tidssk. VI, 36.

fjerlig Undervisning ved alle Leiligheder gjøre, saavidt de formaar, til de Gamles Oplysning, at de kunne have en frelst Samvittighed for Gud; iligemaade har Biskopen at beordre Presterne i Stiftets Kjøbstæder, at de af Prædikestolen bekendtgjøre, at alt Tjende og Tjenestefolk i Katechisation skal komme og forblive, saa længe den varer, til hvilken Ende Biskopen, paa det at Menigheden ei alt for længe skal opholdes, har at tilkjendegive Presterne paa Landet, at de ikke maa prædike over en Time og ei katechisere over en halv Time. Biskopen meddelte tillige Resc. af 2den Decbr., hvori Amtmændene beordres at lade føie den Anstalt og se derhen, at den hele Menighed undtagen Diebørn og Svangre bliver tilbage i Kirken, indtil Katechisationen er til Ende.¹

Vi have tilforn seet, at Biskopen havde indmeldt, at der ingen separatistiske Bevægelser fandt Sted i Stiftet. I Aaret 1739 optraadte der dog to danske Skræddersvende, Børre Pihl og Hans Fredrik Mørch, i Christianssand medførende en Kvinde, som kaldte sig den førstes aandelige Søster, men delte Seng med ham. Han blev derfor nødt til at egte hende. I Stiftsstaden fandt de intet Gehør med sin pietistiske Prædiken, hvorfor de droge til Mandal, forklarende Bibelen paa sin Vis, rev ned paa Geistligheden og den verdslige Dyrighed, og fandt der baade Tilhørere og Tilhængere, ja vandt endog for sig den personelle Kapellan Jens Halse, som varmt anbefalede fra Prædikestolen „disse andægtige Folk“ til Menigheden. Flere i Menigheden bleve imidlertid saa forbitrede paa Presten, at de indgave Klage over ham.² I en Skrivelse til Stiftsprovst Spidberg af 16de Mai anmoder Biskopen denne om i Mindelighed at forlige Jens Halse og Almuen og at saa Skrædderne tilbage til Kjøbenhavn. De havde været forhørte af Lagmand Sønder-

¹ Om den aandelige Tilstand i Stiftet 1740, se Kærups Indberetning til Kongen 18de Novbr. 1740, theol. Tidssk. VI, 73.

² De beskyldte ham for, at han paa Prædikestolen erklærede disse Folk for at være Guds Børn og hellige Menneffer og sagde, at han i de 19 Aar, han havde været Prest, ei havde faaet nogen Sjæl ombendt, at deres Forfædre vare i Helvede, og at hvis de selv vilde blive rette Christne, skulde de gaa til disse Guds Børn o. s. v.

borg, for hvem de vrangeligen havde forklaret 2 Petr. 1, 16 og 1 Kor. 11, 34. — De kom i Juni til Christianssand for derfra at reise hjem til Kjøbenhavn, og siden hører man Intet til dem. Stiftsprovstens Forsøg paa at forlige Halse og Almuen maa være mislykket; thi han blev tiltalt for en Provsteret, der dømte ham i en liden Mulkt og paalagde ham at reconciliere sig med Menigheden.

I sin Indberetning til Kongen af 30te Septbr. 1741 giver han Geistligheden og Menighederne følgende Skudsmaal: 1) „Provster og Prestes gjøre næsten alle efter min nøie Erfaring deres hellige Embede vel og troligen og leve som gode Hyrderes Exempel (har jeg fundet noget Lastværdigt, ere de derom paamindte, og vil formode, at de forbedre sig) undtagen Mag. Bloch, der vedbliver sit Druffenskab og er suspenderet, og Worm i Høyland, der staar i ondt Rygte for Levemaade og af mig ved sidste Bisitats alvorlig blev advaret og straffet.¹ Residerende Kapellan Hanning blev uden Marsag i Druffenskab og med Bold og Slag overfaldt af Stadsborger Niels Bengson, men ved Stiftamtmandens Mediation forliget.²

2) Degne og Substituter befinde sig til største Del slittige og upaaklagelige. De fleste Bygdeskolemestere gaa omkring i Bygden at undervise Ungdommen, men deres Løn er endnu ei reguleret.

3) Menighederne, især Bester, ere i det Timelige hjemsogte af Gud med dyr Tid af næstforleden Mars Misvegt, stor Armod, Tiggeri og smitsomme Sygdomme, men i det aandelige ndmygede og Ungdommen forbedret i Oplysning til Salighed. — Han beklager, at Tjenestefolkene i Byerne endnu entholde sig fra Katechisationen om Onsdagen, hvor sjelden møde 2 a 3 Tjenestefolk og faa af Menighedens confirmerede Børn. Kirkerne ere i god Orden, hvad Bygningerne angaar, men Skovene ofte af de første Kjøbere bortsolgte“.

I Sommeren 1742 skulde han efter gammel Sedvane visiteres Stiftets østre Dele; men han kom ei længere end til Rissøer, hvor han blev angreben af en Feber, som hindrede ham

¹ Om Bertel Worm theol. Tidssk. IV, 39, VII, 394.

² Theol. Tidssk. VI, 39.

i at visitere Thelemarken og nødte ham til at reise hjem. Han kom sig igjen saavidt, at han tiltraadte Visitatsen i Sætersdalen; men i Bygland blev han atter syg og maatte vende tilbage til Christianssand.¹

Hver Gang en religiøs Bevægelse finder Sted, kan man være temmelig vis paa, at den første Storm bliver rettet mod Lærerstanden, og blandt de mange Klagemaal, som føres mod den, vil man da i Almindelighed ogsaa høre Beskyldningerne for Havesyge og Gjerrighed. Dette fandt ogsaa Sted ved denne Leilighed. En Anonym fra Throndhjem havde indsendt til General-Kirke-Inspektionen en nærgaaende Klage over „Geistlighedens Gjerrighed i Norge“ og Forslag om at sætte den paa fast Gage. Den blev sendt Bisperne til Erklæring.

Under 15de Novbr. indberetter Biskopen, at han har tilsendt Stiftets 10 Provster Anonymens Klage, og tilføier, at han i 10 Aar paa sine Visitatser hverken da eller sednere, mundtlig eller skriftligt, har bekommet noget saadant excessivt Klagemaal over Presternes Gjerrighed i Almindelighed med Undtagelse af 2 a 3, som efter Trettesættelse have forbedret sig. Han fraraader Anonymens umodne Forslag, erklærer, at der i Stiftet ei findes noget Kald, som indbringer 2000 Rdlr.; 2 a 3 af de bedste ere paa 7—800 Rdlr., men de blive ved Delingen mindre. Han udbeder sig Protektion for de herudi uskyldige Prester; men skulde der indkomme beviselige Klagemaal over nogen Prest, beder han, at denne maa straffes med en anseelig Mulkt til Stiftets geistlige Enkekasse.

Det lader til, at General-Kirke-Inspektionen har faaet mere end den ønskede af umiddelbare Andragender, Projekter o. m., thi under 21de Decbr. 1742 bad den Bispen alvorlig at tilholde Prester, Degne og Skoleholdere, at de efterdags endholde sig fra at besvære General-Kirke-Inspektionen med slige uvedkommende Memorialer og Ansøgninger, da der ingen Hensyn vil tages til samme, at General-Kirke-Inspektionen over-

¹ 1742 fratraadte Stiftamtmand Su el sin Post som Stiftsbefalingsmand, idet han blev Hofmester hos Prindsesse Lovise, og efterfulgtes af Henrik VI, Greve af Reufs.

isømmes med Memorialer om Strid om Indkomster, Degneholiger etc. De skal indsendes gennem Provst og Biskop.

Glendigheden i Stiftet havde i Aaret 1742 været stor, og følgerne viste sig endnu i 1743. I sin Indberetning til Kommercecollegiet melder Kærup, at med Undtagelse afovre Thelemarken, hvorfra Underretning savnedes, var der i Stiftet i 1742 født 2167 Mennesker, og døde 3525. „Blodsot, Flekfeber og Hovedsot, der henrykke Sandserne og opsvulme Legemet og langsom udpine, har været de til Døden herskende smitsomme Sygdomme, som endnu næsten oberalt grasiere i Stiftet, mest paa Landet, om ei saa mange dø som anno 1741.¹ Men den største Glendighed er Mangel paa Brød for den fattige Bondealmue paa Landet, som i nærværende Tid med Misvært fra forrige Aar er saa stor hos de fleste, at de i Hungerød maa æde af Bark, tørre Kornar, Rask, brændte Ben, opgravede Rødder og Urter paa Marken, malet og baget til Brød, hvoraf følger ovennævnte hidlige, smitsomme og dødelige Sygdomme. Gud naadelig forbarme sig over os i denne dyre og sygelige Tid og se til sine trængende Fattige med faderlig Opholdelse, Hjælp og Undsættelse“.²

I et samtidigt Brev til Obersekreterair Holstein, med hvem han stod i stadig Brevvevling, tilføier han, at de Syge, som komme til Live igjen, gaa ligesom sandselsøse og uden Kræfter. Han foreslaar en extraordinair almindelig Bededag. I et Brev til samme (af 29de Marts) takker han for Rescriptet af 1ste Febr. mod Anonymi Klagemaal³ og for Paabydelse af en

¹ Dette Aar fødtes 2780, men døde 6458.

² Ved Rescr. 8de Aug. 1743 udnævntes Dr. Fredrik von der See til medicus provincialis i Christianssands Stift med aarlig Løn af 300 Rdr. mod at betjene de Fattige og den gemene Almue uden Belønning.

³ I Rescr. af 1ste Febr. til General-Kirke-Inspektionen bad Kongen at tilkjendegive Bisperne i Norge, at Kongen tror, der ere retskafne Mænd blandt dette Riges Geistlighed, og at denne selv ei er skyldig i de Forfeelser, som et indkommet anonymt Skrift indeholder om de fleste norske Geistliges Gjerrighed, Begjerlighed o. s. v. Biskop Hagerup oplyste, at Klagen var forfattet af en Officier i Indherred, som var en af de Militaire, „der ønskede, der ei var Prester i Landet“, og som ved denne Klage nærmest havde for Die at komme en personlig liden tillids. Theol. Tidssk. VII. 405.

Bededag med de af Bispen foreslaaede Texter. Han takker og for Kongens Gave til de Fattige.¹ Samtidig meddeler han Christiansfands Geistlighed Underretning om, at Kongen paa Bispens Forestilling i Rescr. af 18de Marts har anordnet en extraordinær Bededag i Stiftet med Text Ezech. 14, 13. 2 Mos. 23, 25. Jak. 5, 16. Bispen bestemte, at Bededagen skulde holdes den 12te Juni.

I Aaret 1743 foretog Rærup ingen Bisitats, da hvert 3die Aar efter gammel Sedvane var Hvileaar, i hvilket Stiftet blev visiteret af Provsterne, hvilke han i sin Beretning til General-Kirke-Inspektionen (19de Novbr. 1743) giver det Skudsmaal: „De ere Alle rettsindige og for Guds Menighed's aandelige Tarv og Opbyggelse omhyggelige Mænd“. De have indberettet, at de have forefundet Menighed, Prester, Degne og Skolemestere i god christelig Tilstand.

I dette Aar var han Medlem af den nye Skattekommission. „Propter senium“ kunde han ei følge den til Stavanger, hvorfra Stiftamtmand Reuss og de øvrige Medlemmer kom tilbage den 26de Novbr. „Skjønt med tynd Hils“ fulgte han den til Arendal og Risør. Den gamle Biskop burde visse- seligen have været fritagen for at sidde i en almindelig Skattekommission, da han som Landets øvrige Biskoper havde mere end nok af Uleilighed med at indsamle fra alle Provstier og tilsende Bedkommende ei blot de aarlige faste Skatter af Kirker og Prester, som Kathedraticum, Studiestat,² Bidrag til Missionsvæsenet,³ Kollekterne til Helsingørs lærde Skole og Hospital,⁴ til Slavekassen,⁵ der vare konstante, men ogsaa de mange Kollekter, der bevilgedes af Kongen dels til Opbyggelse af Kirker,⁶

¹ 3000 Rdlr.

² Studiestatten var aarlig over 300 Rdlr. (310 Rdlr. 20 Skill.) Den sendtes til Kjøbenhavns Universitets Kvæstor, se Anordn. af 18de Marts 1732 og Rescr. 18de Marts 1732.

³ Missionskontingenten 302 Rdlr. (1735).

⁴ Helsingørs Skole og Hospital aarlig 170—180 Rdlr.

⁵ Slavekassen henved 200 Rdlr.

⁶ til Augvaldsnes ærbørdige af Kvadersten byggede Kirke, der var saa forfalden, at Træer vogede i Murenes Revner. Efter Reformationen

dels til betrængte Menigheder udenlands,¹ dels til brandslidte Byer, dels til Private, som havde lidt et eller andet usedvanligt Tab, forlis af Skibe o. s. v.²

Uvillien til at underkaste sig Kirkens Disciplin synes med hvert Aar at blive større og større, og Ansøgninger om Opreisning bleve hyppigere og hyppigere, især fra dem, som havde gjort sig skyldige i Overtrædelse af 6te Bud, sjeldnere for andre Overtrædelser.

Sagen blev ei forbedret derved, at Kongen ved Rescript af 5te Jun 1744 bød, at virkelig indrullerede Landeværnsoldater tilskedes lige Frihed med andre Soldater ved første Gangs begaaet Veiermaal, nemlig Frihed for Kirkens Disciplin og Bøder.³

Herved aabnedes en let Udgang for enhver Bondegut til at undgaa Kirkens Disciplin, som ogsaa benyttedes; thi naar de havde begaaet Veiermaal, gif de i Kongens Tjeneste, hvorved de undgik Kirke-disciplinen. Geistlighedens Stilling var under saadanne Omstændigheder vanskelig, og Vanskeligheden forøgedes derved, at ei blot militaire Befalingsmænd, men ogsaa den verdslige Svirighed blandede sig i disse Kirkesager. Biskoppen havde megen Uleilighed med disse Anliggender, da han maatte give sin Erklæring paa alle Ansøgninger til Kongen om Dis-

blev i Choret bygget en Trækirke, som ved det almindelige Kirkesalg 1725 kom i Hænderne paa Oberstlieu. von Krogh paa Haagenbif. Da Kirkeieren ei uden sin Ruin kunde opbygge Kirken, og Almuen ei for Fattigdom kunde eller vilde hjælpe til ved Pligtarbeide, maatte man søge til det almindelige Nodmiddel — en Kollekt.

¹ f. Ex. 1736 til den evangelisk-lutheriske Menighed i Kassel, 1741 til den lutheriske Menighed i Utrecht, som beløb sig til 88 Rdlr. 87 s. Ved Res. af 30te Septbr. 1740 bestemtes, at de 6879 Rdlr. 72 s, som vare indkomne ved kollekter til den salzburgske Emigration, skulde anvendes til Hjælp for affatte Prester og deres Familier.

² Theol. Tidssk. VI, 44.

³ Ved Reser. af 10de Decbr. 1745 fritoges Officerers ugifte Tjenere, som forste Gang med ugift Kvinde forsaa sig i Veiermaal, ligesom Underofficerer og gemen Militis for Kirkens Disciplin og VeiermaalsBøder!! og ved Reser. af 15de Novbr. 1748 befalede, at de virkelig Indrullerede ligesom Landsoldaterne skal være fri for aabenbar Skriftemaal, den første Gang de begaa Veiermaal.

penstationer og derhos Raad til Presterne om, hvorledes de skulde forholde sig. I denne Anledning forenede Bispen i sine Erklæringer Alvor med Mildhed. Naar Omstændighederne talte til Undskyldning, og Overtrædelsen kunde regnes blandt Skrøbeligheds Synder, anbefalede han Estergivelse fra en Disciplin, som ei længer var frivillig, men ansaaes for en stor Skam som en borgerlig Straf; men mod halstarrige og dem, som vedbleve at forarge Menigheden og trodse Kirkens bestaaende Love, viste han Alvor og Strengthed.

Saaledes tilskrev han (3die Mai 1743) Gjert Faye, Sogneprest i Holt: ¹ „Da Procurator Kruse fremturer i modvillig Afhold fra Sakramentet og ikke vil møde for Dem og Medhjælper at anhøre Undervisning om sin Saligheds Bedste, da skal Presten 3 Søndage lyse til Band og ellers tidt og ofte fra Prædikestolen gjøre Bøn og Formaning, og hvis han da ei indfinder sig med tilbørlig Omvendelse til publique Absolution, ved Navn udelukke ham af Guds Menighed“.

I Thime Kirke i By havde Thorkel Thime og Afsat Norem 5te Søndag i Trintat. 1743 i en Rangsstrætte under Gudstjenesten faaet hinanden i Haarene og forarsaget forargelig Tumult. Ved Indmeldelse derom tilskrev Bispen Sognepresten Niels Leganger (10de August 1743), at Bedkommende skulde staa aabenbar Skrifte og betale 1 Rdlr. til de Fattige. I Vægningstilsælde skal de indstevnes for Provsteret. Bedkommende maa have søgt at undgaa denne Kjendelse; thi 13de Martz 1744 tilskrev Bispen atter Sognepresten, at angaaende denne Strid i Kirken „har Föged og Amtmand Intet at gjøre med Kirkens Disciplin, som dependerer af den geistlige Jurisdiktion“. Til Amtmand de Fine i Stavanger skrev han (2den Mai 1744), „at Presten havde gjort sin Pligt, og at det ei var værd at røre videre ved denne Sag.“²

¹ G. Faye f. i Bergen 1693, Sogneprest i Holt fra 1730—47. Om ham Holts Prester og Prestegjelds Historie ved A. Faye, S. 39.

² Under 9de Ap. 1734 tilskrev Bispen Ole Dampé, Sogneprest i Ulndal (1725—43), at Bonden Niels Søylund, der i Drukkenfab skreg og bandede i Ronnismo Kirke, og at Færgemand Ole Wigeland, der i Valle Kirke offentlig talte mod Presten med bitre Ord, skal staa offentlig Skrifte.

Vi vilde anføre et Exempel til Oplysning om, hvor mange Vanfæligheder der vare forbundne med at faa Kirkens Disciplin anvendt. En af Stiftets dygtigste Prester var Provsten Michael Tyrholm i Vanse. Over ham flagede Baadsmanden Hans Meberg til Bispen, fordi han fordrede, at Hans Meberg skulde underkaaste sig offentlig Skrifte, uagtet han ved Ed havde fralagt sig at være Fader til et Barn, hvorfor han var udlagt. Tyrholm oplyste (2den Novbr. 1745), da Klagen blev ham sendt til Erklæring, at Hans Meberg som gift Mand begif Veiermaal, men lod sig indrullere i sin Søns Sted for at undgaa Kirkens Disciplin, at han ved sin Ed vel havde rensset sig for at være Barnefader, men ei fra at være Horkarl og derved givet almindelig Korargelse. Bispen resolverede, at han skulde udstaa Kirkens Disciplin. Hans indgif nu med Klage over baade Provsten og Bispen og søgte om kongelig Dispensation. Klagen blev sendt Vedkommende til Erklæring. Tyrholm oplyste nu, at Hans Meberg var berygtet i Menigheden for sit letferdige Levnet, og at han, medens hans Kone levede, havde havt Barn med sin Tjenestepige. Under Forhandling med Presten havde han erklæret Horeri for ingen Synd at være og undrede sig over, at man gjorde saa meget Væsen deraf, „da det i Holland blev intet agtet“. Han tilføier: „det er høist beklageligt, at Prestembedet i denne og deslige Kirke-disciplins-Sager ei kan nyde den Bistand af den verdslige Arm, som saa mange gude- lige Forordninger med høi prifelig Nidfjerhed befaler, men faldne og sikre Syndere nyde Frihed til at tilføie Prestembedet adskillig Kortred og paa alle optænkelige Maader at sno sig fra Kirkens Disciplin, ja og fra Boeslods Forbrydelse“. — „Det er Skade, at Kirkesager handles for verdslig Ret, som sjelden favoriserer det geistlige Embede“. Bispen refererede sig til Provstens Erklæring med Tilføiende, at „slige Casus desværre ofte her i Stiftet foresalde, at saadanne horagtige Personer løsligen forsværge sig, at de ei ere Barnefædre, og lægge Skylden paa Andre, ifjont deres egne Sind og Samvittighed ere

I Høyland opstod der Strid om den yderste Plads i Stolene. Bispen erklærede 17de Febr. 1745, at de yngre skal vige for de ældre.

besmittede. Det var ønskeligt, at den verdslige Øvrighed befales at undersøge, om de Beskyldte vide sig fri for det med saadanne Kvindfolk før eller siden deres Besvangrelse havde syndige Samleie, førend det blev dem tilladt at aflægge Ed."

Da Biskopen ved sin svage Hilses hindredes i selv at visiterere eller altid at fuldføre sine Visitationer i det vidtløftige og med flette Veie forsynede Stift (der fandtes kun Rideveie),¹ bød han Provsterne at indgive nøie Beretninger fra de Visitationer, som de aarligen maatte holde, paa det han kunde have Oversigt over Geistligheden og det Christelige Liv i Menigheden. Naar han havde erhholdt disse Indberetninger, tilsendte han Provsten og Presterne sine Admonitioner.

I 1744 tilskrev han dem 12 Monita, hvoraf vi her ville anføre de vigtigste:

1) ei at tage de ældste unge Dreng og Piger til Alters uden først at have prøvet i aandelig Samtale med dem deres aandelige Forfremmelse og fornødne Saligheds Forstand.

2) at Jngen uden Confirmerede stedes til Raadveren, og at de Confirmerede tilholdes at indfinde sig ved Katechisationerne.

3) der klages paa nogle Steder over, at de Fattige, som lidet have at give Presterne for sin Undervisning, længere end Andre opholdes derfor.

4) at Presterne ville betænke forud at skrive sine Prædikener „til des bedre Orden, Fattelse og Opbyggelse."

5) at saavel residerende som personelle Kapellaner have at iagttage den tilbørlige Subordination, som de ere sine Sogneprester skyldige.

6) Med Degne og Skolemestere vil Geistligheden have nøie Tilsyn, at de inden og uden Kirken gjøre sit Embede lovligen og leve skikkeligen, uden ved Bøndernes Bryllupper, Barseler og andet Samkvem med Almuen i Kro og Drickehuse at drikke over Tørsten til Drukkenskab og Forargelse, hvilket om skeer,

¹ I Juli 1745 tænkte han paa at visiterere øster i Stiftet, men paa Reisen til Heigresfos paakom der ham paa Skiftet Aabel en „saa extensiv Land- og Hovedsmerte samt Mavesvaghed", at han efter Raad af Doktor von der See, der fulgte ham, maatte reise hjem igjen.

maa det mig strax tilmeldes for at vorde lovligen paatakt og dømt.

7) Skulde Skolevæsenet paa Landet ei endnu paa visse Steder efter de til Stiftet fra Amtmænd, Provster, Prester og bedste Sognemænd indsendte og approberede Vigninger have mødt saa tilbørlig Fremgang, eller derved mangle endnu Skolemestere eller deres Løn, eller Almuernes Uvillighed findes til at betale de dertil udfordrede Penge, da vilde Provsten med sit Provstes Pastoribus først derom conferere med vedkommende Amtmænd og begjere deres Assistance til dette christelige Verks Fremmelse efter Guds og Kongens Befaling. Men (om herved ikke er at vinde Sagen til sit ønskelige Maal) da siden skriftlig give Stiftamtmanden og mig Hindringerne tilkjende til deres Afvergelse og foreslaa, hvad der kan være efter Tidernes Tilstand muligt, bedre og gjørligt til dette Skolevæsens Bedste.¹

I den Indberetning, som han ved Slutningen af Aaret 1745 (31te Decbr.) indsendte til General-Kirke-Inspektionen, „takker han Gud med Hjertets Glæde, at Stiftet nu er forsynet med tro og gode Lærere saavel i Kirken som i Skolerne. Ungdommen tiltager ogsaa derved i Guds og vor Herres Jesu Kundskab og Raade“.

En nødvendig Følge af den Hungersnød og Elendighed, der havde hersket i Aarene 1741—43, var, at Betlernes Tal var forøget i en foruroligende Grad, saa denne Sag blev Gjenstand for alvorlig Overveielse blandt Presterne og Andre rundt om i Stiftet. I Aaret 1746 blev Fattigvæsenet ordnet i Arendal og Stavanger, og i Februar samme Aar tilstillede Bispen Stiftets Provster til Erklæring et fra den dygtige Sogneprest Hans Speilberg i Homedal indkommet Forslag om en Ordning af Fattiges Forsørgelse i hans Prestegjeld efter Forordning af 24de September 1708. Han vilde have „alt Betleri af omløbende Diggere affkaffet“ og Bygdens Fattige lagte paa Lægd.

¹ De øvrige 5 monita angaa Indmeldelse og Overførelse af Mulker til Enkekassen, Hospitalerne, publique Expenser, Justitskassen, om at Pontoppidans Menoza og Annales ere at faa kjøbt i Christianssand.

Som Følge af denne Mundskrivelse indløb der fra flere Præster og Kald adskillige og ulige Forslag til Fattigvæsenets Ordning, hvorpaa forlangtes Approbation. Denne meddeltes kun midlertidig til enkelte, da Bispen i Forening med Stifts-befalingsmanden (Grev Reus) ønskede at faa Fattigvæsenet sat paa egal Fod ved kongelig Anordning, ligesom i Akerhus Stift.¹

Den 6te August 1746 døde Kong Christian VI og efterfulgtes af sin Søn Fredrik V. — Klageprædiken over den afdøde Konge anordnedes at holdes over Ap. Gj. 13, 36. den 4de Octbr., paa hvilken Dag det kongelige Lig skulde føres fra Kjøbenhavn til Roskilde. Den sextiaarige Biskop holdt selv Klageprædikenen i Christianssands Domkirke. — Geistligheden befalede under Kalds Fortabelse at indsende Gjenparter af sine Kaldsbreve, ledsagede af Ansøgninger om Confirmation. Stiftets Provster og Sognepræster befalede at møde paa Consistoriet i Christianssand 21de Septbr. for der mundtlig efter en anordnet Formular at aflægge Ed til den nye Konge. Bispen gjorde Fordring paa, at den indkaldte Geistlighed skulde have Frikyds, „men Stiftamtmand Barner var dertil ei at overtale.“²

Uagtet der ved Kirkens ydre Styrelse ingen Forandring foregik ved Kongeskiftet, idet General-Kirke-Inspektionen vedblev, og Bispen fortsatte som før i alle kirkelige Anliggender at henvende sig til Obersekretair Grev Holstein, saa mærker man dog, at ovenpaa de foregaaende Aars urolige Krafsanstrengelser, som almindelig er Tilfældet, en Træthedstilstand indtraadte, hvilken man ikke mindst sporer hos selve General-Kirke-Inspektionen. I de paafølgende 5 Aar, i hvilke Kærup levede og førte Bispestaven, ser man kun faa Spor af General-Kirke-Inspektionens Virksomhed, og hører man næsten ikke til almindelige Kirkeanliggender, hvorom Bispens og Geistlighedens Raad og Erklæringer æffedes. Det var saaledes Stiftets indre Anlig-

¹ Se Anordn. af 2den Decbr. 1741 om Lugthusets Indrettelse i Christiania og de Fattiges Forslægning i Akerhus Stift.

² Kærups Brev til Provst Stelling i Arendal 6te Septbr. 1746. Joachim H. J. von Barner fulgte som Stiftsbefalingsmand efter Grev Reus, som 1746 havde forladt Stiftet.

gander, som i disse Aar hovedsagelig befejstigede den gamle Biskep. Naaget han var saa legemlig svag, at han ei længere kunde visiterer, da han led af Stensmerte og andre Ulemper, synes han dog lige til sit Livs Ende at have bevaret sin fulde Mandskraft og med uformindsket Aarvaagenhed og Kraft ført Bispe-staven.

I sin Rundskrivelse til Provsterne af 12te Januar 1747 gjør han dem blandt Andet opmærksomme paa, at der efter Kongens Bud ei maatte antages nogen Herubut til at undervise Børn, forlanger Oplysning om Skolevæsenet, og gjør opmærksom paa, at Klager vare indkomne over, at Gudstjenesten paa flere Steder begynder for sildig, og anordner, at Prædikenen især udi Vinterkulde og Frost ei skal forlænges, men forkortes.

I sin Rundskrivelse det følgende Aar (26de Januar 1748) anbefaler han som sedvanlig Skolevæsenet paa Landet, der vedblev at gaa traadt, Christianssands Latinskole og Fattige (for hvilke Tavler ombæres i Stiftets Kirker), Hospitalet og Presteenkerne til Geistlighedens Omsorg og Tilsyn, saa at Vedkommende erholdt de dem tilkommende Indtægter ved Mulkter, Kjendelser osv.

Han paalagde ogsaa Presterne at være forsigtige ved at udstede for Trængende Trykbreve, mindede dem om at overholde Lovens Bud (2—8—12) om Trolovelse¹ og at saa Kirkens Udgifter og de øvrige Kollektur betids indsendte. Han paalagde Studenterne, „som det er tilladt undertiden at prædike for Presterne, med sammelig Dragt, Kappe og liden Krave at staa paa det hellige Sted“, Residerende og personelle Kapellaner formanet til trolig at forrette sine Embeder og iagttage den tilbørlige Subordination efter Loven mod Sognepresterne. Degne og Skolemestere have at gjøre deres Embeder for Gud redelig og ikke befatte sig med Lensmænds og Andres verdslige Bestilling. Provsterne tilholdes aarligen efter Loven at visiterer med Flid og at give Bispen Notice om Geist-

¹ Under 9de August 1748 tilskrev han Provsterne: „Det er en almindelig Besværgelse, at de Trolovede bo sammen og beblande sig og bide med Bielsen til de blive frugtfulde.“

lighedens og Menighedernes Tilstand. Presterne skulde ved bedste Tid og Leilighed iagttage Husbesøgelse.

Under 6te Juni 1749 underrettede han Stiftets Provster og Prester om, at der ved Rescript af 25de April var anordnet, at den 28de October og følgende Dage skulde der over det hele Land feires en Zubelfest i Anledning af, at 300 Aar ere forløbne, siden den oldenburgske Stamme kom ind, og for at bede for dens Konsevation. Tillige opfordrede Bispen at bede for Kongen, som er paa Reise til Norge.

I de paafølgende Aar indtraf i Stiftet og Bispens Virksomhed kun lidet Mærkeligt, naar undtages et Par Sager, der forarsagede den gamle Biskop baade Uleilighed og Bekymring. I Christianssand opholdt sig i disse Aar Hr. Thomas Montagne, en Thrønder, der i nogle Aar havde studeret Filologi i Kjøbenhavn og sednere informerede fornemme Folks Børn i Christianssand. Det var et fordringsfuldt og uroligt Menneſke, der kom i Strid med al Verden, men ved formaaende Venner mod Bispens Dnsſte blev Konrektor. Som saadan kom han i heftig Strid baade med Skolens Rektor Gemmer og med Mesterlektiens Disciple, saa Bispen tilſidſt maatte sætte ham under Provsteret, hvorover han blev meget misfornøiet. Dog endnu ubehageligere for Biskopen var en anden Sag, som i den Tid vakte megen Opsigt. Rector theol. og Sogneprest til Thvet Mag. Claus Tobiesen, der tidligere af Bispen var nævnt som en af Stiftets dygtigste og frommeste Geistlige, blev af en Anna M. Krüger, en 43aarig Pige, som styrede hans Hus, anklaget for at være Fader til et Barn, hvormed hun var frugtbar. Tobiesen erklærede i en Memorial til Kongen, at han var uskyldig, beklager sig over den ham tilføiede Tort og tilbød sig ved Ed at fralægge sig Beskyldningen. Da Sagen vakte stor Opsigt, anordnede Bispen efter A. Krügers Forlangende Provsteret, ja suspenderede Tobiesen fra sit Embede, hvorover denne blev meget forbitret og truede Bispen endog med Sags Anlæggelse. Da Tobiesen den 7de Juli 1750 afslagde for Provsteretten sin Benegtelsesbed, var der ingen Grund til at forlænge Suspensionen, som hævedes; men derover blev Klagerinden, som appellerede Sagen til Konſistoriet, saa vred, at hun

eller hendes Sagfører endog truede med at anlægge Sag mod Hs. Høiærværdighed, men lod sig nøie med at flage til Kongen (30te Marts 1751), saa den gamle Mand havde Uergrelse nok af en Sag, som tillige meget havde bedrøvet ham.¹

Disse Ubehageligheder bidroge maaske ogsaa Sit til at nedbøie den længe svagelige Mand, der anede at hans Dages Ende nærmede sig. I Mai 1751 tilskrev han sin gamle Ven Provst L. Winther i Stavanger og bad ham at vedblive Provsteembedet saalænge Bispen levede. „Da som jeg en Del selv nu 69 Aar med mange mig daglig truende Sygdomme er efter Guds Vilie for mennekelige Dine nærmere Graven end min fjere Broder, vil jeg endnu som før fjerligst bede, at han vil i Provsteembedet holde Arbeide med mig“.

Den sidste Expedition fra Bispens Haand, som findes i hans Kopibog, er fra 10de August 1751.

Den 29de August 1751 den 12te Søndag efter Trinitatis Kl. 5 om Morgenen endte han sin jordiske Bane. Hans Støv hviler i Christianssands Domkirkes Kjelder, hvor hans Ligkiste staar ved Siden af hans ogsaa i Christianssand 10 Aar sednere afdøde trofaste Hustruens.

Uagter Kærup især i de sednere Aar havde været meget sygelig og længe ei havde kunnet visiterer, var han dog en ualmindelig flittig, arbeidsom og nøiagtig Mand. Eige indtil sin Død førte han en udbredt, halv officiel halv privat, Brevverfing med Stiftets Geistlighed og Andre. Man behøvede ei at vente længe paa Svar, naar man henvendte sig til ham, og han meddelte ren Besked. Naar man gennemgaar de 10 Folianter

¹ 27de Septbr. eragtede Konfistoriet, at Sagen mellem Anna Krüger og Lector Tobiesen simpliciter og uden nogen videre Paakjendelse aldeles ophæves. (Christianssands Consistorialprotokol fra 1749—51). Den anklagede Mag. Claus Tobiesen var nemlig død kort efter Bispen, den 14de September 1751, efterat han i 30 Aar havde været Lector theol. i Christianssand og Soqneprest i Thvet. Ved hans Død ophørte Lectoratet, men dets Indkomster tilligemed Thvet henlagdes ved Rescript 5te Novbr. 1751 til General-Kirke-Inspektions-Collegii Sekretariat (første Gang C. J. Jessen). Det skulde forsynes med en Vicepastor, der med Lon af 150 Rdlr. og Prestegaarden skulde gjøre Sekretariatet Rede for kaldes Indtægter.

paa det norske Rigsarchiv, hvori han har ladet kopiere sine Erklæringer og Breve, kommer man uformærket baade til at høiagte og elske Manden; thi overalt sporer man en samvittighedsfuld Embedsførelse, Nidkjerhed for Guds Rige, usminket Gudsfrugt og en sjelden Forening af aaben Ligefremhed, Alvor og Kjerlighed. Han var streng mod de Gjenstridige, mild mod dem, som erkjendte sine Brøst, og fri for Persons Anseelse. Geistligheden havde vistnok i ham en alvorlig og aarvaagen Tilsynsmand, men tillige en trofast Støtte og uforfærdet Talsmand, ja en sand Fader, der tog kjerlig Del i den Enkeltes Glæder som Sorger. Han døde agtet og elsket af Presteskabet og vistnok ogsaa af Menigheden. 43 theologiske Kandidater bleve af ham ordinerede og ansatte i Stiftet.¹

Blandt Rærups Medarbejdere i Herrens BINGAARD ville vi ei glemme 1) Provst Magister Diderik Stelling. Han var født i Fredrikstad 13de Febr. 1685. Da han var 5 Aar, mistede han sin Fader, og ved Fredrikstads Brand 1699 tabte hans Moder, hvad hun eiede. Ved „godt Folks Hjelp“ fortsatte han sin Skolegang, blev dimitteret fra Christianias Skole 1705, blev siden Lærer ved samme, 1717 Feldtprest og 15de Novbr. 1720 Sogneprest i Arendal efter P. Brinch. 1724 blev han valgt til Provst i Nedenes, „hvilket Embede han til Guds Ære og sine kjære Medbrødres største Fornøielse har continueret i næsten 32 Aar.“ Efter at have virket med Betsignelse i Arendals Menighed i 36 Aar, „hensov han rolig og gudhengiven 23de Septbr. 1756 i en Alder af 71 Aar. Hans Eftermand som Provst, Hans Speilberg, roser ham meget i den Vigtale, han holdt over ham, og yttre blandt Andet: „For de gode, gudfrygtige og angergivne Sjele var han en trøstefuld Barna-

¹ Derimod deltog han sjelden i Konsistoriets Forhandlinger, hvori han hindredes dels ved Bisittatser, dels ved Shgdom. Sagerne, som forhandlede, vare færre end tilforn, og ei sjelden var der ingen Sager. De fleste angik Egteskaber, der løstes, fordi den ene Egteskælle var rømt eller reist sin Bei. Derimod bleve andre Sager behandlede med stor Vidtløftighed og alskens Formaliteter, da Parterne nu lod møde for sig ved Prokuratorer, der ei lode mangle paa bitre Ord og lange Indlæg, som f. Ex. i Sagerne mod Bloch i Sogndal og Tobiesen paa Thvet.

bas, for de Onde og Ugudelige en lynende og tordnende Boanerges. I sit eget Hus var han som den gudfrugtige Josva. Venner og Frender fandt i ham en redelig Nathanael."¹ I en Erklæring af 31te Decbr. 1745 ytrer Biskop Kærup: „Stelling er 60 Aar, i sit Embede 25, aarvaagen, redelig, tro, slittig, nidfjer og exemplarisk Prestemand“. 2) Erik Veganger, Ju-bellærer. Han er en Prestesøn fra Biig i Sogn, blev dimitte-ret fra Bergens Skole, var personel Kapellan i Jndviken fra 1697—1709, da han blev Sogneprest i Valle i Sætersdalen. Ved sin Ankomst til dette affides Hjedkald fandt han kun et Par Mænd i hvert Sogn, som kunde læse i Bog, hvorfor Al-muen ei heller medbragte Psalmebøger i Kirkerne. Han tog sig med megen Iver af Almuens Undervisning og gav selv de Ældste Undervisning i at læse. Efter Sagnet havde han i den Anledning mangen Kamp at bestaa med Ganden, indtil det til-sidst lykkedes ham at mane ham ind i et Træ, som man længe efter fremviste. Ved et Fald med en Hest fik han saa stor Skade i sin Arm, at han siden maatte gaa til sine Anner, af hvilke Bylle ligger 4 Mil fra Prestegaarden. 1715 blev han forflyttet til Torvestad, hvor han døde som Provst og Ju-bellærer 30te Decbr 1751.

Kærup erklærer 13de Juli 1748, at Erik Veganger har været Sogneprest i 46 Aar, er nu 80 Aar gammel, Prest med al gudelig Nidfjerhed, utrættelig slittig og christeligt Levnet.²

I Aaret 1712, den 9de Mai, havde Kærup egtet Hans Sagerups Enke, Helene Catrine Brinch, Datter af Sogne-presten til St. Nikolai Kirke, den bekjendte Ivar Brinch, og født i London 28de Mai. 1693 † 5te Mai 1761. Med hende levede han „et fornøieligt Egteskab i 39 Aar“. Deres Børn vare:

¹ Hans Personalia, der oplæstes ved hans Fordeferd 30te Septbr 1756. — Han var med at stifte Hospitalet i Arendal, hvortil han skjenkede 200 Rdlr. Han oversatte fra Tydsk Mag. Scharfes: en aabnet Samvittighedsbog om den private Communion kan antages i Rødsfald, K.havn 1630, 8. Worms Veg. 2, 422.

² Kærups Kopibog, Valle og Torvestads Kaldsbøger, Treschovs Jubellæ-rer 260, Top. Sour. 26, 27.

1) Hans Jakob Kærup, døbt 1717 den 9de Juli. Han døde som By- og Raadstuskriver i Christianssand. 2) Am-brosia, døbt 1726 den 11te Octbr., † 1790 den 21de Novbr., gift med Justitsraad og General-Toldforpagter Søren Brinch i Christianssand (f. 1722 † 8de Januar 1791), 3) Dennes Tvilling søster Ivarica, gift med Justitsraad og Lagmand paa Agdesiden Jakob Weinwich.

Foruden ovennævnte 3 Børn havde de 2 Døtre, der begge hedte Margrete, hvoraf den ene blev døbt 1714 den 24de Septbr., den anden 1728 den 7de Febr. De døde begge som Børn.¹

Naar vi nu kaste et Blik tilbage paa Christianssands Stift i de 18 Aar, Kærup var sammes Biskop, erfare vi, at Prestestanden, paa nogle faa Undtagelser, har levet og lært upaaklageligt. Det samme gjaldt ogsaa om Degnene og Skoleholderne i Almindelighed, skjønt det ei sjelden hendte, at Degnene bleve tiltalte, især for Druffenskab og Opsætsighed mod deres Forsatte, i hvilken sidste Overtrædelse ogsaa Kapellanerne stundom gjorde sig skyldige. I Menighederne synes Livet i Almindelighed at have været skikkeligt, om og Sederne vare raa, og man paa Fædrenes Bix ved visse Anledninger og Tider draf sig en Rus. Mest klages der over Ungdommens og de Militæres Krænkelse af det 6te Bud. Kirken søgte vel at værne om Menighedens Renhed ved Kirkens Disciplin; men denne blev mere og mere anseet for en vanærende Straf, som man ved Ansøgninger til Kongen om Dispensation, ved Penge og ved at gaa i Kongens Tjeneste (hvorved man fritoges for Kirkedisciplinen) søgte at unddrage sig. Mellem Presterne og Menighederne synes Forholdet i det Hele at have været godt, skjønt der stundom føres Klage, især over Brangvillighed med Hensyn til at ofre og til Presternes Befordring til Annexerne. Saaledes klagede Baskalle, Sogneprest i Oddernes, over, at han ei kunde komme til Annexerne, paa Grund af at Bønderne ei vilde bryde

² Om Ivar Brinch's Slægt, se Gjesfings Subellærere III, 293—396. Hans Hagerup, f. 1686, var Broder til Thronhjems Biskop Eiler. Han havde egtet Helena Brinch 3die August 1710, men døde af Pesten i Kjøbenhavn 10de Octbr 1711.

Sneveien til Kirken. Til Numohr, Sogneprest i Sogndal, skrev Bispen, at hvis Almuen gjør Modstand med Skjds og Nattehold, har han at klage til Amtmanden. Husb, Sogneprest i Dmlid, klagede 1743 over Almuens Selvraadighed og Sendrægtighed med at betale ham Tiende. Samme Aar tilskrev Bispen Beboerne paa Hiterøen og minder dem om deres Pligt at ofre til deres Sogneprest Prahl og skjds ham; men da det ei hjalp, maatte han klage til Kongen. Om Almuens Forpligtelse til at bygge og vedligeholde et Herrekammer, en Borgstue og en Stald opkom der ei sjelden Strid. 1735 tilskrev Bispen Frørop, Sogneprest i Høyland, at det var ham ufjert „at fornemme hans vanartige Sognefolks Uvillighed og Ondskab og deres Modstand i at ville kontribuere til den forfaldne Prestegaards Bygning.“ 1737 klagede Nagel, Sogneprest i Skjold, til Statholderen over, at hans Almue istedetfor Herrekammer anviste ham en Røgstue og for Borgstue en Lade, Under 25de Octbr. 1737 indgav Nysylke Skattebønder til Kongen Klage „over den utaalelige Smørtiende, som en Del Prester fordre og kalde Nedegerd.“ Stiftsbefalingsmanden og Bispen, til hvis Erklæring Klagen sendtes, oplyse 14de Febr. 1738, at Nedegerden, der er svaret lige fra Reformationstiden, er stadfæstet ved kongelige Breve og Geistlighedens Privilegier og svares til Kongen, Kirken og Presten. De bemærke ogsaa, at en af Under skriversne, Philip Nesssem, er bekjendt for et uroligt Hoved, der ophidser Almuen. Samme Aar meddeler Kongen Resolution „paa Bøndernes ugrundede Klage over den Nedegerd, Ost- og Smørtiende, som Presterne fra Arilds Tid fordre, og som Kongen stadfæster“.

De sørgelige Følger af, at Fredrik IV havde solgt de norske Kirker, viste sig snart, idet Kirkens Skove og andre Herligheder frasolgtes, og Kirkerne forfaldt. Allerede strax efter sin Tiltrædelse til Stiftet klagede, som vi have seet, Bispen over, „at der er en bedrøvelig Brøstfældighed ved Kirkerne, siden de bleve solgte“. Bispen tog sig ogsaa med Iver af denne Sag. En af hans første Embedsrepeditioner var en Rundskrivelse til Geistligheden, hvori han paalægger Presterne med 4 Wldste at tage Skjøn over Kirkerne og deres Ornamente, da der klages over,

at Kjøberne lade dem forfalde. Under 11te Septbr. 1732 tilskrev Stiftsbefalingsmanden og Bispen Provster og Præster, at Kirkeieerne have at sørge for Brød og Vin, da efter Bispens Klage Vin og Brød ofte mangler, eller er utilstrækkeligt, eller gammelt og bedervet, eller tappet paa og af Brændevinsankere. Det følgende Aar (22de April 1735) tilskrev Bispen Kongen om den mislige Maade, hvorpaa Kirkegodset behandles, at der hersker Strid mellem Kirkefjæberne og Almuen om gamle Kobber- og Jernkjedler o. m. blandt Kirkens Inventarium, som Kjøberne ville tilegne sig, men Almuen ei vil miste, og at Brød og Vin i tilstrækkelig Mængde ofte savnes. I Rundskrivelse (af 6te Marts 1739) paalægges Præsterne fra Prædikestolen at advare Kirkeieerne og Almuen om forsvarlig at vedligeholde Kirkerne med Ornamente og Kirkegaarde, og at Kirkerne i Skjæderne reserveres deres Skove og Landshyd af bortsolgte Jorder."

Hvad Stiftets Præster angaar, yttrede Rørup i sin Indberetning til Kongen 18de Novbr. 1740, at med Undtagelse af Christian Bloch og Jens Halse kan jeg takke Gud for næsten alle de øvrige Stiftets Præster, som gjøre Evangelisters Gjerninger og deres Tjeneste redelig, ja saavidt jeg hidindtil haver kunnet erfare om dem, ere gode Hjordens Exempler. I blandt disse findes besynderlig 6 saadanne i Herren lærde, exemplariske og habile Mænd, som kunde ved Guds Naade beklæde de bedste og bedre Læresæder i Guds Kirke, nemlig 1) Rector og Sognepræst til Thvets Kirke Mag. Claudius Lobiesen,¹ 2) Stiftsprovsten og Sognepræsten til Christianssands Domkirke, Mag. Jens Christian Spidberg;² 3) Hr. Didrik Stelling, Provst og Sognepræst i Arendal;³ 4) Michael

¹ I sin Betænkning om Kirkens Disciplin af 27de Febr. omtaler han ogsaa Mag. C. Lobiesen som en lærd og nidker Mand, som dog siden foraarjagede Bispen megen Græmmelse, som vi have seet. Han fulgte Magister Claus Ursin som Rector og Sognepræst i Thvet fra 1720 til sin Død 14de Septbr 1751.

² Spidberg. Han er født 1684, men fra 1721—1759 Stiftsprovst i Christianssand og fra 1759—62 Biskop i Christianssands Stift.

³ Om ham se Side 350.

Tyrholm, Sogneprest til Banse Prestekald paa Vifter;¹ 5) Hr. Peter Horster, Sogneprest til Strerissøer;² 6) Søren Dumetius, Sogneprest til et lidet Kald, vester Moland.³ Foruden disse 6 omtaler Kærup Provst Claus Winther, Sogneprest i Stavanger, som „en sand og opbyggelig, retsindig og skikkelig Herrens Tjener, der med flere deslige Prester i Stiftet lide meget ondt af det Slags høie og lave Tilhørere, som paa-
staa uden Fornødenhed at gaa adskilte fra Andre i Menigheden privatum til Alters paa extraordinære Dage og Tider, ja saa godt som dertil opmaner og bespotter Herrens Sendebud, fordi de ei mod deres Samvittighed og vort Kirkeritual vil samtykke det, ja tør vel baade mundtlig og skriftlig true baade mig og dem med Proces og Klagemaal.“ Blandt Stiftets Prester bør vi ei glemme Knut Leem, Sogneprest paa Augvaldsnes fra 1735—52, der havde været Missionair i Finmarken og er Forfatter til flere Verker.⁴

¹ M. Tyrholm er født 8de Juni 1691, blev Kapellan i Lyngdal 1721, Sogneprest i Banse 1725, Provst paa Vifter 1742, Consistorialraad 1762, døde 1767. Han var ibrig som Prest, dygtig som Provst og en videnskabelig Mand, der sysslede med Norges Kirkehistorie. Han efterlod et Manuskript, som endnu findes i Afskrifter under Titlen Diptycha episcoporum Stavangriensium & Christiansandiensium ad annum MDCCXXXIII. En Afskrift blev af Kærup sendt Kirkehistorikeren Erik Pontoppidan, (theol. Tidssk. VI, 58). Kærup kalder ham „en lærd, velbegavet, retsindig og i Guds Hus ret opbyggelig Mand.“

² Peder Horster er født i Christiania 11te Juni 1684, tog Attestats 1705, blev Kapellan i Vessø, 1715 Skibsprest og deltog i Tordenstjolds Kamp i Dnyetilen, og var fra 1717 til sin Død 30te Marts 1745 Sogneprest i Gjerestad, hvormed Risøer og Søndeløv da vare forenede. Kærup gav ham 1738 det Skudsmaal: „en vel og solid lærd Mand, som fører et exemplarisk Levnet, ja en ret nidkjer Mand for Guds Ære, som meriterede et bedre og større Kald.“

³ Søren Olsen Dumetius er født i Torneby paa Sjælland, hvoraf han antog Tilnavnet Dumetius, blev 5te Octbr. 1707 Hører ved Christianssands Latinskole, 5 Mar sednere Katechet ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn og 8de Mai 1726 Sogneprest i Vestre Moland, hvor han døde 4de Mai 1741. Kærup kaldte ham „en lærd og nidkjer Mand.“ Om ham og hans Hustru S. 331

⁴ Knut Leem var en Prestesøn fra Søndmør. Han er født 1697, blev Student 1713, Missionair i Forsanger 1725, Sogneprest i Alten 1728,

Biskop Rærup var Forfatter til følgende Skrifter:

1) En Disputats de decimis Ebræorum, trykt Hafniæ 1707 i 4to, hvilken han holdt 1706 som Alumnus i Vorchs Kollegium.

2) Sørgevers over Generaladmiral Gyldebrandes Død 1719 (aftrykt i den wieslandske Poesisamling, 14de Bind).

*

*

*

I 18 Aar (fra 1733—51) førte Rærup Bispstaven i den norske Kirke, og mærkelige ere disse Aar i Kirkens Aarbøger, thi aldrig har der hersket saa stor Virksomhed fra Kirkestyrelsens Side og aldrig ere saa mange Forbedringer og Forandringer blevne paabudne, som i dette Tidsrum. Fredrik IV døde 12te Octbr. 1730 og efterfulgtes af Sønnen Christian VI, der selv var Pietist saavel som hans meget formaaende herskesyge Dronning. Pietismen, som under Fredrik IV havde dannet en gavnlig Modvegt mod den forrige stive Orthodoksi, kom nu til Koret. Den samlede, tog ofte Feil af Midlerne og kom ei sjelden til at fremme just det, den vilde modarbejde. Brændende Iver er ei nok til at reformere. Der skal ogsaa Omtanke, Kjendskab til Forholdene og praktisk Forstand til, naar man skal vente varige Forbedringer. Disse Egenskaber savnedes vistnok ei hos en Biskop Hersleb, en Iver Rosenkrands og en Gram, og hvor Kongen lod dem komme til Styret, gif det godt; men disse bleve fortrængte af ivrige Pietister, blandt hvilke Hofprædikant Johannes Bartholomæus Bluhme spillede en vigtig Rolle og havde megen Indflydelse paa den uselvstændige Konge.¹

paa Augvaldsnes 1734. 1752 blev han Lærer for det lappiske Seminarium i Thronhjelm, hvor han døde 1774. I 1746 skrev Biskop Rærup til Leem og anmodede ham om at sende sig en ved Augvaldsnes Kirkes Restauration fundet Antiquitet af Bogs, 6 Pd. vægtig, med gamle Karakterer paa, for at han selv kunde undersøge, om den var værd at nedsende, hvis ikke vilde han indfatte den i sit Lidet Musæum blandt de andre Augvaldsneses Mariteter. „Finder man ogsaa nogle urnas hele, da lad mig dem nyde.“ Han sønskede ogsaa at se hans lappiske Grammatik og Lexikon og Beskrivelse over Finmarken, inden de nedsendtes til Missionskollegiet, da han gjerne vilde refo-mandere det. Hans Grammatik blev trykt 1748, hans Beskrivelse over Finmarkens Lapper 1767 og hans Lexicon 1768. Om ham Hammonds Missionshistorie 847—851, Gjesfings Jubellærere II, 2, 137. Erlandsen Geistligheden i Tromsø 7 og Røerups lit. Veg.

¹ Bluhme er født i Tøndern 1681 og døde 1753. Han rofes af Møller

Efter Bluhmes Raad oprettedes, som før omtalt, 1ste October 1737 en særegen Bestyrelse for Kirken under Navn af General-Kirke-Inspektions-Kollegiet,¹ der var Landets Bispers overordnet og stod umiddelbar under Kongen. Med Undtagelse af Sjællands Biskop, Peder Hørstleb, som man ei vel kunde undgaa at tage med, bestod det af Bluhme og hans Landsfrænder, der ved enhver Leilighed overstemte den enestaaende Biskop.² Det havde især i Begyndelsen megen Indflydelse saavel med Forslag til alle geistlige Embeders Besættelse som ved flere gavnlige Anordninger, især til at fremme Ungdommens christelige Undervisning. Universitetet, som efter den store Ildbrand 1728 i flere Aar kun havde en theologisk Professor, fik under den dygtige Iver Rosenkrands Styrelse dygtige Lærere i Marcus Wøldike († 1750), en overordentlig lærd og mangesidig dannet Mand, der virkede med Belsignelse i Forening med den fromme Jeremias Reus og den slittige Erik Pontoppidan. Det lærde Skolevæsen blev forbedret efter Raad af den lærde Gram, eiterat det ved Rescripter af 13de og 26de Juni 1732 var paalaagt samtlige Bisper at indkomme med deres Formening om, hvad der kunde gøres til Skolens Opkomst, og Bemærkninger om de Mangler, de havde observeret.³ 1735 udkom en streng Sabbatsforordning, der bød Alle under Straf af Bøder at søge Kirken hver Søndag og Helligdag baade til Høimesse og Aftenang.

Først forherlige den Jubelfest, som den lutherske Kirke fejrede 30te og 31te October 1736, paabød Christian VI ved

¹ i Minnesyne 4, 272, hvor en kort Oversigt af hans Levnet meddeles sammen med en Del Breve til ham fra Christian VI.

² Om samme Helweg II, 80. Samtidig døde Sjællands Biskop Christen Boman, der fulgtes af Peder Hørstleb, Bisp i Åkershus. Kollegiets Chef var Kongens hoitbetroede Minister, Johan Ludvig Holstein, og et værdifuldt Medlem Juristen Statsraad Andreas Hoyer, som dog allerede døde 1739.

³ Hørstlebs Indberetning om Kirkeinsp. Kollegiet 1747 i Møllers theol. Bibl. V, 146.

⁴ Raaden af denne Kommission, som 1738 bestod af Rosenkrands, Gram og Biskop Hørstleb, var Skoleforordningen af 17de April 1739, hvor Modermaatets Ret erkjendtes. Peterfen, lit. Hist. 4, 191.

Forordning af 13de Januar s. A. Indførelsen af Ungdommens Confirmation efter foregaaende Undervisning af Presterne.¹ Som Følge af Confirmationens Indførelse var Rescriptet af 22de August 1738, der paabød Brugen af G. Pontoppidans Forklaring i alle Skoler, og den i flere Henseender fortrinlige Forordning af 23de Januar 1739 om Skolen paa Landet i Norge og Instrux for Lærerne. Til at fremme Ungdommens Undervisning udkom ogsaa Rescriptet af 1ste Mai 1739, der ophævede paa Landet og i de fleste Byer Fro-, Tolv- og Ugeprædikenerne, medens Katechisationen med Ungdommen i deres Sted indstfjeredes.

Med den lidet forberedte Skolelov, der kom 100 Aar for- tidlig, var Almuen paa flere Steder saa misfornøiet og Hin- dringerne og Modstanden saa sterk, at den blev suspenderet ved Placat af 5te Mai 1741, hvorved det overdroges hvert Prestegjeld paa bedste Maade at ordne sit Skolevæsen. I de 2 hentsløbne Aarhundreder havde Kirken fordret af sin Prestestand, at den skulde have sin Hovedopmærksomhed henvendt paa, at prædike Ordet purt og rent, rigtig administrere Sakramenterne, og for- svare den lutheriske Lære mod Papister, Reformerte og al vrang Lære. I den pietistiske Tid lagdes mindre Bægt paa Ortho- dogien og den lutheriske Læres Prædiken i Kirkerne, men mere

¹ Subelfesten anordnedes ved Rescript af 21de Juli 1736. Som Lex- ter ved Subelfesten anordnedes til Froprædiken Joh. 8, 31. 32. Hoi- messe 2 Kron. 34, 33. 34. Middagsprædiken Ef. 42, 16. Aftensangs- prædiken 2 Tim. 2, 19—21. Forat kunne forherlige Festen ved Doc- tor disputatfer udnævntes Sjællands Biskop Christen Worm ved kongelig Patent af 3die August 1736 til Doctor theol., forat han kunde creere Andre, da i 41 Aar ingen Doctorcreation havde fundet Sted. En kongelig Indbydelse stede i September til Danmarks og Norges Bisper, Stifts- provster o. S.; men enten nu Barseltiden var for kort eller den honette Ambition i Aftagende, der meldte sig kun 2. Forat raade en Slags Bod paa denne Mangel var det vel, at Kongen 29de Octbr 1736 ud- nævnte 4 af Kjøbenhavns Sogneprester til Consistorialraader. En af dem var Nordmanden Niels Dorph, der blev Herslebs Eftermand som Bisp i Akerhus. Erik Pontoppidan forherligede Festen ved Udgivelse af sit Skrift *Everriculam fermenti veteris*. Om Confirmationens Ind- førelse se Mnemosyne 4, 215—272. Peder Herslebs Embedsfrivelser og Levnet af A. Høye, theol. Lidsst. VIII, 1. Dän. Bibl. 1ster Stük.

paa Ungdommens og Tjenestehændets Undervisning ved Katechisation og paa den private Sjelepleie. Præsterne tilholdtes ved Katechisationer, Overhørelse i Husene at kontrollere den christelige Kundskab og christelige Levesæt i hver enkelt Familie. Denne Slags specielle Sjelepleie var imidlertid faktisk uoverkommelig i et saa udstrakt og thndtbefolket Land som Norge, hvor Præsternes Tid desuden begyndte at optages ved de verdslige Forretninger, som Staten paalagde dem ved Indrulleringsvæsenet, Skattevæsenet o. m.¹ Man maatte derfor sørge forat sørøge Lærerstandens, hvilket ogsaa skede ved, at i 1742 en Del større Præstefald beordredes delte, nogle residerende Kapellanier oprettedes og nogle Katecheter ansattes, men deres Tal var forholdsviis saa, hvortil kom, at Almuen i Almindelighed var misfornøiet med Delingen, naar samme medførte forøgede Udgifter. Ved Rescript af 1ste April 1740 befaledes, at de saa Præbendefald, der endnu vare levede til at lønne Lærere ved de latinske Skoler, skulde blive egne Sognefald. Den Frihed og Dyræfvelse, som ved Pietismen fremfaldtes, medførte paa flere Steder ogsaa i den dansk-norske Kirke saa heftig Strid mellem de gamle orthodoxe Præster og Pietisterne, baade dem som vare Præster og Lægfolk, som fremstode i Forsamlingerne som Prædikanter, at ved Forordning af 7de Octbr. 1733 ei blot al Skjelden og Larmen paa Prædikestolen især mod Pietister forbødes, men der paalagdes (26de Novbr. 1737) Bisperne, at forbyde alle Contraverser om Religionen, og forekomme alle Religionsstridigheder.² Da dette ei hjalp, maatte Kongen udstede den befjendte Forordning om gudelige Forsamlinger af 13de Januar 1741, som i vor Tid har været saa omtvistet og endelig blev ophævet. Den 2den Feb. s. A. blev det paalagt de theologiske Professorer og Landets Bisper at indsende til det danske Kancellie Attester om de theologiske Candidaters Lærdom og Levnet

¹ Ved Res. 30te Decbr. 1733 paalagdes det Bisperne at forfatte og nedsende til Dekonomi- og Kommercekollegiet aarlige Fortegnelser over Døde og fødte i Stiftet og 19de Januar 1740, at Præsterne skulde levere rigtige Mandtal over Mandskaberne under Solimitterne osv. Berg I, 741.

² Berg I, 680. Ved Resc. af 27de April paalagdes det Bisperne at have flittigt Tilsyn med, hvad Bøger der findes i Bogladerne.

paa det Menighederne kunde forsynes med Lærere, der hverken ere vildfarende i Lærdom eller forargelige i Liv og Omgjængelse.

Den Belsigelse, som Confirmationen og flere andre Anordninger medførte, modarbejdedes paa den anden Side ved de Misgreb, hvori Kirkestyrelsen gjorde sig skyldig. Ved Forordning 12te Marts 1735 vilde man ved Bøder, Gabestof og lignende Midler tvinge Folk til at deltage i Kirkens Goder, og 2den Dec. 1740 blev det paalagt Amtmændene at søie Anstalt til, at hele Menigheden bliver tilstede i Kirken til Katechisationen er til Ende, „da der blandt de Gamle af Almuen skal findes megen Bankundighed“, og i Kjøbstæderne skal alle Tyende komme til Katechisation. Følgen af saadan Fremferd var, at man fremkaldte Hylkeri hos de Gamle og en Lede til Guds Ord og Kirke hos den Yngre, saa Christian VI knapt havde sukket sine Dine, (6te Aug. 1746) saa var det forbi med den fremtvungne Hellighed, der lettede Beien for den Letfind og det Fritænkeri, som indtog dens Plads.¹

De mange Forandringer og Paabud fremkaldte i Norge Misnøie og Strid. Dertil kom, at 2 af Landets dygtigste Bisper, Peder Herleb i Akershus og Ejler Hagerup i Throndhjem, geraadede i Strid om Absolutionen. Indførelsen af Pontoppidans Forklaring vakte hos det gamle orthodoxe Parti saa megen Misnøie, at en af dens Høvdinger, Hagerups Eftermand, Biskop Kannestad, endog paa sine Bisittatser ivrede mod dens Brug og erklærede, at den burde brændes. I Drammen dreve Gjendøberne deres Uvæsen, især 1743 under Ledelse af en Student Søren Bølle og en Skolelærer Jørgen Kleinou. Da Formaning blev uden Virkning, anvendtes Tugthus og Landsforvisning mod dem. I den Anledning udstedtes Mandatet af 5te Marts 1745. Kvæerne søgte ogsaa at udbrede deres Vildfarelser og indsmuglede deres Katechisme og andre Bøger.

Samtidig led man af den naragtige Rang- og Titelsyge, der som en Pest angreb baade Danmark og Norge. Ikke at være, men at synes blev det almindelige Løsen. „Af alle verds-

¹ At mange Prædikanter i den Tid satte deres Tilhøreres Laalmodighed paa haard Prove ved lange Prædikener, kan man se af Resc. af 23de Juni 1740, der forbød under Mulkt af 1 Rdr. Noget at prædike over 1 Time.

lige Jorfængeligheder, siger Holberg, er der ingen, som udi kort Tid er tilvoren, som Titler — — Prindsesser kaldtes forudm Jomfruer, Jomfruer Piger, men Jomfrutittel maa ei skottes i vor Alder!“ Dermed var forbunden, især i Byerne, stor Overdaadighed i Klædedragt. Skjegget maatte selv hos Prestestanden vige for Barykker, skjønt man i Begyndelsen ivrede mod denne franske Mode, „saasom mod en Trolddoms Synd.“¹

Jremragende blandt Tidens Geistlige vare især 1) Thrønderen Peder Hørsleb (f. 25de Marts 1689), en af de dygtigste Bisper, som Norden har fostret, berømt for sin henrivende Veltalenhed, mageløse Arbeidsomhed og sjældne administrative Gaver. Han beklædte Akerhus Bispestol fra 1731—1737 og Sjællands fra 1737 til sin Død 4de April 1757.² 2) Erik Pontoppidan, født i Aarhus 1678, en mangesidig dannet, dygtig og ualmindeilig flittig Mand, der fra 1748—1755 var Biskop i Bergen.³

XIV.

Rasmus Paludan.⁴

1751—59.

Han var født den 26de Februar 1702 i Christiania. Hans Fader var Skræddermester Fredrik Paludan, og hans Moder hedte Anna Jacobsdatter Schjot. Fra Christianias latinske Skole blev han dimitteret 1720 til Kjøbenhavns Universitet og 10 Mar sednere (3die Marts 1730) blev han 2den Diakon eller Tolv-Prædikens Prest i sin Fødeby. Af Kong Christian VI blev han 30te Decbr. 1740 kaldet til Provst over Møen og Sogneprest i Stege, hvorfra han 22de Marts 1743 blev forflyttet til Christiania som Sogneprest og Stiftsprovst. Ved Jre-

¹ Holbergs Epistler 383. Om de høihelede Sko og de vide Gjordsfjorter se S. 189. Peterdens Lithist. 4, 127.

² Forf. Anderiens Sorgetale, Møllers theol. Bibl. V, 148, A. Hage: Hørslebs Embedsfrivelsel til Akerhus Stifts Geistl. med Leonetbsbestri- velse, theol. Tidssk. VIII, 1:

³ Hans udførlige Autobiographi Møllers Tidssk. for Kirke og Theol. IV.

⁴ Pont. Ann. IV, 255 og Paludans Copieboger, 3 Foliauter paa Rigs- ardivet.

drif Vtes Nærværelse i Christiania 1749 blev han benaadet med Consistorialraads Karakter. 3die Decbr. 1751 blev han udnævnt til Biskop over Christianssands Stift og 25de Marts 1752 dertil ordineret af Biskop Hærseb. Han ankom til Christianssand den 30te Juni s. A.

Kirkelivet var under denne Biskop som en Følge af Omflaget i Tidsalderens Aand svagt. Den gamle Strid mellem Presteskabet og Almuen om Skyds og Nattehold og om Kirkernes Vedligeholdelse var endnu ei udstridt, da Almuen paa flere Steder viste sig vrangvillig, især med at befordre Kapellanerne paa deres Reiser til Annexerne. Presterne vare i Almindelighed fattige og lede meget under en ny Skat, nemlig 20 pCt. af deres Indkomster, der paalagdes dem. Mange af dem saa sig derfor ei istand til at kjøbe Eric Pontoppidans Annaler og andre Berker, som bleve dem anbefalede.

Skolevæsenet var paa en Maade ordnet under Kærup, men synes at have stuvet og fundet Modstand og Uvillie istedetfor Deltagelse hos Almuen.¹ Det var lagt under Amtmændenes og Provsternes Bestyrelse, og blandt dem viste Amtmand Tillisch megen Iver for at faa Skolevæsenet i Gang i Stavanger Amt.²

At hindre det overhaandtagende Betleri og ordne Fattigvæsenet var Gjenstand for almindelig Opmærksomhed. Flere Planer til sammes Ordning var allerede indkomne under Kærup, og ved flere Presters Nidkjerhed var Fattigvæsenet blevet ordnet i nogle Prestegjelde, men en almindelig Ordning hin-

¹ 9 Mænd i Lyngdal indkom saaledes 10de Octbr. 1753 til Stiftsbefalingsmanden og Bispen med en Memorial, hvor de klager over, at Amtmand Resen og Provst Tyrholm 1742 havde bestemt, at hver Mand skulde give en Rotting Korn eller 6 ß til at lønne Deguen som Oberstskoleholder og en ditto som Understskoleholder. Da Forældre selv lære deres Børn, er det unødvendigt at lønne 2 Skoleholdere for nogle Børn, hvorfor de andrage om at befries fra denne Byrde. De forlange ogsaa Resolution for, hvad der skal gjøres med Kirkens Ufsestumper, og „at Deguen skal ringe uden Godtgjørelse, da det horer til hans Embede.“

² Ved denne Leilighed fortjener Marsille Riberg paa Ustein Kloster at nævnes. Hun testamenterede 600 Rdlr. til et staaende Fond forat vedligeholde Tælle Skole i Rysfylke.

dredes dels ved Almuens Uvillighed og Stridighed, „der ikke ved det gode har villet lade sig bringe til at contribuere til dette gudelige Verk“, dels ved Savnet af et Lughus, hvor man kunde indsætte de „sterke og føre Landstrygere og lade og ørkesløse Betlere.“¹ I sin Indberetning til General-Kirke-Inspektionen i Januar 1753 ytrer han blandt Andet: „Christianssand er en fattig By, i hvilken findes saa Bemidlede. De fleste ere uformuende og fattige, og har jeg ikke i nogen By, hvor jeg har været, fundet flere Husarme og Betlere end i Christianssand.“²

I en Erklæring af 26de Octbr. til Statholder Ranzau gjør Stiftsbefalingsmand Adler og Bispen opmærksom paa, at de strax ved deres Ankomst til Stiftet (1751 og 52) observerede den Uorden, at Trygleri og Betleri endog af liderlige til Drif forfaldne, føre og sterke, men lade og dovne Menneſker, alle vegne sammeſteds gif i Evang. Blandt Hindringerne for Fattigvæsenets Ordning anføres 1) Almuens Fattigdom, da den selv ofte er tiggeferdig; 2) Mangel paa Lughus til de Lade og Arbeidsbus for Kvinder, som Amtmand Tillisch har foreslaact oprettet i Stavanger. Under sin Visitats havde Bispen samtalt med 10 a 12 af Bygdernes forstandigste Mænd om Nødvendigheden af at ordne Sagen, da man ellers vilde overstrømmes af Latere og Andre.

De forrige Dages strenge Tugt begyndte at vige saavel i Huslivet som i Menighedslivet for en Selvraadighedsaand hos Almuen og Degnene, og en Slaphedsaand hos Presterne og Andre, som den godmodige Bisp søgte at modarbeide ved sine Monita, hvilke han næsten hvert Aar tilsendte sine Brødre, og hvoraf det af 1ste Januar 1754 udgjør ikke mindre end 15 Folioſider.³

¹ Stiftsbef. Adler og Biskop Paludans Erklæring af 20de Octbr.

² 1758 tilskrev Bispen Bogtrykker H. Dedechen, som havde søgt om et Laan af 7—800 Rdlr. for at nedſætte sig i Christianssand. „2 Bogbindere have her i Byen knap udkomme.“ Han beder ham derfor undersøge Forholdene, „da Christianssand er et sær pengemanglende Sted, hvor man vanskelig kan faa 100 Rdlr. tillaaſt, om man og havde det bedste Pant at stille.“

³ Hovedindholdet er: at Tiden løber hastig „som et ſeilende Skib, en

Vi ville meddele nogle Træk, som ere ganske tidssbetegnende. Bispfen klager i 1753 over, at Almuen holder Kirkevin af det ugleste Slags, som man ei uden Væmmelse kan drikke, og at der mangler Pateller og Kalke til at betjene Syge, saa man bruger gemene Glas og Andet, som findes i Husene, eller man medtager Kirkens Kar. Han foreslaar, at der skal paalægges Kirkerne at anskaffe Pateller og Kalke til Syges Betjening og saa store Kalke i Kirkerne, at Presten ei behøver 2 Gange at fylde den, hvorved han let kan komme til at gaa En forbi.

Samtidig blev Lieutenant Ziege i Christianssand efter kongelig Ordre degraderet til 3 Maaneder at være simpel Musketer, fordi han havde forlovet sig med en Tobakspinder Meiers Datter og havde erklæret i Sogneprest Spidbergs og Andres Nærværelse, at han var trolovet med Pigen, skjønt Oberst Romeling, hvem han 2 Gange havde søgt om Tilladelse, havde fraraadet ham Egteskabet.

Paa Bisitater havde han erfaret, at Almuesfolk paa flere Steder paa Søn- og Helligdage kom med deres store Brudfølge til Kirken med Støi og Larm, Trommeslagere og Spilmænd til Kirkedøren, hvorved Almuens Andagt forstyrres, ja mange Letsindige pente udenfor Kirken til Brudesperden kommer, Mange løbe ud af Kirken. Han paalægger Presterne at hemme denne Ufsik.¹

Liderne vare trange. Den haarde og langvarige Vinter 1758 tilligemed den særdeles dyre Tid forarsagede stor Sygelighed og mange Dødsfald. „Fattigdom og Trang er baade her og paa Landet paa sine Steder saa stor, som ikke tilforn har været. Gaardbrugende Folk søge herved i hobetal for at betle.“²

flyvende Ord,“ hvorfor Presterne maa være aarvaagne, bede og prædike med Albor. „oratio non urit, quando non ardet orator“ osv. Monita: at Studsmaal skal meddeles til Udflyttende forat hindre den store Uorden, som findes Sted, at der ei maa lyfses til Egteskab baade før og efter Gudstjenesten eller i 2 Kirker paa engang, at Gudstjenesten skal begynde Kloffen 10.

¹ Sammenlign Nese. af 5de Novbr. 1754 om Uordenen i Døvninger om Løverdagen i Stavanger Amt.

² Bispens Brev til Amtmand Tillisch i Febr. 1758.

I Anledning af den danske og norske Lovs Revision, hvormed man i lang Tid havde indset, blev der paalagt Heistligbeden ogiaa at indkomme med Bemærkninger og Forslag til Forbedringer af den norske Lovs 2den Bog. I denne Anledning har Bispen holdt en Forsamling med Stiftes Provster. Under Sde Februar 1754 indsendte han til Kancelliet, „hvad i Christiansands Stifts Provsteforsamling angaaende Lovens 2den Bog efter foregaaende Deliberation er vorden anmærket og i Planen forfattet“.

En Mand, som foraarsagede Bispen megen Uleilighed, var den selvraadige Student Carl Due, der en Tid havde tjent som Krigsmand, men 1749 var bleven Degn i Banse. Her viste han sig saa uhydig og opsætsig mod sin Sogneprest, Tyrholm, at Biskop Rørup allerede havde anordnet Provsteret, da hans Sogneprest gif i Forbøn for ham, saasom han havde bedet om Forladelse og udstedt et Revers. Palmesøndag havde han uden sin Sogneprest Provst Tyrholms Minde forsømt Guds-tjenesten ved Hovedkirken, saa Provsten maatte faa en Anden til at forestaa Sagen, og den paafølgende Skjerthorsdag havde han endog vovet fra Chordøren at tiltale Menigheden og sagt, at hvad der var talt fra Prædikestolen, var usandsfærdigt. Bispen lod ham derfor suspendere, og da han ei vilde lyste Suspensionen, sætte under Provsteret. Han faldt nu vel tilføie, maatte gjøre Tyrholm en formelig Afbiat, men frasagde sig Degnekaldet. Da han imidlertid selv vilde foreskrive Betingelserne, sattes en Provsteret. Under 23de Sepbr. s. A. tilskrev Carl Due Bispen en Memorial, hvori han anklagede sin Sogneprest. Bispen indmeldte nu Sagen til General-Kirke-Inspektionen, som forlangte, at Due skulde sende sine Besværinger om Tyrholm direkte til Kollegiet!

Tyrholm forespurgte sig derpaa, om han kunde tage til Alters Degnen Carl Due, som er hengiven til Calumni, Trættekjerhed og Usandsfærdighed, hvorpaa Bispen svarede, at man maa skjelne *accusatum, convictum & damnatum* og, at han lite pendente ei kan afholdes fra Sakrament, hvori Brochman, Carpzov og Spener ere enige. Den nedsatte Provsteret havde imidlertid dømt Due til Afsettelse, men Konsistorialretten, hvortil

Sagen var appelleret, formildede Dommen til offentlig Afbedelse og Mulk^t.

Paludan visiterede flittig og sparede ei paa Hyrdebreve. I et Hyrdebrev af 27de Januar 1755 erklærer han, at han paa sin Bisitats har fundet retsindige Værere, men og efterladne, hvilke sidste trues med streng Behandling. Han omtaler, at han har mistet sin Hustru og takker for de „indløbne sær pathetiske Kondolancebreve,“ og beder at formaa Menighederne til at give i Kollekten til Christianssands Skole.

I sit Hyrdebrev af 7de Januar 1758 gjør han opmærksom paa, at Halvdelen af Stiftets Sogneprester ere døde siden hans Ansættelse. Han takker Gud for hans Raade mod sig, skjønt han mærker, at Kræfterne aftage. Han ønsker Brødrene Guds Velsignelse og tilføier: „Han lægge Aar til Eders Alder, Helbred og Sundhed til Eders Aar, han give Eder Velsignelse og Fornøielse i Eders Huse. Han bevare Eder ved sine hellige Engle fra al Fare og Skade paa Eders besværlige Veie og Reiser, in summa, I nyde i dette Aar saameget godt af hans runde og milde Haand, at I igjen ved Aarets Ende maatte agte Eder i høieste Raade forbundne til at takke, love og prise saa rundelig godgjørende en Gud, Amen!“

„Da vi leve i en Tid, da Verden med et skarpsæende Die langt nøiere og grandere end tilforn ser paa de Geistliges Embedsførelse, Forhold og Dmgjængelse og ikke skaaner selv, hvad med Kjerligheds Raabe burde bedækkes, er det en Opfordring til Geistligheden med al Omhu, Flid og Forsigtighed at forrette deres Embeder. Hvor tager ikke Christendommen kjendelig af blandt os, hvor liden Agte har man ikke i vore Tider for Guds Ord, det høres sjelden, lidet betænkes og mindre eftersøges.“

¹ 1767 blev Carl Due residerende Kapellan i Sogndal, hvor han kom i Strid med Sognepresten Hr. Frigner. Bispen (Tidemand) erkjender (1769), at Due ei savner Indsigt i den Sandhed, som er til Gudfrygtighed, ja er forlenet med godt Mæle og saa behagelige Gaver, at det er en Lyst at høre ham paa en Prædikestol, men beklager hans forargelige Ufredelighed og dadler hans uforsvarlige og samvittighedsløse Forhold ved uantagelig Ungdoms Antegnelse til Confirmation. Han døde efter 6 Aars Ophold i Sogndal 1773, 48 Aar gammel.

Ped Recept af 6te April 1753 blev Kvinesdals Prestegjeld delt i Øvre og Nedre Kvinesdal. Delingen skede efter Ansøgning af Lechnes og Fædde Sogns Almue og som Hovedgrund anførtes, at en stor Hei (Kvinesheien), der er 2 Mil over, adskiller Prestegjeldet og er besværlig baade for Almue og Prest. Kapellanen Peder Gyberg havde i et Snefog paa Heien forfjålet sig i den Grad, at han strax efter døde af Hjernebetændelse 31te Marts 1761.

Biskop og Konistorialraad N. Paludan døde i Christianssand 5de Januar 1759 Kloffen 8½ om Aftenen og blev begravet 23de Januar. I sin Indberetning om Kirke- og Inspektions-Kollegiet dadler hans berømte Landsmand Peder Hersleb samme blandt andet for at have faaet ansat en Paludan til Sogneprest i Christiania og giver ham det Skudsmaal: „en god og ærlig Mand, men overmaade ulærd, paa det Sted, hvor, for de mange Separatister, Anabaptister og Hernhuter, behøvedes en erfaren, klog og forsigtig Mand, hvilket jeg bevægeligen erindrede om.“¹ Som Biskop viste han sig som en godmodig og tjenstagtig Mand, der mente det godt og samvittighedsfuld opfyldte sine Pligter. Han udtrykte sig skriftlig med Lethed, men var ordrig og brugte efter Tidens Sedvane mange franske Ord. Han havde Routine i Forretninger og var expedit i Besvarelse af indkomne Sager. Han var en Fredens Mand, der savnede sine Formænds Kraft og Myndighed, skjønt han ogsaa stundom satte de Skyldige alvorlig tilrette.²

Han var 3 Gange gift:

1) med Margretha, Datter af Major Peder Garmann, hvem han egtede 1732, 29de Juli. Med hende havde han 4 Sønner og 3 Døttre. Hun døde 28de Februar 1742. — 2) 1743, 24de Marts med Johanne Fischer, Enke efter Hr. Niels Barfod, Stiftsprovst i Christiania, der tilbragte ham 2 Børn efter 1ste Egteskab. Med hende havde han 1 Søn og 7 Døttre. Hun døde i Christianssand 31 Octbr. 1754. — 2) 1755 10de

¹ Möllers theol. Bibl. V, 160.

² Pont. Ann. IV, 255, „den Ruhm seines bekannten Amtseiffers und anderer Meriten auszuführen wollen wir der Posterität überlassen.“

Octbr. med Anne Margretha Pohlman, Enke efter Major Friip. Hun døde 21de Juni 1763 i Christianssand.

Hans Børn af 1ste Egteskab vare: 1) Peder Garmann f. 23de Mai 1733, levede som Student 1760. 2) Frederik, som døde nogle Dage efter Fødselen. 3) Anna, f. 26de Novbr. 1735, † 1787, gift 1) Kjøbmand Christian Carlsen i Drøbak, † 1771; 2) Konferentsraad Otto F. Müller i Kjøbenhavn, † 1784. Denne bekjendte Naturkyndige, Udgiver af Zoologia o. m., egtede 1773 den rige Enke, men hun skjenkede ham ingen Børn.¹ 4) Else Marie, f. 2den Januar 1737, † før 1783. 5) Cathrine Marie, f. 31te Marts 1738, † 1757, gift 1) Justitsraad og Lagmand Jacob Weinwich paa Holmegaard ved Mandal, hvor deres Søn Nils Henrich, Forfatter til adskillige Skrifter, fødtes 1755; 2) Henrik Hynnemør, Kjøbmand i Bergen, 6) Frederik, f. 8de Mai 1740, blev Lieut. i Søetaten. 7) Ivar Brinch, f. 6te Juni 1741, blev Lieutenant i Søetaten. Af disse Børn levede ved hans Død 3 Sønner og 1 Datter.

Børn af 2det Egteskab: 1) Marthe Margretha, f. 18de Januar 1744, † 1745. 2) Frederik Holmsted, f. 12te Decbr. 1744, † 1827 som Sogneprest til Magleby i Sjælland, gift 1776 med Charlotte Nyholm. 3) Marthe Marie, f. 4de Marts 1746, gift med Jens Lintrup, Sogneprest til Magleby. 4) Margrethe Johanne, f. 21de Marts 1747, gift 1) 1766 6te Marts med Lieut. Christian Tidemand, Bispens Søn, f. i Bergen 1743 2den Octbr.; 2) Ole Borneman Heiberg, Sorensfriver i Tromsø og Senjen, f. 1740, † 10de Septbr 1803 i Kinservik som entlediget Sorensfriver. 5) Nicoline, f. 14de August 1749, gift 1764 med Theodor Bergmann Meldal, f. 24de Juni 1734 paa Bangs Prestegaard, Sogneprest til Oddernes, † 8de August 1786. (Han var 1ste Gang gift med Biskop Tidemand's Datter). Med sin anden Kone havde Meldahl 15 Børn, hvoraf 9 overlevede ham. Blandt disse var Provst Jørgen Meldahl, der døde som Sogneprest til Aker. 6) Ambrosia, f. 3die Octbr. 1750, gift med Capt. Christoffer Hoelsfeldt. 7) Vene Cathrine, f. 8de Decbr. 1751, gift 9de Septbr. med Even Meldahl Schjel-

¹ Ditts. Materialier 187.

derup, der 1775 blev Sogneprest i Dore Kvinesdal, 1782 i Nedre Valle og 1786 paa Oddernes, hvor han døde 1814 4de Marts.¹ S) Else Marie, fød i Christianssand 1754 11te Octbr., døbt 19de Octbr., † 1755 1ste Febr.

*

*

*

Betragte vi Kirken i de Aar, Paludan var Biskop, finde vi Stadfæstelse paa den gamle Erfaringsætning, at ovenpaa stor og især fremtvingen Anstrengelse følger Slappelse.² Prædikerne vare lange, men „Lærerne, siger Holberg, prædike ofte enten for sovende Personer eller tomme Stole.“ I de 8 Aar (fra 1751—59) Paludan var Bisp, synes der i det Hele at have hvilet en SøvnensÅand over Kirke og Land, skjønt Kirken i dette Tidrum ei savnede dygtige Mænd, som Peder Hersleb, Eric Pontoppidan o. fl. Ved Rescript af 24de Marts 1752 blev vel oprettet et seminarium laponicum i Throndhjem, hvorved beskikkedes som Lærer i Lappisk Sognepresten paa Augvaldsnes, Knut Leem, med Paalæg at fuldføre det paabegyndte lexicon laponicum, men dette Seminarium formaaede ei at vedligeholde Interessesen for den Mission, som under Thomas von Westen blomstrede. Da Regjeringen agtede at foretage en Revision af Christian Vtes Lov og i den Anledning havde nedsat en Kommissjon af dygtige Jurister, udstedtes under 19de Januar et Rescript til samtlige Bisper i Danmark og Norge om at tilholde Provsterne, enhver for sig, at samle sit Provsties Præster og med dem at gjenneamlæse Lovens 2den Bog, samt med det samme i Bermen at forfatte de Grundringer, som Provsten med Præsterne maatte finde fornødne, angaaende hvad de formene i Loven burde en-

¹ Gjesfing, Ny Saml. af Jubellærere II, 296—599.

² Det samme var Tilfældet i den med vor Kirke nær beslegtede tydske. Den lutheriske Kirkes vældige Kjempe Loshier døde 1749, og Ingen traadte i hans og Calows Sted. 1752 døde den bekendte Johan Bengel. Pietismen formaaede ei mere at frembringe Mænd som Breithaupt, August Francke, Porst o. A. Tidssalderen fra 1750 havde hverken hine Orthodoxes ubøielige Kraft eller disse Pietisters Kjerligheds Ald,“ (Tholuck). „Indifferentismens Kulde afløste allevegne Pietismens Drivhußbarme“ (Helweg II, 146).

ten tillægges eller fratages, da Bisperne derefter have at forsamle alle Stiftets Provster og med dem overlægge, samt skriftlig at lade forfatte Alt, hvad de med ham efter fleste Stemmer maatte agte fornødent Loven at tillægge, deraf at burde udgaa eller deri at forandres, forbedres eller nøiere forklares, samt disse Grindringer til det danske Kancellie at indsende. Om de befalede Prestes og Provstemøder holdtes i Stiftet er tvivlsomt. I al Fald bleve deres Forslag da som sednere begravede i Archiverne, og Kirken saa ingen Frugt af denne Anstrengelse. Af den bebudede Revision blev der Intet.

En Forandring blev foretaget ved de gamle Kirkesikke. Ved Rescript af 22de November 1754 bleve ikke blot som tidligere Rangspersoners Fruer, men alle Barselkoner befriede fra at lade sig introducere af Presten i Kirken, men dog forpligtede ved deres Følgekoner at bringe eller sende det sedvanlige Offer.

I Aaret 1755 blev den flittige Erik Pontoppidan, Biskop i Bergens Stift, forflyttet til Kjøbenhavn for der at være Procantsler ved Universitetet, og 2 Aar derefter udgav han sit bekjendte Collegium pastorale, der endnu hævder sin Plads i vor Kirkelitteratur.¹ Det følgende Aar (5te Martz 1758) døde i Stubbjøbing Grønlands Apostel, Hans Eggede, 72 Aar gammel.

Medens Søvnagtighedens Aand raadede i Kirken, indsneg sig i den farlige Fiender. Den engelske Deisme, den franske Atheisme og den tydske Naturalisme begyndte at finde Indpas i de høiere Stænder og trængte sig siden ogsaa ned iblandt de lavere.

¹ Han døde i Kjøbenhavn 20de December 1764. Hans udførlige Autobiographi og Charakteristik findes i Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologie 4, 60. Dän. Bibl. VI, 602. Samme Aar døde Psalmedigterne S. A. Brorson og Peder Sygom.

XV.

Hr. Doctor Jens Christian Spidberg.

1759—62.

Han er født paa Skibthvet 5de December 1684. Hans Fader var Hr. Anders Laurigen Spidberg, Sogneprest i Skibthvet og Provst i Sore Borgeshøvel,¹ og hans Moder hedte Susanne Olsdatter. Han blev i Fædrenehuset undervist af sin Fader, og af denne 22de Juli 1701 dimitteret til Universitetet. Han studerede nu med stor Iver Physik, Astronomi, Mathematik, Musik og baade gamle og nye Sprog, da han var en stor Lingvist. Dog glemte han ikke Theologien, som han især lagde sig efter i de 6 Aar, han var hjemme, under sin Faders Vejledning. 1707 tog han examen philosophicum med Laud. og theologisk Embedsexamen 16de Januar 1708 med haudillaud.² De to følgende Aar laa han ved Universitetet, hvor han fortsatte sine Studier. 1710 5te Juni ordineredes han af Biskop Munch til Kapellan hos sin alderstegne Fader, der tiltrængte hans Hjelp. Ved hans Faders Død 1711 og Skibthvets Bortgivelse til en Anden, beskikkede den i Norge kommanderende General, Baron Løvendahl, ham til at forestaa Tanum i Bahus, som under Krigen var forladt af sin svenske Prest. Da de norske Tropper forlode Sverige igjen, ansatte Løvendahl Spidberg som Feltprest ved de Throndhjemiske Tropper, hvilket Embede han forrettede i 3 Aar. Da han nu med de øvrige Feltprester fik Afsked, drog han til Kjøbenhavn. Her fik han den forønskede Anledning til at foretage en Reise gjennem Holstein og Hamburg til Grønningen. Derfra vendte han tilbage til Danmark, hvor han blev Skibsprest paa Generaladmiral Gyldenløves Flagsskib Elephanten. Han blev i denne Stilling i 3 Aar, da han stod i stor Naade hos Gyldenløve. Efterat Krigen var til Ende, fik han kongl. Ordre til at forrette

¹ Han var Søn af Lauris Laurigen, der fra 1636—1671 var Sogneprest i Spidberg.

² Hundrup 46. Gjesfing I, 524—29.

det prestelige Embede hos den svenske Generalrigskommissair von Platen, som sad fængslet i Kjøbenhavns Kæstel. 1721 9de Mai blev han „ved Guds og Kongens Naade“ kaldet til at være Stiftsprovst og Sogneprest i Christianssand samt Provst i Mandals Provsti, hvori han af Biskop Nyrop blev indsat. 1722 blev han Magister, og 1757 var han den første Prest i Danmark og Norge, som blev optaget som Medlem af det 1742 stiftede kjøbenhavnske Videnskabselskab.¹ Ved Paludans Død blev han 3die Februar 1759 „per diploma regium“ Biskop over Christianssands Stift. Paa Grund af sin høie Alder, 74 Aar, fik han ved Ref. 12te Mai 1759 Tilladelse til at vies i Christiania 24de Juni 1759 af sin Ungdoms Ven, Biskop Rannestad. I Anledning af Jubelfesten for Souveriniteten 20de October 1760 blev Doctorgraden i Theologien ham tilstillet efter indsendt Disputats.

Naget hans høie Alder og legemlige Svaghed visiterede han i mindre end 2 Aar det vidtløftige Stift uden at forbigaa noget Prestekald. „Iovre-Thelemarken forfordede han — uden noget Exempel af hans Formænd — Veien, ved at reise over Steder, som paa lang Afstand vare ubeboede, af hvilke Besværligheder han blev saa udmattet, at han, da Livets Olie var fortæret, udsluktes som et Lys i Christianssands gamle Bispe-residents Palmesøndag 4de April 1762 Kl. 4½ om Morgenen, efterat have levet i 77 Aar og 4 Maaneder, samt tjent i geistlige Embeder over 51 Aar.“ 22de August blev hans Legeme nedsat under Sakristiet i Christianssands Domkirke.² Professor Friedlieb holdt Rigtale over ham og valgte til Text Esai 24, 23. Sednere, nemlig 21de Januar 1774, skrev han et latinsk Vredigt over ham, ligesom hans gamle Ven, Biskop Rannestad, forfattede nogle Rigvers til hans Vre.³ En Mand, som kjendte

¹ Af C. Deichmans Brev til Langebek, Forsgrund 23de Mai 1776, sees, at han af Kirke-Suspektionen var bleven paalagt at forfærdige en geog. physisk Beskrivelse over Christianssands Stift, Langebek 88.

² Christianssands Ministerialbog.

³ De ere trykte i Christiania in folio 1762. Gjesfing I, 527, 549. Friedliebs latinske Digt findes hos Gjesfing I, 528. Rector Kemmer skrev ogsaa Gravvers over ham.

ham personlig, giver ham det Skudsmaal: Han var til sidste Mandedraet en fjerlig Hader i sit Hus, en tro Tjener i Guds Hus og skrev sig altid — hensigtende til sit Navn, Jesu Christi Servus, førte sit Levnet efter sit udvalgte Symbolum: virtute Duce, Prudentia Comite, høflig ei hovmodig og venlig mod Alle, hvorfor hans Død blev almindelig beklaget.

Den bekjendte Jacob Wilse siger (i sin Beskrivelse over Spidberg): „Han var en søm Menneskeven, en oprigtig Christen, ensfoldig i Sæder og derhos virkelig lærd, besad ei alene Læsning, men ogsaa benyttede sig af det han havde læst i Mathematik og Fysik til artige og vigtige Jagtagelser paa sine Heiser og hvor han kom.“ Den lærde Gram skrev til Norges Statholder, Grev Ranzau, at Provst Spidberg, som var den eneste Norske, der var bevænet til at skrive Norges Naturhistorie, burde, hvis han ikke var Prest, have en Pension for at reise hele Norge igjennem paa langs og tværs og i alle Kroge gjøre Observationer.¹

Som en Særegenhed ved denne Mand fortælles, at han viste saa stor Ligegyldighed for sin Dragt, at han gik med sin Prestekjole, indtil den blev laset, og man gjorde ham opmærksom paa, at han trængte til en ny. Han modtog saadanne Bemærkninger med stor Godmodighed og anskaffede sig en ny. Naar han blev indbudt til Ligjølge, fyldte han gjerne sin Lomme i Lighuset med Konfekturer, hvilke han siden uddelte paa Gaden til Fattigbørn. Man saa derfor gjerne Stiftsprovsten paa Gaden fulgt af hele Flokke Børn, der opsamlede de udstrødte Gaver.

Spidberg egtede 19de August 1728 Birgitte Topdal, en Datter af den bemidlede Kjøbmand Peder Clausen Topdal, og havde med hende 10 Børn, af hvilke kun 2 Døttre bleve voksne og overlevede Forældrene, nemlig 1) Christiane Sophie døbt 1736 20de Juni, gift 1759 18de Januar med Johan Jacob von Fasting, Major, sednere Generallieut. og Kommandant i Bergen. 2) Anne Katrine, døbt 1737 25de Novbr.

¹ Mnemosyne 4, 120. Suhms saml. Skrifter 7, 51. O. Wolf: Sour. for Politik 1810, 270.

der opholdt sig i Huset hos sin Søster og døde 87 Aar gammel i Sogn 20de Mai 1825.

Hr. Spidberg var, som sagt, en lærd Mand og eiede ikke alene et stort Bibliothek, men og en Naturaliesamling. Ved den ulykkelige Ildbrand 1734 gif det meste deraf tilligemed hans lærde Collectanea op i Luerne.¹ Dette for ham saare sølelige Tab bar han dog med Taalmodighed, skjønt det i mange Maader satte ham tilbage.²

Spidberg er Forfatter til følgende Skrifter:

1) De causa & origine ventorum, trykt i Holland.

2) Historische Demonstration und Anmerkungen über die Eigenschaft des Nordlichts, mitgetheilt J. B. Heintzelmann, Halle 1724 i 8.³ En Efterretning af Spidberg om Nordlyset, som observeredes i Kobbø 1737, er indført i Wielands lærde Tidende 1738, Nr. 8).

3) Dissertio inauguralis de Spiritu Dei aquis incubente, Hafniae 1760 i 4to.

4) Relation om Jordstjernet i Norge, Lisfabon og andre Steder 1ste Nov. 1755 (indført i det kongl. danske Videnskabsf. Skrifter VII, 101—112).

5) Efterretning om Jordstjernet i Christianssand 7de Februar 1745, (indført i Spenff. Vetensk. Acad. Handb. for 1747).

6) Brev til Pontoppidan (i Fortalen til hans Norges naturlige Historie).

7) Besørgede han Trykningen af Norges Kongers Historie, sammenfrevet af Mag. Jonas Ramus, K. havn 1719. Han anbefalede Bogen ved et lidet Digt, som begynder saa: „Saa kommer frem igjen I Nordens dapre Helte.“

Han forfattede desuden en Beskrivelse over Christianssands Kjøbstad, hvorom han i en Skrivelse til Sessen, Forfatter af Norges naturlige og borgerlige Tilstand, siger, at den mestendels er ferdig, hvorfor han med det første agter at lade den udgaa i Trykken. (Dette skede dog ei). Han for-

¹ I Fortalen til Norges Naturlige Historie siges, at hans Bibliothek bestod af 6000 Bind. Sammeledes findes ogsaa et latinsk Brev fra ham. I nye Tidender om lærde og curiose Sager 1728 S. 116 fortælles, at i Octbr. 1727 fangedes ved Christianssand den monstroske Gift Zygena, der nu findes blandt en Del andre Naturalia, Magister Spidberg har samlet.

² Wilse, Spidbergs Besf. 559.

³ Heintzelmann var en tydsk Litterat og 1721—23 Hofmester for Stiftamtmand Lillienpalm's Søn i Christianssand. Han kom siden til Rusland, blev keiserlig Historiograf og Assessor i den asiatisk orenburgske Expedition. Med ham holdt Spidberg en lærd Brevvevling i mange Aar.

fattede ogsaa et Kart over Norge, som han leverede til Stiftsbefalingsmand Grev Reufs, forat han skulde indsende det til Kancelliet.¹

I de 3 Aar (1759—62), den gamle Spidberg var Bisp, indtraf Intet mærkeligt i den dansk-norske Kirke. En pietistisk Rørelse fandt dog Sted i Kjøbenhavn, i hvis Spidse S. Boye og P. Særdorph stode. I 1760 bleve 6 Nordmænd udnævnte til Doctorer i Theologien, nemlig Spidberg, Ole Tidemand, J. Gunnerus, N. Ranneftad, Giler Hagerup og Otto Holmbo.

XVI.

Doctor Ole Tidemand.²

1762—78.

Han er født i Christiania 31te October 1710. Hans Fader var Kjøbmand Ivar Tidemand, og hans Moder hed Elisabeth Hellefen. Han blev fra Christiania Skole dimitteret af Rector Rasch 1728. Efterat han havde underkastet sig første Examen, vendte han tilbage til Norge, hvor han blev Huslærer hos Hr. Christen Callundan, Sogneprest til Sandherred, og forblev i denne Stilling indtil 1731, da han reiste til Kjøbenhavn, hvor han samme Aar tog 2den Examen og Attestats med laud. Saasnart han blev færdig med sine Examiner, vendte han tilbage til sin Huslærerpost, men da Callundan kort efter (26de April 1732) døde, blev han nødt til at ernære sig et Par Aar ved at informere Børn, indtil han af Provst Fredrik Grüner, Sogneprest til Hedrum og Laurvik, blev kaldet til personel Ra-

¹ Sæssen, Norges naturlige og borgerlige Tilstand 81 og 119.

² Om ham hans udførlige Gravskrift paa Latin af Rector Femmer Justitsraad Seythes Manusc., Hattings Prestehistorie 96, Hunderup om Doctorer 45, Worms III, 796 og hans udførlige Copiebøger paa Rigsarchivet, L. Daae theol. Tidsskrift 7, 347, hvor en mærkelig Skrivelse fra Kap. Tidemand til hans Ven Gerner af 21de Juli 1739 er meddeelt. Saml. 4, 326 Illust. Nyhedsblad 1866.

pellan, hvortil han blev viet i Oslo 12te Mai 1734.¹ Efter 7 Aars Tjeneste her blev han 1741 af Grev Danneberg-Daurvik kaldet til Sogneprest sammesteds. 1743 (2den Jan.) udnævnte Kong Christian VI den unge pietistiske Prest til øverste residerende Kapellan ved Nykirken i Bergen, og paafølgende Aar (5te Mai) til succederende Sogneprest, naar Mag. C. Holberg ved Døden afgik, men formedelst dennes Alderdom og Affældighed blev Hr. Ole (28de Octbr.) 1748 udnævnt til Vicepastor ved bemeldte Kirke. I Aaret 1747 fik denne General-Kirke-Inspektions-Kollegiets store Indling Kaldsbrev paa at være Stiftsprovst, Provst over Nordhordlehn og Bøss samt Sogneprest til Domkirken, hvorved det sjeldne Tilfælde indtraf, at han efter 3 forskjellige Bestillinger var paa engang residerende Kapellan, designeret Sogneprest og som Stiftsprovst forrettede Biskopens Vices. Ved sin Ankomst til Bergen fandt Pontoppidan, at en stor Del af Stiftstadens Geistlighed var misfornøiet med O. Tidemand, der som Stiftsprovst og constitueret Biskop havde lagt for Dagen „Ambition, Herredømmes Affectation og Umildhed imod sine Medbrødre.“²

1755 (2den Mai) blev han befalet, ved Biskop Erik Pontoppidans Redkaldelse til Kjøbenhavn som Profantsler, at forestaa Bergens Bispestol som hans Vicarius, hvilket varede til 23de Decbr. 1757, da han blev beskiftet til virkelig Bisp og dertil viet af Biskop Hørsløb 1758 samme Dag, Gunnerus viedes

¹ I Biskop Hørsløbs Indberetning om Kirke-Inspektions-Kollegiet findes følgende mærkelige Uttring. „Strax efterat den kongelige Ordre var udkommet, at Studenter, som begaa Leiermaal, ikke lettelig skulde befordres, men de, som besvangre dem, de have under Information, aldrig skulde befordres til geistligt Brød, vilde de 3 vota (Statsraad Hoyer, hans Fætter Bluhme og Hviid), med Gevalt have en personel Capellan, Ole Tidemand, som just havde begaaet det sidste crimen, til Stiftsprovst i Christiania, hvor hans Forargelse var bekjendt, men da jeg forsikrede, at ville forestille Hs. kongl. Majestet, hvordan Kirkeinspektionen vilde, ligesom af desein, overtræde kongl. Befalinger, saa lode de det desein falde, men Ole Tidemand blev dog forflyttet til Bergen og fik Expectance paa et Pastorat i Bergens By. (S. 160).

² Theol. Tidssk. 7, 366.

til Biskop i Throndhjem.¹ Ved Jubelfesten for Souverainiteten 1760 blev han udnævnt til Doctor theol. 1762 blev han forflyttet fra Bergens til Christiansands Bispestol.

I 16 Aar beklædte Ole Tidemand Christiansands Bispestol (1762--75), og det var for en Bisp og for Præsteskabet en vanskelig Tid. Bantroen hævede frekt sit Hoved og rettede sine Angreb først imod Præsteskabet, der ei sjelden blev Gjenstand for Spot og Haan. Mange af de gamle Baand brast, og under Frihedens og Selvstændighedens smukke Navn skjulte sig ei sjelden Selvraadighed, Ringagt og Ulydighed mod dem, som havde at byde og raade.² Klokkerne og Kapellanerne vilde raade sig selv, hvorover ofte Klager førtes af Sognepresterne, og Almuen var urolig og misnøiet dels med Ekstrafakten, dels med Embedsmændene og ikke mindst med de Byrder, Skolevæsenet medførte. Denne Misnøie udbrød endog i Rysylke til et formeligt Mytteri, som forøgedes ved Amtmanden, Oberstlieutenant Lachmanns, Mangel paa Konduite.³ Præsteskabet var fattigt

¹ Mellem ham og E. Pontoppidan opkom der Tvist. I det kongl. Bibl. i Kjøbenhavn (No. 602) findes et Bind, som indeholder Erik Pontoppidans Tvistighed med O. Tidemand i Bergen, samt Begges veglende Breve med Nic. Brorson. Saml. Lampe i Illust. Nyhedbl. 1866 Nr. 15, 16, 42, 43.

Gunnerus foreslog i sin Plan til et norsk Universitet Christianssand som sammes Sæde. Vicekansleren kunde have Christiansands Bispestol, men „Biskop Dr. Tidemand, der hverken er stiftet til Vicekansler eller Professor, maa flyttes til et andet Bispedomme.“ Hist. phil. Saml. 2den D. 1ste Bind.

² Provst Speilberg klagede saaledes 1768 over en Student Landsted, der sammenkaldte Almuen paa utilladelig Tid og Sted, ja endog har oprørt Almuen og tildels gjort den affpenstig for Kirketjeneste, naar denne forrettes om Lordagen og Katechisation om Søndagen ved Messesæld i Holt's Menighed. Da hans Advarsler ei raadede Bod paa Uordenen, udbad han sig Overighedens Hjælp.

³ Om Bondeoplobet i Stavanger Amt 1765 har Lachmann meddeelt Efterretning i en Foliant paa 120 Sider, der findes paa Universitetsbibliotheket, No. 312. Sammenlign Rese. 28de Juni 1765 og 17de Januar 1766. Over Greger's Lund, Sogneprest i Egersund, indgaves en Klage undertegnet af 12 Mænd. I sit Svar oplyser Lund, at de 12 Mænd, som havde sat deres Segl under Klagen, hverken kunne skrive eller havde nogen Berettigelse til at tale i Menighedens Navn, at Klagen var „forfattet af en Binkelskriver paa en Søndag i et gammelt Vertshus, saa

og led under Byrderne af en Extraskat, som tryffede Mange, og flagede over det besværlige og dem uvedkommende ubehagelige Bryderi, som blev dem paalagt nemlig at forfatte nøiagtige Mandtalslister for Fogderne til den forhadte Extraskats Indkrævning. En Amtmand fordrede endog, at Presterne skulde indfinde sig paa Thingene forat give Oplysninger. Flere Prester vilde flage eller endog protestere, men Bispen fraraadede 1767 Provst Rønem at gjøre det, „paa det at ei noget værre skal ramme Brødrene i denne, ja denne saa besynderlig vanskelige Tid. Havde Tiderne, tilføier Bispen, været noget anderledes, skulde jeg have emploieret mig for Brødrene, men hvad kan man nu forsøge paa uden Frygt, at Ondt kan blive værre, Gud se til os!! Gud hjælpe os!!“

Naget Biskop Tidemand var en gennem lang Embeds- Virksomhed prøvet Mand paa 52 Aar, da han kom til Stiftet, havde han meget at kjæmpe med og mange Ubehageligheder, som han tildels paadrog sig ved sin Myndighed og Mangel paa Konduite og ved en Charakter, som synes hverken at have indgydt Høiagtelse eller Kjærlighed.

Hans første Forretning som Bisp i Christianssand var 8de Octbr. 1762 at underrette sin store Belynder Grev Holstein om, at han efter en lang, besværlig Reise var ankommen til sit Sæde, og derpaa gjentagne Gange at flage over Bispegaarden, som han fandt saa yderlig forfalden, at ikke et eneste Bærelse var beboelig, hvorfor han maatte leie sig ind i et privat Hus, indtil han for en billig Pris fik kjøbt Bispegaarden, som han da som sin private Eiendom lod istandsætte. — Kort efter sin Ankomst til Christianssand døde hans Belynder Grev J. L. Holstein, der i en Række af Aar havde været kongelig Raadgiver i Kirkens Anliggender.¹⁾ Han blev efterfulgt af den lærde Grev

man ei kan afgjøre, hvilken Spiritus, der har været med i og over de Klagende.“

¹ Om Johan Ludvig Holstein, Lensgreve til Lethrabort, efter Svar Rosenfrands Oversekretair i Kancelliet, Præsæs i General-Kirke-Inspektionskollegiet, Patron for Unversitetet, var en af Christian VI meget yndet og betroet Mand, Beslytter af Kunst og Videnskab, from, nidker i sin Religion. Han døde almindelig beklaget 29de Januar 1763. Om ham Mnemosyne I, 410, II, 64 og Prospecter af danske Herregaarde 1.

Otto Thott, for hvem Bispen i et saare galant Brev den 18de Februar 1763 anbefalede sig og Stiftet.

Uagtet General-Kirke=Inspektionen havde tabt det meste af sin fordmis store Indflydelse, vedblev den dog at bestaa, og Bisperne skulde aarlig indberette til den Udfaldet af de aarlige Visitationer, hvilke Indberetninger give os Anledning til at faa Indblik i de geistlige Forhold.

„Dels paa Grund af klein Hilsel, som var bleven forværret ved den daarlige Bisperesidence, dels fordi hans Nærværelse i Christianssand var nødvendig,“ fandt der ingen Bispevisitations Sted i Aarene 1763 og 1764, men i det følgende Aar visiteredes Nedene og Mandals Provstier. Inden Visitationen mindede han Presterne om ei at prædike over $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ Time, forat der kan være Tid til Katechisationen. Den holdte Prædiken skal leveres i Afskrift, eller i dens Sted Text, Proposition, Disposition, momenta, dicta probantia og usus. Hvis Nogen vil fornøie ham med en vidtløstig Afhandling, modtager han samme nedskreven med Fornøielse. I sin Indberetning (af 20de Decbr' 1765) om Visitationen yttre han blandt Andet. „Jeg fandt i de fleste Menigheder megen Guds og vor Herre Jesu Christi Kundskab, udi nogle ikke utydelige Spor paa sammes velsignede Virkninger, men ingensteds, Lov ske Herren, nogen saadan Mangel derpaa, at denne kunde drage til enten Ansvar for Læreren eller Skade for Tilhørerne. Alle Lærerne fandtes i deres Embedsførelse ulastelige for Mennesker; nogle kjendelig saadanne, at hver sand Christen maa glædes over deres Trost og i Guds Hus og redelige Omsorg for de Ting, som er Christi og hans Menighed. Og om en Enkelt fandtes, hvis Levnet udenfor Embedet kunde give Anledning til nogen privat Samtale, blev denne ikke forsømt. Offentlig Klage fra enten nogen Lærers eller Menigheds Side mærkedes ikke mindste Spor til; ikke heller fandt jeg nogensteds noget Betydeligt at udsætte. Skolevæsenet var næsten overalt i ligesaa god Gang som mest muligt i disse Egne efter Sognenes Velighed og Almuernes Vilkaar, og det lidet manglende her eller der vil ikke mangle

at blive afhjulpet formedelst Presternes Omhyggelighed og andre Bedkommendes Understøttelse.“¹

Følgende Aar (1766) visiterede han Dalerne, Jædern og Ryfylke. I sin Indberetning af 26de Decbr. 1766 yttre han, at allevegne Guds og Christi Kundskabs Tiltagelse og Udbredelse vidner om Presternes Flid, blandt hvilke jeg paa denne Tour i Stiftet Ingen har fundet, som jeg kunde have noget mærkelig eller andet at erindre end priseligt, hvilket jeg har redelig tilføiet under hans Navn paa hoslagte Liste over Bisfitatsstouren og Presternes holdte Prædikener. Derimod flagede han over Bøndernes egenmægtige Bevægelse i et og andet Kald og den Stands og Hinder i Skolevæsenets Indretning, hvorpaa han venter, at der vil raades Bod, naar der paa de adskillige Klager, der uden mindste Grund af en Del urolige Bønder vester i Stiftet var indkomne, og hvorpaa Statholder Bengson har krævet og faaet Stiftets Erklæring, maatte fælde saadan Resolution, at samme kunde se og overbevises om Nødvendigheden af at holde sig de kongelige Forordninger om Skolevæsenet efterrettelige.²

I 1767 hvilede Bispen, men 1768 tilhyste han Bisfitats i Dvrethelemarken, men paa Grund af Postgangen kom Berammelsen saa sent til Almuens Kundskab, at den var dragen til Søeters. Først 10de Søndag i Trinitat visiterede han i Hjerdal, hvor Hr. Christen Tobiæson prædikede,³ 11te August i Sillegjord, hvor Provst Hans Wille (en Mand, som af Gud synes smykket og til Embedet dygtiggjort baade ved actione og unctione) holdt en grundig og opbyggelig Prædiken,⁴ og 11te

¹ Han meddelte derpaa, hvad hver Prest har prædiket over, og sin Dom om Prædiken.

² Conf. Amtmand Lachmans Relation om disse Uroligheder i Manuscript paa Univ. Bibl.

³ C. Tobiæson tiltraadte Hjerdal i Octbr. 1766 og døde i Decbr. 1793 70 Aar gl. Han roses i Kaldsbogen for Lærdom og Bestalenhed og som en ypperlig Skytter, der skal have studt henved 300 Kæver.

⁴ Hans Amundson Wille var Sogneprest i Sillegjord fra 11te Octbr. 1753 til 7de Octbr. 1799, da han døde 85 Aar gl. Han roses i Kaldsbogen som en retskaffen og duelig Religionslærer, der holdt særdeles god Dr-

Trinit. i Hvideøeid, hvor den gamle Johannes Brochmann med uventelig Færdighed, Mæle og Gaver fornøiede mig med en vel udarbejdet Prædiken om Tolderens Bodfærdighed.¹ Den 13de Aug. visiterede han i Laurdal, hvor Jonas Schanche prædikede over Act. 16, 31. „Manden er velmenende i sin Embedsajerning og ustraffelig i al Omgjængelse, men baade Methode, Mæle og Gaver kan behøve og modtage nogen Forbedring.“² Alle andre Ting, der henhøre under Bisittats, var i mulig god Tilstand.

1769 visiterede han Lister, Mandal og Nedenes og 1770 Fædem og Nivnlke og indsendte atter Indholdet af Presternes Prædikener og sin Dom derover. Paa de fleste Steder fandt han Aarlag til megen Glæde over den aabenbare Frugt af Lærernes Slid, men ingensteds Føie til virkelig Paaanke.³ Atter i 1771 fandt ingen Bispevisittats Sted; men i den Beretning, som han ifølge Kabinetsordre af 4de December 1770 havde at afgive om de subordinerede Betjentes Forhold, takker han Gud, at naar undtages Hans Holm i Homedal,⁴ Søren Schive,

den i Menigheden og derunder gjorde sig fortjent ved at fremme Agerdyrkning og Anlæg af Frugthauger.

¹ J. Brochmann, Sogneprest i Hvideøeid fra 13de April 1754 til sin Død 15de Decbr. 1776. 72 Aar gammel.

² Han roses som en from og jagtmodig Mand, der i 22 Aar var Sogneprest i Laurdal

³ Denne Indberetning ledsagedes af en Nytaarsgratulationsbrevelse til Grev Thott, hvori han i sit Hjerte underdanigst baade kysser paa sin naadige Greves Haand og inderlig velsigner hans høie og dyrebare Person for alle Naadesbevisninger mod sig og Embedet osv.

⁴ Hans Holm født i Christiania 1724, havde flere Aar været Fjelprest i Holstein, og blev derpaa Sogneprest i Homedal 1764. Her klagede Almuen over ham, fordi han begyndte Gudstjenesten saa sildig, i 2 Aar kun holdt engang Katechisation og ingen Confirmation og opholdt Skjoldsen for længe. Da Provsten Speilberg, der havde været hans Formand, tog Almuens Parti og med Alvor satte den heftige Holm tilrette, blev denne forbittet, og et alvorligt Sammenstød fandt Sted. Bispen tog Provstens Parti og satte Holm (i en Skrivelse af 28de August 1767) i rette „for hans uforsvarlige, usedvanlige og egenmægtige Uddragelse fra en aldeles nødvendig Embedspligt“ og formaner ham til at vise sin Provst den tilbørlige Verbødighed og Lydighed. Det følgende Aar (11te

den Yngre i Bjælland, og Carl Due, residerende Kapellan i Sogndal, der hverken før eller sednere har havt det bedste Rygte, „saa ved jeg ingen eneste af dette Stiftets Geistlige at nævne med noget Nota for bekjendt og bevistelig enten Embedsforførelse eller Levnets Uordentlighed, men med Sandhed og god Samvittighed kan bevidne, at for saa vidt som kan falde under menneffelig Dom, fortjener Enhver i nogen Grad sit gode Studsmaal.“ For besynderlig Embedsflid og Iver roses den residerende Kapellan Johan Martin Struve og den personelle Kapellan Even Meldahl Schjelderup i Christianssand, Søren Bugge, Sognepræst i Banse, „en Mand, som det er ret om Hjerte at bygge paa Guds Rige.“ Hans Arenz ligesaa, en Mand tillige af gode Studeringer, Hans Speilberg i Holt, en besynderlig flittig, arbeidsom og næsten mageløs Mand i Embeders Accurateesse indtil endog mindste Embedspligt, Dr. theol. Eiler Hagerup, Sognepræst i Arendal, der med utrættelig Flid og Flittighed selv og solus forretter alle sine Embedspligter, og Mag. Nicolai Femmer, Ranceliraad og rector scolæ.¹

Decbr. 1768) sendte Bispfen Holm flere Monita, hvori han formaner ham til at begynde Gudstjenesten betimelig, flittig Katechisation og ei utilbørlig udsætte Confirmationen. Holm viste sig ligesaa opsættig mod Bispfen som Provsten, hvorfor Bispfen klagede til General-Kirke-Inspektionen (15de Septbr. 1769) over hans Opførelse mod Provsten og over „Holms spectaculøse Syn paa Prædikestolen under Visitationen og hans forvirrede, forbittrede, forargelige Foranger ved samme Leilighed. Paa den flette Bei til Kirken var han falden hovedkuls 2 Gange over Ende.“ I Aaret 1771 blev den gjenstridige Holm sat under Provsteret, hvis Præses Dr. Hagerup i Arendal var. Da Holms Ansøgning til Kongen om ved samme Provsteret at faa Provsten Speilbergs Omgang med Hømedals Almue prøvet og paakjendt, blev affaaet, faldt Holm saabidt tilføie, at han forligede sig med Almuen og Provsten, saa Provsteretten blev hævet. Holm overlevede ei længe denne Strid, men døde pludselig den 25de Februar 1773.

¹ Tidemand's Indb. af 27de Dec. 1771. Om C. Due 365 og 366. Om Struve, Biskop Pabels Autobiographi 82. Om S. Bugge og H. Speilberg Holts Præstehistorie ved A. Faye, om Arenz Øhestads Præstehistorie ved A. Faye, E. Hagerup blev Tidemand's Efterfølger som Bisp. Femmer døde 1787 som Byfoged i Arendal. Even Meldahl Schjelderup gav Hagerup 1782 det

I 1772 visiterede han endelig Thelemarken og indsendte 31te Decbr. s. A. Indberetning, om hvo der havde prædiket og hvorom.

Dette var hans sidste Visitation. I Kobygdelaget synes han aldrig at have visiteret.

Saa glædeligt som det hederlige Skudsmaal, Biskoppen aflægger om Stiftets Geistlige, maa være os og især paa en Tid, da Prestestanden allerede var udsat for heftige Angreb og fra en Mand, der, som vi siden skulle se, ikke var skaansom i sine Domme, saa kunne vi ei undlade at undre os over, at han forbigaar den lærde og dygtige Stiftsprovst Friedlieb, der siden blev Bisp i Bergen, i sin Nos, og den noksom bekjendte Ancher Brun i Gøje i sin Daddel, der vilde været velfortjent.

Førunder den Strid han havde med den umedgjørlige Holm i Homedal, som vi have omtalt, fik han en lignende med Sognepresten i Egersund, Provst Gregers Lund. Denne Mand blev under Administrationen af den hellige Nadvere ramt af et Slag, som Bispen maa have anseet ulægelig, siden han ikke alene fratog ham Provsteembedet, men overdrog hans Embedes Bestyrelse til Kapellanen i Bestre Moland Borge Petersen. Da denne Mand snart kom i et spendt Forhold baade til Sognepresten og hans Familie, og Sognepresten blev saa rast, at han selv troede at kunne overtage Embedet, vilde Kapellanen ikke vige og fik heri Medhold i Bispen, som endog forbød Hr. Lund at befatte sig med geistlige Forretninger, under Paaskud af hans „saa beklagelige, saa aabenbare Sindsfornækkelse og Forvirring.“¹ Da Lund klagede til Kongen over denne Fremgangsmaade, blev Bispen yderlig forbittret og beklagede sig over, at Lund trods hans Forbud foretog geistlige Forretninger. Bispen maatte dog tilsidst give tabt; thi under 8de Juni 1771 tilskrev han Borge

Skudsmaal: „Han er i Værdom grundig og ren, i Livet ustraffelig, i Embede flittig og i sit ganske Forhold en god og paalidelig Mand.“ Han var født 1735 paa Lonsæt, blev 1775 Sogneprest til Øvre Kvinesdal, 1782 til Ulndal, 1786 til Oddernes, tog Afsked og døde paa Augvaldsnes 4de Marts 1814.

¹ Bispens Brev til Borge Petersen 15de Decbr. 1770.

Petersen, at hans Constitution ophæves, „da efter paalidelige Folks Erklæring Provst Lund nu er restitueret.“¹

Neppe var denne Strid endt, førend han blev indviklet eller indviklede sig i en for ham endnu mere frænkende Strid med Christianssands Magistrat og Stiftamtmand Hagerup.

Saalænge Geheimeraad Adeler var Stiftsbefalingsmand, var Forholdet mellem Bispen og Stiftsbefalingsmanden godt, men knapt var Adeler død, før Bispen kom i heftig Strid med Lagmand Lorenz Fischer, der var bleven constitueret, indtil Adeler's Eftermand, Grev Holck, kunde overtage Embedet. Da Fischer havde expederet nogle Sager paa egen Haand, som Bispen fordrede skulde behandles conjunctim, tilskrev han Holck (24de August 1767), at uagtet han havde havt mere end stor Marsag til at klage til Kongen over L. Fischers „utaalelige Conduite og upasselige Nigcur,“ saa havde han dog hidtil opsat det, men anmodede Greven, om en Anden kunde constitueres end Fischer, der ei sender Bispen de Sager, som conjunctim skal afgjøres, og „sætter sit Navn under Expeditioner uden at tilføie dens Navn, for hvem han er constitueret.“ Holck tiltraadte imidlertid ei sit Embede, der blev overdragen G. Hagerup, hvem Bispen ønskede velkommen med Tilføiende, at han længes efter Stiftsbefalingsmandens Ankomst, at Alle vilde flappe ved den Constitueredes Dimission, og at han selv havde tænkt at søge om at blive dispenseret fra alle collegiale Embedsforretninger med denne unge, urimelige og til en saa høi og vigtig Charge uvoksen Herremand.“²

Dette gode Forhold varede ikke mange Aar. I 1772 kom han i Strid med Magistraten. Bispen have nemlig kjøbt den gamle Kommandantbolig i Christianssand med lige Ret og

¹ I et Brev til Foged Mynster, der fogte at megle i Striden (9de Marts 1771), klager Bispen over Lunds touchantes og mechantes Skrivelse til mig og over mig. „Jeg antager, at Fogden er ubekjendt med Provstens upassende Potken mod mig, nærgaaende Nærskaft og Bebreidelse, fork og rent ud sagde hans ligesaa malicieuse som usandsfærdige Beskyldninger over baade min Person og Embedsconduite!“ G. Lund overlevede ei længe Striden. Han døde 30de Decbr. 1774.

² Bispens Skrivelse til Hagerup af 21de August 1767.

Retlighed som Kongen havde eiet den, og paaistod derfor at være fri for de Kommunesafgifter, som Magistraten og især dens Præsident, Borgermester Capitain Berg, med Strenghed fordrede.¹ Da Magistraten ingen Hensyn tog til hans Protest, men gik frem uden Person's Anseelse, blev Bispen i høi Grad oprørt og tilskrev samme Dag (3die Octbr. 1772) Stiftsbefalingsmand Sagerup 2 Breve, hvori han blandt andet ytrer: „Neppe kunde jeg troet Magistraten capabel af en saa stor og driftig Uforskammenhed, som den Hr. Præsident og Borgercapitain Berg selv lægger for Dagen i den mig i dette Moment tilsendte ret skammelige Promemoria af 1ste hujus.“ Han ytrer ogsaa sin Misnøie med Stiftsbefalingsmandens Paategning af samme. Han vil fræve Magistraten til Regnskab for den ublusfærdige og evindelig ubeviselig Imputation at jeg nogenstunde har talet eller skrevet vidende og forsætlig Usandhed eller (rent ud sagt) Løgn.“ I det andet Brev, som han skrev samme Dag, omtaler han „den Horreur, hvoraf han er greben ved af Magistraten at være sigtet for Løgn, hvorved han maa være uværdig til at beklæde Bispeembedet. Han vil derfor indtil videre afholde sig fra alle conjunctim Forretninger med Stiftsbefalingsmanden, efterat være saa skammelig insulteret ved deres piquante og tærgende udtænkte Inpertinentier, der dog alle bevise mere et ondt Hjerte, end en fin Herre!“

Nærmere Oplysninger om det Passerede finde vi i en Skrivelse til det danske Kancelli af 9de October s. A., hvori han beklager sig over Magistratens Opførsel, over at han selv har maattet skaffe sig Bopæl ved Kjøb af Kommandantboligen, omtaler, at han har været 40 Aar Embedsmand, er oftere bleven forflyttet, har løst 11 Bestallinger, styret 8 Aar Bergens Stift, medens Crif Pontoppidan havde Indkomsten, nu aarlig udreder 300 Rdlr. i Skat, har maattet betale 179 Rdlr. 30 ß i Skat for uvederheftige eller vrangvillige Veilændinger, at Byffatten er fordoblet, at Kancelliresolutionen paa en Ansøgning fra flere Indvaanere i Christianssand ved Trommeslag er publiceret, Bedkommende (blandt hvilke Oberstlieutenant Leon, den gamle Præs-

¹ Hans Klage til Kongen 2den Octbr. 1772.

sident Rumsen), til Tort, at den 24de Septbr. en Underofficier kom til Bispen forat indkræve Paalægget for Bispens Gaard til Brandvæsenet med Trusel om Eksekution for Alle, som ei strax betalte. Da Bispen negtede at betale, med mindre han fik se Hjemmel for Paalægget, blev der pantet, i det Betjenterne toge en Sølvkande, som stod paa Dvnen.

Hagerup har i denne Strid mellem Magistraten og Bispen taget Parti mod Bispen, og sandsynligvis har Hagerup yttret sig skarpt mod Bispen og hans besynderlige Færd ved denne Leilighed, siden Bispen 5te Martz 1773 i en Skrivelse til Kongen „gjør Knæfald om Protektion for sig og sit Embede mod Stiftsbefalingsmand Hagerup og hans Søn Præsident Hagerup, der begge ere bleve enige om tour à tour at anse mig for et Maal for ufortjente Chikaner, hvorfor han har seet sig nødt til at udbede sig et Commissorium. Stiftsbefalingsmanden har ikke utydelig besyldt mig for Capacite af Naragtighed!“ Samme Dag tilskrev han den meget formaaende Lurdorpf, beklager at Hagerup har misforstaaet hans Brev og imputeret ham den store Crimen mod hans Characters Fortrin, og „at han er uheldig stillet mellem Fader og Søn, begge synes saa ildefindede mod mig. Deres egentlige but ved Gud, om det skulde være at gjøre mine sidste Dage til baade saa og ubehagelige Stridsdage.“

Af et Brev, som han 20de August 1773 tilskrev Høiestretsprocurator Udal, erfare vi, at en Kommission blev nedsat i Christianssand for at dømme mellem Magistraten og Bispen, og at „Dommen var, som man kunde vente af flige Dommere, hvis Gemyts Charakter ikke lettelig skal kunne skjule sig for noget forstandigt og upartist Die.¹ Da 2 af Kommissionens have Medhold paa høie Steder, hvoraf de puffe, rose og brøste sig midt i al den Uret og Vold, at den offentlige Bestjemmelse og Fornærmelse, som de uden mindste sand Føie fra min Side, af en pur udtænkt og foresat Ondskab have uden al Sky og Undseelse paatænkt min Person, Embede og Hus.“ Han spørger derpaa Undal til Raads, om han skal appellere Sagen.²

¹ Raadmand Arendrup og Monster skriver Abel.

² Conrector Cortin i Bergen skrev 1773 til en Ven: „I Christianssand

Diæse Stridigheder saavel som et livsfarligt Engdomstilsfælde, som ramte ham i Begyndelsen af 1774, bevægede ham uidentviol til at foretage en Reise til Kjøbenhavn ud paa Høften, efterat han dog først havde tilbudt Hagerup mindeligt Forlig. Han blev i Kjøbenhavn til Slutningen af Mai følgende Aar og var henrykt over den naadige Modtagelse, han fandt ved Hove og fornemmelig hos Enkedronningen, Juliane Marie,¹ som gjennem Guldberg sendte ham en Del Bøger for at grundlægge et Bibliothek ved Christianssand's Latinskole. Under 10de Juli 1775 opfordrede han Presteskabet til at efterfølge det Exempel, som Tvillingrigernes saa uforglemmelige som i den bevidste Nødens Tid beviste ret glørværdige Debora (gav)

er en fatal Proces imellem Stiftamtmand Hagerup og Magistraten paa den ene Side og Biskop Tidemand paa den anden Side. B. Friis, som nylig er kommen derfra siger, at Sagen er slettest paa Tidemand's Side, og har reist sig af 7½ Rdlr Tidemand som formeget paalagt i Service. Tidemand er i denne Tid reist derfra til Kjøbenhavn med hele sit Hus." Illustr. Nyhedsbl. 1863, 138.

¹ I et Brev til Stiftsprovst Friedlieb af 30te Juli 1774 skriver han blandt andet: „Udi sidste Uge havde jeg den Naade og Lykke allerunderdanigst at præsentere mig for det kongelige Herkskab, hvor jeg overalt fandt lutter Engleansigter og Engleord i en ret hjertesørende og hjerteindtagende Mildhed og Naade helst hos vor dyrebare Dronning og Arveprinds, Efter kongl. Maj. allernaadigste Befaling i mildeste Terminus p. Messive tilkjendegivet mig. Den 19de sidst afvigte Uge prædikede jeg for det kongelige Herkskab paa Fredensborg, som var Dom. 8 i Trinitat over Texten Math. 7, 21.“ — Efter Gudstjenesten nød jeg først af en vis vigtig og værdig Herre (Guldberg?) og dernæst strax derpaa af det kongl. Herkskab, nemlig Kongen, Dronningen og Arveprindsen, den Vederkvælgelse og Oplivelse, som ikke nu er Tid til at fortælle, men alle mine Levedage vil og skal blive uforglemmelige, helst saalange Gud forlener mig Naade formedelst Naadens og Bønnens Aand at knæle for Naadestolen. Ved denne allernaadigste Audience, som medtog mere end halvanden høist fornøielige Timers Tid, blev jeg af hendes velsignede Maj. Juliane Marie og Rigernes høist fortjente og høist elskværdige Arveprinds Fredrik med de naadigste Udtryk anmodet (det er som jeg bør kalde det), befalet, at meddele hver af dem min holdte Prædiken befkreven. Han beder nogle Benner, hvoriblandt Rector Femmer, hilse, men ser det forresten gjerne skjult for deres Vane, som kun vil vinde deraf af Misundelse, Fortrydelse og Harm.“

og skjenke Bøger til Bibliotheket. En Bog omsendtes, hvori Enhver skulde skrive sin Gave, hvorpaa Bogen skulde opbevares i Bibliotheket.¹

Den følgende Høst faldt han i en farlig Sygdom, der synes at have været langvarig, da Stiftsprovst Friedlieb 2den Juni 1777 havde indgivet Ansøgning om at succedere, ja adjungeres Bispen i hans Svagelighed og Affældighed." Da Tidemand Intet havde hørt om denne Ansøgning, førend den blev sendt ham fra Rancelliet, tilskrev han Friedlieb et meget skarpt Brev og erklærede Rancelliet, at efter en saadan skjult Fremgangsmaade kunde han ei ønske Friedlieb til Adjunkt, og da han i sednere Tid havde Haab om at komme sig, beder han sig befriet fra Adjunkt, som han ei tiltrængte, naar han efter 44 Embedsaar i 3 Stifter maatte fritages for de besvørlige Visitatser.

Hans Ønske blev opfyldt, og han levede og virkede endnu et Aarstid som Stiftets Biskop.

Medens Tidemand var Bisp, kastede Statsstyrelsen sine lystne Blik paa det Presteskabet benificerede Gods og fandt Understøttelse i Tidens reformatoriske og prestefiendske Aand. I Aaret 1765 afvæddedes Geistlighedens og Andres Erklæring paa en Forestilling fra det norske Krigsdirectorium om en bedre Indretning ved Landmilitsen i Norge; men inden Erklæringerne indkom, fremkom Directoriet med et andet Project, da det første var frafalden.

Med Hensyn til det første Forslag yttredes af Geistligheden:

Angaaende Soldaterkvarterers Drettelse paa de benificerede Gaarde, erklæredes det aldrig muligt i dette Stift, paa Grund af, at de fleste Gaarde kun holder 1 Hest, 2 a 3 Kjør og nogle Sauer, og at den visse Brødtrang istedenfor den tilsigtede Folkeformerelse vilde være Følgen.

Mod Salget af det benificerede Gods indvendtes:

1) at ikke alt (saa kaldet) benificeret Gods eller Mensalgods er bleven legeret eller omsonst skjenket, men mangt og meget af Prestes og andre Geistlige i Rigets katholske Lieder

¹ Opfordringen blev af Geistligheden imødekømt med Belvilie, og ved Gaver af Bøger og Penge grundlagdes Skolens Bibliothek.

kjøbt for deres egne Penge og formedelst Geistlighedens Coelibat gaaen i Arv fra Formand til Eftermand. Følgelig var Geistlighedens Adkomst til saadant Godses uforrykkelige Besiddelse ikke mindre lovlig end andre lovlige Arvingers til, hvad den nem kan være tilfalden efter Landets Love.

2) de svare og ofte meget grænselige Forhandelser, hvormed det legerede Gods er bleven clausuleret.

3) alle stadfæstede Testamenters Hellighed hos alle Nationer selv hos Hedningerne.

4) at i Fremtiden neppe Noget vilde skjenke Noget til gudeligt Brug.

5) en sødelig Afgang i Presternes aarlige Indkomster.

6) Leilændingernes Armod, som enten maatte gaa fra Gaard ved Auction eller købe for laante Penge.

Med Hensyn til det andet Forslag om bestandige Bygelsesgaarde for de nationale Officerer indkom ingen Indvendinger, naar kun iagttages,

1) at ingen Kapellangaard, Enkesæde eller Gaard, Beneficiarius har Brug for, vælges.

2) at der reserveres Beneficiarius Skovhugst, hvis Prestegaarden savner samme.

3) at de Beneficiarius tilkommende Rettigheder udbetales ham af Regimentsquartermesteren.

4) at nuværende og efterkommende Beneficiarer for Fremtiden sikkes de jorddrottelige Rettigheder af disse Gaarde osv.

Bispen anmodede Bigestatholder Benson i en Skrivelse af 11te Novbr. 1767 om at bidrage til, at det projekterede Salg af det benificerede Gods opgives, da det er utilraadeligt, og det blotte Rygte har vakt Mismod og Bekymring hos de fattige Leilændinger. 23de Sept. 1768 tilskrev han atter Bigestatholderen et Brev i Anledning af en unavngiven Projectors Project til Godsets Bortsælgelse. Bispen refererer sig til Geistlighedens ovenansførte Erklæring og tilføjer:

1) Til første Grund, at ved Salget mange Tønder Guld vilde komme i Kongens Kasse, svares, at det neppe vilde ske i pengeknappe Tider, uden at ruinere de stakkels Leilændinger.

2) angaaende den bedre Jorddyrkning og Skovenes Conservation, gjøres opmærksom paa, at uopdyrket Jord findes ligesaa vel hos Selveiere som Leilændinger og at Skovenes Udelæggelse snarere er at befrygte, hvilket Kirkeskovenes Skjebne viser."

I Aaret 1764 (16de Febr.) blev det affordret Bispen hans Formening angaaende Skriftet: Anvisning paa Midler, hvorved kunde afhjælpes de Vanskeligheder, som hindre Provsteembedets Betjening i Norge.

I sin Erklæring i December s. A. yttre han blandt Andet, at Postvæsenet maatte forbedres ved Ansættelse af Postbønder, og at ved Provsteretterne bør Prokuratorerne aldeles udelukkes, da man ved mange Exempler kan oplyse, hvor stor en Forstyrrelse og Sandhedsfornærmelse er bleven forarsaget, hvor meget Sagen forsinkes ved den exceptio fori, som ofte benyttes til Fordel for reus af dem, som skulde aflægge Vidnesbyrd. Med Alvor erklærer han sig mod Forslaget, at navnløs Angivelse (altsaa Skandskrift osv.) skulde medføre en Provsteret, hvorved mangen Fornærmelse kan tilføies en Ufskyldig efter det gamle symbolum: calumniare audacter, semper aliquid hæret.

Han giver Forfatteren Ret i, at han i disse Verdens sidste Tider klager over Ugudelighed, Ryggesløshed og allehaande aabenbare Frækhed i Synden, og at Kirkens Disciplin hos os længe har været et tomt Navn. Derimod er han ikke enig med Forfatteren i, at Kirkens Disciplin skulde plat ikke kunde haandhæves i denne Tid mod den almindelige Ryggesløshed, og at Kirkens skarpeste Tugt i vore Tider skulde være spilt. Ivertom paastaar han, at skjönt Ondskaben desto værre er kommen vidt nok, saa har den dog ikke, Tak ske Herren, endnu her tillands løftet Hovedet saa høit i Veiret (det jeg ved), at der skulde gives Spottere saa overgivne, saa skamløse og saa slet forherdede, at de skulde ingen Frygt have for den Grad i Kirkens Disciplin, Auctor omtaler. Bispen beklager, at Sjelesørgeren nu maa forlade Synderen, hvor Tugten skulde begynde, og tror, at Kirkens Disciplin endnu kunde anvendes. Nu giver Synderen Prestens Advarsel en god Dag, og den enes Exempel forleder

den Anden og hvorfor? Fordi han (sligt Alt uagtet), påseer for lige brav og lige god Mand, vises allevegne samme og lige Honneur som tilforn, antages til Hædder, indbydes til endog de hederligste og høitideligste Samkvem.

Samme Dag (21de Decbr.) tilskrev han Geheimeraad og Oversecretair Thott følgende Brev, hvoraf vi ville meddele Begyndelsen, der kan tjene som Exempel paa Bispens Brevstil til hans høie Høresatte.

„Saadanne Ord, som kunde reiskaffen' udtrykke mine Sniskers fulde Kyldde over Deres Excellences Høie Person, høie Hus, høie Charger mod anstundende Mars Forandring, har jeg vist ikke, men aldrig, saalænge Ande er i mit Hjerte, skal dette mangle aarle eller silde, at tilbede deres Excellence al Slags Naades og Velsignelses Kyldde af Gud. Med denne underdanigste Hjertens Forsikkring forbliver jeg det jeg bør osv.“

Uagtet dette og lignende galante Breve synes han ei at have udøvet synderlig Indflydelse hverken paa Thott eller General-Kirke-Inspectionens-Kollegiet. Til hans Embedsindstillinger toges der sjelden Hensyn. Før havde man sedvanlig besat geistlige Embeder med Stiftets Prester efter Bispens Ubefaling. Nu tog man lidet Hensyn til begge Dele. Hans ivrige Bestræbelser for at faa sin Svoger Calludan og sin Søn befordrede til Stiftets bedste Kald mislykkedes ganske.

Efterat han som Bisp i Bergens og Christianssands Stift havde ordineret 63 Candidater til Prester, og efter flere udstandne Sygdomme døde Ole Lidemand 9de Januar 1778.

Hans Samtidige, Erik Pontoppidan, skildrer Lidemand som Stiftsprovst og forrettende Bisp i Bergen saaledes: „Ole Lidemand er en begavet Mand, saa og af gode principis theologiceis, hvorfor han hidtil har skaffet Opbyggelse i Guds Menighed, men en farlig Mand af choleric Temperament, der lettelig gjorde sit Pund unyttigt ved Stridagtighed,¹ dristig i at negte det, jeg ved at være sandt, ja i at paadigte mig selv Usandhed, stolt, herskesyg og myndig.“ Hans Færd som Bisp i Christianssand stadfæster mere end den modsiges Pontoppidans

¹ Daas Meddelelser i theologisk Tidsskr. 373, 375—377.

Skudsmaal. Dgfaa som Bisp i Christianssand viste han sig som en Mand med godt Hoved og Begavelse som Taler, men af en saare tvivlsom Charakter, stolt, selvgod, forsængelig, uforsigelig og upaalidelig, saa han i Stiftet hverken nød nogen almen Høiagtelse eller Kjærlighed.

Hans Portrait, som hænger i Christianssands Domkirke, viser os et magert, sygeligt og snærpætt Ansigt og et Hoved dækket med en hvid Paryk.¹

Blandt den Tids Prester i Stiftet ville vi nævne:

1) Niels Brønlund Bloch, Sogneprest i Tinn. Han var født i Nordlandene 29de Marts 1720, var en Søstersøn af Hans Egede og gif 1754 som Missionair til Grønland. 1756 blev han Sogneprest i Tinn, hvor han fandt Folket i dyb Banfundighed. Han tog sig med megen Iver af denne forsømte Menighed og efterlod sig det Eftermæle, „at han var en af sin Tids værdigste og nidkjæreste Prester, der prydede den Være, han forkyndte, saavel som sin hele Embedsførelse med en gudfrygtig og exemplarisk Vandel.“ 1774 blev han forflyttet til Lier ved Drammen, hvor han døde 16de Juni 1792.²

2) Lars Eskildsen, Sogneprest i Gjerestad. Han var en Prestesøn fra Modum, født den 22de Febr. 1713 og blev dimitteret fra Christiania Skole af Jacob Rasch 1733, tog Embedsexamen 1735, og blev Sogneprest til Gjerestad 1750 13de Novbr. Ved hans Ankomst hid fandtes der Mange, som aldeles ikke kunde læse i Bog, og stor Uvidenhed. Denne fromme og nidkjære Mand virkede her i 34 Aar med megen Velsignelse,

¹ I et latinsk Gravdigt af hans Ven Rector Femmer roses han derimod meget. Blandt Andet siges: „Quanta vir ille vigilantia et industria, gravitate et prudentia, integritate et sanctimonia rebus in ecclesia, et minoribus et majoribus et maxibus præfuerit, testes locupletes sunt crebri & alii super alios delati Viro honores.“ — — —

Qvam fidelis in amicos, qvam placabilis in inimicos, qvam promptus ad sublevandos afflictos, miseros, egenos, qvam affabilis et humanus erga omnes etc.

² Tinnens Kaldsbog. Hans Egedes Levnet af Lund 95. Det var ham, som efter Sagnet i en Storm paa Tinnssøen blev kastet op i en Gule, som endnu kaldes Presteskulen. Biskop Tidemand anbefalede ham 30te Septbr. 1768 „som en brav, flittig og duelig Mand.“

reiste om paa Gaardene, overhørte og underviste Almuen.¹ Da han var en stor Hader af Svir og Overdaadighed, virkede han ogsaa med Kraft i at fremme Hedruelighed, Tærværdighed, Tugt og Erbarhed og i at hindre den gjengjældende Overdaadighed især ved Bryllupper og Skaalgaver. Han roses ogsaa som en flink Jorddyrker, i hvis Tid man først lærte at dyrke Poteter i Bygden. Han døde 1784 den 11te April.

3) Conrad Fredrik Numohr var en Søn af den Presten Numohr, som de Svenske 1716 bortførte, og som døde i svensk Kængenskab. Han fik først et lidet Prestekald i Jylland, hvor han levede i trange Kaar, indtil han 1748 blev forflyttet til Sogndal. Her forefandt han en forsømt Menighed i stor Bankundighed og en faldefærdig Prestegaard. Numohr var umidlernd en villiesterk Mand, der var lige utrættelig i at arbejde paa Ungdommens Undervisning som i at opbygge og opdyrke sin Prestegaard. 2 Aar efter sin Ankomst blev han valgt til Provst. Meget havde han at kjæmpe med, fattig blev han stedse, men agtet og elsket blev han, saa han endnu lever i Almuens Minde, og naar man vilde rose en Mand, lignede man ham med Numohr. Savnet og begrædt døde han i Sogndal 4de August 1767, i en Alder af 62 Aar. Biskop Kærup vidnede 1750, „at han var en habil, retfærdig og god Prestemand.“²

4) Jubellæreren Mogens Blij. Han var født 1660 i Thronhjelm, hvor hans Fader Mogens var Prest ved Domkirken. 1688 blev han Kapellan og 1692 Sogneprest i Uvje. 1708 blev han Provst. 1716 byttede han med kongelig Tilladelse Kald med Niels Hansen Tyrholm i Jælle, en vældig Stridskjæmpe, der laa i Trætte og Klammeri med hele sin Menighed.“ I Jælle virkede han til sin Død 25 Febr. 1743, efter at have

¹ Ved en saadan Overhøring svarede en gammel Kone paa Spørgsmaalet: „Hvem trer du paa?“ Jeg trer paa den gamle Bjørke paa Gifaas.

² Hvad som hidrog til, at han fremfor Andre lever i Folkets Minde, var vel ogsaa hans overordentlige Legemskraft. Man fortæller, at han en Gang slyngede Armene om Tverbjælken over Gaardøperten og klemmede Benene saa fast om sin Hest, at han løftede sig og den op i Beiret. Han var derhos saa god en Skytte, at han som Peder Tordenkjold kunde skyde en Toffilling, som en Anden holdt i Beiret, ud af Haanden.

levet 83 Aar og været Prest i 55. Han overlevede sin dygtige Søn Mons Bly, der døde 2den Marts 1740 som Vicepastor i Tølse. 1738 tilskrev Rærup ham, da han 79 Aar gammel nedlagde Provsteembedet, og takkede ham for den gudsfrygtige, nidkjære, oprigtige, accurate førte Konduite, Vigilance og Trofasthed i det provstelige Embede og for rettsindig Være og Levemaade."¹

Biskop Ole Tidemand blev 1732 14de August gift med den 13aarige Charlotte Eleonore Calludan (døbt 1719 3die Mai), en Datter af Hr. Christen Simonsen Calludan, Sogneprest i Sandherred, og Antonette Amalie Grüner. Hun døde 70 Aar gammel i Christianssand den 20de Marts 1780 og blev begravet under Sakristiet, hvor ogsaa Bispen's Lig findes. Med hende havde han 16 Børn, blandt hvilke:

1) Christen f. i Sandherred 1732 (22de Octbr.), Archivar ved Hof- og Statsretten med Titel af Sekretair. Han døde i Viborg Stift som Pensionist, var 2 Gange gift og efterlod 2 Sønner. 2) Christian Langemach Tidemand, f. i Bergen 1743, døbt 2den Octbr., gf. med Biskop Paludans Datter Margrete Johanne, Lieutenant, blev afflediget og døde i høist maadelige Omstændigheder. 3) Johan Bartholomeus, f. 1744, er udentvivl den Søn, der ganske ung druknede ved at falde gennem Isen. 4) Anne Hedevig, gf. 1762 med Theodorus Bergman Meldal, Sogneprest til Indviken og siden Oddernes, † 1786. Hun døde i 1ste Barselseng 1763 og efterlod en Datter Anne Hedevig, der blev gift med en Lieutenant Zernichow. 5) Elizabeth, f. i Laurvik 12te August 1737, gf. 1764 med Mikael Stub Arens, f. 5te Novbr. † 18de Marts 1799 som Sogneprest i Haus i Nordhordlen. Han anbefalede af Bispen ydmygeligen til Holt 27de Juli 1764. 6) Hans Emil f. i Bergen 1741, residerende Kapellan til Walle i Undal i 12 Aar og derpaa 1782 Sogneprest i Bjælland, som han forestod til 1796, da han afstod Kaldet og flyttede til Gaarden Bjerland, hvor han døde i stor Armod 5te Januar 1799. Han roses som god Prædikant og flink Mand, men forfaldt tidlig til Drif, hvilket endelig nødte ham til at fratræde Embedet.

¹ Treschow's Jubell. 285. Rærups Kopiebog.

Biskop Tidemand har udgivet følgende Skrifter:

1) *Dissertatio inauguralis de studio honoris illicito.* Hafniæ 1760 in Q.

2) *Viisdomsprædiken i Bergen paa 10de Sondag efter Trinit.* 1762 over en evangelisk Lærers frimodige og vemodige Embedsæfted, i 8vo.

Vigtale over Kammerherre Tilliz 1768, i 2to.

I 16 Mar, 1762—78, sad Ole Tidemand paa Christiani-
andslands Bispestol, og det vare sørgelige Tider, især for en
Kirkehyrde, der selv havde været ivrig Pietist, og vel havde haa-
bet, at Pietismen skulde have baaren velsignelsesrige Frugter,
medens han maatte gjøre den smertelige Erfaring, at den gode
Frugt udeblev, medens Ukrudet trivedes desto bedre. Under
Fredrik Vtes tyveaarige Regjering fra 1746—56 forsvandt næ-
sten alle Spor af den Bækkelse, som fandt Sted under hans
Fader, Medens den pietistiske Theologi i Tyskland og Dan-
mark fortrængtes af den nyere tyske Theologi, som ved Semler
i Halle og Michaelis i Göttingen, der søgte „at luttre“ Chri-
stendommen, kom i Mode, hævede Fritænkeriet overalt sit Hoved
i den christne Kirke og fandt i Voltaire, Rousseau, Fredrik II o.
fl. talentfulde og anseede Bannersførere og overalt mangfoldige
Beundrere og Tilhængere. Under Løsenet „Tolerance og Dplys-
ning“, stormede Fritænkeriet overalt ind paa Kirken, Geistligheden,
ja paa Aabenbaringen selv. Den 14de Jauuar 1766 endte
Fredrik V sit Liv 43 Aar gammel og blev fulgt af sin 17aarige
Søn Christian VII, en faad og vantro ung Mand, der
efter den preussiske Minister ved det danske Hof, Baron Borkhs
Bink engang endog fik i Sinde, som ret praktisk Ven af den
voltairiske Dplysning, at affatte alle Prester og forandre Kir-
kerne til Kornmagaziner.¹ Denne Ide fik man vel forpurret,
men da hans Yndling Livlæge Struense 1770 kom til Stats-
roret, fik den dansk-norske Kirke en haard Kamp at bestaa. Ved
Kabinettsordre af 24de Septbr. 1770 ophævedes Geheime-Stats-
conseilet. Oversekretairen, den lærde Grev Thott, gik af, og
Kirken kom nu ganske under Kancelliets Styrelse. Ved Affskaf-

¹ Molbeck i Nyt hist. Tidsskrift. IV, 543.

felsen af Censuren¹ gav han Anledning, til at i den letfindige og vantro Tid ei blot Kirken og Presterne, men Aabenbaringen selv blev besudlet med en Mængde Skandskrifter. En Profurator Vie gjorde især Geistligheden og dens Indtægter til Gjenstand for sine hadske Angreb, hvilke Angreb blandt Fritænkterne og Bøblen vandt stort Bifald. At Hr. Vie af høieste Ret dømtes til Kapshuset for en forargelig Prædiken han holdt over Høisangen, hjalp lidet.

26de Octbr. 1770 udstedtes en Helligdagsanordning, hvorved mange gamle Helligdage, 3die Høitidsdag paa de 3 store Fester, Marie Kense- og Besøgelsesdag, alle Apostel- og Martyrdage, ja endog Epiphanie- eller Helligtre-Kongefesten affskaffedes. Marie Besudelse henlagdes til 5te Søndag i Faste og Allehelgensdag til 1ste Søndag i November. Den 1686 indførte Store Bededag beholdt derimod sin uheldige Plads. Almuen i Norge var paa flere Steder misfornøiede med disse Helligdages Affskaffelse og nttrede forgjeves Snffe om, at de atter maatte vorde helligholdte. Det følgende Aar forargedes man ved flere Anordninger, blandt hvilke den af 13de Marts, hvorved Bøder og al Straf for Leiermaal ophævedes,² og at ved Daaben ingen Forstjel skulde gøres mellem ægte og uægte Børn.³ Hans mange reformatoriske Planer fik inidlertid en brat Ende, da denne vantro og letfindige Mand 17de Januar 1772 blev styrtet, og Statens og Kirkens Styrelse kom i Hænderne paa den lærde og kristelig findede Dve H. Guldberg, der ei blot ved sine Skrifter, men ogsaa ved Anvendelse af sin verdslige Magt søgte at sætte en Skranke for den Vantro og tøilesløse Frihedsvæsen, der truede

¹ Resc. af 14de Septbr. 1770.

² Ved Forord. 8de Juni 1767 var bestemt, at de, som forse sig ved Leiermaal skal være fri for Kirkens Disciplin, men i 8 Dage sættes paa Band og Brød eller betale de fastsatte Bøder.

³ Sammenlign Forord. af 15de Marts 1771 og 13de Juni 1771. Under 3die April 1771 anordnedes, at alle Egteffaber mellem Blods- og Svogerffabs-Forbante maatte herefter være tilladte uden Dispensation. Denne Anordning vatte Forargelse og indskrænkedes ved Forordning af 14de Decbr. 1775.

Kirke og Stat.¹ Ved Resc. 20de Octbr. 1773 indskrænkedes Trykkesfriheden. Blandt hans Fortjenester af Kirken hører, at han kaldte til Kjøbenhavns Universitet den unge, dygtige Nicolay G. Valle (1772), der baade som Professor og siden som Sjællands Bisp førte en alvorlig og udholdende Kamp med Tidens Bantro. Samtidig optraadte den veltalende Christian Bastholm, der ved sit Exempel og sit Skrift „den geistlige Talekunst“ (1775) bidrog væsentlig til, at Presterne lagde sær Vind paa at blive Talere og fra Prædikestolen at oplæse deres Tale. Ved sine talrige og let fattelige populære Skrifter, hvori han behandlede Tidens brændende Spørgsmaal, vakte han megen Opsigt og blev lige til Aarhundredets Slutning Danmarks og Norges populæreste Forfatter.² Samtidig (1772) optraadte Nordmanden Herman Wessel med sit vittige Skrift „Kjerlighed uden Strømper,“ som vakte ualmindelig Opsigt saavel i Danmark som i Norge, og bidrog meget til at modarbejde Tidens slette Smag.

Det lærde Undervisningsvæsen forbedredes ved Forordningen af 11te Mai 1775 om Examen Artium og de akademiske Examina.

Blandt de Mænd, som samtidig med Tidemand virkede i den norske Kirke, kunne vi ei undlade at omtale 2 ved Værdom og Skrifter berømte Bisper, Gunnerus i Throndhjem, † 25de Septbr. 1773, og hans Formand Frederik Rannestad, der døde som Bisp i Akerhus, kort efter at han havde resigneret, 9de Decbr. 1773.

I stor Anseelse blandt Landets Geistlige stod den videnskabelige og dygtige Hans Hammond, Forfatter til den nordiske Missionshistorie i Nordlandene og Finmarken o. m.³ I en Prædiken, som han paa den almindelige Takke- og Bedefest 1ste December 1773 holdt i Strømsø Kirke, og som han 1774

¹ Guldbergs dogmatiske Hovedverker vare: Den naturlige Theologi som Indledning til den aabenbarede 1765, og den aabenbarede Theologi 1773.

² Om Valle se hans udførlige Levnet af Møller i theol. Bibl. XII, og om Bastholm hans Autobiographi i Rahdes Saml. af Portraiter I. 29.

³ Om Gunnerus, Suhms saml. Skrifter 7, 49. Om Rannestad, Suhms saml. Skrifter 7, 50. Om H. Hammond, Suhms saml. Skrifter X, 135.

lod trykke i Christiania under Titel „et gudsfrygtigt og dydigt Folk som altid æret og lykkeligt Folk,“ revser han med Alvor det Letfæind i Levnet, den Bantro og andre Laster, der ogsaa havde trængt sig ind i vort Land. „Lad os,“ siger han, „ei vanære os, som et ellers adstadiigt, mandigt og alvorligt Folk ved at antage Letfæindighed i Religionen og tilstede den bedste Guds Gave at gøres latterlig af Daarer og forhaanes af Forvildede! naar skal de gudsforgangne Samtaler om Gud og Christendommen, den dristige sandselsøse Misbrug af Salighedsmidler, de bespottende Eder, der skjere den Dydiges Hjerte, dette Afgrundens Sprog, naar skal alt dette ophøre? Naar skal vi blive kloge til at afvende denne ædende Kræft, der forderver Nationen og sænker os ned i Undergang; naar skal den Slægt uddø, der hyder Himlen Trods og gjør sig stolt af at være Bantroskabninger, søgende Værelse i deres egen Skjendsel? — — I Pauli Dage var Verden fordervet og ond, den er værre nu! Da holdt dog Menneffer ved det udvortes Gudsfrygtigheds Skin. Nu taales ei Skin af Gudsfrygt engang; nu ser man den saa forstokkede Ryggesløshed, en saa forfærdelig Foragt for den offentlige Gudstjeneste, at man finder Menneffer, der vel henbringe hele Aar uden en eneste Gang at besøge Helligdommen, Kunstnere, Haandværksfolk, der offentlig fortsatte deres Arbejde paa Herrens Dag, Sabbatherne, Andagtsens Tider, af Forsængelighed udsatte til Bellystens Svælsker, og den halstarrige Bantro at nedtræde de gode Sæder ligesom Alterens Musium. — — I vor Alder bestrides Christendommen offentlig, dens Fiender hverve en Hær forat drive den ud af Verden. Det er jo Skam hos os at høie Kræft offentlig i vor Herres Jesu Navn.“ osv.

Bed Rescript af 3die November 1774 ophævedes Seminarium laponicum i Thronhjem ved Professor Knut Leem's Død. (Han var under 24de Marts 1752 beskikket som Docent ved det da oprettede Seminarium), da Frugten af samme ei havde svaret til Forventningerne, og man fandt det hensigtsmæssigere at indføre det norske Sprog blandt Lapperne, især ved Ungdommens Undervisninger. Fondets Midler og Indtægter skulde anvendes til bedre Lønning for Skolelærere og

Prestes og til smaa Præmier for de Bønder i Distriktet, som mest havde forbedret Agerdyrkningen!¹

XVII.

Dr. Eiler Hagerup.

1778—89.

Han er født ved Christiansund 11te December 1718 af Forældrene Eiler Berthelsen, Kjøbmand sammesteds, og Laurentse Hansdatter fra Spydberg Prestegaard (f. 1681 † 1748). Da hans Moder var et Sødsvendebarn af Bispede Hagerup i Throndhjem, blev han i sit 12te Aar sendt til Biskop Eiler Hagerup, i hvis Hus han blev ansat og behandlet som Tjener, indtil Bispens Søn Hans kom hjem forat læse til juridisk Examen. Da denne mærkede stor Værelyst hos Eiler, kom han overens med ham, at han skulde undervise ham, naar han vilde staa saa tidlig op, at han kunde have Kaffeen færdig Klokken 5 om Morgenen. Ved denne Undervisning lærte han at kjende Eilers udmærkede Gøner, hvorfor han udvirkede hos Faderen, at han skulde holde ham til Studering. Eiler fortæller selv i sit korte Levnetsløb,² at den udmærkede og af ham saa fortjente Biskop Intet undlod, som kunde tjene til hans Fremtids Gavn, men lod ham undervise i Videnskaberne, ja deltog selv i hans Undervisning og dimitterede ham selv til Universitetet 1736. Han blev antaget som akademisk Borger 31te Juli 1736 og underkastede sig theologisk Embedsexamen 30te Marts 1738. Efter at han 1739 havde underkastet sig den nye Examen ved det philosophiske Facultet og faaet supremam in Philosophia lauream, blev han ansat som Hører ved den latinske Skole i Bergen, hvilken Post han beklædte i 3 Aar, som han desuden

¹ Bergs Ref. 2, 604.

² Hans Levnet, skrevet paa zirlig Latin med hans egen zirlige Haandskrift, da han var Prest i Arendal, findes i Vestre Nedenes Provstiarchiv. Om ham A. Hatting i Bergens Prestehistorie, S. 100. Hunderups Doctorer 49. Hans Kopiebøger paa Rigsarchivet.

anvendte til at studere humaniora, hvortil han søgte stor Lyst. 8de Juli 1740 havde han taget Magistergraden, og 1742 tog han Afsted fra Skolen forat reise til Kjøbenhavn forat søge geistlig Ansættelse. 22de Februar 1743 blev han udnævnt til Sogneprest i Hønland, og tiltraadte Kaldet 10de Juni s. A. Her var han i 14 Aar. Ved Lærdom og gode Talegaver tildrog han sig almindelig Opmærksomhed baade i sin egen og tilgrendsende Menighed, hvorfor han ogsaa 1753 valgtes til Provst over Jæderen. Da han i Aaret 1751 søgte om et bedre Kald, meddelte Biskop Rørup ham følgende Skudsmaal: „Han har trolig forrettet sit Embede i Herrens sande Frygt og vandrende som et skinnende Lys for sin Menighed og Andre, men endog fordi Gud haver begavet ham som en lærd Mand med mange aandelige og boglige Videnskaber, hvorved han endogsaa har undervist og til Akademiet dimitteret mange brave Folks Børn. En saa lærd og velbegavet Mand fortjener et bedre Kald.“ I Aaret 1756, 17de Decbr., blev han forflyttet til Arendal, hvor han var Sogneprest i 16 Aar. I Aaret 1760 blev han, skjønt fraværende, udnævnt til Doctor i Theologien efter at han havde skrevet for samme dissertatio inauguralis de communione fidelium cum patre et filio & inter se mutua.“

13de Mai 1733 blev han bestiftet til Biskop i Ribe, men havde den Sorg et Par Maaneder efter sin Udnævnelse at miste sin „elskværdige og gjennem dydige“ Hustru Johanne Smith. Det følgende Aar blev han „uden Ansøgning og mindste Vidende forflyttet til Bergen.¹ „Denne kongelige Naade var ham dog saameget kjerere, som den bragte ham igjen til det Sted, hvor han i Fortiden havde opofret nogle af sine Mandoms Aar.“ 5te Octbr. blev han udnævnt til Professor theologiæ for efter kongelig Befaling at creere 6 Candidater, blandt hvilke Balle og Bastholm, til Doctorer i Theologien i Anledning af Arveprinds Fredriks Formæling. 1774 blev han Medlem af en

¹ Som Biskop i Ribe lod han 1774 udgaa et Synodalmonitum, hvori han klager over, at Studiosi og unge Lærere vænne sig til ofte faste Ord til andet, at læse deres Prædiken op af Papiret, hvilket han fandt meget anstødeligt og derfor paalagde Provsterne at forbyde (Heltweg II, 226).

Skolekommission, som blandt Andre bestod af Biskop Harboe, Guldberg og Valle, der foranledigede Forordningen af 11te Mai 1775, i hvilken der ved Siden af grundigere klassisk Dannelselse lagdes megen Vægt paa Modermaalet.

Fra Bergens Stift blev han ved Tidemand's Død, 26de Marts 1778, forflyttet til Christianssands Biskopsæde, som han beklædte i 11te Aar.¹

I Christianssand stødte han sammen med sin Ungdoms Ven Hans Hagerup, der 1781 blev adlet med Navn Gyldenpalm og var Stiftamtmand i Christianssand.² Under Embedsforholdene brast Venkabsbaandet, saa der herskede en bestandig Ufred mellem dem, saaat Kancelliet stundom maatte mægle mellem dem. Uagtet Bispen har efterladt sig et agtet Eftermæle, heder det dog, at han benyttede alle Leiligheder til at skifanere Stiftamtmanden.

Naar vi kaste Blikket ud over Hagerups Virken i de 11 Aar, han var Biskop i Christianssand, ville vi finde, at han med Dydighed førte Bispestaven. Bisпитatserne, der udgjøre en saa væsentlig Del af en Biskops Virksomhed, men som under hans Formand sjeldnere, end ønskeligt var, fandt Sted, kom igjen i Orden og holdtes aarligen.

Strax efterat han var bleven Biskop i Christianssand, tilfyste han (31te Marts 1778) Bisпитats i Nedenes og Dvre Thelemarken, befalede Degnene, forsynede med deres Kaldsbreve, og Skolemesterne fra alle Sogne at møde ved Bisпитatsen i Hovedkirken. Presterne paalagde han ei at prædike over $\frac{1}{2}$ Time, men den til Bispen indleverede skriftlige Prædiken kunde være saa lang og udførlig, som de selv behagede. — Han anvendte 2 Dage paa hvert Sted. Efter endt Bisпитats i Nedenes tilskrev han Presteskabet (16de Juli) et Brev, hvori han „takker for den megen Godhed, Kjærlighed og Opbyggelighed, som hver især af dem i deres Huse og ellers i al Omgjengelse mig have beviist.“

¹ Fra Bergen skrev han sit Brev med Forsvar for Nordahl Brun 30te Septbr. 1767, se Lyræophiana 489.

² Født i Kallundborg 27de Octbr. 1717, Amtmand i Nordlandene 1752, Stiftsbefalingsmand i Christianssand 1768, begravet her 12te Marts 1781, roses i et Gravminde i Christianssands Ugeblad 2, Nr. 36.

De Prøver, som den til Overhøring fremstillede Ungdom har afslagt paa deres Kundskab om Guds Raad til Salighed, vare i Almindelighed gode, men paa nogle Steder saa ønskelige og udmærkede, at jeg aldrig uden Glæde kan tænke derpaa og aldrig tilfulde prise den Lyfenes Fader, fra hvilken denne og alle andre gode Gaver nedkomme."

Vi savne Efterretning, om hvorledes han fandt sig fornøiet med Udfaldet af sine Bisitater i det øvrige Stift; men om han ei var saa fornøiet som i Nedenes, hvor paa den Tid fandtes en sjelden Samling af dygtige Præster, have vi Grund til at antage, at han i Almindelighed var fornøiet, da han ellers ikke vilde have sparet Bedkommende; thi han var en alvorlig og findig Tilsynsmand, der ei skaanede de Skyldige. At der ogsaa fandtes saadanne, er uundgaaeligt i denne syndige Verden. — Disse have ogsaa foraarsaget Bispen Sorg og megen Uleilighed, 3 Stavanger laa Sognepresten Keyer Gjellebøl, bekjendt af sine Beskrivelser over Høland og Sætersdalen, i Strid med den selvraadige og stridbare residerende Kapellan, Borge Petersen. Til Hans Tidemand, Sogneprest i Bjelland, skrev han flere meget alvorlige Breve, hvori han formanede ham til med mere Flid og Orden at tage sig af sit Embede og opbygge sin Menighed. Endnu mere Uleilighed foraarsagede ham Sognepresten i Bakke, Rasmus Peter Langhorn, der hverken savnede Lærdom eller Begavelse, men ved sin uforstandige og hensynsløse Jver, ved sin Selvraadighed, Hovgjerrighed og Trætterjerhed kom i Strid med sine Foresatte, sin Menighed, sin Hustru og hele Verden, indtil han endelig resignerede 1788 efter i 10 Aar at have været en sand Plageaand for Alle, som kom i hans Vej.¹ Et Sideskylle til Langhorn med Hensyn til sit Forhold til Bisp og Menighed var den mere bekjendte Erik

¹ R. P. Langhorn var en Brodersøn af Magnus Langhorn, Kammer tjener hos Christian VI og siden Slotsforvalter paa Rosenborg, blev Skibsprest paa en Chinafarer 1771, blev entlediget 1788, drog til Kjøbenhavn, hvor han døde 1797. Han udgav flere Skrifter, som: Hellige Taler, holdne i Skien, trykt i Chr.ania 1769 i D. Modgift mod Syn- den, 10 aandelige Taler, K. havn 1773, Lovtale over David o. m. Nye- rup og Krafts Lit. Ver. 335, N. Gæstform Hændelser 119—21.

Ancher Brun, der 1757 blev Sogneprest i Gvje og efter 31 Aar mod sin Villie blev forflyttet eller forvist til Zuledalens Kald i Rønhølle.

Ancher Brun var en Mand, der af Naturen var udrustet med et ualmindelig godt Hoved, megen Begavelse, et vindende Væsen og ei uden Iver for Oplysning og Orden, men derhos i høi Grad forslagen, havebegjerlig og vellystig. Da han kom til at virke blandt en Almue, der som Fjeldfolket i Ualmindelig-
hed var stridig og lysten paa Processer, fik han rig Anledning til at anvende sin Kløgt og sin Lovkundskab i Processer, hvor han lagde for Dagen saadant Talent for Lovtrækkeri, at han søgte sin Eige blandt Tidens slugeste Profuratorer.¹

¹ Erik Ancher Brun var født i Christiania 2den Decbr. 1723. Hans Fader Simon Brun var Overtoldinspectør og hans Moder Karen Ancher var Datter af den anseede rige Kjøbmand Erik Ancher sammesteds. 1750 blev han Sogneprest i Aare paa Nordmør og 1757 i Gvje. 1763 blev han constitueret, men ei valgt til Provst. Her klagede han gjentagne Gange over, at Almuen ei vilde slaa Veiene op for ham om Vinteren, og ei vilde yde ham, hvad han tilkom; især blev Striden heftig og langvarig med den stive og trætkefjere Almue i Jveland. Efter lang Procedure blev der nedsat en Kommission til at dømme i Sagen, men denne blev hævet, og ved kongl. Resolution blev der 1767 afgjort, at Jveland Almue skal betale sin Sogneprest Offermåle, Kirkeskyds og Rattehold, og 16de Decbr. s. A. at Jvelands Almue skal opvinde de Pliater, som Lov, Ritual og kongl. Anordninger dem paalægger, og for Forretninger maa Intet fordres over eller mod Lov og Anordning. A. Brun skal af Bispen paalægges „at bruge mere Forsigtighed, holde Enighed med sine Sognefolk og omgaaes dem kjerlig, da han ellers maa vente ikke til Fordel at blive forflyttet.“ Nu blev der nogle Aar roligt. Tidemand yttre i 1776, at han efter den store Forfølgelse, som endte ved Hesc. af 1768, har han holdt Enighed med sine Sognefolk, „hos hvilke jeg aldrig har sporet andet end Fornøielse med hans Embedsforretninger,“ og Hagerup constituerede ham endog til Provst 23de Decbr. 1778. 3 Juni 1780 indkom Rogle af Menigheden til Bispen med 8 Klagepunkter, blandt hvilke, at han holdt Confirmanterne 2 a 3 Aar til Confirmationensforberedelse, fordrede 8 Rdlr. for en Trolovelse o. m., og A. Brun med Klage over Brangvillighed ved Skyds og Rattehold. Ved Bisitatsen 1782 søgte Biskop Hagerup og Stiftamtmand Adeler at mægle. Ingen havde at klage over hans Forretninger i Kirken, da han prædikede godt, og Ungdommen var vel lært; men man ankede over, at han fordrede for

Mænd som Langhorn og C. Ancher Brun kunde ikke andet end vække Forargelse, og naar man betænker, at det var i en revolutionær Tid, da mægtige Aander anfaldt Geistligheden og Kirken, og Raabet om Frihed og Lighed fra den amerikanske Frihedskamp led tilbage til Europa, kan man ei undre sig over, at Misnøie og Uro greb Mange. Efter at den amerikanske Frihedskamp var sluttet 1783, opstod der i Norge og andre Lande en almindelig Standsning i Handel og andre Næringsveie. Dertil kom Uaar. Almuen i Thelemarken og Kobngdelaget flagede over den Uret, de led af uredelige Kjøbmænd, begjerlige Prokuratorer, rovbegjerlige Sorenksrivere og Prestes, som ei vilde lade sig nøie med Lovens Betaling for geistlige Forretninger. Med dem forenede sig hyreløse Søfolk og brodløse Arbeidsfolk og Urolighederne bleve betænkelige, da de Misfornøiede i den listige, uforsærdede og veltalende Demagog, Christian Jensen Lofthus,¹ fandt en Høvding, der vidste at erhverve sig Bøndernes Tillid. Bispens søgte at dæmpe Uroen og mægle i Striden. I December 1786 tilskrev han Nedenes Presteskab med Anmodning om, hvor de finde det fornødent, at bidrage til at dæmpe eller forekomme den Gjæring og utillade-

Embedsforretninger mere, end Loven tillader, og deres Bilkaar formaar, og en Hovedanke var en Kontrakt af 1ste Juli 1758 mellem ham og Almuen, som gjennem Tiden var bleven Almuen til en ligesaa utaaelig Byrde som Presten til Fordel. „Hele Menigheden var enstemmig i at ønske hans Forslyttelse, hvilket Presten ogsaa attraar, og er dette den eneste Post, hvori Prest og Menighed synes at komme overens med hinanden.“ Almuen tør ei indlade sig i nogen Proces med ham, da den anser ham for uovervindelig! — Klagerne gjentoges, saa Bispens og Stiftamtmand 1787 erklærede, at da den 30aarige Strid har gjort, at Bitterhed, Had og Hævgjerrighed paa begge Sider er bleven ligesom indgroet og uudstøttelig, ved de ei andet Raad, end at Brun bliver forflyttet. Dertil kom, at 4 Mand prøvede, at en Del besvangrede Piger skal have forladt Prestegaarden i frugtommelig Forsatning, uden at Barnefædrene ere blevne beskjendte. Under 14de Novbr. blev Ancher Brun mod sin Billie forflyttet til det ringere og besværligere Suledal, hvor „han var i 16 Aar og stiftede i alle Henseender meget ondt.“ Til sidst blev han ved Høiesterets Dom af 6te Mai 1803 fradømt Embede, Prestedragt og forvist Prestegjeldet, hvorpaa han begav sig til sin Søn i Bygland, hvor han døde 82 Aar gammel.

¹ Dvestad Prestehistorie ved A. Fane 45.

lige Dpløb, som skal have yttret sig i Nedenes og især i Vestre-Moland, og minder dem om det apostoliske Ord, at frygte Gud og ære Kongen. Kort efter (12te Decbr. 1786), yttrede han i en Beretning til Kancelliet blandt Andet: Almuens Tilstand er høist beklagelig. Her er Mangel paa Føde baade for Mennesker og Kvæg, Mangel paa Tilførsel af Levnetsmidler og Penge at kjøbe for, og skulde det forholde sig saaledes, som Almuen formener, at de af nogle af Kjøbmandsstanden og andre deres Medundersaatter skulde i et og andet Tilfælde paa ubillig Maade blive behandlede, vilde saadant altid være trykkende, men fast utaaleligt paa en Tid, da Misvæxt, dyr Tid og deraf flydende Armod kvæler Landet. I saadan trængende Forfatning skal nogle af Almuen have samlet og forenet sig forat indgaa til Regjeringen med allerunderdanigst Besværing og til samme at forfatte betjent sig af en ung ubekjendt Christian Jensen Lofthus i Vestre Moland. — De i saadan Anledning skede Samlinger og Sammenkomster ere vel billigen at anse som stridende mod Loven og Forordningen af 5te Juli 1765, dog skal Almuen derved have opført sig ganske sømmeligt og ikke vist nogen Uskikkelighed, men kun begjert, at deres Klage maatte blive hørt og undersøgt og deres formentede Byrder lettede. Vel er det troligt, at Almuen ved saadan Anledning som denne ikke i Alt kan have opført saa agtsom og regelmæssig som ske burde, men og tillige troligt, at Rytet, som oftest paa en og samme Dag har været sig selv modsigende, kan have udspreidt adskilligt, som ved nøiere Undersøgelse vilde findes anderledes, og tvivler jeg paa, at nogen synderlig Fare har til denne Tid været at befrygte. Og da Almuen ved al Leilighed har yttret den største og anstændigste Tillid til Regjeringen, at de der skal faa den Ret, de formene sig at have, saa har jeg Marsag til at tro, at hvis det allernaadigst maatte behage hans Maj. at befale, at Presterne udi Nedenes, eller hvor denne Urolighed maatte bemærkes, skulde betyde Almuen, at hans Majestæt vil lade deres Klage undersøge og efter befunden Beskaffenhed skaffe dem Ret, ingen Mand da mere vil bevæge sig, men Enhver forholde sig rolig og stille.

Gif end ikke denne Formodning i Opfyldelse, da det ikke er

en let Sag at dæmpe en Gjæring blandt en uvidende og opbidset Almue, saa vedblev dog Bispnen at indtage sin mæglende Stilling, da Klagerne, som i Førstningen var hovedsagetig rettet mod Kjøbmænd, Procuratorer og Sørenskrivere, ogsaa vendte sig mod Presterne, der fordrede mere for kirkelige Forretninger, end Loven foreskriver. Flere Prestes erkjendte dette, men mente, at de havde Ret til at fordre, hvad Skik og Brug havde været, og at de ei kunde leve, hvis de skulde kun saa, hvad Loven havde bestemt, da Pengenes Værd, siden Loven var given, var i høi Grad forringede, saa man for 16 R i Aaret 1687 fik noget langt mere end i 1787. I Thelemarken var man især misfornøiet med den saa kaldte Hovedtiende, naar en Mand giftes, og som fra Arilds Tid betales efter Accord. Da saaledes f. Ex. Marcus Monrad i Vinje holdt sig efter Skik og Brug og forlangte fra 4 til 20 Rdlr. i Hovedtiende, indsendt Jon Paradis sig hos Bispnen med en Klage forsynet med 80 Underkrifter.

I Anledning heraf tilskrev Bispnen Kancelliet. „Hvad ellers Presteskabet her i Stiftet angaar, da kan og bør jeg ei dølgge, at jo Nogle af dem, dog ganske saa vistnok, drive deres Embeds Accidentier høiere end Loven tillader og Almuens Vilkaar taaler, men forsikkrer og underdanig, at den største Del af dem aldrig fordre mere end dem tilkommer, og Mange i Betragtning af Almuens Uformuenhed i disse betrængte Tider endog frivillig eftergive meget af deres Rettighed.“

Paa Forespørgsel af Na Sogns Bønder, om hvad de efter Loven havde at betale, meddelte Bispnen dem Lovens Bestemmelse med Tilføiende: „Begjerer Bonden Prestens Tjeneste i sit Hus, da bør han derfor efter Billighed fornøie ham. For fattige Enge at besøge bør han Intet tage uden Fordringskab, hvor den kan bekommes; men dersom de Formuende i dette Tilfælde begjerer hans Tjeneste, som de ikke bør forsømme, da er det billigt, at de og fornøie ham derfor, dog saa, at Billighed og Anstændighed og Kjerlighed paa begge Sider iagttages. Om og Presten ei maa fordre mere, end Loven tillader, saa har Lovgiveren 2—12—9 ikke villet betage Nogen sin fri Billie at betænke sin Sjelesørger efter Formue. En Christeligssindet Sje-

sefærger fræver vistnok ikke mere, end Loven tillader, og Almuens Bilskaar taale, og en christeligfindet Tilhører kan ei heller være uvillig til at dele allehaande godt efter Evne og Formue med den, som ham trolig underviser. Lader alle Eders Ting ske i Kjærlighed, og Fredens Gud skal være med Eder."

At det er et ligesaa vanskeligt som utafnemmeligt Arbejde at optræde som Mægler mellem stridende Parter, maatte Bispen ogsaa sande.

Mod Slutningen af sidste Aar kom en usædvanlig Mængde Bønder fra Hvideøeid, Sillegjord, Vinje og Tinn til Christianssand til Bispen og havde meget at andrage imod deres Prester. Blandt Klagerne var Psten Gunnulfson Ingulfsland i Tinn, der kom med en af flere undertegnet Klage, hvorpaa han forlangte Bispens Erklæring, da han vilde reise med den til Kongen. I det Sted reiste han hjem og ophidsede Almuen mod deres Prest, den hidtige Kasimus Møglestu i Tinn, som endog beskyldte Bispen for ved sin Paategning at have foraarsaget Uroligheden i Thelemarken, saa Bispen endog maatte retfærdiggjøre sig for Kancelliet. Noget lignende indtraf med den omtalte G. Ancher Brun, der i en Supplik til Kongen af 15de Novbr. 1787 havde beskyldt Bispen for at have hindret et Forlig mellem ham og Almuen og derfor forlangte, at Bispen for saadant udviist Forhold ikke maatte staa til Troende i Erklæringer ham vedkommende. Bispen forsvarede sig med Værdighed og Klarhed, og Kongen dikterede Provst Ancher Brun en Mulk af 50 Rdlr. for sin ugrundede Klage.

Da Hagerup var en streng orthodox Bisp og ingen Ynder af den nye Smag i Prædikenerne, saa kunde han ei uden Sorg se, hvorledes Nationalismen og Bantroen tog Overhaand.

I et Brev til den dygtige Provst Frigner, Sogneprest i Sogndal,¹ skrev han (4de Marts 1780): „Deres Vælværdighed har derudi fuldkommen Ret, at man høst Gud bør af-

¹ Under 8de Januar 1787 gav han Frigner det Skudsmaal: Frigner, Provst over Dalene, 19 Aar Sogneprest i Sogndal, har forstaaet Embedet med værdig Flid og Retfærdighed og i Provsteembedet vist særdeles Duellighed og Paalidelighed. Han var Sogneprest her fra 1767--1788, da han blev forflyttet til Faus, hvor han døde 1803.

bede, at Menighederne dog ikke hjem søges og bebyrdes med nymodens Lærere, som ved deres saakaldte Indsigter, urigtige Begreb og løse Snak gjøre Christi Kors forfængeligt og forvende Herrens rette Bei. Ingen hedenst eller papistisk Forsølgelse har kunnet gjøre Kirken den Skade, som disse selv gode Daarer. Gud i Naade se dertil og sende Hjelp af sin Helligdom.“

I et Brev af 6te Septbr. 1785 til Hans C. Thestrup, Sogneprest i Arendal,¹ der havde beklaget sig over de daglige Klager og Besværinger fra og over uforligelige Egtesfolk, ytrer han blandt Andet: „Dette er vist beklageligt. Religionen og Kirkens Tilstand bliver, uagtet al støiende Raab og Ros om oplyste Tider, alt mere og mere mørk og forfalden, hvortil Aarsagen ikke kan være dem forborgen, som haver Forstandens oplyste Sie og kunne bedømme Tidernes Tegn. — — Herren se til sin Kirke og lade Naadens indvortes Tugt slaa an hos dens Lemmer, saa vil den udvortes Tugt, der ellers i sin Del er høist fornøden, særdeles i disse komiske og kaade Tider, meget kunne undværes. Han velsigne og Deres Belærværdigheds Embedsgjerning og viseligen anvendte Nidkjerhed med al fornøden Frugt.“

En af de hederligste Prester i Christianssands Stift paa de Tider var Søren Bugge, Sogneprest i Banse og Provst. Til ham skrev han blandt Andet, at det kun var trængende Nødvendighed, at han maatte uleilige sin Ben med at administrere en Provsteret. „Der findes saa faa i vor Orden, som uden Skam, jeg vil ikke sige med Ære, kan bisidde Retten, naar saadant behøves. Ofte sker det saaledes, at de gode Civilister finde Anledning til at gjøre sig vel tilgode paa vor Stands Bekostning, hvilken haanlig Latter i Philisternes Veir endog gjør Hovedsagen Skade. At være bare Jurister og Thingstude passer ikke til vor Stand, men det er ei heller Standens Ære, at man ikke forstaaer at behandle en Sag efter Landets Love, naar vort Embede kalder os dertil. Jeg kjender, ærer og elsker Provst Bugge ikke alene som en christeligfindet Lærer,

¹ Om Thestrup se „Bidrag til Hølt's Presters og Prestegjelds Historie af H. Faye, S. 74.

men og som fornuftig Mand, der forstaaer at behandle en Sag saaledes, at ingen Rabulist skal drille ham eller gjøre sig lystig over hans Ukyndighed og mislige Opførsel. Hr. Langhorn benytter den umaadelig lange Henstand til at insinuere sig særdeles hos den enfoldige Almue, som mutatur in horas og loffes, forledes og affkræffes." ¹

Aeret før han døde, nemlig 22de Januar 1788, tilskrev han Gjellebøl, Sogneprest i Stavanger, blandt Andet: „Jeg beklager den i vore Dage saa almindelige Bantro med alle sine bedrøvelige Frugter baade for Kirken og Staten, men naar „Staten“ saaledes i nogen Tid har raset, saa bryder Guds Rige frem, og Vederkvæggelsens Tider kommer fra Guds Aasyn efter de derom givne uryttelige Forjættelser Apoc. 10. 7, og sjønt dette formodentlig ikke indtræffer i vore, i det mindste ikke i mine Dage, saa er Tiden dertil ikke langt bort. Interim orandum & sperandum.“

Da Hagerup var kyndig i det latinske Sprog, som han elskede og gjerne benyttede, fulgte han med megen Interesse Skolens Udvikling. Han var ogsaa saa heldig, at da Tidemandens Ven, Rector Hemmer, blev forflyttet til Arendal som Bysfoged 1779, udnævntes til hans Eftermand Søren Monrad, der for sin sjeldne Dygtighed i Latinersproget er bekjendt under Navnet „Søren Latiner“. Denne Mand gav han 7de October 1777 det Skudsmaal: „Han besidder saavel i Videnskab som isærdeleshed i de lærde Sprog en sjelden Kundskab. Han har

¹ Samme Mand, der døde som Sogneprest i Dvestad 9de Novbr. 1794, gav Bispen 26de Februar 1786 følgende Skudsmaal: „Han er en meget vel fortjent Lærer i Kirken, der med udmærket Duellighed, Flid og Trofasthed forestaar det ham betroede dobbelte Embede. Hans høie Alder, svagelige Legems Konstitution og Kaldets Bidtløstighed gjør ham trængende til en Kapellan, hvortil hans Søn Peder Olivarius anbefales. Han er her fra Skolen dimitteret, er mig nøie bekjendt af sine sjeldne Sindss Gaver, dem han og saaledes ved Flid under trofast Veiledning i Studeringer her har dyrket, at han gennem 4 akademiske Examina har erholdt Charakteren laudabilis. Han er og bekjendt af et alvorligt og sat Væsen.“ Peder Olivarius Bugge blev siden Biskop i Throndhjem, entlediget 1842, død 6te Decbr. 1849. Om Søren Bugge se Bidrag til Holt's Prestehistorie 57 og Dvestads 47 ved A. Faye.

med Berømmelse forestaaet Skolen her i 10 Aar, men da Embedet her er ringe, anbefales han til at blive Rector i Christiania.“¹

I sin Beretning til Rancelliet 26de Septbr 1773 yttre han ved Oversendelsen af Rector Monrad's Program ved Examen: Rector og Lærere have vist al mulig Flid. Disciplenerne ere i Almindelighed upaaklagelige. Et ungt Menneske, 14 Aar, Claus Pavel's har i Særdeleshed ved Examen og ellers udmerket sig. Han er et ganske ualmindeligt Geni og vil om han lever og vedbliver sin hidindtil udviste Flid og stadige Forhold uidentvivel gjøre en usedvanlig Fremgang i Studeringer.²

Til disse Hagerups Domme ville vi endnu føie et Par over 2 Mænd, der have et Navn i vort Land, nemlig Digteren Jens Zetliß og Stiftamtmand Moltke.

Zetliß var Huslærer i Arendal og klagede til Bispen over, at Sogneprest Thestrup havde forbudt ham Prædikestolen. Bispen afsæfede Sognepresten Erklæring, og efter at have faaet den giver han ham sit Bifald, „isærdeleshed for det vilde og usømmelige saakaldte Brudevers, hvoraf jeg ganske vel ser, hvem Zetliß endnu er og beklager, at et saa godt og brugbart Geni ikke er mere rensset for en fjendelig Melange af stridige Ting.“ Samtidig (7de Mai 1784) tilskrev han Zetliß selv, giver Thestrup Medhold og yttre i Anledning af Bryllupsdigtet: „Jeg ønskede, at Deres gode Geni havde været bedre anvendt. Dette formoder jeg og i Fremtiden vil ske, saameget visser, som jeg forsikkrer mig om, at De følger en Mand's Raad, der ønsker og under Dem alt godt og altid vil glæde sig ved deres Fremmelse i Visdom og christelig Dyd.“

Om Stiftamtmand Fredrik Moltke, der har erhvervet sig et hederligt Eftermæle baade som Amtmand i Bratsberg og Stiftamtmand i Christiania og Christianssand, yttre Bispen,

¹ Pavel's i sin Autobiographi (S. 24) siger derimod, „at han var en saare maadelig Ungdomslærer i enhver Henseende.“

² Han var en Prestesøn født i Banse 1ste August 1769, blev 1805 Slotsprest i Christiania, 1817 Biskop i Bergen, hvor han døde 16de Februar 1822. Han udgav flere Prædikener, Digte o. m. Efter hans Død ere udkomne hans interessante Dagbøger. o. m.

der havde staaet paa et spædt Forhold med hans Formand Adeler: „Vores nu værende Stiftamtmand er en Mand, der ei alene er sit Embede fuldkommen voksen, men desuden af en saa ædel, retskaffen og fast Tænkemaade, at han vist Intet foretager eller udfører, uden det som sigter til Sandhed og Retfærdigheds Befordring.“¹

At Hagerup havde taget Del i en Sag, som paa den Tid saa alle norske Fædrelandsvenner varmt paa Hjertet, nemlig Stiftelsen af et norsk Universitet, kunne vi se af en Skrivelse til den bekjendte lærde Professor Hans Strøm, Sogneprest paa Gjer (9de August 1788).

Han takker deri for Strøms Brev og beretter, at han allerede 1774 og 1775 i Kjøbenhavn havde til flere formaaende Mænd uttret Sufte om, at Norge maatte faa et Universitet. De svarede ja, men bedre underrettede mente, at man slet Intet mente dermed, og Thott var saa cordat, at han ligesom fra-raadede mig at gjøre et saadant Forslag. — „Under vor rare og dyrebare Kronprinds's Nærværelse har jeg 2 Gange bragt Sagen paa Bane, udførlig ved en privat Afskedsaudience, hvorved han uttrede sig meget fordelagtig for det gjorte Forslag. Intet skulde mere fornøie mig, end at maatte opleve den Tid, at i det mindste en kongelig Bevilgning til en saadan Stiftelse maatte blive udfæstet.“

At faa en Plan til en almindelig Ordning af Stiftets Rattigvæsen havde været Gjenstand for flere af de foregaaende Bispers Sufte og Bestræbelser. Det lykkedes endelig Hagerup og Stiftamtmand Hagerup at faa istandbragt en saadan Plan, der blev approberet af Kongen 5te Mai 1786. En Følge af den var Oprettelsen af Christiansands Stifts Tugt og Manufaktur Hus, der 24de Juli 1789 fik sin Fundats.

Hagerup deltog ogsaa med Stiftamtmand Adeler og Generalmajor Dietrichson i den Kommission, som bestemte, hvilke af de Geistligheden benificerede Gaarde der skulde udlægges til Ghejsgaarde for hver Kompagnichef ved de nationale Regimentter.

Bed Rescript af 26de Septbr. 1788 blev Holme Prestegjeld

¹ Bispens Brev til Ancher Brun 30te Juni 1788.

ved Sogneprest Jacob Schavlands Død delte i 2 Prestegjelde, nemlig Holme Hovedsogn med Annexerne Løvdal og Øslebø, og Mandals Prestegjeld med Halsaa Annex. Det residerende Kapellani blev derved ophævet.

Eiler Hagerup, som havde antaget sin Belynder og Frændes Biskop Hagerups Binaavn, døde 27de Marts 1789 i Christianssand, hvor hans Lig endnu staar i Kirkefjelderen under Sakristiet. Hans Portrait hænger i Christianssands Domkirkes Sakristi og viser os en kraftfuld, fyldig, godslig Mand, der danner en skarp Modsætning til hans Formand Tidemand.¹

Biskop Hagerup var en velstuderet Mand, en meget begavet Prædikant, en dygtig Prest og Biskop, der med Alvor og Sindighed førte Bispestaven. Han udtrykte sig med Lethed, Korthed, Bestemthed og Klarhed baade paa Norsk og Latin, hvilket sidste Sprog han skattede høit. Samtiden beskylde ham for Herskelsyge og Uergjerrighed.²

Blandt Hagerups Samtidige i Stiftet ville vi nævne:
1) Stiftsprovst Dr. Morten Smith, der roses som en kund-

¹ Hans Ven Professor og Rector Søren Monrad skrev hans Gravskrift paa Ligpladen, hvori han skildrer ham saa.

Lugent Musæ

Cultorem frequentem, dexterum doctum
suggestus
oratorem gravem, acutem vehementem
ecclesiæ

antistitem pium, vigilem, constantem.

² Den lærde Hammond fælder en skarp Dom over hans Skribentvirksomhed i et Brev til P. A. Suhm fra Rachestad 11te Decbr. 1784. „Man gjør Hagerup til Bisp, fordi han, sub auspicio Schefferi, sætter over paa Latin et fremmed Arbeide, som Dafs og Schönning vilde fordre ligesaa godt af alle deres Disciple, og fordi han af Bingham og Legendis har givet os nogle Piecer, der dø førend Manden selv.“ Suhms Levnet 396. Hatting i sin Bergens Prestehistorie yttre sig om ham saaledes: „Han lever og arbeider blandt os som en Mand, der elskes, æres og bør altid af Alle adlydes, da han udmærker sig for Alle at være en ikke mindre Guds end Mennekleven.“ Pavels i sin Autobiographi 30: „Biskop Hagerup var en Mand af Erudition, henrivende Bektalenhed og sin Levemaade, der som Skriftefader hos en svag katolsk Fyrste sikkerligen vilde behersket det hele Land.“

flabdrig og dygtig Prestemand. Han var født 12te Febr. 1722 i Stavanger, hvor hans Fader var Kjøbmand. Han blev 1750 Magister, 1778 Sogneprest i Christianssand og Stiftsprovst, 1779 Doctor theologiæ og 1787 Prest i Ringsted, hvor han døde 1800.¹

2) Ephraim Jæger. Han er født paa Møen 20de Februar 1734, Søn af en Provst og den yngste af 12 Sødsfænde. Han blev 1765 personel Kapellan i Undal, 1770 i Vestre Moland og 5te October 1774 Sogneprest i Moland i Thelemarken, 1783 i Bygland, hvor han blev Provst og virkede til 1798, da han forflyttedes til Sogndal, hvor han døde 1799. — Sagnet siger, at han kunde mane Fanden. Som Sogneprest i Moland udgav han: *Menneskevennen*, et moralsk Skrift til Afstyk for Drukkenskab, som han 4de Februar 1780 helligede Biskop Hagerup. I Fortalen udtæller han, at han udarbejdede denne Bog, fordi Herren førte ham til denne Menighed, hvor han skulde lære mig at kjende Drukkenskabs Synds Bederstingelighed, og jeg af Begyndelsen har været mangfoldig brydt med dette Slags galne Mennesker, hvilke hverken Frygt eller Skam kunde holde tilbage fra at vise, hvorliden Vre de havde for Gud, for hans Ord og Tjenere." Han er og Forfatter til: *Sødheden af den Stærke, det er Forberedelse til Alterens Saframente*.

3) Jacob Schavland. Han er født i Beitstaden 29de Juli 1716. Hans Fader var Kapitein. Han blev dimitteret fra Thronhjems Skole og tog sine Examina ved Universitetet med Berømmelse. Efterat have været Kapellan paa et Par Steder blev han 1755 Sogneprest i Holme, hvor han virkede med Velsignelse i 33 Aar. Han døde her 16de Juni 1788 og roses ei blot som en retskaffen og begavet Prest, men og som en sjelden opløst og mangesidig dannet Videnskabsmand, der var begavet med en ualmindelig Hukommelse. Han og Hustru Susanne Stub stiftede et Legat paa 200 Rdlr., hvis Renter skulde

¹ Biskop Kærup gav ham 1748 som Kapellan i Stavanger det Studemaal: „Han er en af de guddygtigste, skikkeligste, lærdeste i Herren, og oprigtig Guds Ords Medtjenere, hvis Fader, Laurits Smith, er en af Byens redeligste og bedste Bergere og Kjøbmænd.“ (Kærups Kopiebog).

anvendes til at forbedre Skoleholdernes Løn i Halsaa og Holme Sogne. Hagerup giver ham 8de August 1785 det Skudsmaal, at han er en lærd, værdig og fortjent Mand, 70 Aar gammel, der nu trænger til en Kapellan, hvortil han anbefaler hans Søn Ole, „vel bekjendt for sin grundige Værdom og ustraffelige Levnet.“ Ved hans Død blev som før omtalt Holme Prestegjeld delt i Holme og Mandal.¹

Hagerup var gift 1) med Johanne Margrete Smith fra Stavanger. Hun døde i Arendal 24de Juni 1773 i en Alder af 43 Aar; 2) med Edvardine Magdalene Christie, Datter af Provst Edvard Christie, † 1830 13de Juni 75 Aar gammel.

Med første Hustru havde han 2 Sønner. 1) Lorents, f. 1753, Rancellisecretair; 2) Eiler, f. 1754, Student, † 1779, og med den sidste 3 Børn, nemlig Sønnerne 1) Edvard, f. 9de Septbr. 1781 og død som Stiftamtmand i Bergen 1853; 2) Eiler, f. 17de Juli 1784, der eiede og beboede Orninggaard paa Stordøen, hvor Bispenes Enke døde; 3) Johanne Margrethe, f. 1778.

Hagerup udgav følgende Skrifter:

1) En Traktat om de Unge's Confirmation i deres Daabsnaade, K.havn 1759 i 8vo.

2) Underretning om Katechumener i den første kristne Kirke, K.havn 1759 i 8vo.

3) Mærkelige Exempler paa de hellige Martyrers svare Videlser, K.havn 1761 i 8vo.

4) Dissertatio inauguralis de communione fidelium cum Patre & filio et inter se mutua. Hafn. 1760 in 4to

5) Tale ved Kirkens Indvielse i Farsund 5te Mai 1785, udgivet af Provst Bugge, Chr.sand 1785 i 8vo

6) Leverede han den latinske Oversættelse af Prof. Knud Leem's Beskrivelse over Finmarkens Lapper, 1767 in 4to.

7) Orationen, han holdt som Promotor ved den theologiske Doctorgrad 1774. Den er indført i Acta academica, Hafniæ 1774 in folio.

¹ Som første Sogneprest i Mandal blev den brave Thrønder, Janus Claudius Schjelven (f. 1ste Januar 1751), der havde været Kapellan hos Otto Luno, som i 43 Aar havde været residerende Kapellan i Holme, hvor han døde 80 gammel 31te Octbr. 1788. Han virkede her med utrættelig Iver til 1817, da han resignerede og begav sig til sin Søn i Christianssand, hvor han døde 15de Januar 1820.

8) Fornuft- og skriftmæssige Tanker om Christi Gødsstjøreelse over Ebr. 7, 26. Manuskriptet sendte Foged Scythe efter Bispen's Død til Biskop Bloch, som lod det indføre i sit periodiske Skrift Theologen I Bind 1791.

8 Luderbhaniania findes S. 489 et Brev fra ham til Luderpb 30te April 1776, og i Balles Levnet 146 et Brev til Balles.

*

*

Svad der er yttret om Kirkens Stilling og Kamp under Tidemand, gjelder ogsaa om de 11 Aar (1778—89), da den lærde Giler Hagerup førte Bispestaven i Christianssand. Kampen var staaende mellem Kirkens Mænd, i hvis Spids Sjællands ædle og frimodige Biskop Nicolay Edinger Balles stod og Bantroens mange Talsmænd, Niels D. Niegels, Horrebom o. fl. og Beundrere i alle Stænder. Mere end han virkede paa Samtiden den veltalende Konfessionarius Christian Bastholm ved sine Taler, folkelige Skrifter og kirkelige Reformsforslag. Han og flere, der sloge ind paa Tidens rationalistiske Theologi, og vare Talere, formaaede endnu at samle Kirkegængere, medens de gamle, pietistiske Presters Taler bleve Gjenstand for Spot, og de orthodoxe Prædikanter kun paa Vandet formaaede at samle Menigheden om sig.

Guldbergs Ministerium blev styrket 1784, og Styrelsens Interesse for Kirken blev fortrængt af Interessens for Skolen og Friheden (Bondefriheden). Rationalismen blev herskende ved Universtitet og fandt en ivrig Talsmand i den letfærdige Claus Horneman, theol. Professor fra 1776—1830. — Den kongelige Konfessionarius Bastholm fremtraadte 1785 med sit Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste, der vakte stor Opstigt og fremkaldte den heftige og lidet opbyggelige liturgiske Feide i 1785 og 86,¹ og ved

¹ Dette umodne Forslag blev hilset med Jubel af den rationalistiske Dag-pressen, som derimod med Haan oversaldt de mange Geistlige, der optraadte med Forslaget, skjønt blandt dem var Mænd som Balles, Sognepresten i Bergen, den be kendte J. Nordahl Brun o. fl. Brun forsvarede syndigt de gamle Kirkeskikke i „Bore gamle Kirkeskikke forsvarede mod Bastholm,“ Bergen 1785, som fremkaldte et Par Angreb. At Biskop Hagerup var høist misfornøiet med Bastholms Forslag, sees af hans Brev til Balles 1785. Se Udvalg af Balles Brevvevling i

sin Religionsbog for Ungdommen, hvormed han ventede at overflødiggjøre Luthers Katechisme og Pontoppidans Forklaring, der baade i Form og Indhold var Oplysningens Venner til Forargelse.¹ Uagtet Haabet skuffedes, bidrog dog Striden om Gudstjenestens Bedring til at nogle Forandringer foretoges ved Kirkens Ritus.

Den 7de Mai 1783 udkom en Forordning, hvorved den gennem Aarhundreder paaankede Exorcismus ved Daaben endelig affskaffedes, og i dets Sted sattes Balles Indledningstale „Ord til andet at bruges.“

1778 udkom en ny Psalmebog, redigeret af Guldberg og Harboe, Biskop i Sjælland, († 1793), hvor en Mængde Psalmer af Birgitte Boye optoges. Den befalede indført i Kjøbstæderne 1786 og paa Landet 1791, men formaaede kun paa faa Steder paa Landet i Norge at fortrænge Ringo.

Bed Rescript af 23de Septbr. 1785 fortrængtes den af G. Worm forfattede Confirmationsbøn af den nu brugelige, der er forfattet af Biskop Valle.²

1788, 7de Mai, fik Universitetet Kjøbenhavn en ny Fundats, hvorved theologiske Studerende ei længer fik Lov til at læse til hvilken Charakter, de selv ønskede, men Fordringerne ved Prøven blev lige for alle.

Oplysningsmændenes Iver havde allerede begyndt at bære Frugter blandt Folket og aabenbarede sig ei blot i Ringeagt

Møllers theol. Bibl. XII, 146, hvor findes Balles Liv ved J. Møller. I 16de Bind findes Bastholms Levnet.

Om den liturgiske Feide Helweg II, 264—273. Petersens litt. Hist. V, 250.

¹ Denne Bog, der ei bestod i Spørgsmaal og Svar, og hvori Katechismen ei dannede Grundlaget, vandt hos Samtiden saa almindeligt Bifald, at det foranledigede Valle til at udgive sin Lærebog i den evangelisk-kristelige Religion, der ved kongl. Resc. indførtes i Danmark. Ogsaa i Norge fortrængte den paa flere Steder Pontoppidans og det brugelige Udtog deraf ved Særdorph.

² Bed Res. 13de Novbr. 1781 paalagdes Presterne aarlig at meddele Skifteforvalteren Attester om bortdøde og gifte Kvinder, 10de Juli 1782 at indsende til Seindrulleringen Fortegnelse paa Confirmerede. Ved Kancelliskrivelse af 13de August 1785 foreskreves Kaldebøgers Indretning.

for Kirken og dens Goder, men Uvillie i at give Geistligheden, hvad den tilkom, saa Staten maatte træde til med Regulativer f. Ex. for Dvretbelemarken 25de Januar 1788¹ og ved Udpantningsordre for at skaffe Christianssands Bisp, hvad ham tilkom af den opsættelige Almue, der i Sogndal pløndrede Kornskibe og i Nedenes samlede sig om den bekjendte Bondehøvding Lofthus. Paa Hedemarken, hvor Voltaires og Mandbeslægtedes Skrifter havde fundet Indpas blandt selve Almuen, dannede sig en hel Bande, hvori et Par af Bondehøvdingerne vare Medvidere; denne Bande bestjal Kirkerne.

XVIII.

Hans Henrich Tybring.²

1789—98.

Han er født paa Dvestad Prestegaard 13de Februar 1732. Hans Fader, Hans H. Tybring, Sogneprest paa Dvestad, var en vel studeret Mand og meget god Philolog, der selv underviste Hans og en ældre Broder, og selv dimitterede dem 1749 til Kjøbenhavns Universitet, hvor de samme Aar erholdt Examen artium og Aaret derrfter philosophicum med den Berømmelse, at Baccalauri Graden kunde skjenkes dem. — Samme Aar (1750) maatte han atter forlade Universitetet forat vende hjem og undervise 7 yngre Sødsfende. Under denne besverlige Tjeneste havde han dog den Opmuntring, at han efter 3 Aars Forløb dimitterede en yngre Broder, Johan Broderus Tybring, (som siden blev Prest i Høland), hvem han fulgte til Kjøbenhavn for der selv at fortsætte sine theologiske Studier. „Til den Ende besøgte han flittig de 2de da værende theologiske

Loren

¹ Foranlediget af de Uroligheder, som C. Lofthus og Osten Ingolsøland forarsagede udfærdigede Christianssands Stiftsdirection (Adeler og Hagerup) et special Regulativ for Presternes uviste Indkomster i Dvretbelemarken.

² Hans Levnetsløb af ham selv, knyttet til hans Afskedsprædiken 25de Juni 1789, Fællesens Magaz. X, 761—62.

Professorer, Hr. Doctor Holms og Rosenstand Goisches offentlige og private Forelæsninger og bragte det dertil, at han Aaret efter i April 1753 med Berømmelse og udmærket Yndest af disse store Lærere erholdt examen theologicum, og prædikefede for Demis under Dr. Holms Censur." Han maatte nu atter vende tilbage til sin forrige Bestjæftigelse i Hjemmet, hvor han tillige lettede sin alderstegne Faders Arbejde ved at prædike for ham. I Marts 1757 mistede han baade Fader († 3die Marts) og Moder, Bolette Lemwig († 14de Marts), der efterlod sig 12 uforsørgede Børn. Under disse mørke Udsigter forlod han Hjemmet forat søge et lidet Kald, understøttet til denne Reise af Dyestads Menigheder, som inderlig havde elsket hans Forældre. Han laa 2 Aar i Kjøbenhavn og søgte forgjæves flere Kald, indtil han af Biskop Harbo blev anbefalet til Skibsprest og dertil ordineret 28de Marts 1759. Han gjorde s. A. et Togt paa Orlogsskibet Grønland under Com. Fisser, 1760 paa Fyen under Rumohr til Middelhavet i Selskab med de lærde Mænd, som paa kongelig Beføstning skulde reise til Arabien. Ved sin Hjemkomst efter 1½ Aars interessante Reise forrettede han $\frac{3}{4}$ Aar for den syge Stiftsprovst Bügow ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, hvor han fandt mange Belyndere. Han blev derpaa (11te Februar 1763) udnævnt til Sogneprest i Aurdal i Baldres, hvilket Kald dengang havde 8 Kirker; men just som han skulde tiltræde sin Reise blev han (21de Octbr. 1763) udnævnt til nederste Kapellan ved Bremerholms Kirke i Kjøbenhavn og 26de Decbr. 1766 til øverste Kapellan ved samme Kirke. I Aaret 1777 (3die Septbr.) blev han uden Ansøgning af Kongen kaldet til Sogneprest ved den Kirke, hvor han nu saa længe havde været ansat og blev tillige Provst ved Søetaten. Blandt de Glæder, som her blev ham til Del, regnede han især, at det lykkedes ham ved Kongens Raade (30te Octbr. 1786) at faa 5 nye Skoler oprettede, hvorpaa 500 Børn bleve indsatte. Efter 26 Aars flittige Virken i Holmens Menighed blev han 6te Mai 1789 udnævnt til Hagerups Eftermand som Biskop over Christianssands Stift.

Den 10de Mai 1789 blev han tilligemed Dr. Jansson i Aarhus og Hr. Stephansson i Hole viet af Sjællands Biskop

Dr. Balle, som i sin hjertelige Tiltale under Ordinationen blandt Andet gav ham det hederlige Vidnesbyrd: „Deres utrættelige Natpaagivenhed i Embeds Korretninger, Deres sjeldne Omhyggelighed forat understøtte, trøste, hugsvale de Enge og Døende uden Forskjel paa Rang eller Stand, Deres trofaste Nidferhed for Ejeles Nedning, beviste uden Afsladelse, som i alle Deres offentlige Formaninger, saa fornemmelig i Deres Advarsler, Overtalelser og Raad, nu til Confirmation, nu til de Skriftende, der skulde berede sig til det salige Maaltid ved Herrens Bord. — Overalt Deres hjælpsomme og uførtroede Beredvillighed til at lindre de Trængendes Nød, veilede de Raadvilde, besyttede de Faderløse og Forladte, Deres ulastelige Vandel beprydet med usminket Gudsfrugt, Deres aabne Sind for Benskab og Dyd.“¹

Om Tybrings Birken som Biskop i Christianssand have vi kun lidet at berette. Det var en for Kirken og Geistligheden farlig og slem Tid, hvori han her virkede. Bantroen havde, især langs Søkysten ved det hyppige Samkvem med Udlandet, især Holland og Frankrig, udbredt sig. Prestestanden var dels slap som Tiden, dels modløs, og den gamle, snille, ventlige Tybring var ikke den Mand, der kunde reformere Tiden eller holde Lærestanden vaagen. Han havde mere af Eli's end af Nehemias Mand. Vist er det, at han var snil og derfor meget afholdt baade af Prester og Vægfolk.

At under saadan aandelig Athmosphære den offentlige Gudstjeneste især i Byerne kom i Forsald, er naturligt. Ved kongelig Resolution af 21de December 1789 ophævedes Froprædiken i Christianssands Domkirke med Undtagelse af den første Dag af de store Høitider, da der kun indfandt sig 3 a 4 ofte slet ingen Tilhører og ligesaa gik det med Aftenangtjenesten i Arendal, hvor Hr. Distelberg der oftest kun havde nogle Hospitalslemmer som Tilhørere.

Omtrent samtidig viste sig i Basse Tilbøielighed til at stifte gudelige Forsamlinger, da 2 Bønder, D. Stave og Knud Anvøslund o. fl. androge om Tilladelse at bygge sig et Forsam-

¹ Balle's evang. Pastoral Theologi 333—361.

lingshus og forskrive en bekvem Mand fra de evangeliske Brødre Menigheder, som de vilde underholde. Kancelliet afflog Andragendet (7de Septbr. 1793), „da Opbyggelse af et særskilt Hus til hellige og gudelige Forsamlinger om kort eller lang Tid kunde lede til Ringeagtelse for det offentlige og ordentlige Gudshus.“

I Thelemarken og i Sætersdalen¹ fandt fremdeles Strid Sted mellem Almuerne og Presterne om de geistlige Ydelser. Hagerup havde søgt at mægle Fred og faaet et Reglement af 25de Januar 1788 istand; men med dette var hverken Almuerne eller Presterne tilfredse. Forat mægle i Striden havde man nedfat en Kommission af constitueret Amtmand i Bratsberg, Justitsraad Petersen, og Sognepresten i Gjeresstad, Hans Mathias Abel; men forgyves. Magister P. Bugge i Banse klager over, at Almuen under Gudstjenesten lader deres medførende Heste gaa løse i Prestegaardens Ager og Eng, og Presterne i Vinje maatte søge Hjælp hos Øvrigheden for at erholde den nødvendige Skyds til Annexerne.

Endnu værre gif det til i Suledal. Den berygtede før omtalte Erik Ancher Brun var, som før omtalt, bleven forflyttet did fra Gøje. Han fortsatte i Suledal, som han havde begyndt i Gøje. 4de Søndag efter Paaske 1797 bemægtigede nogle af Almuen, de saakaldte Basboere, sig Kirkenøglen og Bonden Ole Uvellskei reiste bort med den efterat have fremvist den for Almuen, med den Erklæring, at deres Beslutning var,

¹ Efter Andragende havde man ogsaa faaet et Reglement i Sætersdalen af 5te December 1787, men 1791 indkom til Kancelliet Skrivelser fra 2 af de klagende Prester, Provst Jæger og Sogneprest Holst, at de nu levede i den bedste Forstaaelse med deres Almue og bade nu, at Reglementet maatte bortfalde; men ved Holst's Død 1793, begyndte Almuen i Valle at fordrø Reglement. Ved sin Bisitats i Juni 1796 sammenkaldte Bisp'en Byglands Almue og deres Sogneprest Jæger, der erklærede sig tilfreds med det brugelige og frasaltdt Reglementet. I Valle mødte ganske faa, fra Bylle ingen, men fra Hyllestad 4 Mænd, som ønskede Reglement „efter Lov og Anordning, som de nogle Gange gjentog uden nærmere at forklare sig.“ Et Reglement for Valle og Hyllestad blev efter Kancelliets Foranstaltning udarbejdet af Stiftsbefalingsmanden og Bisp'en og paabuden ved Rescript af 5te Juli 1799.

ei at udlevere Nøglen til Presten, uden naar BARNEDAAB og DODSÅLD indtræffer, men ikke til nogen anden geistlig Forretning. Følgen deraf var, at de, som havde indfundet sig til Skifte, maatte gaa hjem med uforrettet Sag. Rancelliet befuld-
 nu (24de Juli 1797), da Ancher Brun ogsaa havde indsendt sin Klage over Almuen om mangehaande Ting, Amtmand SCHEEL og Provst DYBDAL i Stavanger at undersøge de mangehaande Klager, som ere indgivne over Ancher Brun, og til-
 lige affordre Ole AVELSKEI Kirkenøglen, og tiltale ham for hans Dristighed.

Justitsbefalingmand VEVEJOW og Bispen yttrede i deres Erklæring til Rancelliet (20de Marts 1797): „Ancher Brun har siden 1789 betjent Suledal Prestegjeld og har paa den skammeligste Maade misbrugt Kongens Billie af 7de Januar 1741 til Had og Ondskab's Udførelse, saa det er os ubegribeligt, at han tør være dristig nok til at anraabe Justitskollegiet om Bistand til sine urene Hensigters Opnaaelse. Brun fordrer Dofferskjeppe, som før ei er ydet i Suledal, og herover klages.“

Brun blev suspenderet, og kaldet blev bestyret af hans personel Kapellan, den siden saa berngtede P. Dyrborg.

Under denne Biskop fortsatte man med den tidligere Vort-sælgelse af Skolens, Enkesædernes¹ og andet beneficeret Gods, dog saaledes, at Renterne af Kjøbesummen tilfaldt Beneficiarius.

Med Ophævelsen af General-Kirke-Inspektions-Kollegiet 28de October 1791, blev bestemt, at Indtægterne af Rectoratet i Christianssand, som efter Rescript af 1ste Mai 1750 var henlagt til den første Sekretair ved General-Kirke-Inspektionen, igjen skal tilfalde Christianssands latinske Skole, hvor der skal ansættes en Rector med passende Løn.²

¹ Med Rescript 10de Juli 1795 bestemtes, at de til Enkesæde for Valle udlagte 2 Huder i Rømmeland maa overlades Opsidderne for 750 Rdlr. hvoraf Renterne aarlig udbetales til Enken, men naar ingen er, til Sognepresten. Det samme skede ved Avinesdals Enkesæde, Egen ved kongl. Ref. af 16de Juni 1797.

² Bergs Ref. III, 563 og 611. I 1795 var af Rectoratets Gods solgt for 10,700 Rdlr.

Under denne Biskop blev der dog gjort Noget til Skolevæsenet. At 400 Rdlr. blev tilstaaet af Missionskassen, forsløg visseelig lidet til det forsømte Almueskolevæsen, naar de skulde fordeles over hele Stiftet. I Farsund oprettedes 1795 en Fatigskole og i Grimstad (3die Januar 1795) den dahlste Skole.¹ Under 20de Novbr. 1798 testamenterede Anna Teg, Enke efter Kjøbmand Hans Holst i Brevik, 4000 Rdlr. til Oprettelse af en Skole paa hendes Mand's Fødested Kobervik paa Karmøen.²

Blandt Tybring's og Formænds Samtidige ville vi ei glemme:

1) Provst og Jubellærer Hans Arenz. Han var født i Stadsbygdens Prestegaard i Throndhjem 21de Juli 1713, og var Broder til Fredrik Arenz, der døde som Bisp i Bergen, dimitteredes fra Throndhjems Skole 1732, tog theologisk Embedsexamen 1735, blev 1743 Sogneprest i Jælse og 1749 Provst, 1767 Sogneprest i Stavanger, hvor han virkede 15 Aar indtil 1782, da han 69 Aar gammel udnævntes til Sogneprest i Dyste stad. Efterat have feiret her sit prestelige Jubilæum og tjent i 7 Bispens Tid, døde han 78 Aar gammel 26de Aug. 1790.

2) Keierus Gjellebøl. Han er født i Høland, blev 1772 Sogneprest i Valle i Sætersdalen, hvor han virkede til 1782, da han forflyttedes til Stavanger By, hvor han levede og virkede til sin Død 1803.

I Valle havde han meget at fjæmpe med, da Almuen var raa og stridbar. Førgjeves søgte han at indskrænke den blandt Ungdommen almindelige og usømmelige Trævgang. Flere af Almuen truede med at forlade Kirken, ja endog at lukke den for ham, hvis han vilde vedblive at irettesætte dem for deres Laster. I Anledning af Reglementet af 13de Mai 1775, hvorved Annerjerne fik nogen Lettelse med Hensyn til Presteskysden, blev Hovedsognet saa forbittret paa Presten, da han vilde bringe det til Udførelse, at deres Høvdinger ved Budstikker forbød nogen Mand at offere til Presten mere end 2 ß og nogen Pige mere end 1 ß , med Trusel, „at den skal slides og stufes imel-

¹ Bergs Ref. III, 747.

² Berg IV, 70.

lem Hænderne, naar han kom til Kirken, hvis han ikke holdt sine Brødres Tplag." De fleste lode sig dog ei aftrække fra at offere som sedvanlig eller bragte Offeret i Prestens Hus. Med hans Bestræbelser for at forbedre Skolevæsenet var Almuen meget misfornøiet, da de ei vilde vide af Skolemeister, men selv undervise deres Børn, hvoraf Følgen var stor Bankundighed og at Ungdommen var fra 16—24 Aar inden den kunde confirmeres. I Stavanger havde Gjellebøl mangen Kamp at bestaa med den uforligelige rejsende Kapellan Børger Petersen von Nyhren.¹

H. Gjellebøl var en litterair Mand, der udgav flere Skrifter, blandt hvilke Synopsis historie sacræ 1768, Beskrivelse over Høland 1771, og en Beskrivelse over Sætersdalen i top. Journal 26de og 27de Hefte.

Efter at have været Bisp i 9 Aar og tjent i geistlige Embeder i 39 Aar, døde Hans Hemic Tybring 18de Febr. 1798 Kloffen 6½ om Morgenen, 66 Aar gammel. Han var den første Biskop i Christianssand, som blev begravet paa Kirkegaardens under Jurruen, hvor en Sten viser hans Grav.

Biskop Tybring omtales af sine Samtidige som en from og saare elskelig Mand, hvis sjeldne Gudsfrægts og Kjærligheds Ros lød fra alle Læber. Han omtales ogsaa af Mange som den, der stod i særegen Forbindelse med Aandeverdenen og i hvis hele Væsen var noget mere end almindelig Mandeligt. Saaledes fortælles, at han stundom saaes til samme Tid paa forskjellige Steder, at hans Kone fra Binduet saa ham komme reisende hjem fra Visitatserne, men naar hun kom ud, var der Ingen. Hun var da sikker paa, at han vilde komme næste Dag. Han troede selv paa Aanderne's Ferden i denne legemlige Verden. En Aften, da der hørtes Lyd fra en Gitar, som hang i næste Værelse, hvor Ingen var tilstede, sagde Bispen: „Aanderne have ogsaa sin Tid.“

Hans Portrait findes i Christianssands Domkirkes Sakristi og viser en fyldig, ganske vakker venlig Mand.

H. H. Tybring egtede Midsommer 1763 Elizabeth Wilhel-

¹ Han døde i Stavanger 8de October 1816 i en Alder af 72 Aar.

mine Lemvig, Datter af Mag. Søren Lemvig, Sogneprest ved Garnisons Kirken i Kjøbenhavn og Sønnedatter af Confessionarius Christian Lemvig, Broder til Tybrings Moder, Bolette Lemvig. Med hende havde han kun en Søn, Søren Lemvig, som døde ung, 1766.¹ Bispinde Tybring overlevede sin Mand og døde i Christianssand 22de Febr. 1809.

Han har udgivet følgende Skrifter:

1) 4 Prædikener, holdne i Holmens Kirke, nemlig Prædiken paa den anordnede Talle- og Bedefest 1ste Decbr. 1773; Indtrædelses Prædiken til Sognekalder ved Holmens Kirke, 1ste Søndag i Fasten 1778; Sørgetale over Prindsesse Charlotte Amalie 19de November 1782 og Afskedsprædiken i Holmens Kirke i K.havn 3die Søndag i Trinit. 28de Juni 1789 med Forfatterens Levnetsbeskrivelse.

2) Et Manuskript, „Journal, holdet paa Orlogsskibet Grønland, som skulde bringe det fra Danmark til Arabien reisende lærde Selskab — hvilken Reise varede fra 7de Januar 1761, da Skibet gik til Seils fra Kjøbenhavns Rhed, til 20de August 1762, omtrent 20de Maanedre, af Skibepresten Hans Henrik Tybring. Af dette Haandskrift havde Justitsraad Scythe en Afskrift.

*

*

*

I 9 Aar (fra 1789—98) sad den fromme Hans Tybring paa Christianssands Bispestol, og Dagene vare onde for Christi Kirke og dens Hyrder. Længe havde allerede Fritænkneriet rettet sine gloende Pile mod Kirken, bejæmpet Christendommen, i det den gav sig Skin af at udrydde Døvtro og tilintetgjøre det saa udfregne Prestevælde. Nu saa man endelig Frugterne. I Frankrige opførtes i de Dage et Skuespil, hvis Mage Verden endnu ei havde seet, i det et christent Folks udkaarede Repræsentanter ikke blot lod Prester i 1000 Bis, Konge og Dronning og utallige Ufskyldige offentlig henrette, men ud- og indvoterede „efter Pluralitet“ Gud, medens Folket selv trampede paa Korset, besudlede de hellige Kar, brød Gravens Fred og udsfengte de Dødes Ben. „En ond gudsfornegtende Aand drog ud og syntes at ville udslætte Alt, hvad der var kaldet helligt

¹ Søren Tybring, Sogneprest i Drammen, var ei, som Lit. Lex. 630 og Barfod den fælsterste Geist. I, 183 beretter, en Søn af Biskop S. S. Tybring, men af Broderen Johan Broderus, Sogneprest først i Høland og siden i Øvestad, og ei født i Kjøbenhavn, men paa Høland og ei en Broder til Søren Lemvig, men Fætter, se Faye Øvestads Prestehistorie 41.

paa Jorden, og truede Throne og Kirke med Omstyrkelse." „Frihed og Lighed", ned med Konger, Adelsmænd og Prester! blev Dagens Løsen. I Danmark og Norge, hvor Regjeringen efter Guldbergs Afsked 1784, blev demokratisk og med Jær tog sig af Almuens Kaar blev Adel og især Geistlighed Gjenstand for heftige Angreb af Frihedsskraalerne, som i dem saa al sand og fornuftig Oplysning erklærede Fiender. L. Bastholm fremtraadte 1794 med sin Bog: Korte Tanker til nærmere Gftertanke om den geistlige Stand,¹ der vakte stor Opsigt. De revolutionaire Fritænkere lode sig imidlertid ei nøie af hans store Indrømmelser. Baron Wedel i Hefteskriftet „den geistlige Stand bør afskaffes" (1795), Student Malte Møller i Repetorium for Fædrelandets Religionslærere (f. 1795—97), Cand. theol. Otto Horrebom i Samleren (fra 1798—1801) og Religionsbladet: „Jesus og Koruften," der i de Dage gjorde Opsigt, o. s., angreb paa det heftigste og plumpeste ei blot Geistligheden og Christendommen, men endog al Religion, og deres Produkter sandt især i Kjøbenhavn en Mængde Læsere og Beundrere endog blandt Folk, der ei hørte til Pøbels Bærme.² Med dem alle førte den uforfærdede og utrættelige Sjællands Bisp Valle en stadig Kamp, indtil denne i Trykken fik en brat Ende ved den Indskrænkning i Trykkefriheden, som Trykkefrihedsanordningen af 27de Septbr. 1799 medførte.

Kampen førtes vel fornemlig i Kjøbenhavn, og Nordmændene stode som sedvanlig som rolige Tilskuere til, hvad der bevægede sig paa Verdensskuepladsen og i Kjøbenhavn, men trods den Forstand og modne Gftertanke, der er vort Folks Særkjende,

¹ I den vil han have Navnet Prest forandret til Folkelærer, der ikke skulde examineres i Biblens Grundprog paa Latin, men prøves i Fysik, forat Overtroen endelig kan faa en Ende, i Kemi, Farveri, Brygning, Bugning, Naturhistorie, Veterinairvidenskaben; Folkelæreren paa Landet skulde aflægge Prøver i Landoekonomi. Prestedragten skulde afskaffes som ubekvem, usund og uskøn osv.

Ved Bastholm var Rationalismen grundfæstet. Den fuldendtes ved den franske Revolution.

² F. Gr. Rahbeks Uttringer Petersens Lit. Hist. V, 342.

kunde man ikke undgaa den almindelige Smitte, der dog her sjelden kom til Haandgribeligheder, men nedbrød dog især i Byerne og blandt Embedsklassen den gamle Agtelse for Kirken og dens Tjenere, som bleve stadig Gjenstand for Spot og Drillerier, naar de ei vilde rette sig efter Verden og deltage i dens Selvfabelighed, Svir, Forlystelser og Raahed, der sørgelig udmærkede denne Tid. Den onde Aand forplantede sig som Pestfmitte fra Byerne til dens Omgivelser og udbredte sig især i Akerhus Stift og langs Kysterne. I Fjeldbygderne, i de affides Dale og paa andre Steder, som mindre vare udsatte for Forsørelse, bevarede man Fædrenes Tro og holdt fast ved Børnelærdommen, de gamle Psalmebøger og Bostiller og de gamle Prester.

Kampen førtes vel ogsaa i den norske Presse i det norske periodiske Skrift *Hermøder*, men med mere Ro og Sømmelighed end i Danmark. Den høiagtede lærde Sogneprest paa Eker, Hans Strøm, skrev i det norske Tidsskrift *Hermøder* 1795 „en fjerlig Begjering paa Publici Vegne til vore nuværende Journalister, Recensentere og Bogskrivere (*Hermøder* 4, 18), hvori han paaviser deres ugrundede Paaastandes aabenbare Strid med Christendommen.“ En af dem, „der stræbe fremad til et klarere Lys“ dadlede ham og de øvrige gamle Prester for theologisk Doctrisme, da de sætte Hovedsummen af deres Grundsætninger i at danne praktisk dydige Mennesker for dette og hint Liv, men ikke „dybt tænkende og ræsonerende Christne.“ (*Herm.* 6, 37, Strøms Svar 8, 60). Den overmodige Udgiver af „*Repertorium for Fædrelandets Religionslærere*“ fandt vel en Anbefaler, men ogsaa en dygtig Modstander, der alvortlig satte ham i Rette for hans overmodige: „Jeg paastaar, at Christi Guddom er en theologisk Spidsfindighed. I Guddommen gives der hverken Binitet eller Trinitet, men fuldkommen Unitet.“ (*Herm.* 5, 42—70 — —rg.) Mod denne Forfatter og Tidens jacobitiske og naturalistiske Parti optraadte atter Strøm (1795) i sin Afhandling: Forslag til Raad mod visse skadelige og nu omstunder herskende Meninger i politiske og religiøse Materier (*Herm.* 7, 26), og yttre blandt Andet, „at naar Christendommens Hovedsandheder modsiges, fuldkastes, ja ridiculeres, hvad andet kan deraf følge, end at Følelse af al Religion og det, som skulde forbinde Menneskenes Hjerter til

Gud, efterhaanden tabes, og det væsentligste i Christendommen, som er Tro og Kjærlighed i Christo Jesu, af sig selv bortfalder, og at Naturalisme, Deisme, ja et nyt Sedenkab opreises paa dens Ruiner."

Dog Norges Folk, et kjernefuldt Kjældfolk, kunde i Længden ei hylde saadan Krænkelse af Alt, hvad der havde været det helligt. En betydningsfuld Reaklion mod den letvindige Verdenssaand, der truede Folk og Kirke, gjorde sig gjældende og kom til Orde, da Bondegutten Hans Nielsen Haug fra Tune i Smaalehnene troede (5te April 1796) at have faaet et himmelsk Kald til at optræde som Gudsprædikant. Han begyndte nu sine Vandringer rundt om i Landet, prædikede og udgav Skrifter og forarsagede i mange Bygder en gavnlig Bæffelse. Ved Siden af sit Missionairs Kald anlagde han Fabrikker og drev anseelig Handel, indtil han i October 1804 blev fængslet.

En Foranstaltning af kirkeretlig Betydning indtraf under denne Biskop. Ved Rescriptet af 2den September 1791 udlagdes til Captainerne ved Armeen 195 af de største og bedste Gaarde rundt om i Landet, hvoraf de fleste vare beneficerede Landets Geistlige.

Hvad de reformatoriske Røvere og deres Efterfølgere hidindtil havde sparet, nemlig det til Presternes Underhold paa lovlig Maade stjenkede, kjøbte og testamenterede Prestegods, lagde Kronen nu Haand paa. Der skede saaledes Begyndelsen til et nyt Overgreb fra Statens Side paa det Geistligheden beneficerede Guds eller Kirkeformuen, der sednere ei blev uden Efterlignelse. -- Dette Overgreb var allerede besluttet 1787 og gav da Anledning til en liden litterair Fejde, hvori Professor Leganger førte Kirkens Sag mod Armeen, hvis Talsmand General-Auditeur Wessel var.¹

¹ Om denne Sag meddeles vor lærde Jurist Just. Berg Efterretninger i sin historiske Underretning om Landeværnet S. 110 og 288, hvor han yttreer, „at der om denne Sag fra den retlige Side vist nok kan erindres Adskilligt, eftersom det saakaldte beneficerede Guds ikke kan ansees for en Staten umiddelbar tilhørende Eiendom, men er Kirkens o: det i Staten til det Mandeliges Befordring eksisterende

Den offentlige Gudstjeneste kom især i Byerne over det hele Land i Forfald. De gamle pietistiske Præster og deres Prædikener spottede man. Men de orthodoxe Præsters rettroende Prædikener forekom Tidens Forstandige at indeholde ligesaa megen Uforstandighed som de gamle Kjernepsalmer, og selv naar Presten efter Tidens Fordring prædikede Moral og almennyttige Ting, saa hjalp det lidet til at samle en Menighed.¹ Presten maatte blive „Taler“ og fra „Talerstolen“ maatte lyde smagfulde, rørende Orationer for at samle en Menighed i „Alfaders Tempel.“ Al høiere Sands, ja selv Udødelighedsshaabet gif tilgrunde, og Brams bekjendte Sang:

O ventlige Grav, i din Skygge boer Fred,
din tause Indvaaner af Sorgen ei veed!

var paa alles Læber.

Mod Aarhundredets (1799) Slutning lød Klagen: „man oversætter Romaner, de periodiske Blade vegetere, Hylfeskriker, Hylfessange florere, videnskabelige Verker stagnere, Poesi finder kun Bisfald, jo mere det nærmer sig Prosa.“²

Kirkestyrelsen mente at raade Bod paa det Onde ved at faa Biskop Valle til at udgive en ny Psalmebog³ og opfordre Prestestanden til at tage Ritualen under Overveielse og indkomme med Forslag.⁴ General-Kirke-Inspektions-Kollegiet, som længe havde sovet sødeligen, blev ophævet 28de October 1791. Tamperretterne, under hvilke alle Skilsmisfesager hidindtil hørte, og som hovedsagelig bestod af geistlige Mænd, bleve

Samfund som saadant.“ Ved sednere Forandringer ere Halvparten blevne overtallige; men istedetfor at tilbagegive Noget, som ei tiltrængtes, beholdt Militair-Etaten samme, ibi. 110. — Om de afgivne Gaarde se Bergs Ref. 3, 541.

¹ Forordningen om Kvalksalvere af 5te Septbr. 1794 § byder: De kongl. Embedsmænd, især Præsterne, skal ideligen og ved enhver given Leilighed advare Almuen mod Kvalksalveri og ophøse om den skadelige Indflydelse indflemt Lust i deres Boliger, Urenlighed i deres Klæder og alt for megen salt Spise har paa deres Sundhed, især i skjærbutiske og veneriske Sygdomme.

² Petersens Lit. Hist. V, 352.

³ Ref. 20de Nov. 1789.

⁴ Canc. Cirk. til Bisperne af 18de og 25de Juni 1791.

ophævede ved Forordning af 1ste December 1797, hvorved Egteskabsfilismisiefager meget lettedes og bleve mere og mere almindelige.

Skolevæsenet, baade det høiere og lavere, blev derimod forbedret. Ved Forordning af 5te October 1792 paalaagdes det Candidati theologiæ at aflægge Prøve paa deres Dueltighed i Katechisationen, forinden de befordredes til Prestembeder.

Norges Snike om at faa et Universitet i sit Skjød fandt i disse Aar varme Talsmænd. Sogneprest Jacob J. Wilse havde i den Anledning indbudt til et Møde i Christiania 4de Juni 1793, der bivaanedes af en talrig Forsamling, som overdrog denne Sags Behandling til en Kommitte, der i sin Midte talte Kammerherre Bernt Anfer, Generalauditor Wedsel, Wibe, J. R. Bull o. fl. De indsendte i 1795 en Ansøgning til Kongen, som dog ved Rescript af 28de November i. A. afløg samme til Nordmændenes store Sorg.¹

XIX.

Dr. Peder Hansen.²

1798—1804.

Han er født i Kjøbenhavn 8de Mai 1746. Hans Fader var Borger og Skomager Mathias Hansen og hans Moder, Anne Marie Malling, der 1749 blev antagen til Amme og Bartdamme hos Kong Fredrik V til hans Søn Christian, der i 7 Aar var betroet til hendes Pleie. I Aaret 1764 blev han dimitteret fra Kjøbenhavns Skole til Universitetet, hvor han tog sine Examiner med Udmærkelse. 1768 reiste han med kongelig Understøttelse udenlands og studerede i Halle under særlig

¹ Andragendet findes i Hermoder 2, 101 og den kongl. Res. ogsaa 5, 24.

² Om ham hans Levnet oplæst ved hans Bispeordination, Bærens i Pania, Jens Møllers theol. Bibl. III. 310. Nyt theol. Tidsskrift IX, 331. Hansens Archiv for Skolevæsenets og Oplysnings Udbredelse i Christianssand, 2 Bind, hans Kopiebøger i Rigsarchivet. (Hans yngste Broder var den bekjendte Bygmester Conferentsraad Hansen).

Beiledning af Semler og Nøsselt, 2 af Tysklands berømteste Theologer, til hvilke han var anbefalet af sin Lærer Prof. theol. A. Cramer. I Halle boede han i Semlers Hus, og om disse sine Lærere yttre han selv: „Det Svig, min Aand har faaet til at prøve Religionens Sandheder, til at efterforske dens Aand i det nye Testaments Kilder og dens Skjebne i alle Tidssaldrer, til at dømme ligesaa besteden som fri, det takker jeg disse Mænd for.“ Efterat have opholdt sig henved 2 Aar i Halle drog han til Jena, hvor han fortjatte sit philosophiske Studium og øvrige videnskabelige Uddannelse og blev optagen til Medlem af det weimarske lærde Selskab. I Aaret 1771 vendte han tilbage til sit Fødeland, hvor han strax blev udnævnt til residerende Kapellan ved Slots- og Garnisonsmenigheden i Helsingør. Her prædikede han for den ulykkelige Dronning Caroline Mathilde, medens hun sad fængslet paa Kronborg. Efterat have forestaaet dette Embede i 5 Aar, udnævntes han til Sogneprest i Skanderborg, hvorfra han igjen 1779 forflyttedes til Ringsted. Det følgende Aar fik han Titel af professor theologiæ extraordinarius, og 1787 blev han Sogneprest ved Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn. Efterat have virket i 11 Aar i dette Kald, blev han 1798 udnævnt til Biskop i Christiansands Stift, hvortil han indviedes af Sjællands Biskop, J. C. Valle, 17de Mai 1798.

30te December 1803 forflyttedes han til Fyens Stift.¹

¹ Kancelliet indstillede ham til Fyens Bispestol med disse Ord: „Kancelliet ved ikke at foreslaa til dette Embede nogen dueligere og værdigere Mand end nuværende Biskop over Christiansands Stift, Dr. theol. Peder Hansen. Han har forhen i en Række af Aar været Sogneprest. Han har i flere Skrifter aflagt Prover paa Indsigter, Smag og Værdom, og han har som Biskop siden Aaret 1798 i enhver Henseende hederlig opfyldt sit Kalds vigtige Pligter, isærdeleshed udmærket sig ved at befordre sand Oplysnings Udbredelse og Skolevæsenets Fremme i sit Stift.“ (Engelstoft S. 341).

I Odense er hans Minde knyttet til Odelæggelsen af den ærværdige Graabrøders Kirke og den oprørende Vandalsisme, hvormed det skede lige for Bispens Dine. Folkesagnet gaar, at fra den Tid Kirken nedbrødes, henteredes Bispens, og efter sin Død gaar han endnu igjen paa den tomme Kirkeplads. (Sammentign Viborg om Altertavlen i Frue Kirke

1809 28de Januar blev han Ridder af Dannebrog. Han døde i Odense 26de Decbr. 1810.

Hansen var i enhver Henseende sin Tids Barn. Hans hele Natur var praktisk. Med Iver deltog han i de 2 store Opgaver, som i Slutningen af 18de Aarhundrede og i Begyndelsen af 19de tildrog sig almen Opmærksomhed baade i Danmark og Norge, nemlig Almueskolevæsenets Forbedring og Fattigvæsenets Ordning. „Oplysning var hans som Tidsalderens Heldtraab.“ Almuens Udriivelse af Overtro og Bankundighed samt Ungdommens Oplærelse til sedelige, lykkelige og nyttige Statsborgere vare idelig tilbagevendende Tanker i hans Prædiken og Maalet for hans Idræt. Han blev Medlem af Kjøbenhavns Fattigdirection 1798 og havde i Helliggeist's Sogn rig Anledning til at virke for Skolevæsenet, om hvilke Gjenstande han i et Skrift 1793 udtalte Grundsætninger og Forslag, som vandt almindeligt Bifald. Biskop Valle gav ham ved Indvielsen til Biskop det Skudsmaal: „Jeg kjendte Dig stedse som den Oprigtige, der ikke vankede fra Side til Side, ikke nedbøiedes af Frygtighedens Aand, men havde Mod og Kraft til at tænke selv, handle selv med fast Overbevisning.“¹

I Christianssand fik Hansens reformatoriske Aand fuldt op at bestille.

Som „Oplysningens“ Ven var hans Opmærksomhed først henvendt paa Skolevæsenet. Allerede inden han tiltraadte sit Embede, fik han Esterretninger om Skolevæsenets Tilstand i Christianssand, „som maatte bedrøve den, der føler Nødvendig-

i Odense i Kirkehist. Saml. II, 426, 434). Slig Bandalidme horte i Norge til Dagens Orden og finder slaaende Sideskifter i den Maade, hvorpaa man feiede ud gammelt Inventarium i Thronhjems Domkirke, hvor den saare mærkelige Stol med St. Olaf's og Erkebiskop Gnsfeins Billede, som Schønning har beskrevet, folgtes ved offentlig Auction for nogle Mark; i Redriivelsen af den ved sin Glde og Bygningsstil lige mærkelige St. Laurenti Kirke i Tønsberg, der allerede forekommer i vor Historie 1201 og har været en rigt doteret Collegial Kirke med 4 Præbender, hvis Sogneprest var en anseet Prælat, der førte Titel af Provst. I 1810 havde man Moie med at faa de sterke Mure ned.

¹ Hans Balgsprog var: nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria.

heden af Menneſſe-Opdragelse og Underviſning, naar Menneſſe-Lyſſalighed ſkal fremmes.“ „I ſelve Christiansſand,“ ytrer han videre, „mødte mig næſten i hver Gade en eller flere uſle Skabninger fra 6 til 12 Aar og derover, hvilke laa omſtrødte nøgne, guſne og med Udſlet beheſtede, og ſom forfulgte Alle, iſær de Søfarende, hvilke kom i Land, med deres vel lærte Tryglerſprog og hos dem fandtes ikke Spor af Seder eller Menneſkelighed, den blotte Skabning undtagen. I den anſtændigere Borgerklaſſes og Embedsmænds Huſe mødte man mig med vemodig Beklagelse over, at man ingen Skoler havde, hvorhen man kunde ſende ſine Børn til Underviſning og Opdragelse.“ Af offentlige Almueſkoler foreſandt jeg trende. Ved min Indtrædſe i den ene, Kirkens Fattiges Skole, foreſandt jeg et ſkident, fugtigt og mørkt Værelſe, i hvilket Dagens Lys ikke kunde trænge igjennem de forbrændte Bindueſruder. Borde og Bænke fandtes faldeſærdige. Børnenes Antal af begge Kjøn, blandede imellem hverandre, var 16, alle ſaa ſkidne, pjaltede og nøgne ud med Udſlet i Hovederne og paa Legemerne, at de maatte opvække den inderligſte Medlidende. Skolebøger fandtes ikkun ſaare ſaa, og diſſe ſaa, hvilke beſtode i Katechiſmuſer, Evangelie-bøger og Pontoppidanss Forklaringer, vare ſaaledes tilredte, at ingen uden Uffelthed kunde røre ved dem. — Børnene viſte den meſt ſæiſte Uſedelighed med et fortrede ligt og ſkulende Udſeende.“¹ Han lod kort efter indrykke i Christiansſands Ugeblad en varm Opfordring til Byens Indbyggere om at forene ſig med ham i at raade Bod paa dette Onde.² Denne Opfordring havde den heldige Virkning, at der indkom et Offer af 450 Rdlr. og man lagde alvorlig Haand paa at ordne det lavere Skolevæſen, i hvilken Anledning udarbejdedes en „Plan for de Fattiges og Almues Skoler i Christiansſand.“³

Med Almueſkolevæſenet paa Landet ſtod det ſig ei bedre. Vel var der i Ladestæderne og i Byerne i de ſidſte Marti bleven

¹ Hansens Archiv for Skolevæſenets og Oplyſningens Udbredelse i Christiansſands Stift I, 5—17.

² Opfordringen findes i Archivet I, 9.

³ Den findes i Archivet I, 28—46. Med Approbation af 13de Decbr. 1799 i Bergs Reſc. 4. 204,

oprettet nogle faste Skolen og et Par saadanne paa Landet,¹ men ellers hjalp man sig med Omgangs-skoler og slet lønnede og daarlige Lærere, der fra Mikkeisdag til Paaste opholdt sig 8 eller flere Dage paa en Gaard, hvilke saa Dages Undervisning ikke sjelden er al den, BARNET modtager i et helt Aar. Skoleholderne nyde for disse apostoliske Reiser fra 4 til høist 8 Rdlr. aarlig.

Ved den Visitation, som han foretog i vestre Del af Stiftet ikke længe efter sin Ankomst, fandt han i et Kald 80 Mennesker fra 17—30 Aar, hvilke ikke kunde læse i Bog og sølgelig ikke vare confirmerede. „Almuens Ungdom er for den største Del skjøn, ædel og god, men mangler al Veiledning til at være og blive de lykkelige Mennesker, hvorpaa en sedelig Nation, der især i saa mange Aar har været velsignet med Fred, billig kunde gjøre Regning.“² Skoleholderne modtages enten som unyttige og byrdefulde Fødenød, holdes og bevertes ilde, eller Dørene tilluffes for dem, og de afvises som Staaedere, naar de indfinde sig forat læse med Ungdommen, eller naar de kræve deres Løn. Selvraadighed og utidig Nidsfthed er hos den største Del af Almuen i denne Henseende nu saa inddreven, at en aldeles ny Reformation og Revision med Skolefundatserne, forsynet med kongelig Befaling, er høist fornøden; eller der existerer intet Skolevæsen mere i dette Stift.“³ Forat give Skoleholderne en Smag paa de til Ungdommens Undervisning og Dannelse fornødne Kundskaber, indbød han Skoleholderne til Christianssand for at modtage nogen Undervisning. 102 modtog Tilbudet, og fordelte i 3 Afdelinger modtog hver Afdeling 6 Ugers Undervisning, hvori Biskoppen selv daglig deltog.⁴

¹ Fortegnelse paa og nærmere Underretning om de faste Skoler findes i Archivet I, 77—88 og II, 1—17.

² Archivet I, 58.

³ Archivet I, 68.

⁴ Archivet I, 64—75. I en Indberetning til Kancelliet af 6te Mai 1800, hvori han aflægger Regnskab for de ham til Skolevæsnets Fremme sendte 100 Rdlr., beretter han blandt Andet, at han selv fra Klokker 5—8 daglig, Søndagen iberegnet, underviser Skoleholderne i at læse tydeligt og med Deklamation, i den nemmeste Maade at lære Børn at læse, i at katechisere som og i det for Almuen mest nødvendige af Naturlæren,

Han udarbejdede derpaa en Plan for Skolerne paa Landet i Christianssands Stift, hvori han foreslaar, at da Degneembederne efter Rescript af 8de August 1800 skulde indgaa, Degneboligerne skulde indrettes til faste Skoler (§ 15), og Skolevæsenet styres af en residerende Skolekommission, som foruden Provst og Prest skulde bestaa af 2 andre valgte Mænd (§ 16).¹

Den største Vanskelighed bestod i at faa duelige Lærere. Paa Kancelliets Forespørgsel af 7de Novbr. 1801 om Oprettelsen af et Skolelærerseminarium for Stiftet indkom Bispen under 13de April med et Forslag om, at Presterne i Overens-

Naturhistorien, Danmarks og Norges Geographi forbundet med Statistif, i den kristelige Sedelære, i den bibelske og Fædrelandets Historie, hvilket Alt de skriver efter min Diktat. „Alt dette paa 6 Uger!“ (Den ivrige Bisp havde rent glemt den gamle Regel multum, sed non multa). Bispen var saa ivrig i sine Forelæsninger, at han stundom kom ind med indsæbet Ansigt, inden han blev færdig med at rage sit Skjæg. Det værste var, at disse uvidende Folk, der savnede de fornødne Forbundskaber, kom hjem med Overbevisningen om at have slugt al Verdens Viddom, og at hans Forelæsninger over den Kunst „at opføre sig smukt og sømmeligt,“ hidrog sit til at forskue og latterliggjøre dem. — Har Efterverdenen Meget at dable ved Hansens Skoleholderdannelse, var han dog saa heldig af sin Samtid at finde fuld Anerkjendelse af sin Virksomhed. Kancelliet foredrog for Kongen det Held, hvormed Biskoppen uafsladelig be-
 fæstiger sig med Skolevæsenets Fremme, og at hans Bestræbelser har havt over al Forventning heldig Fremgang, som af de indsendte Attester og vedlagte Prøver paa Skoleholdernes Skrivemaade tydelig spores. Kongen resolverede derpaa, at Biskoppen Dr. Hansen, hvis nidkjere og heldige Bestræbelser til Skolevæsenets Fremme i dette Stift med allerhøieste Tilfredshed er erfaret, maa i 3 Aar udbetales 100 Rdlr. aarligen af Fondet ad usos publicos til dermed at bestride de Omkostninger, som udfordres til Skoleholdernes Undervisning i Christianssand. Bergs Resc. 4, 340.

¹ Planen findes i Archivet II, 27—48. Den blev indsendt til Kancelliet 11te Febr. 1800 ledsaget med et Brev, hvori der klages over Ungdommens daarlige Oplysning. De ifølge Placat af 5te Mai 1741 fastsatte Bestemmelser paa se ei længere paa Grund af Folkemængdens Forsøgelse og ere desuden af Almueen egenmægtig forandrede eller aldeles henlagte. Skoleholderne ere saa usælt afslagne, at de paa sine Steder ikkun nyde 2—4 Rdlr. aarlig osv. Et omarbejdet Udkast sendtes Kancelliet 1ste Februar 1803.

stemmelse med Rescriptet af 14de Novbr. 1794 skulde formaaes til at undervise Skoleholderne.¹ Degne- eller Klokkerembederne skulde forenes med Skoleholderembederne og de samme tillagde Indkomster henlægges til vedkommende Skolekasser. For den forbedrede Løn skulde Skoleholderne forrette Klokkerembedet og da gives Navn af Kirkesangere.² Under 2den September 1800 indsendte han til Rancelliet et Forslag til et Skoleholderseminarium, som 10 Lærlinge ad Gangen, $\frac{1}{2}$ Aar, udvalgte af Presterne, skulde besøge. Hver Seminarist skulde tilstaaes frit Logis med Seng og 1 Rdlr. ugentlig til Underholdning. Udgifterne beregnedes til 520 Rdlr. aarlig.

Det var imidlertid ei blot Almueskolen, som var Gjenstand for den virksomme Bisps Opmærksomhed. I Stiftsstadens sølte man Savnet af en Realskole, og Bispen tænkte strax paa at afhjælpe dette Savn ved at forene en Realskole med den i Forsald komne Latinske. Ifølge en Rancelliskrivelse af 15de September 1798 udarbejdede han et Udkast til en Plan for en Realskole for begge Kjøen i Forbindelse med den lærde Skole. I Indledningen oplyser han, at Christianssands lærde Skole har i aarlig Rente foruden Accidentier 1513 Rdlr. 3 s, men kun har 28 Disciple, medens Byens Ungdom er 663, hvoraf 71 foruden Embedsmændenes og Andres Børn i Stiftet ere af sige Forældre, hvilke kunne betale en taalelig Skoleløn, og hvilke alle med inderlig Længsel se det Dieblik imøde, da deres Børn her i Staden kunde undervises, i det Sted de Formuende, af Mangel paa hidtil havt Leilighed, have sendt deres Sønner til England, Scotland og Kjøbenhavn.

Skolefagene deles i forberedende og lærde Videnskaber. „Til hine regnes Religion, Deklamering, Kalligraphi, Orthographi, Mathematik forenet med Arithmetik, Bogstavregning og Geometri, den danske positive og borgerlige Lovkyndighed, Staternes Historie, Naturhistorie, Astronomi, Konsthistorie, Geographi, Statistisk og Handelskundskab. — I de skjønne Videnskaber: det danske, tydske, franske og engelske Sprog og dermed Bekjendt-

¹ Forslaget findes i Archivet II, 51.

² Dif. 60.

skab med nogle af de bedste Forstands- og Hjertets Produkter blandt Prosaisker og Digtere i hvert af disse Sprog. I de skjønne Konster: Musik, Sang, Frihaandstegning, Dands og Noget af det mest anvendelige af Architekturen til Bekvemmeligheds og den sunde Smags Befordring.

Til de lærde Videnskaber regnes det latinske, græske og hebraiske Sprog, Stiløvelser i det latinske og omvendt i Modersmaalet."

Dette Forslag blev uidentvivel af Rancelliet tilstillet Kommissionen for det lærde Skolevæsen i Kjøbenhavn, thi til samme meddeler Bispnen 25de October 1803 følgende Oplysninger om Christianssands lærde Skole: Den tæller kun 17 Disciple, hvoraf Ingen nu er i Mesterlektien.

Skolen eier:

1) rentebærende Kapitaler	7999 Rdlr.	"	4	"	8
2) i de aarlige Degnepenge af 7 Fogderier	136	—	"	"	"
3) Kollekt af Stiftets 10 Provstier	321	—	3	"	13
4) Rectoratets nuværende Fond 20,604 Rdlr.					
5) Indtægt af Tiende, Fiskeri o. m.	97	—	1	"	12
6) Nogle Gaarde paa Vister	31	—	3	"	6
7) Det Rector og residerende Kapellan beneficerede Gods	589	—	1	"	8½

Paa hans flittige Visitatser var hans Opmærksomhed ei blot henvendt paa Skolernes Forbedring og Ungdommens Oplysning. Han strebte ogsaa at gjøre Menighederne delagtige i Tidens Oplysning ved at faa oprettet „Selskaber til Oplysning og gode Seders Udbredelse“, „som han haabede væsentlig skal bidrage til Menneskenes Udriivelse fra Mørket til Lyset, og til at standse de skrækkelige Uordener, om hvilke De med god Føie klager.“¹ Disse Selskaber anskaffede sig efter Bispens Anvisning smaa Bogsamlinger af almennyttige Bøger. Inden nogle Aar havde han den Glæde at faa oprettet 34 saadanne Selskaber i Stiftets 54 Prestegjeld.²

¹ Af hans Brev til Provst Munthe af 17de Febr. 1800.

² Om disse Selskaber se Archivet II, 103.

Stiftets Kirker vare, som man kunde vente af Tidens Aand, overalt i Forfald. — Paa sin første Visitation anmeldte han for vedkommende Amtmænd 8 Kirker i Lister og Mandals Amt, 28 i Stavangers, 11 i Kobhydelaget, der vare i ynkkelig Forfatning.¹ I Thelemarken og paa andre Steder fandt han Messiehagel og Messesfjorter sønderrevne og saa uanstændige, at han ønskede samme afflaffede i Overensstemmelse med sin Skrivelse til Rancelliet af 19de August 1800, hvor han ansøger om et Rescript, hvorved Kirkeieerne fritages for at skaffe nye Messiehagler og Messesfjorter, „som vilde have den tilsigtede Virkning til denne af enhver Fornuftig ønskede succesfulde Afflaffelse af slige mod Religionens Aand stridende Prydelser.“²

Man troede, at Tidens store Eiegyldighed ved den offentlige Gudstjeneste skulde afhjelpes ved at reformere de gamle Kirkeskikke, og Geistligheden opfordredes 29de Marts 1800 til at indkomme med Forslag i denne Retning og deriblandt om, at der skulde tillades Presterne her som i den reformerede Kirke at prædike over selvvalgte bibelske Texter. Af Stiftets Prester erklærede 12 sig mod frie Texter, 15 for aldeles frie, 23 for frie Texter med adskillige Tillæg og Indskrænkninger. Bispen erklærede sig 2den Septbr. 1800 for frie Texter med nogle Indskrænkninger og adskillige Forandringer ved den offentlige Gudstjeneste, blandt hvilke at Messen ikke bør sjunges, „da de fleste Prester langt fra dertil ere oplagde.“³

I 1799 visiterede han den vestre Del af Stiftet og 1800 den østre med Undtagelse af Øvre Thelemarken, som han derimod visiterede fra 2den til 28de Februar 1801. Han paa- lagde Presterne at indrette Kaldsbøger, til hvilke han selv leve-

¹ Fortegnelse over de brøstfældige Kirker findes i Archivet II, 217.

² Han ivrede gjentagne Gange mod de stakkels Messiehagler og Messesfjorter, som mange Prester ogsaa aflagde. „Han har talt med Folk, om det ei var bedre at anvende deres Beforsning til Skole og Fattige, og det har overalt lukkes at finde Bifald!“

³ Om Forandringen ved de aarlige fastsatte Texter og hans Kopiebøger se Archivet II, 91. Om hans Forslag til Ritualets Forandring ved Brudevielse, Barnebaab, Communion osv. Archivet II, 123.

rede Udkast. Sin Visitatsjournal sendte han Kancelliet, men en Afskrift deraf til Kronprindsen.

I 1802 visiterede han atter vester. I Meddelelsen af sin Reiseroute af 1ste Februar 1802 til de 3 Provster i Nysylke fritager han Presterne for at møde og ledsage Bispen, men ønsker, at de vil møde ham i Stavanger, hvor han vilde aabne Mødet ved at oplæse en Afhandling over Acta 20, 28—30 de cura ecclesiastica presbyteris ephesiis a Paulo commendata, og derpaa forelægge adskillige Materialier til nærmere Overveielse. „Jeg skal efter Gvne,“ tilføier han, „stræbe at gjøre dette vort Møde saa interessant og gavnligt, som mig muligt maatte være, og vil et saadant Møde kunne erstatte os Mangelen af et almindeligt Landemøde, som i Norge ikke kan finde Sted. Det vil give Anledning til at meddele hinanden mange Embedserfaringer, mangt et godt Raad og mangen en Idees Udbredelse, hvilket Alt kunde bidrage til de os anbetroede Menigheders Larv. Det vil med saa Ord udbrede Brodersind, Almenaand, indbyrdes Kjerlighed, Venskab og Agtelse.“¹

Af 17 Prester i de tre Provstier mødte 11. I Mødet foreslog Bispen, 1) at man skulde søge om Tilladelse at prædike over frie Texter, hvilket de fleste af de Nærværende lovede at gjøre;² 2) hvor Messsehagler og Messfestjorter vare forældede og sønderrevne, og nye maatte anskaffes, skulde man ansøge om at fritages fra at anskaffe „denne mod al ægte Christendom sridende Prydelse.“ Dette Forslag blev vedtaget. 3) Holdt

¹ Hansens Kopiebog conf. Archivet II, 169. „Om Nøtten af Presteskabets høitidelige Samlinger i vor Tid.“

² Om de gjorde det, vides ikke. Derimod søgte kort efter i et lignende Møde paa Hvideeid 1803 Sognepresterne i Mo, Hvideeid, Sillegjord og Laurdal, Svend Aschenberg, Niels Windfeld, Nicolai Sølner og Eiler R. Kaurin om Tilladelse til at bruge frie Texter af den hellige Skrift ved deres offentlige Foredrag fra Prædikestolen, hvilket tilstodes dem ved Refc. af 3die Juni 1803, „dog saaledes, at der vælges sammenhængende Stykker især af det nye Testamente og fortrinligen af Evangelierne, saa og at paa Høitidsdagene vælges saadanne Texter, som staa i Forbindelse med Festens Anledning og Hensigt. Samme Tilladelse fik ogsaa Sognepresten i Moland, Johan W. Michelet og ref. Kap. i Christianssand, Hans Engelhardt.“ Bergs Refc. 4, 416.

Bispen et Foredrag om den evangeliske Psalmebogs Fortrin, da det var hans inderlige Ønske, at den maatte vorde indført i Stiftet. I den Anledning yttrede han blandt Andet: „Om dens æsthetiske og moraliske Værd kan Meningerne vel ikke være delte. Der gives slige sig saa paansødende Sandheder, at ikkun saa kunne have Mod nok ved hines Nedsættelse at udsætte sig selv for den förtjente Haan. Iblandt disse hører og den Sandhed om denne Religionsbogs sande Værd. En populair Dogmatik og en glødende Barme for praktisk Christendom er dens umiskjendelige Fortrin.“¹ Man blev for største Delen enige om at arbeide med al mulig Kraft paa Psalmebogens Indførelse. 4) Bispen fremlagde en Fortegnelse over en Del nyere Skrifter og sin Dom over samme. 5) Fremkom Bispen med et motiveret Forslag til Oprettelsen af et litterairt Selskab, som, saa ofte der var Bispevisitats for de 4 vestre Provstier, skulde holde Møde i Stavanger 11te Mai. Forslaget vandt Bisfald, og i samme indtraadte, foruden Bispen, Knudsen, Sogneprest i Jælle, Magnus i Nærstrand, Zetlig i Bigedal, S. G. Abel i Finsø, Schavland i Strand, Kamstrup i Haaland, Juell i Ly og Kapellan Kjelland i Stavanger.² 6) Oplysning om, at Forslaget til en hensigtsmæssigere Indretning af Skolevæsenet var under Provsternes og Andres Erklæring. 7) Underretning om, at Hr. Lund i Valle i Sætersdalen, Hr. Grøgaard, residerende Kapellan i Øyestad, Hr. Kaurin i Laurdal, Hr. Knudsen i Jælle, Hr. Magnus i Nærstrand og Hr. S. G. Abel paa Finsø efter Opfordring have paataget sig at undervise og danne unge Mænd til Skoleholdere.³ 8) Lægger Bispen Presterne varmt paa Hjertet at tage sig af Dr. Jenner's Opfindelse ved Kofoppe-Indpodning at hindre Udbredelsen af de ødelæggende Smaakopper. Af Bispens udsørligere Meddelelser om dette Møde, som findes i hans Archiv II, 169—198, synes det, at Bispen har været den ene talende, og ingen egentlig Ordvevling har fundet Sted. At Bispen har været for-

¹ Hvor høit han skattede den evangelisk kristelige Psalmebog kan man ei blot finde Exempler i hans Kopiebøger, men og i Archivet II, 69—90.

² Hansens Kopiebog.

³ Conf. hans Prom. af 6te Februar 1810.

nøiet med Mødet, kan man blandt andet se af, at han 20de September oversendte flere Provster: Forslag til et litterairt Selskab i Stiftet paa en høitidelig Samling af en Del Brødre i Stavanger den 11te Mai 1802, og i et Brev til Provst Uschenberg underretter denne om, at han paa en forestaaende Reise til Kjøbenhavn vil indvie de nye Kirker i Braadal og Rosland og samtidig indbyde Presterne til, ligesom skeet var i Stavanger, at samles paa Hvideseid Prestegaard 4 Februar 1802 hos N. Windfeld, „hvor han vilde omfavne hver især,“ idet han lovede at gjøre Mødet saa interessant og gavnligt som muligt.¹

Fra Mødet i Hvideseid reiste Hr. Hansen til Kjøbenhavn, hvorfra han ei synes at være hjemkommen førend i Begyndelsen af Juni. Da Hansen 30te December s. A. blev forflyttet til Odense, overlod han saaledes til Andre at realisere hans mange Planer og hægne om hans mange nye Bodelviste.

En af de sidste Expeditioner fra hans Haand som Biskop i Christiansland er følgende Brev til Rancelliet af 24de April 1804:

„Af Provst Heiberg i Rennesø vil det høie Kollegium erfare, at Sogneselskabers Oprettelse finde Hinder i den berngtede Hans Nielsen Hauge og hans omvandrende Emisfairer; men og den megen Glendighed, som disse Menneffer ved deres fanatiske Være og Skrifter stifte og udbrede blandt Almuen i det hele Land.“ Efter at have omtalt, at han har udgivet et Skrift mod Fanatisme i Almindelighed og Hans Nielsen Hauges Sværmeri i Særdeleshed, kan han nu ei længer lægge Dølg paa dette Uvæsen og paa den Frækhed og Driftighed, med hvilken Hans Nielsen Hauge baade selv og ved Flokke af sine Tilhængere overspinde Riget Norge, og ser man til den Afmagt i Nærings Virksomhed, til den fortvivelsesfulde Modløshed hos Folket, til den Maat, med hvilken han skal sætte sine

¹ Niels Windfeld var født i Jylland 1735, blev personel Kapellan hos Brochman i Hvideseid 1767, Sogneprest s. S. fra 1773 til sin Død 23de Juni 1810. Han virkede i 43 Aar i denne Menighed med Autoritet og Betsignelse og døde almen agtet. Han var ivrig og dygtig baade som Prest og Jordbruger og testamenterede 1000 Rdlr. til Oprettelse af et Skolelærerseminarium paa Hvideseid. Hvideseid Kaldsbog.

Tilhængere i Contribution, og til den Mistillid, disse Sværmere udstrø mod Statens første Autoriteter og Lærerstanden, saa turde det maaske falde ham ind at ligne hin Mahumedaner Abdul Beschab. Paa Grund heraf maa jeg som det sidste Andragende i mit hidtil førte Embede i Christianssands Stift indstille til det høie Collegium, paa hvilemsførbælsk Naade, det maatte finde det tjenligt, at standie et Onde, der vil have et ellers elskværdigt Folks baade physisk og moralsk Fordærvelse til sørgelig Følge!!" ¹

Brat og uventet traadte Hansen bort fra sin Reformbane, inden han havde seet Frugt af sin Gjerning, ja uden at faaet sine Planer saa fast grundlagte, at han med Grund kunde vente, at de skulde trives.

Uf det Foregaaende kan man se, at han stod i stor Anseelse hos Styrelsen. Han var en Bisp efter Kancelliets Hjerte, ² men ei efter det norske Folks Sind. Hans utrættelige Virksomhed og brændende Iver bleve i Stiftet anseede som Stundesløshed, hans Reformers i Skolevæsenet for overdrevne, hans Skolehol-

¹ Ikke længe efter, nemlig 10de October 1804, udkom et Kancelli-Circulaire, der paabød at lade anholde og nøie bevare Hans Nielsens Hauge, der i adskillige Skrifter, men især i et nyligt i Christianssand udgivet Skrift „de Enfoldiges Lære og Almægtiges Styrke“ har tilladt sig heist fornærmelige Udtryk imod Geistligheden i Almindelighed, og desuden søgt at bringe Almuen Grundfætninger, der ere ligesaa skadelige for ethvert Individ som for Staten og det almindelige Vel. Den 24de October blev han anholdt paa Eker og ført til Christiania, hvor han blev sat i streng Arrest, medens en kongelig Kommission under 16de Novbr. blev nedsat forat undersøge og paadømme hans Sag. Efter 9 Mar domte Kommissionen ham 1813 til 2 Aars Fæstningsarbejde, men ved Overkriminal-Rettens Dom af 23de Decbr. 1814 blev han for Overtrædelse af Forordningen af 13de Januar 1741 §§ 7 og 16 og forat have brugt Udeladelser imod Lærestanden, hvorved den Uoplyste kunde forledes til Mistillid til samme, ilagt en Mulkt af 100 Rdlr. S. V., men iøvrigt fri-funden. Dog ilagdes han ved begge Domme Actionens Omkostninger, se Berg Ref. 4, 489.

² I en Kancelli Prom. af 16de Novbr. 1799 bevidnedes ham Kancelliets Agtelse og Tak for den udmærkede Ridfjerhed og Omsorg, han viser for at udbrede nyttig Kundskab og sand Oplysning i det ham an betroede Stift. Berg 4, 202.

derdannelse for latterlig. Hans rationalistiske Anskuelse, utidige liturgiske Forslag og Forandring, vakte Mistænkelighed og Forargelse hos Menighederne og hos de fleste, især ældre Præster, der tillige fandt sig tilbagestødte ved hans prælatmæssige Optæden, Myndighed og Fordringsfuldhed, der dannede en skarp Modsætning til den faderlige, humane Måde, hvorpaa hans Formand optraadte.

Han udrettede derfor kun lidet med sine ualmindelige Evner, sine store Kundskaber, rige Erfaringer, sjeldne Flid og rastløse Iver og Arbejdsomhed.

Nogle Aar efter hans Bortgang fandtes der næsten ikke andre Spor af hans Virksomhed, end at Kirkefikkene og Alt i Kirken, som ikke bar Nyttens paatagelige Præg, var kommen i Vanrygte eller var overladt til Præsternes og Menighedens Egenwillie, og at Valles Lærebog og den evangeliske Psalmebog ved hans og nogle Præsters Iver paa flere Steder havde fortrængt Pontoppidans Forklaring og Kingos Psalmebog.¹ Dog kan man ei benegte, at uagtet de af ham dannede Skoleholderere, paa faa Undtagelser, hverken blev Fugl eller Fisk, men ofte latterlige Karikaturer, saa vakte han dog Opmærksomhed for Skolevæsenets Forbedring, og i den Retning blev han ei uden gavnlig Indvirkning paa Almueskolevæsenets Udvikling og den paafølgende Lovgivning.

Ved Rescript af 9de Septbr. 1803 bestemtes, at de residerende Kapellanier i Stavanger og Arendal skulde ved indtrædende Vacancer nedlægges og sammes visse Indkomster derefter tilflyde Skolevæsenet, Aftensangen ophøre og Katechisationen anstilles i dens Sted af Sognepresten eller i hans Forsald af Skolelæreren. — Ligeledes skal ved indtrædende Vacance A. Vanse deles saa, at Vanse og Farsund bliver eet og Spind og Herød et andet Kald, B. Holt deles saa, at Hølt's Hovedsogn bliver eet og Dybvaag og Flougstads Sogn eet Kald, C. Sogndals Hovedsogn skal blive et Kald for sig; Anneret

¹ Resc. af 8de Novbr. 1800 om Indførelsen af den evangeliske Psalmebog og af 10de Jnni 1802 om hvilke Psalmer af den evangeliske Psalmebog, der skulde bruges ved Gudstjenesten.

Hittersø forenes med Flekkefjord, der er Annek til Lund, og Lund til Erstatning faa Hessefiad, der skal gaa fra Helleland. De reviderende Kapellanier i Ranse, Holt og Sogndal nedlægges.¹

I Stiftet græsierede under denne Biskop og hans Formand Nadesygen. For om muligt at standse denne Sot udnævntes 4de Januar 1799 til Hjælp for Stiftsphysikus, Dr. Petersen, 3 Landphysici i Stiftet.²

Blandt Stiftets Præster fortjener at mindes Hans Mathias Abel. Han var født i Bergen 1738, blev 1763 personel Kapellan hos den bergtede Grif Ancher Brun i Evje, 1765 reviderende Kapellan i Fyrisdal og ved sammes Deling 1769 første Sognepræst i Mo og Skasse, „hvor Mærke og Barbari herskede,“ og 1778 i Omlid. Med Iver tog han sig af den christne Oplysning og bragte Orden blandt begge disse raa og vilde Fjeldfolk, hvis Kjerlighed og Tillid han vidste at erhverve sig. 1788 blev han Sognepræst i Gjerestad, hvor han virkede med Betsignelse til sin Død 8de August 1803.³

Hansen var 3 Gange gift. 1) Maria Hedevig Kunchel, Datter af Peter Kunchel, Sognepræst i Sengeløse, som han efter 4 Aars Egteskab tabte ved Døden 10de Marts 1775. 2) Abel Marie Clausen, Datter af Hofglarmester Christian Clausen i Kjøbenhavn. „Hun stod som Klippen i det oprørte Hav ved min Engeseng 1796, hun var et Redskab i min Guds Haand at udrive mig af Dødens Arme og blev Offeret i mit Sted den 22de August s. A.“ Med disse 2 Hustruer havde han 13 Børn, af hvilke 9 levede ved hans Reise til Norge, blandt hvilke vare 4 Sønner, Johan Fredrik døbt 1788 8de April, Carl Ludvig døbt 1790 16de Septbr., Theodor døbt 1794 7de Octbr., Hans Peter døbt 1797 7de Mai. 3) Juliane Marie

¹ Berg 4, 430.

² Berg 4, 132.

³ Han var gift med Elizabeth Norman † 1817, hvis Portrait saavel som Mandens findes i Gjerestad Kirke. Deres Son var Søren Georg Abel, Forfatter af den engang meget udbredte Lærebog: Religionens Spørgsmaal med Svar. Han døde 1820 som Sognepræst til Gjerestad og var Fader til den berømte Mathematiker Niels Henrik Abel, s. 1802 † 1829.

Rasch, en Datter af Inspecteur Rasch. Han egtede hende 21de Januar 1798. Hun ledsagede ham ofte paa hans Visitationer og opførte sig som en fornem og fin Dame. Med hende havde han ingen Børn.

Af hans Børn vendte alle tilbage til Danmark med Undtagelse af Hedevig Elisabeth, der 8de Mai 1799 blev egtet til Kjøbmand Isaac Isachsen, med hvem hun havde følgende Børn: 1) Daniel Isachsen, Sorenskriver i Kobhygdelaaget. 2) Christiane Hedevig (Nancy kaldet), gf. med russisk Generalkonsul Hofraad Steven og 3) Rikke, gf. med Statsraad Grichsen. Saavel Hedevig som Datteren Nancy døde i Petersburg af asiatisk Cholera 1828.

En anden Datter, Christiane Clausine, f. 9de Septbr. 1792, der efter Faderens Død kom op til Søsteren, blev 10de April 1814 gift med Captain, sednere Admiral i dansk Tjeneste, Ulrich Anthon Schönheider, med hvem hun flyttede til Danmark.

Hansens Portrait findes i Christianssands Domkirkes Sakristi og viser et tænksomt, aandrigt men fordringsfuldt Ansigt. Istedetfor med Krave er han malet med Flipper. Hans høire Pegefinger er rettet mod en Urne, der er paaskrevet A. M. H. XXII Augusti 1796 (hans anden Kones Dødsdag) og ved Siden af Urnen staar en Bog med Paaskrift: Phædon!

Dr. Hansen var en flittig Forfatter, der udgav mange Skrifter, hvoraf de fleste dog ingen varig Bærd have, hvorfor vi henvise til Krafts og Nyerups Litteraturlexicon, hvor de findes. Dog fortjene at mindes hans Prædikener over de evangeliske Texter, 3 Bind, 1779—87, om en Religionslærers Gravitet 1795, og en Prædiken holden i Frue Kirke, da han blev indsat som Biskop, hvor hans Levnet findes.

Medens han var i Norge udgav han:

1) Brev til Geistligheden i Christianssands Stift, indeholdende en hist. exegetisk Afhandling over Colossf. 2, 9, K.havn 1798.

2) Tale ved Datteren Hedevig Elisabeths Egteforening med Kjøbmand Isaac Isachsen (Chr.sand 1799).

3) Nogle Poesier (Sang ved Fattigkolens Indvielse i Christianssand 29de Januar 1799. Et Passionsatorium 1800. En Krigsang for Konges Sønner 1801).

4) Love for Selvfabet for Oplysnings og gode Sæders Udbredelse.

5) Archiv for Skolevæsenets og Oplysningens Udbredelse i Christiansands Stift, 2 Dele, (K.havn 1800 og 1803 i Svo. Lærde Efterret. 1801 No. 18, 1803 No. 35. Egertia I, 267—87).

6) Skilderi af den christelige Religions Lærer i 4 Ordinationstaler til- ligemed en Skrivelse til Geistligheden i Christiansands Stift om Fanatis- men, K.havn 1803 i Svo.

*

*

*

I de 6 Aar, fra 1798—1804, som Peder Hansen førte Bispe- staven i Christiansand, trivedes den onde Sed alt mere og mere i den norske Kirke, hvor de heftige Angreb paa Aabenbaringen og Prestestanden frembragte, om ikke blandt Folket selv, saa dog blandt dets Høvdinger og verdslige Embedsmænd, Bantro og religiøs Li- gegyldighed, og blandt de yngre Prester Rationalisme. Hovedgjen- stand for Presternes Virksomhed blev nu Stræben efter at hævede Prestestandens hynkende Anseelse ved at vise Iver ved Reformer og Forbedringer af Almueoplysningen, Udryddelse af Dvertro og Ind- retningen af ordnet Fattigvæsen, ved Forbedringer i Landbovæsen og ved Indførelsen af Vaccinationen, der ansaaes at være af saa stor Bigtighed og at staa Kirken saa nær, at Navne paa Vac- cinerede endnu den Dag i Dag paradere ved Siden af Døbte og Confirmerede i vore Ministerialbøger.¹⁾ Det værste var, at det gamle patriarkalske Forhold mellem Prest og Menighed ved Pressens Misbrug og en overfladisk, verdslig Oplysnings ensidige Udbredelse paa mange Steder fik Naade- stødet. Ved den bekjendte Forordning om Trykkefrihedens Brug, hvis Ophavsmand var vor geniale Landsmand Christian Colbjørnsen, Forligelsescommissionens Fader, standsede ei blot Pressens tøylesløse Angreb paa Kirken og Religionen, men ved en Forordning af 27de Septbr. 1800 trued endog dem, som spottede Religion eller haane christelige Religionslærere, med Landsforvisning. „Den aabenbare Spot afløstes ved en sindig

¹ „Oplysning var Dagens Løsen. Lysets Fortjæmpere gif reformatorisk Bærjærker gang ei blot mod alskens Dvertro, men mod de saa Minder fra svundne Dage, som fandtes i vore Kirker, ikke af Frgt for Dvertro, men af ukirkelig Sands og Karrighed. „Der skulde Lys ind, og det be- stod i at hvidne Bæggene med Kalk.“

videnskabelig Rationalisme" ¹, hvis Særkjende var, at forkaste eller søge at bortforklare, hvad Fornuften ei kunde begribe, og stedse at spørge efter, hvad der var fatteligt, praktisk, anvendeligt og nyttigt, og Reform af Skole- og Fattigvæsen blev Tidens Opgave. Man haabede ved Ansættelse af yngre Præster, der havde fulgt med Tiden og tilegnet sig dens Oplysning, og ved Indførelse af en med Tidensalderens æsthetiske Dannelse og „forstandige Lænesæt“ mere tidssvarende Psalmebog i Kirken og nye Lærebøger i Skolen, at igjenvække Folket af sin aandelige Slummer, medens den Mand, som stræbte til samme Maal med bedre Held, Bodsprædikanten H. N. Hauge, blev tiltalt og sat i Fængsel (30te Octbr. 1804).

Med Anordningen af 31te Juli 1801, hvor Korntidenden til Geistligheden omsattes til et bestemt Pengebeløb, beredte Styrelsen den norske Geistlighed paa mange Steder en saare mißlig Stilling under de forfærdelige Forandringer i Pengevæsenet, hvorved en Daler tilsidst reduceredes til 2 ß.

Da den saa kaldte nyttige Oplysning var Dagens Løsen, var det naturligt, at Skolevæsenet med ethvert Middel maatte ophjælpes. At Kirken ogsaa maatte yde sin Anpart, er naturligt. Renterne af Mißsionsfondet anvendtes til Skolevæsenets Fremme, og mange residerende Kapellanier bleve ophævede og sammes visse Indkomster tillagte Skolevæsenet. ³ Degneposterne ophævedes, og deres Indkomster deltes mellem Skoleholderne, der tillige skulde være Kirkesangere og en af dem i hvert Prestegjeld Forsanger. ⁴

¹ Blandt disse ere foruden Coniesionarius S. Bastholm, som ved Aarhundredets Slutning traf sig tilbage fra Skuepladsen, den djerve Stiftsprovst Henrik G. Clausen, Gutfeld, Liebenberg, Hansen, og blandt Nordmænd Pavelø og Neumann.

² „Nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria,“ var Tidens Mand, Bastholms, Balgsprog og tillige hans Tidensalder. Det viste sig især i hans saa tidssbetegnende „Korte Tanker til nærmere Eftertanke over den geistlige Stand 1794.“

³ Refc. 9de Septbr. 1803.

⁴ Ref. 8de August 1800.

XX.

Dr. Jens Bloch.

1804—1805.

Han er født den 27de Juni 1763 i Hals i Bendesbygd, hvor hans Fader, Nazmus Bloch († 1804), var Skibsfører, og hans Moder hedte Anne Christine Lassen Banner († 1778). Fra sit 3die til 12te Aar blev han opdragen af sin Faders Svoger, Commandør Henrich Jansøn, som selv underviste ham i Christendom, Skrivning, Regning og de levende Sprog. 12 Aar gammel sendtes han med et Skib til Riga for at anbringes ved Handelen; men da han hverken havde Lyst til Handelen eller Søen, blev han i sit 13de Aar sat til at studere, først hos en Prest og siden paa Aalborgs Skole, hvorfra han blev dimitteret 1780.

Efter at han med megen Hæder havde fuldendt sin academiske Bane og underkastet sig philologisk og theologisk Embedsexamen, blev han 1784 theologisk decanus paa det kongelige Communitet og Inspecteur paa Regentsen, i hvilken Tid han tillige manuducerede til de philologiske og theologiske Examinere. 1786 tiltraadte han en Udenlandsreise i Selskab med Grev Jørgen Scheel og opholdt sig 2 Aar i Göttingen, hvor han dyrkede de skjønne Videnskaber, Naturhistorie, Theologi og Philosophie under Veiledning af Less, Blanch, Spittler, Meiners, Blumenbach, Heyne o. fl. 1787 erholdt han Magistergraden i Philologie ved Kjøbenhavns Universitet. I Aarene 1788 og 89 fortsatte han sin Reise i Tydskland og gjennem Holland til Frankrige, og gjorde Bekjendtskab med flere af den Tids berømteste Videnskabsmænd. Ved sin Hjemkomst til Kjøbenhavn 1790 udgav han nogle Prøver af de Manuscripter, han dels havde fundet, dels sammenlignet paa sine Reiser, og holdt til-

¹ Se hans Autobiographi oplæst ved hans Bispevielse 1804, Fallesens theol. Maanedsskrift Juni 1804, Möllers ny theol. Bibliothek 18, 351, Dansk Litteraturtidende for 1830, Berlinske lærde Efterretninger No. 27 for 1804.

lige Forelæsninger over den græske Litteraturhistorie samt over Pindar og Xenophon. Ved de academiske Høitideligheder, som fandt Sted ved Kronprinds Frederiks Formæling i 1790, erholdt han Doctorgraden i Philosophie for sin Disputats: anecdota Theodori Metochitæ, og blev s. A. kaldet til Sogneprest i Bjerreby i Sjælland. 27de Februar 1795 forflyttedes han til det residierende Kapellani ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, og 1ste Septbr. 1797 udnævntes han til Sogneprest ved samme Menighed.

I Aaret 1795 modtog han fra Kiel Tilbud om Doctorværdigheden i Theologien, hvorfor han tilsendte samme en Afhandling de anthropologia Mosaica. Samme Aar blev han Medlem af det kongl. Videnskabs Selskab i Throndhjem.

6te Januar 1804 blev han udnævnt til Hansens Eftermand som Biskop i Christianssands Stift og indviet af Balle den 8de Mai 1804 paa Christi Himmelfartsdag tilligemed 3 Nordmænd, Johan Nordahl Brun til Bergen, P. D. Bugge til Throndhjem og M. B. Krogh til Nordlandene.

Hans Virksomhed her var for kort til, at han kunde efterlade sig noget varigt Minde; thi allerede 12te Juli 1805 blev han forflyttet til Viborg, hvor han i 24 Aar beklædte Bispestolen. Dog erindrer man endnu den lille uanseelige Mand med sin store Lærdom og store Aandsfraværelse¹.

1810 blev han Ridder og 1817 Commandør af Dannebrog. Han var formedelt sin blide, velvillige og fordringsfri Tænkemaade meget yndet af Viborgs Stifts Geistlighed, ligesom af Andre, som kjendte ham. Som Theolog ærede han Lærdom hos Andre, ligesom han selv tidlig var erkjendt for at være en meget lærd Mand. Han holdt stedse fast ved Aabenbaringsstroen og var en Ven af Bibellæsning, hvorfor han og

¹ I et Selskab paa et Landsted udenfor Christianssand forvildede han sig, fordybet i sine egne Tanker, i en nærliggende Skov. Man savnede Bispen og fandt ham endelig, beklagende sig over, at de dumme Folk, han havde truffet paa, ei forstod ham, uagtet han havde tiltalt dem paa alle de forskjellige Tungemaal, han talde. Ved nærmere Undersøgelse blev det imidlertid oplyst, at han havde glemt at spørge dem, han mødte, i deres Modersmaal.

faa med Barme understøttede Dprettselsen af Bibelselskaber. Saavel hans kjerlige Hjerte som anseelige Formue gjorde ham det let at være en gjestfri Biskop. Flere fattige Præster tjente han med Laan.

I Sommeren 1829 besøgte han rørig og raff Kjøbenhavn; men 3die Juli 1830 døde han pludselig af Slag uden nogen foregaaende Sygdom.

Han var gift med Christine Meinche † 1824 1ste Novbr., hvem han egtede 27de Juni 1798. Med hende havde han 1 Søn og 4 Døttre.

Bloch efterlod sig mange Skrifter, som findes anførte i Myerups og Krafts Litteraturlæxicon, og af dem ville vi her kun anføre: En Samling af nogle forhen utrykte Fragmenter af Byzantineren Theodorus Metochites, udgivne efter Haandskrifter fundne i Paris, græce & latine Hafniæ 1790, Xenophons socratiske Mærkværdigheder oversatte 1792, Mindetale over Edvard Colbjørnsen. Flere af hans lærde Afhandlinger i Minerva, Bidrag til Kvindeskjønnet's Historie i Iris og Hebe 1793.

XXI.

Johan Michael Keyser.

1805—1810.

Han er født paa Bragerne's 15de Januar 1749 af Forældrene Christen Nilsen, Borger og Handelsmand der paa Steedet, og Anne Rosine Keyser. Han var endnu ei 9 Aar gammel, da han fader- og moderløs tilligemed 4 andre Søskende blev antaget til Opdragelse af en kjerlig Mormoder, der uagtet hendes indskrænkede Formue dog bestemte ham, efter hans indeclige Lyst og Tilbøielighed, til Studeringer, og satte ham i privat Information hos den værdige og reiskafne Peder Nyborg Hesselberg, Astenfangæpræst paa Strømsø, der har gjort sig fortjent ved mange unge Menneskers Opdragelse¹⁾.

¹⁾ Blandt disse var den siden saa berømte Niels Treschow, født paa Strømsø 5te Septbr. 1751, † 1833, der i sit Levnet (i Fortællingen til

Under hans Veiledning i 4 Aar gjorde han den Fremgang, at han 1763 blev nedsendt til Fredrikshborgs latinske Skole og optaget i sammes øverste Klasse, hvorfra han i Aaret 1765 blev dimitteret til Universitetet af den værdige Olding, Professor Johannes Schrøder. Efterat han det følgende Aar med Hæder havde overstaaet den philosophiske Examen, nødte hans indskrænkede Aar ham at vende tilbage til sit Fødeland, hvor han blev antaget til Informator af Kjøbmand Just Gude paa Moss. Her forblev han til paa 3die Aar, da han med sammes ældste Søn, Hans, († 1817 som Sogneprest i Elverum) reiste til Kjøbenhavn og var da alvorlig betænkt paa at forberede sig til den theologiske Examen, men da det Lidet, han havde forhvervet sig, ei tillod ham at anvende den hele Tid til sin egen Fordel, maatte han først ved Time-Informationer søge at raade Bod paa det Manglende. Siden blev han Informator for Etatsraad Knophs Børn, hvorved Forberedelsen til den theologiske Examen blev udsat indtil Aaret 1776, da han underkastede sig samme, og prædikede strax derpaa for Dimis med bedste Charakter. — Kort efter reiste han til Norge med det Forsæt at blive personel Kapellan, hvortil han af Hr. Biskop Schmidt var anbefalet. Da imidlertid det residerende Kapellani paa Ulenaker var bleven ledig, søgte og fik han samme 1777. Her blev han i 14 Aar og anvendte den Tid, som Embedsforretninger levede ham, til Ungdommens Dannelse og Opdragelse, idet han den hele Tid havde 5 a 6 unge Mennesker af brave Folks Børn i Huset. — Af dette sit Arbeide høstede han velsignede Frugter. I Aaret 1791 blev han kaldet til Sogneprest for Oslo og Hospitalet sammesteds, hvor han blev indtil 1795, da imidlertid en ulykkelig Ildbrand ødelagde den største Del af Hospitalet med dets Kirke. Samme Aar blev han kaldet til at være Slotsprest paa Akershus og Sogneprest til Aker.

I dette vidtløftige og tildels besværlige Kald gjorde han sig blandt Andet fortjent ved Forslag til Fattigvæsenets bedre

hans Verk om Gud, Ide- og Sandseverdenen (XVI) nævner Kehler som Skolekammerat og siden ved Universitetet blandt sine fortroligste Benner.

Indreining, der nød Kongelig Approbation, og ved saavidt muligt at forbedre det forsømte Skolevæsen.

Den 12te Juli 1805 blev han udnævnt til Biskop i Christianssands Stift, hvortil han samtidig med Julius Vech og P. Boisen ordineredes af Valde 18de August 1805¹.

Denne ligesaa elskelige som brave med et dybt kristeligt Sind og grundig Lærdom udfyrede Mand, blev det ei forundt længe at virke i denne sin nye og vigtige Stilling; thi allerede 1ste Decbr. 1810 endte et gjentaget Slagtilfælde hans Liv. Han blev begravet paa Domkirkegaarden under Jurruen tæt ved Tybring's Grav.

Den bekjendte Pavel's, der døde som Biskop i Bergen, giver Keyser (1793) det Skudsmaal²: „Der var intet Menneſke, jeg da lærte at kjende i Christiania, for hvem jeg har den ubegrændsede Høiagtelse som for Keyser. Han besad en jevn Blidhed og Humanitet. I ham saa jeg den Religionens Talemand, som jeg saa gjerne vilde ligne. I Kundskaber og Talenter overgaar jeg ham maasse, men hans elskelige Dmgangs-tone som Almuskolelærer, hans levende Interesser for Alt, hvad han som Embedsmand og Menneſke burde interessere sig for, har jeg ikke opnaaet og opnaar den aldrig.“

Medens Keyser var Bisp, blev Hvideſeid Prestegjeld ved Provst Niels Windfeldts Død efter Ref. af 24de August 1810 delt i 2 Prestegjeld, nemlig Hvideſeid Sognekald med Annexerne Brunkebreg og Braadal³ og Nisjedal Sognekald med Annexet Triungen⁴.

Blandt Keyser's og hans Normønds Samtidige ville vi

¹ Jalleſens Maanedſkrift Septbr. 1805.

² Langes Tidſk. IV, 26, Pavel's Autobiograrbi 132. Justitſraad N. Schytte ender sin Fortſættelse af Christianssands Biſpekrønike med det Tusſe om Keyser: Hunc justum, pium, prudentem ac religiosum sero in patriam caelestem transferre faxit. D. T. O. M. Grimstadiaë 30 Dec. 1807. N. Schytte, ætatis 80 anno completo.

³ Sognepreſt i Hvideſeid blev Digteren Jens Jettis fra Stavanger, (f. 26de Januar 1761), der fra Bigedal forsluttedes hid, hvor han døde 14de Januar 1821. Om hans Skrifter Agerw's Lit.-Ley. og Kræfts norske Forfatter-Ley.

⁴ Berg Ref. 4, 576.

nævne: 1) Jubellærer Niels Jenssen Laſſen, Sognepreſt i Thvet. Han var født i Christiansſand 7de Novbr. 1724 af Forældre Byfoged Jens Raſmussen Laſſen (+ 1753) og Abelone Cathrine, Datter af den rige og anſeede Knud Nebſlager. Han blev dimitteret fra Christiansſands Skole af P. Grach 1744, tog Atteſtats 1749, blev 1750 perſ. Kapellan og 1755, mod ſit Snſſe, reſiderende Kapellan i Hvideſeid, „hvor han forblev i Trængſel i 9 ſamfulde Aar og led meget“, indtil han 1763 blev Sognepreſt til Lund, hvor han virkede i 17 Aar indtil 1780, da han blev Sognepreſt til Beſtre Moland. 1794 blev han Provſt i Nedeneſ. Han døde 31te Juli 1810, 86 Aar gammel, eſterat han havde været Preſt over 55 Aar¹.

2) Truls Chriſtian Krog, ſom i henved 50 Aar var Sognepreſt paa Skudeſneſ og tillige Provſt i Karmsunds Provſti. Han var en Preſteſøn fra Nordhordlen og dimitteredes 1743 af Bergens dygtige Rector Steenſſen. Fra 10de Juni 1757 til 5te Februar 1802 levede og virkede han med Beſtiguelſe ſom Sognepreſt paa Skudeſneſ. Paa Opfordring af Amtmand W. M. Scheel, ſom ſtiftede et Agerdyrkningsſeſſkab for Stavanger Amt, udarbejdede han en værdifuld Beſkrivelse over Karmsunds Provſti². I hans Embedſtid ſtand-

¹ Niels Laſſen var ikke blot en velſtuderet og grundig Theolog, men en flerſidig dannet Mand, der læſte Lybſk, Franſk og Engeliſk og med særdeles Kjerlighed omfattede Muſiken og kunde spille flere Inſtrumenter. Han var meget flittig og tilbragte ſelv i ſin høie Alderdom ſin meſte Tid paa ſit Studerværelſe, hvor han havde en ſtor og værdifuld Bogſamling fornemmelig af theologifk Indhold. Skjønt han i ſine Studier fulgte med Tiderne, vedblev han at være en ſtreng orthodox Theolog med en barnlig og enfoldig Tro. Med Iver og Varme kjæmpede han mod Tidens Nationaliſme og paadrog ſig Biſkop Hansens Uvillie, da han modsatte ſig Indførelſen af den evangelifke Pſalmebog. Han var nidkjer for Guds Œre, utrættelig, ſamvittighedsfuld og ivrig i ſin Embedsførelſe. Han ſkal i ſin Tid have været en meget yndet Prædikant og ikke havt ſin Lige i at meſſe og ſynge. „Der hvilede en ſjelden Fred og Ro over ham; han var tilfreds med alle Guds Tilſtikkelſer, overbærende, kjerlig og ventlig ſindet mod Alle, glad, munter og ſpøgende ſom et Barn lige til ſin ſidſte Dag. Derfor var han hviagtet og elſket af Alle.“

² Fallesens Maanedſkrift Juli 1808.

fede Sildenfiskeriet 1784, hvorved Kaldets Indtægter meget indskrænkedes. Han tog Afsked 1802 og døde 10de April 1806 næsten 84 Aar gammel. Han efterfulgtes af sin Søn Fredrik Arens Krog f. 1769, Candidat 1792, Kapellan paa Eidanger 1796, Sogneprest paa Skudebues efter Faderen fra 1802 til sin Død 13de August 1845.

Biskop Johan Kejsler var 2 Gange gift. 1) med Karen Fredrikke Vilhelmine Poppe, en Datter af Assessor Poppe paa Kongsberg, født 1758, død 1787 15de Decbr. Hende egtede han 7de Octbr. 1781. Med hende havde han en Datter, Anne Rosine, f. 1785, gift med Overlærer Preus († 21de Januar 1839) efterladende sig en talrig og agtværdig Slegt. 2) Med Kirstine Margrethe Wangenstein, hvem han egtede 1792. Med denne høit begavede, meget dannede og i enhver Henseende udmærkede Kvinde, der døde 25de Novbr. 1820, 53 Aar gammel, havde han følgende 7 Børn:

1) Ove, f. 1794, Jurist, Guldmægtig, død 4de Marts 1835 som Postmester i Bergen, ugift. 2) Johan Michael, f. 1795, død som Brigadelæge i Fredrikstad 24de Octbr. 1839, efterladende sig med sin Hustru, Frøken Birgitte Meyer, 6 Børn. 3) Christian Nicolai, f. 1798, Sogneprest til Thvet 1820, theologisk Professor 1836, Sogneprest til Aker 1846. Han døde samme Aar 21de Juli. Med Frøken Agnes Lovise Carlsson efterlod han sig en Søn Carl og 5 Døttre. 4) Fredrik Wilhelm, f. 27de Octbr. 1800, Bibliothekar ved det norske Universitets Bibliothek fra 1820, indtil han 1862 aftraadte almen elsket og agtet. 5) Jacob Rudolph, f. 1ste Januar 1803, Professor i Historie ved det norske Universitet, Forfatter til det høist forjente Verk: Den norske Kirkes Historie under Katholicismen, og flere andre udmærkede Skrifter, som oplyse Norges Historie. 6 og 7) 2 Tvillingsøstre, der døde i en ung Alder.

*

*

*

Hvad der er yttret om Kirkens Tilstand og det religiøse Liv i Hansens Tid, gjelder hovedsagelig ogsaa om de 6 Aar, som Bloch og Kejsler vare Bisper, nemlig fra 1804—10. Dog

begyndte med det nye Aarhundrede et gavnligt Omflag i den aandelige Verden. Englændernes Anfald paa Kjøbenhavn 2den April 1801 vakte Folket op af Søvn og bidrog Sit til at vække i Danmarks Hovedstad 4 høitbegavede unge Mænd, Philosophen Henrich Steffens, Presten Jacob Peter Mynster og Digterne Adam Ohlenschläger og Nicolai Grundtvig, der ved begejstret Tale og kraftfulde, herlige, nordiske Digte vakte en mere alvorlig nordisk Aand, der skarpt optraadte mod Samtidens profaiske Betragtninger af Livet blandt den dannede Klasse af Samfundet, og ikke mindst i Norge, hvor f. Ex. Ohlenschlägers Hakon Jarl, Axel og Balborg, modtoges med levende Deltagelse. Samtidig bidrog H. Hauge og hans Benner deres til blandt Almuen at vække den indslumrede Sands for Guds Aabenbaring og virksom Christendom. — Mange haabede at vække blandt den mere dannede Klasse ny Lyft til Kirkegang ved Ritualiets Forbedring og en blandt dem var Laalands fromme og virksomme Biskop, P. D. Boisen, der 1805 fremkom med sit Forslag til Forbedring ved den offentlige Gudstjeneste, der foraarsagede den anden liturgiske Feide, hvori Mange deltog, men ingen Forbedring medførte.

Den Fare, hvori Fædrelandets Uafhængighed svævede under en Krig med det mægtige England og Sverige, og den Hungerensnød og andre Prøvelser, hvorunder Landet led, var en gavnlig Vækkelse for Mange i aandelig og kirkelig Retning, ligesom de bidrog til at vække en kraftig Nationalaand blandt det norske Folk, der under Grev Herman Wedels Ledelse lod ane en lysere Fremtid. Regjeringens og Folkets, ja Geistlighedens Opmærksomhed var i den skjebnesvangre Tid hovedsagelig henvendt paa at forsvare Fædrenes elskede Land og at hjælpe de mange Nødlidende til Livsophold.

I 1806 (13de Decbr.) forlangtes Landets Biskops Formening, om Forordningen af 5te December s. A., angaaende Amtsprovsters Beskikkelse i Danmark, ogsaa bekvemmeligst kan indføres i Norge.

Med Salget af det beneficerede Gods gif det fort, efter at

det ved Refe. af 19de Mai 1800 var bestemt, at de beneficerede byggeslledige Gaarde skulde sælges ved offentlig Auktion.¹

Under 7de Novbr. 1809 udkom der en Forordning om de lærde Skoler i Danmark og Norge.

Bed Forordningen af 7de April 1809 tabte Geistligheden en af de Forrettigheder, som vare den skjenkede ved Privilegierne af 1661, nemlig den geistlige Skifteret, ifølge hvilken Geistliges Dødsbo opgjordes af Provsten med 2 tilforordnede Prester. Ved samme Forordning bestemtes, at naar Provsteret anordnedes til geistlige Sagers Paafjendelse i første Instant, bør den civile Underdommer og Skriver paa det Sted, hvor Retten holdes, tiltræde samme som Medlem. Ligeledes at civile Actorer beskiffes i de Sager, som ved sige Retter forhandles. Provsterne tabte derved den vigtigste Indtægt ved Provsteembedet, men befriedes derved for de mange Ubehageligheder og det Pengeansvar, der var forbundet med tillige at maatte være Overformynder i geistlige Skifter.

XXII.

Christian Sørensen.²

1811—23.

Han er født i Christianssand 1765 den 25de September, hvor hans Fader, „hvis Minde stedse var ham dyrebart,“ var Borger og Grovsmed, Søren Christensøn. Hans Moder hedte Anne Christence Abrahamsdatter Just. I en Alder af 9 Aar

¹ Ved Prom. af 7de Mai 1811 bestemtes, at ved Salget skulde Landstolten og øvrige Jorddrotlige Rettigheder sættes i Kornafgift, som betales efter sidste 10 Aars Kapitelstaxter. Det samme skulde ske med en Del af Kjøbesummen.

² Kilder: Hans korte vita skrevet af ham selv ved hans Bispeordination i Münters Program; de scola antiochena. Nekrolog i 29de Beretning om det norske Bibelselskab. Sayld: kortsattet Oversigt over Sørensens Liv og Virksomhed i Intelligentesedlerne 1845, 222, 229, 231. Moe Efterret. om Storthingemænd 139. De mærkelige Nordmænd, 2den Række. Norsk Forfatter Lexicon 620.

indsattes han i Christiansands Latinskole, hvorfra han, 17 Aar gammel, af „den ypperlige Professor S. Monrad,“ hvis Undervisning han stedse nævnte med Taknemmelighed, dimitteredes til Kjøbenhavns Universitet. Høsten 1782 blev han med saamegen Heder optagen blandt de akademiske Borgere, at han blev indkaldt. Følgende Aar tog han examen philosophicum og 1784 den saakaldte store Philologicum eller Skoleembeds-examen, samtlige med bedste Charakter. — Den 28de Juli 1784 blev han ansat som „Hører“ ved Christiansands Latinskole, da Skolefaget hidtil havde været hans Attraa og Bestemmelse. Dog havde han ogsaa efter Opmuntring af sin Fader og Flere underkastet sig theologisk Embeds-examen 1785 med Charakteren non contemnendus.¹ I Aaret 1789 blev hans Belynder Monrad forflyttet fra Christiansands Latinskole til Throndhjem. Ved denne Leilighed kom Sørensen til at styre Christiansands Latinskole som constitueret Rector. Under hans Eftermand blev han mere og mere kjed af sin Stilling, hvorfor han søgte og 2die Juni 1791 blev udnævnt til Aftensangsprest i Strømsø og til Rector ved samme Skole. Efterat have virket her i 6 Aar som Prest og Skolemand og dimitteret flere dygtige unge Mænd til Universitetet, blev han i October 1797 udnævnt til Sogneprest i Østre-Risør, hvis forsømte Skolevæsen han forbedrede.² Her virkede han paa 7de Aar, indtil han 13de April 1804 blev udnævnt til Sogneprest og Stiftsprovst i Christianssand. Den 1ste Novbr. 1805 blev han tillige Sogneprest i Oddernes efter Sogneprest og Provst E. M. Schjelderup, der under samme Dato entledigedes i Raade og med Pension. Ved hans Død blev Oddernes Annex til Christianssand. Kort efter at han var udnævnt til Stiftsprovst, gjorde han i Selskab med sin Ven og forrige Discipel, Peder Isachsen, en Reise gjennem Norge og Nordthyskland. Den 11te Mai 1811 blev han efter Keyser ud-

¹ Biskop Hagerup anbefalede ham 7de Octbr. 1788 til Rancelliet med de de Ord: „E. Sørensen, Hører ved 2den Lectie, minest. & philol. candidatus har aflagt saadanne Prøver paa Duellighed og Flid, at jeg finder mig pligtig derfor at give ham det bedste Bidnesbyrd og anbefale ham til det høie Kollegii Bevaagenhed. (Hagerups Kopiebog).

² Hansens Archiv II, 9—10.

nævnt til Biskop over Christianssands Stift. 9de Søndag efter Trinitat den 11te August i. A. ordineredes han tilligemed Bisperne Plum og Hjort i Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn af Sjællands Biskop Dr. og Prof. theol. J. Münter. Ved et latinsk Program de schola antiochena havde den lærde Münter indbudt til denne Høitidelighed.¹ Paa Ordinationsdagen prædikede, efter kongelig Befaling, Biskop Sørensen. Han var den sidste norske Biskop, som blev ordineret i Danmark.

I Aaret 1812 visiterede han hele Christianssands Stift, i det han begyndte sin Visitation i Fjindslands Kirke den 31te Mai og endte den i Ridsøer 25de October! Paa denne Visitation indviede han 3 nye Kirker, nemlig Fjindslands, Hierdal og Lund og ordinerede i Dvestads Kirke en Prest, nemlig H. W. D. Smith, personel Kapellan i. S. Under 31te December tilsendte han Stiftets Provster Udkast til Love for Provstibogsamlinger, som skulde oprettes. Den 28de Januar 1813 blev han Ridder af Dannebrog. Som Repræsentant for Christianssands By var han Medlem baade af det overordentlige Storthing i 1814 og af det lange 1ste ordentlige Thing 1815 og 16. Paa det første var han Medlem saavel af den Deputation, som modtog Christian Frederiks Thronaffigelse, som af den, der paa Fredrikshald meldte Kronprinds Carl Johan, at Foreningen mellem Norge og Sverige var vedtaget 4de November, — Som Medlem af Lagthinget sad han i den Rigsret, som var sat over Statsraad Hartzhausen. Han blev 1815 Kommandør af Nordstjerneordenen og modtog af Kronprindsen en Gulddaase som Tegn paa hans Bevaagenhed. I September 1818 tiltraadte han med kongelig Tilladelse en Udenlandsreise med sin Frue og Børn og besøgte paa samme London, Paris, Amsterdam og Rom, hvor han skal have havt Audientz hos Paven.² I Januar 1820

¹ I samme findes de 3 Bisperes Levnet forfattet af dem selv paa Latin. P. C. Müller beklager i Litteraturtidenden for 1811 Nr. 37, hvori det lærde Program anmeldes, at Sørensens vita er saa forfattet, „især med Hensyn til den classiske Latinitet, hvori man gjentfænder den gamle Skolemand.“

² Der var siden blandt Almuen i Christianssands Stift Tale og Spørgsmaal, om han ved sit Besøg hos Paven kyssede hans Tøffel eller ei.

kom han igjen tilbage til sit Stift, hvor han levede og virkede, indtil han 27de Februar 1823 blev udnævnt til Biskop over Akerøhus Stift efter den afdøde Julius Bech.¹ Sin Afskedsprædiken i Christianssands Domkirke holdt han 14de Septbr. 1823 paa samme Dag, som han 40 Aar tilbage i Tiden første Gang som ung Student havde bestegyet Prædikestolen i Domkirken. Den 25de September, paa sin 58de Aars Fødselsdag, ankom han til Christiania, og 3 Dage derefter udførte han den første biskoppelige Forretning i dette Stift, ved at ordinere Slotsprest Johan Storm Munch til sin Eftermand i Christianssands Stift. Under 12te Septbr. 1825 blev han udnævnt til Overhofprædikant.

Som Biskop i Akerøhus ordinerede han foruden Munch, Kjerschov, Sigwardt, von der Lippe og H. Riddervold til Bisper. Som Biskop holdt han Taler ved flere sjeldne Anledninger. 1) ved Nationalfesten 11te December 1811 i Anledning af det norske Universitets Oprettelse. 2) ved Reformationens Jubilæet 31te Octbr. 1817. 3) ved Christiania Byes 2det Jubilæum 27de Septbr. 1824. 4) ved Jubilæet 25de Juni 1830 om den augsburgske Troesbekjendelse. 5) Jubilæet ved Reformationens Indførelse i Norge, Allehelgensdag 1837. 6) Jubilæet for Bogtrykkerkunstens Opfindelse 24de Juni 1840. 7) ved Grundstenens Nedlæggelse til Kongeboligen 1ste Octbr. 1825. 8) ved Grundstenens Nedlæggelse til Universitetet 2den Septbr. 1841. 9) ved Sørgefesten for Kong Carl Johan 26de April 1844. Som en Sjeldenhed kan og anmærkes, at han som Overhofprædikant i Paasken 1839 meddelte Kong Carl Johan under hans Ophold i Christiania, den hellige Nadvere. Denne høitidelige Handling bevægede begge Oldingerne dybt. Bispen yttrede siden: „Jeg har som gammel Prest seet Mange at knæle for mig i Skriftestolen og ved Sakramentets Nydelse, men aldrig har jeg seet Nogen saa andægtig som vor gamle Konge, da jeg i Skriftetalen omtalte Forsynets kjerlige og underfulde Styrelser mod de Dødelige, og at han især havde havt de største

¹ Norsk Rigstidende 1823 Nr. 21, 1825 Nr. 70. Om hans Udenlandsreise Nationalbladet 1820, 17de Hefte Nr. 35—38 og 47—50.

Beviser derpaa, da flød en Strøm af Taarer ned over hans Kinder."

Ved Grev Herman Wedels Død 26de August 1840 blev han hans Eftermand som Procantsler ved det norske Universitet.

Den 3die Juni 1841 nød han den sjældne Lykke at feire sit 50aarige Jubilæum som geistlig Embedsmand. Han modtog ved denne Leilighed hederlige og for hans Hjerte glædelige Bidnesbyrd paa hans Konges Naade¹ og Medborgeres Ugtelse og Hengivenhed.

Herren skjenkede Biskop Sørensen ei langt og lykkeligt Liv. Han beholdt sin Aands og Legems Kraft indtil sit sidste Siebtik, saa han med Iver og Varme, skjønt en bedaget Olding, rygtede sit vidtløftige Embede, indtil han under Udøvelsen af sit Kald bortkaldtes fra dette Liv. Paa sin Visitationsreise besøgte han Moss, hvor han i Kirken 15de August 1845 efter endt Visitations taledede over 1 Joh. 4, 21 og udviklede Broderfjerlighedens skjønne Pligt og paalagde Forældre og Lærere ikke blot ved Ord, men ogsaa ved Eksempel at opmuntre Børnene til Udøvelsen af denne

¹ Kongen tilskillede ham et Bispekorø besat med Diamanter ledsaget af følgende Skrivelse:

Jeg har erfaret, at De den 3die næstkommende har tilbagelagt det 50de Aar af Deres Embedstid, eller med andre Ord, anvendt et halvt Sekulum med Iver, Virksomhed og Bestræbelser for Deres Medmenneffers Bedste. Under denne lange og hederlige tilendebragte Bane har De erhvervet Dem Deres Medborgeres Ugtelse, Venfskab og Tillid samt Deres Fædrelands Erkjendtlighed. Jeg iler at forene mig med de Mange, som paa denne for Dem saa høitidelige Dag tilønske Dem Forsynet's bedste Goder samt Kraft og Sundhed til endnu længe at tolke dette Guds hellige Ord, der udgjør den mægtigste Drivfjeder til ædle og store Handlinger, ligesom det ene formaar at opløste Sjelen og give os Styrke til at bære Livets Sorger og Bekymringer. I en lang Række af Aar har jeg i Dem, Biskop Sørensen, agtet Religionens værdige Tolk og paa samme Tid havt rig Anledning til at skatte Deres retfærdige Charakter og ædle Følelser. De kjender tilfulde mit ædle Venfskab for Dem! Det bliver uforandret!

Stockholms Slot 31te Mai 1841.

Deres velbevaagne

Carl Johan.

hellige Pligt og hendrømte sig tilsidst i Tilstanden i de Forklarede's Boliger. „Det var, som om han i denne Svanesang udfoldede sin egen Charakter og slog an paa den Grundtone, der gik gjennem hans eget Hjertes Streng.“ Da man sednere spurgte ham, om Arbeidet ei havde anstrengt ham, svarede han: „Jo vist, men jeg er saa glad idag.“ Den følgende Dag reiste han i fuldkommen Velbefindende affted til Baaler, men undervejs hostede han etpar Gange voldsomt, og da Kudstken standsede og tilkaldte den foran kjørende Provst (Bogt), saa fandt denne ham døende.

I 34 Aar havde han ført Bispestaven og kort før sin Død havde han feiret den 61de Aarsdag efter sin Indtrædelse paa Embedsbanen. Fredagen den 22de August 1845 stededes hans jordiske Levninger, ledsaget af en talrig Skare, til Hvile paa Oslo Kirkegaard.

Man har, og det ikke uden Grund, dadlet Biskop Sørensen, fordi han som Biskop ei sørgede for, at Ritualet overholdtes, men saa gjennem Fingrene saavel dermed som med Presternes Lære og Levnet, der i denne Frihedens og Selskabelighedens Tid ofte ei var exemplarisk; men Feilen laa dels i Tidsalderen, der hylkede ubunden Frihed og ved enhver Anledning optraadte som den Underordnedes Forsvar mod den meget udfregne og forhadte Embedsmyndighed, dels i Sørensens Charakter. Han var en Følelsens eller Hjertets Mand og lyttede ofte mere til dens Stemme, end han burde, naar det var Spørgsmaal om at drage en skyldig Prest til Ansvar, hvis derved en uskyldig Familie blev ulykkelig. Med Kjerlighed omfattede han Alle, med hvem han kom i Berørelse og fornemmelig sit Presteskab, af hvilket han i det mindste i Christianssand var elsket som en Fader. God han end mangan Uorden gaa upaatakt, saa udrettede han dog i Stiftet ved Kjerlighed, hvad Strengthed ikke vilde have virket, han bidrog til at knytte Broderbaandet mellem Presteskabet og Menighed, som da allerede begyndte at løsne. Hans Hukommelse var næsten exempellos, hans Tale varm og levende, da Ordene strømmede fra et let bevæget Hjerte. Han var i Besiddelse af mange Kundskaber og var en sjelden dygtig Sprog-

mand, der især yndede det hebraiske Sprog, hvorfor han selv paa sine Bøger i Christianiands Stift medførte sin hebraiske Bibel, i hvilken han flittig studerede. Hver Vinter gennemgik han sin Bibel, og i Grundsproget lærte han flere af de vanskelige græske Forfattere til sin høie Alderdom. Flere af de latinske Digtere kunde han næsten Ord til andet. Hans Kundskaber og Stilling opblæste ham ikke. „Et mere beskedent, ydmygt og bramfrit Hjerte gaves neppe i blandt os. Hans elskværdige og elskelige Personlighed udfoldede sig i hele hans Liv, saavel hans offentlige som private.“

Biskop Sørensen var Medlem af det kongelige norske Videnskabselskab i Trondhjem.

Biskop Sørensen var gift: 1) med Regimentfeldtjær Fjængens ældste Datter, Sophie Wilhelmine, der døde paa Strømsø 27de August 1793 i Barselseng med Tvillinger; 2) med hendes yngste Søster, Antonette Wilhelmine, der døde 1833.

Med dem havde han følgende Børn: 1) Søren Anthon Wilhelm, født paa Strømsø 22de August 1793, † som Statsraad 20de Juni 1853, bekendt som Repræsentant for Christiania fra 1830—45. 2) Tvilling søsteren Sophie Wilhelmine. 3) Raja Christiane Wilhelmine, f. 19de Septbr. 1798, gf. 1828 med Toldbetjent Henrich Stoltenberg, † 25de Juni 1829. 4) Frederik Moltke Sørensen, f. 29de Juni 1800, Kammerherre, Chef for Krigsskolen o. m. 5) Nicolay Emanuel Thygesen, f. 26de Septbr. 1809, Auditor.

Han har i Trykken udgivet følgende Skrifter:

Brudevielsestale ved Physiici Dr. Gieslens Copulation, Chr.ania 1795, i Svo. William Blighs Reise til Sydhavet. Fra det engelske oversat, K.avn 1800, i Svo. Tvende Prædikener, holdne i Vster Nisøers Kirke, den 1ste paa det 19de Aarhundredes 1ste Dag, den anden paa 3die Søndag efter Paaske, da Tidenden om Slaget ved Njobenavn var indløbet, K.avn 1801, i Svo. Afskeds-Tale til Vster Nisøers Menighed paa 24de Søndag efter Trinitat 1804, Chr.sand 1805, i Svo. Minets Mindetale over Washington. Fra det Engelske oversat, Chr.sand 1805. Robertsens India, eller hans historiske Undersøgelse angaaende de Gamles Kundskab om Indien. Fra det Engelske oversat, Chr.sand 1806, i Svo. Prædiken holden til Hoimeese i Christianiands Domkirke Nytaarsdag 1809, i Svo. Nogle faa Ord ved Biskop Keverss Jordelevd den 12te Decbr. 1810, Chr.sand, i Svo. Tale ved Universitetsejsten i Christianiands Domkirke 11te Decbr. 1811, Chr.sand, i Svo.

Prædiken holden til Høimeøse i Christianssands Domkirke Bededag 1813, Chr.sand, i 8vo. Prædiken holden i Christianssands Domkirke Nytaarsdag 1814, Chr.sand, i 8vo. Tale ved Fredøfesten i Christianssands Domkirke Nytaarsdag 1815. Indbydelse til Christianssands Stifts Menigheder i Anledning af den forestaaende Jubelfest 1817, Chr.sand, i Qv. Bladet Bellona redigerede og udgav han i Christianssand fra Høsten 1807 til samme Tid 1809. Den Lancasteriske Underviønings-System med Hensyn til dets Anvendelighed i Norges Almueskoler, fremstillet i Korthed, 1821. Tale i vor Frelser's Kirke paa Christiania Byes 2det Jubilæum 27de Septbr. 1824. Indbydelse til Akerhus Stifts Menigheder i Anledning af den forestaaende Jubelfest 1837, i Qv. En Tale i vor Frelser's Kirke i Anledning af den augsburgiske Troøsbekjendelse paa Jubilæet 25de Juni 1830. Tale ved Jubilæet for Reformationens Indførelse i Norge, Allhelgensdag 1837. Tale ved Professor Herlebs Grav (se Herlebs Mindekrands). Tale ved Jubilæet for Bogtrykkerkunstens Opfindelse, 24de Juni 1840. Tale ved Grundstenens Nedlæggelse til Universitetets nye Bygninger 2den Septbr. 1841. Tale i vor Frelser's Kirke ved Sørgefesten i Christiania i Anledning af Carl Johans Død, 26de April 1844.

Se vi hen til Christianssands Stift i de 12 Aar, Sørensen var Bisp, saa hersejede der, efter at Biskop Hansens reformatoriske Storm var forbi, Dødsstilhed. Hansens Ringeagt for Alt, der ei var praktisk Nyttigt, for Kirkens Ritus og gamle Skikke forarsagede, at saavel Præster som Menigheder tiltog sig eller rettere tillode de største Friheder. Tidens store Eiegyldighed for levende Christendom smittede saavel Menighederne som Præsterne. I Bisittatsberetningerne klages over, at paa mange Steder tiltager Drukkenskab, Løøagtighed og Helligdagens Misbrug, og at Ungdommen, især den confirmerede, ei fremmøder ved Katechisationerne. De i en vantro Tidsalder dannede Præster, der hyldede Tidens Oplysning, savnede baade Iver og Dygtighed til at vække Folk op af Søvn. Mange Præster vare ligegyldige, lunkne, Andre levede for Politik og Selskabelighed, Nogle forargede endog den slappe Tid med deres Levnet. Dog gaves der baade blandt de ældre og blandt de yngre Præster, der dannedes ved det norske Universitet, ivrige og christeligfjndede Lærere.

Blandt de Ældre ville vi nævne.

1) Jens Nielsen Lassen, Søn af Provst Niels Lassen. Han var født 10de Martz 1761 i Hvideøeid og blev Student

1783. Efterat have taget theologisk Embedsexamen hjalp han sin Fader i at forrette, indtil han 1787 blev personel Kapellan hos den driftfældige og forsømmelige H. Tidemand i Bjælland. I dette vidtløftige og uveisommelige Prestegjeld med 4 Kirker led han meget Ondt, da han næsten ene maatte overtage Embedet, medens hans Indtægter vare ringe til hans Hustru og Børns Underholdning. Forat spare Udgifter maatte han som oftest gaa til Kirkerne paa sin Fod og om Vinteren paa Ski. Efter at han, efter Tidernes Skik, havde lagt et Par Aar i Kjøbenhavn forat solicitere, var han saa heldig ved sin Belynder Provsten, siden Biskep, Victor Hjorts Indflydelse, at udnævnes til Sogneprest i det smukke Thvet, som ligger mellem Christianssand og Vestre Moland, hvor hans Fader endnu levede som Sogneprest. Her levede og virkede med stor Betsignelse denne elskelige og fromme Mand, indtil den gamle Prestegaard med hans Indbo og hans efter Faderen arvede værdifulde Bogsamling i et Dieblif stod i Luer, 6te April 1818. I det han anstrengede sig for at redde Embedsarchivet fik han et Hjerteslag, hvoraf han strax døde i sin Familjes Arme. Hans Bortgang blev ei blot begravet af Slægt og Venner, men af den hele Menighed, der i ham tabte en trofast Sjelesørger og yndet Prædikani, der med sin klangfulde Røst forkyndte den Guds Ord purt og rent og Jesum Christum og ham korsfæstet.¹

2) Provst Axel Christian Smith. Han er født i Stavanger 1744, blev Student 1761, tog Attestats 1768, blev personel Kapellan i Elverum og Trysil 1773, 1ste Sogneprest i Trysil 1783, Sogneprest i Elverum og Provst i Østerdalen 1787. I Aaret 1794 blev han forflyttet til Øystad, hvor han levede høiagtet og elsket og virkede med Betsignelse, til han 79 Aar gammel hensov 20de Juni 1828. „Genimod 50 Aar tolkede han Herrens Ord med Iver og Fynd, hvorfor hans Navn mindes

¹ Han efterlod 8 Børn, blandt hvilke Paul Brodal Læssøen, Stiftsprovst i Christianssand, og Nils Læssøen, Sogneprest i Askim. Den første er født i Bjælland 1795, tog Attestats i Christiania 1819, blev s. A. Kapellan i Evje og 1823 Sogneprest i Evje, constitueret Provst og constitueret Sogneprest i Bygland. 1626 blev han virkelig Provst, 1828 Sogneprest i Undal og 1841 Stiftsprovst.

med Glæde i 3 Menigheder. Som hans Tale var hans Liv, som hans Liv var hans Død, fuld af kjerligt Sind, kristelig Tro og Tillid til Gud."

Han er Forfatter til en Afhandling om Børnekoppernes Indpodning og en Beskrivelse over Trysil, der er indført i Top. Journal 19—23 Hefte.¹

3) Lars Birkeland. Han er født i Christianssand og dimitteret fra sammes Skole. 1779 blev han residerende Kapellan i Borgund og 1807 Sogneprest i Haaland, hvor han med Iver tog sig af Almueskolevæsenet og Husandagten Op- livelse. Under Krigen med England fungerede han tillige som Sectionschef for Kystværnet, da han var en varm Fædrelandsven i de Trængselsdage. I en gribende Formaningstale i Solfirke stillede han det Mytteri, der var nær ved at udbryde i Anledning af det almindelige Opraab om at sammenskyde Bidrag til Armeens Behov under Krigen 1813 og 1814. I Aaret 1817 forflyttedes han som Sogneprest til i Borgund, hvor han døde 24de October 1837.

Birkeland roses som en virksom, varmtfølende og troende Sjelesørger, der havde bevaret sig for den kolde Rationalisme, som i hans Uddannelsestid lærtes ved Kjøbenhavns Universitet. I Haaland var han saa yndet af Almuen, at den endog tilbød sig at forsøge hans Indkomster, naar han kun vilde blive der. „Paa Haaland," yttrede han ofte, „havde jeg mange og skjønne geistlige Glæder.“²

4) Hans Landstad. Han er født paa Landstad i Bærdalen 5te August 1771, blev dimitteret fra Throndhjems Skole af Søren Monrad 1790, tog theologisk Embedsexamen 1794, blev Sogneprest i det ensomme Maassø i Vestfinmarken og 1804 i Ornes, hvor han under Krig, Dyrtid og Hungerensnød med en talrig Familie var udsat for den største Mangel og i længere Tid med sine næsten udeslukkende maatte leve af Fisk.

¹ Om ham Østlands Presters og Prestegjelds Historie ved A. Faye 48. Rigstidenden for 1823 Nr. 55.

² Han efterlod 7 voksne Børn, blandt hvilke Bergens nuværende Biskop, Peder Herleb Birkeland, f. 1807, theol. Cand. 1832, Sogneprest til Hetland ved Stavanger 1849.

I Maret 1811 blev han Sogneprest i Vinje og 1819 i Sillejord, hvor denne haardt prøvede brave Prest døde 67 Aar gammel 1ste Octbr. 1838. Han rygtede med Trofast og Nidkjerhed sin prestelige Gjerning, var en lærd Mand, en dygtig Katechet og begabet med et kjerligt og fromt Sind.¹

5) Hans Jacob Grøgaard. Han er født i Hof i Solør 5te April 1764, blev dimitteret fra Bergens Skole 1781, tog theol. Embedsexamen 1784, blev personel Kapellan til Skudenes, 1797 residerende Kapellan til Dneftad, 1811 Sogneprest i Vester-Moland og 1822 til Nykirken i Bergen. Denne aandrige elselige Mand udarbejdede, medens han var Prest paa Moland, en Abc og en Læsebog for Børn, der længe skattedes høit og afhjalp et stort Savn i den Tid. Han udgav ogsaa forskjellige Prædikener og et Skrift om Hukommelsen. I Maret 1814 repræsenterede han Redenes paa Rigssforsamlingen paa Gidsvold.²

*

*

*

I de 12 Aar (fra 1811—1823), Sørensen var Biskop i Christianssand, indtraf minderige Begivenheder i Norden.

Den 11te December 1811 feiredes rundt om i Norge med sand Jubel en Nationalfest til Tak for, at Kong Fredrik VI havde opfyldt det længe yttrede Folkesønske om at faa et Universitet, i det han 2den Sepbr. 1811 havde grundlagt det norske Universitet, hvilket han sednere paa det bedste udstyrede, skjønt hovedsagelig paa Geistlighedens Bekostning, i det han ved Kancelli-Promemoria af 9de Mai 1812 tillagde det norske Universitet $\frac{2}{3}$ af den Kapital, Korn og Pengerenter, som indkommer af det (Geistligheden) beneficerede Gods.³ Et lignende Indgreb

¹ Han efterlod flere Børn, blandt hvilke vor bekjendte Psalmedigter Magnus Brostrup Landstad, født paa Maasø 7de Octbr. 1802, tog theol. Embedsexamen 1827, residerende Kapellan i Gusdal 1828, Sogneprest i Hvideøeid 1834, i Sillejord 1839, i Fredrikshald 1848 og i Sandherred 1859.

² Se Mindeskrift af Neumann med Port. i 4, Biog. af Botten Hansen med Port. i Gidsvoldsgal. I, 52—64, Nalls Grind. c. m.

³ Conf. Ref. af 2den Septbr. 1811, aabent Brev af 10de April 1812, Canc.-Prom. af 9de Mai 1812 og Ref. af 4de Novbr. 1812, hvorved Fredrik VI skjenkede Universitetet Løiengaard.

i det beneficerede Gods stede ved Rescript af 3die Novbr. 1813, hvorved en hel Del af de bedste beneficerede Gaarde udlagdes til Boliger for Amtmænd, Sorensskrivere og Fogder!¹

Tunge Trængselsaar paafulgte. — Forbindelsen mellem Danmark og Norge blev ved Magtbud af Stormagterne sønderrevet. Norge, som paa Gidsvold havde givet sig selv en fri Statsforfatning blev 4de November 1814 som et selvstændigt Rige forenet med Sverige under samme Konge. I Norges Grundlov bestemtes: § 2, at den evangelisk Lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. § 4, at Kongen skal stedse bekjende sig til den evangelisk-lutherske Religion, haandhæve og beskytte den. § 16, den maa Landets Embedsmænd tilhøre, og § 106, at saavel Kjøbesummer som Indtægter af det Geistligheden beneficerede Gods skal blot anvendes til Geistlighedens Bedste og Oplysningens Fremme. Milde Stiftelsers Eiendomme skulle blot anvendes til disses Gavn.

Derved sikredes Resten af det beneficerede Gods for den vilkaarlige Anvendelse til andre Syemed, hvortil Tidsaanden var saa tilbøielig. Uagtet man kan yttre Tvivl om, at Staten har havt eller har Ret til at realisere Godsjet og slaa det til navngivne Prestebol skjenkede eller lovlig erhvervede Gods sammen i et stort fælles Fond, og uagtet der vel kan føres begrundet Anke over, hvorledes Staten gjennem Aarenes Løb har anvendt Udbyttet „til Presternes Gavn og Oplysningens o: den christelige, kirkelige Oplysnings, Fremme, saa haaber man, at Staten i Fremtiden som Formynder over Kirkeformuen kun vil anvende den overensstemmende med dens historiske Oprindelse og Grundlovens Bestemmelse.

I 1815 fandt en Folketælling Sted, hvoraf man erfarede, at Norge da kun havde 883,038 Mennesker. Norges Kirke talte da 5 Bisper, 49 Provster, 329 Sogneprester, Provsterne iberegneede, 65 residerende Kapellaner, i Alt 467 Geistlige. Den 28de August samme Aar holdtes den første theologiske Embedsexamen ved det norske Universitet, hvis theologiske Fakultet da bestod af Professor Svend Hersleb og Rector Johannes Steensen.

¹ I Rescriptet nævnes de afgivne Gaarde, Bergs Res. 4, 1118.

I Maret 1816 stiftedes, efter Indbydelse af Landets 5 Biskoper af 11te Juni 1815, det norske Bibelselskab, i det 4 Biskoper, Slotsprest C. Paveis og Professor S. Herøleb kom sammen 26de Marts 1816 i vor Frelsers Kirke i Christiania og vedtog Oprettelsen af et norsk Bibelselskab, der holdt sit 1ste Møde og valgte en Centralkomite 18de Juli 1816.¹ — Selskabets Opfordring fandt paa mange Steder velvillig Modtagelse og Understøtning og bidrog væsentlig til at afhjælpe det søselige Savn af Bibler, Testamenter, Katechismer og Forklaringer. Det følgende Aar feiredes en Jubelfest til Minde om Luthers Kirkeforbedring. Den 5te Februar døde den alderstegne Kong Carl XIII og efterfulgtes paa Sveriges og Norges Throne af Carl XIV Johan, der 7de September kronedes i Throndhjems ærværdige Domkirke.

Den nye Stats Organisation, et ødelagt Pengevæsen o. m., lagde saa aldeles Beslag paa Regjeringens og Stortingenes Opmærksomhed, at de kirkelige Anliggender ganske traadte i Baggrunden, naar man undtager de væsentlige Indskrænkninger i Geistlighedens Friheder og gamle Rettigheder, som fandt Sted ved Loven om Norges Skattevæsen af 1ste Juli 1816 og Loven af 20de August 1821 om det beneficerede Gods.

Bed hin berøvedes Sognepresterne og de residerende Kapellaner den Skattefrihed og Landskyldfrihed af deres Prestegaarde, som de gjennem Aarhundreder havde besiddet og ved denne fratog man Sognepresterne Retten til at bortbyggle det Jordegods, der var beneficeret til vedkommende Sognepresters Underholdning, i det sammes Realisation bestemtes, og Oplysningsvæsenets Fond grundlagdes.²

¹ Ved fleste Stemmer valgtes som Medlemmer af samme Biskop Bøch, Professor Herøleb, Vexler Stenersen, Pastor Kierschov, Kjøbmand Eric Thurman, Pastor Berch, Expeditionenssecretair P. Bogt, Slotsprest C. Paveis og Sayild. Kronprinds Carl Johan skienkede Selskabet 6600 Rdr. Bc. Om Selskabets sednere Virken se det norske Bibelselskabs femtiende Beretning 1866.

² Det Geistligheden tilhørende Jordegods udgjorde 1815 4477 Skpd. Tunger, hvoraf 222 var afgivet til Officeresgaarde, 111 Skpd. til civile Embedsgaarde og 31 Skpd. bortsolgt, tilbage 4110 Skpd. Tunge (Bogt i 30)*

14de Juni 1816 udfom dog en Lov angaaende nærmere Bestemmelse i Henseende til Geistlighedens Indkomster, den 24de October om Biskoppernes og Presternes Bisitater, 10de Octbr. 1818 Reglement for Kirker og Kirkegaardes Indvielse, 26de Octbr. om den geistlige Overøvrigheds Pligter, Resolution af Sde Septbr. 1818 om, at kun Valles Lærebog og Pontoppidans Forklaring maa bruges ved Confirmationsundervisningen. Paa Stortinget fremlagde Regjeringen et Forslag til Lov angaaende Religion og de geistlige Embeder, men Stortinget 1821 satte det 10de Marts i 2den Klasse, o: henlagde det, men 1ste August udfom Lov om de nordlandske Kirkers Salg!

Flere residerende Kapellanier bleve dels nedlagte, dels staaende ubesatte, hvortil dog ei blot Tidens Lunkenhed, men ogsaa Mangel paa theologiske Kandidater meget bidrog.

Staten lagde i disse Aar udelukkende Beslag paa alle Kræfter og Interesser. Kirkelivet var svagt, Lunkenhed herskede. De Dannede foretrak de private Theatre (som fandtes i de fleste Byer), og de Udannede Bertshusene for Kirken, Nationalbladet for Biblen. Om de symbolske Bøger og Ritualet bekymrede baade Prester og Menigheder sig lidt, og med Hensyn til Kirkens Sakramenter hyldede baade Prester og Menigheder ei sjelden den zvingliske Opfatning. Som gavnlige Modvegt og vækkende Røster blandt Folket virkede Hauges Benner, Bibelselskabet og flere af de Prester, som udgik fra det nye Universitet.

Et velordnet Skolevæsen var en Nødvendighed, især for en saa demokratisk Stat som Norge. At man ogsaa havde Die derfor, kan man se deraf, at der allerede i Juli 1818 udfom en Lov angaaende Maaden, paa hvilken det Fønødne til Skolelærernes Dannelse og Lønning for hvert Aar herefter skal udredes, og flere lærde Skoler¹ og et Skolelærerseminarium for Nordland og Finmarken stiftedes (4de Mai 1822).

Rigtigheden for 1813). Ved Armeens Reduktion bleve mange Chefs-gaarde overcomplete og burde vel være falden tilbage til de oprindelige Giere eller Kirkefondet, men dette skede ei. Se Lov af 14de Aug. 1818.

¹ 14de Septbr. 1816 oprettedes en lærd Skole i Drammen, 9de Juli 1822 en lærd Skole paa Fredrikshald og 1ste August s. A. en lignende i Skien.

Uagtet Norge 1814 blev skilt fra Danmark, vedblev Nordmændene med Opmærksomhed at følge denirkelige og videnskabelige Udvikling i det gamle Frændeland. S. Grundtvigs bekjendte Dimissionsprædiken 1810, „Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus“ og hans sednere rige digteriske og religiøse Virken fandt Indgang hos Mange og blev ikke uden gavnlig Indflydelse paa 3 Nordmænd, som kom til at virke med megen Velsignelse i den norske Kirke, nemlig Svend B. Hersleb, Johannes Stenersen, der begge bleve de første theologiske Lærere ved Norges nye Universitet, og Katechet Wilhelm Beyels, der berigede vor theologiske Litteratur med værdifulde Skrifter og udgav det første theologiske Tidsskrift i Norge.

Megen Indflydelse paa de dannede Klasser havde Grundtvigs Samtidige, Jacob Peder Mynster, der 1811 blev ansat som Præst i Kjøbenhavn, hvor han snart erhvervede sig et berømt Navn som Prædikant og vedligeholdte dette ved sine trykte Prædikener, sine Bemærkninger over den Kunst at prædike og øvrige talrige Skrifter. „I Besiddelse af Tidens hele Dannelse dels ledede dels fulgte han Tidens religiøse Udvikling med sikker Taft.“ Mange Nordmænd, som før 1814 studerede ved Kjøbenhavn Universitet, mindedes ogsaa med Taknemmelighed deres Universitetslærere, den humane, skarpsindige og lærde Peder Erasmus Müller og den kvikke Jens Møller, der blandt Andet udgav theologisk Bibliothek, 24 Bind.

XXIV.

Johan Storm Munch.

1823—1832.

Han er født 31te August 1778 paa Baage Præstegaard i Gudbrandsdalen. Hans Fader var Peder Munch, Sognepræst til Baage († 21de Octbr. 1802 som Sognepræst til Land), og

hans Moder var Christine Storm († 13de Januar 1825), Søster til den bekjendte Digter Edvard Storm.¹

Han modtog sin Undervisning hjemme tilligemed sin Broder Edvard af Faderen, der var en velstuderet Mand og især sterkt i det latinske Sprog, og dimitteredes privat af denne.

Han underkastede sig examen artium 18 Aar gammel i Aaret 1796 og erholdt laudabilis præ cæteris i alle Discipliner, blev indfaldt, og da han var den anden i Ordenen af dem, som toge Examen, blev han tilsagt at holde paa det store Auditorium den latinske Tale, som kaldtes gratiarum actio, der var hans første offentlige Foredrag. Det følgende Aar tog han 2den Examen med laudabilis, og forat kunne hjælpe sin svagelige Fader, som høilig trængte til hans Hjælp, underkastede han sig allerede i Juli 1799 theologisk Embedsexamen med Charakteren haud illaudabilis, som han ogsaa fik for den fæctetiske Prøve. At han ikke fik bedre Skudsmaal smertede ham, da han ei naaede sin Bestemmelse, at hjælpe sin kjære Fader; thi saamtidig blev det forbuden at søge veniam ætatis, saa ingen Kandidat kunde blive Prest, førend han havde fyldt det 25de Aar, og Munch var kun 21. For Dimisprædiken derimod tilkjendtes han laudabilis. Han var derefter nogen Tid Huslærer hos Amtmand Baron Herman Løvenskjold paa Løvenborg, indtil han 1805 paa Rancellipræsident Kaas's Anbefaling af Kammerherre og Amtmand Marcus Gjøs Rosenkrants blev kaldet til residerende Kapellan til Skieberg Menighed i Smaalene. Da Kaldet var ringe, tilbød Rosenkrants ham Logis hos sig paa det deilige Hafsland, hvor han boede i 3 Aar. Den begavede Mand gjorde her Bekjendtskab med Prinds Christian August, der var Kommandant paa Fredriksten, og blev, da Krigen udbrød 1808, udnævnt til Feltprest. Han delte sine Landsmænds Kjerlighed og Begeistring for Prindsen i den

¹ „Han var en Søn af Maanedslieutenant Søren Munch i Christiania, der var en af Tordenstjolds Mænd og slog med ham i Dyrskilden, men døde ung fra Kone og Børn“. J. M. Se hans Autobiographi i Sande Kaldsbog. Om hans Ansættelse som Slotsprest Nationalbladet 9de Hefte 1818 Nr. 21, 97, 219.

Grad, at han regnedes blandt de ivrigste af „Christian Augusts Venner.“ Følgen deraf var, at han stod slet anskrevet hos den danske Regjering og regnedes blandt Grev Wedels Tilhængere, hvem Regjeringen ei var bevaagen.

Da han merkede, „at Hofvinden ei blæste til hans Fordel“ og han ei kunde vente nogen Befordring, men kun havde en høist ubetydelig Bartpenge at leve af, modtog han Indbydelse af sin trofaste Ven Carsten Tank om at komme til Fredrikshald, hvor Tank gav ham frit Hus, og hvor han fra Mai 1810 holdt privat Skole og slog sig godt igjennem, „og aldrig, httrede han selv, skal jeg glemme det Venskab og den Velvillie, som jeg mødte overalt under mit Ophold paa Fredrikshald.“ I October 1811 flyttede han til Christiania, hvor hans Broder var bosat, og hvor han haabede at finde Udkomme som Sproglærer. I 3 Aar havde han staaet paa Bartpenge og søgt mange Kald, men forgjeves, da hans Velynder Grev Herman Wedel Jarlsberg i October 1812 tilbød ham Sande, som just var bleven ledig, og 29de Januar 1813 blev han kaldet til dette Embede, som han beklædte i 4 Aar. 1ste September 1817 blev han forflyttet til at være Slotsprest paa Akerhus og Sogneprest til Aker efter sin Ven Paveis, som 26de April var bleven udnævnt til Biskop i Bergen. Her levede og virkede han med Alvor og Kraft, indtil han 26de Februar 1823 blev udnævnt til Biskop i Christianssands Stift, hvortil han blev viet af Biskop Sørensen i Christiania Kirke 23de Septbr. s. A.

Her førte han i 9 Aar Bispestaven med Myndighed og Kraft, indtil han efter en længere Sygelighed hensov i sit 54de Aar, 26de Januar 1832.

Den 6te April 1819 blev han geistligt Medlem af Nordstjerneordenen, og 1821 hædredes han med Medaillen for Borgerdaad. I et under 28de Januar (altsaa 2 Dage efter hans Død) holdt Ordenskapitel blev han udnævnt til Kommandør af Nordstjerneordenen.

Munch var en af sin Samtid høit skattet Digter, hvis Qvad Harpen eller de 3 høie Ord begejstrede Nordmændene i gamle Dage.

Dommen om ham som Biskop lød derimod meget forskjellig.

Paa den ene Side skildredes han som en stolt og myndig Prælat, der ved enhver Leilighed vilde vise sin Overlegenhed og Magt og smaalige Forsængelighed, paa den anden derimod rostes han som en dygtig og human Mand, der ved enhver Leilighed optraadte som sin Geistligheds Forsvarer, naar disse lede Overlast af Menighederne, som ei saa sjelden fandt Sted, medens han derimod med Alvor satte de Skjodesløse til Rette. For med Sandhed at bedømme Biskop Munch maa vi betænke de Forhold, under hvilke han modtog Bispestaven. Stor Vilkaarlighed fandt overalt Sted med Hensyn til Ritualet, og hver Prest benyttede deraf, hvad han selv vilde, eller som var bleven Skik og Brug. Kirkerne vare forsømte, og med Hensyn til Kontoirhold, Embedsbøger osv. fandt stor Skjodesløshed Sted, da Sørensen i disse Henseender var mindre nøieregnende. Munch var derimod ogsaa i Sligt en Ordensmand, og fordrede af sine Underordnede Orden og Punktlighed, ligesom han med Alvor stræbte at raade Bod paa de værste Tilsidesættelser af Ritualet. Saaledes førte han en lang og skarp Strid med en gammel Provst, der som saa mange andre Geistlige med Biskop Hansens Minde havde aflagt Messesfjorte og Hagel, selv ved Kommunionen, og den Gamle kunde aldrig glemme, at han atter blev nødt til at tage „det Skabrak“ paa. Ligesaalidt som han sparede Presterne, sparede han Menighederne, naar de forsømte deres Kirkers Bedsligholdelse eller ei vilde lønne deres Skolelærere anstændig. At Mange, især ældre Prester, der vare vant til den „snille“ Sørensen, fandt Munch stolt og myndig og med Menighederne lidet syntes om denne Kontrollør og Tugtemester, er naturligt, medens derimod den yngre Geistlighed i Almindelighed stattede den nidkjere og dygtige Biskop, i hvem de, i Kampen for at hævde deres Embede og modarbejde Misbrug og Laster, altid i den usofsærkede Biskop havde en kraftig Støtte. Og en saadan tiltrængtes nu; thi det gamle patriarkalske Forhold mellem Prest og Menighed var næsten overalt forsvundet. Presten overlæsfedes med verdslige Forretninger, og som Formand i Skole- og Fattigkommissioner og Lovenes Overholdere kunde de ei undgaa, især under et nøiesende Dvertilsyn, at komme i Strid med deres Menigheder eller vække Misnøie, som

ærgjerrige Bondehøvdinger greb med Glæde for at komme i Orde for Frihedsmænd og Folkvenner ved at danne en Opposition mod Presten, som betragtedes som Embedsmand og henregnedes til den „tærende“ Stand.

Deri var imidlertid nok Alle enige, at Biskop Munch var en ualmindelig begavet, nidtjer og retskaffen Mand og dygtig Biskop.

Biskop Munch var Medlem af det kongelige norske Videnskabselskab og af det kongelige danske Oldskriftselskab.

I Aaret 1809 egtede han Else Petronelle Hofgaard paa Fornebo, Datter af Andreas Hofgaard, der havde været Sogneprest i Sigdal. Med hende, som overlevede ham, havde han 4 Sønner og 2 Døttre.

1) Andreas, født 19de October 1811 i Christiania, overordentlig Docent ved det norske Universitet, Ridder af St. Olavs Ordenen og den svenske Nordstjerne Orden. Bekjendt Digter.
 2) Herman, f. 1ste Juni 1814 paa Sande. Soldbetjent paa Moss.
 3) Peter Christian, født 27de Juni 1817 paa Sande. Kaptain og Kompagnichef.
 4) Johan Storm Munch, f. 21de October 1827 i Christianssand, en Tid Prest i Amerika, siden Stiftskapellan, const. Prest ved Boddængslet, Sogneprest til Horten 1867.
 5) Caroline Johanne, f. i Christiania 15de Aug. 1820.
 6) Henriette Christine, f. i Christiania 16de Decbr. 1822.

Han har ladet følgende trykke:

Denons Reise i Egypten under Bonapartes Felttog, oversat fra Franst, K.havn 1804, i 8vo. Forsøg til en metrisk Oversættelse af Virgils Æneide, 2den Sang, ibi. i 8vo. Norges Farvel til Prinds Christian August, Sveriges Kronprinds, Chr.ania 1810. Mindetale over Christian August, holden paa Fredrikshald 10de August 1810, Chr.ania. Gjenlyd af Sveas Sorg over Nordens store Tab, ibi. Rosensteins Rigtale over Carl August, oversat af Evenst. Prolog paa Prinds Christian Fredriks Fødselsdag, Chr.ania 1813. Don Carlos af Schiller, oversat, Chr.ania 1813. Fjeldblomster, Chr.ania 1813. Nordens Forening, et Digt, Chr.ania 1814. Saga, et Fjerdingaarsfrøst, 3 Bind, Chr.ania 1810—20. Athalia, et Sorgespil af Racine, oversat fra Franst, Chr.ania 1818. Carl Carlsson Mørners Minde af Jacob de la Gardie, oversat, med 3 Mindekvad af Schwach, Bjerregaard og Udgiveren. Stormen, Prolog ved det dramatiske Selskabs Forestilling den 26de Januar 1819, Chr.ania. Tale i det norske Bibelselskabs Møde 21de October 1820, Chr.ania 1821, Farvel til Akershus Slots og Akers Menigheder, Chr.ania

1823. Presten i Hallingdal eller Høyen, År. sand 1825. Nogle betimelige Ord om Nødvendigheden af at indskrænke Brændevinets Misbrug etc., År. sand 1827, og den ved Lov af 16de Juli 1816 tilladte Brændvinsbrænden, 31 Sider i 8vo.

Desuden findes af ham i forskjellige Tidsskrifter Digte, som i Minerva 1803, Harpespillerens og Oversættelse af Horats 2den Bog's 10de og 16de Ode, i Budstikken 1811 til Kongen, da han gav Norge et Universitet. Han gav ogsaa Bidrag til Tidsskriftet Tiden, som Wulfsberg udgav 1808, og til Schwachs Nytaarsgave, Nor, for 1815 og 16.

Hvad der er yttret om Stiftets Stilling under Sørensen, gjelder tildels om de saa Aar, Munch var Biskop, skjønt han med Alvor holdt Menighederne til at reparere deres forsaldne Kirker og Presterne til mere at holde sig Ritualen efterrettelige. Den uværdige Dyrborg, Sogneprest i Heggebostad, blev tiltalt og affat 1826. Nogle Forandringer fandt Sted ved Provsteinddelingerne, og Nedens Provsti deltes (11te Januar 1826), i Østre og Vestre. Christianssands Bispegaard solgtes (efter Ref. 24de Juli 1827) mod aarlig Husgodtgjørelse for Bispen af 260 Spd.

Kvæerne tilstodes ved Kongl. Ref. af 11te Mai 1826 Frihed til at opholde sig i Stavanger By, hvor nogle Familier havde dannet et lidet Samsund, mod at de forpligtede sig til, ikke uden særdeles Tilladelse at henseslytte til et andet Sted i Riget.

*

*

*

Det Vigtigste, som indtraf i den norske Kirke i de 8 Aar (1823—1832), Munch var Bisp, var følgende:

Forat afhjælpe det Savn af christelige Opbyggelsesbøger, som begyndte at vise sig, stiftedes eller constituerede sig 22de Juni 1825 det tidligere stiftede Selskabet for christelig Undervisnings- og Andagtsbøgers Udgivelse, i hvis Hovedbestyrelse W. Wegels sad og virkede til sin Død. Selskabet besørgede ei blot Katechismen og Forklaringen trykte og solgte til billig Pris, men udgav flere Opbyggelsesbøger, blandt hvilke Wegels Andagtsbog for Menigmand fandt megen Udbredelse.

I Aaret 1825 begyndte Nils Stockfleth sin apostoliske Virk-

sjomhed blandt Lapperne, da han blev ansat som Sogneprest i Vadso. Forat kunne virke med Velvagnelse blandt dette lille Folk besluttede han ei blot selv at lære deres Sprog, men ogsaa skaffe dem Testamenter og Skolebøger i samme. Forat saa bedre Anledning til at lære Folket og dets Sprog søgte han det lille Lebesby Kald, hvor han studerede med Ihærdighed Folk og Sprog, oversatte 1831 og 1832 det nye Testament o. m. paa Lappisk og besørgede dem sednere ved offentlig Understøttelse trykt.

Den 25de Juni 1830 feiredes et Jubileum i Anledning af den evangelisk-lutheriske Troesbekjendelses Overleverelse til Keiser Carl V paa Rigsdagen 25de Juni 1530.

Regjeringens og Storthingenes Virksomhed i firkelige Anliggender var ringe. Staten vedblev at lægge Beslag paa alle Kræfter, selv Kirkens, for at ordne sig. 24de Juli 1827 udkom dog en Lov, der bød, at Bekjendtgjørelser og Tillysningen fra Prædikestolen om verdslige Gjenstande, eller saadanne, der ei udkræve den kristne Kirkes Forbøn, herefter ei skal ske. 27de Juli 1830 udkom den bekjendte Lov om Prestaattester og Betaling for dem, der i sin Tid gjorde megen Opsigt.

Mere Opmærksomhed vistes Universitetet, som 28de Juli 1824 fik sig en Fundats, og Skolevæsenet, i det flere Middelskoler oprettedes i Byerne,¹ og 14de Juli 1827 udkom Lov angaaende Skolevæsenet paa Landet.² Regel-Undervisningsmethode begyndte at komme i Mode.

Nordmændene vedblev fremdeles med Deltagelse at følge den saa nær beslægtede danske Kirkes Udvikling og Skjebne. Mynster og Grundtvig vedbleve hver i sin Retning at være de mest fremragende Mænd. I 1825 fremtraadte den

¹ Middelskoler oprettedes i Laurvig og paa Kongsborg (10de Jan. 1824), i Arendal 19de Novbr s. A., paa Møldre 4de Juni 1831, paa Tromsø ditto. 2den Juni 1824 oprettedes i Thronhjelm en Undervisningsanstalt for Døvstumme.

² 1832 21de Decbr. autoriseredes Herølsbø Bibelhistorie og 6te Mai en af Herølsbø og Gislesen efter Kirkedepartementets Paalæg revideret Oversættelse af Luthers lille Katechisme. Den sidste fandt adskillig Modsigelse og kunde ei fortrænge de ældre Oversættelser.

skarpsindige og høit begavede Henrik Nicolai Clausen, der 1821 var ansat som Lærer ved Kjøbenhavns Universitet, med sit omfangsrige og lærde Verk: Katholicismens og Protestantismens Kirkeforsatning, Lære og Ritus. Dette Verk fandt megen Modsigelse, især af Grundtvig, der i sin Bog, Kirkens Gjenmæle, blandt Andet paastod, at Clausen som ærlig Mand enten maatte gjøre den christelige Kirke høitidelig Afviget for sin uchristelige og forargelige Lærdom eller nedlægge sit Embede og aflægge sit christne Navn, og vil han ingen af Delene, da erklærer jeg ham paa den eneste egte historiske christelige Kirkes Vegne for en falsk Lærer!

En heftig og langvarig Strid fulgte paa denne Tiltale, hvori den lærde Rude lbach og den lidenskabelige Lindberg, som Grundtvigs Kampfæller, især toge virksom Del. Clausen havde indstevnet Grundtvig som Injuriant, og Danmarks Høieste dømte (30te Octbr. 1826) Grundtvigs fornærmelige Udeladelser mod Clausen for døde og magtesløse og ham i Mulkt af 100 Rdlr. og Processens Omkostninger.

Lindbergs Skrift: Er Dr. Professor H. N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke (1828), bragte atter Striden til at blusse op, og Grundtvig begyndte at arbejde paa en aaben Skilsmisse eller Udtræden af Kirken.

XXV.

Matthias Sigwardt.

1832—40.

Han er født den 13de October 1770 paa Borre Prestegaard ved Horten af Forældrene Søren Sigwardt, Sogneprest til Borre, og Ulrike Eleonore Weinich.

Undervist i Fædrenehjemmet af sin Fader indtil 1788 blev han da optagen i Christiania Latin-Skole, hvorfra han af Rector (siden Statsraad) N. Treschow 1791 dimitteredes til Kjøbenhavns Universitet. Efterat have underkastet sig første og anden Examen med Characteren laudabilis var han, ved de trange Kaar,

hvori han kom ved sin Faders imidlertid indtrufne Død, nær bleven hindret i at fortsætte sine Studier ved Universitetet, men ved Hjælp af Stipendier og den yderste Tarvelighed og Nøisomhed lykkedes det den slittige unge Mand at overvinde alle Hindringer. I Aaret 1795 tog han theologisk Embedsexamen med Charakteren *laudabilis et quidem egregie*, hvilken Charakter han ogsaa samme Aar erholdt for sin Dimisprædiken. Hans vedholdende Flid og utrættelige Stræben omtales med Berømmelse af Professorerne Moldenhawer og Hornemann, hvilke begge ogsaa rose hans grundige Kundskaber og Indsigt i det theologiske Studium, hans ædle Hjerte og hans milde og elskværdige Tænkemaade. Udrustet med gode Kundskaber og Anbefalinger vendte han tilbage til Fædrelandet forat blive Huslærer, men efterat have underkastet sig den katechetiske Prøve med *laudabilis*, blev han allerede 1796 ansat som personel Kapellan hos Hr. Provst Hopstock til Vaale i Jarlsberg Grevskab og som Lærer ved et af ham for Drengsbørn oprettet Institut. (1798 udnævntes han til residerende Kapellan samme Steds). Det følgende Aar blev han Astensangsprest og rector scolæ i Tønsberg samt Medinspectør ved det derværende Skolelærerseminarium, hvilket Embede han bestyrede, indtil han i Aaret 1804 beskikkedes til Sogneprest for Oslo Menighed og Hospital samt Prest ved Tugthuset. 1804 constitueredes han tillige som 3die Prest ved vor Frelsers Menighed i Christiania. I Aaret 1815 faldt han i en langvarig og farlig Sygdom. For paa Landet at gjenvinde de tabte Kræfter, søgte og fik han 20de Mai 1816 Tune Kald i Smaalene. Fra dette Embede, hvis Besørlighed var forøget ved Nedlæggelsen af det residerende Kapellani, blev han 15de Juni 1820 befordret til Stiftsprovst og Sogneprest i Christiania. I denne talrige Menighed virkede han med usfortrøden Iver, indtil han 11te August 1832 blev udnævnt til Biskop i Christianssands Stift.

Den samme Nidsjærlighed, Flid og utrættelige Gavnelyst, han havde vist i sine foregaaende Stillinger, udmærkede ogsaa den nu bedagede Mand i denne nye, ophøiede Virkekræds, hvor han elsket og savnet endte sine Dage, 70 Aar gammel, 8de October 1840.

„Saalænge ufortrøden, redelig Flid, samvittighedsfuld Dyndelse af Pligter, uafbrudt Stræben for det Sande og Gode, et ydmygt troende Hjerte og opoffrende Kjærlighed mindes og æres, vil Biskop Sigwardts Minde bevares i kjerlig Erindring; thi saadant var hans Liv og hans Birken i Guds Vingård.“¹

Som Tegn paa hans Konges Bevaagenhed og Paaskjønnelse blev han 1821 geistligt Medlem af Nordstjerneordenen, 1825 Hofprædikanant og 1839 geistlig Kommandør af Nordstjerneordenen.

„I Fred med Menneffer og Gud
Han savnet gif af Verden ud.“

Sigwardt var Medlem af det topografiske Selskab, af det kongelig svenske Selskab for Begyelundervisningens Fremme og det kongelig norske Videnskabselskab i Throndhjem.

Biskop Sigwardt var gift 1) med Provst Hopstoffs Datter, Lovise Cathrine Juliane Hopstock, hvem han egtede 1798, og med hvem han havde 5 Sønner og 2 Døttre. Hun døde i Oslo 7de Decbr. 1815. Han skrev selv et Sørgedigt over hende, hvilket findes i Rigtstidenden for 1815. 2) 11te Septbr. 1822 med Stiftsprovst Lumholts Enke Karine Næsskill, der overlevede ham og døde i Christiania.

I første Egteskab havde han 5 Sønner 2 Døttre, af hvilke kun følgende overlevede Fadereren, nemlig:

1) Mathias, f. 1802 15de Decbr., Sogneprest til Rittedal, gf. 18de August 1831 med Lovise Ingstad. 2) Frederik Julius Bech, f. 1808, Cand. theol. og Styret af en privat Skole i Risør, hvor han døde 29de Mai 1844, gf. med Julie Cecilie Hopstock. 3) Ulrike Eleonore, gf. med Arnt Wittendorph Greve, f. 1798 10de April, residerende Kapellan til Domkirken i Bergen.

Sigwardt har i Trykken udgivet:

Tale holden paa Skoleholdersseminariet paa Tønsberg (i Hermoder XV, 113.) Bidrag til den norske Bondeven. En Christens vise og værdige Forhold da, naar det ængstelige Spørgsmaal paatrænger sig: Hvorfra Skulle vi faa Brød, Præd., 1813. Tale holdne paa den anordnede Talke- og Bedesfest 22de Mai 1814. Erklæringer og Dplysninger i Anledning af Organist Daanes Skrift angaaende hans Orgelspil 15de Juni 1828, Chr.ania 1828,

¹ 25de Beretning om det norske Bibelselskab. I Morgenbladet 1840, Nr. 320, findes en vakker Mindefang over ham af M. L.

59 S. i Svo. Indbydelse til Christiansands Stifts Menigheder at høitideligbolde den anerknede Jubelfest 1837. En Tale i vor Frelser's Kirke ved N. St. Schulz's Forleser, (i Norsk Vidensk. Selskabs, Skrifter III. 165—69).

Det vigtigste, som skede i Christiansands Stift, medens Sigwardt var Bisp, var, at Øvre Thelemarkens Provsti 26de Juni 1837 deltes i det øst- og vestensjeldske. Sint kom til at indbefatte Tind, Hjerdal og Sillejord, og dette Hvideseid, Risfedal, Moland, Laurdal, Mo og Vinje.

*

+

*

Se vi hen til den norske Kirkes Stilling, medens Sigwardt var Bisp (1832—40), saa fandt ingen væsentlig Forandring Sted. Presternes verdslige Forretninger som Formænd i Skole- og Fattigvæsenet og dermed forbundne Ligningskommissioner o. m. bleve Aar for Aar besverligere og byrdefuldere, og Presterne skattedes mere som Kommunemænd og Stats tjenere end som Herrens Tjenere i hans Kirke.

Styrelsens Opmærksomhed var hovedsagelig henvendt paa Realisationen af Prestegodset¹ og Ordningen af Skole- og det overhaandtagende Fattigvæsen. En Undtagelse var det, at 2den Juli 1834 oprettedes ved Universitetet en Læreanstalt for Theologers praktiske Dannelse, og at ved kongelig Resolution af 21de Septbr. paabødes, at den Søndag, til hvilken Mariæ Vebudelse var henlagt, skulde ansees og feires som christelig Festsdag.

I en Skrivelse fra Kirke departementet af 30te April 1836 til Landets Bisper forelagdes dem og Geistligheden 15 Spørgsmaal til Besvarelse, der hovedsagelig dreiede sig om Almueskolevæsenet. 17de October 1839 nedsattes en stor Kommission under Forsæde af Universitetets Procantaler, Statholder Grev Wedel, forat foretage en Revision af det hele Undervisningsvæsen.

Forat afhjælpe det dybt følte Savn af duelige Lærere ved Almueskolen, oprettedes Skolelærerseminarier i Aker 1834, i Klæbo 1838, paa Stordøen 1838 og paa Holt for Christiansands Stift 1839.

¹ Lov om beneficeret Gods af 28de Novbr. 1836 og om Realisation af Annergaarde af 2den Marts 1837.

Flere faste Skoler bleve oprettede og Jord afgivet af Prestegaardene til Skoler og til Lærerne ved den faste Skole ved Kirken. I 1839 anvendtes 2000 Spd. af Kirke og Oplysningsvæsenets Fond til at oprette Almuebiblioteker.

Allehelgensdag 1837 feirede den norske Kirke en Jubelfest til Minde om Reformationens Indførelse i Norge.

Kaste vi Blikket paa den danske Kirke, saa finde vi Kirkekampen staaende. Den 4de Septbr. 1834 døde Sjællands Biskop, Peder Erasmus Müller, og efterfulgtes af den ostere omtalte Jacob P. Mynster, der nylig havde beriget Litteraturen med sin berømte Andagtsbog: Betragtninger over de kristelige Troeslærdomme (1833). En af hans første Arbejder var, efter kongelig Resolution af 22de Juli 1837, at udarbejde et nyt Ritual, som han ogsaa fuldførte, men som saa heftig blev angreben af Grundtvig og hans Venner, at den 3die liturgiske Feide udbrød, hvis Slutning ogsaa nu var, at Alt blev ved det Gamle.

Striden mellem Statskirken med dens Høvdinger Mynster og Clausen og den frie Kirke med Daabspagten som Kirkeprincip, Troesbekjendelsen som Fundament, og Løsningen af Sognebaandet o. m. som Følger, gav Anledning til, at Kirkekampen fortsattes. De danske Theologer deltes i 2 Leire, Skrifttheologerne, der holdt paa Statskirken og den hellige Skrift som Fundament, og det saakaldte kirkelige Parti, der grundede Kirken paa Daaben og Bekjendelsen (de 3 Troesartikler), som de paa-stode bogstavelig at være Apostlerne meddelt af Herren selv, en Paaastand, som vakte Modsigelse, og hvis Uholdbarhed Modstanderne antog bevist ved, at der findes fra Oldtiden af flere mere eller mindre forskjellige Udgaver af samme Bekjendelse i de forskjellige Kirkeafdelinger.

XXVI.

Jacob von der Lippe.

1841—66.

Han er født i Bergen 27de September 1797. Hans Forældre vare Gerhard von der Lippe, Kjøbmand samme Steds, og Antonette Ulrike Dietrichson, der begge ere døde, hans fromme Moder saa Aar efter hans Fødsel, og hans Fader, „hans Barndoms kjerlige Beskytter, hans Ungdoms omhyggelige Leder,“ i Aaret 1830. Efterat han i flere Aar havde nydt Undervisning i de forskjellige Undervisningsanstalter for vordende Handelsborgere, blev han i Aaret 1810 indsat i Bergens lærde Skole, hvis Rector Arens dimitterede ham i Aaret 1815 til det norske Universitet i Christiania. Her tog han 1ste og 2den Examen begge med laudabilis og lagde sig derpaa efter de theologiske Studier, hvor han i „Professør S. Hersleb og Stenersen fandt fromme, nidkjere og kyndige Beiledere, hvem han bevarede i dyrebart Minde.“ I Januar 1819 underkastede han sig theologisk Embedsexamen med laudabilis. Han reiste kort derefter tilbage til Bergen, hvor han ved kongelig Tilladelse underkastede sig de praktiske Prøver og erholdt for den homiletiske laudabilis med Udmerkelse (laud. et quidem egregie) og for den katechetiske laudabilis. Strax efter, 23de Juni 1819, blev han udnævnt til residerende Kapellan for Haugs Menighed og 23de August 1821 til Sogneprest i Skonevik, begge i Bergens Stift. Her var han til 1825, da han 24de Septbr. blev forflyttet til Augvaldsnes i Christianssands Stift. Det følgende Aar blev han constitueret og 1829 confirmeret som valgt Provst i Karmsunds Provsti. Her virkede han til 1831, da han blev udnævnt til Stiftsprovst og Sogneprest i Christianssands By. Under Bestyrelsen af dette Embede havde han efter Munchs Død henvend et Aar bestyret Christianssands Bispeembede og efter Sigwardts Død fra 28de October 1840 ligeledes indtil det behagede hans Majestæt Kongen under 15de Marts 1841 at udnævne ham til Bisop i Christianssands

Stift. Til dette Embede indviedes han i Christiania af Biskop Sørensen 11te Juli s. A.

Foruden de Forretninger, han i Medsør af de forskjellige Embeder, der have været ham betroede, har havt at udføre, har han ogsaa ved Medborgeres Valg været kaldet til forskjellige andre. Saaledes var han for Stavanger Amt Repræsentant ved 6te ordentlige Storting 1830 og for Christianssands By paa Stortingene 1836, 1839, 1842, 1848, 1854, 1860. I 1845 og 1857 undslog han sig forat modtage Valget.

Ogsaa i andre Retninger har Christianssands Kommune lagt Beslag paa denne ogsaa i verdslige Sager erfarne og dygtige Mands Kræfter. Fra Formandskabsinstitutionens Indførelse 1837 indtil 1840 var han ogsaa virksomt Medlem af Byens Kommunalbestyrelse, flere Aar Formand for Underafdelingen af Selskabet for Norges Vel i Christianssands By, deltog i Bestyrelsen af Arbejdsanstalten, i Oprettelsen af Byens Asyl, Borger-skolen o. m.

Biskop von der Lippe blev 1836 Medlem af det kongelig norske Videnskabselskab i Throndhjem.

Det praktiske Liv med dets mange Krav har lagt saa meget Beslag paa denne brugbare Mands Tid og Kræfter, at han har havt liden Anledning til at virke ved Skrifter, men derimod desto mere ved sit mundtlige Ord baade i Kirke, paa Stortingene og i Kommunebestyrelsen og ved mange Indstillinger i Kirke- og Statsager fra de Kommitteer, hvis Formand han var.

Paa Stortingene har han almindelig været Formand i Kirkekomiteen og Præsident i Lagtinget, hvor man altid hørte ham med Opmærksomhed, og hvor den moderate og kloge Mand stedse har havt ei liden Indflydelse paa Sagernes Behandling og Udfald. Under Sagernes Behandling saavel i Kommitteerne som i Debaten, udmærkede han sig ved Lethed i at opfatte en Sag, Klarhed i at fremstille den og en mageløs Færdighed i at expedere enhver Sag.¹

¹ Efter en Bisitats erklærede en Bonde, som var tilstede, da han dikterede til Protokoll: „Det er den største Diktator, jeg har hørt“.

Biskop von der Lippe regnes endvidere blandt vort Lands mest begavede Talere. Med særdeles Interesse tog Biskop von der Lippe sig af Skolevæsenet, som under hans Tilsyn fik et betydeligt Opving, og hvoraf han har megen Fortjeneste, da han er af Naturen udrustet med et sjeldent Organisationstalent og er en dygtig og utrættelig Visitator.

Endnu en Sag, hvoraf Bispen har Fortjeneste, er Afholdssagen. Blandt de Feilgreb, hvori det første ordentlige Storting gjorde sig skyldig, var, at det ved Lov af 1ste Juli 1816 tillod fri Brændevinsbrænden, en Frihed, der misbrugtes overalt og ikke mindst i Christianssands Stift, hvorom Biskop Munch allerede i sin Forestilling til Stortinget 1827 gav en sørgelig Skildring. Forgjeves søgte Stortingene sednere ad Lovgivningens Bei at raade Bod paa Ondet. Da forenede sig først i Christianssands Stift og siden næsten over det hele Land, fædrelandsfjendede Mænd, blandt hvilke J. von der Lippe, for ved Exempel, Tale og Skrift at modarbejde dette Nationalonde, og det lykkedes paa mange Steder at bryde det Onævælde, som Brændevinsdrik ved Skif og Brug og Bane havde erhvervet sig.

De vigtigste Forandringer, der intraf i Christianssands Stift i den Arrække, Jacob von der Lippe var Biskop, var følgende:

Hans Opmærksomhed var stedse henvendt paa at skaffe Menighederne let Adgang til Guds Ord og deres Prester, og derfor brugte han sin Indflydelse til at faa de større Kald delte. Saaledes blev Stiftets største Kald Dvestad delt 1842 i Dvestad og Fjære, i det det residerende Kapellani blev hævet. 1849 deltes atter Dvestad, i det Annexet Froland blev et eget Prestegjeld og en ny Kirke byggedes paa Hüs i Dvestad. Undal, hvis residerende Kapellani ophævedes, deltes i Nedre Undal, som bestaar af Valle og Spangereid, og Øvre Undal, som bestaar af Vigmostad og Konnismo. Stavanger deltes 1848 i Stavanger og Hetland. Balke Prestegjeld deltes i 1854 i Balke med Gyland og Siredal med Tonstad som Hovedsogn og Lunde som Annex. Fjotland, Annex til Kvinesdal, blev 1856 et eget Prestegjeld med 300 Spd. aarligt Tilskud af

Kirke- og Oplysningsvæsenet Fond, Aaserald, Annex til Bjælland, blev ogsaa 1856 et eget Prestegjeld med aarligt Tilskud af 300 Spd. af Kirkefondet. Sand Sogn skiltes 1858 fra Jælle og forenedes med Saude, Annex til Suledal, til et eget Prestegjeld. Høivog, Annex til Vestre Moland, blev 1860 et eget Prestegjeld. Stavanger Sogneskald deltes atter 1860 i Domkirken's Prestegjeld med Sogneprest og residerende Kapellan og i St. Petri, der fik en ny smuk Kirke, ogsaa med Sogneprest og residerende Kapellan. Ved Hetland var allerede 1859 ansat en Kapellan pro loco. Katechet Embeder oprettedes i Farsund (1855), Mandal (1855), Haugesund (1857), Eggersund (1859), Flekkefjord (1860). Nye Kirker byggedes i Gjerestad, Grimstad, paa Hiis, paa Njøsstranden, i Kobbervig, i Tvedestrand, i Beum, Annex til Moland, i Nisfedal osv.

Et andet kirkeligt Anliggende, som Biskop von der Lippe med Iver tog sig af var, at forsyne Stiftet med Testamenter og Bibler. Det norske Bibelselskab var, som før fortalt, stiftet 1816, men dets Virksomhed havde hidtil fundet saa liden Understøttelse i Stiftet, at Stiftskommitteens Virksomhed maatte ansees ophørt. Vel havde Sigwardt udstedt et Circulaire 31te October 1834, men det virkede kun lidet. Antallet af Bibelselskabets Medlemmer i det hele Stift var kun 14, med et Bidrag af 16 Spd. 60 ¢, hvoraf 8 i Østre Nedenes Provsti. Ved Biskop von der Lippes og flere Presters Bestræbelser stiftedes fra 1842—1845 henved 20 Underafdelinger, hvilke senere forøgedes. Ved Siden af det norske Bibelselskab virkede det brittiske Bibelselskab med Iver og stor Liberalitet, hvorved det lykkedes den residerende Kapellan i Stavanger, Alexander Lange, og flere Prester rigelig at udbrede Guds Ord mod en billig Pris og som Gaver til Trængende.

Biskop J. von der Lippe¹ havde med Ingeborg Griksen

¹ Familien von der Lippe hører til en af de mange Slegter, som fra Tidskland ere indflyttede til Norge og især til Bergen, og ei usandsynlig fra Danzig, hvor en Familie af samme Navn og med samme Baaben endnu eksisterer. Den første af Familien, som kendes her, er Joachim von der Lippe, Stadshauptmand i Bergen 1687. Med Wenke Jacobsdatter havde han Sønnen Paulus, Kjøbmand i Bergen, der var

fra Bergen (f. 1800), følgende Børn: 1) Antonette Ulrike, f. 19de Martz 1821, døde 6te Novbr. f. A. 2) Hans Erichsen, f. 19de Martz 1822, døde 5te April. 3) Gerhard, f. 28de Februar 1823, gf. 1850 med Anne Katrine Laasen. De have 7 Børn, 2 Sønner og 5 Døttre. Han døde som Stiftsoverretsfagfører i Christianssand 1866. 4) Cathrine, f. 16de Mai 1824, gf. i 1844 med Skibsreder Morten Smith Petersen i Grimstad. De have 6 Sønner og 4 Døttre i Live. 5) Ingeborg Lucie Marie, f. 29de October 1825, lever ugift hos sine Forældre. 6) Jacob, f. 29de Januar 1826, gf. 1865 med Gyda Falch, Datter af Justitiarius Falch i Bergen. De have en Søn. 7) Hans, f. 8de Novbr. 1829, gf. 1861 med Mariide Besjesen, Datter af Skibsfører Besjesen. Hun er død, men efterlod en Datter. 8) Antonette Ulrikke, f. 6te August 1831, gf. 1856 med sin Fætter Gerhard Mowinkel, Kjøbmand i Bilbao. Hun døde 1859, men efterlod en Datter. 9) Conrad Fredrich, f. 8de Octbr. 1833, gf. 1859 med Johanne Vogt, Datter af Hauptmand Vogt i Darmstadt. De have 1 Søn og 2 Døttre. Han er Architect og Bygningsinspector i Stavanger. 10) Johan Nordal Brun, f. 16de Septbr. 1838, gf. 1865 med Marie Holmsen, Datter af Sørenskriver Holmsen paa Gidsvold. Han er theol. Candidat.

*

*

*

Betragte vi den norske Kirke i de 25 Aar (1841—66), hvori det har været Jacob von der Lippe forundt at virke i samme som Biskop, maa vi tilstaa, at en glæderig Forandring er foregaaet, og Meget er indtruffet, som gjør disse 25 Aar i firfelig Henseende lysere end de foregaaende.

I Tidrummet fra 1814 til omkring 1840 havde den norske Stat under Ordningen af mange Forhold ei kunnet undvære Prestelabets Hjælp, og Styrelsen satte ei sjelden Statens Interesse over Kirkens og bedømte Prestens Værd mere efter den Dugtighed og Iver, han viste i Statens end i Kirkens Tjeneste.

Fader til Jacob von der Lippe, Sogneprest til Solum og Provst i Nedre Thelemarken. Han var Bispen's Farfar.

Presten maatte, enten han vilde eller ikke, finde sig i at være Statens og Kommunens Tjener i alle Retninger, saa meget mere som det Offentlige benyttede denne Hjælp uden Udgift; men Følgen var, at Prestens Studerkammer blev Koutoir, Presten mere Stats tjener end Kirkens Tjener og Sjelesørger. Mange Prester følte, at dette ikke var, som det burde være, beklagede sig derover og fandt, at Folket selv, især efter Formandskabsinstitutionen var indført, maatte være modent til selv at overtage den største Del af de verdslige Byrder, som trykkede Prestestanden. Det blev især klart for Geistligheden, at Forandring burde ske, efterat Disenterloven 1845 udkom, hvorved Døren aabnedes paa vid Bælg for alle Religionspartier, og ved Ophævelsen af Forordningen af 13de Januar 1741, ved Lov af 27de Juli 1842, hvorved en væsentlig Hindring for Lægfolk i at optræde som Prædikanter, bortryddedes. Saadanne opstode, og forat bane sig Vej, begyndte de som sædvanlig med at udfjelde den anordnede Lærerstand og undergrave dens Indflydelse, og Lærerstandens Stilling blev saa meget mere betænkelig, da begavede Mænd som Presten Lammers i Skien og Søren Kierkegaard i Kjøbenhavn forenede sig med dem i at angribe og nedsætte Prestestanden. Disse Angreb vare dog ei uden gavnlig Indflydelse til at vække Lærerstanden og minde den og Styrelsen om, at Presterne havde et andet Kald, end at være Statens og Kommunens Tjenere. Denne Overbevisning bragte Presterne paa flere Steder i Landet til, efter Stortthinget 1842, at sammentræde i mindre Kredse for med hinanden at overveie deres og Kirkens Stilling og styrke hverandre i den Kamp, som forestod.¹

¹ Biskop von der Lippe tog sig ogsaa med Varme af denne Sag. I en Skrivelse af 15de August 1845 til Kirkedepartementet fremkom han med Udkast til Forandring ved de aarlige Bisitater, hvorefter Provstebisitatserne skulde indskrænkes til hvert andet Aar, og det Aar, Provsten ikke visiterede, skal Provstiets Prester flistevis samles hos en af dem forat afhandle med hinanden, hvad der ansaaes gavnligt til Kirkens og Embedets Lærv. Lignende Samling holdes under Bispens Bisitats hos Provstiets Provst. Saadanne Møder stadfæstedes ved kongl. Resolution af 7de Sept. 1850, men Stortthinget 1851 vilde ikke bevilge Skyldsgodtgjørelse for Presterne! og Kirkekomiteen s. A. foreslog Sammenkaldelse af et stort Kirkemøde. 1843 nedsattes en Kommission forat udarbeide Betænkning om en for-

Disse private Møder af Embedsbrødre bleve imidlertid snart holdte for aabne Døre og forandrede efterhaanden til smaa Kirkemøder og ere nu næsten fortrængte af Lægmandsmøder, der overtage at paapege om ei at hele Kirkens Brøst. Bækkelsen med sine gavnlige Følger¹ udbredte sig alt mere og mere, især paa Stavangerkanten, hvor Bækkelsen først sluttede sig til eller aabenbarede sig i den almen-mennekelige Bækkelse, som tidligere fandt Sted og paa mange Steder med brændende Jær befjæmpede Folkets umaadelige Nydelse af Brændevin, der truede med at blive Landets Ulykke og Folkets Jordærvelse, og sednere til Hedningemissionen, der ved Cand. theol. Hans Schreuders Sendelse til Sydafrika fik et Middelpunkt for sin Virken og organiserede sig som et almindelig norsk Missionselskab, og endelig ved den saakaldte indre Mission, som vist nok foregav at ville støtte det geistlige Embede, men dog har foretrukket at virke paa egen Haand og under en egen Organisation, omtrent som enkelte Munkeordener i Middelalderen.

Grundtvigs digteriske Aand og kirkelige Anskuelser bleve ei uden Indflydelse paa de kirkelige Forhold i Norge, thi uagtet forholdsvis kun et ringe Antal af Norges Geistlige og Lægfolk hylkede hans kirkelige Anskuelser og den dermed forbundne Opøsning af Menighedsbaandet, Unbefaling af Prestefrihed o. m., maa man tilstaa, at hans Optræden har virket vækkende ogsaa paa de norske Kirkeforhold. Han har med Alvor fremhævet Kirkens Sakramenters Betydning og derved modarbeidet den reformerede Opfattelse af samme, som tidligere ei var sjelden, og hævdet det mundtlige Ords og Modermaalets Beret-

andret Lønningssmaade for geistlige Embedsmænd; men ved Resolution af 9de Febr. 1848 bestemtes, at ingen Proposition i den Retning skulde forelægges Stortinget 1848, som ophævede Presternes Indtægt af Hærefiske og Fisketienden. Ved Husmandsloven af 24de Septbr. 1851 berøvedes Presterne den Høstidag af Husmænd osv., som de gennem Aarhundreder havde nydt, med en Erstatning af 12 R pro persona, som de selv maa indkræve! 24de Septbr. 1851 udfom Lov angaaende Kirker og Kirkegaarde.

¹ Bækkelsens sædvanlige Følgesvende, Sekter og Svermeri, udeblev ei heller. — Sørfjæden i Balderø, Olaves Nielsen paa Fredrikshald, Finnerne „som bankede Djæveln ud af Fjell,” osv.

tigelse og Betydning baade i Kirke og Skole, sjønt man ei kan benegte, at han ved sine ofte ugrundede Angreb paa det latinske Sprog og paa Lærdom, har bidraget til at nedsætte Agtelsen for grundig Lærdom og at fremme Overfladiskhed og Indbildskhed.

Disenterloven og flere Paaastande af Grundtvig og hans Venner bragte Mange, hvem den lutherske Kirkes rene Lære laa paa Hjertet, til at agte mere, end man tidligere havde gjort, paa den lutherske Kirkes symboliske Bøger, og stor Indskyldelse paa den kirkelige Udvikling havde det theologiske Facultet, der i Aarenes Løb kom til at bestaa af Mænd, der gjorde det til deres Opgave at fremhæve og forsvare den confessionelle Lutherdom og indgyde de Studerende Kjærlighed til Fædrenes Bekjendelser og som Følge deraf til Modstandere af Grundtvigianernes nye Læresætninger.¹

Til de gavnlige Følger af den stedfundne Bækkelse er en rigere Forkyndelse af det guddommelige Ord i Skrift og Tale og en større Lyst til at høre Guds Ord og læse det. Kirkesøgningen, især i Byerne, er nu langt større end tilforn, og Sandfen for gudelig Sang er vaagnet. Hverken Ringø, Guldbergs eller den evangeliske Psalmebog tilfredsstiller nu længere Tidens Fordringer. 1853 fik den evangeliske Psalmebog et Tillæg, der har fundet fortjent Indgang. Pastor Wegels har ogsaa udgivet et Par Psalmebøger, men de have ei kunnet fortrænge de ældre. Det blev derfor af Kirkestyrelsen overdraget den begavede Psalmedigter Provst Magnus B. Landstad at udarbejde en ny Psalmebog, der udkom som Prøve paa offentlig Foranstaltning. Den fandt vel adskillig Modstand, især med Hensyn til Benyttelsen af adskillige Udtryk og Bendinger af Almuesproget, men den indeholder saa Meget fortrinligt og gedigent, at man haaber, at naar den bliver revideret af den nu nedsatte Kommission, vil den blive autoriseret til Brug ved den offentlige Gudstjeneste, uagtet den har fundet en

¹ Ved Resol. af 25de Juni 1849 blev den norske Kirkes symboliske Bøger udgivne. I 1862—63 blev den bekjendte af Fredrik II saa strengt forbudte formula concordiae oversat og udgivet under Titel Konfordiniebogen af de theologiske Profesorer C. P. Caspari og Gisle Johnson.

Medbeiler i en sednere Psalmebog af Sogneprest i Skien, A. Hauge, Søn af Hans Nielsen Hauge. Af Kirke- og Folkesangens Fremme have Organist Ludvig Lindeman, Sanglærer Behrens o. S. Fortjenester.

I nær Forbindelse med Kirken staar Skolen især Folkeskolen, der har faaet et Opsving ved de Lærlinger, som ere udgaaede fra Landets Seminarier, ved nye Love,¹ Tidsskrifter og Skolelærermøder.

Det fornyede Liv i Kirken har ogsaa vist sig ved Oprettelsen af mange Velgjørenhedsstiftelser, som Børneasylers, Redningsanstalter for forsømte og forladte Børn, for Janter, for faldne Kvinder, løsladte Forbrydere,² for Døvsomme, Blinde, ved Ansættelse af flere Prester, ved Lov af 16de Juni 1848 om praktisk theologisk Examen, ved Loven af 11te April 1857 om Stiftskapellaner og Oprettelse af et nyt Bispedømme paa Hamar.³ Ved Siden af den indre Virksomhed har Kirken ogsaa udfoldet en udadvendt Virksomhed for Christendommens Udbredelse blandt Hedningerne. Den udgaar hovedsagelig fra det norske Missionselskab, der stiftedes 1826 og har sit Hovedsæde i Stavanger, men Kreddsbestyrelser i hvert Stift.⁴ Selskabet bestaar af henved 400 Missionsforeninger og udgiver Tidsskriftet „Norsk Missions Tidende.“ Det har sin Hovedvirksomhed henvendt paa den norske Missionsstation i Zululandet i Africa, der styres af den nidkjære og dygtige Schreuder, der fra 1843 til nu, da

¹ Loven af 12te Juli 1848 for Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne og af 16de Mai 1860 for Almueskolen paa Landet. Lærde og Middelkoler bleve combinerede med Realskoler, som i Drammen, Molde, Laurvig, Kongsberg, Skien, Christianssand og Lillehammer 1849—52. Storthinget bevilgede 1851 6000 Spd. aarlig til høiere Almueskoler.

² I flere af disse Retninger have afdøde General Birch og Cand. theol. E. Sundt vist megen Iver og have store Fortjenester. Til at fremme Folkets Oplysning i verdslig Retning virkede Selskabet for Folkeoplysningen, der tæller over 4000 Medlemmer, ved at udgive et Tidsskrift og flere værdifulde Skrifter.

³ Ved Lov af 22de Juni 1863 bestemtes, at Hedemarkens og Christians Amt samt nedre Thelemarkens og Bamble Fogderier i Bratsberg Amt skal frastilles Christiania Stift. Af de 2 Amtter dannedes Hamar Stift og de 2 Fogderier lagdes til Christianesands Stift.

⁴ Af sammes Stiftelse har Jon Haugvaldstad i Stavanger Fortjenester.

han er bleven ordineret til Missions-Biskop, har arbeidet med utrættelig Flid, skjønt de synlige Frugter hidtil have været faa.

Tiden er reformatorisk, og Fordringer om Forandringer i Kirkeforfatning, Ritus o. m. har lydt fra flere Hold. Forat imødekomme og prøve disse Krav blev ved kongl. Resolution af 27de Januar 1859 nedsat en Kirkekommission under Forsæde af Biskoppen i Christiania Stift, Jens Arup, der har behandlet Tidens brændende Spørgsmaal om Egtteffabs Skilsmisse, Skriftemaal, Confirmation, Menighedsraad o. m.

Paa samme Tid førtes i Danmark en alvorlig Kamp mellem Skrifttheologerne og Grundtvigianerne eller de saa kaldte Kirkelige. De forskjellige Anskuelser bleve ei blot behandlede i Pressen af begavede Mænd, men ogsaa paa de 3 skandinaviske Kirkemøder i Kjøbenhavn, Lund og Christiania, især paa det første, hvor de kirkelige Anskuelser fornemmelig bleve udviklede og forsvarede med glimrende Veltalenhed af den aandrige Biskop Kierkegaard og bekjæmpede med Grundighed fornemmelig af den grundlærde Dr. Rudelbach.

Bed Udgangen af 1865 talte den norske Kirke 520 geistlige Embeder, nemlig 6 Bispestole, 417 Sognekalde, 9 Fængsels og Hospitalspresteembeder, 53 residerende Kapellanier, 5 Kaldskapellanier, 2 Trediepresteembeder, 13 ordinerede Katechetembeder, 13 Stiftskapellanier.

Regjster.

- Na Prestegaard i Lyngdal 86, 406. —
 Baard, 58.
 Nal i Hallingdal 82, 86.
 Nartid= Nartidebog 16, 31.
 Naseraald 289.
 Nasmund, Prior, 30.
 Nasulf Salveson 84. — Thorkefson
 82, — Thorleifsson 95.
 Nbel Christen 256. — Hans M. 420,
 443. — Niels 443. — Soren 443.
 Abraham P. i Tjore 97. — Engelbrekts-
 son, Sogneprest 133, 179, 216—18.
 Nbfalon, Erkebisp 8—10. — Peder-
 sen se Beyer.
 Ndeler Henrich 277, 288. — Fredrik
 St. i Chr.sand fra 1751—66 363.
 — Fredrik Georg St. 1781—88
 403, 411.
 Ngdird: Nedenes 58, 65, 67, 74, 105,
 169, 174, 175.
 Agricola Elias, Sognepr. i Ly 238.
 — Jacob i Strand 238.
 Nke, Kantser, 26, 42.
 Alexander III, Pave, 5. — IV 17.
 Alf Thorgardson B. i S. (1463
 —81) 90, 102.
 Alterbog 138, 273.
 Amundr. B. i S. 6. — Soneson 103,
 107. — Sigurdsfon 26. — Volt 91.
 Anbjorn paa Heimnes 25, 31, 41.
 — paa Tjore 35.
 Anders Bentson B. i Oslo 195, 206.
 — Einarsfon 167, 183. — Soneson
 147. — Soregnsfon 184, 198. —
 Kjeldsfon 228. — Nadsfon, Sog-
 neprest i Lhbet 204, 230. — Nær-
 strand 209. — B. i Oslo 130, 137.
 Andreas Asleson R. 66. — Diakon
 28, 34. — paa Throndenes 194.
 Andor B. i Bergen 109, 110. — Hal-
 steinsfon 95, 96.
 Anthonius Grandsson, P. i Lund 183.
 Anna Ciriksd. gf. Son Guthormsson
 135, 136.
 Anundar Herleiksson R. 82.
 Appeland i Gjeresstad 101.
 Arctander Nils B. 226, 274, 294.
 Arendal 292, 293, 334—340, 345,
 351, 355, 400, 408, 410 442.
 Arenz Hans 382. — Michael 394.
 Arnbjorn A. paa Ulfstein 25.
 Arne B. i S. (1276-1303) 20. — As-
 laksfon 54, 70. — Helgeson 42, 54.
 — B. Bergen 43, 45. — Rukulla
 28, 32. — Magnussfon 258, 282,
 — 290, 291. — Thronsson 85,
 — Wade E. 67, 68.
 Arnsinn A. Ulfstein 25, 28, 39.
 Arngrim Soneson 245.
 Arnulf, Scholasticus 33, 71.
 Arnvid 83.
 Arrebo eller Arøbo B. 212, 225, 226.
 Arup Jens B. 490.
 Asbjorn Leifsson 103.
 Ast i Ryfylke 119 136.
 Astatin B. Bergen 20.
 Astell B. i S. (1226—54) 14. —
 Erf. 82, 86, 87.
 Aslak, Sogneprest i Sundbog 38. —

- Axlaf Engelbrettsøn 116. — paa
 Talgø 3.
 Aisle Halvorsøn 107.
 Afulvar Thorkelsøn 82. — Salve-
 søn 84.
 Avalsnes = Augvaldsnes.
 Audfinn B. i Bergen 54—56, 58.
 Audun Ehbindsøn B. i S. (1427
 —1445) 85. — Hagleikssøn 22, 74.
 — Raude B. i Hole 55.
 Augustinus Olafsøn L. 236.
 Augvaldsnes paa Karmt 26, 74,
 86. St Olafs Kollegial Kirke 43,
 340. — Prestter 31, 39, 133, 146,
 179, 204, 216, 228, 356 481.
 Axlson, Cort, se Conrad Axlafson.

 Bagahus = Bahus 51, 72, 74, 83,
 105.
 Bager, Ole Hansøn 260.
 Bagge Hans 116. — Oluf 112. —
 Stig 119.
 Bagger Hans B. i Sjælland 273.
 Bafte Pg. ved Flettefjord 239, 402.
 — deles 483.
 Balle R. B., B. i Sjælland 397, 401,
 415, 416, 425.
 Bang Christen 244, 266. — Knud 274.
 Bard, P. paa Augvaldsnes 31, 33. —
 35 — 84, — Peterføn 57, 58, 64.
 — 48. — 76.
 Barfa paa Fjøs 41.
 Barner, S. Stiftamtmand 346.
 Bartholin, L. 200.
 Bartholomeus de Polonia 35.
 Basballe, Sogneprest i Oddernes 352.
 Baselmødet 90, 92, 94.
 Basse Guthormsøn 26, 28, 34.
 Bastholm Christian 397, 415, 425.
 Bech Julius B. 451, 458, 467.
 Belig Lars, P. i B. Moland 279, 303.
 Below Henrik 255.
 Bendig Olafson, Lagmand 205.
 Beneficeret Guds 388, 421, 427,
 455, 465—67.
 Benedict Jonsøn 81. — Pave XI
 42. — XII 60, 64.
 Bengt Bengtsøn, P. i Torvestad 228.
 Benkestof Anne 211.
 Benzon, Stattholder 380, 389. — Nils
 337.
 Berg, Klerkr. 27, 36. — Frants B.
 i Oslo † 1591 139, 202. — Hans
 385.
 Bergen 185, Møder 5, 8, 11, 13, 14,
 15, 19, 22, 51, 54, 56, 65, 71, 88,
 98, 106, 107, 112, 182, 187, 198.
 Bergsvein Niculafsøn 86, 87.
 Berthel Lauritsøn 205.
 Berthorias 33. = Berthor 34. =
 Bergthor banamule 36.
 Beyer Absalon P. 131, 150, 156.
 Bibler og Testamenter 131, 137, 138,
 202, 243, 291. 295.
 Bibelselskabet 467, 484.
 Biarne Kolbeinsøn B. 14. — Lo-
 dingsøn 42.
 Bibliotheker 178, 187, 387.
 Bie 396.
 Bielke, Jens 220, 228, 235.
 Bilde Claus 116, 121, 122.
 — Effe 113, 115, 116—19, 216.
 — Henrik 211, 219.
 Bileif, Prest 27, 31, 32, 33.
 Birch 489.
 Bjergby Peder 300.
 Bircherød B. i C. (1705—20) 284.
 — Slegt 284. — Børn 292.
 Birgitte St. 77—88, 89.
 Birkeland Lars 464. — Peder 464.
 Bjællands Prestegjeld 86, 255. — Pre-
 ster 166, 167, 232, 255, 394, 402,
 463.
 Bjørn-Bjarne Arnfinnsøn 68. — Chri-
 stensøn 239. — Olafsøn 79. —
 Thoresøn 46. 49. 87.
 Blafius, Sogneprest i B. Moland 145.

- Bleting Claus 181, 296.
 Blichfeldt Peder 280.
 Blix, Menz, i Sælse 393.
 Bloch Jens B. i C. (1804—5) 448.
 — Christen i Sogndal 335. —
 Niels 392. — Thomas i Fyrrisdal
 268, 277, 290.
 Bluhme 356.
 Bo = haa 227.
 Bod 116.
 Bohl Sturning 197, 200, 205.
 Bolt Aslak C. († 1450) 87—89, 91, 97.
 Boisen, Peder D. B. 451, 454.
 Bonaventura 19.
 Bonifacius VIII Pave 26, 41.
 Borge Pedersen 402, 423.
 Borneman Henrich 273.
 Botolf Asbjørnsen B. i S.
 (1855—1880) 72.
 — i Siredal 101.
 Boye 375. — Birgitte 416.
 Bratten i Stavanger By 64.
 Bratt Torbjørn Olafson B. 130, 137.
 Bredahl Erik B. 236, 266.
 Brinch Anders 292. — Ivar 351. —
 Peder 292. — Søren 292, 352. —
 Helene K. K. 351.
 Briseid Kare P. i B. Agdir 58.
 Bro 145, Enkesæde for Bispenden.
 Brockenhuis Henrich 132, 153, 188.
 Elizabeth 188.
 Brodmand Jesper B. 241, 245, 248.
 — Johannes i Hvideøeid 381.
 Brorson H. 370. — N. 377.
 Brunsmænd 274.
 Brun, Ancher, Sogneprest i Eoje 383.
 403, 407, 420.
 Brun, J. N. 415.
 Brønolf Jonsen 17. — B. i Skara
 19.
 Buch, Jens 194.
 Bugenhagen 120.
 Bugge, Søren 382, 408, 9. — Peder
 D. 409, 420.
 Bulche, Titus 264, 275.
 Buglands Prestegjeld i Sætersdalen
 86. — Prester 107, 147, 211, 229,
 272, 300, 332, 338, 413.
 Byre i Hjelmland 38.
 Bø i Fogn 94. — 227.
 Bøger 35, 41, 76, 86, 103
 Bølle, Søren 360.
 Calov 369.
 Carl B. i Hamar 106. — Knutsen
 92, 97, 98. Carl Johan 459, 467.
 Cathedralicum 93, 129, 131, 143, 145,
 155, 270.
 Cecilia 1, 2, — paa Eidsa 55.
 Christen Dagfinnson 177. — Laurit-
 son 227. — Palleen, Sogneprest
 i Høyland 228. — Sigurdson 179.
 — i Sogndal 230. — Sterke 234.
 Christenret, Jons 56. — Sigurds 56.
 Christjern I 97. — II 106—114. —
 III 116, 117, 137, 148.
 Christian IV 175, 176, 245. — V
 249, 251, 265, 269, 283. — VI
 346, 356. — VII 395. — Pedersen
 († 1554) 137. — Provst 109. — P.
 Gaaland 181, 183.
 Christiania Gymnasium 244, 264. —
 Møder 228, 249.
 Christiansfands By 269, 270, 314,
 334, 363, 432, 456. — Kirke
 324. — Prester 260, 271, 337, 383,
 388, 413, 438, 456, 463, 481. —
 Skole og Lærere 259, 287, 288, 292,
 297, 298, 308, 318, 319, 330, 421,
 425—36, 456. — Stift 268, 291,
 322, 330, 334, 411, 489.
 Christopher af Bayern 92, 97. — Niel-
 son se Grøn. — Sigurdson 133,
 179, 204, 216. — Thronson (Mu-
 stung) 135.
 Chronich, Niels Svensen 236.
 Claus Clausen 270. — Mortensen
 143. — Pedersen 199.

- Clausen, S. N., Prof. 476.
 Clemens Pave IV 18. — V 43, 45, 46. — VI 65, 67, 70, 72.
 Clemet Galdorsøn R. 145, 146.
 Colbjørnsen E. 445.
 Confirmation 316, 358.
 Conrad Askafson 181, 224, 225. — Gadebust 89, 94.
 Coelestin Pave III 9, 12. — IV 26.
 Daa, Tørgen 136, 145.
 Dagfinn Philipson 232.
 Dalin, Anders Bentsøn B. i Oslo 206.
 Dampe, Ole, Sogneprest i Ulndal 342.
 Daniel Tørgensøn i Hjælmeland 196, 218, 220, 222, 228. — Nielsen 239.
 Dask, Peder 274, 295.
 Debes, Lucas 281.
 Degne, Degneforn 182, 208, 209.
 Deichman, Bartholomeus B. 281, 309, 310, 312.
 Dietrichson 411.
 Digradal nu Dirdal i Strand 36, 38, 155, 217.
 Dollboin, nu Dable i Nærstrand 46.
 Domkapitler 4, 24, 25, 39, 177, 178.
 Dorph, Riels B. 358.
 Dorthea Engelbrektsd. 274.
 Drammen, Gjendøbere 360.
 Druffenskab 84, 164, 187, 287, 289, 299, 300, 306, 307, 413, 483, 487.
 Due, Carl 365—66, 382.
 Dumetius i B. Moland 331, 353.
 Dybdal 421.
 Dybbad, Tørgen 181.
 Dybbaag Prestegjeld 442.
 Dyrborg 474.
 Edvard Edwardsen R. i Bergen 281.
 Egede, Hans 295, 370. — Povel 295.
 Egersund, Eikundafund 24, 43, 484. — Prester 146, 204, 228, 377, 383.
 Egtefka 164, 165.
 Eidsa, Idøe i Strand 55, 79.
 Eidsfjord 1, 83, 86, 130.
 Eilif, Erf., † 1332, 45, 50—52, 54, 56, 58. — Jonsøn Skanke (1481—1512) B. i S. 104.
 Einar Skulafon 4. — Rongsmaag 13.
 Eirik II, Ronge 22, 36. — III 78, 80, 92. — B. i Stavanger og Erf. 7, 9, 10, 12. — 13de B. i Stavanger (1322—42) 55. — Brattr 34, 36. — Eysteinsøn R. 75. — Fredriksøn 211. — Gest R. 29, 41. — af Gand 29, 31—33, 35. — Gunnarsøn 82, 83. — Abbed 61. — Ormsøn 135.
 Endrid, Eindrid, Andersøn i Holme 45. — Erlandsøn 87. — Runza 35.
 Entekassen 318.
 Engelbrekt Eiriksøn til Helle 94.
 Erasmus Lætus 187.
 Erland A. i Alfstein 54.
 Erling Alfson 18, — Simonsøn 177, 204. — Skaffe 5. — Vidkunnsøn 56.
 Esfildsøn, Lars, Sogneprest i Gjerestad 392.
 Eufemia, Dronning 43, 44.
 Eugenius III Pave 4.
 Eoje Prestegjeld i Kobygdelaget. — Prester 229, 383, 393, 403, 420, 463.
 Eyberg i Kvinesdal 367.
 Eystein II Ronge 4. — Erkeb. † 26de Jan. 1188 5, 8, 14. — Askafson B. i Oslo 80. — Alfson 101.
 Eyulf Hafafon 7. — Marcusson 81.
 Eyvind B. i Oslo 19, 27, 30, 40. — Guthormsøn 46. — Rold 133.
 Fabricius, Jacob 230.
 Farfund 484.
 Fasting, Jacob 373.
 Fattigvæsenet 345, 346, 362—63, 411.
 Fagstad i Suledal 25, 47.

- Hage, Gjert, Sogneprest i Holt 342.
 Heif 278. — Daniel i Dygestad 279.
 Hemmer, Rector 318, 348, 375, 382.
 392, 404.
 Hine, Benedict C. Amt 342.
 Hinn Galdorsøn 43, 49 58, 65. —
 Hansøn 116. — Dgmundarson
 3, 57.
 Hinn Prestegjeld 3, 25, 26, 28, 45,
 86, 228. — Prester 204, 439.
 Hischer, Lorents 384.
 Hister Peder paa 38.
 Hlekkefjord 484.
 Hjøtland 483.
 Høg, Christen 314, 319.
 Høldoy, nu Hølders i Bølge 18.
 Formula concordiae 201, 488.
 Høfs, Anders B. i Bergen 195, 206.
 Høfs i Hjølmeland 31, 41.
 Høgefjord Bispegaard ved Hølefjord
 153, 155, 217.
 Hødrif I 112, 113, 116. — II 142,
 175. — III 236, 250. — IV 277,
 282, 293, 356. — V 346, 48, 395.
 — VI 465.
 Friedlieb, 372, 383, 388.
 Friis, Bothe, Sogneprest i Ly 285,
 289, 302. — Johan 147. — Chri-
 sten 205, 240. — Søren 205. —
 Mogens 254.
 Frigner, Johan, Sogneprest i Sogn-
 dal 366, 407.
 Frølands Prestegjeld 483.
 Frørop, i Høyland 353.
 Fugl Tolof i Bjælland 255.
 Fyrisdal i Dvre Thelemarken 268,
 277, 290, 334, 335, deltes i Mo-
 land og Mo.
 Færøerne 5, 18.
 Gaas, Hans B. 149, 194.
 Galde, Gaute og Olaf 112.
 Gand nu Høyland Prestegjeld paa Fæ-
 dern 29, 31, 35, 68.
 Gardr Thoreson 82, 83.
 Gaute paa Tolga, Eldre 23. Ingre
 46, 48, 55. — Ciriksøn 79. —
 Sværksøn E. († 1510) 104, 106—8.
 Geble Pedersen B. i Bergen 117—18,
 120—22, 130, 137, 147—48.
 Gislefen, Knud 475.
 Gissur, Einarssøn B. i Skalholt 140.
 Gjellebøl, Meyer 402, 409, 422.
 Gjerestad Prestegjeld i Nedenes 298,
 355, 392, 443, 484.
 Glostrup, Nils B. i Oslo 211, 246.
 Glysing 294.
 Godben, Christen 256. — Hartvig
 278. — Henrik 319. — Jens 253
 —55, 258, 278. — Peder 358. —
 Søffren 285—86, 289—90.
 Gottstalf Gottstalfsøn, B. i Høle, † 1457
 99. — Nielson † 1530, 123.
 Gøhow, Hans i Undal 233, 235.
 Gøve-Gjø, Christopher 219—20, 228,
 234.
 Grach, Peder, Rector 272, 308, 318
 — 19, 452.
 Gram Hans 319, 356—57, 373. —
 Jon 211. — Præsident 257—58.
 Grannes i Haaland 58, 64.
 Green, Anders 205. — Peder 303,
 306.
 Gregor Pave I 14. — X 19.
 Griffenfeldt, Peder 265, 275.
 Grimstad 484.
 Griothheim i Randeberg 42, 64.
 Grubbe, Peder 198.
 Grundtvig Nicolai 454, 469, 476, 487.
 Grøgaard, Hans Jacob 439, 465.
 Grøn, Christopher Nielsøn 136, 145,
 206.
 Grøn Niels Clauson, Lagmand 136.
 Grønbeck, Isak B. 195, 206, 225.
 Grønlaad 4, 18, 294.
 Gudbrand Thorlaksøn, B. i Høle, †
 1627 226.
 Guido de Cruce 75.

- Gudrun Halsteinsd. 76.
 Guldberg. D. S. 387, 396, 401, 415.
 Gunnar Eiriksson B. i S. (1445—53) 96. — anquilla 34, 36. — i Sand 68. — Hafonsson R. 96. —
 Gunnerus J., B. i L. hjem 375—77, 397.
 Guthorm Erf. (1215—1224) 13. — Paalsen, 14de B. i Stav. (1343—49) 65. — Nielsson Lagm 116, 123.
 Gyldenhorn Erik 112.
 Gyldentrone 304.
 Gyldensøve R. 106, 111—188. — U. C., Statholder 275.
 Gyldenstjerne Aigel, Stath. 174, 193, 199.
 Gyntersberg Sophia 205.
 Gyrð Atleson, 16de B. i Stavg. (1354—55) 71, 72.
 Haa Pq. paa Tædern, Pr. 35, 147, 181, 257, 259, 299, 302—332.
 Haaland el. Haafund Pq. paa Tædern 34, 146, 179, 181, 183, 228, 238, 257, 439, 464
 Haard Jon 162. — Christjern 183.
 Haavard, B. i Bergen 13, 66.
 Haddingadal = Hallingdal.
 Hadrian Pave † 1159. = Card. Nic. Alba 4.
 Hagerup Eiler, B. i L. hjem 294, 360, — Eiler 375, 383. — B. i Esand (1778—89) 399. — Familie 414. — Hans 384—86, 401.
 Hafon III 12. — IV 13, 17, 18. — V 26, 37, 47, 50. — VI 76. — Erf. 18. — Haldorsen B. i S. 1318—22 48, 49. — 19de B. i S. (1402—27) 82. — B. i Bergen 60, 61, 64. — Sønsson R. 74, 78. — R. 82.
 Hald 33.
 Haldor Kollr 41.
 Halgeir Asmundarson R. 78, 81. — i Skar 41.
 Halle Abbed 27, 30.
 Hallingdal (Haddingadal) P, 83, 125, 215, 235.
 Halmstadste Reces 105.
 Halse ved Mandal 105. — Søn 236.
 Halvard Pr. paa Haa 35. — Gunnarsson, Rector, † 1608 202.
 Hamar Bispestol 4, 489. — Thorer 12, 17, 21. — Skole 244.
 Hammlton R. 256.
 Hammond Hans 397, 412.
 Hanekam i Sælse 55.
 Hanning Kap. i Esand 337.
 Hans, Kong 105—6. — Clausson 255, — Hansson 230. — Tørgensen P. 233—35. — Knudsson 111. — Madsen 227. — Mule 112. — Pedersen Little 175. — Pedersen, Skolemester 174, 177 — Reff, B. i Oslo 112, 114—16, 119, 122. — Simonsson 217. — Thomsson 148, 273. — Lausan 137.
 Hansen Peder B. i Esand. (1798—1804) 429. — Fam. 443.
 Harald Gille 2, hans Sønner 4.
 Harboe Ludvig 401, 416.
 Harbou Tørgen 233.
 Hardenborrig Jacob 217.
 Hargnarstad, Annex til Holme 45.
 Harvids Præbende 179, 216.
 Hase Jacob i Suledal 258.
 Hauge Bard 55. — Hans Nielsen 427, 440, 441, 448, 454. — Andreas 489.
 Haugefund 484.
 Haugvaldstad Jon 489.
 Hausman 294.
 Hausfeid = Hausken i Rennesø 86.
 Hegelund Soffren Brandson 251—53, 254.
 Heggbofstad 146, 474.

- Heiberg Ole B. 368. — i Renneø 440.
 Heimnes, en stor Gaard i Jælse. Arn-
 bjørn 25, 31, 41.
 Heinrich, 7de B. i S. (1207—24) 13.
 — Benediktsson, Abbed i Ulstein
 108, 115. — Kalteisson E. 99, 100.
 Helge B. i Oslo 42, 45, 55.
 Helle Sigmund 28. — Engelfreth Ei-
 riksson 94.
 Helleland (Helgeland) Pg. paa Jæ-
 dern 86. — Pr. 95, 146, 211, 299.
 Helling, Helling's Præb. 155.
 Hemmer Christopher 283. — Ludvig
 283.
 Hemmingius Niels († 1600) 148 151,
 201, 202.
 Herluf Hydefad 106.
 Hersleb Peder B. 309, 345, 820, 356
 — 57, 360, 361, 376. — Ewen 466
 Herholm 292.
 Hesselberg Peder 449.
 Hetland Pg. ved Stavanger 464, 483,
 484.
 Heger 276.
 Hindar = Hinderaa = Nærstrand
 41, 97.
 Hiis Anney til Øyestad 484.
 Hibern S. for Hlekkfjord 353, 443. —
 Thorolf paa 68.
 Hjarand Herbjørnsøn R. 90, 96.
 Hjerdal Pg. i D. Thelemarken 380,
 457.
 Hjermand Jens 255.
 Hjort Christopher 207. — Elizabeth
 308, 309. — Peder, Rector 298,
 308, 309.
 Hjorteland, 95. — Peder 211.
 Hjælmeland (Hjalmaland) Pg. i Ny-
 fylke, Pr. 33, 196, 218, 220, 228.
 Hof Andreas 296. — Hans 273.
 Holberg Ludvig 292, 294.
 Holdy 384. — Holf Gunnar 93.
 Holme (Holeim) Pg. 45, 412—415.
 Holm Hans i Homedal 381, 382. —
 Prof. 418.
 Holmbo D. 375.
 Holst i Valle 420.
 Holsten Johan Ludvig 335, 339, 357,
 378.
 Holt Pg. i Nedenes 219, 334, 377
 382, 442.
 Homedal do. 280, 345, 381.
 Honorius Pave III, 13. — IV 23, 31.
 Hoppalstad i Renneø 97, 100.
 Horn, Hodne paa Jædern 25, 31,
 41, 64.
 Horneman, Claus, Prof. 415.
 Horster Peder i Gjerestad 298, 355.
 Høskold Høskoldsson 25de B. i S.
 (1514—36) 108. — Olafson i Øyng-
 dal 146.
 Høge Wilhjalmsson R. 42, 46.
 Humble Marcus B. i S. (1655
 —61) 246. — hans Børn 247.
 Hundvoka = Hundvoge ved Stavanger,
 hvor forud stod en Kirke,
 Afsat 38, 100.
 Huseby paa Lister 43.
 Husf i Dmliid 353.
 Hvideøeid Pg. i D. Thelemarken 440.
 — Pr. 146, 303, 305, 308, 334,
 335, 381, 438, 451, 452, 465.
 Hvitfeldt Anders 205. — Christopher
 123, 129. — hans Recesfer 123,
 136. — Paul 133, 166, 172, 173.
 Hvorup Mathias 114.
 Høgum Peder 370.
 Hølju (Hølle), Anney til Strand 18,
 28, 29, 38. — Pr. 28, 29 33, 38
 47, 215.
 Høibog 484. — Høier A. 357.
 Høyland Pg. = Gand paa Jædern
 29, 68, 81, 343, 353. — Pr 29,
 31, 32, 35, 81, 179, 228, 236, 257,
 321, 337, 343, 353, 400. — Kirke
 76, 81.

- Zaatun i Mariæ Sogn i Stavanger 55, 105.
- Jacob Christensson 140, 150. — Clausson i Dmlid 230. — i Banse 184, 198. — Hansson i Gaaland 228. — Madsson i Stavanger 132, 134, 140, 141, i Suledal 182, — Michelson i Bygland 147.
- Carlso ved Tønsberg 104.
- Jens Rielfon († 1600) B. i Dslo 202. — Lauritssøn P. 145. — Pederdersson 141, 145, 153. — B. i Dslo 97. — Søffrenssøn i Skjold 253—54.
- Terfin Jacob B. i S. (1680-94) 267. — Børn 271. — Jens 243, 267.
- Jesuiter 208, 224.
- Jngemund de Skaganom 26, 29-33, 41.
- Jngjald B. i Hamar 43.
- Jngulfsland i Linn, Osten 407.
- Innocent's III, Pave 9—10. — IV 14, 42. — VI 72. — VIII 99.
- Johan Pave XXII 50, 57. — Lauritssøn 135. — Nicolaisson i Mandal 95.
- Johannes Borsov 87, — Guilaberti 73. — Georgii 197.
- Jon Arason B. i Hole 112. — Birger son 2den B. i S. (1135-52) 4. — Ciliffson 107. — Gauteson 135. — Gutthormsson B. i S. (1541-57) 120—36, 144, 145, 147 157, 160, — Slegt 123, 136. — Galdorsson B. 55. — Marteinsson R. 79. — Mauritsson Provst 204. — Oluffson 183. — Rasmussøn 239. — Paradi's 406. — Raude Erkeb. 19—21. — Smør R. 105, 135. — Skali 65.
- Jonas Jonsson i Stav. 209, 210, 215.
- Jsak Gauteson 23, 39. paa Talgø.
- Juel, Jens, Stath. 220, 223, 228. — Stiftamt. 331, 338.
- Juliane Marie, Dronning 387.
- Julius II Pave 107.
- Jvar Næf 16. — Steinridarson 33, 35.
- Jveland 403.
- Jæger Ephraim 413, 420.
- Jælse (Jalsa) Pg. i Rysfylke 68, 362. — Pr. 68, 218, 219, 228, 251, 252, 261, 299, 393, 423, 439.
- Jørgen Erichsson B. i S. (1571—1604) 149—97. Familie 196. — Clausson 230. — Jørgensson 256. — Thomassøn i Kvinesdal 146, 233, 236.
- Jørund Erk. († 1309) 21, 23, 25, 29, 42-45.
- Kaarhus Berthel 252, 253.
- Kaas S. 182, 205, 208, 209.
- Kaldsretten 180, 212—14. — Misbrug 214, 215, 220, 232.
- Kalteissøn Henrich E. 99, 100.
- Kapeller kongl. 16, 43.
- Kapellener 334, 484, 489.
- Kapitler 4, 24, 113, 132—36, 178—80. — ophæves 263 — Tagt 236, 264, 265.
- Katarina Knutsd. 79, 82.
- Katecheter 316, 484.
- Katechisme 128, 129, 130, 138, 475.
- Katechisation 299, 310, 314, 335, 336, 429.
- Katlaragard i Stavanger 27.
- Kaurin 438, 439.
- Ketil af Agadum R. 30, 32, 40. B. i S. (1304—17) 42—49.
- Keyser J. M. B. i S. (1805—10) 449. — Familie 453.
- Kjeld Hansson i Høyland 257.
- Kingo Thomas 251, 273, 281.
- Kierlegaard Søren 486. — Bispe 490.
- Kirke 310. — Disciplin 324, 341—44.
- Kirkeordinant's 120, 158, 195, 205. — Sang 248.
- Kirker 169, 175, 275. — Salg 310, 313, 353, 437.

- Kirsebom Jacob i Sogndal 254. —
i Oddernes 254.
- Kjerulf Bent 279.
- Kjøbenhavn Nd. 117, 118.
- Kleinou 360.
- Klemet pentur 36.
- Klep Pr. paa Vædern. 33, Pr. 146,
204, 228, 257, 285, 290.
- Klægr Oddson i Torvestad 68.
- Knut Alfsson 106. — Michelsøn i
Stab 204. — Nielson 218. — Orms-
son 146.
- Kobervik 422, 484.
- Koch Ole 203, 224.
- Kolnes Præbende, en stor Gaard i
Haaaland 119, 132, 155, 229.
- Koparvik ved Drammen 79.
- Koßmus Arildsøn 193.
- Krabbe, Gregers, Stath. 237. — Jo-
hannes 90, 102. — Peder 274.
- Krog Peder B. 277, 312. — Truls
Ch. i Studenes 452. — F. N. 453.
- Krudob Johan R. 112, 116, 117.
- Krugenes Præb. i Stabanger 155, 199.
- Krüger Anna 348, 349.
- Krummedife Hartvig 97, 100. — Hen-
rik 106, 107.
- Kruse, Enevold 214. — Gabriel 209,
210.
- Kühn, Valentin, Norges ældste Bog-
trykker 244, 266.
- Kvinesdal Pg. D. for Gleftefjord. —
Pr. 146, 167, 183, 233, 256. —
deles 367, 369, 383.
- Kvæerne 474.
- Kærup Jacob B. i C. (1733—51)
312. — Familie 351—52.
- Lachman 280, 377.
- Lammers Gustav 486.
- Landvig Hovedfogd i Hømedal 211.
- Landstad, Hans 464. — Magnus 465
488.
- Landsted 377.
- Lange, Alexander 484. — Gunder 228.
- Langhorn. Rasmus i Bakke 402, 409.
- Lateran Synoden 1215 13.
- Laksen, Niels 452. — Jens 462. —
Paul 463.
- Laksenius Johan 276.
- Laurdal Pg. i D. Thelemarken 281,
381, 438.
- Laurentius (Lars) i Ly 248.
- Laurig Bentsøn i Ly 257. — Chri-
stjernesøn i Klep 146, 204, 233,
— Hansøn, Lagmand 130. —
Hansøn i Valle 147, 233. —
Jensøn 257. — Nielsøn i V. Mo-
land 204. — (Klosterlaksen) 208. —
Pedersøn i Hømedal 280.
- Leem, Knut 356, 369, 398.
- Leganger, Erik i Valle 351. — Peder i
Haa 257, 259. — i Eidsvold 427.
- Leigh, Michael 271, 272, 278, 288.
- Lem, Svar 257.
- Lembig 418, 424.
- Leth, Hans 273. — Povel 210.
- Lillienpalm 291, 299, 374.
- Lind, Gabriel Lauritsøn i Stabanger
227, 228. — Samuel Lauritsøn i
Finns 228.
- Lindal i Haa 332.
- Lindberg Amt 303. — T. Chr. 476.
- Lindenow, Hans 215.
- Lindeman 489.
- Linland i Mannedalen 76, 81.
- Lintrup, Søren 296.
- Lippe, Jacob von der, B. i C.
481. — Familie 484, 485.
- Liodhus o: Lodsse 23, 67.
- Lister se Banse 86, 95, 96, 167, 183,
184. — Ien 125, 166.
- Liturgiste Feide 415, 454, 480.
- Lodberg, Jacob, Stiftsprovst i Chra.
1701, i K.havn 1707—17, Søn af
Christen 294.
- Loffre Præbende i Vælse 46, 155, 179.
- Loffstad, Jens i Dhestad 251.

- Lofthuus J. 404—5.
 Lund i Stjernø 102, 103. — Pg. (Lundr)
 N. for Flekkefjord 181, 289, 334. —
 Pr. 181, 183, 289, 334, 443, 452.
 — Gregers i Egersund 377, 383.
 — i Staane 4, 8, 10. — Kirkemøde 5.
 Lunge, Vincents III. 112, 114—16.
 Luno, Otto i Holme 414.
 Luther, Martin 115, 121.
 Luzzdorff 386.
 Ly (el. Thime) Pg. paa Sædern 86, 179,
 248, 257, 342. — Pr. 147, 179,
 228, 238, 257, 285, 342, 439.
 Lyon Kirkemøde 1274 19.
 Lyngdal Pg. 362. — Pr. 86, 146,
 167, 355.
 Lystrup, Adolut 220.
 Lytkens, J. 294.
 Mads Michelson i Lyngdal 167. —
 Størsøn Lagm. 145, 151.
 Magne, B. i Bergen 1.
 Magnhild Ketilsd. 64.
 Magnus Blinde 2. — Erlingsøn 5.
 — Lagabeter 18, 22. — VII 50,
 74, — Nicolassøn 90.
 Malde Sogn i Gaaland 27, 33, 236.
 Malmø, Anders 271.
 Mandal Pg. 119, 334. — Pr. 95, 146,
 196, 230, 238, 271, 334, 336, 412,
 484.
 Marcellus B. 99, 100.
 Marcus Pedersøn i Sælse 219, 228,
 251, 252.
 Marie Kirke eller vor Frue Kirke i Sta-
 vanger 30, 32, 33, 36, 40, 41, 49,
 88, 119, 143.
 Margreta, Dronning 78, 80. —
 Arnbjørnsd. 91. — Gyldenløve 111.
 Mariager, Hans, i Eoje 229, 230.
 Martein B. i Bergen 12. Martein-
 kirke i Stavanger 27, 31, 32, 41,
 49. — Eidsa 55. — V Pave 86.
 Massius Sector, Prof. 276.
 Maurits Nielsøn 193.
 Mathias Henriksøn, Rector 204, 228.
 Meberg, S. 343.
 Medelby, Paul 226.
 Meidel, C. 283.
 Meldal, L., i Oddernes 368, 395. —
 Tørgen 368.
 Menzonius, M. 277.
 Meyer, Didrik, Læger 256.
 Michaelis 396.
 Michel Tyde i Sogndal 146.
 Middelfart (Meelfar) Niels Kap. i
 Staf. 211, 215. — Olaf 257.
 Midtsjøsfel 125.
 Minoriter 58, 75.
 Mission 294, 369, 487, 489.
 Mjølhus i Hjølmeland 31, 35, 41, 55.
 Mo i D. Thelemarken 438, 443.
 Mogens B. i Hamar 116, 119.
 Moltke, Fredrik Stiftamtmand 410.
 Moland (Modgulant) i B. Nedenes
 86, 145, 204, 279; 331, 355, 383,
 405, 452, 465. — i Thelemarken
 413, 438, 484.
 Montad, M. i Vinje 406. — Søren
 N. 409, 456.
 Montagne, Thomas 348.
 Montoppidan, i Bygland 300.
 Morland, Jacob i Vinje 278.
 Morten Einarsøn 138. — Andersen,
 Rector 259—61. — Pedersøn i Holt
 219.
 Moth 276, 279, 280.
 Mule, Hans 112.
 Munch, Hans B. i C. (1694—99)
 276. — Familie 280. — Johan
 B. i C. (1823—32) 469, 473. —
 Familie 473. — Erich 230.
 Munthe, Ludvig, B. i Bergen 236,
 245—46, 281.
 Muus, A., B. i Oslo 111.
 Müller, D. J. 368. — Peder Eras-
 mus † 1839, 469, 480.
 Münster, Fredrik B. 457.
 Mynster, Jacob Peder 454, 469, 480.

- Møglestu, Rasmus i Linn 407.
 Møller, Malte 425. — Jens 469.
- Nagel i Skjold 353.
 Nannestad, B. 360, 372, 375, 397.
 Narfe, B. i Bergen 36, 37, 41. —
 Jacobsen 93. — i Øyestad 64.
 Nedenes Almue 230, 274, 299, 379,
 401, 404, 474, 484.
 Næs Pg. i Skillingdal 223.
 Nefstedt Søffren, Kap. i Holt 220.
 Nial, 6te B. i Stav. (1190-1207)
 11, 14.
 Nicolaus af Alba 4, 177. — IV 23, 24.
 — V Pave 98, 99. — Arnason, B.
 i Oslo 9, 11, 12, 14. — Clausson
 113, 117. — Helgeson i Øyestad
 95. — Hemundsson i Talgø 96,
 97. — Ragnvaldsson 123. — Ru-
 sare Erf. 78. — Sighuatsson R.
 50. — Prædikebroder 71. — Cu-
 stos for Minoriterne 75.
 Nidaros 4. — Domkirke, dens Brand
 58. — Møder 14, 23, 59, 70.
 Niels Clausson 113, 117. — Erikss-
 son 119. — i Gaaland 146. —
 Jespersen B. 148. — Pedersson i
 Bygland 107, 229, 230. — Ragu-
 valdsson 123. — Sterke i Byg-
 land 247.
 Nisfedal Pg. i Thelemarken 451, 484.
 Nobel, Hans 310.
 Nold, C. 273.
 Norman Boje Kap. i Hvide-seid 304, 306.
 Nordvold eller Melle i Augvaldsnes
 216, 217.
 Numsen 386.
 Nors, Hans Kjeldsson i Bygland 272.
 Nyrop, Christopher B. i C. (1720
 —33) 296. — Familie 309.
 Nærstrand (Hinderaa) i Rhyllke 86,
 201, 209, 223, 228, 298, 439.
 Nøstuland (Nødeland) paa Ombo i
 Sælse 64.
- Øddernes, Ottranes ved Christians-
 sand 86, 95, 230, 254, 270, 334,
 352, 368, 369, 383, 456.
 Oddr Gottstalfsson B. 123.
 Odense rette Ordinantss 120, 137.
 Ofvid P. 274.
 Ogue paa Augvaldsnes 67, 258, 18.
 Olaf V 78, 79 — Erf. † 1372, 70,
 75. — B. i Bergen 111, 114, 115.
 — Hakonsson 18de B. i Stav.
 (1381—1401) 78. — Arnason 96.
 — Botvidsson 107. — Giriksson
 R. 87, 97. Engelbrektsjon, Erf., †
 1538 94, 112, 114—116, 118. —
 Gudbrandsjon 96. — Svatr 34.
 — Jensen, Erkedegn 109. — Jens-
 son i Slidre 214. — Knudsson 136.
 — paa Klep 257. — Nicolausson
 B. i Bergen 87. — Nielson i Talgø
 103, 123. — i Vinje 146. — i
 Dmlid 230. — Søffrenson i Man-
 dal 146, 196. — Thorsteinsson 107.
 — Thronðsson C. 98.
 Olafskirken i Stavanger 31, 35, 41,
 49, 81. — Kloster 160.
 Omlid i Nedenes 86, 230, 353, 443.
 Opprestad, Ragna Hakonss. 46.
 Orknærnes Bispe 4, 14, 19.
 Orm, B. i Oslo 14. — Alstaksson
 57, 65. — Alfsson i Vikedal 68.
 — Drottsæte 72. — Giriksson, 107.
 — til Vatne 135. — Halgeirsson 46,
 55, 57. — P. i Thimen 68. —
 Sffuarsjon 109.
 Ormstad ved Egersund 31, 35, 41, — i
 Klep 103.
 Orning, B. 251.
 Ornulf, Klerk, 36.
 Ortolis, Bernhard af, 57.
 Osmund 27.
 Oslo Bispe 4, 14, 18—20, 27, 40,
 Møder 40, 50, 56, 89, 104—108,
 114, 121, 137, 206.

- Paal Baardsøn 57, siden Crif. † 1346
 59, 66. — Knutsøn 238. — Wa-
 gaffalm 16.
 Paasche, N. B. i Bergen 211, 246.
 Palladius, Peder 128, 129, 137, 138,
 140.
 Paludan, Rasmus, (1751-59) B.
 i C. 361. — Familie 367-68.
 Pabels, Claus 410, 451, 467, 471.
 Peder Clausen i Undal 146, 161,
 166, 173, 175, 197, 204, 240. —
 Hansøn K. 107, — 211. — Hen-
 richsøn 177, 194, 218. — Hjero-
 nymusøn 256. — Jacobsøn i Haa-
 land 179. — Jensøn i Høyland
 179. — Madsøn i Lund 181. —
 Michelsøn 146. — Stud i Strand
 215. — Sørensen i Kvinesdal
 — Tideman 138. — Tøgersøn i
 Bygland 211.
 Petr, 3die Bisp i Stav. 5-6.
 — B. i Bergen 18. — Erlandsøn i
 Slidre 143. — Gervassii 59, 62. —
 Hansøn officialis 107, 109. — Mata
 K. 39. — Michelsøn i Helleland
 146. — Niculassøn 83. — i
 Tælse 218. — Petersøn 49. —
 Borge 383, 402. — Rosæfontanus
 138.
 Peters Kirke i Stavanger 18, 41. —
 Kapel paa Saurbo 43.
 Pihl, Børre 336.
 Pius II, Pave 102.
 Pontoppidan, Crif, B. i L. hjem 251,
 266, 274. — B. i Bergen 355,
 357-61, 370, 377.
 Porst 369. — Posth, S., i Laurdal 281.
 Postiller 138 148.
 Powisch Stiftsb. 287.
 Prael paa Hitem 353.
 Presternes Stilling 161, 167, 168.
 Prestegaarde 126.
 Prestemøder 23, 81, 162, 181.
 Prestevalg 213.
 Psalmer og Psalmebøger 138, 148,
 149. — Ringes 273, 274. — Guld-
 bergs 416. — evang. 428, 439,
 Landstads 488.
 Præbender 178. — i Stavanger 144,
 155, 179.
 Ragna Haakonsd. 46.
 Ragnhild Jonsd. 64. — Ketilsd. 57.
 Ragnvald Rielsøn 123.
 Ramus Jonas 295.
 Randar (Rande) i Hister Sigurd 36,
 38, 39, 55.
 Randulf, Riels, B. i Bergen, † 1711
 251, 266.
 Ranxau, Stath. 324, 363, 373.
 Rasch, Jacob Lagm. i Stav. 286.
 Rasch, Jens, Borgm. i C. sand 261,
 300. — Jacob Rector 375, 392.
 Rasmus Olafsøn i Rennesø 204.
 — Pedersøn i Torvestad 204. —
 Thordsøn i Torvestad 132, 133,
 144.
 Reez, Peder 249.
 Reimer, Henrich Petersøn i Stavan-
 ger 247, 248, 255, 258.
 Reinholdr, 1ste B. i C. 1.
 Rennesø Pr. 204, 228, 239, 440.
 Resen, Hans 202, 224, 245.
 Reufs, Henrich Stiftsb. 338, 340, 346,
 375. — Seremias, Prof. 357.
 Riber, Jens, B. i C. (1558-71)
 134, 139, 153, 154, 217 — 142.
 Riberg, Marfille 362.
 Ridderbold, Hans 458.
 Riegels, N. 415.
 Rif (Rev) i Bore, Hafon 36.
 Risøer Pr. 337, 340, 355, 456.
 Ritus og Ritual. 428, 437, 438.
 Robert Sorbonne 20.
 Robygdelaaget 107, 125, 175, 230.
 Rose i Strand 222.
 Rosenkilde, Kap. i Stavanger 278.
 Rosenfrands, Crif 135, 140-45, 150.

- Zver 311, 356, 357, 378. —
Ludvig 258, 268, 269. — Marcus
470.
- Rosenparre, Luf 205.
Rosenstand Gaiske 418.
Rosing, Hans B. i Akerhus 251, 266.
Rostavik 31, 35, 41.
Rostoch, Mads 314.
Rudelbach 476.
Rumohr i Sogndal 353, 393..
Ryfylke 75. — Almue 119, 353, 380.
Rød, Thord 119, 123, 126, 127, 178.
Romer, Otto 74. — Ingerd 111.
Røhem, Rector i Stav. 319, 378.
- Salmund Styrmer'son 47, 66. — 58.
Salemio i Elidre 28, 30, 33, — Bisp
i Oslo 55, 71.
Sampson i Dy 100.
Samsyng 113.
Samuel Børgen'son i Mandal 196, 230,
238.
Sand i Suledal 47, 48, 79, 484.
Saxdorph 375.
Saxe, Peder 229. — Michel 203.
Saurbo i Akep 95, — paa Kenucks
43, 109.
Scavenius Laurits B. i S. (1605
-26) 203. — Familie 222, 227.
Schanche, J., i Laurdal 381.
Schavland, Jacob i Mandal 412, 413,
— Ole 414.
Scheel, W. M. 452.
Scheen, Anders 260, 261, 288, 300.
Schieldrup, Jens, B. i Bergen 150,
152. — Peder 197, 224, 249. — Dve
280. — Susanne 152. — Even 382.
Schielven Janus i Mandal 414.
Schive, Søren, i Bjælland 255, 289,
— 381.
Schiving 261.
Schonevig i Strand 278.
Schreuder 487, 489.
Schult, Ludvig, i Haa 299, 302.
- Schutte, Michel, paa Augvaldsnes
146. — Niels 451.
Schotte, W., i Lund 289.
Schefted, 249. — 296.
See. J von 339, 344.
Sel 92, 109, 206.
Seminarium laponicum 369, 398.
Sevald Thome'son 244.
Sesterfleth, Oberst 286.
Sigbrit 107, 110.
Sigfrid, 15de Bisp i Stavanger
(1351—53) 70.
Sigrid 107 — 99 — 95 — 94.
Sigurd Bjørn'son 12te B. i S.
1454—62, 100. — B. i Bergen 5.
— Eindrid'son Erf. († 1252) 17, 21.
— Søn'son Dross. 92, 97. —
Ivar'son i Helleland 95. — For-
salfarer 1. — i Malle 27. — Drms-
son i Hinderaa 97. — af Randar
55, Lagmand. — Reidar'son R.
75, 81. — Sigurd'son 84. — Tam-
balda 40. — Vinald'son i Talgø 73.
Sigvard Binfola 34.
Sigwardt Mathias, B. i C. 1832
— 40) 476. — Familie 478.
Sillegjord i D. Thelemarken 145, 380,
438, 465.
Simon Billad'son i Eggerfund 146.
Siningius, Niels, B. i Oslo, († 1617)
207, 224, 225.
Siredal, Botolf i 101.
Skar (Staare) Halgeir i 41. — 132.
Skeel, Mads 132, 136, 143.
Skien, Møde (1576) 173, (1613) 207,
230.
Skjold (Stald) Pg. i Ryfylke 247,
251, 253, 254, 353.
Skolevæsen, lærde 172, 173, 177, 244,
357, 455, 475, 484. — Almuesto-
ler 242, 263, 298, 314, 315, 317,
322, 323, 330, 345, 357, 358, 362,
380, 422, 432, 434, 442, 446, 468,
475, 480, 489.

- Skolelærerfeminariet 435, 440, 477, 479.
 Skov eller Skjoldius Hans i Nes 223.
 Skytte, Michael 216.
 Studenes 452, 465.
 Slidre i Balderø 86, 143, 214.
 Smith, Jacob i Bygland 229, 231.
 — Hans 319. — Morten 412. — Axel i Dnestad 463.
 Smør, Jon 105, 135.
 Snare Askafson 42.
 Sogndal, Sofnadal 44, 74, 86, 103, 119, 206, 230, 254, 255, 335, 353, 366, 382, 393, 407, 417, 442.
 Sole, Sogn i Gaaland 49, 74, 464.
 Soma, nedlagt Annex til Høyland 35, 38, 68.
 Spangereid, paa Svein 58.
 Speilberg Hans 345, 377, 382.
 Spidberg, Jens B. i C. (1759—62) 371 —75, 336, 364, — Familie 373.
 Spind, Ingemund 58, 242.
 Stavanger By 2, 6, 15, 26, 40. — Brand 19, 269. — Møder 86, 92, 127, 181, 205, 438, 439. — Domkirke 3, 13, 15, 19, 23, 24, 49, 72, 79, 91, 93, 103, 109, 119, 129, 131, 140, 243, 157, 160, deles 483, 484. — Kirker 3, 13, 18, 27, 30, 31, 32, 33, 41, 88. — Hospital 18, 172, 208. — Prester 34, 46, 68, 96, 132, 140, 141, 177, 204, 206, 209, 215, 222, 227, 248, 254, 258, 278, 349, 355, 402, 413, 439, 422, 442. — Skole 119, 127, 131, 169, 172, 175, 177, 182, 208, — Skolemestere 130, 140, 141, 174, 177, 194, 204, 210, 211, 222, 227, 228, 238, 254, 255, 272, 319. — Præbender og Altere 54, 58, 68, 86, 93, 95, 103, 144, 155, 157, 179, 199, 229. — Bispedømme 1, 110, 124, 140, 221, 235, 237, 339.
 Steffens, Henrik 454.
 Stelling, Diderik i Arendal 346, 350.
 Stenersen, Johannes 466, 469, 481.
 Stjen, J. C. 102.
 Steensen, R. i Bergen 452.
 Steinar, M. 28, 34, 36. — Vilkins-son i Vinje 96, 97.
 Steinberg Præbende 95, 147, 179.
 Steinbru i Gand, 69.
 Steinsland i Fatnes paa Kormt 41, 55.
 Stephanus Legat 5, 6.
 Stigand Olufson 86.
 Stodfleth, Henning, B. i Dslo 236, 266. — Præs. 275. — Niels 474.
 Stoffe Præbende o: N. Stoffe i Taa- tens Skibrede 133, 179.
 Storch, Tørgen i Banse 166, 167, 183, 197. — Edvard 289.
 Stoud, Ludvig, B. i C. (1699—1705) 280. — Familie 280 og 282. — Ludvig 283, 292, — Otto 282, 303, 308.
 Strand P. g. i Rhyfylke 100, 146, 215, 221, 222, 228, 239, 278, 439.
 Straumsland i Helleland 81, 82.
 Struense 395.
 Strube i Chr.sand 382.
 Strøm, Hans paa Efer 411, 426.
 Stud, i Strand 215.
 Studiekat 265, 312.
 Sturing von Bohl 176, 197, 230.
 Suledal i Rhyfylke 182, 218, 239, 258, 403, 420.
 Sundt, Eilert 489.
 Sunnanaa i Vikedal 27.
 Sunniva Brynjulfsd. 49.
 Svale Sønson 136. — Rømer 83. — Mads Olsen 205, 206.
 Sveder, Foged 304, 305.
 Svegning, Peder paa Stordøen 274.
 Sverrit, Kong 7, 9—11.
 Svein paa Gaaland 29, 34. — Thorgil-son 79, 80, 81, 82.
 Sæby, C. i Stav. 248, 255, 258.
 Sønderborg, Lagm. 336.

- Søffren eller Søren Frandzøn i Skjold 251, 253. — Jensøn i Ly 233, 238. — Kennesø 228. — Jonæson 274. — Gampe i Vinje 145.
- Sørensen, Christian. B. i C. (1811—23) 455. — Familie 461.
- Søgne Pg. ved Chr.sand 65, 220.
- Syddomme, Bøst 67, 72, 77, 143, 223, 293, 339, 443.
- Talaybrand, Kardinalbiskop af Albano 73.
- Talgø se Tolga.
- Tausan, Christian, B. i C. (1661—80) 249. — Familie 261. — Mathias, Lector 258, 261, 270. — Hans 115, 137, 138, 249.
- Teodorik af Niem 84.
- Thengsedal i Birkeim 69, 82.
- Thelemarken, Øvre 1, 80, 235, 303, 315, 380, 406, 407, 417, 479.
- Thime el. Ly 68, 342.
- Thestrup 408, 410.
- Thjore, Anney til Gaaland 27, 28, 29, 33, 35, 97.
- Thomas Aquino 19. — Sønson i Mandal 146. — Philipsøn i Lundal 232. — Thorberg 30.
- Thorbjørn Olafson, B. i L. hjem 130.
- Thord = Thord Salo = Thorias i Malde 83. — Sigurdsøn 97. — Thordsøn i Strand 215, 228.
- Thorer Erkeb. 14. — Biskop 34. — Soma 68.
- Thorfin, B. i Hamar 19.
- Thorgeir Hanson i Egersund 228. — Petersøn 49.
- Thorgils, B. i C. (1254—76) 17, 20, 25, 40. — Ormsøn 81. — Smaasvend 81.
- Thorkel Rota 31, 33, 35, 32.
- Thorklaf, R. 71. — Bisp i Bergen 103.
- Thorklaf i Digradal 43. — Helgen 7.
- Thorstein, B. i Hamar, † 1304, 27, 33, 40. — Bergen 65, 68, 46.
- Thott, Otto 379, 381, 391, 395, 411. — Tage 212.
- Thrond Erk., † 1381, 68, 75, 77—38.
- Thvet Pg. ved Esand. 204, 230, 272, 319, 334, 348, 349, 354, 452, 463. — i Strand 219.
- Tiende 162, 168, 170.
- Tidemand, Ole, B. i C. (1762-78) 375. — Familie 394. — Hans C. 395, 402, 463.
- Tillisch Amt. 362, 364.
- Tinn Pg. i Øvre Thelemarken 392, 407.
- Tobias Jensøn, Rector 287, 297, 298.
- Tobiaeson Christen i Hjerdal 380.
- Tobiaesen, Claus, Lector 318, 319, 348, 349, 354.
- Tolga, Talgø 3. Gaute 23. — Gaute Isakson 46, 55. — Sigurd B. 73. — Katarina 79. P. 97, 103, — Olaf 103.
- Topdal 204.
- Torfæus Thormod 257, 258.
- Torvestad Pg. paa Kormt 39, 68, 132, 302. — Pr. 204, 211, 351. — Bengt 228.
- Trane, Christen 210, 238. — Paul 239.
- Treschow, Niels 449.
- Trolle, Gustaf. 114.
- Trugils, Abbed paa Ulfstein 113. — Holgersøn i Bjælland 166, 167. — Michelsøn i Hallingdal 215. — Nielsen 236.
- Tunsberg 20, 21' 50, 51. — Bispe- møde 59, 60, 101.
- Tvedestrand, Anney til Holt 484.
- Tybo, Anders i Nærstrand 209, 228.
- Tybring, Hans, B. i C. (1789—98) 417, -- Elegt 424.
- Tyrholm, Niels Hansen i Sælse 299, 393. — Michael i Vanse 200, 238, 355, 343, 362, 365, 366.
- Tysver, Anney til Skjold 254.

- Ungerup, Erik R. 112, 114.
 Uldal 386.
 Ulf, Morten i Holt 219.
 Ulfst nd, Truid 118, 119, 121.
 Ulfvilda 18.
 Umdahl Andreas 271. — Jacob 309.
 Umdal NB. for Mandal, 86, 146. —
 Balgkamp 232, 334, 342, 463. —
 deles 483.
 Umdalin, Jonas i G. sand 260, 261.
 Universitet 411, 429, 465, 475.
 Urban VI Pave 77.
 Urne, Christopher 235. — Erik 206.
 Ursin, Claus i Thvet 354.
 Uststein Kloster ved Stav. Abbeder 25,
 28, 31, 41, 54, 61, 81, 109, 113,
 115, 116, 119, 145.

 Vaage 216, 217.
 Vagle Præbende 155, 179.
 Valkendorph, Erik G., † 1522 108,
 109, 111. — Christopher 131, 139,
 150.
 Valdres 1, 85, 101, 125, 141, 153, 235.
 Valle P. g. i S etersdalen 147, 229,
 321, 343, 351, 420—22, 439. —
 Orm 36. — i Umdal 342, 369, 374.
 Vanse (Vanashn) P. g. paa Lister 48.
 58, 60, 96, 146, 147, 184, 198,
 239, 334, 343, 355, 365, 382, 408,
 410, 419, 420, 442.
 Vanashn nu Vanse, Bard, 48, 58. —
 Svar 60.
 Vanle eller Vagle Pr b. i Aft Ski-
 brede 130, 179.
 Vatne Præbende 155, 329.
 Vegaardsheien 329.
 Wedel Sarlsberg, Herman 454, 459,
 471, 479.
 Wegner, Thomas, B. i G. (1627—54)
 227. — Familie 238, 239, 258. —
 Sens i Suledal 239, 258.
 Welleius, B. 177.
 Weinrich, Jacob 352, 368. — Niels
 368.
 Westen, Thomas 294, 295, 369.
 Wessel, Herman 397. — Ole G.
 427, 429.
 Wegel 271.
 Wegels B. 469, 471, 474.
 Widar Steinars son R. 46, 48.
 Wibe D. 297.
 Wienne, Kirkef. 45.
 Wigedal, Wikadal, i Rysylke 48, 68,
 222, 254, 439, 451.
 Wigers Pr b. 155.
 Wilhelm af St. Amour 20. — Abbed 9,
 10. — H lle i Strand 28, 29, 33, 38.
 Willads Nielsen 243.
 Wille, Hans i Sillegjord 380.
 Wilse J. 429.
 Winaldr Erf. 78, 80.
 Wincke, Hans 134.
 Windfeld, Niels i Hvide eid 438,
 440, 451.
 Winje 97, 145, 278, 406, 420, 465.
 Winther, L. 349, 355.
 With, Johan, Stiftamt. 317, 318.
 Wolquarts 274.
 Wold i Warhaug 38, 76.
 Worm, Ole 200, 240, 246. — Chri-
 sten 313, 319, 357, 358.
 Woldike, Marcus, Prof. 357.
 Zernichow 394.
 Zetli , Jens 410, 439, 451.
 Ziege 364.
 Dgmund Asbj rns son 98. — Byre
 38, 39. — Finnson 38, 39, 57, 69,
 72, 79, 82. — Paulson 110, 112.
 — Sigurdarson 38, 39.
 Dehlenschläger, A. 454.
 Dvestad i Nedenes 64, 86, 95, 251,
 279, 409, 417, 422, 439, 457, 463,
 465, 483.

Vildledende Trykfeil.

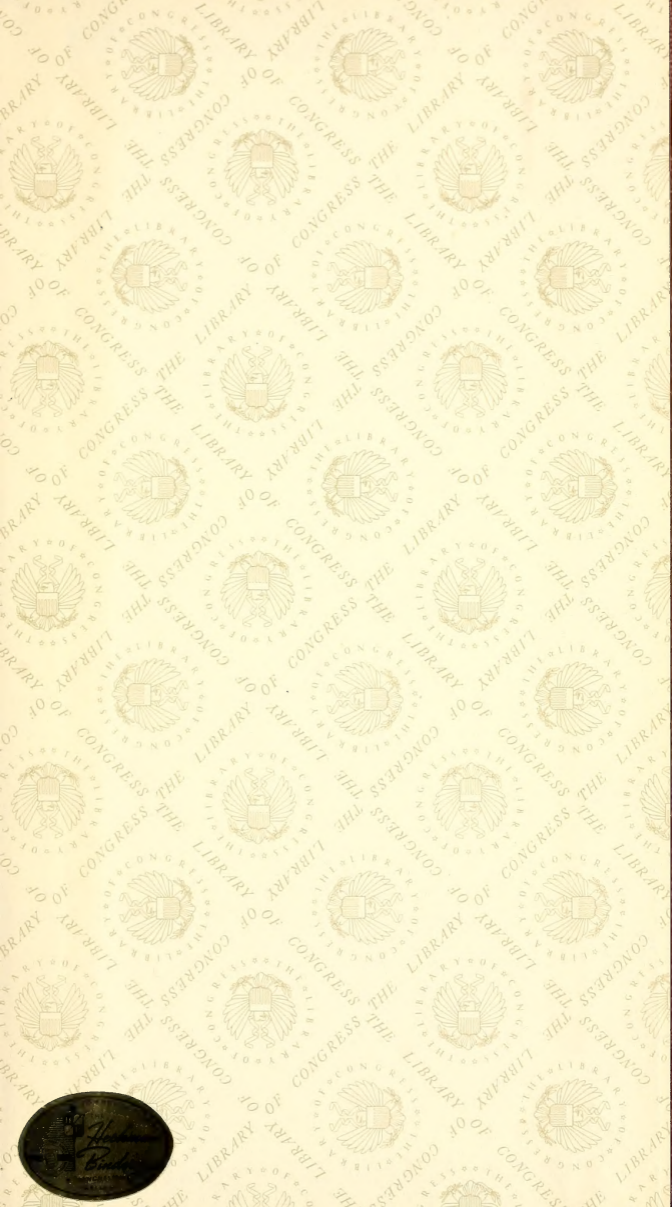
Side	9	Linie	2	fra neden:	hos, l. se.
"	18	"	9	---	Vistudal, l. Viskudal.
"	18	"	8	---	Thorem, l. Thoron.
"	22	"	12	fra oven:	Sild, l. Skreid.
"	59	"	16	---	funne, l. fun.
"	64	"	13	---	Odelkdatter, l. Oddkdatter.
"	"	"	18	---	eller, l. i.
"	67	"	16	---	IV, l. VI.
"	69	"	17	---	Athletveit, l. Atlethveit.
"	"	"	3	fra neden:	aabnede, l. aabnedes.
"	72	"	1	fra oven:	Asleson, l. Atleson.
"	76	"	13	---	Mamadal, l. Mannadal.
"	100	"	19	---	Skirbede, l. Skibrede.
"	"	"	"	---	Chorsbrødrene, l. Chorsbrødrene.
"	106	"	5	fra neden:	1507, l. 1503.
"	110	"	12	---	Hole, l. Skalholt.
"	111	"	2	---	Udinesbyrd, l. Vidnesbyrd.
"	113	"	15	---	dem, l. med.
"	119	"	5	fra oven:	mægtig, l. bægtig.
"	120	"	18	---	befigtet, l. beseglet.
"	123	"	8	---	Odde, l. Oddr.
"	"	"	8	fra neden:	oculi, l. oculi.
"	125	"	18	---	uunderkomme, l. wederkomme.
"	132	"	5	---	Borchenhüs, l. Brockenhüs.
"	144	"	18	fra oven:	Sognæmendenes, l. Sognemændenes.
"	147	"	3	---	Sternberg, l. Steinberg.
"	149	"	11	fra neden:	Erichsøn, l. Erichsøn.
"	172	"	9	---	fast, l. især.
"	175	"	16	---	Leilighed denne, l. denne Leilighed.
"	173	"	5	fra oven:	den Clausøn l. den bekjendte Peder Clausøn.
"	202	"	15	---	ædlere, l. ældre.
"	205	"	5	fra neden:	Thonstad, l. Thronstad.
"	221	"	14	---	Fortjener, l. Fortjenester.
"	250	"	20	---	Del, l. til Del.
"	278	"	13	fra neden:	hiaty, l. hjælp.
"	292	"	6	---	Dedekam, l. Brind.
"	309	"	7	fra oven:	Men, l. Med.
"	330	"	3	---	1730, l. 1739.
"	342	"	13	---	Medhjælper, l. Medhjælper.
"	377	"	1	fra neden:	gammelt, l. gement.
"	386	"	3	---	Uldal, l. Uldal.
"	388	"	6	---	beneficerede, l. beneficerede.
"	404	"	10	---	Hevgjerrighed, l. Høvgjerrighed.
"	422	"	1	fra oven:	til, l. for.
"	442	"	2	fra neden:	4802, l. 1802,
"	453	"	11	fra oven:	† 1839, l. Hun døde 21de Jan. 1839. han 1867.

LIBRARY OF CONGRESS

0 014 166 134 6

